BIBLIOTHEEK KITLV
0240 7797

KOLONIALE STUDIËN

KOLONIALE STUDIËN

TIJDSCHRIFT VAN DE VEREENIGING
VOOR STUDIE VAN KOLONIAAL-
MAATSCHAPPELIJKE VRAAGSTUKKEN

1923

Zevende Jaargang
EERSTE DEEL

G. Kolff & Co. Weltevreden.
1923

INHOUD

van den 7den Jaargang (Eerste halfjaar).

	Blz.
De vreugde van den arbeid door Paul van Schilfgaarde.	1
Het kiesrechtvraagstuk in Indië door J. W. Meijer Ranneft.	7
De wereldproductie van maïs en Indië's aandeel daarin door Dr. P. J. S. Cramer.	100
Het Grieksche humanisme als factor bij de vorming van Indische juristen door Mr. A. B. Cohen Stuart	120
Gedachtenwisseling.	
Indisch Grondrecht en de stadsuitbreiding.	131
Persoverzicht.	
Petroleumpolitiek.	134
Kunstmatige en natuurlijke sociale politiek.	137
Het kleurvraagstuk in de politiek.	138
Politieke hervorming in de Straits.	140
Ontwikkeling van de landen der Nanyo (Zuid-zee) volgens een vreedzaam plan door K. Tsutsumibayashi.	141
Een zeehaven voor Semarang.	155
Het Fayolisme.	156
Politiek en parlement in kwaad gerucht.	160
Auto-activiteit naast autonomie.	162
Boekbespreking.	
Verslag van de Ombilinmijnen over 1920.	168
Jaarverslag van den topografischen dienst in Nederlandsch-Indië over 1921 (17de jaargang).	168
De theoretische grondslag der progressieve winstbelasting.	170
Verslag van het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië over het 27e jaar, 1921	173
Herleving, Oorsprong, streven en geschiedenis der nationalistische beweging in Britsch-Indië, door D. M. G. Koch, ambtenaar ter algemeene secretarie te Buitenzorg, G. Kolff & Co, Weltevreden (1922).	178
Boschwezen en de Bezuiniging door I. M. de Jonge.	183
Bespiegelingen over de voorziening in de behoefte aan goederen voor het Gouvernement van Nederlandsch-Indië door P. J. van Poelvoorde	232
Overheidsdienst of -bedrijf door S. A. Reitsma	251
Enkele gegevens over de coöperatieve beweging in Britsch-Indië door Dr. J. H. Boeke.	283
Enkele aanteekeningen bij de opbrengstcijfers van de tolrechten en de accijnzen der laatste jaren door C. van de Bussche.	303

Staatsexploitatie, gemengd bedrijf of particuliere exploitatie op Billiton? door Dr. W. Feuilletau de Bruijn 319

Gedachtenwisseling.
Indisch grondrecht en de stadsuitbreiding 336

Persoverzicht.
The Story of Commercial China, report to the Department of Commerce, U. S A. 344
De Semarangsche zeehavenplannen 355
Sociologie en middelbaar onderwijs 363
Java-suikerproductie 1922 365
Arbeidstoestanden in Siam 365
Het werk van het Analphabetisme Bestrijdings-Comité (A B. C) 367
De afbraak van het bedrijf der Staatsspoorwegen en de „groote" bezuiniging 370
De toekomstige beteekenis der radiotelegrafie. 374
De uitvoering van de herziene grondwet voor Indië. . . 381

Wetgevende Kroniek.
Uit het Staatsblad. 385
Politieke hervorming op Ceylon 387
Bezoldigingsherziening 390

Boekbespreking.
Verslag der kiesrechtcommissie, ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 16 November 1921 no. 12 395

De Gemeenten en het Agrarisch Recht door Mr. A. J. G. Maclaine Pont. 401
Het verbruik van Mais door Dr. P. J. S. Cramer. . . . 408
Het Zoogenaamde Bataviaasch Maleisch door Kwee Kek. Beng. 424
De Internationale Opiumconferenties van 's Gravenhage (1912, 1913, 1914), hare beteekenis en totstandkoming door H. Ch G. J. van der Mandere. 439
Nieuwe vraagstukken van Internationale politiek door Mr. A. B. Cohen Stuart. 456
Zedelijke opvoeding door P. I. Enema. 474

Gedachtenwisseling.
Boschwezen en bezuiniging. 498
Staatsexploitatie, gemengd bedrijf of particuliere exploitatie op Billiton? 535

Persoverzicht.
De tegenstelling in de bevolkingsdichtheid tusschen Java en de buitengewesten. 542
De Indische Staatsspoorwegen in de Tweede Kamer . . . 544
Gemengde bedrijven. 548
Vervormingen in de inlandsche samenleving van Nederlandsch Oost-Indië. 553
De Aziatische politiek van Sovjet Rusland. 554
Psychosen in Nederlandsch Indië. 557
Constitutie-kenmerken bij het Maleische ras en bij Chineezen. 561

Wetgevende Kroniek.
Uit het Staatsblad. 565
Volksraad. 567
Het rapport der vlootwetcommissie. 569
De ontwerp-begrooting voor 1924 en de begrooting voor 1923. 574

Financieele Economisch Kroniek.
Vierde Internationale Arbeidsconferentie. 584
Commissie voor de Statistiek. 586
Ruilverkaveling 590

Boekbespreking.
Oud Batavia 594
Schetsontwerp voor een hoogoven-, staal- en walswerk op Celebes 596
De Arbeidsregeling voor de buitengewesten van Ned Indië. 600
Indrukken van een studiereis naar Demerara en Trinidad. 602
Praeadviezen voor het dertiende decentralisatie-Congres. . 603

Verbeterblad. 608

De vreugde van den arbeid

door

PAUL VAN SCHILFGAARDE.

I.

1.

Geweldig is de mens! Hij temt het dier: de wilde heersers van het woud zijn hem dienstbaar, zijn netten verstrikken de vlugste lopers en het zilverschubbig volk der wijde zeeën, zijn vernuft achterhaalt de wiekslag van den arend. Het steigerend paard berijdt hij en dwingt hij voor den ploeg. De Aarde, die alle leven bergt, die de rotsen stuwt en de zeeën kluistert, die de regens bindt en de jagende winden, scheurt hij open en dwingt hij méér te geven dan zij uit zichzelf vermag. Het schuimend Water der mateloze vloeden ducht hij niet: hij lacht om het razend stormen tegen de dammen, die hij bouwde voor zijn veilige woonplaats, zijn varende bruggen boeien de golven, en snel als het licht rennen zijn boden diep onder de wateren of hoog boven hun kruin. De ratelende bliksem gehoorzaamt zijn leiding, hij schept en dooft het Vuur, het Licht volgt hem in den nacht; en zijn speurend oog boort ver buiten het luchtig kleed der aarde: zon en maan en verste sterren geven hun geheimen prijs. Macht heeft de mens over alle elementen!

Deze zware klokken hebben vaak geluid. Maar ook stillere tonen, peinzend en klagend, worden meegedragen in het zingen der eeuwen die niets vergeten. Nietig is de mens, broos zijn leven als het spoedig dorrend boomblad. Het zuchten van den wind, een schuifelende slang verschrikken hem, de honger knaagt aan zijn lijf en zijn dorstende mond vindt geen lafenis. De kommer is zijn daaglikse gezel; 't geringste dier, kleiner dan het oog van een naald, doet hem neerstorten. Hij keert zich tegen zichzelf: hij doodt zijn broeder; haat en angst zitten op zijn schouderen,

de hebzucht heeft haar woning in het branden van zijn oog, de zweep van den wellust drijft hem met gebogen hoofd langs de wegen, een eenzamen vreemdeling, huiverend en hulpeloos. Ja, het buigend riet is sterker dan de mens.

O vreemde tegenspraak: een heerser wordt de mens genoemd, en een stumper: beschikker over de elementen, en een speeltuig van het toeval. In deze tijden valt het uiterst moeilik, aan het vermogen van den mens te blijven geloven. Moede lusteloosheid en kleinzielig gekijf, valse leuzen, tweedracht en haat en de zucht naar genot zijn koning. Niet de Mens: het toeval heerst. De edelen worden gedood. De jacht op goud en macht en de kortzichtige wraakzucht ontredderen het wonderbaarlik samenspel rondom langs de flanken der aarde, dat men „handel" noemt en „wereldverkeer", en terwijl in het Westen de staven goud zich stapelen, roept in het Oosten de honger om brood. Temidden van deze verwarring zwelgt het genot bij oud en jong: zwangere meisjes, kinderen nog, gaan de schoolbanken bevolken [1]); en de ouderen, och, wat zouden zij ingetogen sparen: de waarden vallen sneller dan de tijd.

De polsslag van het wereldse leven, het zware dreunen van den Arbeid: hij klinkt ongestadig, in nerveuze versnellingen en plotselingen stilstand. Niet meer het beheerste ruisen van een regelmatig stuwende gezonde kracht, maar knersen en gillen klinkt van uitgeputte en weerspannige leden.

Een slaaf is de mens van dezen tijd. Hij weet dit, en lijdt eronder. Door zijn ziel gaat een kreunen als door het woud dat zich buigt onder den wind. Vele bomen worden ontworteld. Maar het woud blijkt bestand, en zal zich weer oprichten.

Ook de mensheid zal zich oprichten. Een verende kracht stuwt haar en haar wil heeft wortelen diep in het onbekende. Ontembaar is die wil als de Zwarte Mustang [2]); maar des mensen drang vergenoegt zich niet, als deze paradijselike berijder der wijde

1). Brief in het „Soerab. Handelsblad" (Aug. 1922), dat in 'n grote stad als Den Haag ook in de hogere standen bijna geen jonge meisjes meer zijn boven de zestien jaar: geslachtsgemeenschap, zodra het lichaam dit toelaat, behoort tot den goeden toon.

2). In een verhaal van Ernest Thompson Seton wordt verteld, hoe een

prairieën, met de natuurlike levensbegeerte. De mens wil niet rondzwerven naar de luimen van het toeval: peilen wil hij en weten, en zijn gang zal even zeker zijn op wiebelend water en in hoge lucht, in winterstorm en samoem, tussen parelen en blinkend goud en 't blonde koren en 't stampen der machines, als het rennen van den Mustang over zijn eigen heuvelen in den tijd van zijn glorie.

De Vreugde moge ontvlucht zijn naar een sprookjesoord: zij heeft ons haar kleed, de Hunkering, gelaten als pand. Velen reeds zoeken een steunpunt. Daar zijn allerhande nieuwe soorten van scholen; daar zijn de talrijke verenigingen met godsdienstige motieven, de praktiese idealisten en de vrijmetselaren, de kampen van jongens en meisjes en ouderen om tot rust te komen in de natuur; daar zijn de sociale organizaties zoals het Rode Kruis [1]), de Vakverenigingen, de bedrijfsorganizaties [2]), politieke bonden en internationale genootschappen. Maar deze allen werken enigszins in den blinde. Zij vermogen niet, met volle kracht den reddenden steun te geven. Wat baat een vakvereniging, als „te grote produktie" of „te kleine konsumptie" de fabrieken sluiten [3]); wat baten werkgeversbonden en kontrakten, als duizenden in lusteloosheid steeds minder tot stand brengen of het werk geheel staken? Er ontbreekt hier een schakel, of, meer nog, een grondslag. Niet de aalmoes van toelage of hoger loon, niet de hygiëniese schoolbank of het lokmiddel van groter vrijheid en geen straf en weinig huiswerk: niet meerder beveiliging, meerder welstand en meerder vrijheid alleen herkweken de lust tot werken en brengen genezing. Het inzicht: begrip van aanleg en vermogens en karakter van de dwalende mensen, moet den rechten weg doen hervinden.

---

wilde hengst, de Zwarte Mustang, vorst der prairiën, eindelik gevangen en gekluisterd, de riemen niet duldt en zich neerstort in een ravijn.

1). Met name in de U. S. A. bedoelt het Rode Kruis een algemeen „social welfare".

2). Trustvorming, bankkoncentratie en vertikale bedrijfskoncentratie kunnen aan den enen kant beschouwd worden als produkt van tot het uiterste gedreven akkumulatieve konkurrentie: aan den anderen kant bezitten ze organiese elementen van den redeliker maatschappij.

3). Ik vergeet niet, dat juist in tijden van nood een vakvereniging zeer veel goeds kan doen: maar het is slechts leniging, geen genezing.

Begrip en klaarheid zijn allermeest nodig in deze tijden van troebele verwarring. Is deze opvatting u te rationalisties, o trage lezer met een „diep gemoed", die zich liever laat voortdrijven op den gemakkeliken stroom van grote woorden in den nevel van een vaag gevoel? Kom, gord u! Het leven is niet om te slapen noch om te deinen: het is er om den strijd! Uw gevoel zal rijpen met uw inzicht, en dubbel machtig wie zijn vijand kent. Genoeg gepraat van dikke woorden: „klassestrijd" „uitbuiting" en „malaise", „recht op leven" en „vrijheid" en „eeuw van het kind", „autonomie" en „ontwapening" en wat niet al: genoeg gepraat van dikke woorden heeft de hoofden hol en de harten arm gemaakt.

Scientia et potentia humana in idem coincidunt [1]). Warhoofdigheid zit ten troon: het wordt tijd, dat Rede haar verstoot.

2.

Sedert het begin van de negentiende eeuw is, door welke oorzaken dan ook [2]), de wetenschap van den ingenieur met grote snelheid gaan groeien, en weldra grepen haar reuzige armen rondom den aardbol. De vluchtige damp van het water bleek een enorme kracht, en het menselik vernuft bouwde het ene werktuig na het andere, om vlugger en gelijkmatiger dan mensenhanden vermochten de ruwe stof te herscheppen in bruikbaar produkt. De machine werd de ware vakman, en de levende vakman een bedienaar der machine. Terzelfdertijd scheurde men de flanken der aarde dieper open, om het materiaal en het kostbare voedsel voor de machine te kunnen delven. Verder ging men. Het lichaam der aarde werd omsloten door een netwerk van staal, dat, drijvend, ook de zeeën omspande. In steeds vlugger wedloop kon-

1). „Des mensen begrip en macht gaan hand in hand" (Baco).

2). Men kan onderstellen, dat de techniese uitvindingen te voorschijn geroepen werden, of altans een voedingsbodem vonden, door de ekonomiese ontwikkeling; of omgekeerd, dat de techniek de enorme handelsontwikkeling veroorzaakte; of men kan een wisselwerking van gelijkwaardige invloeden aannemen, of nog andere wegen volgen. De bewoordingen van dit opstel willen geen enkele opvatting impliceren.

den de talloze schatten uit mijn en fabriek worden verdeeld en verkocht. De mensenmassa's klompten samen om de duffe mijnen en de ratelende fabrieken: waar vroeger werk voor weinigen was, vonden nu duizenden hun brood; maar de gezichten zagen grauw en vermoeid. In massa's moest voedsel voor hen worden aangevoerd; het viel niet te meten wiens honger grooter was: van werkvolk of machine; en ook de levende gaven der aarde maakten verdere reizen dan ooit tevoren. De dag bleek te kort en het snelste voertuig nog te traag: hel maakte men de nachten, en de menselike stem of haar teken sprongen over kloven en zeeën en koppelden land aan land.

Herinnert u, hoe het gebeurde. Een Engelsman, James Watt, bedacht in 1768, hoe hij de ingewikkelde handpompen, die het water zogen uit de schachten der mijnen, met stoom kon drijven. Weldra bouwde men machines om te spinnen en te weven, te brouwen en molens te drijven. Met duistere blikken keek het werkvolk naar de nieuwe vindingen, die (meenden zij) werk en brood zouden roven. Maar het bleek anders te zijn. De machine werd een werkgeefster, een sombere wel maar een werkgeefster toch, zo geweldig als de wereld nooit zag.

De bewerking van het ijzer als giet- en smeedijzer maakte het bouwen van machines op grote schaal mogelik. Het ijzer kreeg hierdoor nieuwe waarde, en zijn hulpvaardige makker, de steenkool, werd het zwarte diamant. Schrikt niet terug voor enkele cijfers: zij zijn sprekender, ditmaal, dan vele woorden. In 1850 werden totaal tien millioen ton ijzererts gedolven, in 1900 84 millioen ton. De engelse mijnen leverden in 1845 35 millioen ton steenkool, in 1900 zevenmaal zoveel. Duitsland begon later: in 1860 brachten de mijnwerkers hier vijftien millioen ton kolen naar boven, en veertig jaar daarna tienmaal zoveel. Alle mijnen van de wereld leverden in 1885 ruim vierhonderd millioen ton steenkool, in 1900 het dubbele hiervan.

De eerste stoomboot deed haar grote raderen in de Hudson plassen, in 1807; in 1818 doorploegde de eerste stomer de Atlantiese Oceaan, in 1835 werd Indië met stoom bereikt, en weldra voer men geregeld zonder de hulp van den wind heen en weer tussen Europa en Amerika. George Stephenson had omstreeks tien jaar

tevoren de eerste spoortrein laten lopen tussen Stockton en Darlington, met de snelheid van een fietser. De snelheid werd verdubbeld, en wederom verdubbeld. De rotsen moesten zich voor de zwarte rijders openen; het stromend water en de klotsende zee waren den schepen niet genoeg. Men duldde geen hindernis meer op zijn weg.

Het zwarte diamant diende niet uitsluitend tot voedsel voor de machines: het schonk ook het lichtgas. De straten van Londen flikkerden in 1814 onder de bevende gaspitten; zes en twaalf jaar later volgden Parijs en Berlijn. Amerika was, op kleiner schaal, reeds voorgegaan, en Amerika leverde het eerst in grote massa's een konkurrent. In 1859 spoot plots een fontein van olie op in Pennsylvanië. Maar het gas gaf den strijd niet op en won voorgoed [1]), toen in 1886 Auer von Welsbach het gloeikousje uitvond. Als om zich te wreken, wierp de petroleum zich op als bereider van stuwkracht: leniger dan de bonkige steenkool, wist zij de losse wagen voort te drijven langs de open wegen. In 1885 werd de automobiel uitgevonden en in 1898 de Nederlandse Automobielklub opgericht. En tans snelt het vliegtuig geregeld door de luchten.

De stinkende olie en de walmende steenkool waren de bronnen van warmte en licht. In 1870 kwam een wondere loper in den wedstrijd: de onzichtbare en reukeloze, die sneller dan geluid en sneller dan het licht, die sterker dan de stoom en feller dan de zon, in vroeger eeuwen met zijn knetterenden gloed en onverhoedse zwenkingen de mensen had verschrikt, maar ten slotte zich eveneens gewillig leiden liet. De stille dynamo en Edison's gloeilamp, weldra ook de boog- en de metaaldraad-lamp, werden steeds machtiger kracht- en lichtgevers [2]).

Dezelfde elektriciteit bracht, pijlsnelle koerier, der mensen seinen over de verste afstanden [3]). Ook het geluid werd gebonden: in

1). Het gaat hier om den strijd tussen gaslicht en petroleumlicht.

2). De dynamo werd uitgevonden in 1867 en kwam tussen 1870 en 1880 gaandeweg meer in gebruik Zij is de voorwaarde voor elektries licht: in 1880 konstrueerde Edison de kooldraadlamp; de booglamp is alweer vervangen door de Nernstlamp; de halfwattlamp bestaat sinds 1902.

3). De eerste bruikbare telegraaf dateert reeds van 1844; de eerste

1875 geleidde het dunne koperdraad de menselike stem van München naar Bogenhausen. Tans worden lucht en water en aarde in alle richtingen doorkruist door onzichtbare postboden, die de bewoners der uiterste werelddelen tot buren maken.

Rondom de mijnen, de fabrieken en de woelige kaden groeiden steden, steden van werkers. Het werden geweldige opeenhopingen. In plaats van de landelike rust en de frisse dauwige lucht, fabriekswalm en benauwend gewoel. Hier verloor de mens zijn menselikheid: hij werd een nummer, een werktuig als de machine die hij bediende. En steeds sneller ging de machine, steeds massaler werden dageliks de stapels afgeleverde materialen en produkten. Het groeide alles in hoeveelheid, zonder overleg.

Amerika ging voor. Reusachtige reklame met al haar misleiding, en niets ontziende konkurrentie gingen hier hand in hand. De magnaten van handel en industrie zagen de voorraden van hun waren en de schatten van hun brandkast groeien als de korrels in den graanhalm, maar zij waren onverzadigbaar als de wolf der besneeuwde velden. Zij sloten zich aaneen in trusts, niet uit zedelik besef of maatschappelik bedoelen, maar om rijker te worden dan het onvruchtbaar goud en machtiger dan de despoten der volken: om, enkelen slechts, zekerder te kunnen heersen dan de farao's van Egypte over de morrende duizenden, die voor hen werkten.

Akkumulatie en konkurrentie, doelloze opeenstapeling en redeloze verdringing, zijn de kenmerken van het maatschappelik leven onzer dagen. Dit beduidt heerschappij van het toeval in stee van samenhang, chaos in stee van orde. Men pleegt te spreken van klassestrijd en proletariaat en uitbuitend kapitalisme. Het zijn slechts duistere betitelingen voor de maatschappelike ontwrichting en de daaruit ontstane gisting.

Organizatie en gemeenschap: in deze begrippen is de reddende uitkomst genoemd. Met organizatie wordt hier bedoeld niet een uiterlike regeling, een regelmaat-zonder-meer in een zeker stel verrichtingen; maar een innerlike, en geweten, op een stellig en redelik doel gerichte, samenhang: een samenhang die alle ele-

transatlantiese kabels werden, gelegd tussen Engeland en Amerika in 1858 en 1865.

menten bindt tot evenwichtige harmonie, waarin niets overbodigs, niets toevalligs, geen onderdrukking en geen smoring meer is: waarin al wat levensvatbaar is tot leven wordt gewekt.

Organizatie, de organiese samenhang als tegenstelling tot de materiële opeenhoping, onderstelt gemeenschap; en omgekeerd kan de gemeenschap eerst rijkelik bloeien in een organiese maatschappij. De gemeenschap als drijvende wil, en de gemeenschap als rijpend rezultaat, zijn een toestand van de ziel, modaliteiten van ervaring. Wij kunnen er hier alleen van zeggen, dat de gemeenschap als drijvende wil geen ander is dan de Hunkering die als pand de Vreugde ons liet: dat zij is de „goede wil" zonder welke niets duurzaams ontstaat, en dat wij haar levend noemen in de harten van duizenden, in weerwil van den schijn. De goede gezindheid zij als vanzelfsprekende voorwaarde ondersteld; en de gemeenschap als rezultaat zij ons aller onwankelbaar geloof.

Organizatie heeft het doel te zijn van onze dagelikse inspanning. Een fundamenteel, en in Indië meer dan elders braakliggend veld op dit gebied, is de psychologiese organizatie van den arbeid.

II.

De désorganizatie van den arbeid is frappant in wetenschap en school evenzeer als in fabriek en handel. Souverein zijn overal opeenhoping en mechanizatie. De mens leeft niet meer in zijn werk. Het schijnt tegenwoordig vaak, of ieder het liefst dat wil doen waarvoor hij geen aanleg heeft. Dit beduidt: ekonomies, verspilling; voor de ziel, een pijnlike dwarsboom; het maatschappelik rezultaat is: onrust.

„Het ekonomies belang eist, dat iedereen zich bevindt op den post waarvoor hij het meest geschikt is, en waar hij dus zijn energie het nuttigst kan ontplooien". Deze stelling wordt door niemand weersproken, en een bezoek van het „ekonomies belang" vindt steeds een open deur en een welvoorzienen dis. Maar het ekonomies belang eist allereerst genegenheid en overgave. De stuwkracht van alle werkzaamheid ligt in het emotionele leven. En hoe rijk onthaald ook: het ekonomies belang blijft een mager geraamte, wanneer zijn leefregel zich niet richt naar het geestelik welzijn.

Het is dan ook niet ter wille van het ekonomies belang, dat een psychologiese organizatie van den arbeid nodig is als brood. De ziekte der mensheid is geen ekonomiese, en was dit nooit. Het is om den vrede van het inzicht.

Welke motieven bepalen tegenwoordig de beroepskeus? Belangstelling welhaast nooit. Vooraan staat de geldelike verdienste. Een oppervlakkig motief moge dit niet zijn: het is vasthoudend als de bloedzuiger, en vaak is het geld een vergoeding voor innerlike leegte. Maar onzuiver is het motief terdege. Aan geschiktheid wordt geen ogenblik gedacht. — Een tweede groep motieven, of altans aanleidingen, levert het milieu: invloed van vader of moeder en kennissen, en van de maatschappelike groep waar men deel van uitmaakt. Dit laatste blijft vaak een steun, maar wordt nooit een redelike rechtvaardiging. De eerstgenoemde invloed is er een, die zwakker wordt of al zijn kracht verliest met het groeien van den tijd. En wat blijft er dan? — Voorts is er de eerzucht van het „hoger op" willen. De arbeidersjongen wil „heer" worden en dus klerk of onderwijzer, en straks zit hij eenzaam tussen zijn mislukking en zijn berouw. — Zien we naar die kringen, waarbij men allereerst een zelfstandige en redelike keuze zou verwachten: onder hen die middelbare en hogere scholen hebben bezocht: dan treft het hoe oppervlakkig en onzuiver bijna steeds de keuze bepaald wordt. De rijkdom wil geëerd zijn en tot alles in staat: zij richt biezondere scholen op en verordent, haar dochtertjes en zoontjes door de klassen te jagen — omdat zij rijk zijn. Het heet fatsoenlik, te „studeren": dat is men aan zijn stand verplicht. De een wordt predikant om de goedkope studie; de ander wringt zich door de zes klassen van het gymnasium naar de college-zaal der rechtskundigen ter wille van den titel [1]); een derde zwoegt in Delft, omdat hij graag knutselt, of kiest de militaire loopbaan uit ijdelheid of traditie, of om de romantiek der jeugd. De meisjes trekken naar de universiteit om de vreugde der vrijheid of om de mode. Wie vraagt naar aanleg?

1). F. Roels, tans hoogleraar te Utrecht, noemde de universiteiten „maar al te vaak pépinières, waar de hersenlooze spruiten van rijke ouders met kunst en vliegwerk tot slappe, domme en daarom verwaande academici worden uitgebroed". (Aanleg en beroep, 1919, p. 81.).

Het ogenblik heerst: een vluchtige stemming, een toevallige konstellatie, niet de durende bepaaldheid. Wie waagt het, eerlik uit te komen voor de reden van zijn beroepskeus? Schaamte en berouw binden al onbewust de tong: het antwoord wordt ontwijkend en zelden is het betrouwbaar.

Er zijn tijden geweest, waarin het nadeel van ongegronde beroepskeus minder werd gevoeld. Tijden, waarin het beroep beschouwd werd als een gift van hoger hand, een door God opgelegde taak, die men blijmoedig en met toewijding had te vervullen. En toen de verdeling van arbeid nog niet zo ver was doorgevoerd, bond het beroep in minder enge grenzen: het legde beslag op een groter deel van den geest. In vroeger tijden ook viel het kiezen gemakkeliker: de maatschappij was overzichteliker en rustiger; nu werkt de mateloze veelheid van mogelikheden als een nevel, en de trek naar de grote stad haalt de duisternis in. In de saamgepakte menigte blijven kind en mens veelal besloten binnen hun milieu: zij zien geen andere beroepen.

Bij dat alles komt, dat onze eisen anders zijn geworden. De mens is individualistieser dan voorheen. Wij laten ons geen werk meer opleggen. Wij zoeken een persoonlike bevrediging in den arbeid. En als wij die niet vinden, staan we hulpeloos. We willen groeien in ons werk, we willen het bewust voelen als deel van ons wezen.

Dit scherpt het vraagstuk. Maar we zitten grondig in het moeras. De negentiende eeuw, met haar eerbied voor kwantiteiten en mechanismen, heeft ook ons onderwijs geïnfekteerd. De kinderen worden zonder oordeel of schifting saamgepropt in grote klassen, waar de middelmatigheid den toon aangeeft. Het kind leert op de school, hetzij lagere of hogere, niet denken, noch zich rekenschap geven van zijn ervaringen: het wordt als worst gestopt met een kraam vol feiten en gekneed tot een gedachteloos werktuig. Wat al leed, ook hier, om gesmoorden werklust: wat al bitterheid om het vertrappen van dat sidderend verlangen naar begrip dat de steun en de glorie is van een leven.

Zo wordt allerwege, op de school en in de fabriek, de opmerkzaamheid afgestompt, de geestelike horizont verengd. Naast de valsheid van het motief, treedt de onkunde omtrent de mogelik-

heden. „Wanneer de horizon geborneerd is, dan zal bij menigeen een fundamenteele neiging veroordeeld zijn tot een latent leven, dan zal levensgeluk in kiem vernietigd worden, mede tot schade van de maatschappij." [1]). Zo doet een eenzijdige richting der opmerkzaamheid in de jeugd heel een leven mislukken.

Voorlichting is dus noodzakelik. Nu, voorlichting wordt meer en meer gegeven. Vooral in de grote stad. De grote stad kàn een enorm voordeel zijn. „De stadsjongen komt in aanraking met allerlei beroepen, die voor het dorpskind practisch niet bestaan." [2]). Kàn er altans mee in aanraking komen. Wanneer eenmaal redelike propaganda wordt gemaakt, is de stedeling zeker in het voordeel. Hij is gemakkeliker bereikbaar voor reklame. En reklame wordt tegenwoordig gemaakt voor allerhande beroepen. Nog niet zo lang geleden was het louter toeval — familie of kennissen — als men een werkkring in Indië zocht. Tans maken het ministerie van kolonieën, politieke partijen, adviseurs van vakverenigingen [3]) en partikulieren reklame en antireklame om strijd. Dan zijn er de advies-bureau's, aanhangsels van plaatselike arbeidsbemiddeling. Ook bestaan er handleidingen voor beroepskeus, die, met (dat spreekt vanzelf) den nadruk op opleiding, salaris, promotie, de talrijke mogelikheden opsommen. Zo kunnen in vele gevallen de voorstellingen worden verrijkt, en dit is een voorwaarde voor ruimer inzicht en minder door het toeval beheerste keuze.

Maar dit helpt ons niet uit het moeras. Men blijft staan voor een amalgama. De beschrijving der beroepen geeft in den regel slechts het uiterlike; de propaganda slechts het voordelige, en dat nog in den krommen spiegel van eigenbelang en politiek [4]).

---

1). H. J. F. W. Brugmans in Paedagogische Studiën I (1919/20), p. 28. Ook overigens heb ik aan dit opstel een en ander ontleend.

2). Brugmans, o.c. p. 27.

3). Nederl.-Ind. Onderw. Gen.; Federatie van Europ. Werknemers in Nederl.-Indië; e.a.

4). Men zie o.a. de heftige kritiek naar aanleiding van de uitingen van den direkteur der Middelb. Kolon. Landbouwschool te Deventer, Tjeenk Willink, in De Planter (Orgaan der Vakvereeniging voor Assistenten in Deli) XIV 283 (12 Aug. 1922) en De Suikerbond (Orgaan v.d. Bond van Geëmployeerden bij de Suikerindustrie en aanverwante bedrijven in Ned.-Indië) XVI 21 (30 Juni 1922) p. 6.

Het is ook niet voldoende, een uitgebreide groep voorstellingen omtrent de mogelikheden te hebben. Men moet ze kunnen beoordelen. Ge moet weten, wat ieder beroep van u vergt. Ook wordt te veel waarde gehecht aan onze neigingen. Talloze neigingen roeren zich in ons: we willen geld en eer en stand en innerlike rust. Velen zijn vluchtig als de dauwige nevels in den vroegen morgen: ze spelen hun wonderlik spel slechts tot de zon van het inzicht hen verjaagt. We moeten ze kunnen toetsen en schiften: een hiërarchie onzer neigingen moeten we ons bewust worden. En op den leeftijd, waarop in den regel het beroep — het eerste beroep — gekozen wordt, kunnen de neigingen wisselen als de lichtvlekken op golvend water. Ten slotte: we menen te kunnen wat ons aantrekt. Maar neiging en aanleg zijn lang niet altijd harmoniërende tweelingen.

Bewustwording is zo nodig; en zelfkennis is zo uiterst moeilik. De enige weg is: systematies psychologies onderzoek van mens en beroep.

III.

1.

De algemene problemen zijn derhalve: het probleem van de persoonlike begaafdheid, en het probleem van de biezondere vereisten voor een bepaald vak. M.a.w. de organizatie van den arbeid kan tenminste onder twee hoeken worden beschouwd: vanuit het individu, en vanuit het werk.

In theorie komen beiden op hetzelfde neer. Het is immers even noodzakelik te weten, waar de betrokken mens voor geschikt is, als welke eigenschappen voor een bepaald beroep vereist zijn. Geschiktheid — zonder meer, zonder toepassing op een bepaalde werkkring, heeft geen maatschappelike betekenis; een stelsel vereisten — zonder de persoon, die eraan voldoet, is een leeg postulaat, een machine zonder kracht. Maar ten eerste geeft bovengenoemde onderscheiding een praktiese indeling aan de hand van de te behandelen stof: de psychologie van den mens, en de psychologie van het beroep. En aan den anderen kant heeft het

standpunt van beschouwing grote praktiese gevolgen. Het komt niet op hetzelfde neer, of men den nadruk legt op den mens of op het vak. Doet men dit laatste, dan loopt men het gevaar te zeer te abstraheren en te vergeten, dat het menselike werkzaamheid geldt: men raakt verzeild in den droefgeestigen stroom, waar de mens een dood instrument is dat te voldoen heeft aan de gestelde eisen. Voor wie in waarheid streeft naar een gemeenschap, zal steeds op den voorgrond moeten staan de gedachte aan den mens, het levend wezen dat in arbeid vreugde zal moeten vinden om hem goed te kunnen doen.

2.

Hoe nu stelt men een jeugdig mens, die zijn intree gaat voorbereiden als zelfstandig lid in de maatschappij, in staat zijn ambacht te kiezen als autonoom en redelik bewust individu? Men lere hem de mogelikheden zien; men lere hem kennen de hiërarchie zijner neigingen, opdat hij wortelvaste motieven kan winnen; en men schenke hem inzicht in zijn persoonliken aanleg.

De verruiming van den horizont en het kweken van voorstellingen behoort een taak te zijn van de school: een „algemene maatschappij-leer", in welken vorm dan ook, is van even elementaire noodzakelikheid als lezen, schrijven en rekenen

Een motief nu zou men kunnen noemen de rezultante van neiging en voorstelling. Te bepalen zijn dus allereerst de neigingen. De hiërarchie onzer neigingen is slechts bij uitzondering geprononceerd: wij wensen allerlei en onverenigbare zaken. Maar wie naar velerlei streeft, zal weinig bereiken. Beperking, tucht zijn noodzakelik.

De neiging is een genegenheid, waarin het moment van het natuurlike, van het onredelike, overweegt. Het is niet gemakkelik, de rang der neigingen te bepalen. Niet alleen in de jaren van rijping tot volwassenheid zijn zij onberekenbaar als het voorjaarsweer. Dan heerst deze, dan die, en vaak blijft de strijd onbeslist.

De psychologie der neigingen ligt nog in windselen. Geen deskundige kan hier zonder glijden gaan. En dan is er nog een

moeilikheid, tweevoudig. Veelal toch botst de neiging tegen het zedelik ideaal, en veelal tegen den aanleg.

Tegen het zedelik ideaal. Brugmans [1]) geeft het voorbeeld van den jongen in wien wreedheid predomineert. Mag hij slager worden? — Hoe dit ook zij: de psycholoog houde zich bij zijn leest. Den psycholoog als zodanig gaat alleen aan de vraag: welke neigingen zijn fundamenteel? Hij is geen moralist, predikant noch priester. Zijn onderzoek betreft den feiteliken toestand, niet de ethiese wenselikheid [2]).

Neiging en aanleg. Ook hier onenigheid. Men denkt spoedig te kunnen wat men wenst. Maar welk een dans van teleurstellingen! Er is hier vaak een tragiek. Velen reiken boven hun geestelike macht. Daar is de droom van het verlangen die niet in vervulling gaat. Veelal door gebrek aan geld: hierom echter gaat het nu niet. Veelal ook, omdat de aanleg elders ligt. Het medelijden kan drijven naar het doktersvak, de behoefte invloed uit te oefenen naar leraarschap of politiek, het verlangen naar de vredigheid der natuur kan het boerebedrijf tonen als ideaal. Wat heeft dit alles met aanleg te maken?

In dezen strijd heeft de aanleg te beslissen. Wij willen redelikheid in ons leven. En naarmate wij den pozitieven kern van ons wezen ons bewust worden, zal onze neiging zich richten naar onzen aanleg.

Onze aanleg: gemakkelik woord!

Het geldt nu, de persoonlike struktuur der ziel te analyzeren. Dit is de taak der psychognostiek. Populaire „psychognostiek" is er ten allen tijde geweest, en in allerlei schakeringen. Daar is

1). o.c. (Paed. Studiën) p. 31.

2). De argumenten, die Brugmans l.c. aanvoert, schijnen mij niet steekhoudend. Geen enkele wetenschap, betoogt hij, geeft voor ons handelen motieven. „De wetenschap tracht de werkelijkheid te kennen, maar hoe die werkelijkheid veranderd moet worden, dat kan zij niet zeggen. Een veranderingsprinciep, een princiep voor ons handelen, geeft zij niet." Ik zou hiertegen willen opmerken, dat de motieven voor ons handelen kunnen zijn redelik en onredelik. Onze opvatting van goed en kwaad wordt door ons denken gelouterd, d.i. geobjektiveerd. Dit juist is de taak van de wetenschap. Maar de leer van goed en kwaad behoort in de zedeleer thuis — zij gaat der psychologie niet aan.

de mensenkennis: het intuïtief aanvoelen vooral van de emotionele en ethiese bewegingen in onze medemensen, van zo groot prakties belang voor den dageliksen omgang. Daar is het paedagogies inzicht in ruimeren zin: het kunnen omgaan met kinderen. De grote organizatoren worden geprezen om hun vermogen, voor een bepaalde taak de juiste werkkrachten te kunnen kiezen.

Het begrip van de individuele psyche mag echter niet aan de toevalligheid van subjektief inzicht en subjektieve waarneming, met hun chaos van fouten en napraterij, worden overgelaten. Velen verzetten zich tegen de wetenschappelike psychognostiek: zij achten de roerselen van de menselike ziel te samengesteld en te schichtig, om door de wetmatigheid der wetenschap in vaste, welomschreven grootheden en verhoudingen te kunnen worden gevangen. De psychognostiek evenwel voert niets nieuws in: zij brengt alleen tot klaarheid en ordening het onontbeerlike, dat zonder haar de mensen toch najagen — maar dan leidt de weg in het moeras der vergissingen.

De werkkracht van den mens is een produkt van zijn gehele persoonlikheid, en in eerste instantie afhankelik van emotionele faktoren. Toch heeft de vaststelling van iemands geschiktheid en aanleg de psychognostiek in vollen omvang niet nodig. Het betreft immers niet de kennis van de individuele ziel om haar eigen wil, om haar schoonheid of biezonderheid, maar met het oog op haar vermogen tot specialen arbeid: geen theoreties vraagstuk, maar een van toepassing.

Van direkt prakties belang is allereerst en allermeest de biezondere aanleg van elk individu: het karakter van zijn zintuiglike en motoriese funkties, van zijn waarneming, associaties, belangstelling, opmerkzaamheid en aandacht, geheugen en herkenning, en voorts in 't algemeen de vraag, of de geschiktheid meer lichamelik dan wel geestelik, meer wetenschappelik dan wel prakties is. Deze onderscheidingen vormen (behalve wellicht de zintuiglike funkties) geen eenheden, maar samengesteldheden. Trefzekerheid b.v., een motoriese funktie, wordt mede bepaald door de opmerkzaamheid; associatie-vormen kunnen een uiting zijn van belangstelling en de herkenning beïnvloeden. Welke de korrelaties zijn,

ligt grotendeels nog in het duister. Van belang is voorlopig ook niet zozeer de theoretiese analyze van de opgesomde groepen, dan wel de feitelike vaststelling van hun funktionering.

De aanleg is aangeboren: de aanleg is een grens. „Aanleg" wil, in het algemeen, zeggen: de specifieke vorm, die voor een zeker aantal facta, voor 't een of ander kwantum stof, mogelik is. Noemen wij den aanleg van iemands associatie-vermogen konkreet, dan betekent dit, dat de reeks der door hem geassociëerde voorstellingen in hoofdzaak een konkreten vorm heeft. Gevolg van den aanleg is de geschiktheid. Intussen wordt het woord „aanleg" in deze gevallen in enigszins vervlakte betekenis gebruikt. De specifieke vorm immers, waarin de menselike psyche de stof rangschikt, is de redelikheid. In de psychologie heeft het begrip „aanleg" dan ook geen eigenlike betekenis, wanneer het niet betrokken is op de redelikheid.

Zoals in de neiging het driftige, zo overweegt in den aanleg het redelike moment. Onze aanleg, zou men kunnen zeggen, is de mate van redelikheid, die onze persoonlikheid bevat. Redelikheid is het vermogen om een aantal facta in een volmaakt evenwichtig stelsel te binden. De facta kunnen zijn waarnemingen, oordeelvellingen, begeerten, gevoelens. Spreken we van een verstandeliken, aktieven, dichterliken [1]) aanleg, dan bedoelen we daarmee de specifieke vormen van het stelsel waarin de redelikheid zich kleedt. Met een kunstenaarsaanleg bedoelen we het vermogen van den kunstenaar, om een groep facta — van waarneming, of gevoel, of welke ook — tot een redelik geheel van aesthetiese gedaante samen te voegen. De aanleg van den dichter, voorzover deze tot uiting is gekomen, is de redelikheid van zijn verzen: de harmonie tussen gedachte en vorm. Muzikale aanleg

1). Zonder enige uiteenzetting of rechtvaardiging verklaart Roels (Aanleg en beroep, 1919, p. 39), dat het begrip „aanleg" alleen betekenis heeft met betrekking tot het verstand. „Niemand krijgt het in zijn hoofd," heet het daar, „om van wils- en gevoelsaanleg te spreken." Ik houd het ervoor, dat de uitdrukking „aesthetiese aanleg" evenveel zin heeft als bv. „vizuele aanleg", en dat de aesthetiese aanleg zeker niet alleen betrekking heeft op het verstand. Aanleg is een kombinatie, en heeft dus minstens betrekking op twee. Om ervan te zwijgen, dat de aangehaalde bewering uit de lucht gegrepen is.

betekent niet de techniese beheersing van zangstem of muziekinstrument, evenmin het vermogen bepaalde tonen te herkennen, maar het vermogen der beschikbare redelikheid zich muzikaal te uiten. De aanleg van den wil is de gehoorzaamheid van den wil aan de rede.

De aanleg is de potentiële, niet de effektieve; de mogelike, niet de zich realizerende samenwerking tussen de redelikheid en enige biezondere psychiese funktie. Zonder oefening kan geen aanleg werkelikheid worden. Alle aanleg evenwel komt niet tot ontplooiïng. Hier past een weemoedige erkenning: geen mens groeit volledig uit. In ieder dorren schone kiemen. De ziel van een mens is als een tropies woud. Slechts enkele zaden kunnen tot het zonlicht omhoog groeien. Hoedt dan de sterkste en de zuiverste, weest er zuinig mee, en laat niet meer verstikken dan de tol der menselike begrensdheid opeist.

Aanleg-in-het-algemeen heeft geen konkreten zin. De aanleg heeft steeds een bepaalden vorm: intellektueel, of aestheties, of ethies. Gebruikt men het woord zonder meer, of spreekt men van „algemenen aanleg", dan bedoelt men in den regel den intellektuelen aanleg.

Hier passen twee opmerkingen.

Ten eerste: Er bestaat niet zoiets als „intellektuele aanleg" als zelfstandige eenheid. Het begrip is een abstraktie, door analyze gevonden. Men heeft uit de eenheid van het psychies leven een aantal verwante funkties uitgelicht en onder één titel gebracht. Er is geen zielkundige handeling of toestand, waaraan niet verstand, wil en gevoel allen deel hebben. Deze termen beduiden niet anders dan momenten van het psychies gebeuren: op zichzelf, buiten het algemeen psychies verband, zijn ze zinledig. Uitdrukkingen als „vizuele, motoriese, konkrete aanleg" betekenen alleen, dat de vizuele, motoriese, konkrete momenten relatief zwaarder wegen, meer op den voorgrond komen, dan andere. Er is ook een duidelike, wederzijdse invloed. Een scherp denken oefent de opmerkzaamheid, de opmerkzaamheid bepaalt voor 'n groot deel de wetenschappelike opvattingen en is weer afhankelik van de belangstelling, de belangstelling kan door allerlei lichamelike en zintuiglike eigenaardigheden worden beïnvloed.

Ten tweede: In een evenwichtig psychies leven zijn al die verschillende momenten betrekkelik gelijkmatig vertegenwoordigd. Hypertrofie van een of andere eigenschap, zonder kompensatie in een andere groep, betekent storing. Een dergelike speciale bovenmatige ontwikkeling is het talent. Neem als voorbeeld het muzikaal talent. Wanneer dit niet gepaard gaat met een voldoende ontwikkeling van verstand en wil, inzicht en tucht, is de bezitter onbekwaam een muzikaal kunstenaar te worden. Er zijn ook begaafde zwakzinnigen. Maakt men nu onderscheid tussen „hogere" en „lagere" funkties, met de eersten verstandelike, idealistiese en kunstzinnige, met de laatsten zintuiglike, motoriese, vigiele funkties bedoelend, dan dient men dit niet op te vatten als een waarderingsonderscheid in dien zin, dat het eigenlik aankomt op de hogere funkties en de lagere min of meer overbodig zijn, maar als een soort genetiese hiërarchie, ongeveer zoals het dak de kroon is van het huis.

De vormen der psychiese funkties van een bepaald individu moeten dus worden onderzocht, de onderlinge verhouding van deze vormen moet worden bepaald, en voor elke vorm op zichzelf moet een maat worden gevonden. Dit is dus een meet-vraagstuk. Meten betekent vergelijken. Noemen we iemand auditief, dan beduidt dit dat hij zijn waarneming het gemakkelikst en het vaakst in een stelsel klanken ordent; willen we weten hoè auditief hij is, dan moeten we hem vergelijken met anderen en de relatie vaststellen ten opzichte van een gemiddelde „auditiviteit" der mensen.

Men vat daartoe, zoals reeds is uiteengezet, de mateloze veelheid der psychiese funkties samen in prakties bruikbare groepen, zonder zich al te angstvallig af te vragen, wat deze of gene groep „in-wezen" wel beduidt. De toegepaste psychologie moet roeien met de korte riemen die zij heeft. De toepassing berust op de theorie, maar aan de toepassing worden veel grover eisen gesteld. Het is voor de praktijk van het leven van meer direkt belang, te weten hoe de motoriese koördinatie, de aandacht, de belangstelling, het verstand van een bepaald persoon zich gedragen, dan de theoretiese analyze dier uiterst samengestelde faktoren te begrijpen. Deze theoretiese konstellatie is nog grotendeels onbekend: de toekomst moge hier meer licht brengen.

Tegen het meten der lagere funkties worden geen theoretiese bezwaren gemaakt. Van de hogere funkties is voor de praktijk van school en maatschappelik leven voorshands de verstandelike het belangrijkst.

De algemene verstandelike aanleg, de algemene verstandelike „kapaciteit", is meer een begrips- dan een bevattingsvermogen: geen weten maar inzicht, geen lijdzaamheid maar werkzaamheid. Scheppend en vormend, niet volgend; gevend meer dan ontvangend, kiest het denken zelfstandig zijn eigen weg.

De essentie van den intellektuelen aanleg, menen velen, valt niet te meten aan kunstmatige proeven. Hier is een onberekenbaar spel van vindingrijkheid en aandacht, geheugen en kunstzinnigheid, tucht en hartstocht, die alleen het leven zelf en de stille bepeinzing kunnen openbaar maken.

Stellen wij onze eisen minder hoog. Daar is een zekere algemene intellektuele vaardigheid, in enger grenzen, die men half bewust beoordeelt in het dageliks leven en die men sinds eeuwen objektief tracht te toetsen. De woorden „knap" en „dom" behoren tot ons dageliks brood. De taak is, de stellige idee die deze woorden bedoelen in objektieve zuiverheid uit te wikkelen.

Piorkowski [1]) definiëert den intellektuelen aanleg als vermogen tot zelfstandig, produktief denken, en zoekt de kern in het kombinatie-vermogen. Hij biedt een serie proeven, waardoor dit kan worden getoetst. Deze proeven (welke we straks zullen behandelen) zijn ongetwijfeld gedienstige verklikkers van belangrijke psychiese eigenschappen. Maar of het nieuwe dat ze overbrieven inderdaad het kombinatie-vermogen is, valt te betwijfelen. Daarenboven schijnt het vermogen om te kombineren een samenstel van onbekende radertjes, dat wel zeer duister is en door subjektieve waardering wordt geplaagd.

Anderen roemen den twijfel als toets. Een ieder weet wel, met welk verbluffend aplomb het onontwikkeld publiek de moeilikste vraagstukken oplost. De twijfel heet de vader der wijsheid. Maar ook de verzekerdheid is een kenmerk van wijsheid. En dan nog: hoe meet ge den twijfel?

1). Beiträge zur psychologischen Methodologie der wirtschaftlichen Berufseignung. 1915.

Op minder spekulatieven bodem staat de in 1911 overleden Fransman Alfred Binet[1]). Hij onderzocht het begripsvermogen van 200 normale kinderen tussen drie en vijftien jaar. Door vergelijking, verschuiving en schifting slaagde hij erin, een opklimmende reeks vraagstukken samen te stellen van allengs toenemende moeilikheid, volgens een scala die zich aansloot bij de gemiddelde ontwikkeling der kinderen. Deze scala noemde hij „échelle métrique de l'intelligence". Bij elken leeftijd past een bepaalde groep vraagstukken. Al naarmate een kind nu in staat is, de bij zijn leeftijd behorende vraagstukken op te lossen, of blijft steken in de groep problemen van een lageren leeftijd, of die van een hogeren leeftijd al baas is, kan men het volgens zijn intelligentie in de reeks een plaats geven.

Binet is bij z'n proefnemingen uitgegaan van de drie volgende beginselen:

onderzocht moet worden de graad der intelligentie; de invloed van schoolse kennis, van paraat weten, moet zoveel mogelik worden geëlimineerd;

intelligentie is een samenstel van, of wordt beïnvloed door, talrijke, onderling samenhangende groepen van funkties;

gemeten moeten worden samenhangende groepen van funkties, de gekombineerde funktionele kapaciteit, zonder dat men er aanspraak op maakt de bijdrage van elke funktie apart daarmede te leren kennen.

Het karakteristieke van het denk-proces ziet Binet in de neiging van het denken, een bepaalde richting in te slaan en deze te handhaven; in zijn vermogen tot adaptatie ter bereiking van het gewenste doel; en in zijn vermogen tot korrektie of zelf-kritiek. Zoals evenwel reeds gezegd werd, beperkt de scala van Binet zich geenszins tot het onderzoek van deze eigenaardigheden. Verschillende vormen van apperceptie, associatie, geheugen en verbeelding, het vermogen tegenstellingen en abstrakte termen te be-

1). Binet. Les idées modernes sur les enfants. — idem. Nouvelles recherches sur la mesure du niveau intellectuel chez les enfants. Année psychologique 17 (1911) p. 145. — Binet & Simon. La mesure du développement de l'intelligence chez les jeunes enfants. Bulletin de la société libre pour l'étude psychologique de l'enfant XI 5 (April 1911).

grijpen, brokstukken tot een samenhangend geheel te kombineren, getallen en zinnen te beheersen: dit alles maakt er deel van uit. En voorts moet men nooit vergeten, dat het een proefondervindelik opgebouwde, en steeds te korrigeren schaal betreft.

Eksamens tot onderzoek van het verstand hebben de psychologen reeds twintig jaar vóór Binet toegepast. Het nieuwe dat Binet bracht is de maat, de relatie ten opzichte van den leeftijd. Wat zegt het, of men iemand „dom" of „knap" of „vlug" of „achterlik" noemt? De termen zijn niet alleen vaag, maar vaak ook onjuist. Het oordeel: „de intelligentie-leeftijd is zeven, twaalf jaar", heeft een konkrete, precieze betekenis.

Binet ging nog verder. Bij zijn proefnemingen maakte hij veel gebruik van platen, en liet hij de kinderen vertellen wat ze zagen. Dit bracht hem ertoe, drie intellektuele niveau's te onderscheiden. Door William Stern [1]) zijn deze later aangevuld en geprecizeerd.

Eerste niveau: opsomming van dingen zonder verband, herkenning van dingen: leeftijd van drie tot zes jaar.

Tweede niveau: beschrijving van wat er gebeurt, van handelingen, verhoudingen en eigenschappen: leeftijd van zeven tot twaalf jaar. Het eerste stadium van dit niveau toont de meeste belangstelling voor handelingen (7 à 8 jaar); daarop volgt de aandacht voor betrekkingen van ruimteliken en tijdeliken, en ook wel van kauzalen aard (8 à 10 jaar); ten slotte komt de analyze van het ding: het benoemen van eigenschappen (11 à 12 jaar).

Derde niveau: interpretatie, vaak met een emotionele reaktie (droefheid en sympathie): leeftijd van twaalf à vijftien jaar.

Hiermee is een generaal beginsel van intellektuelen groei gegeven.

3.

Binet's onderzoekingen van kinderen brengen ons onwillekeurig in herinnering de biezondere problemen van de school. Deze kunnen hier slechts in hoofdzaak genoemd, en niet meer dan genoemd, worden. Niet om hun geringe belangrijkheid. De school vormt voor ons de mogelikheid tot maatschappelik leven. Zonder de school

1). Die Intelligenzprüfungen an Kindern und Jugendlichen. 1916. — Psychologische Begabungsforschung und Begabungsdiagnose, opstel in het verzamelwerk „Der Aufstieg der Begabten", Teubner 1916.

zijn we als maatschappelike wezens niets, totaal niets. Te dringender de eis, dat de redelikheid op de school haar intocht houdt. Maar dit opstel bedoelt in hoofdzaak de maatschappelike organizatie.

In het middelpunt staat het inzicht, dat de school niet heeft te zijn een fabriek van feitenkennis, maar een groeiende tuin. De tegenstelling tussen „leerschool" en „werkschool" lijkt mij minder juist en staat hierbuiten. De begoocheling, dat men in de bol van een kind weten kan persen als in den molen het riet, om er begrip of wijsheid of werkkracht of levensvreugde uit te winnen als suiker, is de dwaasheid die ons modern schoolsysteem beheerst. Het geestelik stelsel van een mens valt niet te vergelijken met een som van konkrete stoffen: het is een mogelikheid tot groei door middel van assimilaties en omzettingen, als het zaad van een plant, en ieder stelsel heeft zijn eigen biezondere bepaaldheid, waarbuiten en waarboven het niet gaan kàn, maar die, voorzover het gebrekkig vermogen der struikelende mensen dit toelaat, in haar volheid bereikt worden mòèt. Want deze bepaaldheid is geen armoede.

Groei van de individuele ziel in haar eigenaardige bepaaldheid die geen armoede is, groei tot ingetogen harmonie zij het doel. Het gaat om de konstitutie van de ziel. Nuttig zijn geheugen en vlijt, de afgoden van onze scholen: maar zij zijn slechts instrumenten. Zij zijn het leven niet. Geestelike kapaciteit beduidt begrip. Nuttig zijn geheugen en vlijt, als geld: maar nuttigheid zonder meer is het oog van een blinde.

Kleinere klassen; direkte betrekking van het leervak op den geest van het kind in den ruimsten zin; en, met name op de middelbare scholen, inperking van het aantal leervakken: ziedaar het programma. Niet in veelheid, maar in redelikheid; niet in massa, maar in belijning ligt kracht. De veelheid hoort natuur en toeval: den denkenden mens zij de keuze als een innerlik baken blijvend toegewezen.

Bij het onderzoek der scholen wordt in den regel de nadruk gelegd op de geassimileerde stof, produkt van geheugen en vlijt. De funktie echter van het verstand dient te worden onderzocht. Tans komt iemand met een middelmatig verstand terecht als

advokaat of predikant of leraar, tot scha niet-te-meten voor de maatschappij. Een integrerend deel van de rapporten, waarop bevordering tot een hogere klasse en toelating tot middelbare en hogere scholen berusten, zal moeten zijn een staat van de intellektuele funktie in vollen omvang. Een dergelike staat valt slechts op te maken op grond van een onderzoek volgens methoden, waarbij schoolse kennis en prepareren geen of geringen steun zijn. Dan zullen de rapporten van klasse-onderwijzers en leraren een materiaal leveren, waarop men huizen kan bouwen. Dan zal niet langer een eindeloze en nutteloze moeite besteed worden aan achterliken — die hiermee al evenzeer worden verknoeid als de meer begaafden [1]).

Dan zal het mengelmoes van geschikt en ongeschikt, dat tans onze scholen bevolkt, worden geschift; de massa ongeschikten zal uit de gewone opleidingsscholen verdwijnen, en ieder zal deel krijgen aan wat hem toekomt.

Nogmaals: kleiner en homogener klassen, en minder vakken! Geen sneller tempo voor begaafden: raast de machine niet reeds snel genoeg? — maar ingetogen rust. Hoe dit te verenigen is met de eisen van het praktiese leven in zijn onstuimige veelvuldigheid, zij een afzonderlik betoog voorbehouden. Het raam van dit opstel wil slechts de algemene beginselen omsluiten.

In Indië ligt het probleem in zekeren zin eenvoudiger. Het onderwijs moet steunen op de behoefte en de begaafdheid der leerlingen. Men geve zich dus allereerst rekenschap van de inlandse samenleving en van de inlandse psyche. Het gaat niet aan, westerse taal en westerse begrippen kunstmatig te enten op den oostersen stam. De taak is: het volkskind te geven wat het in de praktijk van zijn dessa-leven nodig heeft, en dit te geven op een wijze die zich aansluit bij zijn aanleg. Het Westen is reeds

1). Hoe weinig staat men kan maken op het schoolrapport, is algemeen bekend. Een aardig staaltje levert een onderzoek in Cincinnati, uit 1915. De „mislukten" van een eerste klas ener middelbare school werden hier op hun intellektuele kapaciteit onderzocht. Zij bleken een scala te vormen van alle vermogens: onderaan stond een achterlik meisje, dat thuis werd voortgedreven, bovenaan een zeer begaafde jongen, die thuis werd gehinderd. omdat men hem het praktiese leven in wilde zenden.

zozeer vergiftigd met schoolse kennis: men herhale de fout niet. Het onderwijs moet groeien met de ekonomiese ontwikkeling: het indiese volksonderwijs van heden moet het karakter bezitten dat harmoniëert met de landbouwende maatschappij.

Er is een apart probleem van europees indies onderwijs. Ook de europese (en de half-europese) maatschappij is in Indië een andere dan in Europa. En dan hebben nog de Chinezen en Arabieren hun rechten. In al deze biezondere gevallen gelden steeds dezelfde beginselen: het onderwijs moet dienstbaar zijn aan den groei van de individuele ziel in haar volheid van willend, denkend en voelend organisme. Het onderwijs moet dienstbaar zijn en luisteren, want tot scheppen is het machteloos.

4

Aan den enen kant moeten we het ingewikkeld geestelik stelsel van den mens leren kennen en toetsen. Aan den anderen kant rijst de vraag: welke eigenschappen of kombinaties van eigenschappen zijn vereist voor dit of dat beroep?

De Amerikaan Taylor was de eerste, die den lichameliken arbeid van het fabrieksbedrijf wetenschappelik analyzeerde. Tot zijn voornaamste volgelingen behoort de ingenieur Gilbreth. In de nauwgezette bestudering der bewegingen die voor elken lichameliken arbeid nodig zijn, en het vaststellen en doorvoeren der eenvoudigste bewegingen, zoals door Taylor, Gilbreth en hun genoten werd bedoeld, ligt de bakermat der wetenschappelike beroepskeus. Hand aan hand hiermee ging de perfektionering van het werktuig. Hier werd voor het eerst systematies de nadruk gelegd op de relatie tussen werktuig en arbeid, en tussen een redelike aanpassing aan den arbeid en het prestatie-vermogen.

Het was deze amerikaanse ingenieurs niet te doen om het psychologies karakter van den arbeid. De psychologiese analyze nu van het beroep is eveneens in de Verenigde Staten geëntameerd, en wel door den Duitser Münsterberg; wederom gaf de industrie den stoot. De Bell-Telephone-Cy voelde zich zeer benadeeld door de grote wisseling van personeel, het aanzienlik percentage ongeschikten en het tevergeefs besteden van opleidingskosten, en ver-

zocht Münsterberg, professor aan de Harvard University, om een doelmatigen maatstaf ter schifting van de sollicitanten. Münsterberg analyzeerde het bedrijf, stelde de psychologiese vereisten in hoofdgroepen samen, en grondde hierop het onderzoek der sollicitanten. Het prakties rezultaat bleek zeer gunstig. Andere maatschappijen volgden.

Ge ziet: de mannen der praktijk, de koningen der grootindustrie, begrepen belang te hebben bij de psychologiese adaptatie hunner werklieden aan den voorgeschreven arbeid. Geen wonder. Zij berekenden de gemiddelde „labour-turnover" op 200 %, en de kosten van inhuur van nieuwelingen op $ 35 à $ 40 per man [1]), uit hoofde van schrijfwerk, onderricht, schade aan machinerieën, mindere produktie tijdens den leertijd, en verknoeid materiaal. Weliswaar werd deze enorme wisseling van arbeidskrachten slechts voor 'n deel veroorzaakt door ontslag van ongeschikten, voor 'n ander deel door het betreurde heengaan van geschikten. Maar door alleen die werkkrachten in dienst te nemen, waarvan een goede prestatie kon worden verwacht, won men toch een aanzienlike uitsparing van vergeefse opleidingskosten, van beschadiging aan machinerieën door ongeoefenden, en van loon dank zij beter en vlugger werk.

De eerste ontledingen van Münsterberg [2]) betroffen, na het telefoonbedrijf, het besturen van een elektriese trem en de werkzaamheid van den scheepskaptein. Er is nogal wat kritiek op uitgeoefend. Dat spreekt vanzelf. Het waren eerste pogingen.

De grootste moeilikheid is, de assen scherp te stellen, en aan de veelzijdigheid van elk bedrijf recht te doen wedervaren. Voor den trembestuurder zijn de snelheid en de vorm van reageren op indrukken, 'n motoriese funktie, en de opmerkzaamheid of waakzaamheid van centraal belang. Men vervalt licht in de fout, den enen faktor bij den anderen ten achter te stellen. Voor den scheepskaptein is al even noodzakelik een scherp gehoor — hij moet een signaal in de mist kunnen waarderen — als de zekerheid en snelheid, waarmee in moeilike omstandigheden een besluit wordt genomen. De meest uiteenlopende dingen zijn vaak nodig voor één beroep, en wat voor het ene bedrijf hoofdzaak is, blijkt dikwels

1). Deze cijfers dateren uit 1913.
2). Psychologie und Wirtschaftsleben. 1916.

voor het andere overbodig of zelfs schadelik. Aan den anderen kant zijn bepaalde eigenschappen soms nodig voor de meest uiteenlopende beroepen. De telefoniste moet beschikken over trefzekerheid, en een goed geheugen voor getallen. De kunstschilder zowel als de boekbinder zullen oog moeten hebben voor kleine kleurverschillen en voor verschil in helderheid der kleuren; een fabrieksmachinist daarentegen heeft van deze eigenschap geen nut, een spoorwegmachinist slechts in zekere mate. De machinist en de scheepskaptein moeten beiden in gevaarlike situaties snel en juist kunnen handelen. De voor den wever zoo belangrijke fijnheid van tastgewaarwordingen heeft voor hen geen betekenis en is voor den smid een nadeel.

Blijken reeds de meer techniese en praktiese werkzaamheden van grote verbiezondering en samengesteldheid, de grillige komplikaties nemen toe naarmate theorie en ethika meer mee te spreken hebben. Hoe zonderling is het niet gesteld met de zedelike idealen! Wat moet een diplomaat beginnen met oprechtheid en openhartigheid, en is het goed-van-vertrouwen-zijn voor den kontrolerenden ambtenaar niet een even belachelike naïveteit, als de achterdocht voor den priester, den predikant, den leraar een rechtmatige oorzaak van vervreemding?

Ondoenlik schijnt het haast, de eigenschappen van den idealen medikus, van den minister, van den priester, van den professor, te ontleden en te groeperen. Het begrip der menselike werkzaamheid is nog onzeker en verward.

Meer nog dan bij de psychognostiek geldt het hier een prakties probleem: welke groepen van eigenschappen of vaardigheden zijn aktief bij de feitelike, mits juiste, uitoefening van deze of gene werkzaamheid? De werkzaamheid als geheel, in haar volheid, moet worden bestudeerd. Deze studie is analyties en empiries. Vervolgens moet een reeks proeven worden samengesteld, door middel waarvan het rezultaat dier studie kan gemeten worden. Ten derde moet, met behulp van deze proeven, het rezultaat getoetst worden aan het bedrijf zelf, aan den goeden werker. Eerst wanneer de uitkomst hiervan bevredigt, heeft men een betrouwbaren maatstaf.

5.

Het begrip van den persoonliken aanleg, en het begrip van de vereiste werkzaamheid in een bepaald geval, vormen tezamen de voorwaarde tot een redelike organizatie van den arbeid. Dit geldt voor kind en volwassene, voor school en maatschappij.

De opleiding van de school is slechts voorbereiding. Op de school gaat het om de ontwikkeling van algemene vaardigheden, zoals lezen en schrijven en rekenen: om het algemeen vermogen tot arbeid, kortom, om algemene adaptatie. Natuurlik behoort reeds op de school een differentiatie thuis — meer praktiese, meer theoretiese groepen, hygiëniese oefeningen, enz.; maar dit alles blijft in het algemene. Aan ambachtsonderwijs of hoger vakonderwijs wordt hier niet gedacht: de problemen hiervan zijn van te biezonderen aard.

Het maatschappelik beroep, ambacht of vak vereist speciale kundigheden. Om hier de passende schakeling te kunnen vinden, moet de school in levend kontakt staan met de maatschappij. Men heeft dit kontakt hechter trachten te maken door de beroepskeus enige jaren te verschuiven, tot met het naderen der volwassenheid groter stabiliteit en meer geprononceerde karakteristieken gewonnen zijn. Immers, zo redeneerde men, de aanleg der kinderen tussen de dertien en zestien jaar is troebel en wankel: dit is een belemmering voor de aanpassing aan de specifieke modifikaties van het maatschappelik leven. Ik houd dit voor het misleidend zijpad. De middelbare school heeft geen vakschool te zijn, en het einddiploma van elke algemene middelbare school moet het karakter dragen van een algemeen testament van intellektuele bekwaamheid. Daarenboven is het meer de neiging dan de aanleg die variabel is. Doch hoe dit ook zij: voor de grote massa der arbeiderskinderen, die al spoedig door eigen werkkracht zorgen moeten voor kleding en brood, bestaat voorshands de mogelikheid tot verschuiving van beroepskeus eenvoudig niet.

In het maatschappelik leven is de stoot tot organizatie uitgegaan van het noordamerikaanse industriële en kommerciële grootbedrijf. Het vraagstuk was er hier een van „efficiency", van kwantiteit, niet van harmonie. Men analyzeerde

het bedrijf, en bleef staan bij de persoonskeuze. Dit noemde men „scientific management". De methode is niet „scientific", omdat zij zich niet verheft boven het niveau der natuur.

Selektie is oud als het leven. De natuur schift. Zoals het vliedend hert dat den sprong mist, zoals de witte haas die in de sneeuw zich niet doodstil weet te houden verloren zijn, zo zal de besluiteloze schipper of de trage vliegenier vroeg of laat door den nukkigen wind worden gegrepen. Maar deze schifting is ruw en langzaam. In het maatschappelik leven schift ook de konkurrentie, die redeloos is als de natuur: zij geeft groter kans aan de meer geschikten, laat echter aan de massa middelmatigen het leven. De bedoeling van de maatschappij evenwel is niet selektie in den zin van keuze uit het beschikbare menselik materiaal en uitstoting van het onbruikbare, maar samenwerking en gemeenschap.

Het toeval speelt bij de natuurlike schifting een grote rol. Het wetenschappelik beheer van een bedrijf wil het toeval uitschakelen. Dit beginsel is voortreffelik. De taak van den mens is, het toeval in te perken, te overwinnen. De mens is er niet, om de natuur in haar zorgelozen overvloed na te bootsen, maar om den voorraad bouwstof en kracht doelbewust te beheersen. Om dit te kunnen doen, moet hij de bouwstof en de kracht kennen. Hij moet kennen het levend systeem dat den arbeid verricht, en het mechanies stelsel dat moet worden beheerst. En hij moet het doel weten van zijn inspanning.

Dit is de kern: het begrip, dat is levensgeluk, het enig geluk dat blijft en niet verwelkt. Redelik wordt de regeling van den arbeid eerst, wanneer zij deel uitmaakt van een systeem, waarin de mens tot vrijer en voller ontplooiïng kan groeien.

In het stelsel van Taylor, naar de oorspronkelike bedoeling, is dit niet het geval; dit is nooit het geval waar het parool geldt: „in ons bedrijf slechts de geschikten!" Het gaat dan om maksimale produktie, om spaarzaamheid — voor dat bedrijf. Voor de maatschappij betekent dit spelen met sociale kracht. Taylor's selektie is ruw en spilziek, en veel scherper dan die der natuur. De menselike vindingrijkheid overtreft de natuur altijd, en als de mens redeloos blijft als de natuur, wordt hij wreed en schadelik waar zij

in haar onbewustheid en onuitputtelike scheppingskracht lankmoedig en meedogend schijnt.

De amerikaanse wetenschappelike bedrijfsorganizatie is, in haar opzet, de perfektie, de rationalizering der uitbuiting die de schaduw is van het industriële bedrijf in zijn jeugd. De werkmensen zijn dan werktuigen. Daar zij levend zijn en een eigen gang hebben, wordt deze verhouding door den tijd weldra verzwikt.

De beginselen van Taylor zijn: perfektie van het werktuig en perfektie der bewegingen van den werker; de eis: zo groot mogelike arbeidsprestatie; het lokmiddel: hoger loon; het doel: maksimale produktie.

Een voorbeeld. Gilbreth vond, na 'n studie van jaren, dat een metselaar per steen gemiddeld dertien overbodige bewegingen maakte. Hij reduceerde het aantal bewegingen van achttien op vijf. Een metselaar kan nu 350 stenen per uur leggen, tegen vroeger 120. De kern ligt hierbij in de vereenvoudiging der bouwmethode: de plaats van den metselaar en de gebruikte werktuigen. Het bukken bv. wordt geheel uitgeschakeld.

Dit is interessant. Het laat zo duidelik zien, hoe zorgeloos de mens met zijn werkkracht omging. Het kan ook nuttig zijn. Maar evengoed schadelik. Dat hangt af van gevolg en doel. Nuttig en schadelik zijn geen zelfstandige begrippen.

De leuze „groter produktie" is een toverwoord, dat de mensen de bezinning doet verliezen. Het vraagstuk is niet zozeer, hoe de produktie te vergroten, dan wel hoe de produktie te gebruiken. Dat wil in den grond zeggen: hoe de maatschappij tot een organiese maat-schap, tot een samen-leving te maken. Grote produktie is hiertoe geen voorwaarde, eer een hindernis. Verspilling kweekt armoede, en armoede baart ellende. Maar rijkdom schenkt geen geluk.

Als een voordeel, ditmaal een „geestelik" voordeel, van snelle en geperfektioneerde produktie, en haar corollarium verkorten arbeidstijd, hoort men veelal noemen: de werker krijgt nu beschikking over meer vrijen tijd: na weinig uren kan hij zijn arbeid verlaten om dan — zich te ontspannen — of zich „geestelik te ontwikkelen". Hoe blijkt uit dit betoog de armoede van onze da-

gen! De arbeid is een mens zijn leven: het lichaam van zijn geest; en men noemt het een voordeel haar spoedig te kunnen ontvluchten!

Wat meer in 't biezonder in de beginselen van Taylor verdriet, is de ontstentenis van een paedagogies element. Het behoeft eigenlik niet te verwonderen, bij deze Pruisen van het verre Westen een autokraties en dwingend absolutisme te vinden. De taak wordt zo zwaar gemaakt, dat alleen de besten haar kunnen vervullen; de massa der middelmatigen wordt uitgestoten of met een hongerloon afgescheept; de werkzaamheden worden gereglementeerd, iedere handgreep wordt voorgeschreven. Het is het uiterste der mechanizatie. Het kwaad ligt niet in de redelikheid der handgrepen — wie zou dit beweren! — maar in het heteronoom bevel, dat den mens tot een ding, tot een slaaf van zijn broeder maakt.

Maar niets is tijdeliker dan het kwaad, en alle kwaad verkeert in goed. De beginselen van Taylor dateren van omstreeks 1880: sindsdien is veel veranderd. Men begon met de ontdekking, dat een sympathieke leiding voordeliger is dan een arrogante; dat men met onderricht meer bereikt dan met bevelen. Het systeem zelf dwingt tot deze frontverandering. En in de laatste jaren klinken deze tonen:

„How has a method of management, which originated as a sort of refined employer's weapon, become turned about so that it now promises to serve the ends of a world and a working class set free? How has scientific management become consistent not only with the interests of employers, but also with the largest human welfare? How may it be made to further not only the production of goods, but also the largest development of human personality, and the most direct augmentation of human happiness — not only in the world at large, but in the shop and at the machine?

„The management makes itself responsible for the success of each workman — studies the causes of each individual's failures and discouragements, and is, in fact, a teacher, ever ready to lend a helping hand.

„It is to be hoped that as rapidly as possible men may be led to follow good methods on their own responsibility, because they

realize that they are the best, and not because they are forced to do so.

„Self-revealment, incessant and studied, but above all true to the facts — has become the great moving force". Thus we may have leadership without autocracy, and a public which is educated and in a position to pass judgment upon official acts.

„Scientific management is thus, first of all, a study of man, of his nature, of his ideals. It is based upon the principle that cheerful workmen are more profitable than sullen ones, that to fit the work to the man is better than to try to fit the man to the work, that the individual is a more satisfactory unit for study and administration than the mass." [1]).

De bedrijven zijn er om den mens. „Elkeen in het voor hem geschikte beroep!" zal het wachtwoord worden: niet ter wille van het materiëel profijt, maar om de vreugde van den arbeid, om het volle sappige leven van de menselike maatschappij.

IV.

1.

Er zijn, in het groot gezien, twee wegen waarlangs wij tot ons Doornroosje, de struktuur van de individuele ziel, kunnen doordringen: de weg der innerlike ervaring met haar zijpaden, en de weg der nauwkeurige waarneming van uiterlik gebeuren. Velen zijn er, die slechts één van beide wegen begaanbaar achten. De eerstgenoemde weg moge rechtstreeks naar het doel schijnen te voeren, zo betuigt de ene partij: mist en duisternis maken haar dermate onveilig, dat men in het toverwoud verdwaalt en schichtige schaduwen, die aan geen twee zwervers in dezelfde gedaante verschijnen, voor betrouwbare bakens houdt. De andere partij spot met het klare licht van den omweg: het verblindt uw ogen, roept zij, en de scherpe lijnen die zich zo nauwkeurig op uw netvlies aftekenen, zij zijn bedrieglike en al te simpele spiegelingen en onthullen geenszins het schoon geheim dat gij zoekt. Maar er zijn er ook,

1). Horace Bookwalter Drury (California). Scientific management. 2d ed. 1918. p. 92/93. 87, 222, 96, 228. De door Drury aangehaalde woorden zijn van Morris L. Cooke (Who is boss in your shop? 1917.).

die moedig voorwaarts dringen in roep en weerroep met hun makkers op den anderen weg, elkaar steunend en toetsend. Zouden zij niet het dichtste naderen?

Het schijnt niet twijfelachtig, dat zij die de innerlike waarneming als eerste kenbron voor het psychies gebeuren aannemen, het meest direkt met de ziel in kontakt blijven. De fouten der subjektieve eenzijdigheid kunnen bewust gemaakt en gebonden worden. Een methode, waarbij dit elimineren der subjektiviteit zeer fraai gebeuren kan, en die gedurende de laatste kwarteeuw steeds zuiverder en bedachtzamer toepassing heeft gevonden, is de enquête.

Men kan twee soorten enquête's onderscheiden [1]): de direkte, en de indirekte.

De direkte enquête wordt onmiddellik tot de personen gericht, wier psychiese eigenaardigheid men onderzoeken wil. De eerste vereisten hiervan zijn: de vragen moeten neutraal, konkreet, scherp gesteld en ondubbelzinnig zijn, en te beantwoorden zoveel mogelik uitsluitend met „ja" of „neen". Voorts moet men rekening houden met allerhande simulatie: ijdelheid, de „psychiese schaamte", het verlangen zichzelf op te hemelen of te idealizeren. Een diplomatieke inkleding van de vragen moet dit gevaar ondervangen.

De indirekte enquête richt zich tot derden, om over anderen iets te weten te komen: tot artsen, tot leraren, tot industriëlen. De eisen van neutraliteit en van duidelikheid gelden hier evenzeer; men kan nu overigens de teugels iets meer vieren, om beschrijving, verklaring verzoeken.

Stelt men de vragenlijst voor een enquête op, dan dient men zich eerst terdege rekenschap te geven van het doel dat men bereiken wil, en dit doel mag nooit zijn de propaganda van een vooropgezette mening. De enquête is in de mode, en zeer vaak zijn de vragen zo tendentieus gesteld dat het antwoord, hoe het ook uitvalt, niets bewijst. Een systematiese fout in den opzet kan niet meer goedgemaakt worden.

Een sprekend staaltje van tendentieuze inkleding, niet op psy-

1). Verg. Brugmans, Psychologische methoden en begrippen, V. U. B. 1922, p. 119 vv.

chologies, maar op ekonomies gebied, levert vraag 411 van de enquête der zgn. Mindere Welvaart-kommissie op Java [1]):

„Wat valt te vermelden omtrent:

„a. het nadeel aan den buffelstapel toegebracht;

„b. het verzwaarde onderhoud der heerendienstwegen;

„c. de overige nadeelen voor de bevolking,

„voortvloeiende uit de suikerrietcultuur?"

Wanneer men, om een ander voorbeeld te geven, in een enquête over de Zondagsrust [2]) de vraag opneemt: „Welke voordelen: a. voor de arbeidsprestatie, b. voor het zedelik leven: heeft volgens u de Zondagsrust?" — dan is de gehele enquête hiermee bedorven. De meesten zullen zoeken en zoeken tot zij enig voordeel gevonden hebben, en men had kunnen volstaan met een eenzijdige verhandeling over het onderwerp, zonder enquête.

De enquête als wetenschappelike methode moet en kan een serie fouten der populaire, subjektieve waarneming elimineren. De voornaamste van deze fouten [3]) zijn: de voorbarige generalizatie; de invloed van het eenzijdig karakter der persoonlike ervaring, ten gevolge van de „engte van het bewustzijn"; en de verschuiving der waardering door emotie.

De „voorbarige generalizatie", het generalizeren op grond van slechts enkele waarnemingen, is kenmerkend voor onzen tijd. Luistert eens, als de mensen over Indië spreken. In enkele korte zinnetjes wordt u medegedeeld, hoe het leven hier wel is, en zoveel hoofden zoveel oordelen. Men geeft er zich geen rekenschap van, dat de verschillen tussen het leven in de koelte der hoge bergen of langs de moerassige kust, in de hitte der lage handelsstad of tussen de eenzame koffietuinen, verschillen die groter zijn dan in Nederland bestaan, een algemeen oordeel onmogelik maken.

1). Leidraad voor het gewestelijk onderzoek naar de oorzaken der mindere welvaart van de inlandsche bevolking op Java en Madoera. 1904. (Deze leidraad is samengesteld door de hoofdkommissie en bevat een enquête van 533 nummers.) — Verg. het art. van Van Hinloopen Labberton in het Archief van de Java-Suikerindustrie 1908 Bijblad p. 766 vv.

2). Een enquête over de Zondagsrust, wier bewoordingen niet geheel vrij zijn van suggestie, vindt men in de „Publicaties van het Nederl.-Ind. Landbouw Syndicaat" XIV 24 (11 Sept. 1922) p. 840. (niet in den handel)

3). Volgens Brugmans, Psych. methoden, l.c.

Met de „engte van het bewustzijn" wordt bedoeld, dat de bewuste geestelike inhoud van ieder individu aan vrij nauwe grenzen gebonden is. Wanneer een aantal personen een beschrijving en beoordeling geven van eenzelfde avontuur dat hun overkomen is, dan zal ieder slechts een gedeelte kunnen waarderen. Ze vullen elkaar aan, en hoe groter aantal getuigenissen, des te meer kans dat alle elementen worden gereleveerd.

In de waardering der waarneming speelt de emotie de grootste rol. Op deze waarneming nu wordt het oordeel gebouwd omtrent de regelmatigheid, de waarschijnlikheid, de samenhang der waargenomen elementen. Ik had als jongen een hond, die woedend aanviel op ieder in een slagersjas gekleed persoon, nadat ik eens met een slagersjongen had gevochten, waarbij het dier dapper mijn partij had getrokken. De beoordeling der mensen is vaak niet redeliker. Een gebeurtenis, die toevalligerwijs met grote emotie gepaard ging, weegt vele malen zwaarder dan een onbelaste, die in de samenhang of om haar veelvuldigheid van meer belang kan zijn, maar om haar neutraliteit veronachtzaamd wordt. — Deze onredelikheid noemde Hume „unphilosophical probality"; haar invloed doet zich gelden op schier elk gebied van wetenschap.

Het rezultaat der wetenschappelike enquête moet voor ieder te kontroleren zijn: het geheel geordende materiaal moet gepubliceerd worden. — Hoe uitgebreider het materiaal, d.w.z. hoe groter het aantal personen, dat de vragen beantwoordt, des te groter de kans op betrouwbare uitkomst. Toevallige fouten heffen elkaar op.

Niet slechts voor de psychognostiek, ook voor de beroepspsychologie, in den zin van de kennis der vereisten voor een bepaald beroep, is de enquête een belangrijk hulpmiddel. Als voorbeeld geef ik hier enkele vragen uit de lijst van 103 nummers, die Martha Ulrich in 1918 samenstelde voor een onderzoek naar de eigenschappen, welke nodig zijn voor vakken met een aanzienlike theoretiese opleiding [1]):

7. Duidelik kunnen spreken.
8. Snel kunnen spreken.

1). Ontleend aan Roels, Aanleg en beroep, 1919, p. 100/108.

10. Het vermogen om onwillekeurige uitingen (tekenen van onrust, van misnoegen) te onderdrukken.

16. Een bepaald voorstellingstype, en welk (vizueel, akoesties, motories, akoesties-motories).

31. Een duurzaam geheugen, d.w.z. het vermogen om indrukken gedurende langen tijd te onthouden.

32. Een betrouwbaar geheugen, d.w.z. het vermogen om indrukken onvervalst te bewaren.

44. Een voornamelik synthetiese wijze van denken.

45. Een voornamelik analytiese wijze van denken.

46. Een sterk ontwikkeld gevoelsleven.

47. Een zwak ontwikkeld gevoelsleven.

57. Verlies van het innerlik evenwicht bij dreigend gevaar.

64. Het vermogen om zelfstandig op te treden.

75. Snel kunnen beslissen.

76. Langzaam en omzichtig kunnen beslissen.

85. Afwachtend, krities pozitie kiezen; neiging tot rustige waarneming en theoretiese beschouwing.

86. Aktief, spontaan pozitie kiezen; neiging om persoonlik in te grijpen.

Gevraagd wordt nu, of de genoemde eigenschappen wenselik, zeer gewichtig, volstrekt noodzakelik, of het tegendeel hiervan zijn, a. bij de voorbereidende studie, b. voor de uitoefening van het beroep.

Veelal gelden de vragen kompleksen, ontleend aan het praktiese leven, die niet verder ontleed worden. Van belang is in 't biezonder de veelzijdigheid: zoveel groepen van eigenschappen niet genoemd worden, zoveel kanten van het beroep blijven in de schaduw.

2.

De zogen. objektieve methoden maken gebruik van het experiment, hetzij met behulp van instrumenten of mechaniese, onwillekeurige uitingen, hetzij met behulp van tests in engeren zin. „Objektief" beduidt hier niet „wetenschappelik", „gelouterd", maar een logiese richting. De subjektieve methode richt zich rechtstreeks tot het innerlik, tot het subjekt; de objektieve methode richt zich

tot een manifestatie van het innerlik, tot een objekt. Het karakteristieke der objektieve methoden, der behandeling van objekten dus, is de min of meer exakte bepaling door middel van getallen.

Er is een bepaald verschil tussen een fysies en een psychologies experiment. Bij 'n psychologies experiment zijn steeds aanwezig veel storende faktoren, met name endogene. Het is niet mogelik, zoals bij natuur- of scheikundige proeven, kunstmatig een gesloten stelsel krachten af te zonderen. De psychiese uiting kan het gevolg zijn van heel andere oorzaken, dan die men onderstelt en wil onderzoeken. Men kan lachen uit blijheid of om smart te verbergen, uit spotlust en medelijden. Simulatie, beheersing, en toevallige, bijkomstige associatieve verbindingen kunnen geheel foutieve gevolgtrekkingen veroorzaken. Daarom is in de psychologie steeds een reeks proeven noodzakelik, moeten de storende faktoren zoveel doenlik met grote nauwgezetheid worden verwijderd, en mag er onder de storende faktoren nooit eenzelfde konstant aanwezig zijn. Desniettemin is het hoogst bereikbare een waarschijnlikheidsoordeel, waarvan de nadering tot zekerheid meer aanvechtbaar blijft dan in de natuurkunde. Gemeten immers wordt alleen de uiting, nooit de psychiese toestand zelve.

[1]) De ademhaling, de bloedsomloop, en de elektriese spanning van het lichaam zijn korrelaat met bepaalde psychiese toestanden, in hoofdzaak met opmerkzaamheid en emotie. Kan men nu deze lichamelike gesteldheden kwantitatief meten, dan wordt hiermee een psychiese gesteldheid verklikt en als kwantiteit geregistreerd. De moeilikheid is, dat men de psychiese gesteldheden willekeurig kan opwekken of verbloemen, en de lichamelike verklikkers willekeurig kan regelen en sturen. Altans tot op zekere hoogte. De verklikking is dus slechts met het grootste voorbehoud te aanvaarden. Er is niet meer dan een vage aanwijzing in de brabbeltaal van een kind.

Een veelgebruikt instrument dat de ademhaling meet, is de pneumograaf van Marey. Wil men met enige nauwkeurigheid werken, dan moet men twee toestellen gebruiken: één op den buik en één op de borst. Het toestel bestaat uit een bal van caoutchouc met een slang van hetzelfde materiaal, die uitloopt op een trommel met

1). Volgens Brugmans, Psych. methoden, p. 64 vv.

een membraan van caoutchouc, de trommel van Marey. De verbindingen zijn luchtdicht. De bal, door een gordel tegen het lichaam gebonden, wordt bij het inademen door de spanning van het lichaam ingedrukt, en zet zich weer uit als het lichaam wijkt. Het membraan van de trommel maakt de deining van het lichaam mee: inademing doet het bol, uitademing hol staan. Een hefboom met een schrijfstift brengt deze op- en neergaande beweging over op een rol, waarop men dus de ademhalings-kurve kan aflezen.

Bij grote opmerkzaamheid „vervlakt" de ademhaling, bij maksimale aandacht staat de ademhaling 'n poosje stil (en verkrijgt men dus een rechte horizontale lijn). Emotie doet de ademhaling versnellen.

Simulatie van ademhaling is gemakkelik. De ademhaling beïnvloedt weer de pols. Velen echter weten dit niet, en dit maakt de pols als verklikker betrouwbaarder. Het beste is kombinatie; dit geldt voor elk experiment.

De sphygmograaf meet de pols. Ook dit instrument bestaat uit een caoutchouc bal, langwerpig ditmaal, die door middel van een slang luchtdicht in verbinding staat met de trommel van Marey. De bal wordt vast in de palm van de tot vuist gebalde hand gebonden. De hefboom van het trommelvlies schrijft de pols-kurve.

Ten derde bezit het menselik lichaam een zekere elektriese spanning, die regelmatig met psychiese toestanden varieert. Men onderscheidt de endogene galvaniese stroom, d.i. de inwendig geproduceerde, die in nauwe samenhang staat met het vasomotories systeem, en de exogene stroom.

Deze exogene stroom wordt gemeten, wanneer de proefpersoon in de ene hand een koper- of zinkstaafje, en in de andere een koolstaaf houdt, door middel van een galvanometer. Er is nl. een potentiaal-verschil tusschen deze elektroden, grotendeels afhankelik van de inwerking van het zweet der hand op het metaal. Men heeft sterker stroom gekonstateerd bij groter aandacht en bij sterker emotie. Gebruikt men bij de meting een spiegelgalvanometer, dan kan men, door het lichtvlekje te fotograferen, wederom een kurve maken, die de wisselingen weergeeft. Het gaat natuurlik uitsluitend om de variaties. Tamelik zwakke emoties zijn zo te meten.

Ook hier zijn simulatie en vergissingen mogelik. De spontane gedachtegang van den proefpersoon kan de emotie meevoeren, die men het gevolg onderstelt van den een of anderen opzetteliken prikkel. Ge kunt de proef bederven, door willekeurig gedachten ven emotionelen aard op te wekken. Ge kunt de emotie inhouden. Wilt ge de proef doen slagen, dan moet ge zo kalm en passief mogelik zijn en de aandacht niet koncentreren.

Gebruik makend van deze onbewuste, en meetbare, psychofysiese korrelatie kan men trachten, inzicht te krijgen in de struktuur van een individuele psyche. Door het ontsteken van licht, het doen horen van geluiden, het uitspreken of vertonen van woorden, kan men onderzoeken, welke emotionele betekenis bepaalde zintuiglike indrukken of voorstellingen hebben.

Bij deze proefnemingen blijft de onderzochte persoon passief. Willekeurige inspanning maakt het experiment zelfs waardeloos. Een andere serie proeven, door middel waarvan meer bepaalde psychiese kompleksen worden onderzocht, eist een direkte, aktieve uiting van den proefpersoon. Het is dan in den regel noodzakelik, dat dit opzettelik sein onmiddellik wordt geboekt. De elektriese stroom is de snelste en meest betrouwbare boodschapper.

De proefpersoon staat door middel van een elektries kontakt, door het overhalen van een hendel in of uit te schakelen, in verbinding met een registreer-apparaat — een chronoskoop bv. Dan kan men meten, hoe lang bij iemand een nabeeld blijft, hoe vlug iemand kleuren of cijfers benoemen, d.i. herkennen kan. In deze laatste gevallen wordt een bepaald cijfer, een bepaalde kleur vertegenwoordigd door een vaste beweging met een bepaalde kruk: deze band moet dus eerst door oefening zódanig worden gefikseerd, dat de reakties volkomen mechanies zijn.

Het nabeeld, dat is de duur der nawerking van een lichtprikkel, wordt door Wiersma in Groningen gebruikt, om den graad der sekundaire funktie te onderzoeken. Wanneer men een schijf, door de spektrale kleuren in segmenten verdeeld, laat rondwentelen, dan zal de persoon met sterker nabeeld spoediger (bij geringer omwentelingssnelheid) de kleuren zien ineenvloeien. Men kan ook een sterk en een zwak licht laten afwisselen, en den tijd meten

die verloopt tussen het verdwijnen van het sterke licht en het opnieuw opmerken van het zwakke. De nawerking, ook van geluid en huidprikkel, blijkt in 't algemeen korrelaat met de sekundaire funktie. Geprononceerde verschillen in sekundaire funktie. welke vooral optreden bij min of meer afwijkende mensentypen, kunnen op deze manier betrouwbaar worden vastgesteld.

Behalve het onderzoek der zintuiglike modifikaties behoren tot de belangrijkste experimenten, waarbij de proefpersoon een aktieve rol speelt, die welke den aard der reaktie, en de opmerkzaamheid of de aandacht willen vaststellen. Ter bepaling van de motoriese koördinatie heeft men verschillende toestellen uitgedacht; zij zijn te speciaal om hier nader te worden besproken. — De opmerkzaamheid heeft men gesplitst in omvang der opmerkzaamheid of vigiliteit, en intensiteit der opmerkzaamheid, koncentratie-vermogen of tenaciteit.

Deze koncentratie der opmerkzaamheid, deze aandacht, kan men o.a. meten aan het vermogen, om twee huidprikkels op geringen afstand van elkaar als twee verschillende prikkels te voelen. Het meten van den afstand doet men met behulp van een passer, aesthesiometer geheeten. Deze prikkelwijdte [1]), zoals men dien afstand noemen kan, loopt zeer uiteen voor verschillende delen van het lichaam: op den rug b.v. bedraagt zij gemiddeld zeven c.M., op tong en vingertoppen één millimeter. Ook zijn er individuele verschillen. Maar behalve dit is de prikkelwijdte bij eenzelfde persoon niet konstant. Zij neemt af bij toenemende opmerkzaamheid.

Nu staat de opmerkzaamheid weer in verband met een anderen psychiesen toestand, n.l. met de (geestelike) vermoeidheid: de aandacht verslapt naarmate de vermoeidheid groeit. Zo is men ertoe gekomen, dezen gevoelsdrempel als maat te gebruiken voor de geestelike vermoeidheid. Op een groot aantal proeven dooreen genomen kan deze indirekte methode betrouwbaar zijn.

Bij kinderen heeft men getracht, de aandacht te bepalen door te laten lezen, telkens lektuur van dezelfde relatieve moeilikheid en even interessant, en het aantal afdwalingen op te tekenen.

---

1). „Raumschwelle".

Men kan zo den invloed onderzoeken van den tijd van dag en jaar.

Zich kunnen koncentreren is het vermogen, zich af te sluiten voor invloeden van buiten. Bij geringe koncentratie zullen storende faktoren groter invloed hebben. Men laat nu den proefpersoon eenvoudige bewerkingen verrichten — uit het hoofd rekenen b.v. — in een volkomen rustige omgeving, stelt onverwachts een spiegeling van licht, een geluid, een elektriese prikkel, of welke storing ook, in werking, en noteert den invloed hiervan. Het is intussen zeer moeilik, uit een dergelike proef betrouwbaar inzicht te winnen: niet alleen doet ook hier de vermoeidheid zich gelden, maar ook de soortelike invloed der prikkels en het adaptatie-vermogen aan dergelike uitwendige storingen loopt bij de verschillende individuen zeer uiteen.

Deze methoden, de tenaciteit der opmerkzaamheid te bepalen, zijn indirekt en daarmee is het rezultaat zeer afhankelik van heterogene faktoren. Rechtstreeks meent men de koncentratie te kunnen meten met behulp van den Bourdon-test en verwanten. Men draagt den proefpersoon een werkzaamheid op, die voldoende amuzant is, maar geen biezondere kennis of geschiktheid vereist: het kwantum werk in een bepaalden tijd, of de tijd voor een bepaalde hoeveelheid werk, is nu een maat voor de koncentratie.

De Bourdon-test vraagt het aanschrappen van bepaalde cijfers in een willekeurige reeks getallen, of het doorhalen van bepaalde groepen punten of streepjes.

Een vernuftig toestel, met den Bourdon-test verwant, is het volgende. Ge zit voor een matglazen raampje, dat in een groot scherm is gevat: achter het matglas bevinden zich de rood, groen, blauw en geel gekleurde peren van vier elektriese lampjes; de krukken, die het elektries kontakt regelen, bevinden zich onder uw onmiddellik bereik. Met dezelfde beweging, waarmee ge de ene lamp dooft, ontsteekt ge een andere. De kunst is, zo spoedig mogelik iedere kleur die verschijnt weer te doen verdwijnen. Het verband tussen knip en kleur wordt telkens veranderd, zodat oefening en gewoonte geen invloed kunnen hebben.

Preciezer dan dit spel der gekleurde lichten is het dotting-apparaat. Het werk bestaat nu in het prikken juist binnen den omtrek van cirkeltjes op een papierstrook, die allengs met groter

snelheid, totdat teveel wordt gemist, langs een opening voorbijschuift.

Bij al deze proeven spelen ook de vaardigheid der motoriese reaktie, de belangstelling, de vermoeidheid een rol. De lastigste voetangel echter is de aanwezigheid van fouten. Wie wint in tijd, of in hoeveelheid werk, kan verliezen in nauwkeurigheid. Het is zonder willekeur niet mogelik, de fouten tot tijd of werk te herleiden. Men dient dus de proef zò in te richten, dat het maken van fouten tot een minimum beperkt blijft — altans wanneer men de koncentratie op zichzelf meten wil. Intussen blijven de proeven van belang voor de vaststelling van het werktype: goed en vlug; vlug maar slecht; langzaam maar goed; langzaam en slecht; afwisselend slecht en goed. En voor de praktijk van het leven zijn deze kenmerken, al kan men ze niet psychologies ontleden of afzonderen, van voldoende duidelikhied.

Den omvang der opmerkzaamheid, dat is de hoeveelheid der waargenomen indrukken, meet men in den regel met tachistoskopiese proeven. De tachistoskoop [1]) bestaat uit een scherm met een opening, waarachter men een bepaalden tijd — $\frac{1}{25}$, $\frac{1}{50}$ sekonde — een of andere groep beelden vertoont. De beelden moeten onmiddellik herkend kunnen worden en dus enkelvoudig zijn: punten, streepjes, eenvoudige figuren als driehoekjes, vierkanten, cirkeltjes, medeklinkers, cijfers. Maakt men gebruik van samengestelder figuren, van streepjes of cijfers in groepen gerangschikt, dan kan men ook gekompliceerder funkties — kombinatie, aanvulling, geheugen — onderzoeken.

De opmerkzaamheid is een algemene funktie, die zich doet gelden in elk bewust psychies proces. Groten invloed heeft de belangstelling. De belangstelling hangt wederom samen met de neiging. In het zogen. associatie-centrum kan men een bepaling zien der belangstelling. Men laat vrij associëren: die beelden zullen zich naar voren dringen die in het centrum staan der belangstelling, en hiermee onbewuste of halfbewuste neigingen verklappen. Hierop staat een der pijlers van Freud's therapie gebouwd.

Ware het intellekt een som van talrijke funkties, van zintuig-

1). „Kurzseher".

like en motoriese verrichtingen, van belangstelling, aandacht, geheugen, dan zou men kunnen volstaan met het onderzoek van deze vaardigheden, en kon deze paragraaf gesloten worden. In waarheid blijft het voornaamste nog te doen. Er is reeds op gewezen, dat het verstand moet beschouwd worden als een gekompliceerd systeem van eigen karakter, waarin de afzonderlike funkties als waarneming, aandacht, geheugen, zozeer tot een nieuwe eenheid zijn saamgebonden, dat waardering van ieders aandeel onmogelik blijkt; een systeem daarenboven, dat wil en gevoel diep ingrijpend modificeren.

De verstandelike funktie kan alleen aan haar daadwerkelik optreden worden gemeten. We verlaten hiermee de eerste helft der objektieve methoden, die der meer indirekte en mechaniese of onwillekeurige, om over te gaan tot de bespreking van de tests in engeren zin: het doen oplossen van vraagstukken.

Sinds Binet en zijn helper Simon zich opmaakten, het „verstand" als ondeelbaar funktionerend kompleks naar zijn vermogen te bepalen, is er, met name in de Unie, een zondvloed van tests uitgestroomd uit de psychologiese en de industriële werkplaatsen. Het verging de tests als de psychanalyze: een berg onrijpe en pueriele lekenwijsheid bracht begrijpelike achterdocht. Het is dringend noodzakelik, karakter en grens van Binet's maatstaf scherp voor ogen te houden.

Zijn „échelle métrique de l'intelligence" omvat in haar definitieve opstelling 54 tests. De gemakkelikste vallen binnen het bereik van een driejarig kind; de twee moeilikste groepen heten te passen voor de gemiddelde intellektuele kapaciteit van den vijftienjarige en den volwassene. Elke leeftijd wordt gekenmerkt door vier of vijf tests; hier en daar zijn twee jaren saamgevat. De rangorde werd bepaald op grond van een pozitieve prestatie van 65 à 75% der onderzochte kinderen.

Intussen bleken de tests van Binet te gemakkelik voor de lagere en te moeilik voor de hogere leeftijden. Aan de Leland Stanford Jr. University in Californië werd nu, onder leiding van den hoogleraar in de opvoedkunde Lewis M. Terman, de serie herzien en tevens uitgebreid [1]). Tot dit doel eksamineerde men

1). Terman, The measurement of intelligence, 1916.

ongeveer 2300 individuen, n.l. 1700 normale kinderen, 200 achterlike en voorlike kinderen, en 400 volwassenen. Men stelde een scala samen van 74 tests, en voegde hier 16 plaatsvervangende tests aan toe, voor het geval sommigen onbruikbaar bleken of mislukten. In den regel bestaat iedere test uit drie opgaven. Niet test voor test is progressief: geen verstand ontwikkelt zich volgens een ideale hiërarchie. Elke groep vertegenwoordigt een gemiddelden leeftijd. De volgorde der tests binnen de groep wordt bepaald door paedagogiese overwegingen. Heeft men 6 tests voor 'n periode van één jaar, dan bezit iedere test de waarde van twee maanden. Iederen test kan men nu een vast groeps- en rangnummer geven, korresponderend met een bepaalden leeftijd in maanden, mits men voor ogen houdt, dat de rangnummers alleen in aansluiting bij het totaal der lagere nummers betekenis hebben:

groep.	aantal tests.	ouderdom in jaren.	waarde van iederen test in maanden.
I—VIII	6 in elke groep	3—10	2
IX	8	11—12	3
X	6	13—14	4
XI	6	15—16¼	5
XII	6	——	6

Groep XI toetst het gemiddeld intellektueel vermogen van den volwassene. De Stanford-Revision (zoals men de schaal van Terman en zijn helpers noemt) onderstelt, op grond van proefnemingen, dat de verstandelike ontwikkeling haar hoogtepunt bereikt op den leeftijd van 16 jaar. Bij het onderzoek van ouderen en volwassenen stelt men den leeftijd derhalve op 16 jaar.

Iedere test van de schaal stelt dus voor een intellektueel stadium, een „intellektuelen leeftijd", onder beding dat alle lagere nummers

beheerst worden. Test I 3 beeldt in dat geval den verstandeliken leeftijd van 2 jaar 6 maanden, test X 5 dien van 12 jaar en 20 maanden. De hoogst bereikbare intellektuele leeftijd is die van 19½ jaar, dat is 3½ jaar boven het gemiddeld niveau der volwassenen. De schaal is als 't ware afgeknot. — Het spreekt vanzelf, dat een kind test IX 4 kan missen, en enige opgaven uit hogere groepen meester blijkt te zijn. Ter bepaling van den verstandeliken leeftijd — de bedoeling immers van de schaal — volgt men dan ook de opgaande reeks der vraagstukken, totdat van een gehele groep geen enkele vraag meer juist beantwoord wordt. De som der verspreide pozitieve tests volgens hun maandwaarde, gevoegd bij de basis der volledig beheerste groepen, geeft den verstandeliken leeftijd. Een voorbeeld: lemand is geslaagd voor alle tests van groep VII (en daarbeneden) = 9 jaar, voor 4 tests van groep VIII = 4 × 2 maanden; voor twee tests van groep IX = 2 × 3 maanden; voor één test van groep X = 4 maanden. De intellektuele leeftijd bedraagt dus 9 jaar + 8 maanden + 6 maanden + 4 maanden = 10 jaar 6 maanden.

De verhouding tussen den intellektuelen, en den temporelen leeftijd is een maat, die ter vergelijking van verschillende individuen kan worden gebruikt. Deze maat noemt men Intelligentie-Quotiënt (I. Q.). Om gemakkelik hanteerbare getallen te verkrijgen, vermenigvuldigt men het quotiënt van geesteliken leeftijd en ouderdom met 100. M.a.w. I. Q. = (geestelike leeftijd: ouderdom) × 100. Betrof het daarnet gebruikte voorbeeld een kind van 10½ jaar, dan zou zijn I.Q. juist = 100, juist het gemiddelde, zijn. Voor een kind van 8 jaar werd de I. Q. = (10,5 : 8) × 100 = (afgerond) 131, superieur; voor een volwassene, onverschillig van welken leeftijd, een volwassen persoon dus op het geestelik niveau van een kind van 10½ jaar, (10,5 : 16) × 100 = (afgerond) 66, een I. Q. die behoort bij een zwakzinnige. Deze cijfers beduiden, dat laatstgenoemde in verstandeliken aanleg ongeveer even ver onder het gemiddelde staat, als eerstgenoemde erboven. — De hoogst bereikbare I. Q. voor volwassenen is (19,5 : 16) × 100 = (afgerond) 122. Door de enigszins willekeurige aanname van 16 jaar als top van intellektuele ontwikkeling, en van 6 als de

maandwaarde van de tests uit groep XII, en doordat de schaal niet verder doorloopt, zijn de I. Qen boven 100 voor ouderen dan 16 jaar niet rechtstreeks vergelijkbaar met die van kinderen.

Bij het onderzoek moet men zich streng houden aan de bepaalde formule. Andere woordekeus, andere voorbeelden ontnemen aan de scala haar objektieve betekenis: gooien de deur open voor een vloed willekeurige probeersels, en maken vergelijking onmogelik. Men kan de scala wijzigen. Door proefnemingen kan men tot de slotsom komen, dat in een ander land, in een ander milieu, anders geformuleerde tests betrouwbaarder zijn. Is eenmaal de schaal vastgesteld en geverifieerd, dan dient men haar te handhaven als de konstante waarop de te onderzoeken geestelike faktoren betrokken worden.

Eén test op zichzelf bewijst niets. De kracht ligt in de reeks. Men stelle zich ook niet voor, dat de tests geheel onafhankelik kunnen gemaakt worden van onderwijs en milieu. De speciale ervaringen van het individu zullen steeds, en toenemend met de jaren, invloed hebben op zijn vermogen tot uiting en tot beantwoording der vragen. Wanneer verkondigd wordt, dat aangeboren begaafdheid, niet bijgebrachte kennis of door oefening verkregen vaardigheid, met de schaal te meten is, dan doelt dit op een verhouding: het moment der aangeboren gaven staat op den voorgrond. In dit opzicht blijkt de schaal geen ijdele snoever, getuige rezultaten verkregen bij volkskinderen en analfabeten. De tests bewijzen ongetwijfeld een bepaalden graad van bevattingsvermogen. Men moet echter niet teveel verwachten van de scala. De gehele persoonlikheid wordt er niet mee gemeten. En de onderzoeker zal mede het oog moeten gericht houden op den maatschappeliken status, op de schoolpraktijk, en op den lichameliken toestand van zijn patiënten.

De tests der Binet-Simon-Terman-serie kan men, ter wille der overzichtelikheid, in soorten samenvatten. De ladder is als een weefsel, waarin hogerop telkens dezelfde tekening, maar ingewikkelder, weer verschijnt, omringd door figuren die met hun voorgangers velerlei verwantschap tonen. In het borduursel herkennen we dan de volgende patronen:

1. Zoals ge weet, vormt de natuurlike opeenvolging van apperceptie-vormen, die aan het licht komt wanneer men kinderen de voorstellingen van platen laat opsommen (I 3), beschrijven (V 2), of verklaren (IX 7), er de ruggegraat van. Het is niet onverschillig welke platen men gebruikt: de aard en rangschikking der voorstellingen moet tot een regelmatige uiting in staat stellen. De afbeeldingen moeten eenvoudig maar belangwekkend zijn, en de elementen ervan moeten door alle te onderzoeken individuen worden gekend. Binet heeft een serie standaard-platen uitgedacht, die goed schijnt te voldoen.

2. Het benoemen van dingen. Aan de kleintjes vraagt men, delen van het lichaam (neus, ogen, mond) aan te wijzen, en eenvoudige dingen uit de huiskamer, zoals 'n sleutel, 'n mes, 'n klok, te noemen.

3. Het verschil aanwijzen tussen rechte lijnen van verschillende lengte en tussen verschillende gewichten; een vierkant, een ruit, andere regelmatige figuren natekenen, later uit het hoofd. Waarneming en voorstellingsvermogen worden hieraan getoetst.

4. Drie tezamen gegeven opdrachten in de goede volgorde uitvoeren (III 6): „leg eerst deze sleutel op die stoel, maak daarna die deur open, en breng me daarna die doos daar." Het kunnen begrijpen van het bevel, en het geheugen staan hier op den voorgrond.

5. Onderzoek van het aestheties oordeel. Men laat afbeeldingen van lelike en van mooie gezichten met elkaar vergelijken (III 3).

6. Het noemen van kleuren (rood, geel, blauw, groen: III 2); van geslacht, achternaam, leeftijd; het aanwijzen van links en rechts; het kennen van het aantal vingers (zonder tellen); van morgen en middag, van de dagen der week en de maanden van het jaar, van den datum; van munten en postzegels.

7. Het nazeggen van een aantal woorden. Tellen, ook naar omlaag, en het nazeggen van getallen in verschillende volgorde.

Over het naar beneden tellen van 20 tot 1 (VI 2) zegt Terman o.c.p. 215: „We may regard the test as a test of attention, or prolonged thought control. The ability to exercise unbroken vigilance for a period of twenty or thirty seconds is rarely found below the level of 7- or 8-year intelligence."

8. Rekensommetjes en verwanten. Een voorbeeld uit ieder niveau:

„Als ik iets voor 4 ct. koop en aan den winkelier 10 ct. geef, hoeveel geld moet ik dan terug krijgen?" (VII 3).

„Als iemand *f* 60 per week verdient en *f* 52 per week uitgeeft, hoelang moet hij dan sparen voor *f* 400?" (X 5).

„In deze doos zitten twee kleinere dozen. In elk van de kleinere dozen zit een nog kleiner doosje (daarna: twee nog kleinere doosjes). Hoeveel dozen zijn er samen, de grootste meegerekend?" Daarna: „in de grote doos drie (vier) kleinere en in elke kleinere doos drie (vier) nog kleinere". (XI 4).

De zogen. induktie-test. Men vouwt telkens een nieuw blad papier achtereenvolgens een, twee, drie, vier, vijf keer, elke volgende vouw loodrecht op de vorige, knipt iedere maal een gat in de laatste vouw, toont telkens het ontvouwde papier, en vraagt per slot hoeveel gaten een knip in het zesde papier, zesmaal gevouwen, zou opleveren. (X 2).

„Hoe kunt ge met een vijf-liter-maat en een drie-liter-maat precies zeven liter (of: vier liter) water uit de rivier halen?" Of: 8 liter met een 5- en een 7-liter-maat; 7 liter met een 4- en een 9-liter-maat. (XII 6). — Er zijn talrijke verwante problemen. Een ander voorbeeld (dat geen deel uitmaakt van de scala): „Drie blanken en drie menseneters komen aan een rivier. Zij vinden hier een boot, waarin plaats is voor twee mensen. Hoe kunnen alle zes aan den overkant komen, zonder dat de menseneters ooit in de meerderheid van de blanken zijn?" — Verbeelding en vindingrijkheid moeten den uitweg wijzen.

9. Zogen. onderzoek van het bevattingsvermogen: drie vragen voor elken graad:

„Wat moet je doen als je slaap (honger) hebt, het koud hebt?" (II 5).

„Wat moet men doen als men op reis gaat en de trein mist?" e.a. (IV 4). Een goed antwoord is: „Op de volgende trein wachten." Een aantal foute antwoorden: „Wachten tot de trein terugkomt. — Lopen. — Niet vloeken. — Er proberen op te springen. — Niet op reis gaan."

„Wat moet men doen als men iets gebroken heeft, dat aan een ander hoort?" e.a. (VI 3). **Bekennen-zonder-meer** geldt voor mis.

„Wat moet je zeggen, als je gevraagd wordt hoe je over iemand denkt dien je niet goed kent?" e.a. (VIII 5).

10. Voorstellingsvermogen en fantazie moeten het antwoord vinden op vraagstukken als de volgende:

Het aanwijzen van een weglating op een afbeelding (het oog b.v. in een gezicht).

Zich kunnen indenken: „Een man wandelde in het bos en stond plotseling verschrikt stil, daarna liep hij zo vlug mogelik naar de naastbijzijnde politiepost en vertelde, dat hij daarnet aan een boomtak had zien hangen ..... wat?" Of: „Mijn buurvrouw kreeg achtereenvolgens bezoek van een dokter, een notaris, een dominé (of priester). Wat zou daar gebeurd zijn?" (X 4).

De wijzers van een klok. „Stel je voor dat het 7 minuten voor half zeven is; denk je nu den groten wijzer op de plaats van den kleine, en omgekeerd; hoe laat is het dan?" (X 6).

11. Puzzles en legkaart-spelletjes. Er bestaat hiervan een grote voorraad, en bij verscheiden behoeft niet gesproken te worden, zodat de taal geen invloed heeft.

Tot de eenvoudigsten behoort het leggen van een strik (V 4). — Aardig en leerzaam is de bal-in-'t-veld-puzzle (VI 1): ge tekent een cirkel en laat op één plaats aan den omtrek een opening, voorstellende heining en toegang van een grasveld, en vraagt het kind, door hoe te lopen het z'n verloren bal, tussen het hoge gras terecht gekomen, zou terugzoeken. Het kind moet dan den weg tekenen. Fig. 1 toont enkele karakteristieke oplossingen.

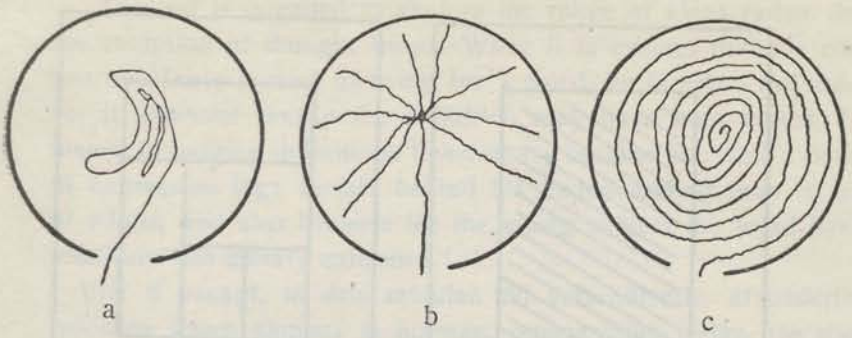

Fig. 1.
Bal-in-'t-veld-puzzle.
a: leeftijd 17 j.; I. Q. 72 — b: leeftijd 13 j. 5 m.; I. Q. 80.
c: leeftijd 7 j. 8 m.; I. Q. 160.
(Ontleend aan Terman, o. c. p. 88 vv.).

Legkaart-puzzles zijn er in alle graden van moeilikheid. De voornaamste zijn uitgedacht en ingevoerd door den direkteur van het psychopathies instituut te Chicago, William Healy [1]). Fig. 2. geeft een voorbeeld, met twee mislukte pogingen.

Test XI 6 vraagt, in een gegeven en verklaarde code verschillende woorden te schrijven.

12. In deze twaalfde en laatste groep vat ik samen alles wat het taalbegrip betreft.

Het vocabularium wordt onderzocht met behulp van een modellijst van honderd woorden, ongeveer naar de moeilikheid gerangschikt en gekozen uit een woordeboek van 18.000 woorden, en wel het laatste woord van elke zesde kolom. Men onderstelt nu, dat de kennis van elk woord uit de lijst de beschikking bewijst over een woordeschat van ca. 180 woorden:

test.	aantal model-woorden	totale woordeschat.
VI 6	20	3.600
VIII 1	30	5.400
IX 1	40	7.200
X 1	50	9.000
XI 1	65	11.700
XII 1	75	13 500

1). Zie o. a. „The individual delinquent", 1917.

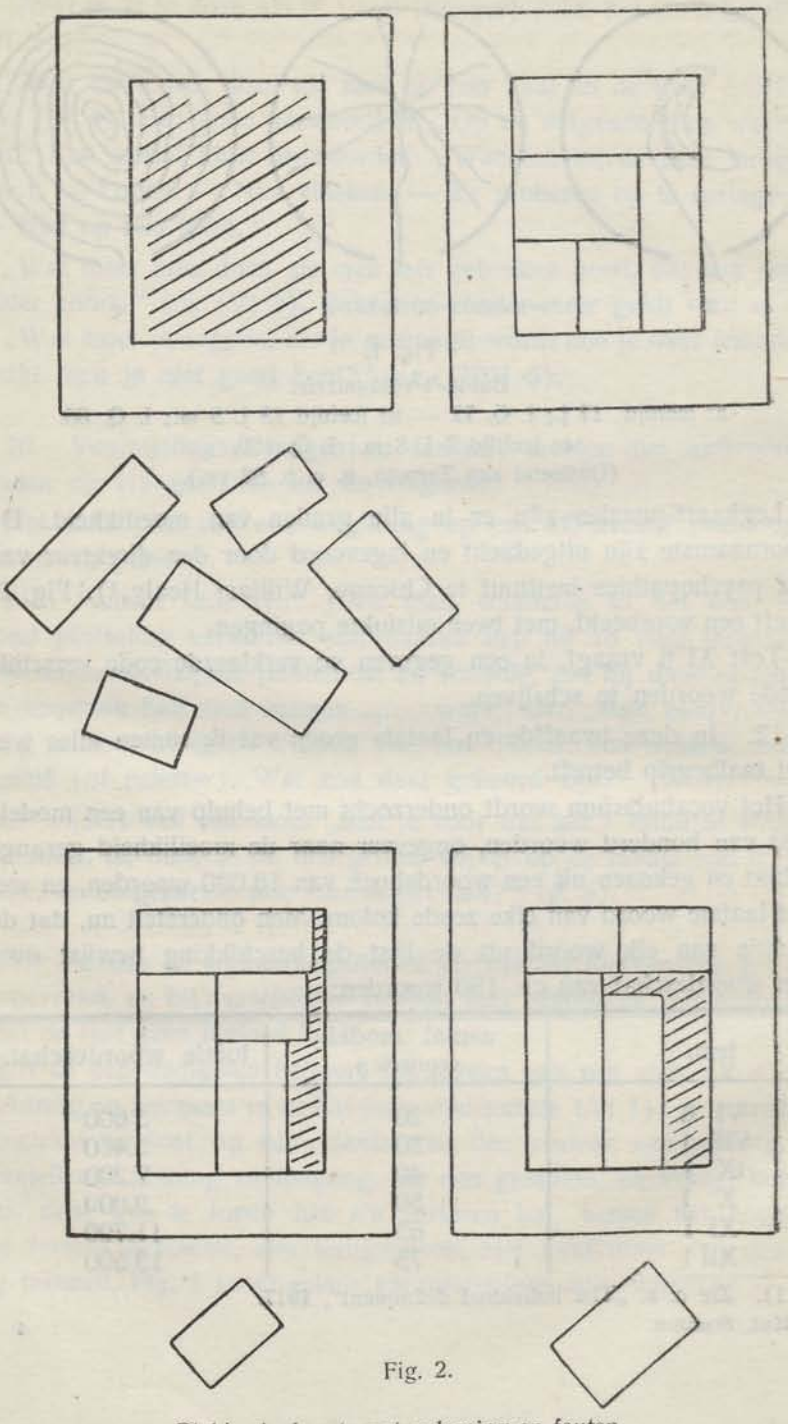

Fig. 2.

Blokjes-legkaart, met oplossing en fouten.
De open vakken zijn geharceerd.
(Ontleend aan Healy, o. c. p. 88, plaat II).

„The test is intended to explore the range of ideas rather than the evolution of thought forms. When it is evident that the child has one fairly correct meaning for a word, he is given full credit for it, however poorly the definition may have been stated. Leniency in judging definitions is necessary because the child's power of expression lags farther behind his understanding than is true of adults, and also because for the young subject the word has a relatively less unitary existence." [1]).

VIII 6 vraagt, in drie minuten 60 verschillende, afzonderlike woorden (geen zinnen) te noemen, onverschillig welke. De soort der genoemde woorden is leerzaam, maar het punt wordt gegeven voor het aantal. „The main factors in success are two, (1) richness and variety of previously made associations with common words; and (2) the readiness of these associations to reinstate themselves. The young or the retarded subject fishes in the ocean of his vocabulary with a single hook, so to speak. He brings up each time only one word. The subject endowed with superior intelligence employs a net (the idea of a class, for example) and brings up a half-dozen words or more." [2]).

Het geven van definities. Eerste trap (III 4): „Wat is een stoel?" „Daar zit je op." „Een vork?" „Daar eet je mee." „Een pop?" „Om mee te spelen". „Een paard?" „Dat trekt een wagen." Fout is bv.: „Een stoel? Dit is een stoel." — Op de tweede trap (VI 5) moet het kind boven de gebruiks- en doe-aanwijzing uit: „Een tijger is een wild dier" is voldoende, maar „een tijger eet je op" is mis, evenals „hij vecht, hij schiet" als definities van een soldaat. — De derde trap is het bepalen van abstracta (IX 2): medelijden, wraak, liefdadigheid, rechtvaardigheid.

Het kunnen in woorden brengen van verschillen en overeenkomsten. Test V 5 vraagt het verschil tussen een vlieg en een vlinder [3]), tussen hout en glas. Sommigen menen, dat een vlieg een vlieg is en een vlinder niet; of dat een vlieg groter is; of dat een vlinder geen pootjes heeft en een vlieg wel. En dat hout zwart

1). Terman, o. c. p. 226/27, 229.

2). idem, p. 274.

3). Fly and butterfly. Onder de foutieve antwoorden vind ik: „Butterfly makes butter!"

en glas wit is, of glas vierkant en hout rond, of glas dun en hout dik, of dat hout van bomen en glas van vensters wordt gemaakt. Anderen weten beter: „Een vlieg is groter; een vlieg vliegt rechter; een vlieg bijt en een vlinder niet; hout groeit en glas niet; glas breekt eerder dan hout." — Heel wat moeiliker te bepalen zijn de verschillen tussen abstracta (XI 3): luiheid en niets-doen [1]); armoede en ellende; evolutie en revolutie. — Overeenkomsten worden gevraagd tussen hout en steenkool („beiden branden, beiden zijn hard, zwaar, beiden kosten geld"), tussen ijzer en zilver, tussen een schip en een auto (VI 4); op hoger niveau tussen drie dingen: wol, katoen en leer; een roos, een aardappel, en een boom (IX 8). De keuze van Terman schijnt hier niet altijd even gelukkig: de overeenkomst tussen een boek, een onderwijzer en een krant lijkt mij op z'n minst gezocht.

De vindingrijkheid komt weer in 't spel bij de tests VII 5, een zin maken met drie gegeven woorden („jagen, bal, rivier"); VII 6, rijmwoorden vinden; en IX 4, een zin, waarvan de woorden door-eengehaspeld zijn, weer opbouwen. — De meest voorkomende fout bij test VII 5 is het maken van meerdere zinnen („er was een jongen en hij kocht een bal en die viel in de rivier"). — Een voorbeeld van IX 4: „Een verdedigt hond goede zijn dapper meester".

Het aantonen van onzin, van iets onlogies of onmogeliks, wordt gevraagd door test VIII 2: „Ik ken een weg van mijn huis naar de stad, die voortdurend heuvel-af gaat naar de stad toe en voortdurend heuvel-af terug naar huis." „Misschien is 't een erg bochtige weg", peinst schuchter een filosoofje. — De andere modellen van Terman zijn nogal moordzuchtig: er is sprake van een spoorwegongeluk, van een fietsrijder die dood valt, van het in achttien stukken gesneden lijk van een meisje. We zijn in het land der grove romantiek!

Ten slotte vind ik nog de verklaring van fabels (IX 5: een goed antwoord telt dubbel) en het weergeven van de idee uit een voorgelezen wetenschappelik getinte passage (XII 4).

„The scale does not pretend to measure the entire mentality of the subject, but only *general intelligence*. There is no pretence.

1). Laziness and idleness.

of testing the emotions or the will beyond the extent to which these naturally display themselves in the tests of intelligence." (Terman, o.c. p. 48). Evenwel dient men ook het woord „intelligentie" hier cum grano salis te nemen. Algemene begaafdheid en vindingrijkheid, algemene geestelike ontwikkeling worden onderzocht. De scala is een index van „mental age", en dat „geestelik" en „verstandelik", „mental age" en „intelligence quotient", door-één gebruikt worden, toont wel duidelik het kenmerk der praktiese groepering. De theoretiese ontleding is hier rudimentair.

Men heeft de mogelikheid van een standaard-onderzoek als het hier behandelde a priori willen loochenen. De onderstelling, zo redeneerde men, dat ge uit de uiting zoudt mogen besluiten tot het wezen, vindt in het leven overal tegenspraak. Ge laat u inpalmen door de gemakkelike gladde praters, de fraseurs en de causeurs, en zijt blind voor het waarachtig, zoekend intellekt dat zo moeilik en stug zich loswerkt. En wat al remmende nervoziteit, wat al verlegenheid die stompzinnigheid schijnt, wat al weten en het niet kunnen zeggen! En dan de invloed van belangstelling, vermoeidheid, gedisponeerd zijn.

Deze bezwaren bestaan, ongetwijfeld. Er staat tegenover: dat we toch altijd weer besluiten tot de innerlikheid uit de uiting — en niet anders kunnen. Het alternatief is: zwijgen en slapen gaan. Liever dan dit, willen wij trachten de bezwaren te ondervangen.

Ik weet twee middelen: ingetogen veelzijdigheid der testmodellen, en scherpe instelling van den examinator. De persoonlikheid van den onderzoeker: zijn psychologiese takt, zijn ervaring ter zake, wegen zwaarder dan bij de gemiddelde schooleksamens. Wanneer men in de psychologie meent, de subjektiviteit uit te sluiten, haalt men haar in subtieler en gelouterden vorm binnen.

De algemene begaafdheid is niet meer dan een geraamte. De kale wanden moeten gesierd worden met biezondere gedaanten, die het huis der ziel maken tot een bepaalde persoon. In abstrakter termen: het probleem van den algemenen aanleg wordt geprecizeerd door de problemen van zijn typiese vormen.

Er kunnen in dit opstel slechts een tweetal punten worden aangeduid.

Van groot belang, en langs verschillende wegen na te speuren, zijn de individuele vormen der apperceptie. Er zijn typen die gemakkelik aanvullend appercipiëren, en anderen die „objektiever" op zintuiglike prikkels reageren. Men kan dit o.a. onderzoeken met behulp van series tekeningen van toenemende volledigheid, of series foto's van allengs scherper instelling. Voor een zeeman in de mist zal een vlugge en juiste aanvullende apperceptie onontbeerlik zijn. Aan den anderen kant is in 't algemeen de veel voorkomende haastige aanvullende apperceptie een groot nadeel. De waarneming wordt er door vertroebeld.

Masselon's drie-woorden-methode vraagt, een kausaal verband te leggen tussen drie gegeven woorden — een uitgebreider vorm dus van tekst VII 5 uit de Stanford-schaal. Voorbeelden, voor kinderen [1]):

1. Slechts één oplossing is mogelik: kerktoren — bliksem — brand.

2. Meerdere oplossingen zijn mogelijk:

dief — brandstichter — stelen. Oplossingen: De dief sticht ergens brand, om rustig bij de mensen die ernaar gaan kijken te kunnen stelen; of om in de verwarring ongestoord te kunnen stelen; of opdat men hem bij het stelen niet zou horen lopen; of opdat men later niet zou kunnen weten, of iets verbrand of gestolen is; —, en doet net of hij mee helpt blussen, maar intussen steelt hij.

spiegel — moordenaar — redding. Oplossingen: Het slachtoffer ziet den moordenaar in den spiegel en weet zich daardoor te redden. — De moordenaar ziet zichzelf onduidelik in den spiegel, denkt dat het een ander is, vlucht, en zo wordt het slachtoffer gered. — De moordenaar ziet zichzelf onduidelik in den spiegel, schrikt van zijn vertrokken gelaat, en vlucht enz. — De moordenaar stoot tegen den spiegel, en door het gerinkel worden de mensen gewaarschuwd en gered. — De moordenaar steekt een meisje met een mes op de plaats waar zij juist een spiegeltje draagt, zodat de punt afbreekt en het meisje gered wordt.

De eerste groep is geschikt als maat voor algemene intelligen-

1). Ontleend aan Roels, Aanleg en beroep, 1919, p. 24/27.

tie. De tweede soort verklikt talrijke biezonderheden. Een smeuige en soepele, of een stroeve en trage verbeelding; nuchterheid en romantiek; stijlvermogen, wijdlopigheid en kernachtigheid; temperament; invloed van lektuur en ervaringen: een bonte mengeling van bewegen komt hier tot uiting. Het is dan ook wel oppervlakkig van Piorkowski, hier een betrouwbaren maatstaf te zien voor het „kombinatie-vermogen".

3.

Het kenmerkende van alle „objektieve" methoden is de herleiding tot kwantiteiten, de vastlegging in bepaalde maatverhoudingen door middel van cijfers. Wellicht heeft mede hierdoor het woord „objektief" de tweede betekenis gekregen van „stellig, onaantastbaar juist". Men voelt zich veilig ook boven den meest duizelingwekkenden afgrond van onzekerheid, wanneer men leunen kan tegen de granieten keten der getallen. Het is evenwel een misvatting, in het getal de stelligste waarheidsmaat te zien. Men kan de getallen niet overdragen op het bewustzijn. Niet omdat de psyche geen kwantiteiten zou kennen. Feller pijn, sterker geheugen, groter aandacht, bevatten evengoed kwantitatieve begrippen als feller licht, sterker stroom of groter kracht. Maar in de psychologie ontbreekt de standaard. Wanneer de psychologie getallen gebruikt, dan is de onderlinge relatie geen rekenkundige, in dien zin dat „tien" tweemaal zoveel zou zijn als „vijf", maar een schaal van onmeetbare verhoudingen, in dien zin dat 5 zich ongeveer evenver beneden 10 bevindt als 15 erboven, en dat 6 tusschen 5 en 7 in ligt.

De psychiese ervaring kan niet worden gemeten. Gemeten worden alleen objektieve grootheden: de „prikkel" — een licht, een kleur, een geluid, een afstand tussen de benen van den aesthesiometer —; de lichamelike uiting — de snelheid van pols of ademhaling —; of de tijd — het tijdsverloop tussen prikkel en reaktie, in het algemeen de snelheid waarmee bepaalde handelingen worden verricht.

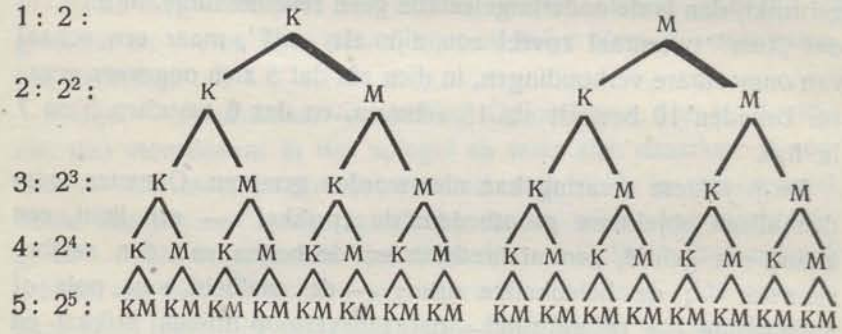
Het is nu alleen een vraag van praktiese hanteerbaarheid en samenwerking, welke reeks rangnummers men ter aanduiding van de psychiese funkties zelve gebruikt. De getallen der psychologie

immers beduiden schommelingen om gemiddelden. De schaal van Binet en van Terman is een reeks gemiddelde leeftijden; de hieruit gewonnen relatie, de I. Q., schommelt om 100. Het is even logies, de gemiddelde intelligentie op 10 te stellen en voor iedere afwijkende test 1 punt in rekening te brengen. Van belang zijn alleen de praktiese hanteerbaarheid, en de samenwerking. Voorwaarde tot dit laatste is „eenheid van maat". Dit wil zeggen: absolute konstanten voor de gemiddelden, en een vaste relatie voor de afwijkingen.

Gemeten, dus, d.w.z. uitgedrukt in een vaste verhouding, worden in de psychologie slechts schommelingen om een gemiddelde. Een schommeling om een gemiddelde noemt men een variatie. De wiskunstige bewerking der cijfers is de taak der statistiek. Variatie is een biologies begrip, en vooral in de biologie wordt deze statistiese methode toegepast.

Ten einde de methode behoorlik te begrijpen, moeten we ons uitgangspunt nemen bij de waarschijnlikheidsrekening. Wanneer ge kruis-en-munt speelt, geeft de eerste worp u twee kansen: kruis, of munt. Elke volgende worp verdubbelt het aantal gekombineerde kansen: op iedere worp kan zowel kruis, als munt, volgen:

I : II : 1) schema der kombinaties :

Vijf worpen bevatten reeds de mogelikheid van 2^5 of 32 kombinaties:

1. K — K — K — K — K;

1). Kolom I geeft het aantal worpen, kolom II het totaal aantal permutaties.

2. K — K — K — K — M;
3. K — K — K — M — K;
4. K — K — K — M — M;
5. K — K — M — K — K;

enzovoorts.

Door niet te letten op de volgorde binnen elke kombinatie, maar alleen op het aantal kruizen en munten, kan men die 32 mogelikheden overzichteliker samenvatten. Men vindt dan:

1	geval	van	5	kruizen;			
5	gevallen	„	4	„	en	1	munt;
10	„	„	3	„	„	2	munten;
10	„	„	2	„	„	3	„ ;
5	„	„	1	kruis	„	4	„ ;
1	geval	„				5	„ .

Wij ontdekken hier regelmatig rijzende en dalende getallenreeksen, die overeenkomen met de coëfficiënten en de faktoren van het ontwikkelde binomium van Newton:

$(K + M)^5 = K^5 + 5\,K^4M + 10\,K^3M^2 + 10\,K^2M^3 + 5\,KM^4 + M^5$
$(K + M)^6 = K^6 + 6\,K^5M + 15\,K^4M^2 + 20\,K^3M^3 + 15\,K^2M^4 + 6\,KM^5 + M^6$.

De coëfficiënten-reeks blijkt symmetries gerangschikt om een midden als top. In dit midden, op deze top, zijn de faktoren K en

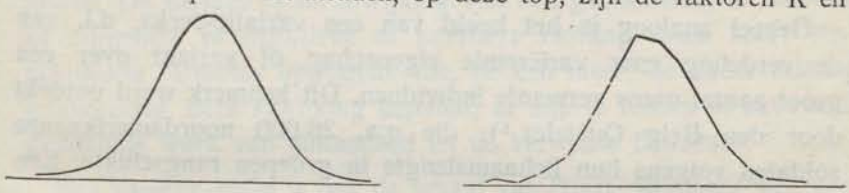

Fig. 3.

a: toevals- of binomiaal-kromme.
b: empiriese variatie-kromme, n.l. van het aantal hoornstralen in de staartvinnen van 703 botten (voorbeeld I.)
(Ontleend aan Johannsen, o. c. p. 71 & 15).

M met elkaar in evenwicht. Geleidelik nemen naar weerszijden de afwijkingen toe.

Deze groepering van gevallen, dat is dus van de kansen uit oorspronkelik twee, dan een tot in het oneindige toenemend aantal mogelikheden, toont ook in haar groei een schone harmonie:

2^1 : 1 1
2^2 : 1 2 1
2^3 : 1 3 3 1
2^4 : 1 4 / 6 \ 4 1
2^5 : 1 5 / 10 10 \ 5 1
2^6 : 1 6 / 15 20 15 \ 6 1
2^7 : 1 7 / 21 35 35 21 \ 7 1
2^8 : 1 8 / 28 56 70 56 28 \ 8 1
2^9 : 1 9 / 36 84 126 126 84 36 \ 9 1
2^{10}: 1 10 / 45 120 210 252 210 120 45 \ 10 1

Een dergelike kansen-reeks — de reeks coëfficiënten van het ontwikkelde binomium $(a + b)^n$ — kan men grafies voorstellen. Het aantal groepen zet men langs een horizontale as uit, op willekeurige, maar onderling gelijke afstanden, en langs de vertikale as het korresponderend aantal gevallen van elke groep. De lijn, die de snijpunten der ordinaten en abscissen verbindt, blijkt een kromme, die ter weerszijden van de top volkomen symmetries eerst langzaam, dan snel, dan weer langzaam daalt. Men noemt haar de toevalskromme.

Geheel analoog is het beeld van een variatie-reeks, d.i. van de verdeling ener variërende eigenschap of variant over een groot aantal nauw verwante individuen. Dit kenmerk werd ontdekt door den Belg Quételet [1]), die o.a. 26.000 noordamerikaanse soldaten volgens hun lichaamslengte in groepen rangschikte. Een tweetal voorbeelden [2]):

---

1). Sur la théorie des probabilités, 1845; Anthropométrie, 1871.

2). Ontleend aan Johannsen, Elemente der exakten Erblichkeitslehre mit Grundzügen der biologischen Variationsstatistik, 2e deutsche Ausgabe, 1913, p. 11 vv.

I. Het aantal hoornstralen in de staartvinnen van botten.

aantal stralen.	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61
aantal botten.	5	2	13	23	58	96	134	127	111	74	37	16	4	2	1
totaal a. b.:	5	7	20	43	101	197	331	458	569	643	680	696	700	702	703

II. De lengte van pronkbonen.
(Ter vergemakkeliking van latere berekeningen [1]).
herleid tot 1000 bonen).

I:	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
II:	5	13	38	41	95	124	152	134	129	100	70	45	38	7	7	2	
III:	5	18	56	97	192	316	468	602	731	831	901	946	984	991	998	1000	

(I: lengte-klassen in mM.; II: aantal bonen pro mille; III: totaal aantal bonen.)

Het gemiddelde der varianten — in het eerste voorbeeld 53 en 54 stralen, in het tweede voorbeeld een lengte van ca. 24 m.M. — blijkt eigen te zijn aan de meeste individuen, en naarmate de varianten meer van dit gemiddelde, hetzij in pozitieve, hetzij in negatieve richting, afwijken, worden zij door minder individuen gedragen.

Op dezelfde wijze als de wiskundige toeval-reeks kan men dergelike variatie-reeksen grafies voorstellen. Deze grafiek, de variatie-kromme (fig. 3), verschilt duidelik van de toevals-kromme. De variatie gelijkt op, is nooit gelijk aan de precieze symmetrie van de wiskundige reeks.

De vraag is nu, den omvang der variatie, de variabiliteit, te meten. De variatie is de afwijking van een gemiddelde, in dalende of stijgende, in negatieve of pozitieve richting. Men heeft verschillende formules opgesteld, die, de een meer, de ander minder nauwkeurig, deze afwijking bepalen; ze zijn te vinden in het reeds genoemde werk van Johannsen en de verwante literatuur.

Een variatie-reeks is ook de schaal van Binet. Wanneer men een zeker aantal individuen van denzelfden leeftijd toetst, zullen de gevonden intellektuele graden een reeks vormen soortgelijk met de coëfficiënten van het uitgewerkte binomium $(a + b)^n$. Wanneer men een aantal individuen van verschillenden leeftijd toetst, zullen de I. Q-en

1). De berekeningen zijn op verzoek der redaktie geschrapt.

zulk een reeks vormen. Hetzelfde geldt van alle psychiese faktoren. Er zijn, als regel, geen mensen, die bepaalde psychiese faktoren missen. Het is steeds een meer of minder, een schommelen om een middelpunt. Alle leven schommelt om een midden. Psychiese faktoren meten, beduidt hen rangschikken in een variatie-reeks.

Van biezonder belang is het vast verband tussen variatie-reeksen van verschillende eigenschappen bij eenzelfde groep individuen. Deze verhouding noemt men korrelatie, in tegenstelling tot het toevallig samentreffen of de coïncidentie. Al naarmate een bepaalde eigenschap x onder alle omstandigheden samengaat met, los blijkt van, of zich vijandig toont aan een andere eigenschap y, is de korrelatie pozitief, nul, of negatief.

Om de verhouding tussen twee variatie-reeksen overzichtelik voor te stellen, kan men hen groeperen langs twee koördinaat-assen. Onderstellen wij — een fiktief geval —, dat bij 500 individuen een eigenschap x en een eigenschap y zijn onderzocht, en dat de variabiliteit dier eigenschappen dezelfde, en geheel symmetries blijkt. Aldus [1]):

eigenschap x of y:	— 5	— 4	— 3	— 2	— 1	M	+ 1	+ 2	+ 3	+ 4	+ 5
aantal individuen:	1	9	29	60	95	112	95	60	29	9	1
totaal a indiv:	1	10	39	99	194	306	401	461	490	499	500

Wanneer de korrelatie volkomen, en pozitief, is, zal de rangschikking in een koördinaten-stelsel er als volgt uit zien:

Tabel I.

		y										
		+5									1	
		+4								9		
		+3							29			
		+2					60					
		+1				95						
X	— 5	— 4	— 3	— 2	— 1	112	+ 1	+ 2	+ 3	+ 4	+ 5	X
					95	— 1						
				60		— 2						
			29			— 3						
		9				— 4						
	1					— 5						
						y						

1). Ontleend aan Johannsen, o.c. p. 333 vv.

Ware de korrelatie volmaakt negatief, hetgeen wil zeggen dat de 95 individuen met een afwijking + 1 voor eigenschap x eveneens een afwijking — 1 voor eigenschap y bezitten, en zo voorts, dan zou de reeks der individuen-groepen van links boven naar rechts beneden lopen.

Ontbrak de korrelatie geheel, dan zou de tabel er zo uit zien:

Tabel II.

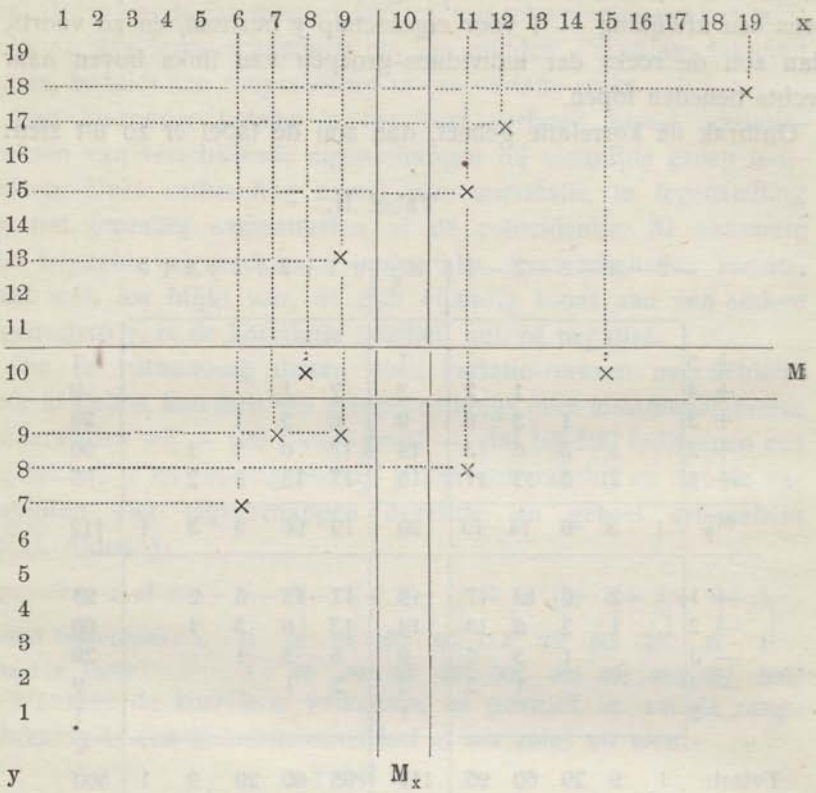
	— 5	— 4	— 3	— 2	— 1	M_x	+ 1	+ 2	+ 3	+ 4	+ 5	
+ 5						1						1
+ 4				1	2	3	2	1				9
+ 3			1	3	6	9	6	3	1			29
+ 2		1	3	6	13	14	13	6	3	1		60
+ 1		2	6	13	17	19	17	13	6	2		95
M_y	1	3	9	14	19	20	19	14	9	3	1	112
— 1		2	6	13	17	19	17	13	6	2		95
— 2		1	3	6	13	14	13	6	3	1		60
— 3			1	3	6	9	6	3	1			29
— 4				1	2	3	2	1				9
— 5						1						1
Totaal:	1	9	29	60	95	112	95	60	29	9	1	500

Deze theoretiese harmonie zal zich in de natuurlike werkelikheid nooit vertonen. Onderstellen wij nu, een even fiktief maar een mogelik geval: dat men een klasje van 10 leerlingen onderzoekt op aanleg voor wiskunde en aanleg voor talen. Wij geven de tien leerlingen A, B, C, enz. de volgende cijfers uit een totaal (voor elk vak) van 19 punten:

leerling:	A	B	C	D	E	F	G	H	J	K
voor wiskunde (x):	6	7	8	9	9	11	11	12	15	19
voor taal (y):	7	9	10	9	13	8	15	17	10	18

We kunnen nu de volgende tabel opstellen, waarin de plaats van iedere leerling door een kruisje is aangegeven:

Tabel III.

Een dergelike verdelingstafel geeft, met name in markante gevallen, een duidelik overzicht der korrelatie. Verzamelen de individuen zich in hoofdzaak in de vakken links onder en rechts boven — de geheel negatieve en geheel pozitieve vakken —, dan is de korrelatie pozitief. De vakken links boven en rechts onder — negatief-pozitief en pozitief-negatief — vertegenwoordigen de negatieve korrelatie. Ter nauwkeurige vaststelling echter moet de korrelatie berekend worden.

De maat der korrelatie noemt men de korrelatiecoëfficiënt, r. Voor de berekening echter moeten wij verwijzen naar de vakliteratuur.

4.

De korrelatie begrijpt het organisme als een verband. Niet een samenraapsel van onsamenhangende funkties: een evenwichtig stelsel waarin geen element op zichzelf staat, een levend en beweeglik bouwwerk van onderlinge afhankelikheid en steun, een maatschap van gehoorzame zelfstandigheid.

Het doel van de biezondere of „toegepaste" psychologie is, de geestelike maatschap in haar individuele konstellatie te beschrijven. Twee groepen methoden om deze psychografie te bereiken, zijn besproken: de enquête, en het experiment. De enquête is een machtig, maar niet het enige middel uit het „subjektief" arsenaal. De meer verfijnde en bezonken mensenkennis geeft menig kostelik inzicht: met name de roman, en de (helaas zo zeldzame) goede levensbeschrijving, rezulterend in de karakterleer, bevatten een schat van bouwstoffen voor een wetenschappelike psychografie. Dan is er de paedagogiek, half wetenschap, half praktiese levenswijsheid. En, uit het andere kamp, bleven onbesproken onwillekeurige en half willekeurige uitingen: gelaatsuitdrukking, mimiek en schrift, die op den duur wellicht betrouwbaarder kennis kunnen schenken dan tot heden.

Naast en tegenover de, uit introspektie en waarneming der uitingen te winnen, psychografie staat de analyze van het bedrijf. Om een bedrijf als zodanig in innerlik verband redelik te kunnen organizeren en leiden, is behalve het inzicht in de menselike struktuur, die de levende, denkende inhoud en stuwende kracht ervan uitmaakt, noodzakelik de kennis van het geraamte: de werktuigen, in den ruimsten zin, dat zijn de middelen waarmee en de wijze waarop het werk verricht moet worden, en wel niet zozeer in hun feiteliken toestand, dan wel in hun ideële mogelikheid. Wij verwachten bij een mens de grootst mogelike ontwikkeling en groei van zijn geestelike gaven. Wij verwachten ook van de machine, het bedrijf of de huishouding van het beroep de grootst mogelike kapaciteit. Het eerste is afhankelik van het laatste.

Iedere werkzaamheid bestaat uit een geestelik, en een lichamelik gedeelte, met dien verstande dat het ene zonder het an-

dere niet denkbaar is. Taylor en Gilbreth en hun helpers deden voortreffelik werk met hun ontleding en vereenvoudiging van den lichameliken arbeid. Zij onderzochten handgreep na handgreep, om de minst overbodige en minst toevallige, dat is de redelikste, te vinden. Hun studie is in hoofdzaak bewegingsstudie. Bij het bestuderen dezer bewegingen gebruikte men vroeger een stopwatch. Het gaat echter om gedeelten van minuten, vaak van sekonden; de gewone klok kan ook vluglopende machines niet bijhouden. Gilbreth verzon nu, gebruik te maken van de kinematograaf, die tot 50 beelden per sekonde kan fikseren, en konstrueerde een klok, die één millioenste sekonde zuiver meten kan. Hij bevestigde voorts aan de hand van den werkman een elektries lampje, waarvan de lichtlijn mede werd gefotografeerd; door onderbrekingen verdeelde hij de lijn in gelijke tijd-delen.

De snelheid, zekerheid en gemakkelikheid, kortom de „efficiency" der beweging is mede afhankelik van het gebruikte werktuig, en van de omgeving waarin men werkt. Ook hieraan schonk de school van Taylor volle aandacht. De hoogte en breedte van de schaafbank, de beitelsnede, de steel van de schop en het oppervlak van het blad, de juiste verlichting, de ventilatie: een zorgvuldige bepaling van deze en soortgelijke elementen betekent winst en steun in de specifiek menselike taak, de stof te overwinnen. Van uitnemend belang is ook de regeling van den arbeid zelf, het tempo: de verdeling der rusturen.

Taylor was werkzaam in de industriële wereld. Zijn beginselen echter bezitten een algemene strekking: zij gelden voor de huishouding van elk beroep, van elk bedrijf. De schrijf- en de rekenmachine, en met name het formulier, doen meer en beter werk dan uitsparing van menselike arbeidskracht en versnelling der produktie: zij zijn orde-scheppers. En in de juiste dag-indeling vindt de rhythmiek van den arbeid haar uitdrukking.

De bemoeiingen der amerikaanse ingenieurs betroffen voornamelik de mechaniese zijde van den arbeid. Daarnaast staan de eisen, zou men kunnen zeggen, van de persoonlike zijde. De zielkundige analyze van een bedrijf of beroep onderstelt samenwerking tussen een ontwikkeld vakman en een psycholoog. Het waarnemen en rubriceren van den psycholoog zal als 't ware

door vakonderwijs gevoed moeten worden. De verifikatie der gevonden regels en hun toepassing draagt een dubbele moeilikheid in zich: in hoever is de toepassing, de proef die de vaardigheid moet bewijzen, op zichzelf betrouwbaar, en in hoever is de geleverde prestatie in waarheid rezultaat van aanleg? Immers ook van vlijt is de geleverde arbeid afhankelik: gemiddeld zal een gehuwd werkman meer presteren dan een ongehuwd.

Voor de meer gekompliceerde beroepen zullen enquête, en beschrijving door de beoefenaars, moeten te hulp komen.

V.

Toen in het Zuiden van Duitsland, reeds ettelike tientallen jaren geleden, de grootindustrie zich machtig ontwikkelen ging, en gemakkelik geld beloofde aan jonge werkkrachten zonder veel naar bekwaamheid te vragen, kozen grote massa's aankomende jongens liever het vlugge loon van de fabriek dan de geduldige vakopleiding. Het gevolg was een dubbele nood. Ambacht en kleinbedrijf kwamen in het gedrang. En de jonge fabrieksarbeider, man geworden, zag zich teleurgesteld: wat voor den jongen een schat was, bleek voor den vader van een gezin onvoldoende, en de industrieel liet de ouderen liever gaan — hij had ruim verschot van jongeren —, dan hun hoger loon te geven. De leertijd was nu voorbij, en de enige weg die van den lossen werkman met zijn wisselvallig fortuin. Uit deze verwarring werd de Arbeidsbeurs geboren, en daarmee de plaatselike voorlichting in beroepskeus.

In Engeland wierp de jeugd der grote steden zich op allerlei gelegenheidsbaantjes, en versmeet ook hiermee de kans op een duurzaam bestaan. De loop- en lift-jongens, de venters en piccolo's, volwassen geworden, vormden een verwilderde schare gelukzoekers. Ook hier moest de staat ingrijpen. In 1909 werden de Arbeidsbeurzen ingesteld door de Labour Exchange Act; het jaar daarop stichtte de Choice of Employments Act officiële bureau's ten gerieve van de beroepskeus, bureau's die in de eerste plaats samenwerkten met de school.

Zo gaat het steeds. De nood dwingt tot het nemen van maatregelen die het ideaal reeds lang voorspelde. Wat is er simpeler

dan de idee van het Huis der Mensheid, waar ieder bouwstuk, dragend en gedragen, de plaats van zijn evenwicht bezit? Was er ooit een wijze die hier niet van zong? Maar de oude liederen zijn vergeefs tot de tijden vervuld zijn, en dan is het de kommer van het dageliks leven die dwingt.

In de U. S. A. stichtte Frank Parsons in 1908 te Boston het eerste Vocation Bureau, ten gerieve van hen die de lagere scholen verlieten om het praktiese leven in te gaan. De hulp was kosteloos. Voor een goede beroepskeus noemt Parsons [1]) drie dingen nodig:

1. a clear understanding of yourself, your aptitudes, abilities, interests, ambitions, resources, limitations and their causes;
2. a knowledge of the requirements and conditions of success, advantages and disadvantages, compensation, opportunities and prospects in different lines of work;
3. true reasoning on the relations of these two groups of facts

Dit is een der uitingen van praktiese sociale hulp, die in Amerika zo talrijk, en zeker zo nodig, zijn. Aan den anderen kant zagen de bedoelingen van Taylor, om zich te kunnen staande houden en ontwikkelen, zich meer en meer genoodzaakt tot een psychologiese oriëntatie. Nog sporadies, maar beslist mengde de wetenschap zich in de regeling van den arbeid. Ook de school betrok zij erin. Op instigatie der industriëlen entameerde Münsterberg de wetenschappelike analyze van het beroep; daarnaast vond toegang het onderzoek van den aanleg volgens de methoden van Binet. In 1910 werd in Cincinnati (Ohio) het eerste wetenschappelik bureau voor beroepskeus opgericht, verbonden met een psychologies laboratorium: het Vocation Bureau of the Public Schools. Directrice is mevrouw Helen Thompson Woolley.

Toen kwam de oorlog. Geweldige massa's mensen moesten worden ingedeeld en te werk gesteld: wie tijd of kracht verknoeide, verloor. In April 1917 richtte de American Psychological Association het „psychologies komité" op, onder presidium van Robert M. Yerkes, „because of the appearance of psychological military problems and the formulation of plans for participation in

1). Choosing a vocation, 1910.

the war." [1]). De organizatie omvatte weldra 17 subkomité's, waarvan No. 2, Committee on the psychological examination of recruits, onder direkte leiding van Yerkes, het meest algemeen was en het voornaamste. Het doel was:

„1. to aid in segregating the mentally incompetent;

„2. to classify men according to their mental capacity;

„3. to assist in selecting competent men for responsible positions."

Nadat de methoden van onderzoek waren vastgesteld, getoetst, gewijzigd, en officieel door het ministerie van oorlog goedgekeurd, kon in de eerste maanden van 1918 het werk beginnen. Een „School for Military Psychology" werd opgericht ter opleiding van personeel; per slot was het psychologies onderzoek geregeld in 35 oefenkampen, en tot op 1 Jan. 1919 werden 1.726.000 manschappen onderzocht.

„The rating a man earns furnishes a fairly reliable index of his ability to learn, to think quickly and accurately, to analyze a situation, to maintain a state of mental alertness, and to comprehend and follow instructions. The score is little influenced by schooling; some of the highest records have been made by men who had not completed the eigth grade".

„The mental tests are not intended to replace other methods of judging a man's value to the service. It would be a mistake to assume that they tell us infallibly what kind of soldier a man will make. They merely help to do this by measuring one important element in a soldier's equipment, namely, intelligence. They do not measure loyalty, bravery, power to command, or the emotional traits that make a man „carry on". However, in the long run these qualities are far more likely to be found in men of superior intelligence than in men who are intellectually inferior."

„Our efforts are only the first crude beginnings of a military

1). De citaten over het psychotechnies onderzoek van het amerikaanse leger zijn ontleend aan het officiële rapport van Yerkes („Report of the Psychology Committee of the National Research Councel": reprinted from The Psychological Review 26, March 1919, p. 83/149) en aan een lezing van Yerkes voor amerikaanse ingenieurs („Mental tests in industry": transactions of the American Institute of Mining Engineers 1919).

psychology", meent een der medewerkers, de lieutenant commander Dodge. Niettemin waren de praktiese rezultaten belangrijk:

„1. the development and improvement of methods of mental measurement which are applicable alike to industrial, educational, military, and other practical situations;

„2. the scientific results of this extensive mental survey".

In 't biezonder van belang noemt Yerkes „the creation of a practical, serviceable, and reasonably reliable method of group examining by which as many as five hundred individuals may be examined at one time". En hij vat samen: „The service of psychological examining in the army has conspicuously advanced mental engineering, and has assured the immediate application of methods of mental rating to the problems of classification and assignment in our educational institutions and our industries".

Sindsdien was de psychotechniek in de U. S. A. populair [1]). „Two years ago mental engineering was the dream of a few visionaries. Today [2]) it is a branch of technology, which, although created by the war, is evidently to be perpetuated and fostered by education and industry."

Moge het vizioen van enkele dromers dan waarlik in vervulling gaan. De onrust, de prikkelbaarheid, het gebrek aan zelfbeheersing en verantwoordelikheidsgevoel, de ziekten van onzen tijd, zijn ze niet een wondkoorts van een deerlik geamputeerde ziel? A human being whose instincts are balked becomes an enemy of society. Het meest wortelvaste instinkt der mensen is de drang tot arbeid. Arbeid is leven, en a wrecked life is better than a thwarted life.

De kennis van twee grote groepen gesteldheden: de persoonlike begaafdheid, en de biezondere vaardigheid die voor een bepaalde werkzaamheid nodig is: het begrip van deze twee groepen psychiese bepaaldheden en hun samenhang is de voorwaarde

1). Ook in Duitsland wordt de psychotechniek op school en industrie toegepast. Sinds 1917 heeft men te Berlijn „Begabtenschulen", en het „Sekretariat für Berufs- und Wirtschaftspsychologie", met „Laboratorium zum Studium psychischer Berufseignungen", onder leiding van O. Lipmann, wordt door handel en industrie finantieel gesteund.

2). d.i. in 1918/19.

tot den terugkeer van harmonie in den arbeid. Het onderzoek van deze faktoren vereist de samenwerking van tal van personen, methoden en instrumenten. Versnippering, partikuliere liefhebberijen, onwetenschappelik broddelwerk van plaatselike, op eigen houtje werkende arbeidsbeurzen gooien roet in 't eten. Nodig is een organizatie van techniese adviesbureau's gegroepeerd om een centraal, wetenschappelik terdege toegerust lichaam. Er bestaat reeds een centraal beroepskantoor te Utrecht, in 1919 gesticht door Jac. van Ginniken met finantiëlen steun van R. Kath. werkgevers. Het is een uitgesproken R. Katholiek instituut, geen nationale onderneming: ons land is nu eenmaal het land van het partikularisme. Maar een nationale organizatie is broodnodig [1]).

De organizatie van den arbeid heeft onder haar jurisdiktie tenminste twee provincies: de school, en het maatschappelik bedrijf. De tweede provincie bevat altans drie distrikten: de, praktiese, voornamelik lichamelike, en ondergeschikte, bezigheid van werkman en werkvrouw; de, in hoofdzaak praktiese maar minder lichamelike en meer zelfstandige, werkzaamheid van bedrijfsleider en ingenieur, medikus en staatsman; en de meer theoretiese en kunstzinnige beslommeringen van kunstenaar en geleerde. De grenzen tussen deze distrikten evenwel zijn geen natuurlike, en vaak zijn ze doezelig of overbrugd. Er is geen praktijk zonder theorie, geen handgreep zonder geestelik overleg. Waar ligt voorts de grens tussen den keuterboer en den groten farmer, waar die tussen ingenieur en monteur, of tussen den ondergeschikten beambte en den Goeverneur-Generaal? De wethouder van een grotere gemeente moet over heel andere gaven beschikken dan de sekretaris van een dorp. Een accountant dient het handels- en geldbedrijf op een andere, op meer theoretiese wijze te kennen dan de handelsman of fabrikant. De werkman uit de fabriek kan als leider in de vakvereniging tot hetzelfde areaal te rekenen zijn als de fabrikant. De journalist staat tussen den kunstenaar en

1). In 1919 werden in Nederland van regeringswege plannen beraamd tot regeling der beroepskeus. Er bestond toen ook een „Comité voor voorbereiding in zake centrale organisatie voor beroepskeus" (zie het meermalen geciteerd artikel van Brugmans in Paed. Studiën). Rezultaten zijn mij onbekend.

den man van de praktijk. Bij leraar en predikant, om van den medikus te zwijgen, zijn theorie en praktijk ten zeerste verwikkeld. Men denke aan den eeuwigen strijd om de vereisten, die men in de mars van een professor meent te mogen verwachten!

Zo kan men doorgaan, en, moedeloos geworden, zou men een scheiding kunnen beproeven volgens een andere maat, b.v. volgens geestelike eigenschappen. Maar spoedig zal men bemerken, dat men dan òf vervalt in ongegronde waarderingsonderscheidingen, òf de scheiding bazeert op bepaalde geestelike funkties, die wel theoreties geanalyzeerd en geobjektiveerd, maar niet in het werkelike leven afgezonderd kunnen worden. De geest van den levenden mens is niet een handvol eigenschappen als een handvol knikkers.

In de praktijk is onze voorlopige onderscheiding naar beroepen volgens drie beginselen: lichamelik-geestelik, ondergeschikt-zelfstandig, prakties-theoreties, voor grote massa's personen zeer wel toepasselik. Groepen als mijnwerkers, zetters, telefonisten, diamantslijpers, chauffeurs, hoe uiteenlopend ook, staan als geheel tegenover den bankdirekteur, den resident, den bibliothekaris, den officier, den scheepskaptein, en wat niet al; en dichter en geschiedvorser, sterrekundige en wijsgeer staan weer duidelik tezamen en apart.

Deze of een soortgelijke indeling splitst het uiterst omvangrijk werk van het psychotechnies bureau vanzelf in afdelingen. Naast deze horizontale verdeling van arbeid is nodig een vertikale. Een centraal bureau zal moeten beschikken over een goed geoutilleerd laboratorium. De methodiek, de modellen, de instrumenten moeten door het leidend instituut worden verschaft aan de plaatselike bureau's; de hier gewonnen cijfers kunnen ginds worden bewerkt.

Leden van een bureau moeten zijn deskundigen op psychologies, paedagogies, hygiënies, ziektekundig en industrieel gebied. Over hygiëne en ziekteleer werd in dit opstel niet gesproken. Natuurlik zijn ook deze elementen van het grootste belang. Vertegenwoordigers van allerlei instellingen, bedrijven en takken van dienst regelen niet alleen het kontakt met de maatschappij, maar ook de gelegenheid de psychologie der beroepen te bestuderen.

Het psychotechnies adviesbureau — lelike naam voor een schone zaak — kan een kern worden van maatschappelik leven en maatschappelik bewustzijn. De arbeidsbeurs is niets dan een clearing house voor werkkrachten. Maar de arbeid van den mens is de vorm van zijn worstelende ziel. De arbeid is de strijd van den geest, die uittoog om de stof te overwinnen. Deze kruistocht is de jacht naar geluk: de Schone Jacht langs bergen en ravijnen — behoren de landen, die wij doorsnellen, onze dromen of de werkelikheid? Geen die het weet; maar stijgend en vallend voelt ieder zich gewaarschuwd dat hij alléén niets vermag: geen vijand weerstaan kan en uit geen bron lafenis erlangt. Eén is de geest en één is de mensheid: in eenheid ligt meer dan kracht, eenheid is harmonie en evenwicht en eeuwige vrede. Taylor dacht zijn stelsel niet uit om den wille der broederschap: maar de Geest is wijzer dan de mens en leidt ons door de uiterste verdwazing, tot wij roepen moeten om zijn Licht.

Bondowoso, Oostmoesson 1922.

INHOUD.

I. Inleiding:
   1. de maatschappelike ontaarding en de lusteloosheid;
   2. de ontwikkeling van de techniek in de 19e eeuw, en het karakter van de huidige industrie.

II. De desorganizatie van den arbeid, en de weg der uitkomst.

III. De problemen:
   1. indeling;
   2. de psychologie van den aanleg;
   3. de school;
   4. de psychologie der beroepen;
   5. wetenschappelike bedrijfsorganizatie.

IV. Methodiek:
   1. de enquête;
   2. de „objektieve" methoden;
   3. de maat in de psychologie en de bewerking der cijfers;
   4. de psychografie en de analyze van het bedrijf.

V. Het wetenschappelik adviesbureau voor beroepskeus.

Het kiesrechtvraagstuk in Indië

door

J. W. Meijer Ranneft.

I.

Het doel van het kiesrecht.

„Het fundamenteele van recht", aldus professor Mr. Paul Scholten [1]), „ligt in zijn dualistisch karakter: idee en feit, norm en macht". Deze kort en klaar geformuleerde gedachte is voor het staatsrecht van Indië van overgroot belang. Zoo ergens, dan zal hier te lande — het bleek weer telkens opnieuw bij de behandeling van het herzieningsontwerp in den Volksraad — bij het optrekken van het nieuwe staatsgebouw rekening moeten worden gehouden èn met de bestaande gevoelens van wat recht en billijk is èn met de bestaande machtsverhoudingen.

De tegenstelling idee en feit, norm en macht valt overigens — en het besef daarvan is de grondslag van dit betoog — geenszins samen met die tusschen het min of meer onwezenlijk ideaal en de harde werkelijkheid. Want wezenlijk zijn zij beide: èn het recht èn de macht. De stem van het geweten is ten slotte niet minder reëel dan het geluid van de vuist op tafel. Juist daarom is trouwens het rekening houden met beide onvermijdelijk. Juist daarom is het onverbiddelijk noodig te zoeken naar een compromis tusschen wat is en wat behoort te zijn; naar een evenwicht tusschen recht en macht.

O zeker, afdoende is deze korte formule in haar eenvoud natuurlijk niet. Wat „recht" is en wat „macht", is waarlijk niet zoo gemakkelijk te zeggen. Wat recht is, wat in ieder mensch als recht

1). In een bestrijding van prof. Krabbe's: Moderne staats-idee. Geciteerd uit Krabbe: Het rechtsgezag, bldz. 33.

zich opdringt, is niet voor iedereen en niet voor altijd en niet onder alle omstandigheden hetzelfde. In den rechtsstaat, zooals professor Krabbe die in Nederland — maar niet in een kolonie als Indië [1]) — reeds ziet en die hij er wenscht te bevestigen, vallen recht en macht samen, moet, en kan althans, de macht aan het recht volkomen ondergeschikt zijn. En in die landen, waar van zulk een samenvallen geen sprake is, zal eenerzijds de uitoefening van macht — door enkelen — noodzakelijk zijn om het recht — voor allen — zooveel mogelijk te benaderen, terwijl daar anderzijds het woord recht vaak misbruikt zal worden om te vermommen, wat niet anders is dan macht.

Het is niet noodig op deze onzekerheid en deze moeilijkheden hier dieper in te gaan. Want die moeilijkheden nemen niet weg, dat de tegenstelling, zooals die hier voorop gesteld is, eenerzijds het recht en anderzijds de macht, verhelderend is en gemakkelijk, en daarom gemotiveerd.

Bij „macht" wordt dan hier gedacht aan de feitelijke uitoefening van den wil van personen of groepen met als object het belang van die personen of groepen. En bij „recht" wordt dan gedacht aan normen; normen, waarvan een kenmerk is, dat zij zich ongevraagd opdringen, normen met als waardeeringsobject het belang der gemeenschap.

Het bouwen op de macht alleen, het bouwen uitsluitend op wat is, zonder te rekenen met wat behoort, schijnt zoo eenvoudig, zoo „practisch", naar men het gewoonlijk zegt. En inderdaad komt men daarmee een eind. Nog onlangs juichte Lenin, dat zijn regeering, die wel zeer duidelijk op macht berust — al houdt ook zij thans noodgedwongen wel degelijk en in groote mate rekening met het rechtsinstinct der massa — de meest stabiele ter wereld is. Zooals ook vroeger de vele koopers van Russische papieren dachten, dat de regeering van den Tsaar de meest hechte en de stevigste van alle was. Dat besef steunt en steunde inderdaad op een zekeren grond. Juist in een weinig ontwikkeld land met een zich weinig krachtig uitend rechtsgevoel of, wil men: rechtsinstinct, van het volk, komt men er werkelijk een heel eind mee, als men

1) Vgl. de Moderne staatsidee, bldz. 217.

zijn tegenstanders doodschiet, verbant of verhongert, in plaats van dat men ze — zooals dat in Nederlandsch-Indië wel eens gebeurd is — een plaats in den Volksraad inruimt. Maar toch, hoe krachtig een op die beginselen opgetrokken staatsgebouw ook lijkt, het kan toch nooit meer worden dan een grafkelder, waarin alles, wat leeft, verstikt of waaruit het goedschiks of kwaadschiks poogt te ontsnappen.

Evenwel, het bouwen alleen op dat, wat men meent, dat behoort te zijn, is al even hopeloos.

Beide fouten, èn de miskenning van het recht èn de miskenning van de werkelijke machtsverhoudingen, zullen en kunnen zich soms wreken door revolutie, door gewapend verzet.

Maar gewoonlijk is er een andere weg, minder bloedig en meer deugdelijk, een weg, die algemeen bekend is ook in Indië. Dien kent de desaman, die over het hoofd van zijn autonome desa komt klagen bij den regent; dien kennen de planters, de volksleiders en de „welgezinde burgers" van Semarang, die over assistent-resident of gemeenteraad komen klagen in Buitenzorg of Batavia; dien kennen ten slotte ook de aangeslagenen in de belasting, die zich wenden tot de Tweede Kamer. Dien zoeken ten slotte zoowel de heer Cramer, als hij in den Volksraad een beroep doet op de internationale arbeidsconferentie, als de meer economisch dan nationaal denkende vaderlanders, die in buitenlandsche bladen stukjes doen verschijnen over het wanbeleid der Indische Regeering. Indien dan al zulk een beroep succes heeft en zulk een hoogere macht van buiten af ingrijpt, geschiedt dat steeds òf met een beroep op het recht, op wat behoort, òf met een beroep op de eischen der gevestigde orde, op de practijk. Maar in beide gevallen is het resultaat hetzelfde: de beperking van het locale, het eigen gezag.

Is de fout, dat bij de samenstelling der overheid te weinig is gelet op de materieele feiten, dan is er nog een derde weg, waarlangs die te onwerkelijke samenstelling kan worden verbeterd: de weg van corruptie en van ontduiking of brutale overschrijding der gestelde regels. Vooral bij het stelsel van collegiale besturen zijn dit vaak gebruikte middelen, waarmede miskende sociale krachten zich weten te doen gelden. Men behoeft daarbij nog niet eens te denken aan de toepassing van het parlementair systeem in China

of Mexico of in negerrepublieken. Het Engeland van nog geen anderhalve eeuw geleden is een sprekend voorbeeld, hoe bij een op slechte gronden gebaseerd kiesrecht de omkooperij tot systeem kan worden. In de zuidelijke staten van het toch zeer moderne Noord-Amerika leert ook de allerlaatste ervaring, dat bij de verkiezingen het blanke element zich door brute intimidatie in de raden de plaats verzekert, die overeenkomt met zijn sociale kracht. Dat gebeurt daar vlak in strijd met de grondwet, waarin de gelijkheid van blank en zwart met zooveel woorden is vastgelegd. Men behoeft zich geen illusies te maken, dat hier in Indië dergelijke verschijnselen zouden uitblijven. Zou hier een staatsinrichting worden geschapen, waardoor de belangen van een economisch zeer krachtige minderheid zonder meer werden overgeleverd aan het goedvinden van een onwetende massa — men denke zich de positie van een suikerfabriek in een geunificeerde, met stevig belastingrecht toegeruste desa — dan mag men er met stelligheid op rekenen, dat die actieve en krachtige minderheid met energie een weg zou zoeken en vinden om te ontkomen aan wat zij zelf als een onduldbare knevelarij zou voelen.

Wordt bij een te eenzijdig bouwen op dat wat is, de overheid tot wat in de oude suggestieve beeldspraak de kolos op leemen voeten heet, bij een te eenzijdig bouwen op onwezenlijke idealen wordt de overheid tot een speelgoedharlekijntje. Het kan kleurig zijn en het kan de kinderen blij maken, maar het beweegt alleen als anderen aan de touwtjes trekken.

Men kan over dit alles glimlachen of er zich over verontwaardigen. Ja, zelfs kan men in zulk een marionnettenspel iets tragisch voelen. Maar in allen gevalle is het gewenscht om er over na te denken. Dan is de gauw gevonden, maar vèrstrekkende conclusie deze, dat men bij de samenstelling eener overheid in dergelijke gevallen door een te onhandig en eenzijdig streven het eigen ideaal tot een paskwil maakt. En dat zoodoende de verwezenlijking van dat ideaal niet wordt bevorderd, maar belemmerd.

Volgt hieruit nu, dat het kiesrecht geen invloed op de maatschappij kan uitoefenen; dat het slechts product kan zijn en geen middel? Natuurlijk niet. Het eenige, wat er uit volgt, is, dat de

invloed van het kiesrecht niet verder kan gaan dan tot bepaalde, misschien wat vage, maar in allen gevalle zeer reëele grenzen. Poogt men met het kiesrecht meer te bereiken, zou men trachten daarmede een splinternieuwe maatschappelijke orde te brengen, dan moet dat streven falen. Hoogstens brengt men dan den chaos: algemeene corruptie of geweld.

Blijft echter de kieswetgever binnen die grenzen, dan kan zijn invloed wel degelijk van beteekenis zijn. Dan kan een kiesrecht een reeds in gang zijnde ontwikkeling daadwerkelijk bevorderen, bestaande gewenschte maatschappelijke verhoudingen verstevigen, bedreigde maatschappelijke vormen handhaven.

Bij de samenstelling van de raden, waarmee Indië thans zal worden overgoten, zal men goed doen zich van deze enkele eenvoudige waarheden te doordringen. Het zoeken echter naar een regel, waarin ze alle zijn saamgevat en dien men steeds als maatstaf kan gebruiken, blijkt niet zoo eenvoudig. Van oudsher heeft men daarbij zijn toevlucht gezocht in de beeldspraak. De raad zou moeten zijn een landkaart, een spiegelbeeld, een miniatuur of — moderner en meer technisch! — een foto of zelfs een kleuren-foto van de bevolking van zijn ressort. Van al die beelden is Mirabeau's oude landkaart — waarop het onbelangrijke doelbewust is weggelaten — misschien nog wel het beste. Maar beter en zuiverder schijnt het toch om alle beeldspraak te laten varen. Dan wordt de regel voor de samenstelling van een raad, dat daarin *alle sociale krachten van zijn ressort tot uiting moeten komen en dan niet alleen de sociale krachten, zooals zij werken, maar ook zooals zij behooren te werken.*

Moet en kan deze regel voor altijd en voor alle omstandigheden gelden? Voor hoog ontwikkelde zoo goed als voor onontwikkelde gemeenschappen; voor raden met veel en met weinig bevoegdheid; voor den Volksraad, zoowel als voor den desaraad? Inderdaad; wij schijnen hier juist in Indië telkens weer voor een dilemna te komen. Ook dat bleek nog onlangs bij de herziening der staatsinrichting. Zoo scherp mogelijk gesteld, wordt de kwestie deze: als nu eens blijkt, dat het volgens den gevonden regel werkend kiesrecht geen voldoend bekwamen raad bijeen kan brengen, wat

moet er dan geschieden: moet dan het kiesrecht of moeten dan de bevoegdheden van den raad worden beperkt?

Dit opstel echter bedoelt juist te betoogen, dat het in den regel niet noodig zal zijn de vraag zoo scherp te stellen. Het wil juist doen uitkomen, dat, als er in een gemeenschap werkelijk sociale krachten zijn, als er iets meer is dan een chaotische of apathische massa, een zuiver kiesstelsel juist ook die krachten naar voren zal brengen. En als dat gebeurt, zal in de raden automatisch ook voldoende efficiency komen.

Evenwel, de mogelijkheid en — wij willen het toegeven — zelfs de zekerheid bestaat, dat het hier in Indië wel eens anders zal zijn. Dan ontkomen we er niet meer aan partij te moeten kiezen. Maar dan kiezen wij ook in beginsel onvoorwaardelijk den tweeden weg, dien van de beperking van de bevoegdheden der raden. Dat volgt uit den opzet van ons stelsel. Want als werkelijk een zuiver kiesstelsel nog geen volledig bekwamen raad kan produceeren, dan beduidt dat in de taal van onzen regel, dat de in de betrokken gemeenschappen aanwezige sociale krachten niet sterk genoeg of niet voldoende in evenwicht zijn om een zelfstandige overheid te vormen. Dan beduidt dat dus, dat die gemeenschap nog voogdij behoeft; dat Indië voorshands een kolonie moet blijven en dat de autonomie van regentschap en desa, om van die der tegenwoordige gemeenten te zwijgen, nog streng toezicht noodig heeft. Maar dan is het ook rationeel om dat alles niet te maskeeren, maar om het ronduit te erkennen.

En zal men nu door vast te houden aan den zoo toegelichten regel een ideale staatsinrichting krijgen, een betere dan bij een autocratisch gezag? De vraag stellen is allerminst haar beantwoorden. Juist in den allerlaatsten tijd botsen de meeningen daarover door de gansche wereld weer wild tegen elkaar. Nadat ruim honderd jaar de toekomst der beschaafde wereld vrij zeker aan de democratie scheen te zullen behooren, wordt juist in den laatsten tijd herhaaldelijk weer met hartstocht en succes het goed recht opgevorderd voor een gezag van mannen in plaats van raden. En och, we zijn het er eigenlijk al sinds eeuwen over eens, dat het gezag van een braaf en geniaal autocraat nog het beste is van alle. Jammer is alleen, dat, als het er op aan komt, zulk een braaf

verlicht despoot te ..... kiezen, de eensgezindheid snel verdwijnt. En als dan — alweer door keuze — een richting moet worden vastgesteld, waarin de uitverkoren leider met zijn krachtige hand de zaken moet sturen, is het met de eensgezindheid zeker heelemaal uit. Overigens is de vraag, welke staats- en bestuursvorm voor dit land het beste is, hier niet aan de orde. Hier wordt aangenomen, dat er raden zijn en dat er nog meer zullen komen.

Dat maakt het noodig zich rekenschap te geven van de beginselen, die hun samenstelling moeten beheerschen.

II.

HET KIESRECHT EN DE MAATSCHAPPIJ.

De gevonden formule, dat de samenstelling der raden en dus ook het kiesrecht in nauw verband moet staan met de sociale krachten, met de feitelijke maatschappelijke verhoudingen en met de heerschende gedachten van wat recht en billijk is, is nog vaag. Maar het feit, dat dit verband bestaat, is op zichzelf toch wel zeer belangrijk. Het loont de moeite hierop even dieper in te gaan door een kort overzicht van de ontwikkeling van het kiesrecht in West-Europa.

Vóór de Fransche revolutie is de staatsinrichting nog duidelijk organisch, is er intens groepsleven, is er een strenge afscheiding tusschen de standen, zijn er gilden. Voor zoover er kiesrecht is, komt dat alles daarin tot uiting.

Al dit oude en in den loop der eeuwen vervallen bouwsel wordt dan door de revolutie en Napoleon weggebroken; in 1848 wordt het laatste puin weggeruimd. Deze eerste helft der negentiende eeuw is de tijd van den opbloei van kapitalisme en natuurwetenschap. De dragers van de zich wel ontwikkelde maatschappij, de sterkste sociale krachten zijn vòòr alles de nog niet in monsterlichamen vereenigde ondernemers en daarnaast de intellectueelen. De idealen zijn die van het individualisme. Het kiesrecht, dat bij deze verhoudingen en idealen past, is eerst getrapt, later rechtstreeksch, maar steeds individualistisch en beperkt. De overheid

kent slechts individuen, en van deze komen voor het kiesrecht alleen diegenen in aanmerking, die voldoen aan census- of ontwikkelingseischen. De gekozenen zijn niet meer, als vóór de revolutie, vertegenwoordigers van standen of groepen; het zijn de allerbesten, gekozen door de geschikten. Zij stemmen zonder last of ruggespraak met de kiezers.

De volgende phase is die van den uitgroei van het kapitalisme, die van het ontstaan van groote ondernemingen, trusts, concerns eenerzijds; van een reusachtige aanwas van het proletariaat anderzijds. Tegelijkertijd dringt tot veel breeder lagen „ontwikkeling" door. Machtige partijen ontstaan, die met de kamerclubs van een vorige periode slechts den naam „partij" gemeen hebben. De politieke gedachten en idealen groepeeren zich in en om partijprogramma's; er vormen zich gedachtenstroomingen; de massa „denkt in bataljons". Het kiesrecht, dat bij deze verhoudingen en gedachten past, is het algemeen en evenredig kiesrecht. Algemeen, omdat de massa een niet meer te verwaarloozen sociale kracht geworden is. Evenredig, omdat de politieke partijen een zeer reëele macht hebben verworven. Het voorschrift, dat de gekozenen stemmen zonder last of ruggespraak, blijkt steeds duidelijker een „ijdel en machteloos woord".

Nog voor deze phase voltooid is, begint een andere. De maatschappij wordt allengs zoo verbijsterend ingewikkeld, dat steeds duidelijker de onhoudbaarheid blijkt van een fictie, dat tegenover een — zij het in partijen saamgeklonterde — massa van individuen niet anders staan dan enkele hierarchisch geordende plaatselijke overheden. Het parlementarisme blijkt niet bij machte te voldoen aan de steeds en snel wassende eischen der maatschappij. De menschheid blijkt te worden saamgedrongen in groepeeringen, die noch met territoriale rechtsgemeenschappen, noch ook met partijgroepeering in eenig verband staan. De „gedachtenstroomingen", de partij-programma's, blijken machteloos de nieuwe vormen te omvatten. Eerst zwak en alleen binnen de studeerkamers van een aantal sociologen, maar allengs luider en algemeener klinkt de roep naar een organischen staatsbouw. Een paar namen onder de velen: In Frankrijk treft Benoist met zijn fijn geestige, maar meedoogenlooze critiek het oude stelsel in het hart. In Ne-

derland is het niemand minder dan Treub, die in een sober en sterk Vragen-des-Tijds-artikel de nieuwe gedachten het eerst duidelijk formuleert. Als in 1917 het algemeen kiesrecht in de grondwet wordt vastgelegd, is de drang naar een organische staatsinrichting al zoo groot, dat de woordvoerders van alle partijen — behalve de liberalen — wedijveren in verzekeringen, dat zij doordrongen zijn van de waarheid, dat er „aan gene zijde van het algemeen kiesrecht" en in allen gevalle, dat er „au delà du régime parlementaire" nog iets anders en iets beters ligt.

Het is waar, over het antwoord op de vraag, hoe dat organische in den staatsbouw moet worden gebracht, loopen de meeningen uiteen. Een deel der autoriteiten — en onder hen waarlijk niet de minsten — meent, dat de oplossing niet in een hervorming van het kiesrecht moet worden gevonden, doch in een „decentralisatie van het staatsleven op den grondslag van het maatschappelijk leven". De woorden zijn van professor Struycken. En de anderen, zij, die in de plaats van, maar vooral naast of boven die decentralisatie van het staatsleven ook nog organisatie van het kiesrecht wenschen, zijn geenszins één van zin. Maar tot de hoofdzaak doet dat niet af. Die is dat èn de evolutie der feiten èn die der gedachten snel en onverbiddelijk tot een meer organische staatsinrichting voeren.

En hoe staan wij nu ten opzichte van dit alles in Indië?

Wie op die vraag een antwoord vinden wil, zal zich ééns en voor altijd moeten losmaken van den populairen waan, dat Indië een soortgelijken ontwikkelingsgang moet doormaken en doormaakt als West-Europa. Los dus van de voor alle positieve politiek funeste gedachte, dat Indië alleen nog maar niet zoo-ver is als het Europa van thans en dat het nu zoo ongeveer even ver is als Europa omstreeks .....? Ja, omstreeks wanneer? Wordt zoo de vraag gesteld, dan komt men er nooit uit. Dan zoekt men naar een of ander kiesstelsel, dat vroeger in Europa gold, een kiesstelsel, waarvoor dan „met het oog op de bijzondere koloniale verhoudingen" of wegens een andere slappe gemeenplaats „voorshands nog correctieven" noodig zijn. En zoo verdwaalt men dan op een terrein, waarop geen eerlijke geregelde strijd meer mogelijk is. Dan krijgt men eenerzijds het verwijt, dat de Inlander nog niet

rijp is en anderzijds met precies evenveel recht het verwijt, dat de thans bevoorrechten, de „overheerschers", niet onbevangen zijn. Dan slaat men van beide zijden in de lucht.

Wat men dan wel heeft te doen om iets te kunnen bereiken, dat is zich te doordringen van het meest kenmerkende van dit land, dat is zijn koloniaal karakter, zooals dat zich uit in een bonte verscheidenheid èn van economisch èn van geestelijk leven. Die verscheidenheid geldt het allereerst de menschen zelf; naast onderling zeer verscheiden Europeanen en onderling zeer verscheiden Vreemde Oosterlingen staan Inlanders op alle trappen van beschaving. Die verscheidenheid blijkt voorts uit honderd verschijnselen van het dagelijksch leven. Daar ziet men voortdurend, dat soms plaats is voor het allermodernste, maar soms nog niet eens wat in het Westen al lang niet modern meer is. Er zijn hier wel moderne electrische fabrieken, er is een menigte, die verslaafd is aan de bioscoop, er zijn stakingen, er wordt gesaboteerd en men naait tot in afgelegen desa's kleeren op de naaimachine. Maar er zijn hier nog steeds geen groote steenen steden; er loopen geen nachtsneltreinen en er zijn geen variété-theaters. En de menigte loopt nog steeds op bloote voeten; zij danst — goddank — nog geen moderne dansen; er bestaan geen Inlandsche zangvereenigingen of melkinrichtingen.

Zooals het is met die dingen van den dag, zoo is het ook met de feiten en gedachten, waarop de staatsbouw, waarop het kiesrecht steunen moet. Ook daar een bonte verscheidenheid en, wat meer zegt, een verscheidenheid, die haar zeer gegronde redenen heeft.

In zeer groote deelen van den archipel staat nog de oude dorpsinrichting, in enkele nog een standenverdeeling sterk en levend overeind. Daar zijn, wat het communistisch manifest in 1847 „de kleurige banden van het verleden" noemde, ook thans in 1923 nog hecht en stevig. Maar daarnaast en daartusschen staan dan, even werkelijk, verhoudingen uit de tijden van de opkomst van het kapitalisme; kwam en komt een groep van geldnotabelen. En evengoed komen en staan daarnaast en daartusschen weer moderne fabrieken, vormt zich een proletariaat; komen er volksleiders op, die doelbewust en niet zonder succes er naar streven ook hier, zooal

niet het denken — het denken is zoo moeilijk — dan toch het vragen „in bataljons" in te voeren.

Het is waar, van de in West-Europa het laatste ingetreden phase, van de nieuwe organisaties, die dwars door de grenzen van partijen en van vroegere rechtsgemeenschappen heen breken, is hier nog weinig te merken. Maar duidelijke symptomen van een evenwijdige evolutie zijn er zeker. Mannen, die door niemand verdacht worden van te weinig gevoel voor de praktijk, staan met kracht de instelling van „winstaandeelkassen" voor. Nog voor het parlementarisme hier verder is dan tot een allereerst begin, is de overheidsbemoeienis reeds zoo intensief, dat het zeker is, dat zij voor die plaatselijke raden te machtig zal zijn. Dit moderne verschijnsel sluit dan hier aan bij een ander, dat elders wel, maar hier te lande niet modern, doch dat in beide gevallen zeer belangrijk is: de naar verhouding zeer groote plaats, welke de ambtenarij, met haar eigen bijzondere mentaliteit, hier inneemt. Van de Europeesche intellectueelen is de helft, van de Inlandsche intellectueelen 90 %, van den Volksraad steeds om en bij de 60 % ambtenaar. Ik zwijg nu nog van de gewezen ambtenaren.

Waarlijk, Indië heeft niets van Europa. Dat is zoo. Maar het heeft toch altijd iets meer van het Europa van 1922 dan van dat van 20 of 70 of 100 jaar terug. Dat is van belang ook voor het kiesrecht. Want daaruit volgt, dat het niet alleen verkeerd is om in Indië een moderne kiesrecht-regeling zonder meer over te nemen, maar dat het minstens even onjuist is om — zooals de tegenwoordige kiesrecht-bepalingen en het herzieningsrapport feitelijk doen — te pogen uit het Westersch verleden een of andere kiesrechtregeling op te diepen, die dan bij Indië's heden moet passen. Wat hier moet geschieden, is een doelbewust en zorgvuldig zoeken naar wat op dit moment het meest bruikbaar is. Iets te verwerpen, alleen omdat het in Europa verouderd is, is daarbij al even absurd, als iets te verwerpen, alleen omdat het Westersch of alleen omdat het modern is.

III.

De techniek van het kiesrecht.

We stelden hiervoor het doel vast, dat we bij het opbouwen der raden willen bereiken; we gaven ons vervolgens rekenschap van de maatschappij, waaruit die raden moeten voortkomen; van de basis dus waarop we bouwen. Rest nog het uitzoeken van een weg om, uitgaande van die basis, het doel te bereiken: de keuze van een kiesstelsel.

De techniek van het kiezen is daarbij wel niet het meest belangrijk, maar niettemin eischt zij behandeling. Die behandeling geeft het kiesrechtrapport; hier zij alleen één simpel feit nog eens vooropgesteld. Het is dit, dat een kiesstelsel te beter voldoet, naarmate de kiezers beter begrijpen wat het kiezen beduidt en in dat kiezen belang stellen.

Uit deze stelling vloeit de noodzakelijkheid voort van het zoeken naar middelen om de belangstelling der kiezers te verhoogen en hun billijkheidsgevoel te bevredigen. Als zulke middelen kent de moderne kiestechniek rechtstreeksch, geheim en evenredig kiesrecht.

Maar uit de stelling vloeit ook voort, dat de allereerste en de absoluut onafwijsbare eisch voor elke kiesmethode is, dat de kiezers een zeker minimum-begrip hebben van wat er bij een verkiezing gebeurt. Drieërlei is daarvoor noodig. Zij moeten eenige notie hebben van de macht, die de gekozenen krijgen; zij moeten eenige notie hebben van de candidaten; zij moeten eenige notie hebben wat de handeling van het stemmen, het uitbrengen van hun stem voor den uitslag der verkiezing beduidt. Volledig behoeft die kennis, dat begrip der kiezers natuurlijk niet te zijn; het ware een paskwil dat te eischen en dat doet dan ook niemand, ook niet de kiesrechtcommissie. Maar beneden een minimum mag dat weten en begrijpen toch ook niet dalen. Want dan wordt de verkiezing een schijnvertooning, een bron van omkooping of een loterij; belachelijk, verderfelijk en onwaardig.

Dat alles schijnt zoo eenvoudig. En dat is het ook. Maar juist als men aan deze heterogene Indische maatschappij iets wil gaan

brengen, dat in het Westen al door en door bekend en eenvoudig is, is het zaak dat iets tot in zijn binnenste te peilen. Dan is het noodig stuk voor stuk na te gaan of voorwaarden, die ginds vaak stilzwijgend en vanzelfsprekend als gegeven mogen worden aangenomen, ook hier gegeven zijn. Dan komen sociale kwesties met haar wortels bloot.

En om de juiste kiestechniek te vinden, zal men hier daarom voor elk kiezerscorps afzonderlijk moeten uitmaken tot hoever de methoden der moderne kiestechniek toepasselijk zijn, en vóór alles, of dat kiezerscorps van het daarvoor uitgedachte stelsel het onontbeerlijk minimum begrijpt. Natuurlijk, over de vraag tot hoever die toepasselijkheid gaat en waar dat minimum ligt, zullen verschillende beoordeelaars verschillend denken. Dat kan niet anders. Maar dat neemt niet weg, dat er wel degelijk zeer werkelijke grenzen bestaan en dat ieder, die bij het ontwerpen van een kiesregeling au sérieux wenscht te worden genomen, zich daarvan rekenschap zal hebben te geven. Doet men dat, dan komt men als van zelf een eind verder.

Dan blijkt, dat geheime stemming — met het voordeel dat zij de zuiverheid der meeningsuiting bevordert — in heel enkele gevallen wel eens verwerpelijk kan zijn, omdat zij bij bevolkingsgroepen, die gewend zijn hun publieke zaken in het openbaar te behandelen, wantrouwen en misverstand zou wekken [1]). Dan blijkt, dat rechtstreeksch kiesrecht — met als voordeel, dat het de belangstelling in de publieke zaak bevordert — voor enorme analfabete massa's technisch onmogelijk wordt. Dan blijkt, dat evenredige stelsels — met het voordeel van een billijker zetelverdeeling — in hun toepassing tot groote voorzichtigheid nopen. Dan blijkt ten slotte, dat voor verschillende groepen — en dat behoeven dan waarlijk niet alleen in de bosschen zwervende Koeboes en Dajaks te zijn — verkiezing vrijwel zeker tot minder gunstige resultaten voert, dan eerlijk bedoelde benoeming van boven af.

Alleen de eischen der techniek op zich zelf dwingen dus reeds tot verscheidenheid en tot erkenning van de door de kiesrechtcommissie vooropgezette waarheid, dat eenvormigheid in deze materie het kenmerk van het onjuiste is. Ook deze conclusie schijnt een-

1). Verslag der kiesrechtcommissie, bldz. 141.

voudig. Maar zij is tot nog toe, zoowel door de Indische kieswetgevers als door de herzieningscommissie, slechts schoorvoetend en half erkend.

IV.

ORGANISCH OF INDIVIDUALISTISCH KIESRECHT.

Belangrijker, veel belangrijker dan de kiestechniek, is het antwoord op de vragen, of het kiesrecht individualistisch dan wel organisch zijn moet en welke kiezersgroepen en kiezers men erkent.

Volkomen duidelijk is de term organisch kiesrecht niet. Velen verstaan daaronder iets anders. Hier wordt er, in overeenstemming met het verslag der kiesrechtcommissie [1]), onder verstaan: een kiesrecht, gebaseerd op een indeeling der kiezers, mits die indeeling — dat is het eerste kenmerk — vòòr de verkiezing *vast* staat èn bovendien — dat is het tweede kenmerk — berust op iets, dat buiten de individuen om *leeft* in de maatschappij. Waar een „orgaan" te omschrijven is als een „onderdeel met eigen leven", schijnt de definitie gemotiveerd. Overigens kan onmiddellijk worden toegegeven, dat een andere — vooral een engere — begripsbepaling denkbaar en verdedigbaar is. Van een denkfout behoeft daarbij geen sprake te zijn en ook tot hopeloos misverstand behoeft dat niet te voeren. Mits slechts — maar dat is dan ook strikt noodig — ieder, die den term gebruikt, scherp rekenschap geeft van wat hij bespreekt, verdedigt of bestrijdt.

De hier gegeven, zeer ruime definitie heeft nog het voordeel, dat daardoor de term „organisch kiesrecht" een verzamelnaam kan worden tegenover „individualistisch kiesrecht". Zoo wordt tusschen die beide dan een helder zichtbare grenslijn getrokken. Tot het individualistisch kiesrecht behoort dan — en dat is redelijk — ook een kiesrecht, dat wel indeelingen kent, maar waarbij die indeeling dan, zooals vaak — maar lang niet altijd! — een territoriale indeeling, geschied is om louter technische redenen. Tot het individualistisch kiesrecht behoort dan ook een kiesrecht, dat,

1). Verslag, bldz. 50.

zooals het evenredig kiesrecht kan zijn, maar weer geenszins altijd moet zijn, gebaseerd is op een partijwezen. Want wel hebben partijen zeer stellig een eigen leven buiten de individuen om, doch hun grenzen zijn niet vast en een vaste indeeling der kiezers in groepen is er bij evenredig kiesrecht niet op gebaseerd. Inderdaad is juist in dat evenredig kiesrecht, als daarbij ook elke vaste territoriale indeeling der kiezers ontbreekt, de individualistische gedachte tot op de uiterste spits gedreven.

Dat organisch kiesrecht in dit betoog niet beduidt het een of ander zeer bepaalde kiesstelsel, kan nu duidelijk zijn. Inderdaad is in den hier gevolgden gedachtengang organisatie van kiezers op tal van manieren — goede en slechte! — denkbaar. En ook is, naar het kiesrechtverslag eveneens reeds opmerkt en aantoont [1]), zeer wel mogelijk, dat de organisatie van kiezers slechts tot op zekere hoogte wordt doorgezet. Dat dus m.a.w. organisch en individualistisch kiesrecht worden gecombineerd.

De organisatie der kiezers is een daad, die raakt aan den kern der democratie. Want één der pijlers van de democratie is het beginsel der gelijkheid en met dit beginsel schijnt de groepeering der kiezers in strijd. Zij schijnt het vooral, als het voor elke groep bestemde aantal zetels niet bepaald wordt naar den maatstaf van het getal der leden.

Toch ware het wel wat heel simplistisch gedacht, te meenen, dat alleen om deze reden elke groepeering der kiezers „ondemocratisch" zijn zou of een streven naar democratie zou belemmeren. Want behalve op het beginsel der gelijkheid rust de democratie op een tweede en even belangrijke pijler: het beginsel der vrijheid. De moeilijkheid of de onmogelijkheid om de democratie toe te passen ontstaat uit, ja, is identiek aan de moeilijkheid of de onmogelijkheid om die twee beginselen met elkaar in overeenstemming te brengen. Als eenig middel om dit ideaal te benaderen, kent men het overleg en de beslissing bij overeenstemming. Deze laatste is dan geleidelijk uitgebouwd tot de beslissing bij meerderheid van stemmen; hetzij van de stemmen der betrokkenen zelf, hetzij van die der door hen gekozen afgevaardigden.

1). Verslag, bldz. 53.

Evenwel, de mogelijkheid om op deze wijze te komen tot algemeen aanvaarde regels, is beperkt. Vooreerst is zij uitgesloten, waar door barbaarschheid, onverstand of verwildering van het vrijwillig aanvaarden van orde geen sprake is. Maar ook daar, waar orde is en gewenscht wordt, bestaan voor de toepassing van het meerderheidsbeginsel duidelijke grenzen.

Want in de rechtsgevoelens der menschen is een duidelijk verschil tusschen diepere rechtsgevoelens en die, welke meer aan de oppervlakte blijven. Alleen voor kwesties, die deze laatste raken, is meerderheidsbeslissing mogelijk; voor wat de diepere gevoelens betreft is zij uitgesloten. Geen minderheid ter wereld duldt lijdelijk regels, die voor haar een bepaalden godsdienst zouden voorschrijven of die — om eens een zeer kras voorbeeld te noemen — zouden voorschrijven, dat die minderheid verminkt of gebrandmerkt zou worden. Zelfs al zouden zulke regels op de meest correcte wijze bij meerderheid van stemmen worden genomen, dan zouden zij onvermijdelijk de minderheid drijven tot gewapend verzet of tot afscheiding. Waar nu de bedoelde grens tusschen diepere en oppervlakkige gevoelens ligt, is niet met enkele en moeilijk met veel woorden te zeggen; zeker is, dat, als een bevolking heterogeen is, als zij bestaat uit groepen met geheel uiteenloopende denk- en levenswijze — onverschillig of dit verschil voortvloeit uit verschil in ras, nationaliteit, beroep, stand of godsdienst — voor de minderheid de beslissing al veel eerder onaanvaardbaar kan worden. Daar kan dus — al behoeft het niet altijd zoo te zijn — het voor meerderheidsbeslissingen geschikt terrein al spoedig veel kleiner worden, ja, zelfs geheel verdwijnen.

Juist in de geschiedenis van den allerlaatsten tijd blijkt de waarheid van dit alles duidelijk en herhaaldelijk. Overal ter wereld laait het nationalisme op. Het vóór alles zich Iersch voelend Ierland weigert te blijven onder het toch zeer democratisch Engeland. Het voor alles zich protestantsch voelend Ulster weigert te komen onder het toch zeer democratisch Ierland.

Ontzaglijk en vérstrekkend is de invloed, die de prediking van den klassenstrijd gehad heeft en nog heeft voor geheel West-Europa, maar vooral voor het ietwat zwaarwichtig denkende, op principes beluste en thans door een zware nederlaag gedemoraliseerde

Duitsche volk. Want die prediking richtte zich doelbewust juist tot de diepste innerlijke gevoelens der menschen en zij veroorzaakte zoodoende met opzet tusschen groepen van eenzelfde volk een tegenstelling, die voor den uitbouw van de op algeheele individueele gelijkheid gegronde democratie, zooals men zich die vroeger veelal droomde, onoplosbare moeilijkheden dreigt te brengen.

In de zoogenaamde nieuwe landen, in de westelijke staten van Amerika, in Australië en Nieuw-Zeeland is men tegelijk onverdraagzaam tegenover Aziaten en in de eigen regelingen ultrademocratisch. De verklaring is eenvoudig. De blanke bevolking dier landen is meer dan ergens elders ter wereld doordrongen van een krachtig gevoel van eenheid, althans van den krachtigen wil tot eenheid. Maar even krachtig is haar wil om die eenheid homogeen te houden en haar niet open te stellen voor Aziaten, die zij in hun diepste wezen verschillend van zich zelf voelt.

Moeten deze moeilijkheden nu leiden tot het afzien van alle democratie? Gelukkig niet. Er blijken middelen te zijn om tot een oplossing te komen.

Het eenvoudigste is het als de verschillen tusschen de groepen samenvallen met een verschil in woonplaats. Dan is de oplossing de afscheiding; de toepassing van het „zelfbeschikkingsrecht" der volken, want dit vormt ten slotte de laatste consequentie van het beginsel der vrijheid. In een paar korte zinnen heeft men dat uitgedrukt: „Vrij is slechts de burger van een vrij land". „Vrij is slechts hij, die gebonden is door zijns gelijken". Ook in het Oosten wist men het trouwens al, dat slechts „soort over soort genade is".

Maar veelal is de oplossing niet door afscheiding van een territoir of, als in de nieuwe landen, door grenssluiting te vinden. Dat is wanneer eenmaal, zooals nu hier in Indië, de groepen door elkander wonen. Dan blijven er, om het ideaal van een op rechtvaardigheid gegronde orde zoo dicht mogelijk te benaderen, twee middelen.

Het eerste is, wat in de terminologie van hierboven genoemd kan worden de beperking van het terrein, waarop de politieke strijd mag worden uitgevochten. Die beperking kan vooreerst geschieden door de afbakening van bevoegdheden van lagere overheden. Van meer beteekenis is nog de vastlegging van grondrech-

ten, rechten, welke door de grondwet tegen iedere inbreuk veilig zijn gesteld. Men behoeft nog geen historisch materialist te zijn om te beseffen, dat in deze tijden van overwegend belang is, in hoeverre een dergelijke zekerstelling het eigendomsrecht aantastbaar of belastbaar laat blijven.

Het tweede middel is het waarborgen aan de minderheden of de zwakkeren van een gelijke of althans van een behoorlijke vertegenwoordiging in de vertegenwoordigende lichamen. Het komt er op neer, dat in de plaats van de individuen de groepen erkend worden. Weliswaar niet of niet altijd als gelijken, maar dan toch wel als zelfstandige eenheden, elk met een eigen waarde. Die erkenning kan dan weer overleg en compromis — dit kenteeken der democratie — mogelijk maken, waar anders slechts plaats zou zijn voor botte onderdrukking of voor strijd tot het bittere einde.

Nieuw is het middel van de erkenning der groepen waarlijk niet. De standenvertegenwoordiging van de Middeleeuwen en van veel later berustte er op; het heeft veel hopeloozen godsdienststrijd voorkomen; het vormde tenslotte den rechtsgrond van vele senaten.

En verouderd is het evenmin; dat werd nog onlangs in de frissche dissertatie van Mr. Biemond [1]) met klem van argumenten en onder aanhaling van een schat van de meest moderne literatuur betoogd. In den Volkenbond denkt niemand er aan de zaken te doen beslissen bij meerderheid van de stemmen van de individuen der naties. Daar rekent men met staten en niet met individuen. In lichamen tot regeling van het economisch leven, zooals die tegenwoordig worden gevormd en gewenscht, heeft men wel degelijk vertegenwoordigers van groepen. In de geheele economie trouwens heeft men de waarheid, dat de formeele gelijkheid der individuen de werkelijke gelijkheid niet brengen kan, reeds lang aanvaard. Daar heeft men — zonder nochtans de gedachte prijs te geven, dat het waardebegrip in het middelpunt der theorie staat — reeds lang erkend, dat boven de waardeering en den vrijen wil der individuen de waardeering en de wil moet staan van de overheid, die het „algemeen belang" heeft te behartigen. En in de economische politiek groepeert de overheid dan ook sinds lang met forsche hand, daar scheidt zij en erkent zij werknemers en werk-

1). Mr. J. Biemond: De grondslag der volksvertegenwoordiging.

gevers, verhuurders en huurders, en b.v. hier in Indië op het gebied van het grondenrecht Inlanders en niet-Inlanders.

Zoo ergens, dan zal men juist in landen met heterogene bevolking ook in het staatsrecht de consequenties van deze grondgedachten hebben te aanvaarden. Misschien zal men — het werd hierboven al gezegd — er voor homogene westersche volken in slagen om de groepeering der individuen voor het kiesrecht te vermijden. Maar of dat mogelijk en zelfs of dat gewenscht is, is nog allerminst zeker. En waar daaromtrent zelfs in het Westen thans onzekerheid bestaat, is er wel geen enkele reden meer om hier in Indië bevangen te blijven in wat Van Vollenhoven indertijd noemde: „het groote sofisme, dat ter wille van recht en onpartijdigheid alle Nederlandsche onderdanen moeten worden geschoren over één kam" [1]). In die omstandigheden is het niet logisch en zeker niet „vooruitstrevend" zich maar steeds te blijven vastklampen aan het denkbeeld, dat „in theorie" of als „einddoel" van groepeering geen sprake mag zijn. De werkelijkheid, zooals die hier is en zooals die zich hier ontwikkelt, wijst er waarlijk niet op, dat het ten spitse gedreven individualisme, de volkomen vrije individueele wilsontplooing, hier ooit het ietwat verouderde ideaal van de reeds door Bastiat en de zijnen gedroomde „harmonieuse orde" van zelf brengen kan.

Afgescheiden van doctrinaire bezwaren ligt het groote bezwaar tegen alle organisatie der kiezers in het gevaar voor willekeur en verstarring; in het gevaar voor het aanbrengen of behouden van indeelingen die onrechtvaardig of onwerkelijk zijn. Denkbeeldig is dat gevaar zeker niet. Reeds bij de om louter technische redenen doorgevoerde territoriale indeeling der kiesdistricten kon de „politieke aardrijkskunde", kon het „gerrymandering" berucht worden. En men houdt inderdaad zijn hart vast, als men denkt aan de mogelijkheden, waarheen men zou kunnen worden gevoerd door de „politieke sociologie", die bij het organisch kiesrecht te verwachten is. Hoe groot dit bezwaar echter zijn mag, den doorslag mag het niet geven. Want elke andere oplossing geeft minstens even groote bezwaren en voert van de idealen der democratie nog

1). De ontvoogding van Indië; samenhang van maatregelen en plannen. Vergadering van het Indisch Genootschap 24 October 1919, bladz. 167.

verder af. De wetgever, die bij den opbouw van een kiesstelsel gebruik maakt van het moeilijk hanteerbare, maar fijne werktuig van de organisatie der kiezers, heeft in allen gevalle een betere kans om tot resultaten te komen, dan wanneer hij niet anders gebruikt dan de botte bijl der kiesrechtbeperking.

Het tweede groote bezwaar tegen de organisatie der kiezers, een bezwaar, dat trouwens uit het eerste voortvloeit, is, dat door die organisatie de vorming van partijen, het ontstaan of het uitgroeien van partijpolitiek kan worden belemmerd. Dat kan een nadeel zijn. Want hoeveel kwaads ook — en vaak terecht — van „de politiek" gezegd kan worden, de in partijvorming gelegen dwang tot het zich rekenschap geven van beginselen, en van het toetsen van de eigen beginselen aan die van anderen, vormt tot nog toe nog altijd de beste stimulans tot de voor overheidswerkzaamheid zoo onmisbare stelselmatigheid.

Partijvorming, partijwezen, partijpolitiek is daarom onontwijkbaar en zelfs gewenscht. Maar al wordt dit onvoorwaardelijk toegegeven, dan sluit dat nog niet in, dat nu ook alleen en uitsluitend op die partijen moet worden voortgebouwd. Zelfs in het politiek hoog ontwikkelde Westen blijkt dat ongewenscht; in dit land zou het eenvoudig absurd zijn het gansche vertegenwoordigend stelsel op de nog onvoldragen en onvolgroeide partijen en partijtjes te willen gronden. Deze meening berust niet op de ietwat naieve illusie, dat het noodig of zelfs maar mogelijk zou zijn menschen naar voren te brengen, die „niet aan politiek doen". Want aan politiek — ook bij dit woord is wel zeer noodig, dat wie het gebruikt, weet wat hij er mee bedoelt — doet ten slotte ieder, die doelbewust poogt de overheid in de eene of andere richting te stuwen.

Maar het bezwaar is eenerzijds, dat het een waan is te meenen, dat elke overheidsdaad een plaats moet hebben in een of ander *partijprogram*. Reeds voor de zaken, die in een college als de Volksraad behandeld worden, is het onnoodig en onmogelijk van elke beslissing een politiek beginsel te zoeken, waarop zij zou moeten steunen. Voor de zaken, die in regentschaps- of desaraad thuis hooren, zou dat pogen zelfs redeloos en belachelijk zijn.

En anderzijds is het bezwaar, dat, ondanks den breeden opzet

en de wijde leuzen der programma's, de partijen hier te lande eigenlijk slechts een betrekkelijk klein deel omvatten van wat in deze landen aan sociale krachten aanwezig is. Zelfs met den besten wil is uit de tien of honderd heeren, die thans de besturen der Indische partijen vormen, geen bruikbare „landkaart" van de samenleving hier te construeeren, hoe verdienstelijk en bekwaam die heeren overigens ook mogen zijn. Er zijn hier sociale krachten, die niet alleen buiten de partijen om een eigen beteekenis hebben, doch wier beteekenis ver boven die der partijen uitgaat. Als de P. E. B. van de daken roept, dat hij met het „kapitaal" niets heeft uit te staan en niets wil hebben uit te staan, bevestigt dat deze stelling. Want ook dat kapitaal behoeft vertegenwoordiging en zelfs ruime vertegenwoordiging. Het is zuiverder, dat het die krijgt in de raden, dan dat het als het ware gedwongen wordt om te pogen op onderhandsche wijze invloed uit te oefenen. Uitvoerig werd hiervoor aangegeven waarom het voor de betrokken raden zelf verderfelijk zou worden, indien bij hunne samenstelling met werkelijke krachten geen rekening gehouden werd. Daarom is hier te lande, naast de aan partijvorming aansluitende individualistische verkiezing, vertegenwoordiging van bijzondere belangen onontbeerlijk.

Naast of in plaats van organisatie van kiezers bepleit en aanvaardt men hier vaak de benoeming van raadsleden. Dat geschiedt zelfs door enthousiaste aanhangers van individualistisch kiesrecht en eigenlijk is het dan eenigszins verwonderlijk. Want allebei, zoowel de organisatie der kiezers als de benoeming van raadsleden, zijn het ten slotte vruchten van een zelfden stam, rusten ze op hetzelfde beginsel.

Ook de benoeming van leden toch sluit in zich de erkenning, dat het kiezen geen doel maar middel is, en tevens de erkenning, dat het gelijk en individualistisch kiesrecht een ondeugdelijk middel is. Het verschil komt ten slotte hierop neer, dat bij het stelsel van benoeming de uitvoerende macht beslist, terwijl bij het stelsel van organisatie der kiezers de wetgever en de door dien wetgever erkende kiezersgroepen beslissen. De vraag is nu slechts, welke van die machten de moeilijke taak het best zal volvoeren. Benoeming kan — maar nooit meer dan tot op zekere, niet al te groote

hoogte — vrij zeker eenig succes brengen. Mits zij geschiedt door een handig bestuurder of een goed politicus. Organisatie van kiezers daarentegen kan tot veel beter resultaten voeren. Maar alleen — en dat is de moeilijkheid — als zij geschiedt door een staatsman.

V.

Enkele groepeeringen.

Aan te geven hoe de kiezers nu moeten worden gegroepeerd, ligt buiten het bestek van dit opstel, dat alleen over het kiesrechtvraagstuk, niet over de oplossing handelt. Alleen over twee, los uit de veelheid gelichte punten een kort woord.

Het eerste punt betreft een eersten hoofdvorm van het organiseeren der kiezers: dien, waarbij de overheid van boven af de kiezers in groepen verdeelt. Waar de scheidingslijnen kunnen en moeten loopen, kan hier niet volledig worden aangegeven. Maar wel kan voorgesteld worden, dat, als er scheidingslijnen moeten worden getrokken, die allereerst zullen moeten loopen tusschen de verschillende nationaliteiten of, wil men: sub-nationaliteiten. Dan zullen voorreerst de Nederlanders als groep moeten worden onderkend. Nederlanders en niet Europeanen, want Engelschen en Japanners behoeven hier zoo min kiesrecht te krijgen als in Nederland. Of onder deze Nederlanders nog onderscheid gemaakt moet worden tusschen Indiërs — dat zijn dan zij, die Indië als hun vaderland beschouwen — en anderen, kan voorshands in het midden blijven. Voorloopig is dat zeer zeker niet noodig, omdat, ondanks de N. I. P., de Nederlanders hier zich nog wel degelijk als één groep voelen.

Voor de Inlandsche bevolking is het rationeel om als afzonderlijke groepen die te onderkennen, wier diepste rechtsgevoelen zoover uiteen loopen, dat haar adatrecht een duidelijk eigen karakter heeft. Van Vollenhoven's standaardwerk geeft hier een moeilijk te verbeteren leidraad.

De motiveering van deze organisatie naar nationaliteiten werd hierboven gegeven. Zoo ergens, dan zal hier tot bevrediging van

natuurlijke en gerechtvaardige gevoelens het waarborgen van eigen zelfstandige vertegenwoordigers noodig zijn.

Waarom dan herzieningscommissie [1]), kiesrechtcommissie [2]) en, wat het meeste beduidt, de commissie Oppenheim [3]) een dergelijke groepeering verwerpen? Het antwoord ligt voor de hand. Zij allen achten het noodig om op dit punt de wet te doen rusten niet op wat is, maar op wat zij meenen, dat behoort. Zij hopen zoodoende de bestaande en althans door de twee laatste commissies uitdrukkelijk erkende diepgewortelde verschillen minder tot uiting te doen komen; de scherpe kanten weg te nemen. Zij hopen zoo, zooal niet de éénheidsgedachte dan toch de saamhoorigheidsgedachte van de burgers van één Indonesië te bevorderen. Dat streven is sympathiek. En de eenige reden, waarom het onaanvaardbaar en ongewenscht moet worden geacht, is, dat in werkelijkheid het middel de kwaal niet wegneemt. Want de vrees is groot, dat het doodzwijgen van die verschillen in de praktijk tot niet anders zal leiden dan tot verdrukking, corruptie en ontduiking in plaats van tot harmonie, kortom tot alle hierboven vermelde bezwaren van de miskenning der realiteit. Dat zal dan de tegenstellingen verscherpen in plaats van verzachten.

Het tweede punt, dat ik hier over aanroer, betreft een tweeden hoofdvorm van organisch kiesrecht: het erkennen door de overheid van bepaalde organisaties als kieslichamen. Van dien hoofdvorm geldt het hier niet de overigens belangwekkende en door de kiesrechtcommissie terecht bevestigend beantwoorde vraag, of publiekrechtelijke lichamen hier te lande tot op zekere hoogte als kieslichamen moeten fungeeren. Maar wel de vraag, welke der tallooze andere lichamen en groepen door de overheid erkend moeten worden als kieslichaam. Op die vraag geeft de proeve-Oppenheim een voorloopig antwoord [4]). Zij noemt voor de eerste Volksraadverkiezingen een aantal lichamen.

Dat antwoord wekte hier te lande verbazing en critiek. Meent men nu werkelijk, zoo luidde b.v. de ietwat onvriendelijke vraag

1). Verslag, bldz. 53.
2). Verslag, bldz. 61.
3). Proeve van eene staatregeling voor Nederlandsch-Indië, art. 57 (3).
4). Slotbepaling VI (4), bldz. 41.

in een scherpzinnig en lezenswaard Locomotief-artikel van den overigens gansch niet in individualisme bevangen heer J. E. Stokvis, meent men nu werkelijk, dat de Volksraad, zooals de proeve zich die denkt, „in zijn samenstelling het rijke beeld van Indië zelf weerspiegelt"? En welken rechtsgrond, vroeg men verder, bestaat er om wel deze lichamen te nemen en geen andere? Onweerlegbaar zijn die opmerkingen allerminst. Hoogstens blijkt er uit, dat de samenstellers der proeve hier in hun toelichting wat al te sober zijn geweest. Het loont de moeite te pogen zelf wat dieper op de kwestie in te gaan.

De lichamen, welke de proeve onderscheidt, zijn van twëeerlei aard. Deels zijn zij kennelijk gekozen om de beteekenis van het bijzondere belang, dat zij voorstaan, een belang, dat door de betrokkenen *met eigen kracht* gedragen wordt. Zoo is het bv. bij de lichamen, die handel, industrie en wetenschap vertegenwoordigen [1]). Dat het logisch is om — zij het met voorzichtigheid — dergelijke lichamen als kiezer of kiezersgroep aan te wijzen, werd hiervoor betoogd. En dat de bij die aanwijzing altijd onvermijdelijke willekeur toch altijd nog minder erg is dan de willekeur, deze dragers van belangen maar vlakweg te negeeren, merkt ook de kiesrechtcommissie op [2]), al is deze laatste voor de onmiddellijke consequenties van die opmerking voor locale raden dan ook nog teruggedeinsd.

Voor een ander deel zijn de door de commissie-Oppenheim gekozen lichamen klaarblijkelijk uitgezocht, niet wegens de beteekenis van de betrokken vereenigingen, maar wegens de beteekenis, die de leden van die vereenigingen krachtens hun ambt hebben; welke dien leden dus *door den Lande is toegekend.* Zoo is het zeer duidelijk met de vereeniging van ambtenaren B. B. en met die van de rechterlijke ambtenaren [3]). Als vereeniging zijn die lichamen niet krachtiger of belangrijker dan het V. V. L. of het N. I. O. G. Maar hunne beteekenis ligt in de waarde, welke in de tegenwoordige staatsinrichting van deze zeer eigenaardige Indische maatschappij de ambten van bestuurder en rechter hebben.

1). Proeve, slotbepaling VI (4) e en f.
2). Verslag, bldz. 50.
3). Proeve, slotbepaling VI (4) d.

Doch dan schijnt het ook zuiverder om bij de keuze van kiezersgroepen van deze laatste soort de vereenigingen ook maar geheel weg te laten. Het is opmerkelijk, dat de samenstellers der proeve voor de dragers van een wel zeer bijzonder ambt, voor de regenten, deze consequentie hebben aanvaard [1]). Een geheel nieuwe en op zich zelf staande gedachte is daarin overigens niet besloten. In het misschien meer bestreden dan begrepen voorstel-Pleyte, dat op dit punt waarlijk „moderner" was dan b.v. de voorstellen der herzieningscommissie, waren in den regentschapsraad plaatsen gereserveerd voor Inlandsche bestuursambtenaren en desahoofden. De kiesrechtcommissie stelt voor om in de raden van Inlandsche rechtsgemeenschappen plaatsen te waarborgen aan wat zij, bij gebrek aan een fraaieren naam, „waardigheidsbekleeders" noemt [2]). Er is vrijwel niemand, die het niet als juist voelt, dat aan het hoofd van een regentschapsraad een regent zal komen te staan. Overal dus uitingen van dezelfde gedachte, die er ook toe voert om op den man af dragers van bepaalde ambten als raadslid of als kiezersgroep aan te wijzen. Die gedachte moge in strijd zijn met de starre dogma's, waarop het individualistisch kiesrecht en de geheele liberale staatsopvatting rust, met de beginselen, waarop het organisch kiesrecht is gegrond, is zij in volmaakte overeenstemming, ja, valt zij zelfs samen [2]).

VI.

VERTEGENWOORDIGING VAN ALLEN.

Dat de tastbare feiten, de verhoudingen, zooals die thans zijn, hier een vertegenwoordiging van allen eischen of ook maar toelaten, kan worden bestreden. Want de vraag werpt zich op, of de verspreid wonende, vaak vrij primitieve volken der buitengewesten, of de massa der Javaansche landbouwers en paupers, eigenlijk

1). Proeve, slotbepaling VI (4) b.

2). Verslag, bldz. 5 en 43.

3). Met opzet zijn in dit opstel geen artikelen over het kiesrecht in Indië geciteerd. Even zij echter gewezen op het artikel in de twee vorige afleveringen van dit tijdschrift van den tot de C. E. P. behoorenden controleur H. W. van Hartingsveldt, die eveneens voor organisch kiesrecht pleit.

wel „sociale krachten" zijn en als zoodanig vertegenwoordiging verdienen. Het is denkbaar, dat men dat betwist en dan ontwikkelingseischen of — met het doel nog dichter bij den beganen grond te blijven — census-eischen wenscht te stellen. Toch zal men goed doen hier voorzichtig te blijven. Want het zou wel eens kunnen wezen, dat die schijnbaar zoo weinig beduidende groepen toch nog meer beteekenis hebben dan men vermoedde. Als het zaken betreft, die hun dagelijksch leven raken, dat zijn hun grond en hun water, maar ook hun godsdienst en hun zeden en tenslotte hun belasting, blijken zij er ook reeds thans vaak toe in staat om, zij het in een gewoonlijk lijdelijk en altijd ongeorganiseerd verzet, wel degelijk een stille taaie kracht te ontwikkelen.

Doch hoe dit zij, wij vonden hierboven niet alleen, dat gebouwd moet worden op wat is, maar ook op wat behoort te zijn. En dat beginsel voert in allen gevalle rechtstreeks en onvermijdelijk naar de vertegenwoordiging van allen. Dat zal moeten worden toegegeven ook door hen, die huiverig zijn om af te gaan op wat de bevolking hier zelf wenscht en billijk acht. Want wie niet bouwen wil op het rechtsgevoel of het rechtsinstinct van den pupil, zal toch wel niet anders kunnen doen dan zich beroepen op het rechtsbewustzijn van den voogd. Dat rechtsbewustzijn moet dan in dit geval gezocht worden niet in wat de een of andere Nederlander of kleine groep van Nederlanders als recht en billijk voelt, doch — ik citeer hier het motto, dat Mr. Schrieke indertijd op zijn boek over de stads- en landsgemeenten plaatste — op „de inzichten van het Nederlandsche volk als een geheel". Welke die inzichten in dit geval zijn, is niet twijfelachtig.

Nederland is een democratie, een rechtsstaat zelfs. Zoo ergens, dan is men er in het tegenwoordig Nederland wel van doordrongen, dat het niet anders dan sentimenteele droomerij — of erger — is, te meenen, dat zij, die zelf niet mogen meespreken, doch uitsluitend afhankelijk zijn van den „goeden wil" en het juiste inzicht" van anderen, ten slotte het loodje zullen leggen.

Beduidt de erkenning van de noodzakelijkheid, dat allen vertegenwoordigd worden, nu, dat aanstonds in naam der rechtvaardigheid éénzelfde groote stembus moet worden klaar gezet, waarin ieder zijn stembriefje moet werpen? Ieder, dus ook Raden van

Indië en handelsmagnaten, ook de gewone burgers van allerlei ras, ook hun kinderen, ook ten slotte Papoea-stammen, waarvan het bestaan nog niet met zekerheid bekend is?

Neen, dat beduidt die erkenning niet. Want de vertegenwoordiging van allen is allerminst identiek aan algemeen gelijk individualistisch kiesrecht. Ook hier blijkt de noodzakelijkheid weer om de oplossing te zoeken op den grondslag van een organischen staatsbouw. Die geeft gelegenheid, die dwingt zelfs om de verscheidenheid en de verschillende waarde der groepen te onderkennen en de vertegenwoordiging van elk dier groepen afzonderlijk te regelen. Dat kan dan soms zijn zonder, maar vaker met verkiezing. Dat kan dan, om weer een onderdeel van het vraagstuk er even uit te lichten, soms — b.v. voor de Nederlanders — nopen tot de aanvaarding van een algemeen vrouwenkiesrecht; soms — b.v. voor de Javaansche desa — tot een beperkt, maar voor uitbreiding vatbaar vrouwenkiesrecht; soms — voor groepen, waar de adat de medegezeggenschap der vrouw geheel uitsluit — tot verwerping van vrouwenkiesrecht. Zoo kan dan elke groep niet alleen een kiestechniek krijgen, die past bij hare ontwikkeling, doch ook een actief kiesrecht, dat past bij hare zeden. Natuurlijk zullen dan binnen die groepen ook wel personen van het kiesrecht zijn uitgesloten. Maar de hoofdzaak is, dat *als lid van een groep* ieder vertegenwoordiging moet vinden. Dit vormt het groote verschil met het individualistische stelsel van beperking naar enkele „voor ieder gelijke" „objectieve" kenmerken. Dit laatste stelsel voert altijd tot het onaangenaam dilemma, dat òf de minst talrijke groepen onder den voet geloopen worden òf de massa van elke medezeggenschap verstoken blijft. Altijd worden op die wijze de om een of andere reden zwakke groepen zonder meer uitgeschakeld. Bij de georganiseerde vertegenwoordiging van allen kan dat zeer ernstige bezwaar vervallen. Daarbij kan de zekerheid gegeven worden, dat in de vergaderzalen der raden ook de stemmen der zwakkeren moeten worden aangehoord. Zoo krijgt elke raad een geweten. In deze tijden en in deze landen, waar „de wildernis van tegenstrijdige belangen", waaruit een moderne samenleving bestaat, wel zeer hoog is opgeschoten, is dit voor een eerlijk streven naar het algemeen belang een even onontbeerlijke waarborg

als het sinds lang door ieder aanvaarde beginsel der openbaarheid.

* * *

Dit opstel handelde — het werd hierboven al eens gezegd — over het kiesrechtvraagstuk, niet over de oplossing daarvan. Slechts voor een tweetal punten werden — in de paragrafen V en VI — in het kort beginselen van oplossing aangegeven. Overigens beoelde het betoog niet anders dan om wat heerschend misverstand weg te nemen, niet anders dan om, door het opruimen van wat vermolmde staketsels, het terrein te helpen effenen, waarop de komende kiesrechtstrijd moet worden uitgevochten en waarop het nieuwe kiesrecht moet worden gebouwd.

Wie hier dus naar het een of ander concreet kiesstelsel gezocht moeht hebben, kwam bedrogen uit. Maar hij moge zich troosten. Want elders, niet alleen in bestaande bepalingen, maar ook in tijdschrift-artikelen, in prae-adviezen en commissie-verslagen, liggen allerlei regelingen kant en klaar voor het grijpen. Zij zijn talrijk en veelsoortig en stellig zullen bij de komende openbare behandeling van het kiesrecht haar aantal en verscheidenheid nog stijgen. Waar dit zeker is, kan het misschien eenig nut en stellig eenige bekoring hebben ook eens te gaan zoeken naar het vraagstuk, dat die veelheid van oplossing biedt!

De wereldproductie van maïs en Indië's aandeel daarin

door

Dr. P. J. S. Cramer.

Corn is king — maïs is koning, zegt men in Amerika met een dier kernachtige uitspraken, die met haar weinige woorden den geest sterker en zekerder treffen, dan een lange omschrijving het doen zou. En met recht kan maïs aanspraak op dien eeretitel maken, uit meer dan een oogpunt. In de eerste plaats is maïs onder de graangewassen der wereld het machtigste product; de jaarlijksche oogst ervan is grooter dan van de andere granen. In de tweede plaats kan de maïs aanspraak maken op een ver opklimmende genealogie; de geschiedenis van haar dynastie verliest zich in de ochtendschemering der menschelijke beschaving. Aan de snelle veroveringen door een heerschzuchtig vorst doet de zegevierende tocht van de maïs over de wereld denken; haar gebied omspant in een breeden gordel, aan beide zijden van den evenaar, de gansche aarde; in alle werelddeelen heeft de maïs zich een belangrijke plaats in den landbouw weten te veroveren en ook hier te lande heeft zij haar standaard onwrikbaar in den bodem geplant.

Met enkele gegevens moge hieronder een beeld geschetst worden van de maïs, uit deze drie oogpunten bezien, vooral om het belang van dit gewas voor de huishouding der wereld in het licht te stellen en daarmede er misschien iets toe bij te dragen, dat men ook hier wat meer aandacht aan de plant gaat besteden en Indië een wat grooter aandeel in den wereldoogst van maïs gaat bijdragen.

I.

Maïs is een plant van ontwijfelbaar Amerikaanschen oorsprong, die de inheemsche bevolking bij de ontdekking van het nieuwe werelddeel reeds in cultuur had. Columbus vermeldde in een brief aan Ferdinand en Isabella in 1498 reeds uitgestrekte maïsvelden in het nieuw ontdekte gebied. Een ander ontdekkingsreiziger beschreef reeds in 1535, hoe het dorp Hochelega (het latere Montreal) te midden van maïsvelden lag. De Soto vond uitgebreide aanplantingen in Florida in 1675 en Lasalle vijf jaar later maïsvelden in een streek, welke in den tegenwoordigen staat Illinois ligt. Op welk een groote schaal maïs toen reeds verbouwd werd, blijkt wel uit het feit, dat de Engelschen in 1685 1,2 millioen acres van de Seneca-Indianen in den tegenwoordigen staat New-York verwoestten. Men heeft maïskorrels gevonden in Inca-graven in Peru, welke uit den tijd van Columbus' ontdekking van Amerika stammen. In die dagen was maïs een stapelproduct van de vallei der La Plata-rivier tot aan de Mississippi; de cultuur ervan werd zoowel door de Indianen in Noord-Amerika als door de Tolteken en Azteken in Mexico en de Inca's in Peru beoefend.

In 1500 reeds kwam de eerste maïs naar Spanje; van daar uit werd het gewas in Frankrijk, Italië, Turkije en andere Europeesche landen ingevoerd. Portugeesche zeevaarders brachten de plant over naar Azië naar Voor- en Achter-Indië en China, waar zij in 1585 reeds gecultiveerd werd, terwijl zij waarschijnlijk ook langs den weg over land van Turkije over Arabie of Perzië, Britsch-Indië binnen drong. De verspreiding in Afrika heeft vermoedelijk veel later plaats gehad; hoewel de cultuur in Zuid-Afrika bij de inlandsche bevolking algemeen ingang gevonden heeft, schijnt deze algemeene verspreiding ervan nog nauwelijks een menschenleeftijd geleden begonnen te zijn. Zoo heeft de wereld de maïscultuur gekregen als een gift van de Indianen. Van hen namen de eerste Europeesche kolonisten in de nieuwe wereld de cultuur al spoedig over. Toen later van de kuststrook bij den Atlantischen Oceaan uit de blanke verder naar het Westen trok, speelde maïs daarbij een groote rol. „The story of the Indian corn is the story of the struggle

of the human race for food in the Western hemisphere", zegt Biggar (Yearbook U. S. Dept. of Agriculture, 1918, blz. 132).

In de laatste eeuw heeft de maïs een groote rol gespeeld in de economische ontwikkeling van Amerika; nieuwe industrieën zijn op de maïsproductie als grondslag opgebouwd; wetenschap en techniek hebben met inspanning samengewerkt om de cultuur tot hooger trap te brengen, de opofferingen in arbeid en geld te verlagen, de opbrengsten te verhoogen en zekerder te maken. Naast dit moderne bedrijf heeft de oeroude cultuur der Indianen zich gehandhaafd. Veel daaruit doet aan onzen ladangbouw denken. De mannen ontginnen in het voorjaar den grond; de zaden, volgens een primitieve selectie-methode uitgezocht, worden aan den bodem toevertrouwd; de verzorging van den aanplant wordt aan de vrouwen overgelaten; de mannen trekken uit op hun groote jachttochten, de prairiën in. Wanneer een bepaalde veldbloem daar de eerste bloesemknoppen gaat vertoonen, is dit voor de jagers het teeken, dat de maïs te huis de eerste kolven heeft gezet; sommigen trekken terug naar hun dorp, waar de jonge kolven dan juist rijp genoeg zijn om als jonge, geroosterde maïs gegeten te kunnen worden. Is eenmaal bij de prairiebloem de volle bloei voorbij, dan weet de jager, dat de aanplant bij zijn haardsteden de volle, rijpe kolven draagt en wordt de jacht verder gestaakt om den maïsoogst thuis binnen te halen en op te schuren.

Met de oeroude Indianencultuur vormt het moderne bedrijf een tegenstelling. De primitieve pootstok is verworpen voor de moderne zaaimachine en den motorploeg; door rationeele zaadteelt, door goede grondbewerking, door nauwkeurig berekende bemesting worden oogsten behaald, welke in het ouderwetsche bedrijf nooit verkregen werden. Zoo is het mogelijk geweest de maïsproductie op te voeren tot cijfers, welke die voor andere graangewassen overtreffen.

II.

Wanneer men de cijfers voor de wereldproductie van de verschillenden graansoorten nagaat, komt men tot een resultaat, dat zeker menigeen zal verrassen: tarwe bekleedt slechts de derde plaats en wordt door maïs en haver in totale geproduceerde hoe-

veelheid overtroffen. Maïs staat boven aan en dit cijfer zegt nog meer, wanneer men bedenkt, dat deze graansoort juist in vele tropische, weinig ontwikkelde landen geteeld wordt, waar de lage trap van ontwikkeling een behoorlijke statistiek nog onmogelijk maakt. De cijfers volgen hier. Zij zijn grootendeels ontleend aan de statistieken uit het jaarboek van het landbouw-departement in de Vereenigde Staten en luiden in bushels (een bushels maïs = 56 Eng. ponden, overeenkomend met rond 25,4 K. G.)

		Wereldoogst van granen.			
Maïs	3.875.927.000	bushel	3.807	millioen	bushel
Haver	3.532.470.000	„	4.324	„	„
Tarwe	3.428.998.000	„	3.726	„	„
Rijst	3.203.782.000				
Rogge	1.432.395.000	„	1.788	„	„
Gerst	1.293.916.000	„	1.468	„	„

De cijfers uit de eerste kolom dezer tabel zijn ontleend aan Burtt-Davy, Maize; die van de tweede kolom overgenomen uit de statistiek voor de wereldoogsten van granen over 1909-1913, uit het jaarboek van het Amerikaansche landbouwdepartement.

In deze laatste statistiek zijn de cijfers voor maïs zeker te laag, aangezien van belangrijke productie-gebieden als Nederlandsch-Indië, Fransch-Indo-China, de Zuidzee-eilanden en de meeste der Zuid-Amerikaansche staten geen productie-cijfers opgenomen zijn.

Men moet bij deze cijfers verder niet uit het oog verliezen, dat de bushel een inhoudsmaat is en de gewichten van de verschillende granen per bushel sterk uiteen loopen. Voor maïs bv. wordt de bushel op 56 lbs. gerekend, voor tarwe op 60 lbs., voor haver op slechts 32 lbs. Groepeert men de granen in bovenstaande statistiek naar de geproduceerde gewichtshoeveelheden, dan komen dus maïs en tarwe boven haver te staan.

De vraag, welke graansoort de grootste wereldproductie heeft, is niet te beantwoorden, zoolang de statistieken nog zoo onvolledig zijn. Voor de rijst kennen wij geen cijfer voor de productie van China, voor de tarwe evenmin; voor beide zal het cijfer zeker belangrijk zijn. In den strijd om den voorrang zullen tarwe, rijst en maïs wel het langste aanblijven. Misschien ontloopen zij elkaar niet

veel, het lijkt mij echter wel waarschijnlijk, dat voor de maïs de niet in de statistieken opgenomen productie het grootste is, wanneer men bedenkt, dat de Amerikaansche statistiek niet alleen van het reusachtige Zuid-Amerikaansche en Centraal-Amerikaansche gebied, waar de bevolking veel maïs eet, slechts een paar landen opneemt, maar van Oost-Azie bv. niet de productie van Nederlandsch-Indië en Indo-China vermeldt, beide toch belangrijke producenten, in menig jaar zelfs vrij belangrijke uitvoerlanden. Ook de Zuidzee-eilanden en West-Indische eilanden ontbreken.

Het is de moeite waard na te gaan, welke landen voornl. den wereldoogst voortbrengen. De Vereenigde Staten staan bovenaan; de jaarlijksche oogst daar, gemiddeld over de laatste zes jaar, bedraagt bijna drie milliard bushels, of rond drie kwart van de wereldproductie. Voor Noord-Amerika komt daar nog bij Canada, met een oogst, die de laatste jaren om 15 millioen bushel schommelt. Van Centraal-Amerika zijn alleen nu en dan cijfers voor Mexico bekend, de oogst liep daar uiteen van 60 millioen (1915) tot 133 millioen bushel. Voor Zuid-Amerika geeft de statistiek slechts de cijfers voor Argentinië, Chili en Uruguay, al zullen landen als Brazilië, Ecuador, Peru en Venezuela zeer zeker enorme voorraden voor de voeding der eigen bevolking voortbrengen. Argentinië is in Zuid-Amerika het belangrijkst productie-land met oogsten, die voor 1909-1913 gemiddeld 175 millioen bushel bedroegen, in de daarop volgende jaren sterk uiteenloopen, van 338 millioen (1915) tot 59 millioen (1917).

In Europa vindt men vooral in Centraal- en Zuid-Europa landen met groote maïsoogsten; de totale oogst is grooter dan men verwachten zou. Voor 1920 zijn de cijfers abnormaal laag; de productie heeft zich nog niet hersteld; in de volgende tabel zijn daarom de cijfers voor 1909-1913 opgenomen.

Maïsproductie in Europa (gemidd. jaarl. oogst 1909-1913).

Oostenrijk	14.536.000	bushel
Hongarije	168.081.000	„
Croat. Slav.	24.873.000	„
Bosn. Herz.	9.111.000	„
Bulgarije	28.219.000	„
Frankrijk	22.229.000	„

Italië	100.349.000	bushel
Portugal	15.000.000	„
Roemenië	100.620.000	„
Rusland	56.571.000	„
N. Kaukasië	13.651.000	„
Servië	28.128.000	„
Spanje	26.548.000	„
Totaal voor Europa	657.916.000	bushel.

Men ziet, dat Hongarije aan de spits staat; daar zijn dan ook rond twee- en een half millioen hectaren met maïs beplant, een grooter oppervlakte dus, dan op Java en Madoera door maïs wordt in beslag genomen; zooals wij later zullen zien, bedraagt de opbrengst per H. A. er echter belangrijk meer.

Voor Azië is de productie in de Amerikaansche statistieken slechts opgegeven voor drie gebieden, met de volgende cijfers:

Britsch-Indië	96.600.000	bushel	van	6.442.000	acres
Japan	3.757.000	„	„	141.000	„
Philippijnen	11.271.000	„	„	1.034.000	„

Zooals reeds opgemerkt, worden in de statistiek vele groote Aziatische productie-gebieden niet genoemd. Landen als Nederlandsch-Indië, waar op Java en Madoera het beplante oppervlak rond het vijfvoudige is van dat op de Philippijnen, en Indo-China, met uitvoeren van maïs van tienduizenden tonnen, zijn hier niet opgenomen. Ik komt hieronder nader op de productie van Nederlandsch-Indië terug.

In Afrika leveren Algiers en Tunis samen slechts enkele honderdduizenden bushels; Marokko had in 1920 een oogst van 2.858.000 bushel. Voor Egypte schommelt het cijfer om 70 millioen bushel. Voor de koloniën in tropisch Afrika zijn geen cijfers bekend; wel voor Zuid-Afrika, waar de productie de laatste jaren gestadig vooruit gaat; bedroeg hier de gemiddelde jaarlijksche oogst in de laatste vijf jaren voor den oorlog rond 26.5 millioen bushels, in de laatste jaren kwam het cijfer veel hooger met 41.291.000 bushel (1919) en 42.966.000 (1920).

Het omgekeerde ziet men in Australië; voor het vasteland en Nieuw-Zeeland bedroeg de oogst in 1919 slechts 7.327.000 bushel, tegen een gemiddelde van vóór den oorlog van 10.757 bushel; deze achteruitgang is mede toe te schrijven aan vermindering van het beplante oppervlak, dat van 362.000 acres tot 297.000 acres terug liep.

Hiermede is ons overzicht van de wereldproductie van maïs geëindigd. Het zal zeker verre van volledig zijn, in het bijzonder wat Centraal- en Zuid-Amerika en Azië betreft, maar de cijfers zijn toch wel voldoende ons een indruk te geven van de groote beteekenis van de maïscultuur voor de verschillende werelddeelen.

III.

Tegenover deze dikwijls zeer hooge cijfers voor de productie, zijn de cijfers voor den wereldhandel in maïs betrekkelijk laag. Verreweg het grootste deel van de oogsten wordt in het land zelf verbruikt; voor welk doel dit geschiedt, zal straks voor het belangrijkste productie- en consumptie-land, de Vereenigde Staten, worden nagegaan. De grootste productie-landen zijn lang niet altijd de grootste exporteurs.

Een overzicht van import en export van maïs uit de verschillende landen volgt hieronder. De beide totaalcijfers zouden moeten overeenstemmen, wanneer niet aan het eind van het jaar uitgevoerde partijen eerst het volgend jaar in een ander land ingevoerd werden. Houdt men daarmede rekening, dan is de overeenstemming voldoende nauwkeurig.

	Uitvoer 1909-1913 (in duizenden bushels).
Argentinië	115.749
België	8.130
Bulgarije	9.307
Nederland	8.750
Oostenrijk-Hongarije	268
Roemenië	38.966
Rusland	30.034
Uruguay	201

Vereenigde Staten	45.054
Zuid-Afrika	4.115
Andere landen	10.452
	271.026

Het spreekt van zelf, dat voor landen als België en Nederland de uitvoer een heruitvoer van uit andere landen geimporteerde maïs moet zijn.

	Invoer 1909-1913
België	25.801
Canada	10.629
Cuba	2.746
Denemarken	11.440
Duitschland	32.160
Egypte	471
Engeland	82.976
Frankrijk	18.708
Italië	14.895
Mexico	4.404
Nederland	29.580
Oostenrijk-Hongarije	13.877
Portugal	1.674
Rusland	335
Spanje	9.775
Vereenigde Staten	1.226
Zuid-Afrika	257
Zweden	1.476
Zwitserland	3.987
Andere landen	3.495
	270.991

Het loont de moeite enkele landen wat nader te beschouwen. Zooals later nog nader zal blijken, wordt een groot deel van de maïsproductie voor veevoeder bestemd; dichtbevolkte landen en

landen met veel veeteelt zien wij dan ook onder de invoerende landen voorkomen, al voeren zij soms ook een deel van hun invoer opnieuw uit, zoo bv. Nederland en België, die in dat opzicht merkwaardig overeenstemmen:

	Invoer	Uitvoer	Consumptie.
Nederland	29.850	8.750	21.100
België	25.801	8.130	17.671

Verder ziet men, dat niet-produceerende landen als Engeland, Duitschland, de Scandinavische rijken en Zwitserland geregeld min of meer belangrijke hoeveelheden invoeren. Vergelijkt men de invoerstatistiek met de straks gegeven productie-cijfers, dan ziet men, dat verscheidene landen, die zelf reeds een vrij belangrijke productie hebben, nog bovendien moeten invoeren. Zoo bv. Oostenrijk-Hongarije, Italië, Frankrijk en Canada, waarvan de beide eerste tot de grootste Europeesche producenten behooren.

Vragen wij, waar de ingevoerde maïs vandaan komt, dan zien wij de Vereenigde Staten een in verhouding tot de reusachtige productie slechts onbeteekenende hoeveelheid op de wereldmarkt werpen. Het belangrijkste uitvoerland is Argentinië, het eenige met een export van over de 100 millioen bushel. Daarbij is echter treffend, dat de productie er zeer ongeregeld is, in sommige jaren sterk uitgesproken misoogsten voorkomen en in verband daarmede de wereldmarkt slechts van betrekkelijk kleine hoeveelheden kan worden voorzien. Terwijl de gemiddelde oogst voor Argentinië over 1900-1909 26.6 bushel per acre was, over 1910-1914 23.5 bushel, was het cijfer voor 1911 3.5 bushel, voor 1916 10.2, voor 1917 4.1 en voor 1918 12.3 bushel. Geen wonder, dat in de overeenkomstige jaren de uitvoer sterk terug liep. Opmerkelijk is verder, dat de uitvoer van Zuid-Afrika voortdurend toeneemt. De uitvoercijfers voor de drie genoemde landen in de laatste jaren volgen hier (in duizenden bushels):

	Argentinië	Zuid-Afrika	Vereenigde Staten.
1909—1913 ...	115.749	4.115	45.054
1914 ...	139.461	4.926	17.018
1915 ...	170.490	6.930	50.223

1916 ...	113.143	6.748	55.237
1917 ...	35.194	11.284	57.011
1918 ...	26.171	13.507	47.059
1919 ...	97.851	13.582	16.002

Bovenstaande drie landen zijn de voornaamste exporteurs, waarbij dan nog komen Roemenië, Bulgarije en Rusland, die bij de intrede van normale toestanden hun uitvoer wel weder herstellen zullen. Van de uitvoerlanden zijn Argentinië en Zuid-Afrika voor de toekomst van de maïsvoorziening der wereld van het meeste belang, omdat beide gebieden zijn, welke uiterst schaars bevolkt zijn en daardoor nog slechts voor een zeer klein deel hun natuurlijke rijkdommen dienstbaar gemaakt hebben aan de productie van levensbehoeften voor de menschheid. Volgens een aanteekening in de „Anales de la Sociedad Rural Argentina 1921 (blz. 883) zouden daar rond 20 millioen hectaren grond voor de maïscultuur geschikt zijn; tot nu toe is slechts rond een vijfde daarvan voor het doel in gebruik genomen, voornl. in Noord-Buenos Aires en Zuid-Santa Fé. Argentinië kan dus zeker nog belangrijk meer maïs produceeren; aan den anderen kant is het, als gebied met een groote vleeschexport-industrie, ook een belangrijk consument. De vraag is, of de productie de daarvoor benoodigde hoeveelheid voortdurend in sterke mate zal blijven overtreffen. De sterk wisselende oogstcijfers, met minima als 3.5 en 4.1 bushel per acre, en maxima van 32.6 en 36.0, geven aan het land een onzeker karakter.

Daartegenover staat Zuid-Afrika, waar de productie en de uitvoer gestadig toenemen. Burtt-Davy vestigde in zijn standaardwerk over maïs, in 1914 verschenen, de aandacht op de groote toekomstmogelijkheden, welke Zuid-Afrika voor de maïsproductie biedt; de telken jare hoogere uitvoercijfers stellen hem voorloopig in het gelijk.

Tegenover deze exportlanden geven de Vereenigde Staten niet veel hoop op een sterk toenemenden export. Een groote uitbreiding van het beplant areaal is daar niet meer mogelijk; het overschot zou moeten komen van een sterk opvoeren van de productie per acre en de kans, dat dit zal gelukken, schijnt niet zoo heel groot,

aangezien het cijfer ervoor de laatste tientallen jaren vrijwel constant gebleven is. Daarbij komt, dat de vraag naar maïs daar te lande nog steeds toeneemt, zoodat het zelfs niet onmogelijk schijnt, dat de Vereenigde-Staten nog eenmaal als importeur van maïs zullen gaan optreden.

Verder moet men niet uit het oog verliezen, dat de overige mais verbruikende landen, de Europeesche in de eerste plaats en verder ook Australië, bij toenemende bevolking ook een toenemende behoefte aan maïs zullen hebben. Hoewel natuurlijk voorspellingen op dit gebied altijd een groote mate van onzekerheid behouden, mag men toch wel zeggen, dat de toekomst van den maïs er niet slecht uit ziet en dat er eerder en sneller stijging te verwachten is in de behoefte, dan in de productie.

IV.

In het bovenstaande werden de productie en handelsbeweging van maïs meer uit algemeen oogpunt besproken, thans kunnen wij de aandacht eens richten op de productie van maïs hier te lande. Hoe groot het plantareaal ervan is, valt zelfs niet bij benadering te zeggen; de statistiek geeft alleen voor Java en Madoera cijfers. Hier bedroeg het oppervlak, waarvan maïs geoogst werd (gecorrigeerde cijfers):

1916	2.463.675	bouws (een bouw is rond 1¾ acre)
1917	2.279.877	„
1918	2.216.725	„
1919	2.728.151	„
1920	2.762.430	„

In den tijd van de voedselschaarschte is de cultuur, zooals men ziet, sterk uitgebreid; het plantareaal gaat nog steeds iets vooruit. Maïs is, wat oppervlak betreft, voor Java het belangrijkste gewas na rijst, beslaat bv. meer dan tien maal de jaarlijks met suikerriet beplante oppervlakte. In hoofdzaak vindt men de cultuur in Oost-Java (met 1.398.000 bouws) en in Midden-Java (1.293.000 bouws), terwijl in West-Java niet meer dan 71.000 bouws door maïs worden ingenomen. De toename van den aanplant is vooral opvallend voor Midden-Java, waar in de laatste jaren het areaal van 933.000 bouws (1916) tot 1.274.000 bouws (1919) steeg. De

voorname plaats, welke maïs in de rij der voedingsgewassen in Oost-Java inneemt, blijkt uit het feit, dat daar rond de helft der bouwgronden met djagoeng beplant worden. In vele streken maakt maïs het hoofdvoedsel der bevolking uit, zoo bv. in de hoogere bergsteken, waar de natte rijstbouw niet meer mogelijk is. In de hooggelegen streken als de Dïeng, de Tengger nabij Tosari en dergelijke, is maïs het voornaamste voedingsgewas der bevolking; zij prefereert haar djagoeng boven de rijst. Zoo vindt de maïs ook hier weder terreinen terug, overeenkomend met haar geboortegrond; volgens Harshberger, die van den oorsprong van maïs een studie gemaakt heeft, heeft de plant vermoedelijk op hooge bergplateau's op meer dan 4.500 voet boven zee gelegen, in tropisch Amerika in het wild gegroeid en is vandaar in de cultuur door menschenhand overgegaan.

Over den maïsbouw in de buitengewesten zijn weinig of geen gegevens bekend. Men vindt dit voedingsgewas overal aangeplant. In Sumatra worden menigmaal op ladangs tusschen den uitgezaaiden rijst hier en daar een paar djagoeng- korrels gelegd om vóór het rijpen van den rijstoogst reeds eenig voedselproduct van den akker te kunnen halen. Veelal wordt in den drogen tijd ook maïs geplant, die op de aangeslibde gronden langs de rivieren dikwijls mooie opbrengsten kan opleveren. De heer Van Setten, landbouwconsulent te Moeara-Enim, vermeldt, dat op de goede renahgronden producties van 30 en 40 pikol per bouw geen zeldzaamheid zijn. Toch bekleedt maïs hier altijd nog een tweede plaats bij de volksvoeding. Belangrijker is djagoeng op de eilanden oostelijk van Java en Madoera; hier is de rijstbouw niet zelden weinig ontwikkeld en de bevolking voor haar voedsel vooral op maïs aangewezen, als niet sago het hoofdvoedsel vormt. Vooral zijn hier te noemen eilanden als Timor, Flores en Celebes. Het droge klimaat maakt vele streken hier beter voor maïs dan voor rijst geschikt. In den zuid-westelijken arm van Celebes is de maïsproductie zelfs zoo belangrijk, dat in gunstige jaren een surplus voor uitvoer beschikbaar is, zoodat in een jaar van voedselschaarschte, als 1919 was, Celebes andere deelen van den archipel kon bijspringen met 9.375 ton djagoeng. In een verslag over den economischen toestand van Zuid-West-Celebes (Mededeeling v/d opname S. S. No. 3, Juni

1917) is een statistiek van de maïsproductie opgenomen, welke een totaal van ruim 3 millioen pikol vermeldt. Vooral het gebied rondom de meren in den zuid-westelijken arm is van belang; het product ervan gaat grootendeels in prauwen naar Palima. De uitvoer van deze haven moet over 1914 8.100 ton bedragen hebben (cijfer op de kaart). In 1911 mislukte in dit gebied de rijstoogst door droogte; de maïs trad toen voor rijst in de plaats als volksvoedsel. In dat jaar werden slechts 25 ton uitgevoerd; voor eenige maanden van 1912 was het totale uitvoercijfer 8.000 ton, over 1915 wordt de uitvoer op 18.000 ton gesteld.

Over den uitvoer van maïs uit Java- en Celebeshavens geeft Heijne in „De nuttige planten van Ned. Indië", deel I, herdruk, op blz. 80 en 81 een statistiek, aan de douane-statistiek ontleend, waaruit blijkt, dat tot 1918 zeer belangrijke hoeveelheden maïs werden uitgevoerd; in 1918 werd de uitvoer verboden, welk verbod eerst in 1921 is opgeheven, zoodat geen nieuwere cijfers beschikbaar zijn. Die van de vorige jaren, waaruit een vrij groot voor uitvoer beschikbaar surplus in normale jaren blijkt aanwezig te zijn, volgen hier (in tonnen):

Java-havens	1912	1913	1914	1915	1916	1917
Batavia			59	1.456	1.075	
Semarang	3.892	6.684	22.743	16.886	7.604	285
Soerabaja ...	15.116	18.086	26.680	45.853	10.127	899
Pasoeroean ..	3.273	22.759	25.584	35.183	15.019	1.461
Probolinggo .	185	449	1.825	10.447	2.188	61
Panaroekan ...	833	1.084	5.544	8.576	2.433	600
Andere havens ..		801	839	543		
	23.299	49.863	83.274	118.944	38.446	3.306
Celebeshavens						
Makassar	4.100	3.110	2.554	17.385	5.694	264
Palima	11.717	3.236	7.729	15.897	3.454	491
Baoe-Baoe (Boeton)	570	1.039	689	142		
Andere havens	753	272	12	589	18	
	17.140	7.657	10.974	34.013	9.166	755

Vermoedelijk ging het grootste deel der uitgevoerde maïs naar Australië. Dit gebied begint meer en meer als importeur van maïs op te treden, wat wel in verband zal staan met den achteruitgang van de met maïs beplante oppervlakte in het land zelf.

De invoer bedroeg:

1916-'17	1.087	ton
1917-'18	82	„
1918-'19	6.362	„
1919-'20	12.567	„
1920-'21	2.454	„

Volgens het „Official Yearbook of the Commonwealth of Australia" betrekt Australië de ingevoerde maïs uit Zuid-Afrika, Java en van de Zuidzee-eilanden.

De prijzen zijn er tamelijk hoog, vooral in de laatste jaren. De groothandelprijs per bushel te Sydney-Melbourne was 1916-'17 3 s. 8d, 1917-'18 4 s. 8½ d, 1918-'19 6 s. 11½ d. In Juli 1922 was de prijs op 6 shilling per bushel te stellen, neerkomend op 14 s. 7 d per pikol; de prijs op Java bedroeg toen *f* 7 tot *f* 7,50 per pikol.

Hoeveel de maïsproductie en de maïsconsumptie voor de verschillende gebieden, zelfs voor het best bekende gebied: Java en Madoera, bedragen, is niet te zeggen. Het is uiterst moeilijk een benaderend cijfer voor de productie per bouw op te geven; volgens een paar schattingen, onafhankelijk van elkaar door twee bevoegde beoordeelaars gemaakt (L. Koch in Korte Ber. No. 26; Van der Veer in Teysmania 1917) zou de gemiddelde opbrengst op 10 pikol droge korrel per bouw te ramen zijn. Volgens iemand, goed met den inlandschen landbouw op Madoera bekend, zou daar de oogst gemiddeld niet zooveel bedragen, niet meer dan 5-6 pikol per bouw. Echter moet men bij de productie nog een hoeveelheid maïs tellen, verkregen van planten, die als tusschenaanplant tusschen allerlei andere droge gewassen zijn in den grond gebracht, bv. katjang tanah, maïs op erven, op verloren hoekjes tusschen de bouwvelden en dergelijke. Daarmede rekening houdend, zou men den totalen maïsoogst wel op een 25-30 millioen pikol mogen stellen. Volgens de uitvoerstatistieken zou daarvan in normale jaren hoogstens rond 120.000 ton worden uitgevoerd, overeenkomend met

bijna twee millioen pikol, rond 7 % van den oogst. Er moge nog eens tegen gewaarschuwd worden, niet al te veel beteekenis aan de cijfers te hechten; zij zijn alle even onzeker; toch mag er wel de conclusie uit worden getrokken, dat verreweg het grootste deel van onzen maïsoogst voor de eigen consumptie dient.

Het is de moeite waard onzen uitvoer in goede jaren (bv. 1914 en 1915) eens met die van andere productie-landen te vergelijken. In die jaren kwam de export uit Indië de 4 millioen bushel nabij, of zelfs flink boven dat cijfer. Ons gebied kwam daarmede op één lijn met Zuid-Afrika in die jaren; dit productie-gebied heeft daarna echter zijn uitvoercijfer flink zien stijgen.

V.

De vraag of zulk een stijging hier te lande mogelijk is, mag bevestigend beantwoord worden. Zij is te bereiken langs twee wegen: uitbreiding van het beplant areaal en verhooging der productie per bouw.

Wat de uitbreiding van den aanplant betreft, de blik richt zich daarvoor in de eerste plaats naar streken, waar nog maagdelijke gronden voor den landbouw beschikbaar zijn. In dat opzicht heeft maïs een groot voordeel boven rijst; zij stelt aan den aanleg van den akker geen hooge eischen. Men kan haar met zeer goeden uitslag op pas ontgonnen terreinen planten; zij heeft geen kostbare irrigatiewerken noodig. Op den duur zal de vruchtbaarheid van den grond wel verminderen, wanneer niet telken jare irrigatie-water er vruchtbaar slib op brengt; het is echter zeer goed mogelijk, dat men andere methodes weet te vinden om aan den eisch, dat de vruchtbaarheid van den bodem op peil gehouden wordt, tegemoet te komen.

In reeds geopende streken is de maïscultuur niet zelden nog voor uitbreiding vatbaar, wanneer de economische factoren gunstiger worden, in het bijzonder de afvoer goedkooper wordt. Men moet niet uit het oog verliezen, dat maïs een betrekkelijk goedkoop product is; de pikol zal op de hoofdplaatsen misschien *f* 5 tot *f* 6 opbrengen. Wanneer nu de pikols over groote afstanden vervoerd moeten worden, slorpen de transportkosten een te groot deel van de geldelijke opbrengst op.

Met een enkel voorbeeld is dit nog duidelijker aan te toonen. Op de sawah's van de kolonisatie in de Lampongs, op gronden van zeer goede hoedanigheid aangelegd, wordt na de rijst slechts weinig polowidjo en bijna geen maïs geplant, behalve dan voor eigen consumptie. Zou men die maïs naar een der groote stapelplaatsen willen vervoeren, dan zou daarop eerst, voor het vervoer per vrachtauto van het terrein naar Oosthaven, een bedrag van *f* 1 per pikol komen, daarna de vracht per K. P. M.-stoomer naar Priok en ten slotte de vracht Priok-Batavia. Behalve de verzendkosten zou het product ook door verschillende handen moeten gaan; de handelaars zouden er aan moeten verdienen en zoo is licht te begrijpen, dat van de bruto-opbrengst misschien een kwart of meer door vervoer en handel zou worden opgeslorpt. Vandaar, dat in het algemeen gesproken uitbreiding van spoorwegen den opbloei van de cultuur van tweede gewassen zoo in de hand werkt.

Wat de vermeerdering van de opbrengst per bouw betreft, ook deze schijnt niet onbereikbaar; het cijfer voor de gemiddelde productie van den inlandschen landbouwer is bijzonder laag. Oogsten van 10 pikol per bouw, overeenkomend met rond 14 bushel per acre, vindt men als gemiddelde in Noord-Amerika slechts voor de meest achterlijke staten. Voor Britsch-Indië vindt men een iets hooger cijfer, voor de gëirrigeerde streken zelfs een vrij wat hooger gemiddelde. Alleen de Philippijnen staan op een heel wat lager cijfer, met een gemiddelde productie over 1909-1913 van rond 7.5 bushel per acre, terwijl Zuid-Afrika met zeer extensieve cultuurmethodes eveneens op een lager cijfer staat (gemiddeld rond 10 bushel).

Enkele gegevens over andere landen toonen, hoeveel meer de opbrengsten per acre kunnen bedragen.

Gemidd. opbrengst per acre in bushels	1890-1899	1900-1909	1910-1914
Vereenigde Staten	24.5	25.8	26.1
Italië	15.3	21.4	24.9
Oostenrijk	19.5	18.9	19.9
Hongarije	23.0	22.2	28.0
Frankrijk	19.1	18.9	18.9
Argentinië	—	26.6	23.5

Wij zien dus in al deze landen een veel hooger opbrengst per vlakte-eenheid dan hier te lande. Ook voor Australië vindt men opbrengsten van 21-27 bushel per acre.

Het is de moeite waard te trachten wat meer inzicht te krijgen in de productie per acre in een land als de Vereenigde Staten in den loop der jaren, en over ditzelfde gegeven voor de verschillende staten. Berekent men de opbrengst per acre voor de achtereenvolgende tienjarige perioden, dan krijgt men het volgende lijstje:

Gemidd. productie per acre in bushels voor de V. S.

1860—1869	24.6	bushel
1870—1879	27.1	„
1880—1889	24.1	„
1890—1899	24.1	„
1900—1909	25.8	„
1910—1919	26.1	„

Van een noemenswaardige vermeerdering van de productie per bouw, zooals men die bv. in onze suikercultuur in den loop van dezelfde tijdvakken heeft waargenomen, ziet men hier geen spoor. Toch is in den loop dezer jaren in Amerika de landbouwtechniek ook met groote schreden vooruit gegaan. Zoo kwamen omstreeks 1870 voor het eerst betere ploegen in gebruik; allerlei werkzaamheden, die eerst met de hand moesten worden uitgevoerd, werden gaandeweg door machines verricht. Van 1855 tot 1894 werd de gemiddelde tijd van menschenarbeid om een bushel maïs te verwerken, verminderd van 4 uur en 34 minuten tot 41 minuten; de onkosten van den menschenarbeid, voor een bushel benoodigd, daalden van 35¾ dollarcent tot 10½ dollarcent. In 1894 kon een door stoom gedreven machine één bushel per minuut pellen, in vroeger dagen, toen dit nog op primitieve wijze met de hand geschiedde, nam dit 100 minuten menschelijken arbeid in beslag. (Holmes, Progress of Agriculture in the U.S., Yearbook 1905). In 1820 waren nog slechts primitieve ploegen in gebruik; in 1837 had men nog bezwaar tegen ijzeren ploegen, die, naar men meende, den grond vergiftigden. Eerst in 1870 kwam een lichte, duurzame ploeg in den handel, zoo geconstrueerd, dat met een minimum trekkracht goed

werk verkregen kon worden. In den ouden tijd geschiedde ook het zaaien nog op primitieve manier; men trok een boom met pennen eerst in één richting over het land, dan in de richting haaksch erop; de planter stopte dan met de hand op de kruispunten een paar maïskorrels in den grond. En thans? In 1920 werden 162.988 tractors in Amerika verkocht; het aantal neemt elk jaar met tientallen procenten toe. In hetzelfde jaar kochten de Amerikaansche farmers 132.185 zaaimachines, speciaal voor maïs, en 101.681 zg. combined corn and cotton -planters (The manufacture and sale of farm equipment in 1920, U. S. Dept. of Agric. Circ. 212, April 1922).

Ziet men hieruit, hoeveel economischer de productie werd, tegelijkertijd nam het beplante oppervlak reusachtig toe; het verdrievoudigde (van 34.307.000 acres in 1866 tot 104.601.000 in 1920). Deze snelle uitbreiding en de stijgende werkloonen dwongen tot meer en meer machinale, extensieve cultuur en ook tot het in cultuur nemen van minder geschikte gronden. Dat overigens de productie per acre nauw samenhangt met het peil van den landbouw, blijkt het best, wanneer men de opbrengstcijfers van de noordelijke staten, met voor maïs zeker niet beter geschikte omstandigheden, vergelijkt met die van het achterlijke Zuiden. Neemt men enkele groepen van staten en berekent men de gemiddelde opbrengst per acre, dan krijgt men:

Voor de noordelijke New-England staten	42.2	bushel
Voor de Atlantische staten, van Connecticut tot Delaware	38.7	„
Voor de staten der Corn-belt	30.0	„
Voor de Zuid-staten langs de Golf v. Mexico	16.7	„

De lage producties van het Zuiden zijn vermoedelijk in de eerste plaats aan het minder hooge peil van den landbouw daar toe te schrijven.

Een zeer belangrijk punt bij het verhoogen van de opbrengst per acre is het verbeteren van het plantmateriaal geweest. Reeds de Indianen onderscheidden verschillende varieteiten; de blanke heeft dit onderdeel der cultuur verder ontwikkeld, door gaandeweg goede varieteiten af te zonderen en nieuwe te zoeken, waarbij

bastaardeering vermoedelijk ook een voorname rol gespeeld heeft. Thans zou men honderden, misschien wel duizenden verschillende typen kunnen onderscheiden; de op min of meer groote schaal in cultuur zijnde vormen werden in 1840 op rond veertig gesteld; Sturtevant beschreef er in 1894 meer dan vijfhonderd; thans is dit aantal waarschijnlijk meer dan duizend. Tot nu toe is het niet gelukt deze in een overzichtelijke indeeling te groepeeren; de handigste classificatie is nog die van Sturtevant, waarbij vooral de kenmerken der korrel voor de onderscheiding dienen; zoo worden een tiental groepen verkregen, waarvan de tandmaïs, de parelmaïs (flint corn), de suikermaïs en de melige maïs (soft corn) er enkele zijn. Sommige der thans nog gekweekte varieteiten zijn al zeer oud: zoo bv. de gele tand-varieteit, naar den kweeker ervan „Leaming" genoemd, die in 1826 in Ohio geïsoleerd werd en aan de selectie van meer dan een halve eeuw onderworpen. Een andere bekende varieteit, Reid's yellow dent, stamt van 1846 en wordt nog steeds als een van de beste Amerikaansche varieteiten beschouwd. Behalve door het kweeken van nieuwe varieteiten heeft men door zorgvuldige keuze van de kolven, waarvan men het zaaizaad neemt, de productie met tientallen procenten opgevoerd. Andere verbeteringen bestonden in het toepassen van bemesting met kunstmest en met groene bemesters onder rationeele vruchtwisseling. Hoe gevoelig maïs voor de uitwendige factoren is, kan hieruit blijken, dat men bij wedstrijden in Amerika, wie het meest per acre maakt, volstrekt niet zelden opbrengsten van 100 bushel per acre (rond 70 pikol per bouw) bereikt, en dat een van de hoogste opbrengsten, ooit vermeld en gecontroleerd, 254 bushel en 49 pond gepelde korrel was, neerkomend op 180 pikol per bouw. Deze record-oogst werd verkregen in Zuid-Carolina; de bemesting kostte echter evenveel als de waarde van den oogst. Het was dus uit economisch oogpunt een overdreven goede verzorging, waarmede men dit cijfer bereikte; maar het demonstreert toch tevens, hoe ver wij met onze gemiddelde productie nog af zijn van de grens, door de natuur aan het voorbrengingsvermogen van de maïs gesteld.

Tegenover dergelijke cijfers zinken de oogsten, welke hier te lande wel eens zijn gemaakt, in het niet. Toch mogen hier een paar

getallen vermeld worden, omdat daaruit af te lezen valt, dat hier te lande veel hooger producties dan 10 pikol per bouw te verkrijgen zijn.

In den zaad- en selectietuin te Buitenzorg is sedert eenige jaren vrij veel aandacht aan maïs besteed. Men plantte er in hoofdzaak twee inheemsche soorten, gele menado-maïs en gele madoera-maïs. De laatstgenoemde is vroeg rijp en geeft vaak producties van onder de 10 pikol; echter is ook wel eens 20½ picol droog zaad per bouw verkregen. Van de gele menado schommelden de opbrengsten om 20 pikol per bouw; het laagste cijfer was 14½ pikol, het hoogste 34 pikol voor een aanplant van eenige grootte. Het spreekt vanzelf, dat dergelijke aanplantingen beter verzorgd worden, dan die van den Inlandschen tani; men ziet, hoe bij maïs die betere verzorging zich onmiddellijk in een hoogere opbrengst uit. In dat opzicht is het een van de dankbaarste graangewassen; er zijn er weinig of geen, die zoo sterk op goede verzorging reageeren en bij welke dus, door toepassen van verbeterde werkwijzen, zooveel verhooging van opbrengst te bereiken is.

Zoo leert ons de vergelijking van onze maïscultuur met die van landen met een verder voortgeschreden landbouwkundige ontwikkeling, dat er aan het bedrijf hier te lande nog heel wat te verbeteren valt, nog heel wat vooruitgang bereikbaar is. Dat dit tot overproductie zou leiden, behoeft men niet te vreezen; vermoedelijk zal de locale consumptie nog veel meer maïs kunnen opnemen en, mocht er een surplus ontstaan, dan zal het waarschijnlijk wel mogelijk zijn daarvoor in de nabijheid, vooral in Australië, afzet te vinden.

In elk geval heeft de maïs recht op onze belangstelling. Zij is niet alleen het belangrijkste graangewas van de wereld, zij is ook een van de gewassen, wier opbrengst in sterke mate door de aanwending van het menschelijk vernuft op te voeren is.

Het Grieksche humanisme als factor bij de vorming van Indische juristen.

door

Mr. A. B. COHEN STUART.

Met loffelijken ondernemingsgeest hebben zich Prof. Dr. J. Clay en andere klassiek gevormde intellectueelen te Bandoeng tot een groep gevormd om te ijveren voor het invoegen van de Grieksche taalstudie als factor in de opleiding hier te lande voor jurist en literator.

Het getuigt van moed, in dezen tijd van bezuiniging nog te durven pleiten voor een verbreeding van den grondslag bij een hier te lande gegeven opleiding, ja, nog te durven hopen op belangstelling van regeering en publiek voor zoo iets immaterieels als oude Grieksche beschaving. Maar waardeering verdienst het stellig, dat getracht wordt, een belangrijk element toe te voegen aan het Indische cultuurleven.

Deze Philhelleensche beweging zou misschien gemakkelijker aanhang kunnen vinden als zij er van afzag, de Grieksche *taal* als verplicht leervak o.a. ook voor de a.s. juristen op de middelbare leerprogramma's te willen brengen en er zich, wat deze kategorie betreft, toe bepaalde aan te dringen op maatregelen om de Grieksche *beschaving* te behoeden voor vergetelheid. Men zou dan kunnen trachten, voor de a.s. juristen de gelegenheid te doen openstellen om het Grieksch als facultatief leervak te bestudeeren, doch overigens vooral moeten streven naar een grondiger sociologische behandeling van het geschiedenis-onderwijs of het opnemen van sociologie als leervak op de Indische middelbare scholen.

Immers is voor juridische studie de kennis der Grieksche taal op zichzelf van inderdaad geringe directe beteekenis.

Verder dient erkend te worden, dat de aesthetische en philologische waarde der Grieksche literatuur in de tegenwoordige omstandigheden voor velen, jammer genoeg, niet veel gewicht in de schaal kan leggen.

De langdurige leertijd, die de voorbereiding voor latere praktijk

tegenwoordig toch al eischt, is een bezwaar tegen het belasten van leerprogramma's met een niet dringend noodige en tegelijk zeer tijdroovende taalstudie.

Een ander aanzien echter krijgt de zaak, wanneer men vraagt: wat is de beteekenis der Grieksche *beschaving* met haar ideeënwereld voor het inzicht in de rechtsverhoudingen van het heden?

Dan moet het groote belang worden erkend, dat de studie van deze beschaving kan hebben als hulpmiddel om den tegenwoordigen tijd aan het verleden te spiegelen, als inleiding dus tot diepere historische en sociologische studie.

In de eerste plaats dit: de Grieksche geschiedenis openbaart een betrekkelijk goed geboekstaafd maatschappelijk ontwikkelingsproces gedurende verscheidene eeuwen. Op de evolutie van stam tot stad en staat werpt zij een zeer waardevol licht.

Verder is het van belang, dat de Grieksche wereld in verschillende opzichten als het ware een prototype heeft geleverd van het moderne Europa. Men vond in het oude Hellas een democratisch staatsbestuur met een opgewekt politiek leven, handel en geldhuishouding, scheepvaart en kolonisatie, beoefening van wetenschap en kunst. De Helleensche samenleving vormde een eerste inleiding tot de hedendaagsche van Europa en Amerika, die haar stempel op alle volken heeft gezet. Ten deele hebben de in de Grieksche steden ontstane problemen en de hierover door hare denkers geleverde studiën voor den tegenwoordigen tijd nog actueele waarde (Men denke b.v. aan de heldere beschouwingen van Aristoteles [1]) over politiek en zijn onderscheiding van monarchie, aristocratie en democratie; men herinnere zich de leer van Polybius [2]) over den politieken kringloop der geschiedenis en dgl. meer [3]).

1). Van Aristoteles' Politika is in 1879 bij Wilhelm Engelmann een uitstekende Duitsche bewerking verschenen van de hand van Dr. Franz Susemihl; een enkel voorbeeld onder vele van de bronnenstudies, die tegenwoordig zonder kennis van de Grieksche taal mogelijk zijn.

2). Vgl. over de beteekenis van dezen auteur b.v. Gumplowicz, Geschichte der Staatstheorien.

3). „Nirgends ist der Zusammenhang unserer Ideën mit denen des Altertums so unauslöslich wie auf diesem Gebiete", schreef Adalbert Wahl in „Die Nachwirkung des antiken Staatslebens", 1921.

Maar misschien het belangrijkst is de invloed, die de Grieksche idee heeft gehad op de ontwikkelingsgeschiedenis van het moderne recht.

Weinigen zullen ontkennen dat studie van het Romeinsche recht als historische grondslag van het geldende Nederlandsche burgerlijke recht veel nut kan hebben. Zoo is het een feit dat deze studie de beteekenis van verschillende rechtsinstellingen verduidelijkt. Zoo kan men er op wijzen dat de receptie van het eerstgenoemde recht door de jonge West-Europeesche volken, die behoefte kregen aan een algemeen recht, bruikbaar ter voorziening in de eischen van het herlevende verkeer [1]), in menig opzicht de „auto-actieve" ontplooiing b.v. van primitieve Germaansche rechtsopvattingen heeft doorbroken, zoodat men vaak tot het Romeinsche recht moet terugkeeren om de belangwekkende ontwikkeling van het gewoonterecht eener barbaarsche stamgemeenschap tot het rijke burgerlijke recht van een groote civitas in haar geleidelijk verloop te kunnen bestudeeren.

Wat heeft echter op zijn beurt het Grieksche recht voor het Romeinsche beteekend? Volgens de overlevering zou in de 5e eeuw v. C. door de plebejers in Rome zijn aangedrongen op codificatie van het recht omdat de kennis en de toepassing van de rechtstraditie alleen bij de patriciërs berustte en deze toestand naar hun meening te veel gelegenheid gaf tot partijdige groepsjustitie. Na langdurigen tegenstand van de zijde der patriciërs zou eindelijk een commissie naar Athene zijn gezonden om de daar tot stand gekomen wetgeving te bestudeeren — ook hier was de wet een waarborg geworden tegen onrechtvaardige adatrechtspraak — en later volgde dan de Romeinsche wetgeving der XII tafelen. Men verklaart den (naar het heet onmiskenbaren) invloed van het Grieksche recht op de wetten der XII tafelen behalve uit de zending naar Athene ook uit de belangrijke verkeersbetrekkingen, die des-

1). Over de receptie schrijft Rudolf Sohm: „Der innere Grund für diesen merkwürdigen Vorgang lag in der unwiderstehlichen Bedürfnis der Zeit einerseits nach einem *einheitlichen* (gemeinen), für das ganze Reich geltenden, anderseits nach einem *bürgerlichen* Privatrecht. Die geldwirtschaftliche Zeit verlangte ein geldwirtschaftliches Recht, ein Recht an erster Stelle nicht des Besitzes, sondern des Verkehrs". (Bürgerliches Recht, 68. Die Kultur der Gegenwart, II, VIII).

tijds reeds tusschen het Latijnsche emporium eenerzijds, Groot-Griekenland en Etrurië anderzijds, moeten hebben bestaan. Intusschen meent toch Bruns-Lenel [2]), dat de bron voor den inhoud der wetten overwegend het sinds lang in de Romeinsche gewoonte levende recht moet zijn geweest. Volgens hem werd dit adatrecht slechts nauwkeuriger geformuleerd en uitgewerkt; daarbij kwamen dan talrijke veranderingen en aanvullingen, vooral in het proces- en strafrecht, op grond van overwegingen van doelmatigheid en politiek. Evenwel is door het ontbreken van voldoende gegevens hieromtrent weinig met zekerheid vast te stellen.

Bij het nagaan van de verdere ontwikkeling van het Romeinsche recht stuit men later op nog andere sporen van Griekschen invloed. Op een voornaam punt dient hier in het bijzonder de aandacht te worden gevestigd.

Zooals bekend is, had het Romeinsche recht langen tijd het typisch exclusieve karakter van een stammen-adat. Het Ius Civile gold slechts voor den civis, den Romeinschen burger. In principe was de vreemdeling in Rome rechtloos. Aanvankelijk kon hij slechts rechtsbescherming krijgen, door zich onder de hoede van een patronus te stellen. Toen het verkeer toenam, werd voor de vreemdelingen een speciale rechtspleging ingesteld, waarbij steeds meer beginselen van Romeinsch recht ook voor hen toepassing vonden.

Naarmate Rome meer een wereldcentrum werd, zijn daar blijkbaar de oogen opengegaan voor de bekrompenheid, die het kenmerk was van de exclusivistische rechtsopvatting der oude stamgemeenschap. Dit inzicht moet in het zeevarende en handeldrijvende Griekenland al veel eerder zijn opgekomen. Aristoteles had de leer verkondigd, dat het in een gemeenschap geldende recht deels een „natuurlijk recht" (dikaion phusikon) is, deels een wettelijk recht; het eerste onderscheidt zich hierdoor, dat het ook erkenning vindt buiten een enkele bepaalde gemeenschap; het heeft algemeene beteekenis. (Eth. Nicom. 5, 10. Rhet. 1, 13). Het is niet te verwonderen, dat men in de kleine Grieksche staatjes tot de meening kwam, dat naast het nationale, plaatselijk geldende recht ook nog rechtsbeginselen van *algemeene* beteekenis moesten

2). Geschichte und Quellen des römischen Rechts, 325.

bestaan. Hoe zou anders verstandhouding, omgang, handel en verkeer met vreemdelingen mogelijk zijn geweest? Men zag hier gemakkelijk in het geldende recht van deze staatjes, die elk een mikroskopisch eigen nationaal bestaan hadden, de aanwijzingen eener ruimere zedelijke en cultureele eenheid, die alle menschen, in de eerste plaats alle Hellenen, zedelijk verbond: to dikaion phusikon.

Deze grondgedachte van een natuurlijk recht, uitvloeisel der natuurlijke rede, aan alle menschen gemeen, vond nu bij de juristen van het meer kosmopolitisch wordende Rome gereedelijk ingang [1]). Evenals Aristoteles onderscheidde Gaius tusschen het recht, dat ieder volk voor zichzelf heeft ingesteld, en dat, hetwelk de natuurlijke rede bij alle menschen heeft gevormd (ius quod naturalis ratio apud omnes homines constituit). Dit natuurlijke recht nu gold zoowel voor Romeinsche burgers als voor vreemdelingen. Bepaalde wijzen van eigendomsverkrijging, vormlooze verbintenissen en andere rechtsinstituten werden op grond der „naturalis ratio" ook voor deze laatsten geldig geacht.

Zoo kreeg de Grieksche theorie van het dikaion phusikon een praktische toepassing in het Romeinsche recht, die er veel toe heeft bijgedragen om aan dit laatste het karakter te geven van „ratio scripta", geschreven rede, universeel en voor alle volken op een zekeren trap van ontwikkeling bruikbaar. Het Romeinsche recht werd zoo tot een recht van universeele beteekenis en het leeft nog onder ons voort door de receptie in West-Europa.

De leer van het natuurlijke recht heeft ook in de middeleeuwen en daarna doorgewerkt. Zoo neemt Thomas van Aquino het bestaan van een lex naturalis aan (Summa theol. 1. 2). Hugo de Groot ontvouwde een stelsel van natuurrecht, waarbij hij aannam dat bij alle menschen als grondbeginsel van het recht de „appetitus societatis" werkt, de natuurlijke aandrift tot een duurzame en vreedzame samenleving met soortgenooten; Spinoza zocht in de macht den kern van het natuurrecht; Hobbes wees op de algemeen bestaande vrees voor eigen veiligheid; Pufendorff op den drang tot zelfbehoud, enz.

1). Zie hierover uitvoeriger Josef Partsch, Der griechische Gedanke in der Rechtswissenschaft. Vom Altertum zur Gegenwart. 1921.

Later is de gedachte opgegeven, dat één zichzelf gelijk blijvend, steeds algemeen geldend natuurrecht zou bestaan; men kreeg oog voor de noodzakelijkheid van vervorming van het recht naarmate de maatschappelijke toestand zich vervormt en ontwikkelt. Echter is wel blijvend het besef gewekt, dat de eenheid der menschelijke natuur ook een eenheid van fundamenteel rechtsgevoel met zich brengt: een zin voor rechtvaardigheid, waardoor erkend wordt, dat gelijke gevallen gelijk behandeld moeten worden, dat tusschen gelijkwaardigen geen onderscheid of bevoorrechting mag plaats hebben, enz.

De erkenning van de fundamenteele eenheid der menschelijke natuur heeft zich onder den wijsgeerigen invloed van Aristoteles en nog meer van de Stoïcijnen in het Romeinsche rijk sterk verbreid. Zij drukte haar stempel op het Romeinsche recht en op het Christendom, dat bestemd was voor „alle creaturen". Het besef der menschelijke eenheid bracht van zelf tot het zedelijke ideaal der humaniteit. „Humanitas vetat superbum esse adversus socios, vetat avarum. Verbis, rebus, adspectibus comen se facilemque omnibus praestat", aldus schreef de Romeinsche Stoïcijn Seneca (Epistulae ad Lucilium 88, 30).

Het beginsel der humanitas is, sedert het onder Griekschen invloed erkenning vond, nimmer meer geheel te loor gegaan. Het won voor zich de Germaansche barbaren, die het Romeinsche rijk te gronde richtten; het oefende zijn invloed uit op den Islam; het leefde voort in rechtsinstellingen, moreele opvattingen en godsdienstig idealisme.

Voor de Indische rechtsontwikkeling heeft het beginsel der humaniteit nog een groote praktische beteekenis.

Er zijn geen diepgaande ethnologische en adatrechtelijke studiën noodig om in te zien, dat de Indische maatschappij, vergeleken bij de Nederlandsche, uit zeer heterogene bestanddeelen is samengesteld. De interpretatie van de verschijnselen echter is minder gemakkelijk. Naar sommigen meenen, heeft men hier te maken met onverzoenlijk tegenover elkaar staande culturen, blijvend gescheiden en onvatbaar voor unificatie, zelfs voor associatie, op welke wijze dan ook. Deze meening heeft, als men zich het verloop der

Grieksche beschavingsgeschiedenis voor oogen houdt, de waarschijnlijkheid niet voor zich.

Immers de Grieksche beschaving is door den loop der omstandigheden een synthese geworden van Europeesche, Aziatische en Noord-Afrikaansche ideeën en tradities. Toen de Grieksche stammen de Middellandsche Zee bereikten, vonden zij hier reeds een oudere Aziatische en Noord-Afrikaansche beschaving, waarvan zij veel overnamen. Later begon voor de Grieksche civilisatie een periode van zelfstandige ontwikkeling. Door scheepvaart, handel en kolonisatie verspreidde zich deze rondom de Middellandsche Zee. Hierop verkreeg door de veroveringen van Alexander den Grooten het Hellenisme een domineerende positie in het voormalige Perzische rijk, in Palestina en Egypte. Grieksche wetenschap kreeg contact met Voor-Indië, Grieksche kunst werd hier bestudeerd en nagevolgd [1]). Omgekeerd nam het Hellenisme Joodsche, Egyptische, Perzische, Babylonische elementen op. Ook in het latere Romeinsche rijk bleef het verruimde Hellenisme een groote rol spelen. *Steeds meer had dit het karakter gekregen van een algemeen menschelijke beschaving, van een humanisme boven stam- of rasverdeeldheid* [2]).

Evenals vroeger het Hellenisme een cultuursynthese tusschen Oost en West heeft geschapen, is zulk een synthese ook hier mogelijk.

Het komt er vooral op aan, de hier te lande tusschen de verschillende bevolkingsgroepen bestaande tegenstellingen in het juiste licht te zien en speciaal door de verschillende traditioneele rechtsopvattingen heen de mogelijkheid van een algemeen menschelijke eenheid te ontwaren.

Op het oogenblik zijn ongetwijfeld de verschillen het meest opvallend.

Onderscheiden de groepen der Europeanen en der Vreemde Oos-

---

1). Vgl. mijn artikel over „De wajang en de heroïsche periode in de ontwikkeling van Java" in Djâwâ, Juni 1922.

2). „It is with the advent of the Greek that the seal is placed upon the claim of the Mediterranean to be the birthplace of the highest type of human civilization, *the centre from which a unity of the spirit was to spread,*" aldus F. S. Marvin, in The Unity of Western civilization.

terlingen zich al wat hun rechtsopvattingen betreft van die der Inlanders, deze laatsten vertoonen als groep weer een opmerkelijke verscheidenheid van recht. Langdurig isolement of een lang voortgezette internationale anarchie kunnen verklaren, dat zooveel verschil bestaat.

Nu is voor de bestudeering en beoordeeling van verschillende complexen van rechtsopvattingen van beteekenis *ten eerste,* dat die complexen ten nauwste samenhangen met de maatschappelijke gesteldheid van het milieu, waar zij gelden, en *ten tweede,* dat zich in die maatschappelijke gesteldheid overal ter wereld een analoge evolutie openbaart. Wanneer dus een bepaalde samenleving (of groep eener samenleving) zich in een zekere phase van sociologische ontwikkeling bevindt, zal ook het in die samenleving of groep geldende recht een daarmede correspondeerende ontwikkelingsphase vertoonen.

Men kan, hiervan uitgaande, constateeren, dat de verschillende in Indië geldende rechtscomplexen uitdrukking geven aan verschillende phases van maatschappelijke ontwikkeling. Deze maatschappelijke verschillen zijn voor de rechtsverschillen van veel essentieeler beteekenis dan bepaalde nationale of gentiele eigenaardigheden. En deze maatschappelijke verschillen nu hebben juist de neiging om door de samenvatting van alle groepen onder het hoogere Nederlandsche staatsgezag te verdwijnen, en wel, blijkens de ervaring der laatste jaren, in een vrij snel tempo.

Op deze verschillen in ontwikkelingsphase doelde prof. Treub, toen hij den 9den Januari in zijn te Soerabaja over belastingen gehouden rede o.m. de verwachting uitte, dat „de Indische bevolking", wanneer zij „na vele jaren de lage ontwikkelingsperiode, zooals die der Germaansche en Gallische volken zal hebben doorloopen, daarna wellicht de Indische middeleeuwen en renaissance, en zoo tot intellectueele en zedelijke verheffing zal zijn gekomen," [1]) in staat zal zijn, zichzelf verder te regeeren en tot bloei te brengen.

In de aangehaalde rede is het inzicht terug te vinden, dat in groote trekken alle volken een soortgelijken maatschappelijken ontwikkelingsgang hebben door te maken en dat de ontwikkelingsphasen dus onderling overeenkomen, ongeacht ras of nationaliteit.

1). Verslag in het Soer. Hbl. van 10 Januari j.l.

Echter schijnt de fout te zijn gemaakt, dat „de" Indische bevolking, zonder eenige verdere onderscheiding, als één geheel is beschouwd en dat zij eenvoudig en bloc in ontwikkeling op één lijn is gesteld met de voormiddeleeuwsche Germanen en Galliërs, die de phase der stamgemeenschap nog niet hadden overschreden. Daarmede is het maatschappelijke peil, waarop inderdaad b.v. Dajaks en Toradjas zich bevinden, ten onrechte met dat van de geheele overige Indische bevolking — dus ook b.v. van Zuid-Sumatranen, Menadoneezen of Javanen, van Indische Chineezen of Europeanen — gelijk gesteld. Wil men de gecompliceerde Indische samenleving niet totaal verkeerd beoordeelen, dan zal men zich voor dergelijke generalisaties moeten hoeden. Intusschen, het feit, dat ontwikkelingsverschillen bestaan, is onloochenbaar en ook is het waarschijnlijk, dat met het wegvallen van die verschillen onder alle groepen een gelijksoortige „intellectueele en zedelijke verheffing" zal ontstaan.

Het minst ontwikkelde type vertoonen de boven reeds genoemde genealogische groepen. Een eigenaardigheid, die bijzonder het kenmerk is van deze *genealogische* groepen en ook nog wel pleegt na te werken in de latere *territoriale* groepen, is het exclusivisme, dat zich principieel tegen het toekennen van rechten aan niet-leden dier gemeenschappen verzet. Dit exclusivisme is in dergelijke gemeenschappen overal ter wereld terug te vinden. Het bestond in het oudere Hellas en het oudere Rome evengoed als het nu bestaat onder de bewoners van Korintji of de oostelijke Molukken. Evenals overal elders hield het ook in den Indischen archipel verband met den lageren trap der productie-techniek en den onderlingen oorlogstoestand, waarin de kleine, souvereine gemeenschapjes vroeger bestendig verkeerden, en het zal zich, nu die gemeenschappen in den Nederlandschen staat met zijn verkeerswezen en moderne techniek zijn opgelost, geleidelijk in een ruimere humanistische opvatting moeten omzetten, evengoed als het oude Grieksche en Romeinsche stam-exclusivisme bij het ontstaan van een ruimer staatsverband en een ruimer verkeer deze evolutie moest doormaken. Het proces zal korter of langer kunnen duren, maar het zal niet zijn tegen te houden.

Dit is een inzicht, althans vermoeden, dat uit de Grieksche

en Romeinsche rechtsgeschiedenis valt te putten. Tevens laat zich op grond van die geschiedenis de verwachting uitspreken, dat de verschillen en tegenstellingen tusschen z.g. Indonesische en Nederlandsche rechtsopvattingen *op den duur* geen bezwaar zullen opleveren tegen synthese van recht. Voorloopig wortelen zij, zooals betoogd werd, hoofdzakelijk in ontwikkelingsverschil, bestemd om geleidelijk te verdwijnen. Het snelst vermoedelijk, waar moderne verkeersinvloeden zich het sterkst doen gevoelen, waar het intensiefst wordt bestuurd, waar door de inwerking van de groote wereldreligies, Boeddhisme, Islam en Christendom, een groot deel der bevolking reeds lang tot een meer universeele, humanistische beschaving is voorbereid. Terecht hebben verschillende schrijvers gewaarschuwd tegen geforceerde en ondoordachte unificatie; evenzeer zal men zich moeten hoeden voor het tegengestelde euvel: schadelijke koestering van diversiteit van recht. Men zal aan vooroordeelen het zwijgen dienen op te leggen en slechts rekening mogen houden met de rechtsbehoefte der zich ontwikkelende samenleving. Bij de gegeven verhoudingen lijkt het niet onwaarschijnlijk, dat met name de primitievere Indonesische rechtsopvattingen, waar zij meer en meer gedrongen worden in de richting van een meer humanistisch recht, den „weg van den minsten weerstand" zullen zoeken door in hoofdtrekken het hier reeds geldende Nederlandsche type te recipieeren, al kunnen dan bij de „receptie" Indonesische bestanddeelen in het resulteerende recht overgaan. Gebeurt dit, dan zal men niet mogen klagen over het verloren gaan van een bepaald rechtstype. De rechtsvorm immers heeft slechts secundaire beteekenis; de eischen van het praktische leven zullen beslissend moeten zijn voor de richting, den aard en het tempo van de komende evolutie.

Gelijk men ziet, opent de studie van het Romeinsche en vooral ook van het Grieksche rechtsverleden perspectieven, die voor een vruchtbaren Indischen ontwikkelingsarbeid op juridisch gebied nog van groote beteekenis kunnen worden.

Aan zulke perspectieven bestaat behoefte. Bij het oude, overgeleverde kan het nu eenmaal op den duur niet blijven. De Indische samenleving maakt een tijd van sterke veranderingen door, die, als dergelijke periodes meestal, pijnlijk wordt gevoeld. Haar tegen-

woordige rechtsstructuur zal waarschijnlijk steeds minder bevredigen. „Vernunft wird Unsinn, Wohlthat Plage". Het is dus thans meer dan ooit noodig, bij de beoefening van de staats- en rechtswetenschap in de eerste plaats en dan ook bij de voorbereiding van het ius constituendum voortdurend rekening te houden met de ontwikkeling der maatschappij.

Hier in Indië is door veler voorbereidenden arbeid — waaronder de monumentale adatrechtelijke studie van prof. van Vollenhoven in het bijzonder vermelding eischt — het besef levendig, dat door de heterogene samenstelling der maatschappij tal van lastige problemen bij de nieuwe rechtsvorming zullen moeten worden opgelost. Juist met het oog op deze moeilijkheden is het wenschelijk, aan de sociologische zijde der rechtsvorming de grootst mogelijke aandacht te wijden en het onderzoek op dit gebied zooveel mogelijk aan te moedigen.

Het zal onder meer voor het wetenschappelijke werken eener Indische juridische hoogeschool zijn weggelegd om, partij trekkende van de gegevens, die de Indische omgeving biedt, het ruime humanistische rechtsgebouw voor het Indische gemeenebest te helpen optrekken. Maar dit is wel zeker: zonder sociologische studiën en zonder speciaal ook partij te trekken van hetgeen Hellas aan herinneringen heeft nagelaten, is de kans groot, dat geen resultaten verkregen worden, die eens als „humaniores" kunnen worden bewonderd.

Gedachtenwisseling

Indisch grondrecht en de stadsuitbreiding.

Door Mr. A. J. G. Maclaine Pont werd in het December-nummer van dit tijdschrift in een artikel over ditzelfde onderwerp betoogd, dat het z. i. aanbeveling zou verdienen, met het oog op een doelmatige stadsuitbreiding, om de grondrechten, door Inlanders uitgeoefend, om te zetten in Europeesche zakelijke rechten.

Aanleiding tot deze meening schijnt de heer Maclaine Pont te hebben gevonden in de omstandigheid, dat de gemeente Batavia eerst grond heeft onteigend en daarna weer in erfpacht heeft uitgegeven.

Ik wil op dit aangehaalde voorbeeld niet nader ingaan, omdat ik niet van de overwegingen, die te Batavia gegolden hebben voor het nemen van dien maatregel, op de hoogte ben, maar ik dien daarbij op te merken, dat ik mij heel gegronde en logische redenen kan indenken, waarom een gemeentebestuur daartoe overgaat.

Ik meen er voorts op te moeten wijzen, dat blijkens mededeeling van den heer Maclaine Pont zelf de bewuste gronden onteigend werden en dat de door hem gegeven oplossing aan de nu gevolgde werkwijze niets zou hebben veranderd. De door den heer M. P. aangehaalde faciliteit, ten behoeve der volkshuisvesting in de nieuwe onteigeningsordonnantie gemaakt, betreft toch niet anders dan de wijze van het tot stand komen van de verklaring van algemeen nut, een faciliteit, waarmee bedoeld is het verloop van de onteigening iets te versnellen, welke bedoeling in de praktijk echter geen werkelijkheid is geworden.

Voorts is de eindtoestand van de bewuste gronden, voor zoover ik uit het artikel van den heer Maclaine Pont kan opmaken, ongeveer gelijk aan wat hij wil bereiken; de Inlandsche rechten zijn toch blijkbaar in Europeesche zakelijke rechten omgezet.

Het is echter niet het vorenstaande, wat mij aanleiding geeft om nader op het artikel van den heer M. P. in te gaan.

Ik ben nl. van meening, dat de toekomstige stadsuitbreiding in buitengewone mate geschaad zou worden, indien het idee van den heer Maclaine Pont werkelijkheid zou worden, terwijl de belangen van de Inlandsche rechthebbenden in stede van beschermd er door benadeeld zouden worden.

Indien het toch al zonder kostbare middelen zou lukken om een dgl. wijziging van rechtsgrond tot stand te brengen, dan zou men de deur open-

zetten voor speculatie, niet door bouwondernemers, maar door grondspeculanten.

Zoowel bij den tegenwoordigen toestand als bij eigendom gelden voor den Inlandschen bezitter dezelfde overwegingen, waarom hij van zijn grond afstand zal doen. De soort van den rechtsgrond speelt daarbij practisch geen rol, zooals de ervaring heeft geleerd. Dat op het oogenblik speculanten niet van alle gronden in de nabijheid der groote steden, welke in de toekomst voor stadsuitbreiding zijn bestemd, de Inlandsche rechten opkoopen, dit zelfs in het geheel niet doen, doch daarentegen wel eigendomsgronden opkoopen, vindt juist zijn oorzaak in den bestaanden rechtsgrond. Het Gouvernement of beter de gemeente, waaraan preferentie-rechten op vrijen Gouvernementsgrond binnen hare grenzen is toegekend, kan verdere speculatie met den grond eenvoudig onmogelijk maken — en doet dit b.v. te Semarang ook; met die risico voor oogen begint de grondspeculant niet. De heer Maclaine Pont zal dat wellicht weer een zeer eenzijdige bevoordeeling der locale ressorten noemen, maar het locaal ressort treedt hier op voor het algemeen belang. Deed het dat niet, dan was daarvan opdrijving van de grondprijzen door speculatie en daardoor verhooging van huur- en koopprijzen van perceelen al of niet met bebouwing het gevolg. De Europeesche praktijk biedt daarvan legio voorbeelden om dat te bewijzen.

De gemeenschap in de groote steden moge er dan ook voor behoed worden, dat het systeem van den heer Maclaine Pont wordt doorgevoerd.

Ongetwijfeld zou menig grondspeculant op die wijze slordig geld verdienen, doch de stijging van de waarde der gronden ten gevolge van het steeds nader komen van de stad, zou daardoor niet toevallen aan de tegenwoordige bezitters, ook niet aan de gemeenschap, doch aan een willekeurig iemand, die door geld of andere middelen er in weet te slagen den grond tijdig in handen te krijgen. De opzittende Inlander beseft als regel jaren vooruit niet, welke richting de uitbreiding van de stad zal uitgaan, terwijl de speculeerende Europeaan of Chinees daarvan wel degelijk doordrongen is.

Er is echter nog meer. De Inlander, die zijn grond voor een goeden prijs denkt verkocht te hebben, zal een andere woonplaats moeten koopen of huren. Gelet op de psyche van den Inlander, wat betreft geld, zal het laatstgenoemde wel regel zijn. Door het stijgen der grondprijzen, als gevolg van de speculatie, zullen overal in de stad de grondprijzen en daarmee de huren omhoog gaan. Voor een soortgelijk huis, als hij vroeger bewoond heeft, zal de Inlander een belangrijk hooger huur moeten betalen, met gevolg dat hij met een veel minder goede woning tegen een huur, die hij wel betalen kan, genoegen zal moeten nemen. Dat dit op zijn heele gezin terugslaat en dat veelvuldige toepassing achteruitgang van de toch reeds slechte woontoestanden ten gévolge moet hebben, zal duidelijk zijn. Zagen we hierboven, dat voor de geheele Europeesche bevolking de grondspeculatie funest wordt, de verjaagde Inlandsche bevolking wordt er nog het meeste door getroffen. Slechts tegenwoordige bezitters van perceelen — in Indische steden voor

het overgroote deel rijke Chineezen en Arabieren — zullen ervan profiteeren.

De normale stadsontwikkeling, die door de overheid zooveel mogelijk beschermd en — kan het zijn — geleid moet worden, wordt er bovendien door belemmerd, zoo niet onmogelijk gemaakt. Heeft de gemeenschap behoefte aan bouw van kleine woningen, welke soort bouw tot nu toe nog niet of slechts met hooge moeite is rendabel te maken, zoo zal men daarvoor goedkoopen grond moeten gebruiken. De grondspeculatie maakt dat onmogelijk.

Slechts wanneer de nood hoog is, zal de bouwer overgaan tot bouwen op — als regel verder afgelegen — duren bouwgrond. Dat het, indien de nood dringt, voor gemeentebesturen moeilijk wordt om bebouwing tegen te houden, omdat de grond eigenlijk voor een andere bouwwijze veel meer aangewezen is, wordt in de praktijk al heel dikwijls ondervonden. Resumeerende meenen wij dan ook van verwezenlijking van het voorstel van den heer Maclaine Pont niet anders te kunnen verwachten dan schade — en een niet onbelangrijke — voor het algemeen.

Semarang, 16 Januari 1923.

J. J. G. E. RÜCKERT.

Persoverzicht.

Petroleumpolitiek.

In een tweetal hoofdartikelen wordt in „het Nieuws van den Dag voor N.I." van 27 en 28 December de petroleumpolitiek der Nederlandsche Regeering besproken door M. C. Plagge. De schr. wijst erop, dat de mijnbouw hier te lande, in het bijzonder wat betreft de winning van fossiele brandstoffen, tengevolge van de wijzigingen, in 1918 in de oude mijnwet aangebracht, in een vicieuzen toestand verkeert; nagenoeg allen zijn het daarvoor eens, terwijl, wanneer de Regeering dezen toestand verbeterde, de mijnbouw belangrijke baten aan het land zou kunnen opleveren. Elf jaar geleden deed de Standard Oil Co. haar intrede in Indië met de bedoeling daar deel te nemen aan de ontginning van petroleumterreinen; zij diende duizenden aanvragen om mijnbouwkundige vergunningen in, welke onder de oude wet voor een groot deel toegestaan hadden moeten worden; zij zou zich dan een plaats heben kunnen verwerven van denzelfden rang, als die van de Bataafsche (Koninklijke). De Regeering vreesde echter, dat de Amerikaansche maatschappij — welke hier als „Koloniale Petroleum Mij" onder Nederlandsche vlag voer — bij eventueele conflicten door de Amerikaansche Regeering gesteund zou worden. Zij deed daarom in April 1918 aan de hoofden van gewestelijk bestuur een geheime circulaire uitgaan, waarbij de behandeling van aanvragen om mijnbouwkundige vergunningen werd stop gezet. Hierdoor werd een bestaande wet zonder sanctie van de Staten-Generaal buiten werking gesteld: een onwettige daad, in strijd met den geest, zoo niet met de letter van de oude mijnwet. Bovendien was het een grenzelooze onbillijkheid, omdat daardoor tal van bonafide aanvragers, welke zich groote offers getroost haden om tot indiening van hun aanvragen te kunnen geraken, gedupeerd werden.

De schr. bespreekt dan de Djambi-concessies, bij wier behandeling de Amerikaansche Regeering voor de belangen van de Amerikaansche gëinteresseerden is opgekomen. Bij de in 1914 gehouden inschrijving bood de Koloniale het laagste winstaandeel aan het Gouvernement. Intusschen schoof de aanneming van de motie-Albarda, waarbij in principe tot staatsexploitatie besloten werd, de Djambi-zaak voorloopig van de baan.

Zoolang niets bleek van de wijze, waarop de Regeering de Djambi-zaak tot een oplossing wenschte te brengen, kon van Amerikaansche zijde niet worden bewezen, dat zij inzake de ontginning van Nederlandsche-Indische

petroleum-terreinen werd uitgesloten, hetgeen tot dat tijdstip ook niet het geval was.

Artikel 4 van de mijnwet zegt, dat houders van vergunningen of concessies Nederlanders of ingezetenen van Nederland of van Nederlandsch-Indië dienen te zijn en dat de meerderheid van directeuren en commissarissen van vennootschappen, die als vergunning-houdster of concessionaris optreden, aan diezelfde bepalingen heeft te voldoen. De Amerikanen hadden dus niet anders te doen dan een vennootschap onder deze bepalingen op te richten, wat inderdaad met de Koloniale is geschied. Het praatje, dat zij daardoor de contrôle over hunne zaken zouden verliezen, snijdt geen hout, daar dat slechts afhing van de keuze der stroomannen, die zij als directeuren en commissarissen wenschten aan te stellen.

Dat de Bataafsche minder getroffen werd in hare belangen door het niet in behandeling nemen der aanvragen, omdat zij reeds in het bezit was van uitgestrekte produceerende concessies, is slechts ten deele juist, want had de Standard eerder hare intrede gedaan en had zij de zaak anders aangepakt, zoo had zij ook de kans gehad de hand te leggen op waardevolle terreinen en had zij dus een gelijke positie ingenomen als de Bataafsche. Trouwens, de Koloniale is in het bezit geweest van mijnrechten op uitgestrekte gebieden. Dat zij daarop niet de door haar gewenschte resultaten heeft bereikt, is niet de schuld van de Regeering. Verder kan gewezen worden op hare concessie Talang Akar, waarop zij een paar rijke bronnen heeft aangeboord. Dat de Koloniale zich niet heeft kunnen ontplooien, zooals zij zich dat bij hare oprichting had voorgesteld, en dat dit ten deele het gevolg was van het niet in behandeling nemen van hare aanvragen en van de daarop gevolgde wijzigingen in de mijnwet, valt niet te loochenen, doch ook zuiver Nederlandsche maatschappijen en personen zijn daarvan het slachtoffer geworden. Ten achtergesteld werd zij dus niet.

Bij de beëindiging van de Djambi-zaak kwam de Koloniale met haar verzoekschrift te laat; het optreden van den Amerikaanschen gezant daarbij was niet gerechtvaardigd; zou de Amerikaansche Regeering, indien zij destijds concessies op staatsdomein in haar eigen land uitsluitend aan Amerikanen had wenschen uit te geven, een zoodanig optreden van den Nederlandschen gezant te Washington hebben geaccepteerd?

De schr. zet dan uiteen, hoe volgens zijn oordeel de Standard Oil hier te lande vasten voet trachtte te krijgen om de Koninklijke op haar eigen grondgebied, waar zij nog steeds oppermachtig den scepter zwaait, te bestrijden. Buiten Amerika is de Koninklijke in vereeniging met de met haar bevriende Engelsche maatschappijen de meerdere van de Standard inzake ontginning van petroleumterreinen. Slaagt de Standard erin deze macht te breken, dan krijgt zij de alleenheerschappij over de petroleum, wat om politieke redenen niet kan worden geduld. Daarom had de Nederlandsche Regeering een groot internationaal belang op het oog, dat Zij met de oude mijnwet niet behoorlijk verdedigen kon. Hetzelfde standpunt

noopte Haar voor de Djambi-terreinen een belangengemeenschap met de Bataafsche aan te gaan, te meer omdat Djambi vermoedelijk een der meest belangrijke petroleumterreinen zal worden, vooral voor de winning van benzine, wat, met het oog op de rol, die dit product in den wereldoorlog gespeeld heeft, deze terreinen van nog hooger waarde maakt.

De schr. komt dan tot de vraag, of de Regeering de ontwikkeling der petroleumindustrie kan bevorderen door de houders van mijnbouwkundige vergunningen tegemoet te komen, zonder de fiscale voordeelen en het politieke doel prijs te geven. De schr. meent van wel. De Regeering heeft door wijziging van de oude mijnwet het heft in handen gekregen, daar de uitgifte van concessies voor de winning van olie, zooals dit vroeger plaats had, onmogelijk is gemaakt.

Volgens artikel 2a kan ontginning daarvan geschieden van gouvernementswege of bij speciale overeenkomst met personen en lichamen, die voldoen aan artikel 4 der mijnwet, welke overeenkomsten de sanctie van de Staten-Generaal vereischen. Verder heeft de Regeering de meest daarvoor in aanmerking komende streken, uit hoofde van haar vermeenden olierijkdom, voor de winning van fossiele brandstoffen gereserveerd, hetgeen wil zeggen, dat houders van vergunningen, in deze streken gelegen, niet de minste rechten op opsporing of ontginning van olie kunnen doen gelden.

De Regeering heeft in 1921 den Amerikaanschen gezant laten weten, dat Zij eventueel genegen is met belanghebbende Amerikaansche concerns een overeenkomst aan te gaan voor de ontginning van aardolie in Nederlandsch-Indië, zooals dit met de Bataafsche is geschied.

Op de vraag van den gezant, welke terreinen daarvoor in aanmerking kwamen, werd verwezen naar eenige koloniale verslagen, waarin de resultaten der van gouvernementswege in Atjeh ingestelde geologische onderzoekingen werden opgenomen. Het gevolg van de correspondentie met den Amerikaanschen gezant is geweest, dat nog in hetzelfde jaar de Regeering een verzoekschrift van de Standard Oil Co. ontving voor het sluiten van zulk een overeenkomst, zonder dat een bepaald object werd genoemd, terwijl door een andere Amerikaansche combinatie, schijnbaar onafhankelijk van de Standard, onderhandelingen met de Regeering werden aangeknoopt met betrekking tot de Atjeh-terreinen.

Indien deze onderhandelingen tot een resultaat leiden, zal deze combinatie hare rechten en verplichtingen onder hebben te brengen in een vennootschap, die voldoet aan artikel 4 der mijnwet, dus waarvan de meerderheid der directeuren en commissarissen Nederlanders of ingezetenen van Nederland of van Nederlandsch-Indië is.

De schr. bespreekt vervolgens nog de waarborgen voor het nationaal karakter der ondernemingen. Men heeft wel eens beweerd, dat de „Koninklijke" groep meer een Engelsche, dan een Nederlandsche onderneming zou zijn; echter, directeuren en commissarissen zijn voor het allergrootste deel Nederlanders. Bij de oprichting der Ned. Indische Aardolie Maatschappij is de Regeeringscontrole door de bepalingen der overeenkomst verzekerd.

De deelneming van den staat aan de onderneming als aandeelhouder kan in geval van oorlog moeilijkheden opleveren, aangezien de neutrale staat zich van handel in contrabande met een der oorlogvoerende partijen te onthouden heeft. De schr. meent, dat door het belang van de Djambiterreinen de Koninklijke wel nooit, al zou de Standard hier andere terreinen verwerven, onder den druk van laatstgenoemde maatschappij zou kunnen komen. Deelneming in de ontginning van Indische olieterreinen door buitenlanders behoeft niet te worden geweerd, als zij maar contractueel verplicht worden in tijden van oorlog zich geheel te gedragen naar de wenschen van de Nederlandsche Regeering. Voor de aannemingscontracten, waarbij de Regeering slechts formeel als ontginner optreedt, de gewonnen producten echter het eigendom van den aannemer worden, heeft laatstgenoemde alleen zeggingschap erover en bestaat het boven aangeduid bezwaar dus niet.

Kunstmatige en natuurlijke sociale politiek.

In het nummer van 15 November jl. van Economisch-Statistische Berichten heeft Dr. J. H. Boeke de „Kunstmatige en natuurlijke sociale politiek, een Indisch probleem" besproken, naar aanleiding van een beschouwing van Mr. J. H. van Hasselt in hetzelfde tijdschrift over een proefneming op de suikerfabriek Soloredjo om aan de bij de teelt van riet betrokken Inlanders een grooter, meer zelfstandig aandeel in de cultuur te geven. De proef is mislukt en Mr. v. H. had daaruit de conclusie getrokken, dat de Inlandsche arbeider „geen blijk (heeft) gegeven van het inzicht, dat materiale vooruitgang eigen inspanning waard is en ook daardoor alleen wordt bepaald". De heer Boeke stelt nu de vraag, of men de uitkomsten van dergelijke proefnemingen als algemeenen maatstaf voor zulk een wijdreikende beoordeeling mag nemen, en geeft daarop een ontkennend antwoord. Niet, omdat de uitvoering van de proef in dit geval te wenschen zou hebben gelaten; de mislukking van dergelijke proeven is een algemeen verschijnsel. De schr. tracht er dan ook een algemeene verklaring voor te vinden. In de suikercultuur is de technische en financieele organisatie tot een hoog peil opgevoerd. Voor den Inlander blijft dit grootbedrijf een raadsel, dat hij niet tracht op te lossen; hij is slechts de menschelijke machine, die de bevelen uitvoert zonder te trachten de redelijkheid ervan te verklaren. Slechts één ding is hem duidelijk: dat men niet moet trachten het beter te weten en dat men van de heeren van het bedrijf alles kan verwachten. Het niveau der grootcultuur staat op grooten afstand van dat der Inlandsche maatschappij. Het onderling begrip, het zedelijk of geestelijk verband, de onderlinge waardeering ontbreekt dientengevolge. Het bedrijf heeft zich aangepast aan dit dualisme; het stelt aan den Inlander geringe eischen, terwijl de arbeider geleerd heeft weinig voor lief te nemen.

De schr. schetst dan, hoe het voor den Inlandschen arbeider bij zoo'n proef toegaat. Daar komt, zonder eenige aanleiding zijnerzijds, op een goe-

den dag een der heeren, die pleegt hem enkel bevelen te geven en zijn loon uit te betalen of te doen betalen, hem met een voorstel op het lijf vallen: als hij dit of dat doet kan hij meer verdienen. Uit welk motief die plotselinge toeschietelijkheid voortspruit, begrijpt de desaman niet. Wel is hij in den grond van zijn hart overtuigd, dat er iets meer achter moet zitten. De meerderheid weigert dan ook — enkelen laten zich overreden of zwichten voor den drang en de proef neemt een aanvang. Het is er de onderneming wat aan gelegen om de proef, waartoe zij het initiatief nam, te doen slagen. Daarom worden de betrokken landbouwers niet aan hun eigen inzicht en energie overgelaten, maar zij worden voortdurend geleid, gemaand, berispt, gecontroleerd. De menschen arbeiden niet met lust, want zij weten niet wat het alles moet beduiden. Zelfvertrouwen ontbreekt hun en ook hun omgeving steunt hen niet. Zoo blijkt het eindresultaat verre van bevredigend. De ondernemer wordt versterkt in zijn overtuiging, dat met die Inlanders niet valt te werken. Men verwijt den Inlander gemis aan economisch inzicht, en schrijft dat toe aan verschil in opvattingen en mentaliteit en men ziet in de mislukking der proef het onomstootelijk bewijs, dat men van den Inlander in economisch opzicht niets moet verwachten.

Wel beschouwd echter bewijzen deze mislukkingen alleen, dat de kunstmatige politiek om, met voorbijzien van het dualisme in de koloniale maatschappij, de leden der inheemsche samenleving te bewegen aan de behoeften van een hun vreemde uitheemsche maatschappij te voldoen, onvermijdelijk op teleurstellingen moet uitloopen. Dit geldt niet alleen voor een proef als die op Soloredjo, maar evenzeer voor al die sociale maatregelen, waarbij niet de behoeften en verlangens van de bevolking, maar enkel het inzicht en de wenschen van de overheid den doorslag hebben gegeven en de regelingen werden getroffen en uitgevoerd zonder inmenging en medewerking van de inheemsche bevolking en buiten haar verantwoordelijkheid. Daarom zullen dergelijke overheidsmaatregelen even goed als zulk een proef op Soloredjo teleurstelling moeten geven — hetgeen dan ook inderdaad het geval blijkt te zijn, voor zoover althans het overheidsgezag, de dwingende macht, niet weet te beletten, dat die teleurstellende resultaten aan den dag treden. Men mag die teleurstellingen niet aan de persoonlijke defecten van den Inlander wijten, maar enkel aan het stelsel, dat het dualisme in de koloniale maatschappij verwaarloost.

Daarom zal — zoo besluit de schr. — de sociale politiek, wil zij natuurlijk zijn, de eigen behoeften, de eigen wenschen en de eigen krachten, de eigen inspanning, kortom de vrijheid en de verantwoordelijkheid van de inheemschen zooveel mogelijk moeten eerbiedigen. Het probleem, hoe dat mogelijk zal zijn, noemt de schr. het Indisch probleem bij uitnemendheid.

Het kleurvraagstuk in de politiek.

John Stuart Mill schreef in zijn bekend boek „Representative Government" in 1861: „Vrije instellingen zijn zoo goed als onmogelijk in een

staat, samengesteld uit verschillende nationaliteiten. Onder een volk, dat geen gevoel van samenhang heeft, vooral wanneer de deelen verschillende talen lezen en spreken, kan de aaneengesloten openbare meening, noodig voor de werking van een vertegenwoordigend regeerstelsel, niet bestaan."

In het tijdschrift „The Round Table" (December-nummer), gewijd aan vraagstukken van imperiale politiek in het Britsche gemeenebest, wordt deze uitspraak getoest aan het kleurvraagstuk, zooals zich dat in het Britsche imperium voordoet. Het lastigst is de kwestie wel in Zuid-Afrika, waar de 1½ millioen blanken in een verhouding van 1 tot 5 staan tegenover het gekleurde element (negers en Indiërs), terwijl zij voor hen voortdurend nog ongunstiger wordt. De kern van de kleur-kwestie is volgens den Zuid-Afrikaanschen schrijver niet zoozeer de tegenzin, opgewekt door rasverschil, of de economische wrijving, ontstaan door mededinging op de arbeidsmarkt, als wel de afkeerigheid van gemengde huwelijken. Overal, waar deze bestaat, verrijst het kleurvraagstuk.

Nu is de uitspraak van Mill niet bevestigd door de ervaring in Canada, waar Britten en Franschen, noch door die in Zuid-Afrika, waar Britten en Nederlanders met succes vereenigd zijn in een enkel democratisch gemeenebest. Maar hier stonden de bevolkingsgroepen dicht genoeg bij elkander om vatbaar te zijn voor geleidelijke assimilatie door gemengde huwelijken. Moeilijker is het echter, wanneer men te maken heeft met sterker verschillende groepen, vooral als het blanken en gekleurden geldt. Wordt hier aangedrongen op gelijkheid van burgerrecht, dan kan zulks leiden tot wrijving en verscherping van ras-animositeit, tot aantasting van den eerbied voor vrije, vertegenwoordigende instellingen.

Beter wordt het daarom geacht, rondweg fundamenteele rasverschillen te erkennen, door een afzonderlijke regeling te maken voor de vertegenwoordiging van verschillende rasbelangen en tevens toe te geven, dat verschillen in den graad van politieke geschiktheid en ervaring differentiatie eischen in de toekenning van aandeel in de politieke macht. In verband hiermede wordt gepleit voor het in Zuid-Afrika reeds aanvaarde stelsel van plaatselijke inboorlingen-raden. Zoo hebben de Transkeische inboorlingen-gebieden districtsraden, waarboven een algemeene raad staat, samengesteld uit afgevaardigden van de districtsraden. Deze raden hebben in hoofdzaak adviseerende bevoegdheid.

Een volledig verslag hunner handelingen wordt jaarlijks aan het Parlement overgelegd.

In het Unie-Parlement zelf kunnen alleen Europeanen zitting hebben. Het kiesrecht is in de verschillende deelen der Unie verschillend geregeld. In de Kaapkolonie is het beginsel van rasgelijkheid sinds 1853 voor het actieve kiesrecht van kracht; in Natal, Transvaal en Oranje-vrijstaat bestaat deze gelijkheid niet en zijn niet-blanken uitgesloten. Overigens geldt in de Kaapkolonie de eisch van beschaving („equal rights for every civilised man"); als criterium geldt, behalve een zeker inkomen of bezit, het

hebben genoten van een zekere mate van onderwijs. Door deze beperking hebben in de Kaapkolonie op 1.215.900 inboorlingen der territoriën slechts 3.080 stemrecht; voor de geheele kolonie bedraagt het cijfer 14.282. Slechts in 2 van de 51 kiesdistricten telt men meer inheemsche en andere gekleurde kiezers dan Europeesche.

De Native Affairs Act 1920 brengt nu het raden-stelsel tot verdere ontwikkeling. Dé locale inboorlingen-raden zullen uitsluitend uit inboorlingen bestaan, hoewel Europeesche ambtenaren kunnen worden aangewezen tot het uitoefenen van het presidium of het vervullen van een adviseerende taak. De raden zullen aanmerkelijke bevoegdheden hebben op het gebied van locaal zelfbestuur, inclusief de zorg voor wegen, onderwijs, ziekenhuizen, verbetering van landbouwmethodes en dergl., en zullen het recht hebben van de inboorlingen belasting te heffen tot een maximum van een pond per jaar. Op voorstel der commissie voor inboorlingenzaken kan voorts de Gouverneur-Generaal conferenties van inboorlingen beleggen, omvattende hoofden, vertegenwoordigers van locale raden en afgevaardigden van politieke inboorlingen-vereenigingen, teneinde de opvattingen der inheemsche bevolking te leeren kennen in zaken, die voor haar van belang zijn. Men kan in dit systeem het begin zien van een afzonderlijke parlementaire organisatie voor de geregelde en constitutioneele uiting van de meening der inboorlingen.

Dit systeem zou dan op den duur tot een andere oplossing kunnen leiden dan die, welke door anderen wordt voorgestaan, n.l. de afvaardiging door de inboorlingen van eigen vertegenwoordigers naar de parlementen.

Een afzonderlijke kwestie, die slechts ten deele op dezelfde wijze zou zijn op te lossen, is de vertegenwoordiging van de in Zuid-Afrika gevestigde Indiërs. Toch zou men kunnen beproeven ook voor hen hier en daar eigen vertegenwoordigende lichamen in het leven te roepen ter verzorging van specifiek Indische belangen.

Later zou dan nog de vraag zijn te overwegen of aan de plaatselijke inboorlingen- en Indiërs-raden het recht zou kunnen worden toegekend om afgevaardigden naar het Parlement te zenden al of niet met dezelfde bevoegdheden als de daar zetelende Europeesche leden.

Politieke hervorming in de Straits.

Bij de bespreking van het in December door den Gouverneur ingediende ontwerp tot uitbreiding van den Wetgevenden Raad merkt de redactie der „Straits Times" op, dat men „voor kleine gunsten dankbaar moet zijn", doch dat overigens geen reden bestaat tot veel blijdschap. De tegenwoordige raad bestaat uit 19 leden, — den Gouverneur, 10 ambtenaren en 8 particulieren. In den hervormden raad zal het aantal ambtenaren met 3 worden uitgebreid, dat der particulieren met 5, zoodat beide groepen 13 leden zullen tellen, en de Gouverneur den doorslag zal kunnen geven. Al zullen

Chineezen, Maleiers, Indo-Europeanen en Indiërs eenige vertegenwoordiging krijgen, de nieuwe raad zal toch heel veel hebben van het oude college. De Kamers van Koophandel in Singapore en Penang zullen een soort van kiesrecht kunnen uitoefenen, doch ook dit zal niet veel verschil maken, omdat het tegenwoordige recht van aanbeveling dier kamers meesttijds tot benoeming volgens hun wenschen leidde. „Brood was gevraagd, — en steen werd gegeven," klaagt het blad. Thans heeft men één Aziatisch lid op de 18; in de toekomst 6 Aziaten (waarvan 3 Chineezen) op de 28, doch dit is een te geringe verbetering. Men had mogen hopen op een raad, die werkelijk eenige recht zou hebben uit naam van het volk te spreken. Het recht van den Gouverneur om alle niet-ambtelijke leden te benoemen, is uit den tijd; een stelsel van rechtstreeksche verkiezing ware beter op zijn plaats geweest, althans ter verkrijging van een betere vertegenwoordiging der Europeesche bevolkingsgroep. Ceylon is de Straits al ver vooruit.

Daar tot dusver alles achterwege werd gelaten, wat had kunnen strekken tot opvoeding van de bevolking tot zelfbestuur, is zuivere toepassing van democratische beginselen niet opeens mogelijk. Maar een veel grootere stap voorwaarts zou toch mogelijk zijn geweest. Het is verkeerd, dat tot Gouverneur iemand uit Engeland kan worden benoemd, geheel vreemd aan de kolonie en haar belangen, terwijl men hier toch duizenden Europeanen heeft, die het land door en door kennen en er bij geïnteresseerd zijn. Ook is het wonderlijk, dat de nieuwe regeling is samengesteld door den Secretaris van Staat, die Malaya nimmer heeft gezien.

Betoogd wordt, dat het veel gezonder politiek zou zijn, de beginselen van zelfbestuur zonder meer tot de z.g. Kroonkoloniën uit te strekken, dan hiertoe aarzelend en onder druk over te gaan. Sommige zaken kunnen onder rechtstreeksche leiding van de imperiale autoriteiten blijven, maar hiertoe behooren toch nooit kwesties als belastingverordeningen, regelingen betreffende den handel of zelfs die, betreffende de ontwikkelingspolitiek in het algemeen. De plaatselijke bevolking is intelligent genoeg om de behartiging van haar eigen groote belangen ter hand te nemen. De tijd van het vaderlijke bestuur is voorbij: het levert te weinig waarborgen voor deugdelijkheid op. De hoop wordt uitgesproken, dat de onbeteekenende hervorming spoedig door stoutmoediger concessies zal worden gevolgd.

Ontwikkeling van de landen der Nanyo (Zuidzee) volgens een vreedzaam plan, door K. Tsutsumibayashi.

Algemeene beschouwingen.

Wanneer men den tegenwoordigen toestand van Japan beschouwt, dan ziet men, dat de natie velerlei moeilijkheden door te maken heeft, welke hare vitale belangen bedreigen, doch zoowel uit een sociaal als uit een economisch oogpunt bezien vinden alle moeilijkheden hun grond in overbevol-

king en onvoldoenden bloei van den buitenlandschen handel. En nu wensch ik hieronder, op grond van een zes-en-twintigjarige ervaring in de Nanyo, aan te geven, op welke wijze ik meen, dat een vreedzame oplossing van deze problemen gevonden kan worden.

Sinds 1898 heb ik in de Nanyo vertoefd en in de laatste vijftien jaren heb ik een-en-dertig branches van mijn maatschappij, de Nanyo Shokai, gevestigd, waarbij over de honderd-dertig jongelieden werkzaam zijn. Bovendien heb ik klapper- en kina-ondernemingen opgericht en ben ik directeur van de Nanyo Soko Kaisha (Southsea Godown Co.) en commissaris van de Kanan Ginko (China en Zuidzee Bank), terwijl ik ten aanzien van de Nanyo allerlei opdrachten van de Regeering gehad heb. Mijn geheele bedrijfsleven is op de Nanyo geconcentreerd en op een hoog punt van een door mij gestichten klappertuin heb ik een plek „het Uitkijk-terras" genoemd en voor mijn begraafplaats bestemd. Waar ik ook sterven moge, daar wensch ik begraven te worden. Met zaken, die niet de Nanyo betreffen, heb ik geenerlei bemoeienis. En nu wensch ik aan te toonen, dat naar mijn stellige overtuiging in een nauwe relatie van Japan met de Nanyo de oplossing gelegen is van beide bovengenoemde problemen: overbevolking en slapte in den handel.

Doch waar ik spreek van de Nanyo, bedoel ik niet de Zuidzee-landen in uitgebreiden zin, omvattend Indo-China, Siam, Malaya, Burma, Indië, Philippijnen, Zuid-China, Nieuw Guinea, Australië, enz. Onder de bovengenoemde landen zijn er, zooals Australië en de Philippijnen, die op grond van de houding hunner regeering niet voor Japansche expansie in aanmerking komen. En er zijn andere landen, zooals Britsch-Indië en Zuid-China, die een geschikt arbeidsveld vormen voor de eigen bevolking, doch die wegens de dichtheid van hun zielental niet voor immigratie van Japanners in aanmerking komen. Onderstaand artikel slaat dus niet op die landstreken. Ik heb voornamelijk het oog op de landen met een in hoofdzaak Maleische bevolking: Nederlandsch-Indië, Malacca-schiereiland, Fransch-Indië (hier komen ook volken voor, die niet tot het Maleische ras behooren), [1]) Burma, enz.

1. De intrensieke waarde van de Nanyo.

Zooals uit de statistiek blijkt, is de Nanyo het minst dicht bevolkte gebied van Azië; daarbij zijn klimaat en grond door de natuur rijk gezegend. In de eerste plaats groeit er van alles, wat voor het menschelijk bestaan noodig is. Tot de producten van de Nanyo behooren b.v. rijst, suiker, copra, koffie, thee, peper, kapok, aardolie, ijzer, tin, kostbare paarlen, reukstoffen, timmerhout, vogelhuiden, schelpen, enz., enz. Bovendien zijn de klimaatsomstandigheden geheel anders dan in de gematigde en koude

1) De schrijver spreekt zoowel hier als te voren van Fransch-Indië, doch bedoelt blijkbaar Indo-China. *Vert.*

zones. Daar het er eeuwig zomer is, kan men zelfs tot op een hoogte van 10.000 voet uitstekend gewassen teelen, en daar er geen winter is, behoeft het landbouwbedrijf nimmer te worden onderbroken. Brandstoffen voor verwarming behoeft men niet en het geheele jaar kan men volstaan met ongevoerde, dunne kleeding. Huizen zijn voldoende, zoo zij slechts beschutten tegen den regen; zeer sobere voeding kan de lichaamstemperatuur behoorlijk op peil houden. Men kan dus het land met recht door de natuur gezegend noemen, daar het met geringe onkosten en inspanning veel kan voortbrengen. Als men dit land vergelijkt met Japan, dat door zijn bergen slechts 20% bouwland heeft en dat 's winters niets kan verbouwen, dan begrijpt men, dat een zelfde oppervlak in de Nanyo vele malen hetzelfde zielental zou kunnen onderhouden. En toch heeft de Nanyo inderdaad slechts een bevolkingsdichtheid, die staat als 1 : 5 of als 1 : 10 tot die van Japan, al rekent men Korea, Saghalien en Formosa mede. Wat China betreft, daar is de bevolking al zeer dicht, en daar de Chineezen arbeidzaam, volhardend, ondernemend en bovendien goede rekenmeester zijn en te dien aanzien de Japanners zelfs dikwijls overtreffen, kunnen wij voor onze expansie op gebied van handel en nijverheid in China weinig verwachting koesteren. In de Nanyo echter ligt daarvoor een onmetelijk terrein. Daarbij komt nog, dat de Maleier in zijn rijk gezegend land van oudsher de moeilijkheden van den strijd om het bestaan niet gekend heeft. In den laatsten tijd wordt hem onder Europeeschen invloed van allerlei soort onderwijs gegeven, maar hij geeft er de voorkeur aan betrekkingen te zoeken, die geen inspannenden arbeid vereischen, zooals procureur, dokter, kantoorbeambte, enz. Het streven van den Maleier is om voor zoo weinig mogelijk hoog-geclassificeerden arbeid zooveel mogelijk betaling te erlangen. Den Maleiers ontbreekt de energie om, evenals Chineezen, Indiërs, Japanners, Europeanen en Amerikanen, zich met alle macht in te spannen en ontberingen te doorstaan, teneinde een onafhankelijk bestaan te verwerven, zoodat van oudsher de ontwikkeling van de Nanayo op ingevoerde werkkrachten aangewezen geweest is. Zoo zijn dan ook handel en nijverheid voor 80% in handel van Chineezen en voor de overige 20 % in handen van Indiërs, Europeanen en Japanners. En handel en nijverheid zullen zeker door deze immigranten nog verder ontwikkeld worden.

Vooral uit een oogpunt van Japansche expansie is deze inherente ongeschiktheid van den Maleier om zich een positie te veroveren op gebied van handel of industrie — wat voor onderwijs men hem ook geven moge — van het allergrootste belang.

Als men nagaat, wat de Europeesche energie in vele jaren in de Nanyo tot stand gebracht heeft, dan ziet men, dat haar streven voornamelijk gericht is geweest op banken, reederijen, suikerfabrieken, rijstpellerijen, mijnbouw en cultuurondernemingen op groote schaal, waarvoor veel kapitaal vereischt wordt. Op ander gebied heeft de Europeaan zich nauwelijks begeven en die neringen zijn dan ook bijna geheel in handen van Chineezen. Daardoor heeft men in de Nanyo haast het gevoel of het een verlengstuk

van China ware. Deze volksaard van de Maleiers om toe te laten, dat handel en bedrijf van hun land geheel in handen van geimmigreerden komen, geeft voor de Japansche expansie groote verwachtingen. Bovendien zijn de Japanners op industrieel gebied den Chineezen en Indiërs in vele opzichten de baas, en geven de geografische ligging van ons land en de hooge ontwikkeling van onze chemische fabrieken ons een schoone kans tal van fabrieken in de Nanyo op te richten, die daar tot dusverre ten eenenmale ontbreken.

Dit alles overwegende, ben ik tot de stellige overtuiging gekomen, dat geen landstreek in den Pacific voor Japansche expansie zulke kansen biedt als de Nanyo. Aan het succes ervan kan mijns inziens niet getwijfeld worden.

Later zal ik hierop uitvoeriger terugkomen. Men kan de intrensieke waarde van de Nanyo niet beoordeelen naar de oppervlakte alleen: men moet ook een studie maken van klimaat, geografische gesteldheid, bevolking, enz., enz.

2. Japansche expansie en de tegenwoordige toestand van den handel.

Als men de geschiedenis van de Japansche expansie in de Nanyo bestudeert, dan ziet men, dat er ten tijde van de Ashikaga's (1334 — 1573) zeer nauwe betrekkingen bestonden. Later, onder de Tokugawa's (1603 — 1868), zijn deze geheel teloor gegaan om eerst in de laatste veertig jaren weer te herleven. Tot een jaar of tien, twintig geleden bestonden die hernieuwde relaties bijna uitsluitend uit als „stow-aways" naar de Nanyo reizende prostituées van Kyushu met haar onguren aanhang; dat er werkelijk serieuze Japanners naar de Nanyo trekken om daar een fatsoenlijk bedrijf uit te oefenen, dateert eerst van de laatste tien, hoogstens twintig jaren. Vooral valt dit samen met den Japansch-Russischen oorlog. De Chineezen, Maleiers, Indiërs in de Nanyo verheugden zich over de overwinningen van ons, Oosterlingen als zij, evenzeer als wij zelf. Aan dat gevoel van vreugde over onze zege verbond zich het gevoel van oppositie tegen het tyranniek bestuur der verschillende Europeesche mogendheden. Plotseling waren Japanners en Japansche artikelen overal hartelijk verwelkomd; daarmede kregen de Japansche handel en de Japansche nijverheid gelegenheid zich te ontwikkelen. Van deze gelegenheid maakten reeds in de Nanyo aanwezige Japanners gebruik om tot een ordentelijk bedrijf over te gaan en in Japan zelf wekte de roes der overwinning groot enthusiasme voor expansie van den handel naar het buitenland, zoodat ook behoorlijke zakenmenschen naar de Nanyo togen. En geleidelijk zijn de relaties sindsdien steeds inniger geworden.

In de laatste jaren heeft de wereldoorlog onzen handel en onze nijverheid een schitterende gelegenheid geboden zich te ontwikkelen. Er is een periode geweest, dat de Nanyo vrijwel uitsluitend op Japan was aangewezen voor de voorziening in allerlei behoeften. Speciaal was dit het geval in Nederlandsch-Indië. De omzet, welke in 1911 nog slechts Yn. 4.343.000 bedroeg, was in 1920 tot Yn. 107. 235.000 gestegen.

Zooals reeds boven gezegd, was deze opbloei van onzen handel voor een groot deel te danken aan omstandigheden buiten ons, doch voor een deel aan het feit, dat onze producten veelal beter beantwoordden aan de behoeften van een onontgonnen of half-ontgonnen gebied dan Europeesche en Amerikaansche artikelen. Dat onze export daarheen al niet eerder tot bloei geraakt was, is te wijten aan het feit, dat door Japanners veel te weinig moeite besteed is aan het onderzoek naar de behoeften aldaar, en aan de omstandigheid, dat de detailleering geheel aan vreemdelingen was overgelaten. Gedurende den oorlog is daarin grondige verbetering gekomen; industrieelen in Japan hebben den exporthandel aangemoedigd, de condities der verschillende landen bestudeerd en reizigers op kondschap uitgezonden. Daarop wachtte onze handel slechts om tot bloei te geraken.

Op het gebied van de suiker-industrie, copra-, thee-, koffie-, kina-ondernemingen, enz. en ook op het gebied van den handel in de voornaamste landbouwproducten en den invoer van katoentjes en allerlei andere goederen, kan Japan zich gemakkelijk in de eerstkomende tien jaren in Nederlandsch-Indië een eerste plaats veroveren. Reeds thans neemt het ten aanzien der producten aldaar een plaats in onder de drie voornaamste landen. Daarbij komt nog, dat in Nederlandsch-Indië — in tegenstelling met andere streken, zooals Indo-China, Siam, Malaya, Australië, enz. van regeeringswege aan de Japanners niets in den weg gelegd wordt. De verhouding tusschen de beide naties is bijzonder hartelijk en uit verschillende officieele uitlatingen blijkt, dat men gaarne ziet, dat ook Japansch kapitaal aan de ontwikkeling van Insulinde deel neemt, zoodat men niet uitsluitend op Engelsch en Amerikaansch kapitaal is aangewezen.

In het binnenland zoowel als in het buitenland heeft men sombere voorspellingen gedaan, dat de Japansche handel, die aan den oorlog zijn buitengewone bloei te danken had, na afloop daarvan spoedig weer door de Europeesche en Amerikaansche concurrentie zou zijn verslagen. Doch het herstel van het economisch leven in Europa is niet zoo eenvoudig gegaan en het blijkt, dat Japan zich een blijvende plaats op de markt heeft veroverd. Superieure „Manchester goods", van Egyptisch katoen gemaakt, Amerikaansche machinerieën en ijzerwaren, emailwerk, bepaalde dranken en provisiën, producten, die een fijne bewerking vereischen, moet men uitzonderen, doch voor het overige blijft Japan ook thans nog in de behoeften van Nederlandsch-Indië voorzien. Weliswaar is het geldswaardig bedrag door de prijsdaling veel lager geworden, doch de hoeveelheid goederen vertoont geen vermindering. En thans is een periode van rust gekomen en het aandeel van de verschillende landen: Japan, Engeland, Amerika, Duitschland, Holland, enz., in den handel op de Nanyo vrijwel stationnair geworden. Slechts moeten wij met het oog op de concurrentie er voortdurend naar streven de productiekosten te verlagen. Ongetwijfeld heerscht er thans in de Nanyo malaise, omdat de wereld de producten niet voldoende kan afnemen en de prijzen sterk gedaald zijn. Ook hebben vele Japansche

handelaren zich gedurende den „boom" aangewend op een oneconomische wijze hun zaken te drijven, en nu in vergelijking met de dagen der hoogste prijzen de winsten gering geworden zijn en hun bedrijf moeite moet doen om zich staande te houden, klagen zij hevig over malaise; doch als men den toestand vergelijkt met de positie van onzen handel vóór den oorlog, dan bestaat er volstrekt geen reden tot neerslachtigheid.

Integendeel, bij tien jaren geleden vergeleken, vertoont onze handel een grooten vooruitgang en er bestaat gegronde hoop voor de toekomst. Zoo slechts onze fabrikanten en handelaren de handen ineenslaan, de circulatie-organen perfectionneeren en daarbij goede leiding ontvangen van de zijde onzer Regeering, dan is ongetwijfeld in het eerstvolgend decennium een groote bloei van onzen handel op de Nanyo te verwachten.

En nu is er een punt, waarop ik wel in het bijzonder de aandacht wensch te vestigen. Daar de toestand in de Nanyo nu eenmaal meebrengt, dat men voor den handel niet buiten de Chineezen kan, is het van het allergrootste belang met dezen samen te werken, althans voorloopig, en een goede verstandhouding met hen te bewaren. En ook voor de toekomst is zulks gewenscht. Daarom zijn de pogingen, die in de laatste jaren gedaan zijn tot samenwerking van Japansche en Chineesche kapitalisten, zooals de oprichting van de Kanan Bank met Yn. 10.000.000. kapitaal en van de Nanyo Soko (Southern Godown Co.) met Yn. 5.000.000 kapitaal — al zijn zij slechts een klein begin — van zulk een overwegend groot belang. En wel, omdat zij de aandacht trekken van de Chineezen in de Nanyo.

In Noord-China zijn tal van voorbeelden van samenwerking van Japansch en Chineesch kapitaal, en ofschoon sommige ondernemingen zijn misgeloopen, komt dat wel terecht. Doch hier in het Zuiden zijn deze twee maatschappijen een eerste model; daarom zijn zij van zeer groote beteekenis en mag men haar de aandacht niet onthouden.

Bovenstaande oprichting is met toestemming der Japansche Regeering door het Gouvernement van Formosa gesteund. Het plan ertoe is een jaar of tien geleden opgevat. De opbouwende arbeid is begonnen door den vorigen president van de Taiwan Bank en door den tegenwoordigen president, Mr. Nakagawa, tot een goed einde gebracht. Doch de nieuwe onderneming, die eerst begon te werken, toen de periode van paniek reeds was aangebroken, die zich een plaats moest winnen nevens haar zooveel oudere, krachtigere buitenlandsche zusters, en die uit den aard der zaak hooge oprichtingskosten te bestrijden had, maakte een moeilijken tijd door. Ondanks alle inspanning werd ook zij door de wereldpaniek bezocht, zoodat zij tot dusverre op geen succes bogen kan.

Echter, de Nanyo Soko is reeds geëorganiseerd en zal dit jaar dividend kunnen betalen, terwijl de vooruitzichten hoopvol zijn. Het kapitaal van de Kanan Bank zit thans vrijwel vast, doch ook daar zal reorganisatie mogelijk zijn en een herleving geen moeilijkheden opleveren. Echter zal het noodig zijn hervormingen aan te brengen in de bedrijfspolitiek van laatstgenoemd lichaam.

Hoe het ook zij, de oprichting van deze beide maatschappijen heeft invloed uitgeoefend op een samenwerking tusschen Japanners en Chineezen en men mag ze daarom niet beschouwen als gewone ondernemingen met het doel om rechtstreeksch voordeel op te leveren.

Indien men, op grond van de moeilijkheden in het begin en het aanvankelijk gemis aan succes, uit het oog zou verliezen welke geest bij de oprichting heeft voorgezeten, dan zou men niet alleen gemis aan vertrouwen toonen in de Taiwan Bank, maar men zou ernstig schade doen aan de uitzichten van onzen handel op de Nanyo. Dit moge men wel ernstig bedenken.

3. De noodzakelijkheid van Japansche immigratie voor de ontwikkeling van onzen handel op de Nanyo.

De Maleier koestert tegenover Japanners vriendschappelijke gevoelens, meer zelfs dan men zou hebben durven hopen. Daarvoor bestaan verschillende redenen. De Europeanen hebben hem in het verleden steeds politiek verdrukt en de Chineezen en Indiërs hebben zijn haat opgewekt, omdat zij, gebruik makende van zijn onnoozelheid, hem op allerlei wijzen in den handel te slim zijn afgeweest. Een geschiedenis van vier- of vijfhonderd jaren heeft den Maleier geleerd ze als onbetrouwbaar en sluw te beschouwen; de Japanner daarentegen heeft hem noch op politiek gebied, noch op economisch gebied ooit eenig kwaad gedaan en staat dus tegenover hem als een blad blank papier. Vandaar, dat, in tegenstelling met des Maleiers gevoelens tegenover eerstgenoemden, zijne gevoelens jegens ons veeleer vriendschappelijk zijn. Ook zijn er tusschen Japanners en Maleiers in geschiedenis en zeden veel punten van overeenkomst. Voor zoover wij onze beschaving niet van China en Korea hebben gekregen, komt zij in vele opzichten overeen met die van de Maleische rassen. De constructie van de huizen, de gewoonten, de dagelijksche gebruiks-voorwerpen gelijken veel op elkaar, En dat niet alleen: raskenmerken, lichaamsbouw en uiterlijk vertoonen groote gelijkenis. In de oudheid hebben de volken opgetwijfeld gemeenschap gehad en men vraagt zich slechts af, welke van beide volken men als de voorouders moet beschouwen en welke het zijn, die in de oudheid de zee zijn overgestoken. Daardoor ook is de Japanner veel geschikter om de roerselen van het hart van de bewoners der Nanyo te doorgronden dan Europeanen, Amerikanen, Chineezen of Indiërs.

En desniettemin is 80% van alle handel en bedrijf in handen van Chineezen en de overige 20% verdeeld tusschen Indiërs Japanners en blanken. De Chineezen zijn ons dus in dat opzicht ver vooruit. En dat niet alleen: de producten van de Japansche nijverheid, welke voor de behoeften der Nanyo zoo bijzonder geschikt zijn en ook door de Maleiers gaarne gekocht worden, worden aan de honderd-en-vele millioenen Inlanders geleverd door vreemde tusschenhandelaren. Dure artikelen, zijde en kunstvoorwerpen, worden verhandeld door Indiërs, doch voor het overige is de geheele

detailleering in handen van Chineezen. Dientengevolge heeft een boycot van Japansche goederen, welke het uitvloeisel is van politieke kwesties tusschen China en Japan, onmiddelijke gevolgen voor onzen handel in de Zuidzee-landen. Zoodra de handel tusschen China en Japan wordt stopgezet, is ook onze handel op de Nanyo bedreigd. Daarom is het op het oogenblik een dure plicht en een dringende noodzakelijkheid te zorgen, dat de kleinhandel in Japansche artikelen door Japansche tusschenhandelaren gedreven wordt.

Men zou dit een eerste voorwaarde kunnen noemen voor de ontwikkeling van onzen uitvoerhandel. Ook om den smaak en de mode in het afzetgebied te bestudeeren, is het van veel belang, dat de tusschenhandelaar Japanner zij. Aan het feit, dat wij in dat opzicht in gebreke gebleven zijn, is het te wijten, dat onze handel niet nog veel grooter vlucht genomen heeft. Zal de Maleier, die zulk een bij uitstek geschikte afnemer van Japansche artikelen is, de goederen krijgen, die hij wenscht, dan is het noodig, dat de organen van tusschenhandel in Japansche handen zijn. Alleen wanneer op die wijze, door voortdurende bestudeering der behoeften, de Japansche handelaren gesteund worden, zal het mogelijk zijn met buitenlandsche waren te concurreeren en een onuitputtelijk afzetgebied voor onze voortbrengselen te scheppen.

Niet alleen beantwoordt de tegenwoordige toestand van een Chineeschen tusschenhandel aan die eischen van een onafgebroken studie der behoeften niet, maar het gevaar bestaat steeds, dat door een Chineeschen boycot van Japansche waren de deur voor onzen handel plotseling wordt dichtgesmeten.

Om te zorgen voor het behoud van onzen handel met de Nanyo is het volstrekt noodzakelijk, dat Japanners daarheen emigreeren teneinde de organen te vormen voor den tusschenhandel.

Indien slechts 10% van den kleinhandel in handen van in de Nanyo woonachtige Japanners ware, dan zou dat al voldoende zijn om een boycot te bestrijden en een studie te maken van de behoeften. De toestand is hier geheel anders dan in China zelf, omdat de afnemer ten slotte de Maleier is, die tegenover den Japanner vriendschappelijke gevoelens heeft. Bij een boycot stroomen te klanten dus naar de Japansche winkels en het resultaat is, dat de boycot eer voordeel dan nadeel oplevert.

Dat de kansen voor onze ontwikkeling in de Nanyo inderdaad goed zijn, blijkt wel uit de resultaten, die in een tiental jaren reeds bereikt zijn. Ook is het gebied, waarop wij ons beijverd hebben, zeer gevarieërd, als men in aanmerking neemt welk een betrekkelijk gering aantal Japanners er werkzaam is. Indien wij in dezelfde mate als Chineezen naar de Nanyo emigreerden, zou er wel plaats zijn voor meer dan vijf millioen Japanners. Niet alleen zou daarmede voorzien zijn in een dringende behoefte van onzen handel, doch ook een groote verlichting zou gegeven worden van den druk der overbevolking in Japan.

4. De noodzakelijkheid van Japansche immigratie voor de ontwikkeling onzer nijverheid in de Nanyo.

De Nanyo is van oudsher een streek, die landbouw- en natuurproducten uitvoert. Artikelen van dagelijksch gebruik worden er uit het moederland ingevoerd. De regel is dus, dat de Nanyo de grondstoffen levert, deze in het moederland bewerkt worden en dan als afgewerkt product weer aan de Nanyo worden geleverd. Dit stelsel is gedurende tal van jaren gevolgd en er is eerst eenige verandering in gekomen, toen na den oorlog Japansche handelaren naar de Nanyo zijn getrokken en den handel met Japan tot ontwikkeling hebben gebracht. Daarna is de wereldoorlog gekomen, waardoor Japan de gelegenheid kreeg de geheele voorziening in handen te nemen en zijn goederen aan te passen aan de eischen van het afzetgebied. En daar de Japansche goederen in vele opzichten voor de inlandsche markt geschikter waren dan Europeesche en Amerikaansche, begonnen Europeanen en Amerikanen vrees te koesteren, dat — behalve dan voor sommige speciale goederen — hun handel geheel door Japanners zou worden vermeesterd. En omdat men geen kans zag deze betrekkelijk minderwaardige goederen goedkoop in het moederland te produceeren, wenschte men de inboorlingen technisch te onderrichten, ten einde ter plaatse fabrieken te kunnen stichten en zoo aan den toevloed van Japansche waren weerstand te bieden. Waar men vroeger slechts landbouwarbeiders had, wenschte men thans ook fabrieksarbeiders te kweeken; door technisch onderwijs aan Inlanders hoopt men de chemische industrie te bevorderen.

Maar het gaat niet zoo plotseling, een machinaal fabrieksbedrijf tot stand te brengen. Voor fabrieksnijverheid heeft men arbeiders noodig, die bereid zijn hard te werken! Maleiers missen daartoe de noodige geschiktheid, en ondanks technisch onderwijs krijgt men toch geen superieure werkkrachten. Het technisch onderwijs, dat de verschillende regeeringen verleenen, komt dus slechts ten goede aan Chineezen en Indiërs; dezen hebben daardoor de gelegenheid zich behalve in commercieele richting ook in industrieele richting te ontwikkelen.

Het komt mij voor, dat dit een punt is, hetwelk zeer de aandacht van Japanners verdient. Japanners zijn eigenlijk meer geschikt voor industrie dan voor handel, de vaardigheid hunner vingers wordt door die van geen enkel volk overtroffen. Overal waar zich Japansche ambachtslieden gevestigd hebben, naast Chineesche en Indische, hebben zij getoond deze beiden rassen de baas te zijn. En nu is de behoefte van de Nanyo aan gefabriceerde artikelen reusachtig groot. Waar nu Japanners deze bijzondere gave voor industrie bezittten, ligt er aldaar voor hen een reusachtig arbeidsveld en bestaat er derwaarts voor hen groote gelegenheid tot emigratie.

De Maleier is nu eenmaal van oudsher altijd gewoon arbeider geweest en, hoewel zijn bekwaamheid gering is, is de loonstandaard zoo laag, dat het voor den gewonen Japanschen arbeider niet mogelijk zou zijn met hem te concurreeren.

Daar de ambachtsman, de „skilled labourer", echter punten heeft, waarin hij alle andere naties overtreft, zijn de kansen op overwinning voor hem gunstig en bestaat er voor hem een uitstekend arbeidsveld. Ik noem slechts enkele beroepen: meubelmaker, schoenmaker, kleermaker, goudsmid, hoedenmaker, smid, bouwmeester, kunstbloemen-maker, automobielreparateur, glasblazer,, tuinman, fabrikant van drink- en eetwaren, zeepzieder, stucadoor, metselaar, fijne-waschman, speelgoed-maker, horlogeen machine-reparateur, fabrikant van schrijfbehoeften, van dassen, hemden, klompen, bewerker van zijden stoffen, borduurwerker, tandarts, fotograaf. Voor al deze en andere beroepen zijn de verwachtingen gunstig.

Het voorname punt bij den opbouw eener nijverheid in de Nanyo is, dat de grondstoffen ter plaatse geproduceerd worden en de verbruiker van het afgewerkte product ter zelfder plaatse woont. Daarom zou geen enkel land de concurrentie kunnen volhouden.

Doordat in alle landen (van de Nanyo?) de nijverheid zoozeer wordt aangemoedigd, is de invoer van eenvoudig-te-maken artikelen er vrijwel tot stilstand gekomen, zoodat de uitvoer uit Japan daarheen van voorwerpen, die veel grondstof, doch weinig geperfectionneerden arbeid vereischen, heeft opgehouden. Ik bedoel bij voorbeeld schoenen, leeren gordels, taschjes, hemden enz. De Japansche handel behoort dan ook voortaan meer zijn aandacht te wijden aan artikelen van een hoogere klasse, terwijl de artikelen van lagere klasse ter plaatse moeten worden vervaardigd. Fabrikanten in Japan moeten dus hun aandacht wijden aan de vervaardiging van superieure artikelen, in het moederland en elders fabrieken oprichten ter voorziening in de behoefte aan inferieure gebruiksvoorwerpen.

Hoewel al de koloniën van de Nanyo aan zulk een nijverheid behoefte hebben en er overal een beweging is van bevordering der industrie, komt deze beweging — door de ongeschiktheid van den Maleier — alleen Chineezen en Indiërs ten goede. Wanneer Japan zulks blijft aanzien met dezelfde onverschilligheid van thans, dan zal het niet lang duren of onze exporthandel daarheen gaat geheel te niet. Het is duidelijk, dat de geheele handel en de geheele nijverheid van de Nanyo dan in Chineesche en Indische handen komen. En dat, terwijl Japanners in kennis en karakter geenszins bij die anderen achterstaan en de Maleiers ons zeer welgezind zijn! Waar alle voorwaarden voor onze economische overwinning dus gunstig zijn, zou het zeer te betreuren zijn, indien wij zonder slag of stoot dit eeuwigdurend onmetelijk afzetgebied van de Nanyo aan het monopolie van Chineezen en Indiërs overlieten. Zulks te meer, waar ons land gebukt gaat onder het probleem der overbevolking en van dreigende werkeloosheid.

5. Voordeelige geldbelegging in ondernemingen in de Nanyo.

Cultuurondernemingen zijn geschikte objecten voor een goede geldbelegging in de Nanyo. Sedert de paniek in de rubbercultuur van het schier-

eiland Malacca is men geneigd van alle cultuurondernemingen in de Nanyo te spreken als van „schuim der Zuidzee" Grooter misverstand is nauwelijks denkbaar.

Vele débacles van rubberondernemingen zijn te wijten aan wanbeheer gedurende den oorlog. Op grond van die mislukkingen alle cultuurondernemingen in de Nanyo over een kam te scheren, is onjuist. In den tijd van den „boom" zijn oprichtingskosten, bedrijfskosten, loonen veel te hoog opgevoerd en de zelfkosten zijn daardoor te groot geworden. Anderzijds zijn natuurlijk de overproductie en de verminderde vraag mede oorzaken geweest.

Cultuurondernemingen in de Nanyo bieden wel degelijk goede vooruitzichten; vooral op 't oogenblik, nu vele Europeanen noodgedwongen tot den verkoop er van moeten overgaan. Speciaal zijn nog-niet-produceerende, halfontgonnen terreinen voor een appel en een ei te krijgen. Als men daarin thans geld steekt, is men van goede winsten verzekerd. Klapper-, thee-, cacao-, koffie-, suiker-, rubber- en andere plantages leveren bij de tegenwoordige marktprijzen winst op. En als zij zelfs in dezen malaise-tijd de kosten dekken, dan bewijst dat wel, dat zij in de toekomst een veilige geldbelegging vormen. In normale tijden is het niet zoo gemakkelijk op Java ondernemingen te verkrijgen; daar er overvloed van werkvolk is en de loonen er laag zijn, is Java het meest voordeelige land van de Nanyo. Daarom kunnen op Java de rubberondernemingen nog met voordeel doorwerken, terwijl in de Straits de onkosten niet meer worden goedgemaakt.

En omdat het nu op de rubberondernemingen in de Straits malaise is, is men in Japan blind voor deze schoone gelegenheid, die zich wellicht in geen eeuwen meer voordoet! Als men deze kans voorbij laat gaan, dan zal men uit een economisch oogpunt en uit een oogpunt van expansie onzer natie daarvan nog duizend jaren lang spijt hebben. En het fraaie is, dat men de Amerikanen de kans laat zich met ontzaggelijk kapitaal in de Nanyo te nestelen en daar bijna een monopolie te verkrijgen.

Dat ik niet maar in den blinde praat, moge blijken uit het feit, dat ik, voor zoover mijne krachten reiken, klapper- en kinatuinen, enz. heb aangekocht en uit ervaring spreken kan.

Wat ondernemingen in de Nanyo zoo winstgevend maakt, is de groote vruchtbaarheid van den grond en voorts het klimaat, dat toestaat in alle seizoenen te oogsten Een tweede voordeel is, dat de producten veelal een specialiteit van die streek zijn en dat de geheele wereld behoefte eraan heeft. Ik noem als voorbeelden: rijst, aardolie, ijzer, suikerriet, koffie, copra, kapok als grondstoffen, die speciaal in die zone voorkomen. Elk land heeft er behoefte aan; zij vormen den grondslag voor den wereldhandel, en voor de onafhankelijkheid van ons land zijn het volstrekt noodwendige artikelen.

Zoodra Europa zich economisch hersteld heeft, zal de gelegenheid voorbij zijn op zoo gunstige voorwaarden ondernemingen in de Nanyo te verwerven; het is daarom mijn dringende hoop, dat er kapitaal belegd worde

in ondernemingen aldaar. Niet alleen ter bevordering van onze industrie, maar ook om de Nanyo economisch te veroveren en er een expansiegebied voor onze natie te scheppen, is het thans de gelegenheid volgens een nationaal plan te werk te gaan. En daar er bovendien niet de geringste twijfel bestaat, dat men hierin een object heeft voor veilige, winstgevende geldbelegging, meen ik niet te mogen rusten voor ik onze kapitalisten heb aangespoord en de Regeering heb gewezen op Haar taak deze kans niet te veronachtzamen.

6. De noodzakelijheid van de schepping van een orgaan voor geldcirculatie.

Ondanks de groote vlucht, die onze handel in de Nanyo in de laatste jaren genomen heeft, en ondanks de uitbreiding, die Japansche ondernemingen hebben ondergaan, is er niets gedaan op het gebied van oprichting van organen voor geldcirculatie, behalve dan de gewone banken voor wisselhandel. Voor de toekomst van de Japansche activiteit in de Nanyo is zulks zeer te betreuren. Op het oogenblik is het alleen de Taiwan Bank, die plaatselijke ondernemingen eenigszins steunt, doch waar zij het eenige orgaan is voor geheel Zuid-China en de Nanyo, is zij voor bovengemeld veel omvattend deel lang niet krachtig genoeg. Bovendien zijn overal in het buitenland in den laatsten tijd de deposito's sterk achteruitgegaan en, tengevolge van de onvoldoende faciliteiten der banken in Japan zelf sedert de paniek-periode na den oorlog, is de geldcirculatie, die zelfs gedurende den oorlog al onvoldoende was, thans nog veel moeilijker geworden.

De handel op de Nanyo biedt goede vooruitzichten, de gelegenheid om geld in ondernemingen te steken is schooner dan ooit, in alle opzichten biedt de Nanyo goede kansen voor onze expansie, doch men voelt, dat daartoe in de eerste plaats geld noodig is. De oprichting van een circulatie-orgaan, dat zulks verschaft, is dus een dringende eisch, — en als ik dan zie, dat integendeel reeds bestaande ondernemingen moeten worden ingekrompen, kan ik dat niet zwijgend toelaten.

Door den bijzonderen, paniekachtigen toestand in het moederland is thans de geldverschaffing voor de Nanyo ernstig bedreigd. Een dergelijke houding is in flagranten strijd met de vaste politieke lijn, die na den oorlog is aangenomen om onzen buitenlandschen handel met alle ten dienste staande middelen te bevorderen. Aan deze ongerijmheid, aan dezen verderfelijken toestand kan reeds dadelijk tot op zekere hoogte een einde gemaakt worden door aan de betrokken banken onmiddellijk geld te verschaffen. Doch het is van de grootste beteekenis en van het allergrootste belang in de huidige politiek van Japan, dat tegelijkertijd de voorbereidingen getroffen worden voor de oprichting van een groot orgaan-van-geldverschaffing, hetwelk de groote verwachtingen, welke wij van onze expansie in de Nanyo koesteren, zal kunnen helpen verwezenlijken.

Wat ik hierboven heb uitgesproken, is niet alleen mijn persoonlijke overtuiging, mijne landgenooten in de Nanyo, zoowel ambtelijke als particuliere,

zijn even geestdriftig gestemd als ik. Bij de consulaire conferentie, welke in Juni van dit jaar te Singapore gehouden is, was er geen enkel punt, waaromtrent zulk een volledige eenstemmigheid bestond. In financieele kringen van Tokyo en Osaka zijn deze zaken ook al gedetailleerd uiteengezet. Wat op het oogenblik dadelijk noodig is, is slechts een bedrag van een tien millioen yen, inderdaad in verhouding tot onze financieele resources slechts een bagatel. Doch als deze hulp niet spoedig verleend wordt, dan staan onzen handel in de Nanyo groote verliezen te wachten.

Hieronder laat ik de resoluties volgen, die door den Tokyo-Nanyo Handelsbond en de Osaka Handelsvereeniging zijn aangenomen:

1. Fabrikanten in Japan en kooplieden in de Nanyo moeten samenwerken om den handel op de Nanyo te bevorderen.

2. Teneinde tegemoet te komen aan het gemis van een voldoend geldverschaffingsorgaan achten wij het volgende gewenscht:

a. verlaging van de marge van exportwissels met 10%;

b. vermindering van het disconto van promessen van Chineesche handelaren en anderen, althans weder dezelfde voorwaarden als verleden jaar;

c. afschaffing van een limiet voor het bedrag, dat in leen gegeven kan worden met opslagbewijzen als onderpand, behoudens de bevoegdheid van de bank om zich te overtuigen van de intrensieke waarde van de te verpanden goederen;

d. verlaging van de standaard van rente en andere ongelden.

3. Om deze maatregelen mogelijk te maken, zouden wij wenschen, dat het Gouvernement aan de betrokken banken op gemakkelijke voorwaarden een voorschot van Yn. 10.000.000 verleende.

Op de in bovenstaande resoluties aangegeven wijze moeten de belemmeringen, die de handel in de Nanyo ondervindt, ten spoedigste uit den weg geruimd worden. Reeds dadelijk behoort aan de tot dusverre betrokken banken door het Gouvernement goedkoop kapitaal verschaft te worden. En wat de toekomst betreft, zal het een onderwerp van ernstige overweging moeten zijn of het wenschelijk is de werkzaamheden der reeds bestaande organen, als de Yokohama Specie Bank, de Taiwan Bank, de Oriental Development Co., uit te breiden of wel een nieuw, speciaal orgaan voor kapitaal--fourneering te scheppen.

7. De mogelijkheid om het bovenstaande tot stand te brengen.

Ik zal nu aantoonen, dat het wel degelijk mogelijk is aan boven uiteengezette plannen uitvoering te geven. Uit een politiek oogpunt zijn geenerlei verwikkelingen te verwachten. Tegen politieke expansie van Japan in den Zuidelijken Pacific bestaat van oudsher van Europeesche en Amerikaansche zijde groot bezwaar, doch tegen commercieele ontwikkeling

onzer natie in die richting kan niemand iets hebben. Indien de productie of de levensomstandigheden van de inboorlingen der bedoelde landen door onze expansie bedreigd werden, dan zouden politieke moeilijkheden er het gevolg van kunnen zijn, doch waar het hier slechts een streven geldt om de plaats te veroveren, die aldaar door andere vreemdelingen, Chineezen en Indiërs, wordt ingenomen, en het onze bij te dragen tot de ontwikkeling en de welvaart van die streken, bestaat daartoe geen aanleiding.

In Fransch-Indo-China b.v. wordt een politiek gevoerd, die onzen handel vrijwel onmogelijk maakt, maar tegen onze kleine industrie in het binnenland heeft men geen bezwaar; zoo worden b. v. lakwerkers en andere ambachtslieden zeer aangemoedigd. Ook in Siam en de Engelsche koloniën wordt zulken industrieelen niets in den weg gelegd, zoodat ook daar een duidelijke vooruitgang van onze ambachtsnijverheid te constateeren valt. Ook in Ned. Indië zijn onze ambachtslieden welkom en overal kunnen zij met succes de concurrentie tegen Chineezen en Indiërs opnemen.

Tot slot van mijn betoog wil ik eenige beschouwingen geven over de eigenschappen van verschillende volken in de Nanyo.

Chineezen zijn nijver, spaarzaam, vooruitstrevend, geduldig. Zij zijn goede rekenmeesters en overwegen wel, wat zij ondernemen. Geld hebben zij lief als hun leven. Het is geen wonder, dat zij, met dergelijke eigenschappen begaafd, economisch in de Nanyo een eerste plaats hebben veroverd. Doch hun karakter is in hooge mate individualistisch; bij voorkeur drijven zij kleine onafhankelijke zaken. Het ontbreekt hun aan den noodigen gemeenschapszin, aan samenwerking. Vandaar, dat zij het niet brengen tot de oprichting van banken, reederijen, fabrieken, cultuurondernemingen, enz. op groote schaal.

De Indiërs daarentegen paren handelsgeest aan gemeenschapszin; kleine kapitalisten werken gaarne met hun landgenooten samen en slagen er handig in zaken op touw te zetten. Zoo zijn zij er in geslaagd zich vrijwel het monopolie te verzekeren van den verkoop van superieure Japansche artikelen. Echter, Chineezen zoowel als Indiërs, die eenige geslachten lang in de Nanyo vertoefd hebben, nemen meer en meer de eigenschappen van Maleiers over en missen de energie van hun pas-geïmmigreerde landgenooten. Zij worden indolent en voelen er weinig voor groote zaken te drijven, die veel inspanning en toewijding vereischen.

Wat Europeanen en Amerikanen betreft, deze zijn bij uitstek geschikt voor ondernemingen, welke kapitaal en wetenschappelijke kennis vereischen, doch voor een nijverheid in de Nanyo, die niet ver staat van gewone huisindustrie, zijn zij niet de aangewezen personen.

Japanners zijn begaafd met meer vaardigheid der handen dan de drie bovengenoemde rassen, terwijl zij overigens in geen enkel opzicht bij ze achterstaan. Boven Chineezen en Indiërs hebben zij voor, dat zij door een krachtig moederland gesteund worden. Daarom zal het ons mogelijk zijn in den concurrentiestrijd te overwinnen, het monopolie van de nijverheid in de Nanyo te veroveren en deze tot ontwikkeling te brengen.

Het bovenstaande is mijn diep-ernstige overtuiging, gegrond op jarenlange ervaring. Ik heb honderden Japanners laten uitkomen, op meer dan dertig plaatsen wijd en zijd branches en andere zaken opgericht en in den concurrentiestrijd met anderen hebben wij het overal gewonnen. Op grond van de ondervinding mag ik dus verklaren, dat Japanners in geen enkel opzicht als tusschenpersonen in den handel voor anderen onderdoen. En dat zij in de laatste zeven of acht jaren temidden van allerlei andere nationaliteiten betere resultaten bereikt hebben dan dezen, bewijst ook de geschiktheid van Japanners daarvoor.

En dit geldt niet alleen voor de Japanners, die onder mijn beheer gewerkt hebben; overal hebben onze landgenooten bewezen, vooral op industrieel gebied, uitstekende resultaten te leveren. Dit onomstootelijk feit zal door een ieder moeten worden erkend.

Ons vaderland zit aan alle zijden in de knel. Buitenslands treft men overal Japanophobie en binnenslands heerscht onrust. De bevolking neemt toe en de strijd om het bestaan wordt met den dag moeilijker. Na den oorlog ligt de handel stil en de industrie kwijnt; met den dag groeit het aantal personen, wier gemoedstoestand de maatschappelijke instellingen bedreigt. De toekomst van ons vaderland baart inderdaad ernstige zorg. Om deze toekomst tegemoet te treden, moet een nieuwe richtlijn worden gelegd voor de nationale politiek, zoodat wij ons aan de moeilijkheden kunnen ontworstellen en den volksgeest in nieuwe banen kunnen leiden. Zoo slechts zulk een politiek wordt vastgesteld, volgt de rest vanzelf.

Het is niet, dat er geen uitweg *bestaat*, het is slechts, dat men dien niet behoorlijk *zoekt*; zoo men slechts zoekt en onvervaard den gevonden weg inslaat en daarop voortschrijdt, dan zal men spoedig een wijde vlakte zien, waar men zich in alle richtingen vrijelijk kan begeven.

Ik wensch krachtig te betoogen, dat deze uitweg voor ons de Nanyo is. Deze weg leidt in drie richtingen: a. cultuurondernemingen, b. tusschenhandel, c. industrie. Daartoe behoort dus immigratie van Japanners in de Nanyo op groote schaal.

De door mij aangegeven weg is vlak en niet moeilijk te betreden. Ik durf zoo spreken zonder hoovaardigheid op grond van mijn zesentwintig-jarig verblijf in den Oost Indischen archipel en mijn vijftienjarige ervaring in zaken.

De beste politiek voor onze Regeering is naar mijn innige overtuiging een streven naar vreedzame ontwikkeling van de Nanyo, waar goede resultaten niet kunnen uitblijven.

Moge mijn zwakke stem weerklank vinden en de aandacht trekken van degenen, wien het aangaat. (December-nummer van het tijdschrift Taiyo).

Een zeehaven voor Semarang.

In „Koloniale Studiën 1922" blz. 420 komt een resumé voor uit een hoofdartikel van „het Soerabaiasch Handelsblad" van 11 November jl.

Een inzender vestigt er de aandacht op, dat de plannen voor een zeehaven voor Semarang allerminst van de baan zijn of hopeloos staan, waarbij hij een beroep doet op hetgeen ter zake in „De Locomotief" voorkwam.

„Dat Semarang komt na Batavia en Soerabaja met totaal-vervoercijfers is door de promotors van het plan nooit anders betoogd, wel echter, dat Semarang de 3de plaats inneemt en verre staat boven alle andere havens, zoodat gesproken kan worden van de 3 groote havenplaatsen, terwijl de overige als kleinere te beschouwen zijn.

Dat de Regeering ervan heeft afgezien om steun te verleenen, is onjuist. Een verzoek om steun is nimmer gedaan en een uitspraak is daarom niet noodig geweest. Ook wezen de voorloopige besprekingen o. i. niet in de door „het Soerabaiasch Handelsblad" gesuggereerde richting.

Het plaatselijk comité, dat te Semarang gevormd is tot onderzoek van de mogelijkheid van een zeehaven, was er zelf van overtuigd, dat, hoewel de plannen van den heer de longh als uitgangspunt voor verder onderzoek konden worden aangenomen, andere cijfers geproduceerd zouden moeten worden om aan bestrijders onomstootelijk de rentabiliteit te kunnen aantoonen. Deze cijfers worden op het oogenblik verwerkt en zullen t. z. t. ter openbare kennis worden gebracht.

Deze cijfers houden uiteraard verband met den opzet van de haven, welke op het oogenblik mede gewijzigd wordt aan de hand van de nautische bezwaren, door de stoomvaart-maatschappij ter kennis van voornoemd comité gebracht.

Pas zoodra de nieuwe opzet, zoowel technisch als financieel, als de juiste door belanghebbenden zal zijn aanvaard, zullen, daarop gebaseerd, de besprekingen met de Regeering en de verder noodige beraadslagingen kunnen beginnen. Dan pas zal een juist oordeel te geven zijn".

Het Fayolisme.

In aansluiting op het artikel van den heer P. van Schilfgaarde in dit nummer, verdient een kort overzicht van het Fayolisme de aandacht, ontleend aan een daarover handelend artikel van Dr. H. J. Romeyn in „Economisch-Statistische Berichten" van 8 December 1922.

In 1917 verscheen van de hand van Henri Fayol een werk: „Administration industrielle et générale", dat in korten tijd in Frankrijk grooten opgang heeft gemaakt en dat zijn invloed ook reeds in het buitenland begint te doen gevoelen. Als directeur van een groote onderneming had hij in de practijk ondervonden, welke eigenschappen van het personeel voor een onderneming van de meeste waarde zijn en daaruit een reeks van stellingen afgeleid, die de grondslagen vormen, waaruit hij en zijn volgelingen een systeem van organisatie hebben opgebouwd.

Zooals Fayol zelf zegt, heeft zijn arbeid hierin bestaan, dat hij in de leiding van zaken de empirische administratie heeft vervangen door een wetenschappelijke administratie.

In tegenstelling met Taylor analyseert Fayol niet den handenarbeid, maar den geest, die als motor van den arbeid optreedt. Hij gaat na welke eigenschappen voor de verschillende arbeidsverrichtingen van beteekenis zijn. Hij analyseert ook het bedrijf om zich rekenschap te kunnen geven, welke functies daarvoor het belangrijkste zijn, en langs dezen weg te komen tot eene theorie, welke men zou kunnen noemen: de leer van het beheer van ondernemingen en van de leiding van menschen.

Het is de administratieve functie, de plicht om het algemeene werkplan voor de ondernemingen op de stellen, het lichaam daarvan te organiseeren, alle pogingen te richten op het doel der onderneming en een harmonische samenwerking te verzekeren.

Deze plichten vormen een afzonderlijke functie, die Fayol aanduidt met den naam administratie en die hij als volgt definieert.

Administreeren is vooruitzien, organiseeren, bevelen, coördineeren en controleeren.

Vooruitzien d.i. toekomstige mogelijkheden doorgronden en het werkplan opstellen;

organiseeren d.i. het materieele en sociale organisme van de onderneming vaststellen;

bevelen d.i. het personeel doen arbeiden;

coördineeren d.i. het verbinden en harmonieeren van alle handelingen;

controleeren d.i. het waken, dat alles geschiedt overeenkomstig de vastgestelde reglementen en de gegeven orders.

Administreeren is niet een voorrecht, dat alleen aan den chef toekomt, of een plicht, die alleen op hem rust, maar het is een functie, die evenals de overige functies verdeeld is over het hoofd en de leden van het personeel.

In elk soort van onderneming is evenwel de hoofdbekwaamheid voor de ondergeschikte beambten de beroepsbekwaamheid, speciaal aan de onderneming eigen. Naarmate men hooger komt op de hiërarchische ladder, neemt de belangrijkheid van de administratieve bekwaamheid toe, die van de technische af. Voor het bedrijfshoofd is de administratieve bekwaamheid de voornaamste.

Naarmate eene onderneming grooter is, naar die mate neemt ook de belangrijkheid van het bezit van administratieve bekwaamheid voor den chef toe.

Fayol betoogt daarom de noodzakelijkheid van administratief onderwijs voor alle klassen der samenleving. Administratieve opvoeding is niet alleen voor de dragers van het publiek gezag noodig, maar ook voor de geregeerden; zij is noodig zoowel voor de bedrijfsleiders als voor de arbeiders; zij is noodig voor iedereen. Zij behoort een deel te vormen van de algemeene cultuur.

Het Fayolisme is samengesteld uit principes, grondregels en werkmethoden.

De voornaamste door Fayol behandelde principes betreffen:

De arbeidsverdeeling. het gezag en als correlatief de verantwoordelijkheid; de discipline; de eenheid van leiding; de eenheid van bevel; centralisatie; de ondergeschiktheid van het particulier belang aan het algemeen belang; de bezoldiging van het personeel; billijkheid in de behandeling van het personeel; stabiliteit van het personeel; eendracht van het personeel; initiatief. [1])

Bij de werkmethodes behoort het opstellen van het werkprogram tot een van de belangrijkste en moeilijkste zaken. In groote ondernemingen vindt men, behalve het algemeene programma, een commercieel programma enz., of een algemeen programma en een bijzonder programma voor elken bijzonderen tak van dienst. Maar al deze programma's zijn onderling zóó verbonden, dat zij tot een eenheid zijn geworden, en elke wijziging van een dier programma's doet zich op het algemeene programma gevoelen.

Een tweede hulpmiddel van beteekenis is het tableau van het personeel. Beter dan eenig ander middel helpt het om den regel te verwezenlijken: „een plaats voor ieder man en ieder man op zijn plaats". Door een overzichtstabel kan men met één oogopslag, beter dan door een lange omschrijving, het geheele organisme leeren kennen, met zijn verdeeling in diensttakken en zijn hiërarchische verhoudingen. Men kan zien of er sprake is van inbreuk op goede arbeidsverdeeling, doordat werkzaamheden, die één geheel vormen, bij verschillende afdeelingen zijn ondergebracht, doordat voor bepaalde werkzaamheden geen functionaris is aangewezen, enz. Het tableau van het personeel is niet alleen van beteekenis ten tijde van den oorspronkelijken opzet, maar ook bij iedere verandering, die in de werkzaamheden wordt gebracht, omdat deze haar invloed op het geheel kan doen gevoelen. Wanneer het tableau geregeld wordt bijgehouden, is het een intrument van groot nut voor de directie.

Het hulpbrugje, „la passerelle", is iets wat in den ambtelijken dienst veelvuldig toepassing vindt, maar wat in het systeem van Fayol beteekenis daaraan ontleent, dat hij het uitdrukkelijk gesanctionneerd wil zien.

Het doel hiervan is den omhaal van den hiërarchischen weg te bekorten. Wanneer een ambtenaar bij zijn arbeid inlichtingen noodig heeft, die behooren tot de competentie van een anderen ambtenaar bij een anderen tak van dienst werkzaam, dan zal een groote tijdsbesparing worden verkregen, indien hij zich om die inlichtingen rechtstreeks tot den competenten ambtenaar kan wenden, zonder dat zijn verzoek eerst de hiërarchische ladder moet opklimmen en afdalen en het antwoord denzelfden omweg in omgekeerde richting moet afleggen.

De rechtstreeksche verbinding tusschen twee personen, die elkaar noodig hebben, kan van toevalligen, voorbijgaanden aard zijn, doch zij kan ook

---

Zie voor de ontwikkeling dezer punten in het bijzonder: l'Eveil de l'esprit public(Etudes publiées sous la direction de M. Henri Fayol, Paris, H. Dunod et E. Pinat, éditeurs, 1918) en daarin een lezing, door hem gehouden in de société d'encouragement pour l'industrie nationale op 24 Nov. 1917.

een blijvend karakter dragen. In het eerste geval kan zij gevolg zijn van eigen initiatief, in het tweede moet zij op een uitdrukkelijk voorschrift berusten. In beide gevallen behooren de chefs der betrokken ambtenaren op de hoogte te worden gebracht van hetgeen tusschen hen is omgegaan.

Wordt door deze methode het verantwoordelijkheidsbesef en de toewijding van den ambtenaar bevorderd, dit is niet minder het geval door een ander hulpmiddel: „de conferentie", de geregelde bijeenkomsten van de chefs met hun onmiddelijk ondergeschikten. Deze kunnen op elk niveau der hiërarchie bestaan. Hoe dichter een chef bij zijn personeel staat, hoe minder de behoefte aan organisatie van het onderling contact zich doet gevoelen, maar vooral in de hoogste rangen is het noodig, niet alleen opdat de leider worde ingelicht omtrent den gang van zaken in elken tak van dienst, maar ook om de samenwerking tusschen de verschillende takken te verzekeren en om de vraagpunten van gemeenschappelijk belang, die zich voordoen, gezamenlijk op te lossen.

De chefs brengen naar hun tak van dienst de vernieuwing van de eenheid van gedachte over, die de geheele administratie moet beheerschen. Naarmate de onder hen ressorteerende afdeelingen meer of minder zelfstandigheid bezitten, naar die mate zal het meer of minder noodig zijn, dat zij op hun beurt met den afdeelingschef samenkomen om de coördinatie van den arbeid dier afdeelingen te bevorderen.

Mr. Romeyn wijst er op, dat de gedachtengang van Fayol, door hem opgebouwd op grond van zijn jarenlange ondervinding in het particulier bedrijf, principieel niet in strijd is met het karakter van den arbeid in staatsdienst.

Integendeel, terwijl het moeilijk zal zijn om den prikkel van het eigenbelang, die in het particulier bedrijf op den voorgrond treedt en waaraan ook Fayol blijkens zijn stelregelen veel waarde hecht, op een zelfde peil te brengen in den ambtelijken dienst, zoo worden toch door de methoden van Fayol de middelen aangeboden om de essentieele drijfveeren voor de ambtelijke praestatie, het plichtsgevoel en het algemeen belang, tot hoogere ontwikkeling te brengen.

Wordt de ambtenaar aan zichzelf overgelaten, dan zal het besef van het algemeen belang meer en meer voor hem vervagen. Elke tak van dienst krijgt de neiging tot zelfgenoegzaamheid, in plaats van zich te beschouwen als een rad eener groote machine, waarvan alle deelen in onderlinge overeenstemming moeten arbeiden. De methoden van Fayol hebben de strekking het gevoel van saamhoorigheid te versterken.

Naarmate zijn denkbeelden gemeen goed zullen zijn geworden, zullen zij hun invloed meer op de geheele menschelijke samenleving doen gevoelen. Een ieder kan te eeniger tijd geroepen worden om als leider van anderen op te treden. Daarom zijn Fayol en zijn aanhangers van meening, dat het de taak der opvoeding is het individu daarvoor voor te bereiden; school en huisgezin hebben daarmede meer dan tot nu toe rekening te houden,

doch vooral het hooger onderwijs, zoowel technisch als wetenschappelijk, heeft daarbij een taak te vervullen.

Politiek en parlement in kwaad gerucht.

„Politiek en parlement staan bij velen in kwaad gerucht", constateert Mr. P. A. Diepenhorst in „Stemmen des Tijds" van December j. l. Ten bewijze, dat dit vooral het geval is bij de intellectueelen, vestigt hij de aandacht op de gewijzigde stemming en de veranderde houding der universiteiten. In de vorige eeuw kwam het herhaaldelijk voor, dat zij, die aan de universiteit leiding gaven, ook in den staatkundigen strijd hun woord van gezag spraken. Niet zelden waren in fel bewogen dagen de Nederlandsche universiteiten de centra, van waaruit de richtingslijnen voor den parlementairen kamp werden getrokken.

In schril contrast met dien toestand van weleer is de staat van heden. Wel zijn nog enkele academici politieke krachten, maar het zijn uitzonderingen. Dit geldt voor alle universiteiten. De universitaire en staatkundige spheer raken elkaar nauwelijks meer.

Het betreft hier niet een incidenteel verschijnsel. Het is een symptoom van een geestesrichting, die breede groepen doortrekt. Een hartgrondige verzadiging van alle politieke bemoeienis wordt in groote kringen aangetroffen.

Schrijver gaat nu eerst de anti-politieke stroomingen na, die zich vertoonden in verschillende landen als Amerika, Engeland, Frankrijk, Duitschland, Spanje, Italië. Verschillende schrijvers weet hij aan te halen, die van meening zijn, dat het vertegenwoordigende stelsel niet bevredigend werkt en aan kracht verliest.

Vervolgens onderzoekt hij de factoren, die op dit proces van invloed kunnen zijn.

In de eerste plaats hebben naar veler meening de gedragingen der afgevaardigden dikwijls de waardigheid van het parlement neergehaald. Schrijver acht verbetering in deze wenschelijk, doch ziet in de bedoelde gedragingen nog geen reden om de politiek zelve te minachten.

Verder wordt het individualistische stemrecht aangeklaagd als een der beletselen voor de gezonde samenstelling der volksvertegenwoordiging. Schrijver meent, dat in het opkomen voor organische vertegenwoordiging dikwijls schuilt een begeerte om aan het belangen-element meer zeggingschap te geven dan oirbaar is, en noemt ook het vage en onafgewerkte een bezwaar. Intusschen ligt z. i. in deze poging tot verbetering ook veel dat aantrekt en in allen gevalle noopt zij niet tot onthouding, doch tot deelneming aan den politieken strijd.

In de derde plaats bestaat veel tegenzin tegen de al verder om zich grijpende staatsbemoeiing. Vooral in oorlogstijd drukte zwaar de last der bureaucratie. Het overheidsbedrijf leed fiasco; waar geen exceptioneele

omstandigheden aanwezig zijn, moet zijn bestaansgrond worden ontkend; het staat aanmerkelijk achter bij het particuliere bedrijf. Door sommigen werd aangedrongen op decentralisatie, op vorming van autonome groepen ter behartiging van speciale belangen.

Schrijver heeft tegen dergelijke voorstellen geen principieel bezwaar, mits zij niet leiden tot verzwakking en ondermijning van het staatsgezag. Overigens zal ook een wassende sociale organisatie de politieke beweging hoogstens kunnen louteren en steunen, niet haar opheffen.

In de vierde plaats wordt hevig geklaagd over het kwaad, dat uit het partijwezen voortvloeit. Zelfs door Mr. Cort van der Linden werd de meening verdedigd, dat de partijen als schakel tusschen kiezersvolk en parlement bij een vergevorderden staat van politieke vrijheid haar beteekenis verliezen. Hiertegenover stelt schrijver het oordeel van Bluntschli, volgens wien zich de politieke partijen te zuiverder openbaren, naarmate het politieke leven vrijer is: partijen „zijn de uitdrukking en de natuurlijke, noodzakelijke openbaring van de groote verborgen schatten, die een volk bezielen".

Al moge het partijwezen gevaren meebrengen; al moge het de gaafheid van het persoonlijk verantwoordelijkheidsbesef soms in gedrang brengen; al moge het soms leiden tot verwrongen voorstellingen van demagogen; al moge het bij wijlen het gevolg hebben, dat de partij de rust des lands aan haar belangen opoffert, — daar staat tegenover, dat het partijverband orde en eenheid schept in den chaos van meeningen, dat het de uitwassen van persoonlijke zelfgenoegzaamheid afvijlt en gemeenschapszin bevordert. Alle gemeenschappelijke actie is met gebreken behept, doch men behoeft daarom niet met heimwee terug te denken aan de oude dagen, toen een kleine côterie van districtsmagnaten haar wil aan de kiesgerechtigden oplegde.

De critici blijven in gebreke een anderen vorm van samenwerking aan te wijzen, waarin de gemeenschappelijke actie zich zuiverder dan binnen het kader der tegenwoordige partijformatie kan openbaren.

Kennelijk haten velen de politieke partij, omdat liefde voor beginselen hun vreemd is. Doch juist in deze liefde ligt de kracht van het partijwezen. „Zij zal behoeden voor een ontaarding van den politieken strijd tot een strooptocht ter bevrediging van stoffelijke belangen". Zij zal verijdelen een doorgaande versplintering van partijen. Zij zal het zoeken van de macht om zichzelve tegengaan en eendrachtige samenwerking handhaven voor de heerschappij van de gemeenschappelijk beleden ideeën.

Wordt hieraan meer aandacht geschonken dan zal men met prof. Bavinck de politiek betitelen als „een hooge, edele en schier heilige zaak", welke zich bezig houdt „met dien vorm van gemeenschapsleven onder de menschen, die voor het welzijn van een volk, voor de bewaring zijner zelfstandigheid en vrijheid, voor de ontplooiing van al zijn gaven en krachten en alzoo voor het vervullen zijner roeping in de geschiedenis der menschheid de onmisbare voorwaarde en de onontbeerlijke grondslag is.

Bij hen, die dit niet inzien, wordt het hooghartig schimpen op de politiek een onwaardig bedrijf.

Auto-activiteit naast autonomie.

13 October j.l. leidde Dr. J. H. Boeke bovengenoemd onderwerp in op een vergadering van het *Indisch Genootschap*. Het volgende is aan deze inleiding ontleend.

Terecht is door de „herzienings-commissie" de verhooging van de economische weerbaarheid der inheemsche bevolking op den voorgrond gesteld. Immers, zonder de verwezenlijking van dat einddoel moet de politieke autonomie op een teleurstelling uitloopen.

De sociaal-economische omgeving laat zich op die wijze niet van aard veranderen. Waar politieke en economische macht gescheiden blijven, doet bovendien, naar de ervaring in subtropische staten leert, de corruptie haar intrede. Ook bij een democratische toepassing der politieke autonomie zal aan het gros der bevolking blijken, dat haar heerscherschap slechts schijn is. Het gevoel van vrijheid en zelfvertrouwen, dat toch het belangrijkste element is in het beginsel van autonomie, zal door enkel politieke macht niet tot blijvend leven kunnen worden gekweekt.

De „herzieningscommissie" echter meent, dat de algemeene politieke autonomie van zelf tot de gewenschte behartiging van de economische belangen zal leiden. Zij eischt slechts de vrijheid op voor de bevolking om, met behulp van de organen van wetgeving en bestuur, voor haar belangen op te komen.

Inderdaad, indien men aanvaardt, dat er een steeds groeiende belangenharmonie tusschen de verschillende groepen dier bevolking bestaat, en indien men voorts aanneemt, dat de Indische maatschappij in haar economische ontwikkeling een normaal, organisch geheel vormt, zoodat de belangen van dat geheel door ieder deel, door elk individu als laatsten schakel, als een onderdeel van de eigen, afzonderlijke belangen worden gevoeld, dan mag men met goed vertrouwen de resultaten van een democratische autonomie, als door de „herzieningscommissie" voorgestaan, afwachten. Evenwel, er wordt door meerderen aan die belangenharmonie en die organische eenheid getwijfeld en mocht die twijfel gegrond zijn, dan vervalt de vanzelfsprekendheid, dat autonomie, die van boven naar beneden wil doorwerken, ook economisch de zegenrijke gevolgen zal hebben, die men er van verwacht, dat daarmede de oplossing zal kunnen worden bereikt van het vraastuk hoe Indië rijp te maken voor zelfstandigheid.

Men kan, om de moeilijkheid, die in dit vraagstuk schuilt, helderder aan het licht te brengen, het geval concreet stellen en vragen eenerzijds hoe de klasse van landbouwers onder de huidige omstandigheden er toe kan worden gebracht om de cultuurmiddelen, die haar van overheidswege zouden kunnen worden geboden, uit eigen overtuiging te waardeeren, te zoeken en te bevorderen, anderzijds welk belang de economisch heerschende klasse er

onder de huidige omstandigheden bij heeft, dat in de stoffelijke welvaart van deze grootste groep der inheemsche bevolking een belangrijke keer ten goede komt.

Spreker meent, dat het antwoord op geen van beide vragen bemoedigend kan luiden.

Hij meent, dat men zich in den bodem der koloniale maatschappij kan voorstellen het bestaan van twee lagen: de inheemsche landbouwklasse als onderste laag, de uitheemsche ondernemersklasse als bovenste laag, voortbrengende en dragende den tropischen rijkdom. Tusschen beide lagen bestaat dan vrijwel geen ander verband dan dat de bovenste laag de onderste neerdrukt en haar overtollige sappen opzuigt.

Pogingen om het tusschen beide lagen ontbrekend inniger verband te bevorderen, moeten volgens hem onvermijdelijk afstuiten op de ongeneigdheid van het kapitaal zich daarvoor te interesseeren en moeite te geven en op het wantrouwen en de maatschappelijke demoralisatie van de betrokken bevolkingsgroep, die de goede bedoelingen niet wil aanvaarden en den ongenooden, onbegrepen gever vreest.

De groote cultures hebben zich alle, aanpassend aan de bestaande omstandigheden, zoodanig georganiseerd, dat zij van de kolonie niet anders behoeven dan den grond en de goedkoope arbeidskracht. Zij hebben zich, wijs geworden door een geschiedenis van schade en schande, zooveel mogelijk los gemaakt van de persoonlijke capaciteiten, van de verder reikende praestaties, van het economisch inzicht, van de energie, van de ontwikkeling der bevolking; zij hebben, hun bedrijf technisch volmakend, den afstand tusschen zich en de bevolking vergroot, zoodat deze thans onoverbrugbaar geworden is. Zij hebben een sfeer van exploitatie-uit-onbegrepenverte om zich geschapen, die het den Inlander onmogelijk maakt in alleen staande pogingen tot toenadering vertrouwen te stellen.

De individualiseerende liberale beginselen, het doordringend kapitalisme hebben in Indië, wellicht in nog sterker mate dan in Europa, maatschappelijke steunselen geslecht en den economisch zwakke in een onbarmhartigen socialen strijd gejaagd. Het kapitalistisch systeem is in zijn vollen wasdom als een vreemd veroveraar Indië komen binnenvallen en heeft het in enkele tientallen jaren veroverd. Ingrijpender nog dan in Europa, is in de kolonie de ontbindende uitwerking geweest van een politiek, gebaseerd op de belangen van hen, die krachtig georganiseerd, ontwikkeld, strijdvaardig en wakker waren. De cultuurpolitiek, die Indië opende voor den energieksten ontginner; de verkeerspolitiek, die afstanden verkortte en afgeslotenheid ophief; het vrijhandelsstelsel, dat voor de buitenlandsche concurrentie de deur opende; de marktvrijheid, die de binnenlandsche concurrentie verscherpte; het steeds algemeener doorgevoerde geldbelastingstelsel met zijn individueelen aanslag; de Westersche wetgeving en rechtsbedeeling; het onderwijs — dat alles heeft op de inheemsche maatschappij en haar sociale organen een ontbindenden invloed uitgeoefend, waarop de zwakke krachten van het gros

harer leden niet berekend waren. Het heeft banden verbroken zonder nieuwe organisatie daarvoor in de plaats te stellen en daardoor demoraliseerend gewerkt.

Wanneer deze inzichten juist zijn, geven zij tevens de verklaring zoowel van de onmacht als van den onwil van beide groepen, waaruit de koloniale maatschappij is samengesteld, om aan een harmonische ontwikkeling dier maatschappij samen te werken.

Deze inzichten voeren dan tevens tot het aanvaarden van de onvermijdelijkheid eener dualistische koloniale politiek, waarbij de ontwikkeling van de inheemsche maatschappij wordt losgemaakt van de ontwikkeling in politieken zoowel als in economischen zin van de kolonie als geheel.

Het is wenschelijk in paedagogisch opzicht, dat dit dualisme aan de belanghebbenden klaar voor oogen wordt gesteld. Wanneer de economische ontwikkeling van de inheemsche maatschappij alleen door eigen krachten en door een innerlijk proces, los van de verdere koloniale ontwikkeling, kan geschieden, dan kan het slechts gunstig werken een zoo helder mogelijk licht te laten vallen op den eigen aard dier inheemsche samenleving, op haar behoeften en haar krachten als de spil, waaromheen zich het geheele Inlandsche politieke systeem zooveel mogelijk moet bewegen, opdat die samenleving èn haar leiders inzien, dat niet de Westersche assimilatie en niet de koloniale grootpolitiek de werkelijke bevrijding vermogen te brengen, maar slechts de ontwikkeling van een eigen Indische maatschappij, van den bodem opwaarts.

Spreker vraagt nu hoe en door wie tot nu toe de economische ontwikkeling der inheemsche bevolking is bevorderd, of juister: de neiging tot economischen achteruitgang van de bevolking is bestreden, en waarom de pogingen daartoe hebben gefaald, althans zooveel teleurstelling hebben geboden.

Waar noch van de belanghebbenden zelf, noch van de economische exploitanten van de kolonie vrijwillige actie in die richting was te verwachten, viel de taak van het voeren eener sociaal-economische politiek uiteraard aan de overheid toe. Het is nu de tragiek van het koloniaal bestuur bij de vervulling van deze taak geweest, dat het de onomstootelijkheid niet heeft willen inzien van het beginsel, dat elke poging om de economische ontwikkeling duurzaam te bevorderen, moet kunnen steunen op het inzicht bij de belanghebbende individuen, dat de bedoeling goed en het doel begeerenswaard; is, en op hun verlangen om aan de bereiking daarvan vrijwillig mede te werken; of wil men, dat de overheid, niet in staat om die vrijwillige medewerking van de bevolking te verwerven, gemeend heeft het daarbuiten te kunnen stellen.

Die miskenning heeft geleid tot het in Indië beruchte stelsel van „opheffen" met het telkens weer verschijnend complement van „neervallen" zoodra de heffende hand loslaat, tot de prentah kras en aloes, tot den dwang in al zijn vormen en nuanceeringen, tot het in wanhoop zelf doen, waar me-

dewerking van de bevolking op geen wijze kon worden verwacht en tot de met de epitheta volksinstituut, dorpsinstelling, al of niet coöperatieve vereeniging getooide overheidsbedrijven en bedrijfjes, zonder eenig organiek verband met het dorpsvolk in het algemeen of de leden in het bijzonder.

Men kan de Regeering niet gebrek aan belangstelling, aan goeden wil verwijten, maar die belangstelling heeft altijd de zaak gegolden, niet de personen.

Waar men niet naar vroeg, was hoe de bevolking die instellingen en maatregelen zou ontvangen, hoe zij daarop zou reageeren, of en in welken vorm zij die wenschte. Men legde aan de belanghebbenden geen verantwoordelijkheid op, maar men gunde hun ook geen, althans geen beslissende stem in het kapittel. Men dacht voor hen en men deed voor hen. Men leerde de bevolking resultaten te aanvaarden, zonder zich te bekommeren om de wijze van totstandkoming; zich aan bevelen te onderwerpen, in stede van eigen inzicht te oefenen en eigen wil te doen beslissen; de hulp van derden te verwachten, in plaats van zichzelf in te spannen.

De vraag, die zich dientengevolge heeft opgedrongen, is derhalve:

Hoe zijn in de inheemsche maatschappij de elementen te vinden, die haar organische, spontane ontwikkeling kunnen bevorderen, los van de boven haar staande, haar vreemde machten?

Dit vraagstuk is ook door de voorstanders eener autonomie op dualistischen grondslag onder de oogen gezien. Maar niet opgelost en ook niet op te lossen.

Daar de thans als zoodanig beschouwde desa-instellingen inderdaad meer bestuursinstellingen zijn, zou in ieder geval een grondige reorganisatie vereischt zijn om haar tot werkelijk autonome desa-instellingen te maken. Maar ook dan zou de desa haar oude kracht niet herkrijgen. De reeds eerder aangewezen ontbindende, individualiseerende invloeden hebben ook de desagemeenschap aangetast.

Daarenboven, de belangrijkste der thans als desa-instelling georganiseerde aangelegenheden eigenen zich welbeschouwd niet daarvoor. Die regeling is enkel het gevolg van de armoede aan organisatievormen. Ook in hoog ontwikkelde gemeenschappen zal men de veefokkerij, de credietverschaffing niet publiekrechtelijk geregeld aantreffen en in meer primitieve gemeenschappen ook het onderwijs niet. Er ontstaat voorts een toenemende differentiatie in de inheemsche maatschappij, een differentiatie, die van de sociale ontwikkeling onmisbare voorwaarde is en daarom eer bevorderd dan tegengegaan moet worden. Maar die differentiatie brengt gescheidenheid van belangen en van belangstelling mede. Daardoor verzwakt bij het sterker worden van de individualiteit de communale geest, die de stut moet zijn van de desa-autonomie. Hoe kan dan onder die omstandigheden de desa-autonomie nog met nieuwe verantwoordelijkheden worden verzwaard dan wel de verzorging van deze aangelegenheden aan publiekrechtelijke

organisaties van nog grooteren omvang worden toevertrouwd? Dat alles moet maakwerk blijven, zonder innerlijke kracht.

Daarom kan ook inheemsche autonomie in dezen niet de verlangde redding brengen.

Maar wat dan?

Spreker meent, dat die redding moet komen van de op vrijheid en eigen verantwoordelijkheid gegronde samenwerking van kleine, homogene groepen van belanghebbenden. Men moet echter kunnen aannemen, dat de zin voor zelfwerkzaamheid en het gevoel van zelfvertrouwen, die men thans mist, niet blijvend behoeven te ontbreken; dat zij slechts slapen en door een andere opvoedingsmethode wakker kunnen worden geroepen.

De voorbeelden, waarbij die motieven werkten, schijnen spaarzaam te zijn. Zij zijn het niet in die mate. Men dient echter rekening te houden met de opzettelijke verborgenheid, waarin dergelijke pogingen geschieden. De bevolking heeft meer dan haar lief is kennis gemaakt met de al-verslindende zucht van bereddering, van zelf beter weten en naar zich toe halen, die de vertegenwoordigers van het gouvernement pleegt te bezielen, en zij verbergt deze kleinoodiën, die haar lief zijn, voor het oog van de overheid. Men moet helaas ook rekening houden met het kortstondig bestaan van vele dezer pogingen, ten gevolge van haar onbeholpenheid en van de snel opkomende moedeloosheid, die de eerste moeilijkheid niet weet baas te worden of te doorstaan.

Hoe het zij, de beginselen, die al deze pogingen en bewegingen gemeen hebben, zijn onmiskenbaar. Zij zijn een streven naar vrijheid en een gevoel van zelfvertrouwen, een besef van eigen verantwoordelijkheid voor wat tot stand en van eigen kunnen om een gewenscht resultaat te bereiken. Deze beginselen nu moeten het leven geven aan de auto-activiteit, de zelfwerkzaamheid, die spreker als noodzakelijke aanvulling van de autonomie beschouwt, als de eenige motorische kracht, die de Inlandsche maatschappij kan voeren tot de economische en daarmede tot de blijvende verovering van het terrein, nu door vreemden bezet.

In de allereerste plaats moet aan dit alles ten grondslag liggen de overtuiging, dat een drang naar economische verbetering bestaat of dat hij, waar hij afwezig schijnt, slechts slaapt onder den verdoovenden invloed van maatschappelijke moedeloosheid.

Voorts zal het steunpunt, de prikkel, aangepast moeten zijn aan de ontwikkeling van het subject. Het subject, de inheemsche bevolking, toch zal uit vrijen wil het middel moeten kiezen. Het moet haar niet mogen worden opgedrongen en het zal derhalve binnen haar bevattingsvermogen moeten liggen.

Van de objecten zal de aandacht op de subjecten moeten worden overgebracht. Experimenteel zal moeten worden vastgesteld hoe de activiteit van de belanghebbenden kan worden gewekt en dan zal aan die eigen activiteit moeten worden overgelaten het beoogde doel met eigen krachten te bereiken.

De taak van den opvoeder zal, zooals ook dr. Montessori het uitdrukt, in de eerste plaats moeten bestaan „in het beschermen en leiden van de krachten, zonder ze te belemmeren in haar groei, en in het brengen van het subject in aanraking met den geest, die in hem is en die door hem behoort te werken".

Spreker geeft toe, dat de toepassing van het beginsel der auto-activitiviteit moeilijkheden zal meebrengen. De grootste moeilijkheid zal blijken te zijn die van onthouding.

Dan brengt het beginsel van auto-activiteit de moeilijkheid mede van organisatie. Waar een hooger gezag regelt, bestuurt en controleert, bestaat aan verdere organisatie geen behoefte. Dat wordt anders, wanneer men in dezen de persoonlijke vrijheid wenscht te eerbiedigen.

Deze organisatie zal, althans in den eersten tijd, propaganda noodzakelijk maken, voorts hulp en contrôle. Het begin van beweging in wat zoo lang stilstond, zal moeite en geduld kosten. Regelingen van de grondbeginselen der organisatie zullen moeten worden vastgesteld, wantrouwen zal moeten worden overwonnen, vertrouwen gewekt, de juiste aangrijpingspunten gevonden, ervaring zal moeten worden opgedaan.

Het beginsel van auto-activiteit doet ook de onmisbaarheid gevoelen van medewerking van de landskinderen, van de blijvers: van hen, die weten door te dringen in het allerheiligste en van hen, die kunnen wachten tot het zaad ontkiemt. En dan geen leiding in grooten stijl, maar medewerking met de daad, plaatselijke pioniersarbeid.

Ook die Indische leiders zullen hun blik in andere richting moeten wenden. Willen zij inderdaad vooruitgang, dan zullen zij hun aandacht niet uitsluitend moeten vestigen op de koloniale vertegenwoordigende organen van thans en van de naaste toekomst, maar ook op den bodem, waarop die organen zullen moeten kunnen steunen, op de massa der inheemsche bevolking, die de waarlijk Indische gemeenschap moet vormen. Boven de leus: Indië voor de Indiërs, zal dan als belangrijker en meer urgent de leus moeten worden gesteld: de Indiërs voor Indië.

Boekbespreking.

Verslag van de Ombilinmijnen over 1920.

De stroom jaarverslagen betreffende onderdeelen van het departement van Gouvernementsbedrijven houdt nog steeds aan; onlangs ontvingen wij het verslag over de Ombilinmijnen over 1920.

De voorbereiding ging in dat jaar geregeld voort; de hoeveelheid voor dadelijken afbouw beschikbare kolen werd geschat op totaal 650.000 ton. De ontginning leverde op 567.172 ton (in 1819 510.821 ton), neerkomend op een dagproductie van 1820 ton (1609 ton). Per arbeider van de mijnsterkte werd 0.424 ton, per arbeider der totale sterkte 0.266 ton gewonnen. Op het eind van het jaar waren bij het bedrijf werkzaam 119 Europeesche ambtenaren, terwijl de sterkte van contractanten ruim 3300 bedroeg, van dwangarbeiders ruim 4100; verder waren er nog gemiddeld 1848 vrije arbeiders aanwezig. De kosten per dagdienst waren voor de contractanten 1,6657, voor de dwangarbeiders 1,2182 en voor de vrije arbeiders 0,7634.

De opbrengst der geleverde kolen, exclusief de levering aan den Sumatraspoorweg, bedroeg ƒ 14.023.967. Na aftrek van ƒ 451.091 wegens afschrijving en ƒ 330.621 voor kapitaalsrente, bracht het bedrijf nog een overwinst op van ƒ 4.658.449, tegen ƒ 1.320.163 in 1919.

De balans vermeldt een eindcijfer van ƒ 25.505.893.55, waarin voor uitbreidingswerken in uitvoering ƒ 704.794.67 voorkomt, voor onderzoekingen ƒ 170.445.95.

Een aantal statistieken en een paar graphische voorstellingen zijn als bijlagen aan het verslag toegevoegd.

Jaarverslag van den topografischen dienst in Nederlandsch-Indië over 1921 (17de jaargang).

Keurig verzorgd wat gewaad en uiterlijk betreft, handhaaft dit verslag de goede reputatie van de topografische inrichting. In een voorbericht vestigt het hoofd van den dienst er de aandacht op, dat het verslag eenigszins anders ingedeeld is dan in vorige jaargangen en dat voor de plaatsnamen de nieuwe schrijfwijze gevolgd is, welke binnenkort door de Regeering voor het gebruik in ambtelijke stukken zal worden voorgeschreven.

Het algemeen overzicht vermeldt verschillende bezuinigingsmaatregelen, grootendeels de organisatie betreffende en aansturende op inkrimping. Van

de uitbreiding van den dienst, welke reeds was toegestaan en waardoor men een bespoedigde opneming van de buitengewesten hoopte te bereiken, komt niets. Ook de plannen voor een centrale opleidingsschool, waar opnemers en topografen voor alle landsdiensten en desgewenscht voor gemeenten, gewesten en landschappen zouden worden opgeleid, zullen voorloopig niet tot uitvoerig komen. Het personeel werd aangevuld met een aardrijkskundig ambtenaar, van wiens hand een tweetal bijdragen in het verslag zijn opgenomen.

Het verslag vermeldt topografische metingen in de buitengewesten, waar 9973 K.M². werd gekarteerd, tegen 8987 K.M². in 1920. Op verschillende eilanden werden verder terreinverkenningen verricht. Ook op Java werd het karteeringswerk voortgezet. De landrente-metingen betroffen Java (686.000 bouws), Bali (123.886 bouws) en de Z. en O. afd. van Borneo (131.519 bouws); op Java werden zij aan het eind van het jaar grootendeels gestaakt om het personeel voor andere werkzaamheden vrij te maken. Het overzicht vermeldt ten slotte nog een belangrijke proef met de fotogrammetrie als methode van terrein-opneming; de verwerking van de opgenomen foto's is nog niet afgeloopen.

De reproductie-inrichting maakte voor 's Lands dienst 6.8 millioen afdrukken, tegen 7.6 millioen in 1920, 2.7 millioen in 1915, 1.2 millioen in 1910; 65% van het werk was bestemd voor andere departementen dan Oorlog.

Daarna volgen verschillende hoofdstukken met gedetailleerde overzichten van de werkzaamheden, door de verschillende onderdeelen van den dienst — triangulatiebrigade, opleidingsbrigade, opnemingsbrigaden enz. — verricht, telkens met fraaie kaartjes en keurige statistieken van de kosten van het werk verduidelijkt.

Een aantal bijlagen vergezellen het verslag, o.a. een overzichtelijk opgave van de uitgaven, welke bedroegen.

Voor de brigades en topogr. cursus:	...ƒ 1.825.003.85½
Hoofdkantoor en topogr. inrichting	„ 544.568.99
Artikelen op jaarlijkschen eisch (geschat)	„ 248.000.—
Uitgaven en aankoop in N. I.	„ 100.772.—
	ƒ 2.718.344.84½

Daartegenover staan aan inkomsten:

Opbrengst verkochte kaarten:	ƒ 22.203.90
Waarde van kosteloos en tegen regular. verstrekte kaarten	„ 48.314.50
	ƒ 70.514.40

Ten slotte bevat het verslag nog een tweetal bijdragen van Dr. S. van Valkenburg, den aardrijkskundige bij den dienst. In de eerste wordt de taak van den geograaf bij topografisch werk uiteengezet. De andere, geomorphologische beschouwingen over de Padangsche Bovenlanden, is versierd met een reeks afbeeldingen van landschappen, door de smaakvolle keuze van het

onderwerp en bijzonder fraaie reproductie een genot voor het oog; het is verblijdend, dat hier te lande zulk uitstekend reproductiewerk geleverd kan worden.

De theoretische grondslag der progressieve winstbelasting.

In de „Taak"-nummers 274, 275 en 276 heeft J. van G(elderen) de theoretische gronden aangevoerd, waarop zich naar zijn meening een progressief stelsel bij de winstbelasting op vennootschappen laat verdedigen. Uit hoofde van het belang van deze beschouwingen en van het voorwerp er van volgt hieronder een overzicht van het betoog.

Een progressieve heffingsschaal is bij deze belasting betrekkelijk nieuw; ze is nergens uit theoretische overweging, doch in de meeste landen uit den fiscalen nood der oorlogsjaren geboren en wel in de overal ingevoerde belastingen op de oorlogswinsten. In Indië bestond ze in bescheiden mate reeds sinds 1908.

Zij is een toepassing van een beginsel, dat bij persoonlijke belastingen reeds langer practijk was en dat daar later zijn abstract theoretische verdediging heeft gevonden in de moderne waarde- en grensnutleer. Evenals bij goederen het geval is, wordt n.l. de waarde van elk inkomensdeel voor den bezitter grooter of kleiner naarmate hij over een geringer of grooter aantal dier eenheden de beschikking heeft. Bij een juiste progressie, die niet meer beoogt dan aanpassing aan dit psychologische feit, is dus het reëele offer der belastingbetalers bij het afstaan van uiteenloopende fracties van hun inkomen gelijk.

De niet-toepasselijkheid van progressie op de vennootschapsbelasting wordt dan ook gebaseerd op het zakelijk karakter van deze belasting: bij de zakelijke opbrengsten, die hier moeten worden belast, komen geen onderlinge verschillen in waarde of grensnut voor, die te vergelijken zijn met die bij de inkomens, waar zij den rechtsgrond voor progressie hebben gevormd. Schrijver bestrijdt dit. Hij beschouwt daartoe de vennootschap niet enkel als middel om anderen aan inkomen of inkomensdeelen te helpen, maar tevens als een der organisatie-vormen, waardoor zich de maatschappelijke productie voltrekt, als middel dus om de geregelde instandhouding en uitbreiding der sociale voortbrenging mogelijk te maken. Een belasting, van de opbrengsten geheven, behoort derhalve rekening te houden met de mate, waarin een bepaald bedrijf in staat is zulke opbrengsten te kweeken. Evenals volgens een rechtsbeginsel in de belastigleer het persoonlijke offer, dat de staat van een bepaald *individu* vergt, voor allen gelijk moet zijn, moet volgens een economisch beginsel het offer, dat de staat eischt van de maatschappelijke productie, die hij in de afzonderlijke bedrijven treft, voor den voortgang van dit productie-proces gelijk zijn. En evenals door progressie in de inkomstenbelasting het gezamenlijke offer der individuen het kleinst wordt gemaakt, evenzoo kan door progressie in een opbrengstbelasting het totale maatschappelijke offer het kleinst worden gemaakt.

Dit wordt duidelijk, wanneer men de verschillen in het oog vat tusschen de winsten jaar in jaar uit door de onderscheidene ondernemingen behaald, en die het gevolg zijn van de speciale omstandigheden, waaronder elk dier ondernemingen heeft te werken. Dit is het rente-verschijnsel, het verschijnsel van het zoogenaamde differentiëele inkomen, dat de oudere economen vrijwel uitsluitend aan de grondrente hadden gedemonstreerd, maar dat thans blijkt te kunnen worden aangewezen bij alle inkomenstakken.

Rente in dezen zin is elk inkomensdeel, dat bij een gegeven stand van de conjunctuur een bepaald algemeen niveau van loon, winst of pacht te boven gaat en door de concurrentie niet kan worden afgeslepen. Het vroeger veelal zoo scherp gestelde verschil tusschen concurrentie en monopolie toch blijkt in werkelijkheid niet te bestaan, aangezien deze beide uitersten door een gansche reeks van overgangsgevallen worden verbonden.

Hoe laat zich dit verschijnsel nu gebruiken bij het bepalen van een basis voor de opbrengst-belasting?

Elke onderneming moet, wil ze ongestoord aan de voortbrenging blijven deelnemen, zooveel opleveren, dat daaruit het levensonderhoud dergenen, die bij haar in dienst zijn, kan worden betaald, het kapitaal kan worden vernieuwd (in stand gehouden) en aan de bezitters van dit kapitaal zooveel toevloeit, dat zij dit niet aan het bedrijf trachten te onttrekken om elders betere belegging te vinden. Naar elk van deze richtingen vindt de belastbaarheid der onderneming haar grens. Deze grens is evenwel nauwer getrokken, naarmate een onderneming dichter ligt bij het punt, waar nog slechts een „grensopbrengst" wordt verkregen en ruimer uitgezet, naarmate meer „rente" (in bovenbedoelden zin) uit haar opbrengsten wordt genoten. Naarmate een grooter deel van iemands inkomen tot bestrijding van dit minimum-levensonderhoud noodig is, is die persoon minder draagkrachtig. Hierop steunt de progressie in de inkomensbelasting. Bij de grensopbrengst ligt het analogon met het minimum-levensonderhoud vao het individu, dat door de inkomstenbelasting wordt gespaard.

Naarmate een individu over een grooter inkomen beschikt, wordt elk volgend deel van zijn inkomen voor zijn levensbehoeften ontbeerlijker. Daarom kan elk volgend deel iets zwaarder worden belast. Naarmate een onderneming een grootere opbrengst verwerft, wordt elk volgend deel van die opbrengst voor de ongestoorde deelneming aan de voortbrenging ontbeerlijker. Daarom kan elk volgend deel iets zwaarder worden belast.

Welke zijn nu de voordeelen van een dergelijke belasting naar sociale draagkracht?

Zij maakt het ontzien van de kleinere en zwakkere bedrijven mogelijk. Omdat de zwaardere druk valt op de ondernemingen met de hoogste opbrengsten, is het gevaar voor productie-inkrimping of bedrijfssluiting het geringst. Deze ondernemingen houden immers, zoolang niet hun geheele „rente" wordt afgeroomd, altijd nog méér over voor de voortzetting van het bedrijf dan zoovele anderen. En ten slotte is deze belasting, behalve

wellicht in het zeldzame geval van het bestaan van een volledig monopolie, niet afwentelbaar.

Deze progressie zal dadelijk worden geamortiseerd in een daling van de koerswaarde der aandeelen, omdat deze waarde is gegrond op het gekapitaliseerd bedrag der jaarlijksche netto-opbrengsten, welke netto-opbrengsten met de hoogere belastingbijdrage verminderen.

In een kolonie als Indië nu zal een progressieve opbrengstbelasting van groote beteekenis zijn, omdat de boven het normale stijgende rentabiliteit hier zoo belangrijk is tengevolge van het monopolie-karakter van veel harer ondernemingen. De kapitaalkrachtigste en meest winst gevende ondernemingen bijv. vindt men in de groote cultures en in de petroleumwinning. En een belangrijk deel van de door deze gemaakte „kapitaalwinsten" bestaat theoretisch-economisch gesproken uit grondrente en mijnbouwrente.

Naast deze stevigst gefundeerde bron van differentiëel inkomen, zijn er echter nog andere werkzaam. De geringere onderlinge concurrentie der kapitalen laat in handel en bedrijf tal van monopolies of monopoloïde posities ontstaan, die elders zouden worden weggenivelleerd. De stroeve werking der concurrentie in vele branches van import en tusschenhandel is overbekend en o.m. bijvoorbeeld oorzaak, dat het verband tusschen groot- en kleinhandelsprijzen hier veel minder nauw is en dus aanzienlijker winstmarges laat dan elders. Er zijn tal van ondernemingen, die een feitelijk monopolie genieten, doordat zij hier te lande de eenige in hun branche zijn. Het sterkste voorbeeld hiervan is de Bandoengsche kininefabriek. Bij den opkoop van bevolkingsproducten komen soortgelijke verschijnselen plaatselijk voor.

De bewijzen van de juistheid van deze beweringen zijn in tal van financieele verschijnselen, die voor het Indislhe bedrijfsleven typisch zijn, te vinden. Allereerst in de groote, vrijwel constante verschillen in beurswaarde, die volgens de koerslijsten der Indische aandeelen bij deze, tengevolge van de verschillende dividendpercentages, blijken te bestaan.

Voorts in het bij de grootste lichamen in gebruik zijnde systeem van openlijke en stille reserveeringen, abnormaal hooge afschrijvingen, bekostiging van kapitaalsuitgaven uit de exploitatie-winsten, e. d.

Ten slotte in het stelsel van uitkeering uit de winst van gratis bonus-aandeelen, waardoor tevens het voordeel wordt verkregen, dat de toekomstige dividenden procentueel lager schijnen dan ze inderdaad zijn.

Al deze verschilllen worden door een proportioneele heffing geheel verwaarloosd.

De groote en heilzame beteekenis van de progressie in de winstbelasting komt vooral scherp in het licht, indien men bedenkt, dat al deze „rente"-opbrengsten, aan den dag tredend in de talrijk voorkomende overwinsten, als zoodanig op geen andere wijze een speciale bron van staatsinkomsten vormen.

Verslag van het algemeene syndicaat van suikerfabrikanten in Ned-Indië over het 27e jaar, 1921.

Verschenen is het jaarverslag van het suikersyndicaat, dat weder tal van bijzonderheden brengt, niet alleen over den staat der vereeniging, maar ook over den toestand van de suikercultuur hier te lande. Het eerste hoofdstuk behandelt de interne huishouding der vereeniging en geeft een paar korte mededeelingen over grondhuur- en irrigatie-aangelegenheden en premies aan desa-hoofden; de volgende hoofdstukken zijn van meer algemeen belang. Het tweede behandelt de suikercultuur in engeren zin. De klimaatsomstandigheden waren voor den aanplant, die in 1921 vermalen werd, gunstig; het verwerken van den oogst leverde ook weinig bezwaren op; alleen werd hier en daar geklaagd over geringe werkwilligheid. De resultaten van oogst 1921 waren dan ook belangrijk beter dan van den vorigen; per bruto bouw werd 121.37 picol hoofdsuiker gemaakt; de totale suikerproductie wordt op 27.275.441 picol gesteld.

De aanplant, in 1921 voor den oogst 1922 in den grond gebracht, kwam eveneens onder gunstige omstandigheden in den grond. Uitstekende resultaten worden vermeld van de proeven over mechanische grondbewerking, verkregen met de werktuigen van Ir. van Dijk; er wordt een toenemend gebruik van verwacht. De suikercultuur heeft een belangrijken stap vooruit gedaan.

De suikermarkt vertoonde in 1921 een minder opwekkend beeld; zij bewoog zich het geheele jaar door onder de schaduw van een wereldsurplus, dat zeer waarschijnlijk en nabij scheen, op grond van de geweldige uitbreiding van de suikerindustrie op Cuba, het herstel van de beetwortelsuiker-industrie in Europa en de verminderde consumptie. De prijs daalde daardoor somwijlen tot een peil, hetwelk voor de toekomst der Javasuikerindustrie het ergste deed vreezen. Het verloop der markt, voornl. onder invloed van den toestand op Cuba, wordt dan van maand tot maand beschreven. De prijzen zetten in Januari 1921 nog vrij goed in met ongeveer *f* 20 per picol voor S.H.S., gingen daarna met schommelingen neer; in Mei geraakte de markt in een lustelooze stemming, zoodat eind Mei voor de leveringen voor Juni, Juli en Aug./Sept. de prijzen van *f* 15 tot *f* 12½ liepen; eind December was de prijs voor ready levering *f* 12⅜, voor Jan./Febr. levering slechts *f* 12.

Ultimo December 1920 bedroeg de suikervoorraad op Java ± 4.730.000 picols. Uitgaande van dit cijfer komt men dan tot de volgende optelling:

Voorraad 1 Jan. 1921	4.730.000	picols
Verscheept in de maanden Jan. t/m April 1921	3.722.000	„
	1.008.000	picols
Consumptie gedurende de eerste vier maanden van 1921	400.000	„
	608.000	picols

Zeer waarschijnlijk echter beloopt de locale consumptie voor Ned.-Indië aanzienlijk meer dan de 100.000 picols 's maands, waarop zij bij deze rekening werd geschat en als zeker kan dan ook worden aangenomen, dat ultimo April 1921 geen voorraden uit ouden oogst meer op Java aanwezig waren. De vermoedelijke „stock" op 31 December 1921 laat zich dan als volgt berekenen:

Productie aangesloten fabrieken	24.208.572	picols
„ niet-aangesloten fabrieken	2.995.133	„
	27.203.705	picols
Verscheept gedurende Mei t/m December 1920	22.110.197	„
	5.093.508	picols
Consumptie gedurende Mei t/m December 1920 (8 × 150.000 picol)	1.200.000	„
Voorraad ultimo 1921	3.893.508	picols

De doorsneeprijs, door de V.J.P. voor dezen oogst behaald, bedroeg ƒ 15.032.494 per picol kristal.

Het vierde hoofdstuk behandelt de verdere geschiedenis der industrie. Er wordt op gewezen, dat 1921, waarin de verkoopprijs den kostprijs naderde, voor sommige ondernemingen zelfs niet haalde, tot bezuiniging in het bedrijf noopte. Wanneer niet alle aandacht aan het werk van versterking naar binnen gegeven kon worden, was dit te wijten aan de omstandigheid, dat de Regeering nog te veel het karakter der malaise miskende en nog niet voorzag het noodweer, dat in aantocht was. In de eerste plaats bleek dit uit Haar sociale politiek. De arbeidscommissie, op grond van een motie van den Volksraad door de Regeering ingesteld bij besluit van 14 Febr. 1919 No. 7, stelde een onderzoek in naar de arbeidstoestanden op Java. Het spreekt van zelf, dat de suikerindustrie gaarne bereid was daarbij hare volle medewerking te verleenen om dit onderzoek zoo goed mogelijk te doen slagen, overtuigd als zij was, en is, van het groote nut van betrouwbare gegevens, juist in de landen, waar vrijwel alles nog op schattingen en gissingen berust, en noodzakelijk als zij het acht, dat elke maatregel van eenige beteekenis op de werkelijkheid, dat wil dus zeggen op f e i t e n, zij gebouwd. Maar daarom betreurt zij het te meer, dat de Regeering zelve aan deze commissie wat betreft hare taak een uitbreiding gaf, welke de voorsteller van de motie noch de Volksraad had gewenscht en dit nog nader accentueerde door de commissie, terwijl deze nauwelijks haar onderzoek had kunnen aanvangen, bij geheim schrijven naar haar gevoelen te vragen omtrent de vaststelling van minimumloonen voor arbeiders op Java en Madoera, later ook omtrent de instelling van arbeidsraden, welke ten doel zouden hebben de rustige ontwikkeling der arbeidsverhoudingen te

bevorderen en de kans op hevige conflicten in de bedrijfswereld te verminderen.

Daardoor werd de commissie gedwongen, in plaats van zich aan het onderzoek te kunnen wijden, vrijwel al haar tijd te besteden met het onderzoeken van de mogelijkheid van een doorvoering van maatregelen, waarvan de praktijk voldoende had uitgewezen, dat zij het ideaal van een socialen vrede geen stap nader tot zijn verwezenlijking konden brengen. Op de werkwijze der commissie en haar conclusies oefent het verslag kritiek uit; zij eindigde met datgeen, waarmede zij had behooren te beginnen: met de methode vast te stellen, volgens welke zij te werk zou gaan bij het volvoeren van haar taak. Op dit averechtsche werken van de commissie kan, naar het verslag meent, niet genoeg de aandacht worden gevestigd. Want het moge dan al zijn, dat in het aangezicht van de huidige crisis wel niemand meer zal durven reppen van de doorvoering der maatregelen, door de commissie met zooveel vuur voorgestaan, het vertrouwen in de toekomst is er niet grooter door geworden.

De suikerindustrie toonde met daden — instelling van een pensioenfonds, ongevallenfonds, onderzoek naar bedrijfsongevallen, naar vrouwen- en kinderarbeid, naar hygienische toestanden — hoezeer haar het sociale vraagstuk ter harte gaat.

De bezwaren der industrie tegen de door de arbeidscommissie voorgestelde maatregelen vinden dan ook niet hun grond in het sociale karakter dezer maatregelen, veeleer in het besef, dat het nuttig effect van deze maatregelen zeer twijfelachtig is, terwijl daartegenover de nadeelen zoo groot zijn, dat zij het voortbestaan der industrie op zijn minst genomen zeer zullen bemoeilijken.

Het verslag wijdt een uitvoerige bespreking aan het vraagstuk van de wettelijke vaststelling van minimumloonen, waarover de Regeering advies van het dagelijksch bestuur vroeg. Daarbij wordt de conclusie der arbeidscommissie, „dat hier te lande onderbetaling plaats vindt", bestreden. De commissie bleef in gebreke een duidelijk bewijs daarvoor te leveren; het syndicaatsbestuur geeft daartegenover een overzicht van de loonen, van 1916 tot en met 1920 aan Inlanders uitbetaald. Zij bedroegen:

Jaar	Totaal bedrag der loonen, omgerekend over het volle aantal werkende fabrieken in guldens.	Totale rietaanplant in bouws.
1916	59.149.181	221.823
1917	60.983.417	226.082
1918	61.804.638	229.791
1919	53.930.881	193.977
1920	79.520.417	219.925
1921	101.478.616	224.724

Op grond hiervan betoogde het dagelijksch bestuur, dat er niet de minste aanleiding bestond — althans wat de Java-suikerindustrie betrof — om een wettelijke regeling voor minimumloonen in het leven te roepen, terwijl het ook tegen een proefneming waarschuwde, waar de Ned. Indische industrieën kwetsbaarder zijn dan welke industrieën ter wereld ook. Ten einde dit aan te toonen, geeft het verslag als bijlage een graphische voorstelling en cijfers voor den kostprijs en den verkoopprijs der Java-suiker gedurende de laatste jaren; de cijfers volgen hier.

Kostprijs.				Verkoopprijs.			
1907	5.94	1915	6.38	1907	6.50	1915	9.91
1908	5.75	1916	7.17	1908	6.82	1916	11.49
1909	5.85	1917	6.38	1909	6.95	1917	10.38
1910	6.20	1918	7.50	1910	7.94	1918	8.60
1911	6.27	1919	8.39	1911	7.74	1919	17.66
1912	6.44	1920	19.78*)	1912	8.26	1920	33.65
1913	6.44	1921	.....	1913	7.50	1921	15.05
1914	5.85			1914	8.50		

Het verslag zet dan uiteen, dat voor den Inlandschen werknemer hier te lande loonsverhooging tot geringe arbeidsprestatie aanleiding kan geven. Men kan bij den veldarbeid niet ad libitum doorgaan met het verhoogen van loonen, zoolang het loon, waarop de Inlandsche arbeider het meeste praesteert, nog zoo laag ligt als inderdaad het geval is. Het eenige middel zal zijn: volksopvoeding. Gaat de Inlandsche arbeider, uit zucht om zich boven het huidige peil te verheffen, voor hooger betaling beter werken, dan zullen de loonen vanzelf stijgen en zal de wetgever zich het hoofd niet meer behoeven te breken over de kwestie der minimumloonen.

Omtrent de wenschelijkheid om voor Ned.-Indië arbeidsraden in het leven te roepen gaf de Java-suikerwerkgeversbond zijn oordeel, dat ongunstig luidde. Het bestuur van dezen bond kwam tot de slotsom, dat verschillende vormen van overheidsbemoeienis in het buitenland weinig of niets uitwerken ter voorkoming van conflicten tusschen werkgever en werknemer en dat Indië niet rijp is voor arbeidsraden met min of meer vèrgaande bevoegdheden. Verder wordt er nog op gewezen, dat de geschillen hier te lande zijn belangenquaesties, geen rechtsquaesties; de raden zouden zich, bij gebrek aan vaste vormen voor hun rechtspraak, moeten laten leiden door subjectieve opvattingen omtrent sociale rechtvaardigheid, waardoor het gevaar niet denkbeeldig is, dat het instituut zou komen te staan onder invloed van politieke stroomingen.

In een advies over een wettelijke assistentenregeling voor Java gaf het dagelijksch bestuur te kennen aan het regelen van de arbeidsvoorwaarden door beide partijen in onderlinge overeenstemming de voorkeur te geven; de bestaande toestand, waarbij de Java-suikerwerkgeversbond een

*). Alle belastingen inbegrepen.

strenge controle uitoefent op de arbeidsvoorwaarden zijner leden en waarbij ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden overleg pleégt plaats te vinden tusschen de georganiseerde werknemers en werkgevers, maakt een ingrijpen van boven af onnoodig.

Zeer uitvoerig wordt de belastingpolitiek der Regeering behandeld. Op de wenschelijkheid van overleg tusschen Regeering en suikerindustrie op dit punt wordt gewezen, de onvoldoende belastingbetaling door vreemde Oosterlingen besproken en op het gevaar voor overmatigen belastingdruk en de noodzakelijkheid van reserves de nadruk gelegd, terwijl ten slotte de economische beteekenis van de industrie met eenige cijfers wordt weergegeven, aan welk overzicht de hieronder volgende cijfers zijn ontleend.

In 1920 droeg de suikercultuur aan de landsinkomsten bij:

A. Inkomstenbelasting (inkomen, extra- en overwinst).
B. Pikolgeld van ƒ 0.50 over oogst 1919.
C. Suikerbelasting 1920, verrekend met extra-winstbelasting.
D. Wegenbelasting.
E. Verponding.
F. Belasting op auto's en paarden t. laste v.h. bedrijf.

Voor al deze belastingen samen wordt hetgeen de suikerindustrie betaalt op 147 tot 157 millioen gulden geraamd.

G.	Inkomstenbelasting, opgebracht door physieke personen voor inkomens, door de suikercultuur verworven	ƒ	5.500.000.—
H.	Invoerrecht	„	990.000.—
J.	Bijdragen aan inkomsten van Gouv. bedrijven...	„	8.761.000.—
K.	Uitgaven voor de cultuurpolitie	„	1.800.000.—
L.	Zegelbelasting	„	55.500.—
M.	Irrigatie	„	1.687.000.—
N.	Havengelden	„	160.000.—
	Totaal G t/m N	ƒ	18.953.500.—

Naarmate men het eerste bedrag dus hoog of laag raamt, komt men tot een schatting van rond 166 tot 176 millioen, welke de suikerindustrie in 1920 tot de landsinkomsten bijdroeg; echter in het verslag wordt aangeteekend, dat 1920 een jaar van hooge winsten was. Moge in andere jaren de bijdrage lager zijn, de suikerindustrie kan toch de grootste kostwinner in het Indische Staatshuishouden genoemd worden.

In het verslag worden verder nog eén aantal andere onderwerpen besproken; ten slotte is het totstandkomen vermeld van den ondernemersraad voor Ned. Indië, waarin een aantal vereenigingen en maatschappijen, die zich bewegen op het gebied van landbouw, industrie, handel en verkeerswezen in Ned.-Indië, werden samengebracht. Van de oprichting van een cultuurraad hier te lande werd daarom afgezien; wel zal men ook hier eerlang een ondernemersbond oprichten, waarin ongeveer dezelfde groepen vereenigd zullen worden, als in den ondernemersraad in Nederland.

Herleving. Oorsprong, streven en geschiedenis der nationalistische beweging in Britsch-Indië, door D. M. G. Koch, ambtenaar ter algemeene secretarie te Buitenzorg. G. Kolff & Co., Weltevreden (1922).

Een werk als dit moet met belangstelling en blijdschap worden begroet. Nederlandsch-Indië heeft een stadium bereikt, waarin sterk de behoefte wordt gevoeld aan zelfstandige studie van Indië uit, tot voeding van den Indischen geest, tot voorziening in hetgeen de Indische samenleving van noode heeft. Het is dezelfde reden, waarom immers ook steeds meer getracht wordt, in Indië eigen wetenschappelijke centra te vormen. De heer Koch heeft een juiste opvatting van de taak, die maatschappelijke studie thans heeft te vervullen. Het primaire doel der wetenschap is, zooals hij terecht opmerkt: „aan te geven welke wegen de dagelijksche practijk van het maatschappelijk leven in de onmiddellijke toekomst te volgen heeft om den geringsten weerstand te ontmoeten. Zij maakt, na uit de practijk van een voorbij gegaan oogenblik te zijn geabstraheerd, zin-rijke, doelbewuste practijk voor een volgend oogenblik mogelijk" (blz. 129).

Een studie als hier besproken wordt, bereidt den weg voor vergelijkend historisch-sociologisch onderzoek. Zij kan licht werpen ook op de maatschappelijke en politieke problemen, waarvoor Nederlandsch-Indië tegenwoordig wordt gesteld, doordat zij een geordend overzicht geeft van toestanden en gebeurtenissen in het naburige Britsch-Indië.

De schrijver doet intusschen zelf in zijn voorwoord uitkomen, dat ook met allerlei verschillen in den toestand hier en ginds rekening zal moeten worden gehouden.

„Men kent daar noch de intensieve exploitatie van de natuurlijke rijkdommen des lands door niet-Indisch kapitaal, noch de, in overeenstemming daarmee, intensieve bestuursvoering, die hier waar te nemen zijn; het aantal Europeanen in Britsch-Indië, ambtenaren en particulieren, bedraagt, blijkens de uitkomsten der volkstelling van Maart 1921, niet meer dan ruim 121.600. Het contact tusschen regeering en bevolking is er altijd veel meer indirect geweest dan hier. Daardoor waren er bestuursexcessen mogelijk als hier ondenkbaar zijn. Maar daardoor werd tegelijk ruimte gelaten voor de zelfstandige ontwikkeling van een eigen inheemsch bedrijfsleven, welks spontane kracht de actie tot nationale zelfverheffing en nationale autonomie ten slotte onweerstaanbaar maken zou".

De schrijver trekt dan de volgende conclusies:

„Zoo is een natuurlijke oplossing van het Britsch-Indische koloniale probleem mogelijk, die hier niet verwacht zal mogen worden zoolang èn in regeeringskringen en onder het gros der Europeanen in Nederlandsch-Indië het alom waar te nemen gemis van inzicht in het wezen der volksactie en

den aard der moeilijkheden, waarop zij stuit, blijft heerschen, dat zoo opvallend en bedroevend, en zoo buitengewoon gevaarlijk is. Hier wordt de ontwikkeling van een zelfstandig inheemsch bedrijfsleven, die in verband met de toeneming van het zielental der bevolking volstrekt noodzakelijk is, door de intensieve exploitatie door buitenlandsch kapitaal sterk belemmerd; en de politieke uitdrukking van het streven der inlandsche maatschappij tot stimuleering van den groei van dat bedrijfsleveen — de actie van Boedi Oetomo en de Sarikat Islam — wordt beschouwd en behandeld als het product van een volmaakt redelooze, kwaadaardige agitatie van opruiers, die in troebel water willen visschen. Zoo werd ook de nationalistische beweging in Britsch-Indië tot voor weinige jaren door regeering en Europeanen aldaar beschouwd en behandeld. Maar dáár deed de onvermijdelijkheid dier actie, die op een niet te keeren ontwikkeling steunt, tenslotte besef voor de rechtmatigheid ervan geboren worden. Hier ontbreekt dat besef en het dreigt te zullen blijven ontbreken, doordat een inheemsch bedrijfsleven geen schijn van een kans heeft op min of meer belangrijken uitgroei tot zoodanig peil, dat concurrentie met het buitenland en met het buitenlandsch kapitaal er mogelijk door zou worden. En de vorm van exploitatie van Indië's natuurlijke rijkdommen, die hier op den duur een oplossing van het koloniale probleem zou kunnen brengen: exploitatie door den staat — wordt nagenoeg onmogelijk gemaakt door dat kapitaal, dat dank zij overwegenden politieken invloed elke poging in die richting tot mislukking doemen kan.

De enorme dichtheid der bevolking van Java is mogelijk doordat de Europeesche ondernemingen in den vorm van loonen belangrijke bedragen aan geld uitbetalen. Maar naarmate deze exploitatie intensiever wordt, d.w.z. naarmate een natuurlijke ontwikkeling het Westersch bedrijfsleven hier te lande allengs meer in de diepte dan in de breedte doet uitgroeien, neemt het totaal dier aan loonen uitbetaalde bedragen verhoudingswijze af. De bevolkingstoename stagneert en er ontstaat een spanning, die slechts naar één zijde uitweg vinden kan: naar die van verheffing van het plan van ontwikkeling der inheemsche samenleving. Dat in die richting een uitweg zal worden gezocht, is niet te beletten. Maar worden de noodzakelijkheid en de onvermijdelijkheid hiervan ontkend of onderschat en worden de krachten van het bewind in werking gesteld om dat streven te belemmeren en, zoo mogelijk, te breken, dan zal in de millioenenmassa der inheemsche bevolking hier te lande een spanning ontstaan, die zich ontladen zal in spontaan en buitengemeen heftig verzet. Dat die inheemsche samenleving ten slotte, voortgedreven door de zucht tot zelfbehoud, haar natuurlijk recht op ontwikkeling hernemen zal, staat wel vast. Van het inzicht van regeering en regeerende groepen zal afhangen, welken vorm het verzet aannemen zal. De Gandhi-actie in Britsch-Indië, die in wezen anarchistisch was, is gestrand op den onwil der groeiende klasse van Indische ondernemers en handelaren, die beseft veel te winnen, maar meer te verliezen te hebben.

Laat bedacht worden, dat die klasse hier ontbreekt en ook niet zal kunnen opkomen zoolang exploitatie van Indië's natuurlijke rijkdommen door eigen inlandsch kapitaal en door het gouvernement stelselmatig zoo goed als onmogelijk wordt gemaakt; en dat een natuurlijk bolwerk tegen een in den grond anarchistische volksactie hier dan zal worden gemist.

Dit worde in het oog gehouden door wie dit boek leest".

Naar de schrijver meent, ontbreken in Nederlandsch-Indië de factoren, die de vervorming van Britsch-Indië tot een autonoom, gelijkgerechtigd deel van het Britsche rijk mogelijk maken. Hij voegt er aan toe:

„Van het inzicht van regeering en regeerende groepen zal afhangen of zij zullen blijven ontbreken, — tot onnoemelijke schade voor moederland en kolonie beide".

Schrijver heeft zich overigens van het trekken van een parallel tusschen Britsch-Indië en Nederlandsch-Indië onthouden. Mogelijk zal hierover een afzonderlijke publicatie verschijnen.

Het zal dan echter zaak zijn, voorzichtigheid te betrachten. Immers de auteur heeft Britsch-Indische toestanden en verhoudingen enkel uit boeken en periodieken leeren kennen, zoodat de kans op subjectieve interpretatie veel grooter is dan wanneer men gelegenheid heeft gehad met de levende werkelijkheid in aanraking te komen.

In deel I van het werk worden achtereenvolgens behandeld: de geschiedenis van Britsch-Indië, de grondbelasting, de gevolgen — geldschieters en hongersnooden—, nijverheid, handel, geldmiddelen, roepie-koers, het onderwijs, regeering en administratie, renaissance; in deel II: het eerste tijdvak der nationalistische beweging (1885 — 1897), de bewindsperiode van Lord Curzon, verbreiding en verdieping van het nationalistisch sentiment, moderates en extremisten (1905 — 1914), de eerste oorlogsjaren tot Augustus 1917, staatsrechtelijke hervormingen, de non-coöperation-beweging.

Hetgeen in Britsch-Indië plaats grijpt, typeert de schrijver in een slotwoord als de worsteling van een volk van bijna 320 millioen, het vijfde deel van geheel de menschheid, om de plaats in de zon, die haar door een ten eigen bate overheerschend land stelselmatig onthouden werd. Voorwaarde tot succes is z.i. een algemeen-maatschappelijke verheffing, dank zij welke Britsch-Indië in sociaal-organisch, in wetenschappelijk, in technisch, in staatkundig opzicht het plan der West-Europeesche landen bereiken zal. Noordzakelijk en onvermijdelijk is: moderniseering van alle uitingsvormen van maatschappelijk leven, moderniseering voorshands naar Westersch model, met aanvaarding van de resultaten van Westersch wetenschappelijk onderzoek en van Westersche techniek.

„De strijd is van wereldhistorische beteekenis, doordat de uitkomst het antwoord leveren zal op de vraag: of het typisch-Westersche en het typisch-Oostersche elkaar in afzienbare of verre toekomst zullen ontmoeten, dan wel of het accent van vijandigheid der wederzijdsche verhoudingen,

dat thans onmiskenbaar is, voorteeken is van den ontzaglijken strijd tusschen het Westen en het Oosten".

Volgens den schrijver ontbreekt het in Engeland aan voldoend besef voor de onvermijdelijkheid en de beteekenis der worsteling van Indië's millioenen bevolking.

„Het klaagt over Indië's ondankbaarheid, doch is zich er niet van bewust, dat de Indische bevolking handelt onder invloed van in haar samenleving inhaerente krachten, welker vrije werking eeuwenlang onderdrukt werd en die zich thans, dank zij de volstrekte behoefte aan vergrooting van den omvang der eigen voortbrenging door welke een verhooging van het algemeene levenspeil gebracht worden zal, laten gelden. De Engelschen staren zich te zeer blind op het feit, dat de politiek van het Indische nationalisme in de thans afgesloten periode der Gandhi-actie een opvallend gebrek aan klaarheid toonde; dat de beweging een scherp-gesteld doel miste, een program, dat recht zou doen aan de noodzakelijkheid van algemeen-maatschappelijke verheffing met hulp en steun van Engeland. Zij leggen overbodigen nadruk op het verschijnsel, dat de krachten, die zich in beweging stelden, benut werden ter behartiging van de belangen van een bepaalde en beperkte groep in het Indische bedrijfsleven. Het wezen der krachten, die in de tot dusver inerte massa's strijdinstincten geboren deden worden, werd door de Indische regeering — die zich tot een houding van „wait and see" meende te kunnen bepalen en de noodzakelijkheid van spoedigen snellen voortgang op den weg van toekenning van ruimer staatkundige bevoegdheden ook nu nog niet voldoende schijnt in te zien — tot dusver niet begrepen.

De non-cöoperation-beweging is dood. Maar zij stond niet aan het einde der worsteling om zelfverwerkelijking van de in de massa schuilende krachten. Zij leidde die worsteling eerst recht in".

Door bijvoeging van een literatuur-overzicht heeft de schrijver aan belangstellenden den weg gewezen tot zelfstandige bronnenstudie.

Boschwezen en Bezuiniging.

door

I. M. DE JONGE

INLEIDING.

Blijkens de Memorie van Antwoord inzake de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923, meent de Minister van Koloniën herstel van het verstoorde evenwicht in de Staatsfinanciën te moeten nastreven door inkrimping van Staatsbemoeienis. Ik tref toch in die Memorie de volgende uitlating aan:

> „Het was den Minister aangenaam te vernemen, dat de daarbij aan het woord zijnde leden met ingenomenheid hadden kennis genomen van zijn uitlating, dat aan de Staatstaak een ingrijpende beperking zal moeten worden gesteld. [1])
>
> De Landshuishouding zal weder teruggebracht moeten worden tot den omvang, die in overeenstemming is niet met de van verschillende zijden op onderscheiden gebied geuite desiderata, doch met het financieel kunnen van het Land op het oogenblik en in de naaste toekomst.
>
> Het behoeft nochtans geen betoog, dat de bezuiniging in de allereerste plaats moet worden toegepast op uitgaven, welke niet bepaaldelijk de geestelijke en lichamelijke belangen der bevolking betreffen. Mocht het onverhoopt ten slotte toch noodig blijken ook deze laatste belangen aan te tasten, dan zal evenwel ook daarin zijn te berusten, behoudens dat aan werkelijk primaire belangen op het gebied van onderwijs en volksgezondheid zooveel mogelijk eerst na uitputting van de andere middelen op dit gebied de hand worde geslagen."

1) Spatieering van mij.

Gelukkig voor Nederlandsch-Indië schijnt nog menige bezuiniging mogelijk, alvorens deze zou moeten worden toegepast op uitgaven, welke bepaaldelijk de geestelijke en lichamelijke belangen der bevolking betreffen.

Een van die bezuinigingen, speciaal een ingrijpende beperking van de Staatstaak, welke bereikbaar schijnt zonder bevolkings- of Landsbelangen te krenken, zou m.i. zijn gelegen in het op stam verkoopen van den oogst van 's Lands djatibosschen op Java; in stede van de thans in den regel gevolgde methode van aanbieding in bekapten vorm.

Indien men niet in salarisverlaging in de eerste plaats, doch wel in vermindering van het *aantal* ambtenaren heil zoekt, dan is hier zeker een bron van bezuiniging aan te boren.

Ter vermijding van misverstand worde vooropgesteld, dat de voornaamste taak van den dienst van het boschwezen bestaat in het beheer en de instandhouding van 's Lands bosschen, een taak, welke ongetwijfeld onder de Staatszorg is te rangschikken.

Een belangrijk onderdeel van dit Staatsbedrijf betreft de vervreemding van het product.

Doch het is geenszins als een noodzakelijk onderdeel van de Staatstaak te beschouwen om dat product, vóór de verzilvering, te oogsten, te bewerken en te transporteeren.

De uitbreiding, welke uit dien hoofde aan de Landshuishouding is gegeven, is noch door ruimer vloeiende inkomsten, noch door bevolkingsbelangen te motiveeren.

DE PERSONEELSSTERKTE VAN DEN DIENST VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA.

Voorstanders van exploitatie van 's Lands djatibosschen in eigen beheer stellen het gaarne voor, alsof verkoop van den oogst op stam nauwelijks tot besparing van personeel zou leiden. Er moge dan eenige personeelsvermindering mogelijk zijn — zoo betoogen zij — doch vooral lager personeel, in de eerste plaats mandoers en lagere opzichters.

In het aantal betere opzieners en houtvesters zou men nauwelijks vermindering kunnen toelaten, immers de rest van het bedrijf eischt zooveel aandacht, dat feitelijk de exploitatie voor het hooger personeel weinig meer werk zou vorderen.

Is het echter wel waarschijnlijk te achten, dat een exploitatie in eigen beheer wordt gevoerd, welke in inkomsten en uitgaven sluit op bedragen [1])

van f 10.190.176.— [1]) en
„ 3.941.022.— [2])

voor het jaar 1919, zonder dat iemand anders dan de mandoer of een lagere opziener daarnaar hoeft om te zien ?

Indien het waar was, dan eerst met recht ware gewenscht daaraan onverwijld een eind te maken, en — hoewel ik deze uitspraak niet als juist aanvaard — het wekt toch reeds zorg, dat toonaangevende en oudere ambtenaren van den dienst tot dergelijke uitlatingen in staat zijn!

Het komt mij voor, dat er geen juister maatstaf is te vinden voor de personeelsbesparing, welke bij verkoop van het product op stam zoude mogelijk zijn, dan door ons rekenschap te geven van de personeelsuitbreiding, welke — voornamelijk als gevolg van de entameering der exploitatie in eigen beheer — in de afgeloopen jaren tot stand kwam.

Ik mag voor de desbetreffende becijferingen en beschouwingen verwijzen naar de bijlagen 1 t/m. 4, waar tevens alle bronnen voor de cijfers zijn vermeld, en volsta hier met het recapituleeren der volgende gegevens:

---

1) Alle cijfers, welke in dit opstel worden gebruikt, zijn ontleend aan de jaarverslagen van den dienst van het boschwezen, tenzij uitdrukkelijk een andere bron is vermeld. Het laatst verschenen jaarverslag dateert van 1919.

2) Ontleend aan tabel 70 van jaarverslag 1910. In de uitgaven zijn geen personeelskosten begrepen, dus ook geen kosten voor bouw en onderhoud van woningen.

Het personeel van den dienst van het boschwezen op Java en Madoera, zonder het personeel van het proefstation, bedroeg in:

	1903	1919
Totaal hooger technisch personeel	39	88
Totaal lager technisch personeel	99	327

In die jaren werd verloond:

1903 ..... *f* 707.547.—
1919 ..... „ 3.012.006.—

terwijl de begrooting van 1923 *f* 3.456.351.— beloopt, echter zonder duurtetoeslag.

In datzelfde tijdperk namen de uitgaven uit hoofde van beheer toe met 165%, die voor de exploitatie met 2864%.

Vermeerderden enkele der beheersbemoeienissen onmiskenbaar, zooals de wildhoutcultuur op Java en het politietoezicht in de bosschen, vele andere werkzaamheden bleven nagenoeg constant of verminderden in zeer belangrijke mate, zooals de ongeregelde aankap en het destijds veel van het personeel vorderende toezicht op bosch-exploitanten.

Doch de productie in eigen beheer nam, wat geproduceerde kwanta betreft, toe met 1685%.

Bovendien werd in dat tijdperk tien millioen gulden verwerkt aan kapitaalsuitgaven ten behoeve van de exploitatie. O.a. werd een railbaannet aangelegd, hetwelk ultimo 1919 meer dan 1000 K. M. lengte mat.

Met deze cijfers voor oogen, schijnt mij moeilijk vol te houden, dat er geen innig verband zoude bestaan tusschen de personeelsvermeerdering bij den dienst van het boschwezen en het entameeren der exploitatie in eigen beheer.

Ware het anders — ware dit personeel toch ten behoeve van de beheersformatie noodzakelijk — dan behoort men zich af te vragen, of een beheersintensiveering, die een dergelijke personeelstoename medebrengt, wel juist is te achten; immers, de beheersbemoeienissen, in haar geheel beschouwd, zijn niet evenredig toegenomen. Men zou dan gaan twijfelen aan het beheer zelve, hetwelk tot heden in goede handen werd geacht.

Het is derhalve niet twijfelachtig, dat op den zeer verlengden personeelsstaat van den dienst van het boschwezen — bij verkoop van den houtoogst op stam — belangrijk zoude zijn te besnoeien; indien inderdaad de ernstige wil tot bezuiniging voorzit, moet in dat geval een reorganisatie mogelijk zijn, welke een groote personeelsbesparing zoude opleveren.

Dat — om de gedachte te bepalen — een besparing van 40% niet minimaal zoude bereikbaar zijn, schijnt welhaast uitgesloten.

Afgescheiden van zuinigheidsoverwegingen, dringt zich de vraag op, of de hoofdtaak van den dienst van het boschwezen — het beheer van 's Lands bossche̥n — niet in het gedrang komt bij de zooveel omvattende taak van houtoogst in eigen beheer met stapelplaatsbeheer en verkoop en détail.

Uit de in bijlage 1 verstrekte cijfers blijkt immers, dat reeds in 1919 de uitgaven voor exploitatie drie maal die voor het beheer op Java betroffen en die verhouding zou zich zeer ten ongunste van het beheer gewijzigd hebben, indien niet inmiddels de kap tijdelijk tot ± 40% van den normalen ware ingekrompen.

In het corps van het boschwezen zelf is reeds de vraag gerezen, of het beheer der houtvesterijen niet lijdt onder het feit, dat de houtvester tevens de exploitatie voert.

Vast staat, dat de beheerstaak van den dienst van het boschwezen in de buitengewesten gedurende langen tijd volkomen is verwaarloosd ten gevolge van de entameering van exploitatie in eigen beheer op Java, een fout, welke niet meer is goed te maken.

Vóór ik van mijn beschouwingen over de personeelssterkte van den dienst van het boschwezen afstap, nog een enkel woord in verband met den huidigen toestand van malaise in den houthandel.

De houtwinning in eigen beheer van den dienst van het boschwezen heeft haar productie-capaciteit voor de jaren 1922 en 1923 beperkt tot ± 40% van hetgeen men als haar normale productie voor die jaren zou kunnen beschouwen.

Ik laat in het midden, of die maatregel juist is; ik neem dus aan, dat bij houtoogst door den handel hetzelfde zou zijn gebeurd; het behoeft geen betoog, dat — zooals momenteel bij alle particuliere bedrijven geschiedt — alsdan ook een sterke personeelsinkrimping het gevolg zou zijn geweest.

De dienst van het boschwezen streeft daar eveneens naar; men becijfert zelfs een besparing van ƒ 150.000.—

„door het zooveel mogelijk onvervuld laten van vacatures, hetgeen in verband met den gereduceerden houtval mogelijk is." [1])

Het resultaat ontleen ik weder verkort aan bijlage 4:

	1903	1919	1922	1923
Totaal hooger technisch personeel	39	88	131	110
Totaal lager technisch personeel	39	327	510	494

Er is dus inderdaad ook besparing bereikt, ten minste numeriek, op het sinds 1919 nogmaals bovenmatig gestegen personeel, maar tot terugkeer — zelfs slechts tot het zeer gestegen aantal hooger personeel van 1919 — is geen sprake.

Doch financieel is zelfs geen besparing verkregen; immers de personeelsuitgaven bedragen:

1919 [2])	ƒ 3.012.006.—
1922 [3])	„ 3.405.152.—
1923 [4])	„ 3.456.351.—

Daarnaast werd in 1922 en 1923 ƒ 1.650.000.— opgebracht als duurtetoeslag van het personeel van het boschwezen, waarin uit den aard der zaak het personeel, dat door de kapinkrimping werkeloos of tijdelijk overbodig was, zijn deel had.

Het is niet mijn bedoeling om den dienst van het boschwezen een verwijt te maken van zijn impotentie inzake bezuiniging op personeelsuitgaven. Vermoedelijk kan dit niet anders: de positie der ambtenaren wordt onaantastbaar geacht.

1) Begrooting 1923, Ond. I — Afd. VI: stuk 3.

2) Tabel 70, jaarverslag 1919.

Ongerekend ƒ 41.075 voor opleiding van het ondergeschikt personeel voor het boschwezen, welke kosten voor 1922 bedragen ƒ 57.600.— en nog eens voor opleiding tot boscharchitect ƒ 34.300, terwijl zij in 1923 zijn verwerkt in combinatie met landbouwopleiding en dus niet zijn te specificeeren.

3) Begrooting 1922, Ond. I — Afd. VI: stuk 3. Deze begrooting is niet aldus uitgevoerd, omdat ult. '21 tot kapinkrimping besloten werd; zij is als vergelijkingsobject zoo interessant, omdat hierdoor een zuivere vergelijking van personeelkosten zonder en met inkrimping van de productie mogelijk wordt.

4) Begrooting 1923, Ond. I — Afd. VI: stuk 3.

„De verhouding van den Staat tegenover zijn ambtenaren vordert, dat tegenover gerechtvaardigde aanspraken financieele overwegingen niet steeds in de eerste plaats kunnen gelden." [1])

Ik aanvaard gaarne deze stelling; doch men trekke dan ook de conclusie, dat de Staat zich zal moeten weten te beperken in hetgeen hij entameert. Staatstaak is uit den aard der zaak bestuur, justitie, dus bij het boschwezen beheer en politie. Doch men onthoude zich van het aanvatten van bedrijven, welke een groote mate van elasticiteit vorderen.

De nota betreffende den toestand van 's Lands financiën zegt zeer juist (blz. 1):

„De Staatstaak in haar geheel is nu eenmaal niet zoo elastisch, dat zonder ongewenschte nawerking op korten termijn zeer ingrijpende veranderingen tot stand zijn te brengen."

Doch hier betreft het een taak, die wel degelijk elasticiteit vordert, doch daar mist de Staatsmachine de vereischte soepelheid evenzeer.

Het budget van 1922 en 1923 (en eventueel volgende jaren) wordt noodeloos bezwaard door de kosten van exploitatiepersoneel, dat voor de productie niet noodig is. Niet door een bedrijfsfout van den dienst van het boschwezen, doch alleen door het entameeren van een taak, waarvoor de Staat de geschiktheid mist en waarvoor een volkomen deskundige particuliere organisatie aanwezig is.

Want het boschwezen moest een eertijds bloeienden en geheel voor zijn taak berekenden stand van exploitant-handelaars vernietigen om tot winning van den oogst in eigen beheer over te gaan.

Financieele uitkomsten.

Het spreekt van zelf, dat het geen zin zoude hebben, om verkoop van den oogst op stam uit oogpunt van bezuiniging op de Landsuitgaven te propageeren, wanneer niet zoude vaststaan, dat den Lande daardoor geen mindere opbrengst van den oogst zelf zoude ten deel vallen.

1) Nota betreffende den toestand van 's Lands financiën 1923, blz. 1.

Voor het groote publiek bestaat dat vraagstuk niet: het boschwezen leverde den Lande steeds stijgende inkomsten op; dat is voor de meesten voldoende!

De netto baten bedroegen voor de jaren 1914-1919. [1])

1914	ƒ 2.137.004.—
1915	„ 2.328.811.—
1916	„ 2.990.449.—
1917	„ 6.029.317.—
1918	„ 4.884.180.—
1919	„ 4.323.652.—
gemiddeld	„ 3.782.235.—

Deze baten konden worden besomd, nadat alle werken — ook die van blijvende waarde — ten laste van de exploitatierekening waren afgeschreven, terwijl mede de kosten van beheer, cultuur, inrichting enz. en die van het personeel waren opgebracht.

Zéér gunstige resultaten derhalve: voldoende om het publiek tevreden te stellen, zooals ook de aandeelhouders van eene vennootschap niet critiseeren, wanneer het dividend stijgende is!

Het publiek vraagt er niet naar, òf en in hoeverre die toename van inkomsten een gevolg is van stijgende prijzen of wel van een ander systeem van vervreemding.

---

1) Tabel 69, jaarverslag 1919.

De saldi van den dienst op de buitenbezittingen, van het caoutchoucbedrijf en van het boschproefstation bleven buiten beschouwing.

De keuze van deze jaren voor de volgende beschouwingen berust op de omstandigheid:

a. dat nog geen jaarverslag na het jaar 1919 is verschenen.

b. dat vóór 1914 de gegevens in de jaarverslagen minder overzichtelijk zijn samengesteld dan sindsdien het geval is.

c. dat deze jaren een tijdperk vormen van voldoenden duur, om daaruit conclusies te mogen trekken.

d. dat bedoeld tijdperk zoowel omvat den kleinen prijsval door het uitbreken van den oorlog verwerkt, als de groote prijsstijging van de jaren 1916, 1917 en 1919 na een kleinen terugslag in 1918 (vide graphische voorstelling tabel 49, jaarverslag 1919).

e. dat deze jaren behooren tot de allergunstigste voor het boschwezen, wat betreft de batige saldi, zooals ook kan blijken uit het gemiddelde bedrag, dat vóórdien nimmer was bereikt.

Het vraagstuk, zooals wij het hierboven stelden, is evenwel anders; niet: „Wat zijn de baten?", doch: „Welke wijze van verzilvering biedt den Lande de meeste baten?"

Dat vraagstuk is niet nieuw; toen in 1897 tot exploitatie in eigen beheer besloten werd, hebben handelaars-exploitanten betoogd, dat het niet aanging hen uit hun bedrijf te stooten, wanneer niet vooraf was aangetoond, dat de Staat voor hun arbeid iets beters in de plaats zoude stellen. Als een voornaam onderdeel van argumentatie kwam ook destijds de financieele zijde van het vraagstuk naar voren. Gemeend werd, dat op den Staat de bewijslast rustte, immers zijnerzijds werd tot een gewijzigden bedrijfsvorm besloten.

De Regeering is steeds in gebreke gebleven om aan dien billijken eisch te voldoen. Tot den huidigen dag is niet uitgemaakt welke vervreemdingswijze den Lande het meeste voordeel levert!

Wel werd getracht dat bewijs af te leiden uit de in opvolgende jaarverslagen verstrekte vergelijkende cijfers voor de geldopbrengst per H. A. in de houtvesterijen (intensief beheerde boschcomplexen, waar alleen exploitatie in eigen beheer bestaat) en boschdistricten, waar Gouvernement en handel naast elkaar werken.

Nu hangt de geldopbrengst per H. A. in de eerste plaats af van de houtopbrengst per H.A.; indien men nu constateert, dat in het jaar 1917 [1]) in de houtvesterijen 0.62 M³. per H. A. werd geveld, tegen in 1919 [2]) 0.41 M³. per H. A., dan zal geen deskundige in zijn hoofd krijgen om te zeggen, dat de exploitatie van 1917 tot 1919 in hooge mate is achteruitgegaan. Er is minder gekapt, dat is alles; dat kan een gevolg zijn van minder goed geleide exploitatie, doch ook van weloverwogen maatregelen. De huidige kapinkrimping zal misschien het cijfer voor 1922 en 1923 wel doen dalen tot 0.20 M³. per H. A., doch ook dat cijfer geeft geen aanleiding tot critiek op de exploitatie, hoogstens op het beheer, dat tot die kapinkrimping besloot.

Dat nu — niettegenstaande de gestegen houtprijzen van 1917 tot 1919 — [3]) de opbrengst in de houtvesterijen in guldens per

1) Tabel 75, jaarverslag 1917.
2) „ 75, „ 1919.
3) „ 75, „ 1917.

H. A. daalt van *f* 19.87 [1]) tot *f* 12.03, [2]) bewijst absoluut niet, dat de dienst van het boschwezen slecht exploiteerde, doch wel, dat de houtval per H. A. harder daalde dan de prijs steeg.

Men zou de oorzaak moeten kennen, alvorens daaruit tot foutieve exploitatie te concludeeren. Vermoedelijk was er in dit geval een exploitatie-fout, doch uit het cijfer alleen volgt dat niet.

Dat de houtvesterij Getas [2]) in 1919 *f* 0.25 per H. A. moest toeleggen, terwijl Ledok in precies hetzelfde jaar bij precies dezelfde prijzen *f* 45.32 per H.A. [2]) opleverde, is noch geen reden om den beheerder van Getas te ontslaan, noch om dien van Ledok tot hoofdinspecteur, chef van den dienst, te benoemen.

Welnu, als dergelijke verschillen in de intensief beheerde houtvesterijen alleszins verklaarbaar zijn, dan kan men het alleen aan gebrek aan inzicht (of erger dan dat) wijten, wanneer de vergelijking van geldopbrengst per H. A. zelfs maar als een aanwijzing voor een grootere bate van de exploitatie in eigen beheer zou worden beschouwd.

En toch geschiedt zulks door ambtenaren, die deze cijfers kennen, al is men bereid om toe te geven, dat daarmee geen bewijs, slechts een aanwijzing zou zijn geleverd.

Van de zijde van exploitant-handelaars is steeds aan de Regeering verzocht om dit vraagstuk door vergelijkende proeven op te lossen. Ook hier is de Regeering in gebreke gebleven, een houding, die niet bepaald duidt op een zeer sterke overtuiging of op een ernstigen wil om tot een oplossing te geraken.

Ik wil thans in het onderstaande trachten een kleine bijdrage tot de oplossing van het vraagstuk te leveren. Ik heb mij daarbij uitsluitend gebaseerd op officieele gegevens, ontleend aan de jaarverslagen van den dienst van het boschwezen over de jaren 1914 tot 1919.

De grootste moeilijkheid schuilt daarbij in de omstandigheid, dat in de jaarverslagen van den dienst de uitgaven voor beheer en exploitatie dooreen zijn gemengd. Eerste eisch voor een behoorlijke bedrijfsvoering is, dat men beheer en bedrijf van elkaar

---

1) Tabel 75, jaarverslag 1919.
2) „ 49, „ 1919.

scheide; ik meen daarin in het algemeen geslaagd te zijn. Uitgaven voor cultuur, brandbescherming, definitieve en voorloopige inrichting, zijn aan de opgaven te ontleenen. Mocht ik terzake eens gefaald hebben, dan houd ik mij voor critiek en verbeterde cijfers gaarne aanbevolen.

Minder bezwaarlijk was, om uit de exploitatie-uitgaven de kosten voor aanleg te splitsen. Men vindt deze bijeengetrokken in bijlage 5. Daar in deze aanleg-werken ook tijdelijke werken zijn begrepen, kan geen volkomen juist beeld verkregen worden, zonder over meer gedetailleerde gegevens te beschikken. Ik heb getracht dat te rectificeeren door den afschrijvingstermijn op slechts 20 jaren te stellen, [1]) hetgeen zeker niet te kort is, wanneer men in aanmerking neemt, dat exploitant-handelaars hunne werken in den regel in 3 tot 6 jaar moeten afschrijven (terwijl toch feitelijk de bedoeling moet zijn om de resultaten bij gelijke omstandigheden te vergelijken.)

Volgens mijn boven gegeven beschouwing over den personeelgroei bij den dienst van het boschwezen, kwam ik tot de schatting, dat bij verkoop op stam 40% van de sterkte zoude zijn te besparen. Die 40% zou dus het bedrag uitmaken, dat voor personeelskosten ten laste van de exploitatierekening in eigen beheer zoude moeten komen.

Dit is echter niet geschied; er is niet meer ten laste van de exploitatie gebracht, dan de kosten van het personeel, dat volgens de opgaven van het jaarverslag directe bemoeienis met de houtwinning heeft. Mijn kostenbecijfering sluit zich derhalve aan bij het standpunt van diegenen, die meenen, dat de mandoer en een enkele opzichter (tijdelijk personeel) de exploitatie leiden.

Geheel in overeenstemming daarmede is voor afschrijving en onderhoud van woningen niets ten laste gebracht.

Bijlage 6 geeft de aldus opgemaakte exploitatierekening en de exploitatiekosten per geproduceerde betalende eenheid. [2]).

---

1) Vide ook de beschouwing in bijlage 5.

2) Overal, waar in dit opstel sprake is van productie-eenheden, wordt bedoeld de som van geproduceerde M³. timmerhout en brandhout: de laatste herleid tot M³. door deeling van het aantal S. M. door den factor 15. Dit is geschied om vergelijkbare cijfers te verkrijgen.

Zonder veel moeite was een overzicht van de inkomsten uit de vervreemding van in eigen beheer gekapt djatihout (geen dunningshout) samen te stellen (bijlage 7), waaruit de opbrengst per vervreemde eenheid was af te leiden, zoodat tenslotte — na aftrek van de in bijlage 6 gevonden productiekosten — de winst per eenheid restte.

Deze winst is derhalve thans te stellen tegenover het bedrag, dat in de onderscheidene jaren bij verkoop op stam kon worden bedongen (vide bijlage 8).

Aangezien de exploitatie van vele der in dit tijdperk aanbestede perceelen in 1919 nog niet was beeindigd, is het aantal werkelijk geproduceerde eenheden veelal niet uit de jaarverslagen af te leiden. Daarom werden voor de productie de taxatie-cijfers van den dienst van het boschwezen aangehouden, waardoor tevens de invloed van eventueele verkapping door aannemers in de cijfers werd geweerd. De vergelijking betreft thans: eenheden door het boschwezen geproduceerd, tegenover eenheden door dien dienst getaxeerd.

Het resultaat is als volgt:

Bate, welke de oogst van djatihout (zonder dunningshout) op Java en Madoera den Lande heeft opgeleverd, per eenheid berekend voor de jaren 1914/1919.

Jaar van verkoop	Bij verkoop in bekapten vorm	Bij verkoop op stam	Voordeel voor verkoop in bekapten vorm	Nadeel voor verkoop in bekapten vorm
1919	f 32.56	f 51.02	—	f 18.46
1918	„ 28.48	„ 51.90	—	„ 23.42
1917	„ 32.46	„ 51.83	—	„ 19.37
1916	„ 23.12	„ 37.67	—	„ 14.55
1915	„ 12.56	„ 29.79	—	„ 17.23
1914	„ 17.69	„ 35.27	—	„ 17.58
gemiddeld	„ 24.58	„ 41.27	—	„ 16.69

Uit deze cijfers blijkt overtuigend, hoe enorm veel grooter de koopsom is, welke voor het hout op stam kan worden be-

dongen, dan bij winning van het product in eigen beheer en verzilvering in bekapten vorm.

Men zou de vraag kunnen stellen, of — bij dergelijke enorme verschillen — de oorzaak niet ligt in de raming van den dienst van het boschwezen en of deze wel voldoende betrouwbaar is.

Toegegeven moet worden, dat deze ramingen veelal overschreden worden; dit geschiedt vooral in hooge mate bij retributie-perceelen, (zuivering), waar de productie werkelijk zeer moeilijk te ramen valt. Daarom baseerde ik bovenstaande cijfers uitsluitend op de pachtschatperceelen, waarvan de raming veel betrouwbaarder is (vide bijlage 8).

Toch wordt ook de raming der pachtschatperceelen overschreden; voor de pachtschatperceelen, waarvan de exploitatie beëindigd werd in het tijdvak 1914/1919, totaal 39 stuks, bedroeg blijkens gegevens van de jaarverslagen die overschrijding gemiddeld bijna 20%. Aangenomen mag worden, dat zulks voor de perceelen, welke van 1914/1919 werden uitgegeven, veel minder zal beloopen, eensdeels omdat de ramingen voortdurend met meer kennis van zaken kunnen worden opgemaakt, anderdeels omdat onder de perceelen, waarvan boven sprake is, meerdere nog van zeer ouden datum zijn, tot zelfs van 1905, toen geen taxateur de ontwikkeling, die de timmer- en brandhoutmarkt zoude doormaken, kon overzien. Deze overschrijding van 20% is dus zeer verklaarbaar, doch zal niet steeds voorkomen; integendeel bestaat er alle kans, dat in dagen van malaise de opbrengst beneden de taxatie zal blijven, zooals inderdaad ook voorkomt.

Een andere vraag is, of de dienst van het boschwezen — bij exploitatie in eigen beheer — de raming met een grooter percentage zou hebben overschreden.

Ook hiervan moet de mogelijkheid worden erkend, omdat die dienst meer op kwantiteit dan op kwaliteit werkt. Aangezien die mindere kwaliteit tot uitdrukking komt in de verkoopprijzen, is het billijk ook aan de daardoor bereikte grootere productie recht te doen wedervaren.

Dan dient echter ook te worden in rekening gebracht, dat in de jaren 1914/1919 7.5% van de in eigen beheer geproduceerde eenheden door eigen gebruik en hout-tekorten verloren ging (vide

bijlage 6: 81213 eenheden op een totale productie van 1.084.555), waarmede de Staat bij verkoop op stam geen rekening behoeft te houden.

Het komt mij voor, dat de billijkheid ten volle wordt betracht, indien wordt aangenomen, dat de dienst van het boschwezen zijn eigen raming — bij exploitatie in eigen beheer — zoude hebben overschreden met 30% — inderdaad dus met inbegrip van eigen gebruik en tekorten 37,5% — hetgeen voor de pachtschatperceelen in hun geheel een zeer overdreven onderstelling schijnt.

Alsdan zou het resultaat als volgt zijn:

Bate, welke de oogst van djatihout (zonder dunningshout) op Java en Madoera den Lande heeft geleverd, per eenheid berekend voor de jaren 1914/1919.

Jaar van verkoop	Bij verkoop in bekapten vorm	Bij verkoop op stam	Nadeel voor verkoop in bekapten vorm
1919	f 32.56.—	f 39.25	f 6.69
1918	„ 28.48.—	„ 39.92	„ 11.44
1917	„ 32.46.—	„ 39.87	„ 7.41
1916	„ 23.12.—	„ 28.98	„ 5.86
1915	„ 12.56.—	„ 22.92	„ 10.36
1914	„ 17.69.—	„ 27.13	„ 9.44
gemiddeld	„ 24.58.—	„ 31.75	„ 7.17

Het gemiddelde cijfer heeft de meeste waarde; gedurende de jaren 1914/1919 zou volgens deze cijfers den Lande een schade zijn toegebracht van 1.003.342 eenheden à f 7.17 = f 7.193.962.14, door de verzilvering van den oogst in bekapten vorm, en zulks gebaseerd op de onderstelling, dat het boschwezen zijn eigen ramingen voor leegkap met 37.5% zoude overschrijden en dat de exploitatie in eigen beheer onder leiding van den mandoer geschiedt.

Zooals boven reeds gememoreerd, werd ter vergelijking een — in het algemeen gesproken — uiterst gunstig tijdperk voor den dienst van het boschwezen gekozen.

Nog grooter evenwel zijn de resultaten in dagen van terugslag. Een voorbeeld hiervan geeft reeds de prijsval, veroorzaakt door het uitbreken van den oorlog in 1914, welke zich aanvankelijk als een crisis deed aanzien. Het jaarverslag van dat jaar vermeldt in verband met perceelsaanbestedingen (blz. 38):

> „Ook na het uitbreken van den oorlog bleef men zeer hoog inschrijven, een verschijnsel, dat, zoover thans de gegevens reiken, in 1915 voortduurde."

Anders was de invloed op het eigen bedrijf (blz. 45):

> „De oorlogstoestand heeft op de vervreemdingen van het timmerhout een grooten invloed gehad."

En voorts blz. 50:

> „Uit de cijfers blijkt duidelijk, hoe zeer de oorlog van invloed is geweest op den verkoop.... in Augustus en de daarop volgende maanden ging het met den verkoop dan ook slecht, en zooals blijkt, daalden de percentages, waarmede de limiten overschreden werden, waarbij men er rekening mede moet houden, dat de limiten op 1 Juli met ongeveer 10% waren verlaagd."

Sprekende van den zeer gedrukten toestand der Javasche houtmarkt:

> „Deze blijkt ook duidelijk uit de zeer groote hoeveelheden hout, die moesten worden opgehouden."

Men vergelijke overigens in boven gegeven staatje de cijfers, welke het nadeel voor den verkoop in bekapten vorm uitdrukken, jaar voor jaar. De hoogste cijfers komen overeen met de laagste punten in den prijsgrafiek van tabel 49, jaarverslag 1919. Zelfs de kleine prijsdaling in 1918 drukt zich onmiddellijk in een toenemend verschil in opbrengst uit.

Geheel dezelfde verschijnselen doen zich in de thans heerschende malaise voor. Het hout, uit de exploitatie in eigen beheer gewonnen, wordt op vendutie in groote hoeveelheden opgehouden; evenals in 1915 is de exploitatie in eigen beheer ingekrompen, waardoor de kosten per eenheid in hooge mate zullen stijgen (vergelijk bijlage 6: stijging der exploitatiekosten in 1915 t.o. van 1914, 1916, 1917, zelfs ongerekend hooger personeel).

Het is moeilijk om authentieke cijfers te produceeren, ter vergelijking van de huidige uitkomsten van den verkoop in bekapten vorm met die, bij verkoop op stam te behalen, aangezien het jaarverslag van 1922 wel niet vóór 1925 zal zijn tegemoet te zien.

Voor zoover evenwel de resultaten zijn na te gaan, sluiten zij zich volkomen aan bij hetgeen boven geconstateerd werd. [1])

De Regeering is dus niet slechts in gebreke gebleven om aan te toonen, dat de verkoop in bekapten vorm den Lande meer voordeel zou brengen dan die op stam, doch Zij zal nimmer in staat zijn dat aan te toonen, omdat het omgekeerde waar is.

Den Lande is schade toegebracht en wordt voortdurend schade toegebracht door de exploitatie in eigen beheer.

Daarnaast wordt — door het vernietigen van een eertijds bloeienden handelsstand — den fiscus een belastingobject ontnomen, waar niets voor wordt gesubstitueerd.

Tegenover deze sprekende cijfers kan de voorstander van verzilvering in gekapten vorm alleen stellen, dat den Lande winst ontgaat bij stijging van prijzen na de gunning van het perceel.

Dit is een bijzonder onzuiver argument: immers, het perceel is verkocht, met winst verkocht, boven de waarde welke de eigen exploitatie kan bedingen. Wat daarna gebeurt, gaat den Lande niet meer aan! Risico van duurder wordende exploitatie door oploopende loonen, risico van prijsval, risico van teleurstellende opstand-taxatie, risico van hout-tekorten, alles is door den kooper geaccepteerd; gunt hem ook de eventueele winst!

Men kan dit argument even goed op de eigen exploitatie toepassen; zoo zou ik dan tot een betoog kunnen komen over het

---

1) Ik leidde deze resultaten als volgt af: die voor den verkoop in bekapten vorm uit de begrooting voor 1923, welke gebaseerd is op een zelfde productie als in 1922 werd verkregen; die voor den opbrengst van verkoop op stam uit eigen aanteekeningen omtrent de inschrijvingscijfers voor aanbestede pachtschatperceelen. De winst op het in eigen beheer gewonnen product zal, volgens deze cijfers — berekend als in bijlage 6 — beneden *f* 10.— per eenheid zijn gebleven. Terwijl de verkoop op stam *f* 24.68 per eenheid leverde, thans derhalve een verschil van + 100 pCt.; zelfs al zou men willen aannemen, dat — ook in dezen tijd — de exploitatie in eigen beheer de ramingen van den dienst met 37.5 pCt. zoude overtreffen, wat nog ongerijmder is dan in normale tijden.

verlies, dat den Staat berokkend is door den houtval van 1903 tot 1919, want in 1920 waren de prijzen nog hooger! Op dezen grond zal toch wel niemand het boschbeheer willen aanvallen!

En zou men durven beweren, dat de verkoopactie der suikerproducenten onjuist is, wanneer in Augustus de prijs hooger is dan ten tijde van verkoopen in Februari?

Er is geen groot-producent, geen groot-handelaar, die niet tracht door vóór-verkoopen stabiliteit in zijn bedrijf te brengen. Zou dan een dergelijke actie voor den Staat — den zeer grooten producent — onjuist zijn?

Maar bovendien: het argument heeft alleen waarde, wanneer men kan aantoonen, dat de toekomst méér prijsstijging dan prijsval inhoudt, en aanzienlijk meer, want de meerdere bate, welke verkoop op stam den Lande biedt, is ook aanzienlijk. Wie zal dit aantoonen?

En ten slotte: bij verzilvering op stam is men verzekerd van regelmatig vloeiende inkomsten; de premie voor bedrijfsrisico is met de aanbesteding tevens verrekend. Wie betaalt deze bij de Gouvernements-exploitatie?

Hoe waar dit is, toonen weder de huidige omstandigheden:

Bij de begrooting voor het jaar 1922 was het netto overschot van den dienst van het boschwezen gesteld op ƒ 8.741.133.—

In de nota betreffende den toestand van 's Lands financiën, behoorende bij de begrootingsstukken voor 1923, werd dit saldo, met inbegrip van dat voor het caoutchouc-bedrijf (voor 1922 geraamd op ƒ 894.679.—) verminderd met ƒ 6.855.000.— [1])

Volgens de thans bekende gegevens meen ik het overschot van het boschwezen voor 1922 op niet meer dan ± ƒ 750.000.— te moeten stellen, een achteruitgang derhalve alleen voor het boschwezen van ƒ 8.000.000.—

Daarbij is dan aangenomen, dat de raming van den opbrengst door verkoop op stam ad ƒ 3.225.000.— inderdaad zal worden gehaald. Mocht ook deze uitkomst dalen, hetgeen met het oog op verleend uitstel van betaling mogelijk is, doch hetwelk dan dus

1) Blz. 15 der nota.

geen feitelijk verlies zal beduiden, dan zal zelfs ƒ 750.000.— als overschot te hoog gesteld zijn.

Dat wil dus zeggen, dat — zonder verkoop op stam — de dienst van het boschwezen over 1922 en 1923 een deficit zou hebben vertoond, en dat, niettegenstaande deze cijfers gebaseerd zijn op een verzilvering van ± 140.000 eenheden uit eigen beheer verkregen tegenover een productie van ± 90.000 eenheden (na aftrek van eigen gebruik en tekorten, als bij alle vorige beschouwingen geschied). M. a. w. niettegenstaande in die cijfers begrepen is een bate, welke bij een goede boekhouding tot de inkomsten van 1921 zou zijn gerekend; immers, de stocks, welke ultimo 1921 aanwezig waren, behooren op de balans van dat jaar te paraisseeren. Werd daarmede rekening gehouden — zooals elk bedrijf behoort te doen — dan is, met inbegrip van ƒ 3.225.000.— inkomsten uit verkoop op stam, het deficit voor 1922 te stellen op ± ƒ 1.750.000.—; derhalve een verschil met de raming, welke niet op opruiming van voorraad gebaseerd was (Memorie van Toelichting, Ond. 1-Afd. VI: stuk 1, blz. 22) van ƒ 9.500.000.—

De contractanten voor de exploitatie van boschperceelen bewaarden derhalve het evenwicht in de begrooting van den dienst van het boschwezen; zij konden dat doen, niettegenstaande de sterke inkrimping, die aan den verkoop op stam is gegeven.

Bij het intreden van de huidige wereldcrisis had het Gouvernement een vordering op exploitant-handelaars, welke naar mijn schatting de tien millioen gulden moet hebben overschreden. Ware de verkoop van het geheele product op stam geschied, zooals vóór 1897 gebruikelijk was, dan zou dat bedrag naar mijn raming minstens veertig millioen gulden hebben bedragen, Een som, die niet zonder beteekenis is voor de Indische geldmiddelen!

Zouden al deze Gouvernements-debiteuren in staat en bereid zijn om hunne verplichtingen na te komen? De vraag is van gewicht, omdat een menigmaal aangevoerd argument voor verzilvering in bekapten vorm insinueert, dat koopers op stam bij opgaan der prijzen wel hun oogst zullen binnenhalen, doch bij prijsval hunnen biezen zullen pakken.

Ik noem dit argument een insinuatie, omdat de houtval door kooplieden in hoofdzaak gedreven wordt door eenige oudere en bonafide firma's, van wie men weet of ten minste behoort te weten, dat zij liever alles zouden opofferen dan een haar te kort te doen aan de op zich genomen verplichtingen. De jaarverslagen van den dienst van het boschwezen noemen eenige dezer firma's, met welke het Gouvernement voor meer dan een kwart eeuw in relatie staat en die van 1903 tot 1919 minstens 68, maximaal 87% van den geheelen houtval door verkoop op stam contracteerden. (In 1919 bedroeg dit percentage nog 77%; tabel 31, jaarverslag 1919).

Het zijn deze bonafide firma's, welke nimmer hebben nagelaten het Gouvernement er op te wijzen, dat het unfair is om hen uit te spelen tegen inschrijvers, die bij prijsdaling een goed heenkomen zouden zoeken; zij hebben gewaarschuwd, dat de Regeering zich daarmede schade zou berokkenen. De crisis van 1903 stelde hen in het gelijk!

Doch dat was geen reden voor het Gouvernement om in te grijpen; de contracten voor boschexploitatie werden bij voortduring afgesloten op voor het Gouvernement onvoldoende waarborgen. Men vreesde anders concurrentie uit te sluiten!

Echter, bovenstaande cijfers: het percentage, door enkele met name genoemde bonafide handelaars gekapt, in verband met de betaalde prijzen, toont aan, dat er geen gebrek aan concurrentie bestond, want men behoeft andere firma's niet uit te sluiten; alleen van allen gelijke en afdoende waarborgen te eischen in plaats van den wassen neus der huidige borgstelling!

Men erkent dit thans: naar mij van betrouwbare zijde werd verzekerd, zoekt de Regeering nu reeds gedurende anderhalf jaar naar de clausule, die deze aangelegenheid zal oplossen. Gouvernements-molens malen langzaam.

Niettegenstaande deze omstandigheden is — voor zoover mij bekend — geen der inschrijvers, waarop mijn cijfers in de periode 1914/1919 waren gebaseerd, in gebreke gebleven.

Voor zoover mij bekend, werden slechts een drietal kleinere perceelen, waarvan de aanbesteding in 1921 plaats vond, door inschrijvers geabondonneerd. Niettegenstaande de naderende crisis

voor niemand meer een geheim kon zijn — al was haar omvang nog niet te peilen — niettegenstaande de Regeering vrij is om niet aan den hoogsten inschrijver het perceel te gunnen, geschiedde zulks als gewoonlijk.

De schade, daardoor aan den Lande berokkend, bedraagt ƒ 707.204.—, wanneer men den oorspronkelijken gunningsprijs (welke dus nimmer de juiste waarde aangaf) vergelijkt met de latere toewijzingswaarde bij nieuwe aanbesteding.

De opbrengst had voor twee dezer perceeltjes ± ƒ 390.000.— meer kunnen bedragen, indien men bij eerste inschrijving het perceel aan een bonafide exploitant had toegewezen. [1])

Deze schade, den Lande berokkend, komt op het hoofd van de Regeering, niet op het systeem van verkoop op stam.

De Regeering erkent dit, door thans eindelijk naar een oplossing te zoeken.

Met een tusschenruimte van 19 jaren moest tweemaal het kalf verdrinken, vóór men tot dempen van den put overging.

Bovendien werd bij verkoop in bekapten vorm hetzelfde risico geloopen en bleven ook hier verliezen niet uit. Met dit verschil, dat bij verkoop op stam de Staat bij wanprestatie zijn bezit terug ontvangt, terwijl bij verkoop in bekapten vorm de wanbetaler het geleverde behield.

Onomstootelijk staat derhalve vast, dat den Lande bij voortduring schade is toegebracht door de verzilvering in bekapten vorm, welke schade zich accumuleert in jaren van malaise, wanneer de schatkist allerminst de baten uit hare hulpbronnen kan missen.

Wat den dienst van het boschwezen betreft, blijkt, dat in de huidige malaise de begrooting wordt sluitend gemaakt door de inkomsten uit hoofde van verkoop op stam. Wanneer de Regeering volhardt bij Haar besluit om dezen verkoop te staken, dan zal bij een volgende crisis die dienst op eigen middelen zijn aangewezen en de lasten alsdan niet kunnen dragen.

---

1) Het derde perceel was zeer onbeteekenend: ik kan geen oordeel uitspreken over de betrouwbaarheid der lagere inschrijvers, omdat deze mij onbekend zijn. Heraanbesteding mislukte.

Vermoedelijk zal men dan gedwongen worden om de begrooting sluitend te maken door bekrimping op de beheersuitgaven.

Werd boven aangetoond, dat reeds thans het gevaar niet denkbeeldig is, dat de beheerstaak bij sommige beheerders op den achtergrond wordt gedrongen door de veel omvattende exploitatie in eigen beheer, hiermede daagt een nieuw gevaar voor de feitelijke taak van den dienst van het boschwezen: het beheer en de instandhouding van 's Lands bosschen.

Eischt het algemeen belang verzilvering in bekapten vorm?

Aannemende, dat groote bezuiniging op het personeel van het boschwezen mogelijk is; aannemende, dat door staken van de exploitatie in eigen beheer de inkomsten van den Staat uit de houtwinning ruimer zullen vloeien, dan nog zal de Regeering wellicht niet zonder meer tot een andere wijze van houtvervreemding mogen besluiten, wanneer daardoor het algemeen belang zou worden geschaad. Ook hierover dus een enkel woord!

Vooropstellende het groote algemeene belang van een goed boschbeheer ter verzekering van een duurzame houtvoorziening en van de grootst mogelijke geldelijke opbrengst uit het Staatsboschbezit ten bate van 's Lands schatkist, moge als derde norm voor het welzijn van het algemeen genoemd worden een goed geregelde houtproductie en distributie ten bate van den consument.

Wat de houtproductie betreft, hier wordt het belang van den consument zeer zeker door de exploitatie in eigen beheer niet gediend, want de dienst van het boschwezen draagt er roem op, dat niet het behalen van de hoogste geldswaarde, doch wel het bereiken van het grootste houtkwantum zijn doel is.

En toch is de geldswaarde per eenheid de beste norm voor den dienst, welke aan den consument bewezen wordt; deze zal toch niet zonder reden op een zelfde tijdstip méér betalen voor het door den handel geoogste product. En hoe is de hoogere waarde, welke de handel jaar in jaar uit aan den Lande bij verkoop op stam kan betalen, anders te verklaren, dan doordat de consument hem die

méérwaarde vergoedt? De handel zal toch niet uit eigen zak elk jaar deze aanzienlijke verschillen bijpassen!

Maar — zoo betoogt men — het boschwezen levert dan dus toch méér product; dit zal het aanbod en dus de prijzen influenceeren.

Dit betoog houdt geen steek om de volgende redenen: de groote massa van het product (uitgezonderd brandhout en dwarsliggers) wordt bij beide vervreemdingswijzen afgeleverd in een vorm, die vóór het verbruik verdere bewerking vereischt; die verwerking brengt houtverlies mede in den vorm van zaagverlies en afvalproduct.

Wanneer men nu, door anderen vorm van het product of wel door minder goede afwerking, b.v. 15% meer product oogst, zal het netto rendement evenredig of erger verminderen; derhalve heeft men der gemeenschap met dat meerdere product geen dienst bewezen!

En wanneer de consument het 15% kleinere product onevenredig veel hooger betaalt, dan is de logische gevolgtrekking, dat de consument dat product onevenredig veel hooger waardeert, dat derhalve dien consument onevenredig veel grooter dienst bewezen wordt.

De handelaar-exploitant kan dien grooteren dienst bewijzen, omdat hij, als handelaar, bekend is met de nooden en behoeften van den consument. Vandaar, dat de handelaar-exploitant de door verkoop in bekapten vorm ontstane scheiding tusschen winnen van den oogst en handel een economische fout van groote beteekenis acht, waardoor niet slechts zijn handel, doch tevens het veel grootere en algemeene belang van den consument ernstig benadeeld wordt.

Voor een goede houtdistributie, — het tweede belang van den consument — is noodig een kapitaalkrachtige groothandel, daar aanzienlijke bedragen in voorraden en vrachten moeten worden vastgelegd.

Om inderdaad kapitaalkrachtig te kunnen zijn, moet die groothandel voor langeren tijd zeker zijn van voorraad en van den vorm en de kwaliteit, waarin die voorraad te zijner beschikking zal komen. Dit kan alleen bereikt worden door de beschikking over

hout op stam; andere voorraadvorming is oneconomisch, omdat noodeloos groote kapitalen worden vastgelegd en de voorraden in waarde achteruitgaan, terwijl bij gewijzigd inzicht in de vraag van den consument of bij het zoeken naar een andere markt verkapping en houtverlies zouden moeten volgen.

De verliezen, welke gedurende de laatste jaren door alle houthandelaren werden geleden, zijn bovenmate vermeerderd, doordat de vervreemding in bekapten vorm den handel dwingt tot het voeren van veel grootere voorraden op stapel dan vroeger bij belangrijk meerdere omzetten noodig waren.

Ik schroom dan ook niet om te verklaren, dat de bloeiende groothandel, welke ter wille van een goede houtdistributie vereischt wordt, onbestaanbaar is bij de huidige wijze van productie en vervreemding van den houtoogst in eigen beheer bij den dienst van het boschwezen.

Doch er zijn nog andere redenen, waarom het algemeen belang niet gediend wordt door de huidige houtpolitiek.

De jongste tijd heeft kostbare lessen speciaal in Europa geleerd, omtrent de ontwrichting van de volkshuishouding door het ingrijpen van de Regeeringen in den normalen loop van het bedrijfsleven, door distributie, productie-regeling en wat dies meer zij.

De slotsom van al die lessen is feitelijk, dat de huishouding uit haar voegen wordt gelicht, zoodra de normale loop van vraag en aanbod buiten werking wordt gesteld, zoodra de productie door andere overwegingen dan zuiver winstbejag wordt beheerscht.

In abnormale tijden moge Regeeringsingrijpen gewettigd, in zeer abnormale tijden zelfs plicht zijn, men zij daarmede niet te vlug.

Doch de houtproductie van het boschwezen wordt niet door dergelijke eenvoudige economische wetten beheerscht. In tijden van tegenslag mist men den steun van den groothandel, die — beroofd van zijn hechten basis van eigen exploitatie — bij elke crisis minder steun kan bieden. Bedroeg in 1914 — bij het uitbreken van den wereldoorlog — de exploitatie van op stam verkocht product nog ruim 40% van den jaarlijkschen normalen houtval, bij het intreden van de huidige crisis zal het aandeel wel geen 20% meer hebben bedragen. D.w.z. was de Regeering in 1914 nog verzekerd van

vaste inkomsten voor 40%, thans is zulks tot minder dan de helft geslonken.

Dit ontbreken van den steun van den groothandel verklaart de heftige wijze, waarop de dienst van het boschwezen op elken terugslag in den afzet reageert. In 1914 — vermoedelijk zenuwachtig geworden door de ophoopende voorraden — kromp men den kap voor het jaar 1915 in en wel zoodanig, dat men het bedrijf tot in het geheele jaar 1916 ontwrichtte. [1]) Daarmede legde men de basis voor de hout-tekorten der latere jaren, die den consument zoo duur te staan kwamen.

Bij verkoop op stam zou vermoedelijk de kap eveneens eenigermate zijn verminderd. Doch een bedrijf, dat door normale overwegingen van winstbejag wordt geleid en niet de onuitputtelijke Staatskas achter zich heeft, zal nimmer tot dermate ingrijpende maatregelen kunnen overgaan, omdat zijn bedrijfskosten daardoor zoodanig omhoog loopen, dat het middel erger zoude zijn dan de kwaal. Voor den Staat geldt zulks evenzeer, doch de Staatskas laat het toe.

Resultaat: de Staatskas werd benadeeld; doch erger werd het algemeen belang geschaad door de productie-ontwrichting, welke het gevolg was van dezen maatregel.

Een tweede beeld in 1919. Nadat in 1917 het evenwicht een weinig hersteld was, door een — voor dien tijd — groote productie (welke echter de totale productie nog beneden die van de jaren 1909/1911 liet), zakte de houtval belangrijk in 1918, welke vermindering zich voortzette in 1919 [2]) bij zeer oploopende houtprijzen. Deze afname was te ernstiger, omdat de houtval van den handel wegens het verminderd aanbod van hout op stam jaarlijks moest terugloopen. De exploitatie van het boschwezen was het bedrijf niet meester; als oorzaak noemt het jaarverslag 1918/1919 blz. 15 par. 9 bijzondere omstandigheden, t.w. de influenza-epidemie in 1918, den voedselnood in 1919. Zou de onderstelling te gewaagd zijn, dat in laatstgenoemd jaar de loonen te laat verhoogd

1) Jaarverslag 1916, blz. 25, 26.
2) Voor de productie-cijfers zie men tabel 20, jaarverslag 1919.

werden? Zoo jà, dan treft den uitvoerder wellicht geen verwijt; men is misschien gebonden aan begrootingen, aan correspondentie met Buitenzorg.

Doch — indien dit alles juist mocht zijn — dan zou opnieuw het gebrek aan soepelheid der Staatsmachine blijken.

Hoe het zij, men beheerschte het bedrijf niet, door welke oorzaak ook, en zoo ging men het jaar 1920 in met zijn groote prijsstijging, waaraan dus de dienst van het boschwezen door zijn geringe productie van 1919 mede schuldig is.

Zelfs in 1920 was men nog niet in staat om het te lage productiepeil van 1918 te bereiken en eerst in 1921 — toen het niet meer noodig was — haalde men de cijfers van 1917 (welke intusschen niet meer dezelfde beteekenis hebben, omdat men daarnaast den verkoop op stam voortdurend inkrimpt).

Zoo leert men de grafiek der houtprijzen (tabel 49, jaarverslag 1919) anders lezen dan als een eenvoudige weergave van de daling en stijging der vraag. Men ziet daarnaast de manipulaties in het aanbod, die bij verkoop op stam anders zouden zijn geweest, waardoor de groote schommelingen zouden zijn vereffend; waardoor zelfs de groote prijsgolf van 1920 niet zoo hoog zou zijn opgeloopen; waardoor de val niet zoo diep zou zijn geweest.

Groote prijsschommelingen zijn niet in het algemeen belang.

En thans de kapinkrimping van 1922/'23!

Deze zou ook bij verkoop op stam noodig zijn geworden, maar ook al weer in mindere mate dan thans het geval is. De geheele organisatie van een krachtigen houthandel zou dan zich spannen voor het scheppen van afzetgebieden, waar ter wereld maar een opening mogelijk scheen. Men zou zijn kracht zoeken in verlaging van productiekosten, niet in productiestaking, waardoor de productiekosten van den dienst van het boschwezen in 1922 tot meer dan het dubbele van de allerhoogste in de periode 1914/1919 zijn opgeloopen. [1])

---

1) Voor de basis, welke aan deze kostprijsberekening ten grondslag ligt, zie de noot op blz. 198.

Maar hoe groot of klein die productie-vermindering ook zoude zijn, er zou een elastische en wakkere organisatie gereed staan om bij de minste teekenen van opleving de productie weder aan te moedigen. De overtuiging, dat zulks ook thans het geval is, kan niemand koesteren, die de ups en downs van den houtval der laatste jaren heeft medegemaakt.

Heeft men wel eens overwogen, welke belangen van de Inlandsche bevolking geschaad worden door die plotselinge kapinkrimpingen, waardoor heele scharen van werknemers uit hun arbeid worden gestooten?

Indien zulks door de tijdsomstandigheden onafwijsbaar wordt gevorderd, dan zal de bevolking zich daarbij hebben neer te leggen; doch indien een andere bedrijfsvorm — door zelfbehoud gedreven — die schade zou verzachten, dan verdient die bedrijfsvorm uit dat oogpunt preferentie.

De dienst van het boschwezen werpt zich op als beschermer van den kleinhandel.

Waartoe die bescherming?

Indien de kleinhandel der gemeenschap diensten bewijst, dan zal de gemeenschap die weten te beloonen, en dan is geen bescherming noodig. Bewijst de kleinhandel geen diensten, dan bestaat er tegen zijn verdwijnen geen bezwaar.

Ik voor mij acht dat verdwijnen uitgesloten. Overal in de wereld ontstaat naast den groothandel een kleinhandel! Ook naast exploitant-handelaars in hout in Europa en Amerika bestaat een bloeiende kleinhandel. Nergens behoeft deze bescherming. Waarom dan hier?

Het feit van de bemoeienis van den dienst van het boschwezen met dien kleinhandel wijst op ongezonde economische opvattingen, zooals die in het bovenstaande in ruime mate bleken.

De handelaar-exploitant zou — naar gezegd wordt — de houtvoorziening der plaatselijke bevolking minder goed behartigen dan het boschwezen. Naast het schaden van de economische belangen der bevolking, zou zulks houtdiefstal in de hand werken.

Indien er bepaalde redenen zijn aan te voeren, waarom de handel die belangen minder goed zou behartigen—die redenen zouden

b.v. kunnen gelegen zijn in de tijdelijkheid van zijn arbeid (beperkte perceelsduur), waardoor de boschbeheerder beter deze blijvende taak op zich zou kunnen nemen — dan ware m.i. dit bezwaar makkelijk op te lossen. B. v. door den exploitant te verplichten zekere sortimenten in bepaalde kwanta op bepaalde plaatsen ten verkoop aan te bieden, uitsluitend ten behoeve van de Inlandsche bevolking. Een en ander ware onder toezicht van den houtvester en te zijnen genoegen uit te voeren. Het raakt de principieele kwestie niet!

Ik acht hiermede beantwoord de vraag, aan het hoofd dezer regelen gesteld: eischt het algemeen belang verzilvering in bekapten vorm?

M. i. eischt het algemeen belang, dat de productie van 's Lands djatiboschen door normale economische overwegingen worde geleid. Dat hoe eer hoe liever die productie worde onttrokken aan de Staatsbemoeienis, welke hier dezelfde schade berokkent als in den jongsten tijd overal is gebleken, waar de Staat onnoodig ingrijpt in het bedrijfsleven.

De productie behoeft de leiding van den handel, die de behoeften leert kennen; wanneer de productie geleid wordt door technische dogma's, waaraan de handel ondergeschikt wordt verklaard, verraadt zulks gebrek aan elementair economisch inzicht.

Technische bezwaren tegen den verkoop van den djatioogst op stam.

Ook deze bezwaren eischen onze aandacht: zou immers blijken, dat de feitelijke taak van den dienst van het boschwezen — het beheer en de instandhouding van 's Lands bosschen—in hooge mate zoude lijden onder verkoop op stam, dan ware door de Regeering te overwegen of deze schade wel zou worden opgewogen door alle boven uiteengezette voordeelen.

De voorstander van den verkoop in bekapten vorm betoogt, dat de exploitatie-werkzaamheden dermate zijn saamgeweven met beheersbemoeienis, dat een scheiding niet wel mogelijk zoude zijn.

Dit argument zou dan vooral gelden de exploitatie in eigen beheer in de intensief beheerde houtvesterijen. In de boschdistricten, waar het beheer minder intensief is, wegen de bezwaren minder.

Aangezien echter de bedoeling is, om geleidelijk alle boschdistricten in houtvesterijen om te zetten, zou binnenkort verkoop op stam geheel moeten ophouden, indien dit argument voor de houtvesterijen steekhoudend bleek.

Ik heb hierboven in den breede aangetoond, waarom de exploitant-handelaar op grond van economische overwegingen meent, dat het verband tusschen handel en exploitatie oneindig inniger is dan dat tusschen beheer en exploitatie.

Ten slotte beoogt het djati-boschbeheer in laatste instantie uitsluitend het algemeen belang te dienen, door instandhouding van het bosch, door de grootst mogelijke opbrengst aan den fiscus, door den grootst mogelijken dienst aan den consument.

Nu werd reeds aangetoond, dat het boschbeheer faalt in beide laatstgenoemde goede bedoelingen, wanneer het aan zijn beheer de exploitatie koppelt. Men moet dus wel zéér overtuigd zijn, dat het eerste deel der taak — de instandhouding van 's Lands bosschen — door de andere vervreemdingswijze in hooge mate benadeeld of onmogelijk gemaakt wordt, om schatkist en consument deze nadeelen te mogen opdringen.

Dit nu wordt nergens aangetoond!

Ik wil de bezwaren tegen verkoop op stam in de houtvesterijen geenszins elke waarde ontzeggen; zij zijn zelfs van voldoende beteekenis om eenige aanvulling in de tot heden gevolgde contracten noodzakelijk te maken. Geschiedt de samenstelling der nieuwe contracten evenwel met zorg en in onderling overleg tusschen boschwezen en handel — met het vooropgezette doel om de samenwerking in de houtvesterijen tot een succes te maken — dan zal m.i. — juist tengevolge van het intensieve beheer — de werkzaamheid van den handel zelfs den Lande méér voordeel bieden in de houtvesterijen dan in de boschdistricten; zoodat de handel den Lande daar nog grootere biedingen zal kunnen doen en ook in anderen zin (b.v. kapitaalverstrekking voor railbaanaanleg enz.) diensten zal kunnen bewijzen.

Onder de argumenten tegen verkoop op stam komen er voor, welke de cultuur, de zuivere techniek van den dienst betreffen, en waaromtrent ik niet deskundig ben.

Doch er zijn er ook op gebied van exploitatie, waarover ik meen eenig oordeel te mogen uitspreken; en dan is de oplossing — bij wederzijdschen goeden wil — menigmaal zoo voor de hand liggend, het bezwaar somtijds zoo gezocht, dat daardoor ook eerstgenoemde argumenten in mijn oog aan waarde inboeten.

Ongetwijfeld zal ook de „commissie voor de houtpolitiek" dit onderwerp ter sprake hebben gebracht, en — waar te eeniger tijd de Regeering zeker niet zal nalaten haar rapport te publiceeren — zal het van belang zijn om te weten, of deze commissie de technische bezwaren dermate overwegend acht, dat het boschwezen het recht heeft om daarvoor alleen een systeem van verzilvering van den djatioogst door te voeren, hetwelk de personeelssterkte bovenmatig opvoert, de schatkist mindere baten opbrengt, het algemeen belang schaadt.

Zoo niet, dan moge de verzilvering van den djati-oogst weder geschieden op de wijze, welke den Lande het grootste voordeel biedt.

EENIGE CIJFERS EN BESCHOUWINGEN BETREFFENDE DE TOENAME VAN BEHEERS- EN EXPLOITATIE-WERKZAAMHEDEN BIJ DEN DIENST VAN HET BOSCHWEZEN IN DE PERIODE 1903/1919, IN VERBAND MET DE PERSONEELSVERMEERDERING IN DAT TIJDPERK.

Ten einde te kunnen beoordeelen, in hoeverre de voortdurende uitbreiding van het personeel van den dienst van het boschwezen een gevolg is van het voeren van exploitatie in eigen beheer, zullen wij ons rekenschap hebben te geven van de werkzaamheden, welke onder dien dienst ressorteeren.

Ik beschouw in het ondervolgende uitsluitend den dienst op Java, zonder de buitengewesten en zonder het proefstation van het boschwezen, zooals ik ook met het aan laatstgenoemde diensten verbonden personeel geen rekening houd.

De hoofdtaak van het boschwezen is inderdaad niet de exploitatie, doch wel het beheer en de instandhouding van 's Lands bosschen, welke taak ongetwijfeld aan niemand beter dan aan den Staat kan worden toevertrouwd.

Tot dezen tak van Staatszorg zijn te rekenen de boschcultuur, benevens de boschbescherming (tegen brandgevaar enz.), de inrichting tot intensief beheerde eenheden, houtvesterijen genaamd, opmeting en kaarteering, grensafbakening en bewaking, de aanleg van wegen, sleuven en paden, voor zoover uit oogpunt van inspectie en politie benoodigd; voorts de uitdunning van jong bosch, hetwelk meer uit oogpunt van boschverpleging dan ter wille van de houtwinning geschiedt.

Ik heb getracht mij van den omvang van dit gedeelte van de boschbeheerstaak eenig denkbeeld te vormen door een beschouwing van de terzake bestede gelden, in vergelijking met de uitgaven voor exploitatie.

Het resultaat treft men aan in bijlage 2. [1]) Ik ontleen daaraan, dat werd besteed in de jaren

	1903 en	1919	toename in %
uit hoofde van beheer	f 514.564.—	1.362.920.—	165
„ „ „ exploitatie in eigen beheer	„ 132.964.—	3.941.022.—	2864

Deze cijfers spreken voor zich zelf.

Voor het geval men zou meenen, dat de bestede bedragen geen juisten maatstaf zouden vormen ter beoordeeling van de beslommeringen, aan de beheerstaak verbonden, moge verwezen worden naar bijlage 3, waarin getracht is enkele andere vergelijkingscijfers bijeen te brengen.

Voor zoover de jaarverslagen van den dienst van het boschweven voor exploitatie.

1. aantal H. A. djaticultuur,
2. door de inrichting verrichte metingen in K.M.
3. idem in H.A.
4. gedunde oppervlakte in H.A.

blijkt onveranderlijk bovengegeven maatstaf te gunstig gekozen te zijn (uitgezonderd voor wildhoutcultuur, waar de cijfers geen juisten maatsaf vormen, vide bijlage 3).

Dit ligt ook voor de hand, waar de loonen van 1903/1919 gestegen zijn, zoodat de daarop gebaseerde cijfers een geflatteerden indruk van den groei der beheerstaak geven.

Hetzelfde geldt voor de exploitatie uitgaven, doch hier vinden wij een juisten maatstaf in de productiecijfers; deze bedragen in eenheden: [2])

---

1) In deze cijfers zijn geen personeelsuitgaven begrepen (en daarom ook geen uitgaven voor bouw en onderhoud van woningen enz.), omdat juist de maatstaf voor de verdeeling van het personeel het punt in geding uitmaakt.

2) Overal, waar in dit opstel sprake is van productie-eenheden, wordt bedoeld de som van geproduceerde M³. timmerhout en brandhout, de laatste herleid tot M³. door deeling van het aantal S. M. door den factor 15. Dit is geschied om vergelijkbare cijfers te verkrijgen.

1903 [1])	1919 [1])	toename in %
9894	176658	1685

Hiermede is dus voor de exploitatie de factor der stijgende loonen uitgeschakeld.

Voor een juiste beoordeeling van de beheerstaak is echter nog rekening te houden met een drietal factoren, t.w. boschpolitie, ongeregelde aankap en exploitatie door den handel.

Met de intensiveering van het beheer is een sterke uitbreiding van het boschpolitiepersoneel gepaard gegaan, t.w. van 482 personen in 1903 tot 1274 in 1919. [2])

In dit opzicht is dus ook de bemoeienis veel intensiever geworden.

De ongeregelde aankap liep in de periode 1903/1919 terug van 11817 [1]) tot 3130 [1]) productie-eenheden, d.i. met ruim 70%. Dit is op zich zelf een succes voor den dienst van het boschwezen, daar de ongeregelde aankap als een ongewenschte vorm van exploitatie wordt beschouwd. Het duidt echter tevens op een vermindering van bemoeienis wegens de ter zake te voeren contrôle, terwijl intensiever beheer — zonder exploitatie in eigen beheer — dit zelfde succes had kunnen boeken.

Wat het toezicht op de exploitatie door houtkoopers betreft, dit brengt naar sommiger meening enorme beslommeringen mede; het jaarverslag van 1907 (blz. 26) vermeldt daaromtrent reeds:

> „Bedenkt men nu verder nog, dat bij het beheer der houtvesterijen geen dubbel personeel, n.l. dat van den Staat en dat van de Houtaankap Mijen naast elkaar noodig is, maar dat het in de houtvesterijen voor de andere werkzaamheden benoodigde personeel tevens het noodige toezicht op den aankap kan uitoefenen, terwijl in de boschdistricten het ambtelijk personeel ook verplicht is de door de Houtaankap Mijen gevoerde aankappen te controleeren, dan behoeft het geen verwondering te wekken, dat de geldelijke resultaten van het boschbeheer der houtvesterijen zooveel gunstiger zijn dan van dat der boschdistricten."

---

1) Jaarverslag 1919, tabel 20.
2) Vide bijlage 4.

Mèn ziet hierin dus hetzelfde betoog, als boven reeds uiteengezet; exploitatie in eigen beheer door den mandoer, toezicht op den handel door den houtvester zelf.

Mèn is derhalve geneigd, zonder meer een belangrijke vermindering van technisch-personeel — zeker van het hoogere personeel — te verwachten, wanneer men weet, dat de aankap door verkoop op stam bedroeg in de jaren:

	1907 [1])	1919 [1])
eenheden	214804	68558

en dat deze derhalve afnam met 68%.

Resumeerende zien wij dus, dat in 1903 de dienst van het boschwezen zijn beheerstaak tot volle ontwikkeling had gebracht; de vermeerdering van uitgaven, welke bijlage 2 demonstreert, toont niet anders dan eene normale ontwikkelingsgang; dat de toename van uitgaven op zich zelve niet tot groote personeelsvermeerdering behoeft te leiden toont de inrichting, welke haar uitgaven ziet toenemen van:

1903 [2])	tot	1919 [2])
ƒ 83.421.—		ƒ 218.324.—

zonder dat haar hooger technisch personeel noemenswaard vermeerdert (bijlage 3).

Een aanvankelijke toename van personeel tot 1907 ware nog te verklaren, wegens toenemenden kap door den handel, doch sindsdien neemt deze met 68% af, zoodat wij ook een dalende lijn in het hooger technisch personeel verwachten.

Bijlage 4 leert anders blijkens volgend uittreksel:

Het personeel van het boschwezen op Java en Madoera zonder het personeel van het proefstation bedroeg toch in:

	1903	1907	1919
totaal hooger technisch personeel	39	48	88
totaal lager technisch personeel	99	127	327

1) Jaarverslag 1919, tabel 20.

Het jaar 1907 is uitgekozen, omdat het hoogtepunt van den verkoop op stam in dat jaar valt, tevens met het oog op bovenaangehaalde uitlating uit het jaarverslag van dat jaar.

2) Vide bijlage 2; voorts blz. 28, jaarverslag 1903, blz. 9/10, tabel 70, jaarverslag 1919.

Dit verschijnsel is alleen te verklaren uit de exploitatie in eigen beheer.

Want naast die exploitatie — de feitelijke oogst van het product — is rekening te houden met den afvoer, d.w.z. bouw van een railbaannet, hetwelk een lengte had

	ult. 1905 [1])	tegen	ult. 1919 [2])
K. M.	40		1010.6

en waaraan nagenoeg ƒ 6.000.000.— in het tijdperk van 1903 tot 1919 is besteed, waarvan bijna ƒ 5.000.000 van 1910 tot 1919 (vide bijlage 5).

En naast dien afvoer valt te rekenen op houtstapelplaatsen met alle zorg en administratie, welke het voeren van een groot-bedrijf medebrengt. In den bouw van die stapelplaatsen werd tot ult. 1919 ƒ 400.000.— verwerkt, waarvan ƒ 350.000.— van 1910 tot 1919 (bijlage 5).

Eindelijk valt dan het product te verzilveren, een taak, welke evenzeer zijn zorgen medebrengt, speciaal wanneer men daarvan een detailhandel maakt, zooals het Staatsbedrijf doet.

Terloops zij nog opgemerkt, dat van 1903 tot 1919 een bedrag van minsten ƒ 2.000.000.— werd vastgelegd voor huisvesting van het personeel, waarvan ƒ 1.500.000.— van 1910 tot ult. 1919 (bijlage 5), terwijl aan andere werken nog ruim ƒ 1.500.000.— werd uitgegeven, waarvan na 1909 ruim ƒ 1.000.000.— (bijlage 5) en welk bedrag voor een belangrijk deel mede ten laste van de exploitatie komt.

Men zal toch niet kunnen volhouden, dat deze ± ƒ 10.000.000.— ook spelenderwijs, tusschen de andere werkzaamheden door zijn verwerkt.

Naar mij voorkomt, is hiermede wel overtuigend aangetoond, dat — bij stelselmatig doorgevoerden verkoop op stam — een reorganisatie zoude mogelijk zijn, welke een groote personeelsbesparing zoude opleveren!

---

1) Blz. 41, jaarverslag 1910.
2) Tabel 18 „ 1919.

Een besparing van b.v. 40% van het personeel schijnt wel een minimum, afgescheiden nog van het veel grooter percentage, dat op het lager personeel, mandoers en dergelijke, zou kunnen worden gewonnen. Het bedrag van een dergelijke besparing is bij de zeer toegenomen personeelsuitgaven niet zonder beteekenis. Juist om dezen factor van stijgende loonen uit te schakelen, werd hierboven alleen het aantal ambtenaren opgesomd.

Volledigheidshalve volge hier nog een opgave van de verloonde bedragen: [1])

	1903	[2])	ƒ 707.547.—	
	1907	[2])	„ 875.096.—	
	1919	[3])	„ 3.012.006.—	
begrooting	1923	[4])	„ 3.456.361.—	zonder duurtetoeslag.

1) Uitsluitend voor personeel op Java en Madoera zonder het proefstation van den dienst; met inbegrip van reis- en verblijfkosten, doch zonder „opleiding van het ondergeschikt en hooger personeel voor den dienst van het boschwezen."

Voorts zonder: pensioenen, verlof en non-activiteitstractementen, uitzendingskosten van het hooger personeel.

Deze laatste kosten worden voor den geheelen Landsdienst berekend.

Alleen voor de burgerlijke ambtenaren wordt aan wachtgelden, verlofsbezoldigingen en onderstanden, pensioenen en vervoerskosten van, naar en in Ned.-Indië besteed:

	1915	ƒ 10.030.701.—
	1921	„ 40.925.296.—
begrooting	1923	„ 36.660.700.—

(ontleend aan de nota betreffende den toestand van 's Lands financiën, begrooting 1923). Een illustratie van de toenemende staatsbemoeienis

2) Bijlage K, jaarverslag 1903 en 1907.

Het bedrag is — in vergelijking met dat voor 1919 en 1923 vermoedelijk iets te laag, echter zeker niet meer dan ƒ 40.000.— voor 1903 en ƒ 70.000.— voor 1907.

3) Tabel 70, jaarverslag 1919.

4) Begrooting 1923, Ond. I — Afd. VI: stuk 3. Opleiding van ondergeschikt personeel voor den dienst van het boschwezen is in deze begrooting samengetrokken met landbouwposten en dus niet te splitsen. Voor 1919 bedroeg deze post ƒ 410.75. Bovendien is onder „Uitgaven in Nederland" voor 1923 ƒ 77.000.— voor het boschwezen uitgetrokken (Ond. I — Afd VI: stuk 2, begrooting 1923), waarvan ƒ 74.000.— voor opleidingskosten hooger personeel.

SPLITSING VAN DE UITGAVEN VAN DEN DIENST VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA IN UITGAVEN UIT HOOFDE VAN BEHEER EN UITGAVEN UIT HOOFDE VAN EXPLOITATIE GEDURENDE DE JAREN

	1919	1918	1917	1916	1915	1914	1913	1907	1903
Uitgaven uit hoofde van beheer.									
Uitgaven voor cultuur enz.	f 751.155	f 567.779	f 550.174	f 559.936	f 522.888	f 467.721	f 468.472	f 389.829	f 226.414
									„ 58.816
Uitgaven voor definitieve inrichting						„ 79.700 4/	„ 79.645 4/		
(zonder woningbouw en onderh. woningen) 1/	„ 186.252	„ 152.412	„ 165.842	„ 131.934	„ 114.436	„ 99.193	„ 150.640 5/	„ 78.541	„ 83.421
Uitgaven van aanleg en onderh. van wegen, sleuven en paden, behalve die in bovengenoemd bedrag begrepen 2/ en ontleend aan exploitatie-opgaven	„ 129.602	„ 103.064	„ 76.751	„ 74.666	„ 62.410	„ 62.602	„ 43.170	„ 35.625 6/	„ 50.721 6/
Grensregeling en afbakening in de boschdistricten	„ 43.849	„ 34.771	„ 33.441	„ 52.840	„ 69.827	„ 17.274	—	„ 33.609	„ 33.378
Onderhoud der grenzen	„ 45.396	„ 30.414	„ 29.427	„ 38.635	„ 28.087	„ 19.469	—	—	—
Schatting der houtmassa en berekening der geldswaarde van aan te besteden perceelen	„ 1.233	„ 891	„ 2.586	„ 865	„ 948	„ 1.200	„ 1.104	„ 1.321	„ 184
Idem voor het houtgewas op in erfpacht uit te geven gronden	„ 409	„ 1.005	„ 879	„ 1.745	„ 1.297	„ 1.685	„ 2.012	„ 1.148	—
Extra toezicht op retributieperceelen	„ 1.414	„ 655	„ 1.653	„ 1.843	„ 2.573	„ 3.754	„ 4.531	„ 11.780	„ 16.601
Werkzaamheden voor het maken van voorloopige bedrijfsplannen	„ 1 666	„ 3.625	—	„ 6.707	„ 6.137	—	—	—	—
Totale oogstkosten van caoutchouc in de verspreide aanplanting	„ 1.141	„ 36.758	„ 105.779	„ 99.845	„ 84.367	„ 16.942	„ 77.193	„ 4.196	—
Dunnen 3/	„ 189.825	„ 160.136	„ 139.305	„ 118.860	„ 76.033	„ 41.761	„ 65.686	„ 60.918	„ 45.026
Aankoop en onderhoud van politie-prauwen	„ 731	„ 297	„ 337	„ 387	„ 337	—	—	—	—
Instrumenten enz.	„ 6.484	—	„ 7.240	„ 6.766	„ 6.056	„ 8.828	—	„ 3.529	„ 5.806
Diversen	„ 3.763	„ 4.502	„ 2.569	„ 2.598	„ 4.005	„ 2.588	—	„ 7.111	—
	f 1.362.920	f 1.096.329	f 1.115.983	f 1.097.729	f 979.421	f 822.717	f 892.453	f 620.496	f 514.564
Uitgaven uit hoofde van exploitatie.									
met inbegrip van aanleg werken, doch zonder kosten van dunning, caoutchouc-oogst enz. enz., tevens zonder personeelskosten en zonder bouw en onderh. van woningen 1/	„ 3.941.022	„ 3.718.903	„ 4.191.167	„ 2.125.131	„ 1.736.467	„ 2.145.069	„ 2.289.129	„ 710.085 7/	„ 132.964 7/

1/ Uitgaven voor bouw en onderhoud van woningen werden gerekend tot de personeelsuitgaven.

2/ Aangezien de uitgave voor aanleg en onderhoud van wegen, sleuven en paden en bouw van bruggen, geacht mag worden evenzeer voor het beheer (inspectie, politie) als voor de exploitatie (afvoer) beteekenis te hebben, werd de helft van de onder „verdere uitgaven" uitgetrokken post mede als beheersuitgave aangemerkt.

3/ Het dunnen werd als een beheersuitgave beschouwd, omdat deze maatregel in de eerste plaats boschverpleging beoogt.

4/ Voor reboisatie van kale bergstreken, welk boekhoofd voor volgende jaren vervalt, omdat de uitgaven dan worden verantwoord onder cultuur en grensregeling, afbaking enz. in het wildhoutboschgebied.

5/ In deze post is hier begrepen: kosten voor voorloopige inrichting, waardoor enkele der volgende hoofden oningevuld blijven.

6/ Het hier vermelde bedrag is ontleend aan de uitgaven van voorloopige inrichting der djatibosschen en in zijn geheel opgenomen. De exploitatiekosten zijn niet voldoende gedetailleerd, om te kunnen nagaan of daaronder nog uitgaven begrepen zijn, welke voor de jaren 1913/'19 onder beheer werden opgebracht. Wellicht moet het exploitatiebedrag dus nog verminderen om vergelijkbaar te worden.

7/ Voor de jaren 1903 en 1907 is in bedragen vermoedelijk een post voor tijdelijk personeel begrepen, welke na 1914 kon worden afgetrokken, door meerdere detailleering der gegevens in de jaarverslagen.

VERGELIJKENDE CIJFERS VOOR ENKELE ONDERDEELEN VAN DE BEHEERSTAAK VAN HET BOSCHWEZEN.

Vergelijkend overzicht der verjongingen.

		1903 [1]	1919 [2]
a.	djatiboschgebied		
	aantal H. A.	6007	7228
	bestede kosten	*f* 226.414.—	*f* 401.275.—
b.	in de wildhoutbosschen		
	aantal H. A.	384	4474
	bestede kosten	*f* 47.472.—	[3] *f* 76.572.—
		f 11.344.—	

De medegedeelde cijfers voor het aantal beplante H. A. zouden voor het djatiboschgebied tot een ongunstiger verhouding doen besluiten dan de geldelijke bedragen te zien gaven. Het is dus zeker niet te ongunstig voorgesteld, als we ons aan deze laatste houden.

Voor de wildhoutbosschen zijn de cijfers van beplant aantal H. A. gunstiger; zooals de bestede kosten echter aantoonen, werken hier andere factoren mede.

Het jaarverslag 1918 en 1919, blz. 11 vermeldt, dat groote oppervlakten boschareaal aan de bevolking werden afgestaan in bruikleen voor den verbouw van voedselgewassen (voedselnood); „enkele beheerders (o.a. Banjoemas, Bagelen en Midden-Preanger) slaagden er aanvankelijk in om gedaan te krijgen, dat de bevolking dadelijk wildhoutsoorten tusschen plantte, zoodat op deze wijze soms voor weinig of geen kosten wildhout-aanplantin-

1) Bijlage C, jaarverslag 1903.

2) Tabel 10, 13 en 14, jaarverslag 1919.

3) Voor kosten van wegbeplanting enz. buiten genoemde 384 H. A., vide bijlage K, jaarverslag 1903.

gen tot stand konden worden gebracht. Toen echter in 1919 de woeste gronden weer ter beschikking van den dienst van het boschwezen gesteld werden, kwam van die aanplantingen meestal niet veel terecht."

En verder blz. 13: 2048 H. A. in de afdeeling Tjilatjap „en waarvan in 1919 reeds 1067 H.A. geheel mislukt was; Bagelen 1320 H. A., waarvan 1078 in 1919 geheel voor de voedselvoorziening."

Wij staan hier dus voor abnormale omstandigheden en het is niet dáárvoor, dat het personeel van het boschwezen van 1903 tot 1919 zijn uitbreiding onderging.

Toch moet worden gememoreerd, dat meer dan in 1903 aan wildhoutbeplanting wordt gedaan, vide tabel 14, jaarverslag 1919. Er is echter geen enkele reden om aan te nemen, dat zulks niet wordt uitgedrukt door de verhouding in bestede bedragen, en zeker zal dit het geval zijn, als men djati- en wildhoutcultuur te zamen beschouwt.

Maatregelen tegen branden.

Hiervoor werd in 1919 uitgegeven (blz. 11 jaarverslag)
in de djatibosschen ..... f 252.443.—
in de wildhoutbosschen ..... „ 20.880.—

In het jaarverslag van 1903 tref ik terzake geen cijfers aan; wellicht zullen deze begrepen zijn in bovengenoemde verjongingsuitgaven.

Deze bemoeienis is derhalve belangrijk toegenomen; de uitgaven betreffen nagenoeg uitsluitend loonen voor aanleg van brandsleuven en brandvrije strooken, benevens waakloonen. Het komt mij voor, dat deze uitgaven een uitnemende maatstaf geven ter beoordeeling van de toenemende bemoeienis.

Definitieve inrichting.

Als onderdeel van de werkzaamheden treffen wij in de jaarverslagen een rapport aan, omtrent de verrichte metingen; daaraan is het volgende ontleend:

	1903	1919
verrichte metingen in K. M.	6257 [1]	5822 [2]
„ „ „ H. A.	48392	20389 [3]

Voor dit onderdeel is het dus zeker gewenscht ons maar aan de uitgaven te houden, anders zou men moeten besluiten tot een verminderde werkzaamheid van de inrichting op dit gebied.

Overigens kan de inrichting feitelijk buiten beschouwing blijven, omdat deze in geen geval het personeel in hooge mate in beslag neemt, al is eenige toename, speciaal in lager technisch personeel, te constateeren vide onderstaande

personeelsterkte van de inrichting

	1903 [4]	1919 [5]
inspecteur	1	1
houtvesters	3	9 [6]
asp. houtvesters	-	3
adj. houtv. 2de kl.	7	-
totaal hooger techn. personeel	11	13
opziener	-	12
leerling opziener	1	4
totaal lager techn. personeel	1	16
chef opnemers	-	7
opnemers	8	5
onder opnemers	3	2
mantri's-opnemer	24	27
totaal opname-personeel	35	41

1) Blz. 23, jaarverslag 1903.
2) Tabel 7, „ 1919.
3) „ 8, „ 1919.
4) Blz. 27/28, „ 1903.
5) Tabel 9 en 68, „ 1919.
6) Dit cijfer is ontleend aan tabel 68; tabel 9 geeft op 8, doch is overigens conform.

	1903 [1])	1919 [2])
teekenaars	- [3])	72
schrijvers	-	12
hulp schrijvers	-	7
inrichting mandoers	-	16
totaal	-	107

Voor den aanleg en het onderhoud van wegen, sleuven en paden en den bouw van bruggen is wel geen beter vergelijkingsbasis denkbaar dan de uitgegeven middelen.

Voor grensregeling en afbaking, zoomede onderhoud der grenzen, zal zich de bemoeienis vermoedelijk eveneens in de uitgaven uitdrukken.

Dunnen van hout.

Hiervoor zijn nog de volgende vergelijkingscijfers aan te voeren:

	1903 [4])	1919 [5])
gedunde oppervlakte in H. A.	8821	21249
uitgaven	ƒ 45.026.—	ƒ 189.825.—

waaruit volgt, dat de uitgaven tot een grooter toename van werkzaamheden doen besluiten, dan inderdaad wel het geval is.

Voorloopige bedrijfsplannen.

Vermoedelijk zal dit onderdeel der werkzaamheden niet door de terzake gedane uitgaven tot uitdrukking worden gebracht: hierin toch, stel ik mij voor, dat een bron van persoonlijke arbeid van boschbeheerders en speciaal hooger personeel is gelegen. Dit werk echter neemt uit den aard der zaak belangrijk af, omdat meer en meer de definitieve inrichting de voorloopige vervangt, zooals men aan de jaarverslagen kan ontleenen.

---

1) Bladz. 27/28 jaarverslag 1903.
2) Tabel 9 en 68 „ 1919.
3) Het jaarverslag 1903 vermeldt eene uitgave van ƒ 2.132.— voor schrijvers, oppassers en schrijfloonen.
4) Bijlage 1, jaarverslag 1903.
5) Tabel 38 „ 1919.

De oppervlakte aan djatibosch bedroeg.

	1907 [1])	1919 [2])
Boschdistricten	617638 H. A.	466209 H.A.
Houtvesterijen	48389	269073
	666027	735282

waaruit — voor het djatiboschgebied — tot een afname van werkzaamheden voor voorloopige bedrijfsplannen zou zijn te besluiten.

---

1) Bijlage A, jaarverslag 1907.
2) Tabel 1, „ 1919.

OVERZICHT VAN HET PERSONEEL VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA ZONDER HET PERSONEEL VOOR HET PROEFSTATION, ONTLEEND AAN DE JAARVERSLAGEN VAN DEN DIENST VOOR DE JAREN 1903, 1907 EN 1914/1919 EN AAN DE BEGROOTING: OND. I — AFD. VI: STUK 3 VOOR DE JAREN 1922 EN 1923.

	1923	1922	1919	1918	1917	1916	1915	1914	1907	1903
Hoofdinspecteur	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Inspecteurs	5	5	7	7	6	5	5	5	3	3
Beheershoutvesters	37	34	64	72	64	58	55	47	31	28
Houtvesters	63	76								
Tijdelijk ambtenaar handelszaken	1	10 1/ 1	1	—	—	—	—	—	—	—
Vakkundige railbaanbedrijf te Tjepoe	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—
Adj. houtvesters 1e kl.	2	3	3	4	3	3	6	6	10	4
Asp. „	—	—	11	8	11	19	20	19	3	3
Ambt. t/b. (cand. houtv.)	—	—	—	—	2	—	8	—	—	—
Totaal hooger techn. personeel	110	131	88	93	88	87	96	79	48	39
Adj. houtvesters 2de kl.	—	—	—	—	—	—	—	—	21	15
Boscharchitecten	74	60	—	—	—	—	—	—	—	60
Leerling-boscharchitecten	12	27	—	—	—	—	—	—	—	—
Hoofdopzieners	48	63	43	34	34	28	42	22	—	—
Opzieners (oude voorwaarden)	320	320	114	135	144	147	140	122	73	55
Opzieners (nieuwe voorwaarden)			95	71	54	42	33	20	—	—
Leerling opzieners (oude voorwaarden)	40	40	2	4	9	18	39	48	33	29
„ „ (nieuwe voorwaarden)	—	—	73	46	51	52	28	28		
Totaal lager techn. personeel	494	510	327	290	292	287	264	240	127	99
Chef opnemers	8	8	7	7	7	3	3	2	—	—
Opnemers	6	6	5	3	3	6	6	7	11	10
Onderopnemers	1	1	2	5	2	—	—	—	—	1
Mantri's opnemer	36	36	31	28	26	25	28	25	21	24
Totaal opnemerspersoneel	51	51	45	43	38	34	37	34	32	35
Mantri's politie	650	650	505	443	426	408	383	353	227	195
Boschwachters	950	950	769	703	689	664	624	566	345	287
Totaal boschpolitiepersoneel	1600	1600	1274	1146	1115	1072	1007	919	572	482

1/ Tijdelijke buitenl. houtvesters.

OVERZICHT VAN KAPITAALSUITGAVEN VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA TEN BEHOEVE VAN DE WINNING VAN DJATIHOUT IN EIGEN BEHEER GEDURENDE DE JAREN 1910/1919.

Ontleend aan opvolgende jaarverslagen van dien dienst benevens raming van het vóór ultimo 1909 vastgelegde kapitaal en vaststellen van afschrijvingscijfers voor 1914/1919.

	Aanleg van wegen, sleuven en paden en bouwen van bruggen		Aanleg van railbanen en bruggen in die banen met inbegrip van materiaal en rollend materiaal		Bouw van woningen en tijdelijke verblijfplaatsen		Bouw van stapelplaatsen	
1910	f 99.711	Totaal ult. '13 en volgende jaren	f 401.223	Totaal ult. '13 en volgende jaren	f 135.728	Totaal ult. '13 en volgende jaren	f 17.245 [1]	Totaal ult. '13 en volgende jaren
1911	„ 96.737		„ 456.760		„ 160.422		„ 17.930 [1]	
1912	„ 92.187		„ 376.864		„ 109.984		„ 62.256 [2]	
1913	„ 89.428	f 378.063	„ 444.585	f 1.679.432	„ 104.062	f 510.196	„ 40.356	f 137.787
1914	„ 80.153	„ 458.216	„ 403.160	„ 2.082.592	„ 89.699	„ 599.895	„ 21.722	„ 159.509
1915	„ 79.848	„ 538.064	„ 100.055	„ 2.182.647	„ 150.550	„ 750.445	„ 19.570	„ 179.079
1916	„ 108.886	„ 646.950	„ 259.071	„ 2.441.718	„ 191.326	„ 941.771	„ 33.141	„ 212.220
1917	„ 128.515	„ 775.465	„ 574.372	„ 3.016.090	„ 109.849	„ 1051.620	„ 45.742	„ 257.962
1918	„ 163.031	„ 938.496	„ 578.172	„ 3.594.262	„ 200.208	„ 1251.828	„ 43.238	„ 301.200
1919	„ 204.286	„ 1142.782	„ 1100.440	„ 4.694.702	„ 249.610	„ 1501.438	„ 54.995	„ 356.195

1) Deze bedragen zijn de heift van hetgeen voor aanleg en onderhoud tezamen is vermeld (blz. 45, jaarv. 1910; blz. 41, jaarv. 1911); vanaf 1914 komen deze kosten gescheiden voor en zijn dus de juiste aanlegkosten opgenomen.

2) Als sub 1), doch met bijvoeging van de kosten van bouw van de centrale stapelplaats te Tjepoe voor 1912, vide blz. 42, jaarv. 1912 *f* 13.300.— en *f* 48 956, voor c. s. Tjepoe voor 1913 vide tabel 16 en 17, jaarv. 1913 *f* 17.221.— en blz. 39, jaarv. 1913 *f* 23.135.— voor c. s. Tjepoe.

RAMING VAN KAPITAALSUITGAVEN VOOR 1910.

Vóór 1910 treffen wij geen opgave aan, waaraan soortgelijke cijfers zouden zijn te ontleenen.

Ter bepaling van het kapitaal-bedrag, hetwelk vóór 1910 in het djatibedrijf is gestoken, teekenen wij aan:

Railbaanaanleg (blz. 14, jaarverslag 1910, ook tabel 21, blz. 431): De lengte railbaan bedroeg ult. 1905: 40 K.M., 1906: 77 K.M., 1907: 151 K.M., 1908: 254 K.M., tegen ult. 1919: 1010.6 K.M. (tabel 18, verslag 1919), een toename derhalve van 1910 tot 1919 van 644 K.M. voor ƒ 4.694.702.—, of ƒ 7.288.— per K.M.

Dit bedrag is ongelooflijk hoog, doch men houde daarbij in het oog, dat inbegrepen is — naast rollend materieel — de duurdere tramlijnaanleg, welke na 1910 plaats vond (ult. 1919 : 14,50 K.M.; tabel 18, jaarverslag 1919). Voorts moet dit bedrag echter bevatten alle kosten van opbreken, omlegging enz., welke inderdaad op de exploitatierekening thuis hooren; terwijl alleen de definitieve aanleg voor een goed overzicht op kapitaalrekening had moeten worden gebracht. Het verslag biedt echter geen gegevens om deze splitsing door te voeren, zoodat het uiterst moeilijk is om eenig inzicht te verkrijgen.

Bovenstaande cijfers voor het tijdperk 1905/ult. 1909 geven eveneens slechts eind-totalen. Ook in die periode is meer spoor gelegd en weder opgebroken. Wij onderstellen de aanlegkosten tot ultimo 1919 op 367 K.M. à ƒ 3000.—, zegge ƒ 1.101.000.—, in welk bedrag dus moet begrepen zijn het opbreken en omleggen van sporen vóór ult. 1909 en het destijds aanwezige rollend materieel.

Woningbouw.

Op blz. 45, jaarverslag 1910 vinden wij vermeld welke ambtenaren destijds reeds in Gouvernementswoningen waren gehuisvest, hetgeen eenige aanwijzing geeft voor het aantal aanwezige woningen, in vergelijking met dat op ult. 1919 (tabel 17, jaarv. 1919). De waarde mag op minstens ƒ 500.000 worden gesteld (alleen onder voorloopige inrichting wordt van 1903/ult. 1909

ƒ 323.454.— verantwoord, hetgeen in 1910 slechts even 40% bedroeg van het totaal bestede bedrag, vide staat blz. 44, jaarverslag 1910). Omtrent exploitatie worden in deze periode nog geen gedetailleerde gegevens verstrekt.

Aanleg van wegen, sleuven en paden en bouwen van bruggen.

Deze zal vóór 1910 ook wel minstens een dergelijk bedrag vereischt hebben. Alleen onder „voorloopige inrichting" wordt van 1903/ult. 1909 ƒ 210.823.— verantwoord, hetgeen voor 1910 slechts 1/4 gedeelte betrof van het totaal (vide staat blz. 44, jaarverslag 1910).

Voor *stapelplaatsen* ware te stellen ƒ 50.000.—

De kapitaalwaarde zou dan ult. 1909 hebben bedragen
± ƒ 2.150.000.
en „ 1919 ± ƒ 9.800.000.

Vaststelling van afschrijvingscijfers voor de jaren 1914/1919 ten laste van de exploitatierekening.

Aangezien de aanleg van wegen, sleuven en paden en de bouw van bruggen niet uitsluitend ten behoeve van de exploitatie in eigen beheer plaats vindt, doch mede voor inspectie enz., derhalve uit oogpunt van beheer, wordt het bedrag dezer kapitaalsuitgave slechts voor de helft in rekening gebracht.

Bij het afschrijvingspercentage dient rekening te worden gehouden met het tijdelijke doel van vele der werken, wegenverbetering, railbaanaanleg, enz. enz. Het railbaanbedrag speciaal bevat bovendien — als boven in het licht gesteld — kosten van baan opbreken of omlegging, waardoor de waarde niet werkelijk toeneemt, integendeel menigmaal afschrijving van het verlaten werk noodig wordt. Eindelijk is de waarde van het rollend materieel mede in den baanaanleg begrepen.

Ondersteld wordt daarom een afschrijvingspercentage van 5 %.

Overeenkomstig de aanname, dat nagenoeg geen personeel ten laste van de exploitatie komt, is geen woningafschrijving opgenomen. Aangenomen wordt derhalve, dat de tijdelijke verblijfplaatsen,

welke zeker dienen te worden afgeschreven, ten behoeve van beheersfuncties worden gebouwd. De uitkomst wordt dan:

	Ten laste van de expl. af te schrijven hoofdsom	Afschrijvingspercentage		Bedrag der jaarlijksche afschrijving
1913	f 3.405.000.—	5	1914	f 170.250 —
1914	„ 3.871.000.—	5	1915	„ 193.550 —
1915	„ 4.030.000.—	5	1916	„ 201 500.—
1916	„ 4.377.000.—	5	1917	„ 218.750.—
1917	„ 5.061.000.—	5	1918	„ 252.050.—
1918	„ 5.764.000.—	5	1919	„ 288.200.—
1919	„ 7.022.000.—	5	1920	„ 351.100.—

OVERZICHT VAN DE UITGAVEN VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA VOOR DE WINNING VAN DJATIHOUT (GEEN DUNNINGS HOUT) IN EIGEN BEHEER GEDURENDE DE JAREN:

	1919	1918	1917	1916	1915	1914	
1. Schatting der houtmassa en berekening der geldswaarde van aan te besteden perceelen 1/	ƒ 1.233	ƒ 891	ƒ 2.586	ƒ 865	ƒ 948	ƒ 1.200	
2. Ringen van djatiboomen 1/	„ 18.939	„ 10.067	„ 13.050	„ 11.648	„ 12.494	„ 14.449	
3. Aankap in engeren zin van hout Djatihout:							
a. Timmerhout:							
Kaploonen	„ 426.138	„ 458.421	„ 553.516	„ 295.953	„ 241.810		
Sleeploonen	„ 138.433	„ 136.737	„ 159.297	„ 83.663	„ 77.507		
Verdere vervoerloonen	„ 216.183	„ 261.666	„ 241.030	„ 115.653	„ 132.208		
Kavelloonen, laadloonen, enz.	„ 51.764	„ 57.242	„ 63.820	„ 40.033	„ 41.195		
b. Brandhout						„ 1.334.302	
Kap- en draagloonen	„ 353.690	„ 437.974	„ 522.672	„ 289.339	„ 196.579		
Verdere vervoerloonen	„ 408.712	„ 538.567	„ 407.859	„ 228.600	„ 178.032		
Stapelloonen, zaagloonen, laadloonen, enz.	„ 86.691	„ 89.043	„ 77.010	„ 59.593	„ 41.624		
4. Tijdelijk personeel per werklijst verantwoord voor bovengenoemde werkzaamheden 2/							
a. Europeesch	„ 55.869	„ 41.659	„ 49.865	„ 35.418	„ 35.167	—	
b. Inlandsch	„ 277.040	„ 247.953	„ 198.906	„ 145.226	„ 140.885	—	
5. Onderhoud van wegen, sleuven, paden en bruggen: 3/ in het djatiboschgebied	„ 56.679	„ 48.730	„ 40.822	„ 37.667	„ 32.544	„ 34.831	
6. Onderhoud van railbanen (en bruggen in die banen)	„ 175.957	„ 177.220	„ 150.551	„ 126.420	„ 119.404	„ 119.110	
7. Aanleg en onderhoud van sleepwegen 4/	„ 6.032	„ 14.701	„ 19.386	„ 14.120	„ 8.961	—	
8. Onderhoud van woningen en verblijfplaatsen 5/	P.M.	P.M.	P.M.	P.M.	P.M.	P.M.	
9. Onderhoud van stapelplaatsen	„ 28.639	„ 28.034	„ 22.896	„ 21.630	„ 16.080	„ 19.970	
10. Inkoop verschillende benoodigdheden (zagen, bijlen en andere werktuigen, machines, karren enz.)	„ 89.682	„ 72.955	„ 66.466	„ 52.465	„ 39.128	„ 41.761	
11. Aanschaffing en onderhoud meubilair in boschketen 6/	P.M.	P.M.	P.M.		P.M.		
12. Instrumenten enz. 7/	—	„ 37.729	„ 24.274	„ 28.537	„ 17.974	—	
13. Diversen 8/	„ 358.534	„ 286.049	„ 194.515	„ 146.448	„ 144.155	„ 180.019	
Uitgaven voor personeel (in vasten dienst) Ander personeel enz.							
14. Personeel van het hoofdkantoor, alsmede schrijvers, hulpschrijvers en teekenaars daarbuiten 9/	„ 59.995	„ 55.172	„ 34.770	„ 30.566	„ 27.670	„ 10/ 25.000	
15. Verder personeel (mandoers, die niet per werklijst verantwoord worden) mandoers werkzaam bij den aankap in engeren zin (uitgezonderd dunning)	„ 11/ 69.050	„ 64.923	„ 46.101	„ 45.320	„ 37.622	„ 10/ 32.000	
16. Procentsgewijze belooningen voor de onder 14 genoemde bij den aankap werkzaam zijnde mandoers	„ 27.454	„ 29.131	„ 33.713	„ 18.204	„ 12.689	„ 5.819	
17. Afschrijving ten laste van de exploitatierekening 12/	„ 288.200	„ 252.050	„ 218.750	„ 201.500	„ 193.350	„ 170.250	
Totaal...	ƒ 3.194.914	ƒ 3.346.896	ƒ 3.141.855	ƒ 2.028.868	ƒ 1.748.026	ƒ 1.978.711	
18. Terugstorting van door den dienst van het boschwezen gedane uitgave voor het ringen der 1ste jaarperceelen en voor het schatten der houtmassa's van boschperceelen 13/	„ 1.519	„ 756	„ 4.731	„ 3.857	„ 4.103	„ 2.480	
Blijft totaal...	ƒ 3.193.395	ƒ 3.346.140	ƒ 3.137.124	ƒ 2.025.011	ƒ 1.743.923	ƒ 1.976.231	ƒ 15.421.824
Aantal geproduceerde eenheden 14/ ...	„ 176.658	„ 208.067	„ 253.221	„ 153.801	„ 116.235	„ 176.573	
eigen gebruik boschwezen en tekorten 15/	„ 15.053	„ 19.301	„ 13.223	„ 15.146	„ 10.004	„ 8.486	
Productie aan betalende eenheden	ƒ 161.605	ƒ 188.766	ƒ 239.998	ƒ 138.655	ƒ 106.231	ƒ 163.087	ƒ 1.003.342
Productieprijs per betalende eenheid ...	„ 19.76	„ 17.73	„ 13.07	„ 14.60	„ 16.41	„ 11.75	„ 15.37

1/ Deze bedragen zullen — na aftrek van de terugstorting van door den dienst van het boschwezen gedane uitgaven voor het ringen der eerste jaarperceelen en voor het schatten der houtmassa's van boschperceelen (vide post 18) — aangeven de juiste kosten van het ringen voor aankap in eigen beheer.

2/ Blijkens de omschrijving in tabel 70, jaarverslagen 1915/'19; tabel 66, verslag 1914, hebben de kosten van dit tijdelijk personeel ook betrekking op den oogst van wildhout, houtskool, basten enz. De totaal daaraan verloonde bedragen beliepen in 1919 f 29.184 tegen f 1.681.611 voor djatihout, derhalve ± 1 : 57, zoodat verrekening geen invloed kan hebben.

3/ Aangezien deze wegen, sleuven, paden en bruggen, naast hunne beteekenis voor boschbewaking, verkenning, inspectie — dus beheer — ook belanghebben voor den houtafvoer — dus exploitatie — moeten de onderhoudskosten — voor zoover zij niet ten laste van de inrichting of het wildhoutboschgebied komen — ten deele ten laste van de exploitatie rekening worden gebracht. Van het onderhoudsbedrag — besteed in het djatiboschgebied, na aftrek van hetgeen ten bate van de inrichting werd uitgegeven — werd de helft ten laste van bovenstaande rekening geboekt.

4/ Ook de aanleg van de sleepwegen werd ten laste van exploitatie gebracht, omdat deze wegen in het algemeen niet van blijvenden aard zijn.

5/ Het onderhoud van woningen en verblijfplaatsen werd P.M. opgebracht, als consequentie van de onderstelling, dat nagenoeg geen feitelijk exploitatiepersoneel aanwezig is, en de woningen derhalve alle voor beheersambtenaren dienen.

6/ Vide noot 5.

7/ Deze post heette in 1914 en vroeger: „Instrumenten, teeken- en schrijfbehoeften". Na aftrek van hetgeen ten behoeve van de inrichting is inbegrepen, werd de helft opgebracht.

8/ Na aftrek van enkele niet-exploitatie posten, in zijn geheel opgebracht.

9/ Na aftrek van de „Algemeene onverdeelde uitgaven", welke ondersteld worden het personeel van het hoofdkantoor weer te geven, werd van het restant de helft opgebracht, voor schrijvers ten laste der exploitatie.

10/ Deze bedragen werden in 1914 niet gespecificeerd: het uitgetrokken bedrag werd bepaald naar dat van 1915, door vermindering in verhouding tot de afname van den totaalpost.

11/ Voor 1919 werden de mandoers ten laste van de exploitatie niet speciaal gespecificeerd; de helft van het totaal bedrag werd opgebracht, zijnde dit ongeveer de normale verhouding van vorige jaren.

12/ Aangezien in de verslagen van den dienst van het boschwezen geen andere rekening wordt opgemaakt dan een eenvoudige opsomming van inkomsten en uitgaven, is daaruit niet zonder meer een inzicht in de exploitatiekosten te verkrijgen.
De afschrijvingen werden daarom afgeleid uit de — blijkens de uitgaven in opvolgende jaren — vastgelegde kapitalen, voor zoover deze kunnen geacht worden ten behoeve van de exploitatie in eigen beheer te zijn verricht.
Bijlage 5 geeft in details aan hoe de becijfering is geschied. In overeenstemming met het ingenomen standpunt, werd geen afschrijving voor woningen of tijdelijke verblijfplaatsen opgebracht, in de onderstelling, dat deze dienst doen voor het beheerspersoneel, terwijl voor de exploitatie nagenoeg geen personeelsuitgaven zouden worden vereischt.

13/ Vide noot 1.

14/ tabel 20, jaarverslag 1919

15/ tabel 44, jaarverslagen 1915/1919 en tabel 45, jaarverslag 1914.

OVERZICHT VAN DE INKOMSTEN VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA UIT DE VERVREEMDING VAN DJATIHOUT (GEEN DUNNINGSHOUT), IN EIGEN BEHEER GEKAPT, GEDURENDE DE JAREN:

	1919	1918	1917	1916	1915	1914	
1. Zuivere opbrengst van openbaar, door bemiddeling van de vendu-kantoren, verkocht djatihout	f 3.753.473 1/	f 3.370.592	f 4.266.753	f 2.969.884	f 2.126.538	f 2.408.913	
2. Zuivere opbrengst van openbaar, niet door bemiddeling van de vendu-kantoren, verkocht djatihout	„ 1.099.616 2/	„ 1.081.368	„ 1.376.529	„ 881.969	„ 534.705	„ 197.527	
3. Opbrengst van ondershands verkocht djatihout	„ 1.231.566 3/	„ 1.483.261	„ 1.366.379	„ 944.354	„ 737.848	„ 909.929	
4. Opbrengst van djatihout, verkocht ingevolge overeenkomsten voor stapelplaatsleveringen.	„ 1.854.235	„ 1.674.677	„ 1.509.591	—	„ 398.118	„ 720.839	
5. Waarde van het, ten behoeve van den openbaren dienst (niet boschwezen) uit de voorraden „gekapt verstrekt" djatihout							
a. Landswerken (verrekende waarde)	„ 879.919	„ 1.287.198	„ 918.087	„ 427.256	„ 315.119	„ 92.874	
b. Locale werken (in 's Lands kas gestorte gelden)	„ 12.774	„ 1.512	„ 2.924	„ 3.418	„ 3,067	„ 2.063	
6. Waarde zonder kap en vervoerkosten van het uit de voorraden „gekapt verstrekt" hout voor werken door de Inlandsche bevolking in gemeentedienst uit te voeren (desawerken)	„ 28.280	„ 31 585	„ 33.584	„ 25.537	„ 19.512	„ (1.495 (56.463	
7. In 's Lands kas gestorte gelden voor verstrekt hout voor werken van algemeen nut	„ 32	„ 752	„ 8.808	„ 829	„ 403	—	
8. Teruggestorte kap en vervoerkosten voor het ad 6 bedoeld hout voor desawerken	„ 5.919	„ 5.110	„ 10.153	„ 5.120	„ 14.000	„ 22.014	
9. Verrekende waarde van djatihout met het caoutchoucbedrijf	—	„ 40.842	„ 51.781	„ 21.154	„ 13.369	„ 20.699	
Totaal der inkomsten	f 8.866.414	f 8.976.897	f 9.544 589	f 5.279.521	f 4.162.679	f 4.432.816	f 41.262.916
aantal vervreemde eenheden 4/	„ 169.435	„ 194.263	„ 209.641	„ 139.957	„ 143.702	„ 150.554	„ 1.007.552
opbrengst per vervreemde eenheid	„ 52.32	„ 46.21	„ 45.53	„ 37.72	„ 28.97	„ 29.44	„ 40.95
productieprijs per betalende eenheid	„ 19.76	„ 17.73	„ 13.07	„ 14.60	„ 16.41	„ 11.75	„ 15.37
Winst per eenheid	f 32.56	f 28.48	f 32.46	f 23.12	f 12.56	f 17.69	f 24.58

1/ Dit bedrag is f 213.970.— lager dan dat, genoemd in tabel 70 van het jaarverslag 1919, omdat deze som de opbrengst is van hout — op stam verkocht — hetwelk derhalve in dezen staat niet behoort te worden opgenomen (zie tabel 46, jaarverslag 1919 en noot bij tabel 70.)

2/ Dit bedrag is f 3.803.— lager dan dat, vermeld in tabel 70 van het jaarverslag 1919, omdat deze som de opbrengst is van djatihout, afkomstig uit de wildhoutbosschen (zie tabel 53, jaarverslag 1919).

3/ Ontleend aan tabel 70, jaarverslag 1919.

4/ Tabel 45, jaarverslag 1914; tabel 44, jaarverslagen 1915/1919.

5/ Ontleend aan bijlage 6.

Deze staat beoogt een overzicht te geven van de inkomsten van het boschwezen uit de verzilvering van het uit de djatibosschen op Java en Madoera *in eigen beheer* gekapte djatihout (geen dunningshout).

Uit de desbetreffende tabel in de jaarverslagen (tabel 66 in verslag van 1914, 70 van 1915-19) zijn dus weggelaten alle inkomsten uit hoofde van aankap door tusschenkomst van aannemers; van verkoop op stam (1919 zie noot 1/); van hout op last gekapt en dus op stam verstrekt, ten behoeve van den openbaren dienst; van retributiën; van door de politie aangehaald hout; van woninghuur; kortom: weggelaten zijn al die inkomsten, welke het boschwezen zal blijven genieten, indien van de diensten van den handel voor den geregelden kap zou worden gebruik gemaakt.

Voorts werd niet opgenomen de post „verschillende andere ontvangsten", welke vermoedelijk niet uit vervreemding van hout voortkomt.

Bespiegelingen over de voorziening in de behoefte aan goederen voor het Gouvernement van Nederlandsch-Indië

door

P. J. VAN POELVOORDE

Ingenieur bij den Indischen Centralen Aanschaffingsdienst.

Het is niet gemakkelijk een dienstuitoefening te noemen, die meer en veelzijdiger in het industrieel- en handelsbelang van Indië en van het moederland, alsook in het financieel gouvernementeel belang van Indië ingrijpt, dan de voorziening in de behoefte aan goederen voor het Gouvernement van Nederlandsch-Indië.

Van welk een ingrijpend financieel belang de geordende centrale voorziening voor een land moet worden geacht, toont Amerika, in welk land in verband met den ongunstigen toestand der landsbegrooting een bureau is ingesteld, het z.g. „Bureau of Budget", dat de landsuitgaven controleert en de bevoegdheid heeft om in te grijpen, gerugsteund als het is door den president der Vereenigde Staten.

Een der eerste daden van den directeur van genoemd bureau was de instelling van een centraal inkoopbureau en een bureau van onderlinge uitwisseling (clearing) van goederen. Hier werd geprofiteerd van de gunstige ervaring, opgedaan bij de instelling gedurende den grooten oorlog van een centraal inkoopbureau van de geallieerden, de z.g. „Allied Purchasing and Liquidation Board."

De opsomming van artikelen, die in Indië door de diverse departementen en diensten worden gebruikt, zou eenige boekdeelen in beslag nemen. Elk ingewijde kan zich daarvan wel een denkbeeld vormen.

Het groote aantal consumeerende Gouvernementsdiensten en de enorme verscheidenheid der benoodigde goederen in aanmerking genomen, behoeft de wenschelijkheid om orde op den inkoop te stellen wel geen nader betoog. Even goed als het spoorwegwezen, het boschwezen, de posterij, het telegraaf- en telefoonwezen, enz. afzonderlijke belangen vertegenwoordigen, even goed bestaat er een algemeen inkoopbelang. Voor den omvang van dit belang kan het jaarlijksch bedrag der gezamenlijke inkoopen voor het Gouvernement van Nederlandsch-Indië als maatstaf worden genomen.

Een jaarlijksch totaal inkoop-bedrag voor het geheele Gouvernement als norm op te geven, is niet zoo eenvoudig, omdat nog niet voor alle inkoopende diensten de jaarlijksche bedragen, aan inkoopen besteed, worden getotaliseerd.

Aan de hand van daaromtrent beschikbare gegevens zou steller dezes het totaal jaarlijksch bedrag voor alle gouvernementeele aanschaffingen, zoowel in Europa als in Indië, willen schatten op circa 100 à 120 milioen gulden bij normale tijdsomstandigheden. Het is te begrijpen, dat de schade, die door onoordeelkundigen inkoop bij een dergelijke geldswaarde der voorzieningen geleden zou kunnen worden, niet gering zal zijn. Die schade bedraagt dan licht eenige tientallen millioenen.

Het ordenen van den inkoop kan door het Gouvernement op verschillende wijzen geschieden. Men kan in de eerste plaats algemeene regels stellen, waarnaar de diverse Gouvernementsinkoopers zich hebben te gedragen. Voorts kan men den inkoop doen geschieden door de diverse departementen en diensten afzonderlijk (decentraal beleid), doch men kan ook een centraal inkoopbeleid instellen in plaats van meerdere diverse inkoopers. Den uiteenloopenden aard der bij de verschillende inkoopen in het geding komende belangen in aanmerking genomen, is het niet altijd even eenvoudig uit te maken aan welke wijze van inkoopen, de centrale dan wel de decentrale, men voor de diverse gevallen de voorkeur zou moeten geven. Inkoopregels zijn hierbij niet alleen nuttig, doch onontbeerlijk, zoowel bij centralen als bij decentralen inkoop. Centralisatie van den inkoop leidt over het algemeen tot financieele besparing. Er is dan één kooper, die voortdurend profijt kan trekken van vorige ervaringen; die derhalve voortdurend leert, en

uiteraard veel intensiever leert dan de diverse verspreide inkoopers. Telkens wisselende inkoopers missen het voordeel van het kweeken van een staf, zooals een krachtige centrale inkooper in staat is te doen, en die kooper is het krachtigst, die het meest geleerd heeft. Ook kan men in menig geval van een gecentraliseerden inkoopdienst eerder verwachten, dat die zich volledig rekenschap geeft van het bestaan der diverse industrie- en handelsinstellingen, dan de verspreide koopers. Het is juist deze ruime kennis, die eerder leiden kan tot het bereiken van het laagst mogelijke prijsniveau. Voorts kan organisatie van den inkoop een nuttigen terugslag hebben op handel en industrie door nl. de hand te houden aan scherpe prijsvergelijking en uniforme keuring op eischen van deugdelijk werk, waardoor de industrie van meet af aan eraan gewend raakt zich van economische en degelijke constructiewijzen volledig rekenschap te geven en zoodoende op den duur beter in staat zal zijn om aan de concurrentie van de buitenlandsche industrie het hoofd te bieden. Evenwel, centralisatie is niet altijd mogelijk en menigmaal ongewenscht.

Indien bijvoorbeeld de departementen van Oorlog en van Gouvernementsbedrijven volgens ambtelijk voorgeschreven wijze bij openbare aanbesteding naast elkaar groote hoeveelheden rijst koopen, is het niet noodig die inkoopen centraal te doen geschieden. Beide departementen zijn in staat die inkoopen zoo goed en voordeelig mogelijk voor het Land te doen plaats hebben. Centralisatie zou dan slechts neerkomen op het inlasschen van een onnoodige en tijdroovende schakel. Anders wordt het, wanneer een technische dienst geregeld technische artikelen van allerlei aard noodig heeft, welke door andere diensten ook worden gebezigd. Zoo'n dienst vindt de aanschaffing bijzaak. Verreweg de meeste aandacht wordt geschonken aan het gereedkomen van het technische werk. Die dienst zal in de meeste gevallen tevreden zijn, indien hij de noodige technische artikelen kan verkrijgen, en vraagt dan niet, of hij met de aanschaffingen voordeeliger had kunnen slagen. Voor aanschaffingen ten behoeve van dien dienst kan van centralisatie veel heil verwacht worden.

Het gebied, waar centralisatie tot haar recht zou kunnen komen, is uit den aard der zaak groot, hoewel het niet het geheele aan-

schaffingsterrein van het Gouvernement beslaat. Waar in het ondervolgende van centralisatie sprake is, geschiedt zulks met betrekking tot die artikelen, waarvoor centralisatie haar nut heeft. Het is niet de bedoeling, dat à tort et à travers centralisatie wordt aanbevolen voor alle mogelijke inkoopen. Vóór alles vermijde men een ongezond doordrijven. In deze ware slechts na zorgvuldige overweging bedachtzaam voort te schrijden. En men heeft in Indië met betrekking tot de centralisatie der voorziening nog lang niet genoeg ervaring opgedaan om het geheele terrein nu reeds te kunnen overzien. Men hoede zich daartegenover echter voor een conservatief vooroordeel, en een belangenlooze samenwerking is noodig om de schier gigantische taak, de economiseering door systematiseering van den inkoop, te volbrengen.

De ontwikkeling van de voorziening in de behoefte van 's Lands goederen is thans in een dusdanig stadium gekomen, dat steller dezes het niet alleen van belang acht omtrent die ontwikkeling mededeelingen te doen en daaraan beschouwingen vast te knoopen, die mogelijk zouden kunnen bijdragen tot de aan deze belangrijke materie reeds geschonken aandacht, doch het tevens gewenscht acht om, waar in den loop van den tijd nu en dan doeltreffende maatregelen in het algemeen belang zijn genomen, deze samen te vatten en te belichten om te voorkomen, dat verloren zou gaan, hetgeen tot nu toe zoo moeizaam reeds werd gewonnen.

Eerst indien een overzichtelijk en samenhangend geheel zal zijn verkregen, waarin een en ander critisch aan beschouwingen zal zijn onderworpen, zal het mogelijk zijn daaruit een leidraad te putten voor de verdere ontwikkeling.

Ten einde den lezer een zoo volledig mogelijk inzicht te verschaffen, besloot ik eerst een overzicht te geven over den huidigen stand van zaken, alvorens nadere denkbeelden op dit terrein te ontwikkelen. Het doen van leveranties ten behoeve van Nederlandsch-Indië is geregeld bij artikel 38 der Indische Comptabiliteitswet, dat de verplichting voorschrijft tot openbare aanbesteding voor het daarstellen van werken en het doen van leveranciën en transporten, waarvan slechts met goedvinden van den Gouverneur-Generaal, dan wel van den Minister, kan worden afgewe-

ken. De wijze, waarop de aanbesteding geschiedt, is aangegeven in het z.g. „Aanbestedingsreglement" (Staatsblad No. 349 ddo. 26 Mei 1916), alsook in de „Ambtelijke voorschriften," in acht te nemen bij de toepassing van dat reglement. Ook is de afwijking voor categorieën van artikelen geregeld. Van te voren bestonden oudere staatsbladen, waarvan enkele door het bovenstaande kwamen te vervallen. Een overzicht over een en ander tot 1907 geeft het werkje van Vigelius en Denis, getiteld:

„Reglement op het houden van aanbestedingen ten behoeve van 's Lands dienst in Nederlandsch-Indië," op last van de Regeering voor de pers bewerkt en van aanteekeningen voorzien, uitgegeven in 1907.

Hoewel door de genoemde wettelijke voorschriften de wijze is verzorgd, waarop inkoopen ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië dienen te worden gedaan, is geenszins hiermede het doen van inkoopen centraal geregeld. Elk departement kan (hoewel door de instelling van den nader te noemen Indischen centralen aanschaffingsdienst, waarop nader wordt teruggekomen, met beperkte bevoegdheid) op de wettelijk voorgeschreven wijze aanbestedingen houden dan wel in geregelde afwijking van de verplichting tot het houden van aanbestedingen ondershands inkoopen.

Een belangrijke stap op den weg van de centralisatie van den inkoop van Gouvernementsgoederen was de instelling van een aanschaffingsdienst bij het Ministerie van Koloniën te den Haag.

Aan het Ministerie van Koloniën zijn thans twee aanschaffingsdiensten verbonden, n.l. het technisch bureau en het koloniaal etablissement. Eerstgenoemd bureau werd op instigatie van het Staatsspoorbedrijf in Indië te den Haag aanvankelijk op tijdelijken voet ingesteld bij Koninklijk besluit van 25 October 1878, No. 47.

Beiderlei inkoopbevoegdheid wordt beheerscht door den aard der goederen. Zoo schaft het koloniaal etablissement in den regel meer de goederen aan, welke onder de handelsartikelen zijn te rangschikken en welke gewoonlijk in het etablissement worden afgeleverd.

Het technisch bureau bij het Ministerie van Koloniën daaren-

tegen schaft als regel de goederen aan, waaraan bijzondere eischen zijn te stellen en die over het algemeen van constructieven en werktuigkundig-technischen aard zijn. Deze goederen worden in de fabrieken van de aannemers onderzocht, aldaar zoo goed mogelijk gemonteerd en opgezonden naar Rotterdam of Amsterdam om daar te worden verscheept met bestemming naar Indië.

Met dit verschil in den aard der goederen houdt het verschil in aard en vorming van het personeel van beiderlei diensten verband. De administratieve band tusschen de beide diensten, n.l. het technisch bureau en het koloniaal etablissement, is gelegd in de XIIde afdeeling van het Ministerie van Koloniën.

Als onderdeel van het technisch bureau te den Haag is in New-York nog een Amerikaansche aanschaffingsdienst gevestigd, het z.g. „Purchasing Office of the Netherlands Government."

Aan het departement van Koloniën te 's-Gravenhage is nog een afdeeling „Militaire zaken" verbonden, die artikelen van speciaal militair-technischen aard aanschaft ten behoeve van het departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië. De leveringen voor dit departement, welke van niet speciaal — doch van algemeen — technischen aard zijn, worden echter bezorgd door de beide bovengenoemde diensten van de XIIde afdeeling bij het Ministerie van Koloniën.

Tot 1 Januari 1920 was de inkooporganisatie in den Haag de eenige centraal voor het geheele Gouvernement werkende. Wel heeft men bij enkele departementen en bij den Staatsspoordienst inkoopcentralen, doch deze partieele centralisaties werken zonder onderling verband en kunnen zich uit den aard van hunnen beperkten omvang niet toeleggen op degelijke specialisatie.

Ingaande op 1 Januari 1920 werd bij Gouvernementsbesluit van 30 December 1919 No. 16, zij het aanvankelijk op tijdelijken voet, de eerste centrale inkoopdienst in Nederlandsch-Indië ingesteld, met name de „Indische centrale aanschaffingsdienst" (in het vervolg aan te duiden met I. C. A.). Deze dienst is geen algeheele centralisatie van alle mogelijke inkoopen in Nederlandsch-Indië; hij beperkt zich slechts tot enkele categorieën van artikelen, die in het reglement van dien dienst nader zijn aangeduid, terwijl het reglement uitbreiding toelaat van het aantal der soorten van door

den I. C. A. aan te schaffen artikelen. Niettemin is het begin tot de centralisatie in Indië gemaakt in afwachting van wat op dit uitgestrekte arbeidsveld nog verder zou kunnen gebeuren.

Hoewel men in Indië en in den Haag reeds eerder de behoefte had gevoeld aan een centralen inkoopdienst in Indië, was de directe aanleiding tot de instelling van den I. C. A. — waaromtrent door Ir. J. E. Inckel, c.i., directeur van het technisch bureau bij het Ministerie van Koloniën te 's-Gravenhage, bijzonderheden zijn medegedeeld in de „Ingenieur" van 6 Maart 1920, No. 10 — een actie van machinefabrikanten in Nederlandsch-Indië, aanvankelijk middels een tot den Minister van Koloniën gericht rekest van den heer B. Braat Jr. van Maart 1915 en daarna door de tot den Gouverneur-Generaal gerichte beide verzoekschriften van genoemden heer van 13 September 1917 en van de vereeniging van machinefabrikanten in Nederlandsch-Indië van 15 October 1917. Deze herhaalde verzoeken van de Indische metaalnijverheid kwamen in hoofdzaak neer op de wenschelijkheid tot steunverleening aan die industrie door de plaatsing van orders door een speciaal daartoe in te stellen centraal Gouvernements-bestelbureau, welke orders tot toenmaals als regel buiten Indië werden geplaatst, terwijl men bij de plaatsing van die orders in Indië veelal te hooi en te gras te werk ging, waardoor de fabrieken, waarvan enkele geregeld begunstigd werden, geen waarborg hadden, dat de bestelling in Indië op stelselmatige wijze geschiedde. Het gevolg van het laatstgenoemde verzoekschrift was, dat door den Minister van Koloniën den heer Inckel werd opgedragen advies uit te brengen over de al of niet wenschelijkheid van de instelling van een centraal aanschaffingslichaam in Indië. Veel van hetgeen in deze verhandeling voorkomt, is zonder telkenmale bronvermelding ontleend aan de beschouwingen van den heer Inckel. In het reglement van den I.C.A., alsook in de op dat regelement gevolgde Gouvernementsbesluiten en in de aan de totstandkoming van een en ander ten grondslag gelegen hebbende beschouwingen, treden de volgende grondbeginselen op den voorgrond:

1. Het doel, dat met de oprichting in Indië van een centralen aanschaffingsdienst wordt beoogd, is om ter wille van 's Lands financieel belang eenheid van leiding te geven aan den aankoop

in Indië van Landsgoederen, en zoodoende tevens in staat te zijn om aan de inheemsche industrie binnen bepaalde, met de buitenlandsche markt verband houdende grenzen zoo goed mogelijk aandeel te geven in de levering van Landsgoederen.

2. Aan den I. C. A. is aanvankelijk een beperkte omvang gegeven met de bedoeling gaandeweg uit te breiden. Het werd doelmatig geoordeeld om aanvankelijk niet te veel ineens te willen, doch datgene wat men doet, goed te doen en zoodoende het vertrouwen van de consumeerende diensten te winnen, teneinde de noodige samenwerking te verkrijgen, die voor de verdere ontwikkeling van den I. C. A. zoo onontbeerlijk is. De aanschaffingsbemoeienis van den I. C. A. beperkte zich daarom aanvankelijk tot eenige categorieën van artikelen, waaraan geleidelijk uitbreiding kan worden gegeven.

3. In overeenstemming met het bovengenoemde beginsel, neergelegd in artikel 38 der Indische Comptabiliteitswet, regelt § 4 van het I. C. A. reglement de wijze van aanbesteding, n.l. in het openbaar dan wel ondershands, in het laatste geval met zoo ruim mogelijke mededinging. Deze ruime mededinging maakt het eerder mogelijk den laagsten prijs te bedingen. Tevens schrijft § 4 de verplichting voor om aan den Nederlandschen aanschaffingsdienst te den Haag den laagsten prijs te vragen, welke door dien dienst kan worden bedongen. Spoedeischende gevallen zijn van deze verplichte prijsvergelijking met den Nederlandschen aanschaffingsdienst uitgesloten. In deze gevallen kan de I. C. A. direct uit Indische voorraden koopen, ook al weer onder het voorbehoud van de ruimst mogelijke mededinging in Indië.

4. Reeds gedurende eenige jaren maakte de wenschelijkheid om inheemsche industrieën te bevorderen dan wel te steunen, deel uit van de Staatszorg. Te dien einde is — het zij hier terloops vermeld — bij G. B. van 14 Sept. 1915 No. 11 de z.g. commissie tot ontwikkeling der fabrieksnijverheid, voornamelijk ter verwerking van h.t.l. aanwezige grondstoffen, ingesteld, welke commissie voorstellen tot hulpmaatregelen kan doen van verschillenden aard. Ook in den nieuwen centralen aanschaffingsdienst is de steunverleening door het Gouvernement aan de particuliere industrie tot uiting gekomen, echter op een ander terrein dan van de boven-

genoemde commissie, aangezien de in de instelling van den I. C. A. belichaamde steunmaatregel de zich reeds in een krachtig ontwikkelingsstadium bevindende inheemsche fabrieken betreft, die niet alleen inheemsche, doch ook uitheemsche producten, als staal en ijzer, verwerken. In de eerste plaats is de instelling van een centralen aanschaffingsdienst op zich zelf reeds een belangrijke steun voor de inheemsche industrie, daar zoodoende een stelselmatig verband is geschapen tusschen die inheemsche industrieën en het gouvernementeele afzetgebied. Voorheen was dat verband niet aanwezig en waren die inheemsche industrieën afhankelijk van de meest uiteenloopende inzichten der diverse kleinere inkoopers, terwijl bovendien bestelling van de bovengenoemde ijzerconstructies in Europa regel was. In de tweede plaats kan een goed werkende centrale aanschaffingsdienst invloed ten goede uitoefenen op economische werkmethoden en technische uitvoering der artikelen, waarvan de industrie slechts profijt kan hebben, daar die zoodoende in haar bestaansstrijd krachtiger wordt. In de derde plaats vindt de steun aan enkele inheemsche industrieën ook nog uiting in de mogelijkheid tot het geven in bijzondere gevallen van een voorkeursrecht bij de te besteden prijzen, welk voorkeursrecht verband houdt met het totaal van het te verwerken arbeidsloon, doch een bedrag van 10% van den buitenlandschen prijs niet te boven gaat.

Het is niet de bedoeling dit voorkeursrecht à tort et à travers toe te passen. Vermeden behoort te worden, dat het zou dienen om de veelal buiten Indië vertoevende aandeelhouders hoogere winsten uit te keeren. Het mag uitsluitend strekken tot het krachtiger maken van het inheemsche industrieele leven en wanneer het zou voorkomen, dat bijvoorbeeld fabrieken, die goed met werk zijn bezet, tot een prijs inschrijven van, laten wij zeggen, circa 7% boven den laagst te bedingen buitenlandschen prijs, dan behoeft de I. C. A. de levering niet te gunnen aan de inheemsche fabriek op grond van de overweging, dat het prijsverschil zich nog binnen de 10% steunmarge bevindt. In dit geval kan aan de buitenlandsche fabriek worden gegund. Als beginsel dient derhalve te worden vooropgesteld, dat de Regeering door het geven van een voorkeursrecht een wakend oog houdt over de fabrieken, doch in geen

geval is het de bedoeling om de fabrieken zonder noodzaak ten koste van 't Land te bevoordeelen.

Bij de overwegingen voor het al dan niet geven van een geldelijk voorkeursrecht bij wijze van steun aan handel dan wel industrie, was de leidende gedachte, dat steunverleening slechts reden van bestaan heeft indien de inheemsche bevolking daarbij in verrichtingen, waarvoor speciale vakkennis noodig is, in beteekenende mate betrokken is. Het spreekt van zelf, dat dit uitsluitend het geval is bij de inheemsche nijverheid en niet bij den handel, aangezien bij den handel voornamelijk betrokken zijn het grootkapitaal, het intellect en de middenstand. De kleine man, om wien het te doen is, vindt bij den handel slechts in beperkte mate emplooi en wel als sjouwer, bediende, klerk of anderszins, voor welke verrichtingen geen speciale vakkennis noodig is, zoodat het aanmoedigen daarvan geen zin zou hebben.

Weliswaar opperde de heer Inckel destijds in zijn voorstellen tot instelling van den I. C. A. het denkbeeld om aan den handel ter aanmoediging van in Indië aan te houden voorraden een zeker voorkeursrecht te geven, doch dit zou dan betreffen het stellen van een tegenwicht tegen door den handel te dragen risico's. Verder dan de omlijnde steun gaat de bevoegdheid van den I. C. A. bij de gunning eener levering of anderszins niet.

5. Een functie van den I. C. A., die zeker niet tot de minst belangrijke mag worden gerekend, is de controleerende bevoegdheid.

Onder punt 2 werd de wenschelijkheid besproken van het aanvankelijk op bescheiden schaal inkoopen door den I. C. A. om gaandeweg uit te breiden, naarmate die dienst in staat is meer te doen. Naast deze wenschelijkheid eener voorzichtige wijze van doen voor een jongen dienst bestaat de drang om, waar men toch beschikt over een algemeen inkoopdeskundige, door dien deskundige te doen nagaan of de inkoopen, voor zoover die niet door den I. C. A. worden verricht, doch door de diverse diensten afzonderlijk geschieden, op deskundige wijze plaats hebben. Deze drang kan er toe leiden, dat aan den I. C. A. wordt opgedragen toezicht uit te oefenen op de inkoopen, die buiten de tusschenkomst van den I. C. A. geschieden, waartoe reeds enkele maatregelen zijn

getroffen, zooals het laatst bij Gouvernements-rondschrijven van 2 December 1922 No. 3322/IIIC.

Het in het leven roepen van een controleerende bevoegdheid voor den I. C. A. naast de actief-inkoopende, brengt mede, dat de I. C. A. in staat wordt gesteld — zij het geleidelijk — om het geheele inkoopterrein van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië te overzien. Hierdoor zal de I. C. A. eerder en doeltreffender over kunnen gaan tot het uitbreiden van zijn eigen aanschaffingsterrein.

6. Met het algeheel beheerschen van het gouvernementeele aanschaffingsterrein staat nog in verband een andere wenschelijkheid, n.l. het bestrijden van een kwaad, met name de financieele knoeierij. In de centrale instelling moet in menig opzicht meer waarborg tegen geknoei worden gezien, deels doordat de voorgeschreven ruime mededinging, die bij een algemeen centraal inkooplichaam eerder zal zijn gewaarborgd dan bij diverse verspreide kleinere inkoopers, de zoo zeer begeerde onderonsjes tusschen den gouvernementeelen inkooper en den leverancier uitsluit, en overigens, omdat controle op de integriteit der ambtenaren gemakkelijker kan worden uitgeoefend bij een centraal lichaam dan bij de diverse afzonderlijke Gouvernements-inkoopers.

Met de bovenuiteengezette vooropgesteld logische desiderata, getoetst aan de door het technisch bureau bij het Ministerie van Koloniën opgedane veeljarige ervaring, heeft de nieuwe Indische centrale aanschaffingsdienst een intrede gedaan, zoo gedefinieerd en voorbereid, als geen anderen dienst ooit is te beurt gevallen. Helaas, ook den nieuwen dienst zijn de stormen niet gespaard gebleven, die zoo vaak jong gewas met ondergang dreigen. Indien men slechts de uitgebreide belangensfeer, waarop in den aanvang van deze beschouwingen werd gewezen, in aanmerking neemt, behoeft het geen verwondering te baren, dat deze belangen, die van de meest uiteenloopende verscheidenheid zijn, uit den aard zullen trachten op de ontwikkeling van den I. C. A. velerlei invloed uit te oefenen. De I. C. A. dient zelfbewust op het doel af te stevenen en vooral niet te bezwijken onder den aandrang dier belangen, indien die in strijd zouden zijn met de bedoeling, welke bij de instelling van dien dienst heeft voorgezeten.

Zoo is het aan de hand van bovengedane uiteenzetting ten eenenmale onjuist om in den I. C. A. een middel te zien tot industrialiseering van Indië. Hoewel de inheemsche nijverheid zeer zeker bij de instelling van dien dienst is gebaat en het een toevallige samenloop genoemd mag worden, dat een actie van metaalfabrikanten tot die instelling den laatsten stoot heeft gegeven, behoort toch niet uit het oog te worden verloren, dat de overwegingen, die tot de instelling van den I. C. A. hebben geleid, steeds en terecht waren gericht op het ordenen van den inkoop in Indië, terwijl er nimmer sprake van is geweest een instelling in het leven te roepen, die tot taak had om de industrialiseering van Indië in de hand te werken. De Indische Regeering lichtte destijds het betreffende wetsvoorstel tot instelling van den I. C. A. dan ook toe met de bewoording: „de instelling beoogt het brengen van de noodzakelijke eenvormigheid in de wijze van inkoop en keuring,'. Steunverleening aan inheemsche industrie was daarbij een nevengedachte en beperkt tot een voorkeursrecht voor de inheemsche industrie boven de buitenlandsche.

Duidelijk is dan ook in het reglement omschreven, dat de I. C. A. uitsluitend te maken heeft met in Indië gevestigde instellingen, zooals n.l. blijkt uit § 2, 1e alinea, luidende: „De inheemsche nijverheid komt voor de levering in aanmerking, wanneer zij daarvoor behoorlijk is ingericht of zich daarvoor inrichten zal." Ten onrechte is uit de toevoeging „of inrichten zal" wel eens de conclusie getrokken, dat nieuw op te richten fabrieken daaronder begrepen worden. De aanhef toch spreekt van „inheemsche nijverheid" en een nog niet gevestigde fabriek kan niet als zoodanig worden aangemerkt. Het „of zich inrichten zal" slaat dan ook op reeds gevestigde fabrieken, welke bijvoorbeeld een nieuwe constructie-branche zouden willen entameeren, waarvoor de aanschaffing noodig is van nieuwe werktuigen. In geen geval is het de bedoeling van § 2, dat belangrijke bestellingen worden gedaan aan fabrieken, die er nog niet zijn, hetgeen, zooals boven werd uiteengezet, in strijd zou zijn met een juist gouvernementeel inkoopbeleid. Bovendien moet de I.C.A. ter wille van den aanvragenden dienst er zeker van zijn, dat de bestelling wordt uitgevoerd. Die zekerheid kan een nog niet gevestigde fabriek nimmer

bieden. Zoodoende lijkt het gunnen eener belangrijke levering aan een nog niet gevestigde fabriek op een speculatieve handelwijze.

Met betrekking tot de huidige organisatie van de gouvernementeele centrale aanschaffing in Nederland en in Indië kan het volgende worden opgemerkt.

Zooals wij boven zagen, hebben beide aanschaffingsdiensten, n.l. de Nederlandsche en de Indische, elk voor zich aanschaffingsbevoegdheid, waarbij de terreinen, waarover beiderlei aanschaffingswerkzaamheden zich uitstrekken, zijn afgebakend, terwijl voorts de verhouding tusschen beide parallel loopende diensten geregeld is in het I. C. A. reglement. Die beide diensten hebben geen gemeenschappelijk ressort. De Nederlandsche ressorteert onder den Minister van Koloniën, terwijl de I. C. A. gerangschikt is onder den directeur van het departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, die rechtstreeks verantwoording verschuldigd is aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Het eigenaardige geval doet zich hier voor, dat de leiding der beide aanschaffingsdiensten belichaamd is in een reglement. En wie waarborgt, dat aan het I. C. A. reglement de hand wordt gehouden? Weliswaar wordt zulks tot de taak van den directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel gerekend, doch deze bewindsman wordt door het hoofd van den I. C. A. slechts partijdig ingelicht, omdat het I. C. A. reglement ook nog een zeer belangrijk aandeel in de gouvernementeele bestellingen geeft aan den Nederlandschen aanschaffingsdienst.

Er zijn tal van aangelegenheden, die volgens het I. C. A. reglement niet dan globaal en soms schematisch zijn geregeld. Een en ander moet aan de hand van de praktijk nog nader worden uitgewerkt. Hiertoe is een innige samenwerking tusschen de aanschaffingsdiensten in Nederland en in Indië noodig, op het nut waarvan door den heer Inckel in diens betreffende adviezen herhaaldelijk werd gewezen, en terecht. Tusschen de leiders in Nederland en in Indië is ten allen tijde meeningsverschil mogelijk, hetwelk zoodanige afmetingen zou kunnen aannemen, dat de innige samenwerking daardoor ernstig in gevaar wordt gebracht, zoodat het goede en vlotte functionneeren van den aanschaffingsdienst zou worden belemmerd.

Voorts brengt de omstandigheid, dat de terreinen der werkzaamheden van beide bureaux van elkaar gescheiden zijn, mede, dat elk bureau uitsluitend in de gelegenheid is te letten op de belangen van zijn eigen gebied, zoodat elk bureau als het ware een afzonderlijk belangencentrum, het Nederlandsche dan wel het Indische, vertegenwoordigt. Nu hoor ik pro-Indië-maniakken vragen: „Waartoe dient het Nederlandsche belang in dezen vertegenwoordigd te worden?"

Ik zou daarop dan willen antwoorden, dat men als voorstander van Indië's bloei niet het onmogelijke behoeft te verlangen. Indië's industrie bevindt zich nog in de kinderschoenen. Nu reeds te droomen van Indië's industrieele onafhankelijkheid lijkt mij niet verstandig. Indië kan het moederland nog niet ontberen en men zal goed doen met in te zien, dat de instandhouding van de moederlandsche industrie van vitaal belang is voor Indië.

Terecht zegt de heer Inckel in zijn desbetreffende „beschouwingen en voorstellen," dat nooit vergeten mag worden, dat op de belangen van de Nederlandsche nijverheid, niettegenstaande een streven naar een onafhankelijk Indië, voortdurend moet worden gelet en zulks met het oog op een mogelijk ontoereikend zijn der Indische nijverheid.

Zou men nu over de beide diensten een eenhoofdige leiding hebben gesteld, dan kan in die eenhoofdige leiding een waarborg voor een ongestoorden gang van zaken worden gevonden.

Volgens de huidige regeling zou een meeningverschil ter kennis van den Minister en den Gouverneur-Generaal moeten worden gebracht. En wie van beide Staatslieden beslist dan? Ook al berust bij één van hen de bevoegdheid eener eindbeslissing, dan nog blijft deze wijze van doen hoogst onbevredigend, aangezien alsdan bij veelvuldig voorkomen van meeningsverschillen het beheer der aanschaffingen bij het hoogste Staatsgezag zou berusten, hetgeen in strijd zou zijn met artikel 64 van het Regeeringsreglement.

Het is duidelijk, dat, waar de aanschaffingsdienst van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië als zoodanig in zijn geheel als een afgerond belang is te beschouwen, deze dienst een tak van algemeen burgerlijk bestuur uitmaakt in den zin als bedoeld in art. 64 van het Regeeringsreglement. Ik geef toe, dat de bewoor-

ding in dat artikel eenigszins ongelukkig is gekozen en men beter had kunnen spreken van een „tak van beheer" instede van een „tak van bestuur," doch de redactie van het artikel laat omtrent de bedoeling geen twijfel over. De omstandigheid, dat het meerendeel der benoodigde goederen in Europa wordt aangeschaft, legt hierbij geen gewicht in de schaal, omdat die aanschaffing in Europa voortvloeit uit de Indische behoefte, die in elk geval de dominant is.

Is zoodoende het Indische aanschaffingsbelang op te vatten als een tak van algemeen bestuur in den zin van art. 64 van het Regeeringsreglement, dan behoort dat belang met inbegrip van de partieele aanschaffingen in Nederland op grond van artikel 64 van het Regeeringsreglement te worden beheerd door een directeur in Indië.

Het is nu de vraag, op welke wijze aan dit desideratum zou kunnen worden voldaan.

Het instellen van een eenhoofdige leiding in Indië voor de aanschaffingsdiensten in Nederland en in Indië is op twee wijzen mogelijk. In de eerste plaats zou van de bestaande aanschaffende corporaties in Nederland en in Indië een gecombineerde aanschaffingdienst kunnen worden gemaakt, waarvan het hoofd in Indië gevestigd is gedacht. De Nederlandsche aanschaffingsdienst dient dan onder het Indische diensthoofd te ressorteeren.

Dit diensthoofd zou nu aansprakelijk gesteld kunnen worden voor de behoorlijke naleving van het I. C. A. reglement, dat alsdan niet meer zou regelen tusschen twee parallelloopende diensten, doch tusschen de tot een zelfden dienst behoorende bureaux in Nederland en in Indië.

In de tweede plaats zou eenhoofdige leiding mogelijk zijn door den Nederlandschen aanschaffingsdienst te doen ressorteeren onder den directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, aan wien dan een adviseur ware toe te voegen met standplaats te Buitenzorg, welke adviseur door den directeur van L. N. en H. belast zou kunnen worden met het toezicht op de naleving van het I. C. A. reglement. Daar die adviseur neutraal staat tegenover de aanschaffingsbureaux in Nederland en in Indië, zal hij beter dan het huidige I. C. A. hoofd, die in een eventueel geding toch

slechts partij is, in staat zijn den directeur van L. N. en H. onpartijdig voor te lichten. De adviseur doet dan niets anders dan den departementschef inlichten. De beslissing berust bij laatstgenoemde. De adviseur is niet boven den I. C. A. en den Nederlandschen aanschaffingsdienst gedacht. Daar hij slechts adviseerend optreedt, staat hij in geen enkel rechtstreeksch verband tot de beide genoemde aanschaffingsdiensten. Hij is voor de aanschaffingen de rechterhand van het departementshoofd. Bij den Staatsspoordienst bestonden soortgelijke betrekkingen als de gedachte van adviseur op het voormalige hoofdbureau vóór de algeheele fusie van dien dienst. Toen was de exploitatie op Java gesplitst in twee kringen, n.l. dien der Oosterlijnen en dien der Westerlijnen. De beide chefs dezer kringen waren respectievelijk te Soerabaja en te Bandoeng gevestigd. Het hoofdbureau der Staatsspoorwegen, aan het hoofd waarvan de hoofdinspecteur zelf stond, was te Weltevreden gevestigd. De directe leiding over de exploitatie berustte in handen van de exploitatiechefs. Teneinde het algemeen beleid te kunnen voeren, beschikte de hoofdinspecteur te Weltevreden over raadslieden, de z.g. afdeelingschefs, waarvan ieder een bepaald gedeelte voor zijn rekening kreeg en die niets te zeggen hadden over de beide exploitatiechefs. Zij traden slechts op als adviseurs van den hoofdinspecteur. Een soortgelijke verhouding had ik mij gedacht tusschen den directeur van L. N. en H. en diens bovenbedoelden adviseur. Het spreekt van zelf, dat die adviseur van den directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel een civiel of werktuigkundig ingenieur moet zijn en dat hij over een ruime ervaring in het aanschaffingsvak moet kunnen beschikken, ten einde in staat te zijn de vele inkooptechnische kwesties te beoordeelen.

Een nieuwe inrichting van den aanschaffingsdienst in Indië op een der beide wijzen als boven uiteengezet, behoeft niet veel kostbaarder te zijn dan de huidige. De ombouw zou zoo economisch mogelijk kunnen gescheiden, waarbij nog komt, dat een dergelijke reorganisatie zich zelf gewoonlijk binnen korten tijd betaalt, daar bij een uitgebreide voorziening geen factor beter in staat is om tot besparing te leiden dan regelmaat en discipline, welke eerder gewaarborgd zullen zijn bij een eenhoofdige dagelijksche leiding,

die thans voor de beide aanschaffingsdiensten in Nederland en in Indië absoluut ontbreekt.

Het dienstverband zal in Indië geen moeilijkheden opleveren. Minder eenvoudig zal dat zijn tusschen de algemeene leiding in Indië en den Nederlandschen aanschaffingsdienst voorvloeiend uit het ressort in Indië voor de Nederlandsche bureaux. Hier dient men zich een splitsing te denken tusschen inkooptechnische leiding eenerzijds en administratief verband anderzijds. Nu dient tusschen de generale directie in Indië en het technisch bureau te den Haag een rechtstreeksch inkooptechnisch verband te bestaan, terwijl er geen bezwaar tegen bestaat om de administratieve aangelegenheden van het technisch bureau te den Haag door het Ministerie van Koloniën aldaar te doen behandelen.

Een soortgelijk ressort als voor het technisch bureau gedacht, n.l. in een ander land dan waar de dienstuitoefening geschiedt, is op zich zelf niets nieuws. Men treft het ook aan bij het consulaatwezen van een mogendheid. De consuls zijn steeds buiten het eigen land gevestigd.

Zooals wij boven zagen, is de instelling van den I. C. A. de eerste centrale gouvernementeele voorziening in Indië. Evenwel houdt de Landsvoorziening bij een aanschaffing (van nieuwe artikelen) niet op. Voorziening is ook nog mogelijk door overname door den eenen Gouvernementsdienst van den anderen. Deze z.g. „uitwisseling van overtollige goederen" speelt in de algeheele gouvernementeele voorziening een niet onbelangrijke rol.

Tot nu toe werd de onderlinge verstrekking tusschen de diverse Gouvernementsdiensten nog niet centraal geregeld. Wel geeft het Gouvernements-rondschrijven van 25 Feb. 1922, No. 510/IIIAI eenige algemeene regels voor de uitwisseling van overtollige goederen, doch een centraal toezicht op de behoorlijke naleving van dat voorschrift bestaat tot heden nog niet, waardoor men afhankelijk is van den goeden wil van de verbruikende diensten.

Bij de diverse diensten is voor eenige millioenen aan overtollige goederen aanwezig. Nu komt het voor, dat een bepaalde dienst goederen kan gebruiken, welke bij een anderen dienst overcompleet zijn, dan wel om bepaalde redenen in onbruik zijn geraakt. Het ligt voor de hand, dat alvorens tot aanschaffing wordt over-

gegaan, ten behoeve van een bepaalden dienst, eerst wordt nagegaan of de benoodigde goederen niet door een anderen dienst zouden kunnen worden gemist. Bij groote particuliere maatschappijen bestaat toch ook menigmaal een nauwgezet toezicht op de magazijnsvoorraden en wordt nauwlettend toegezien, dat niet meer dan het strikt noodige wordt aangeschaft. De bedrijfseconomie noopt die maatschappijen daartoe. De Staat mist die economische drijfveer ten eenenmale. Hoe een bedrijf bij den Staat ook loopt, het komt op de een of andere manier toch wel uit, zoo noodig zonder gunstige resultaten, in welk geval het menigmaal nog in het publiek belang wordt gehandhaafd. Het gemis aan die economische drijfveer veroorzaakt meestal verwaarloozing van groote geldelijke belangen, zooals o.a. een stelselmatig toezicht op berging en het gebruik van magazijnsartikelen. Het spreekt van zelf, dat een verkwistende werkwijze nimmer zal kunnen worden goedgepraat. Met welk oogmerk men een zaak ook entameert, steeds zal een zuinig beleid een gebiedende eisch zijn. De Nederlandsche-Indische Staat is een veelzijdig huishouden, waarbij de geadopteerde decentrale bestuursinrichting tot nagenoeg absolute onafhankelijkheid der diverse beheerseenheden leidt. Dit decentrale bestuursbeginsel mag evenwel in wezen het begrip van gouvernementeele eenheid niet verloren doen gaan, indien uit het handhaven van die eenheid economische financieele resultaten zouden zijn te verwachten. Aan de door het Volksraadslid Van der Jagt tot de Regeering gerichte vraag omtrent het al dan niet wenschelijke van een centraal beheer der Landsmagazijnen dient n. m. b. m. dan ook de meeste aandacht te worden geschonken. Evenwel kan à priori worden opgemerkt, dat hieraan geen gemakkelijke taak vastzit en dat het heel wat moeite zal kosten om ten slotte tot eenheid in dezen te geraken. De hervormer dient dan ook gerugsteund te worden door de Regeering en niet terug te deinzen voor de legio bestaande vooroordeelen, die tenslotte in groote tegenkanting door de diverse magazijnbeheerende diensten kunnen ontaarden.

Het verdient vermelding, dat een der meest verbruikende departementen, n.l. dat van Gouvernementsbedrijven, reeds een aanvang heeft gemaakt met de centraliseering van het toezicht

op magazijnsbeheer en distributie door de instelling eener afdeeling „Magazijnszaken" bij dat departement.

Hoewel het voor de hand ligt, om, waar centraal magazijnsbeheer met inbegrip eener doelmatige distributie der voorraden en de centrale aanschaffing eenzelfde belang dienen, n.l. een economische voorziening in de behoeften van het Land, beiderlei werkzaamheden onder een zelfde ressort te brengen, n.l. dat eener centrale instelling van Landsvoorzieningen, neemt dit niet weg, dat, waar de centrale aanschaffingsdienst in Indië zich thans nog slechts in een beginstadium bevindt, het niet gewenscht is den jongen dienst, die voorloopig alle aandacht heeft te concentreeren op het doelmatig uitvoeren en centraliseeren der aanschaffingen, alsook op het inrichten van een stelselmatig toezicht op de overige gouvernementeele decentrale aanschaffingen, nu reeds te belasten met een zoo gigantische taak als de centraliseering van het magazijnsbeheer. Beide centrale belangen kunnen gelijktijdig naast elkaar worden ondernomen.

Aan de hand van bovengedane uiteenzetting moge tenslotte worden geresumeerd, dat de eerste stap, die in het belang eener centrale gouvernementeele voorziening dient te worden gedaan, n.m.b.m. behoort te zijn de instelling eener eenhoofdige leiding over de beide aanschaffingsdiensten in het moederland en in Indië. Het moet als hoogst praematuur worden beschouwd nu reeds een volgende stap met betrekking tot den gecombineerden aanschaffingdienst te noemen. Voorts verdient het aanbeveling te overwegen om naast deze centrale aanschaffing, derhalve geheel onafhankelijk daarvan, de magazijnsberging en eventueele distributie van in den loop des tijds onnoodig geworden, z.g. „overtollige goederen" onder centraal beheer te brengen.

Zou het mettertijd eindelijk zoo ver gekomen zijn, dat naast een gecombineerden aanschaffingsdienst met centrale leiding in Indië zou bestaan een geregelde en goedwerkende centrale magazijnsdienst, dan zou wellicht de vraag kunnen worden overwogen, of niet beide diensten, n.l. die der aanschaffingen en die van het magazijnsbeheer en de distributie, zouden zijn te combineeren tot een gemeenschappelijk belang, namelijk, dat der Landsvoorzieningen.

Overheidsdienst of -bedrijf

door

S. A. Reitsma

Wie de leer der financiën van de economische zijde gaat bewerken met het doel om nauwkeurig te worden ingelicht aangaande alles, wat om economische redenen op financieel gebied goed-of afkeuring verdient, oogst louter teleurstelling. Recepten vindt hij nooit, slechts algemeene aanwijzingen. Hem wordt gezegd in welke richting hij heeft te zoeken, maar dat zoeken blijft hem niet bespaard. Hij verneemt op welke dingen hij moet letten, wat hij moet opnemen in den kring zijner beschouwingen, maar de slotsommen, waartoe het volgen van dien raad hem leiden zal, heeft hij zelf op te sporen.

. . . . . .

Wie zich aan die studie wijdt, doet om zoo te zeggen een poging om vuurbaken te plaatsen op een gevaarlijke kust. Hij maakt den nacht niet tot dag, maar stelt hier en daar een lichtpunt.

Mr. Pierson, *Leerboek der Staathuishoudkunde*, deel II, blz. 336 en 338.

I

Nog geen jaar geleden hield het Tweede Kamerlid, Dr. Ir. Th. van der Waerden, voor de leden der „Sociaal-technische vereeniging van democratische ingenieurs en architecten" een voordracht, welke later, eenigszins uitgewerkt, onder den titel *Financieël en economies rendement bij overheidsdiensten en -bedrijven* in druk verscheen. [1])

1) *Financieel en economies rendement bij overheidsdiensten en -bedrijven* door Dr. Th. van der Waerden c.i., Amsterdam, uitgevers- en drukkersmaatschappij F. van Rossen 1922.

In de inleiding stelde de schrijver eenige vragen: Is de aanleg van een plein een productiemiddel, als de drooglegging van de Zuiderzee volgens professor Van Gijn niet verantwoord is? Moet (het Kamerlid) Weitkamp een telefoon hebben? Mag een provinciaal bedrijf Nergenshuizen en Niemandsland van electriciteit voorzien? Is een spoorwegbedrijf veroordeeld als het met verlies werkt? Moet op de loonen van de post- en telegraafbeambten bezuinigd worden indien de bedrijfsrekening niet sluit? Wat is het (of: is er een) essentieel verschil tusschen diensten en bedrijven?

De heer Van der Waerden voegde hieraan toe „Het doel der hier volgende voordracht is niet al deze vragen en problemen op te lossen; wel echter om enkele dezer problemen nauwkeuriger dan vaak geschiedt te stellen en ook een poging tot verheldering te wagen."

Leest men de door den heer Van der Waerden geformuleerde vragen oppervlakkig na, dan zal menigeen het wijze hoofd schudden.

Minder omdat hij dadelijk overtuigd is van de belangrijkheid der aan de orde gestelde kwesties, dan wel omdat hij zich bewust wordt van het feit, dat *indien* hier werkelijk problemen opgenoemd worden, de grondslagen van ons practisch economisch weten al bijzonder zwevend zijn en er al zeer veel onzekerheid heerscht, waar men op vasten bodem deugdelijke regels had moeten kunnen opbouwen. Dat Dr. van der Waerden al te voren aankondigt geen oplossing te zullen geven, doch slechts een poging tot verheldering te zullen wagen, stemt nog somberder. Wat men zich kristalhelder gedacht had, blijkt troebel te wezen en wat men hecht meende te zijn opgetrokken, blijkt te wankelen. En wanneer dit nog niet op andere wijze mocht zijn doorgedrongen, dan zal de lezer wel tot de erkenning komen, dat in de laatste jaren vele „Werte" grondig „umgewertet" zijn en dat zich tal van vragen op den voorgrond hebben gedrongen, waarover men zich vroeger het hoofd niet brak.

De verdere lezing der 36 bladzijden tellende brochure van Dr. van der Waerden is uitermate leerzaam. Reeds het uitgangspunt vraagt dadelijk onze volle aandacht als de schrijver constateert, dat, naast een felle actie tegen de overheidsbedrijven, de vraag naar voren kwam of het economisch wel toelaatbaar was, dat bij overheidsbedrijven geldelijke verliezen geleden werden. „Een *dienst*

natuurlijk, die kostte altijd geld," aldus de schrijver, die den gedachtengang van zijn toehoorders volgde, „maar een *bedrijf?*"

Alvorens op dit vraagpunt in te gaan vermeldt Dr. Van der Waerden, dat de Minister van Waterstaat König in het najaar van 1920 in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp tot „regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en de Telefonie voor het dienstjaar 1921" verkondigde, dat de inkomsten en uitgaven elkaar moesten dekken, welke stelling ook reeds in de Kamerzitting van 8 December 1920 van de ministerstafel verdedigd was geworden.

Met de ministerieele uitspraak was men het echter niet algemeen eens; zoo merkte Dr. van Ravesteijn den 22sten Februari 1921 op, [1]) dat de dienst der posterijen niet als een staatsbedrijf, maar als een publieke dienst beschouwd moest worden, zoodat een sluitende begrooting niet vereischt werd; en Jhr. Mr. Dr. van Beresteijn had reeds op 16 Februari t.v. twijfel geopperd of men mocht eischen, dat de posterijen zichzelf moesten bedruipen.

„Het komt mij voor", aldus deze afgevaardigde, „dat het overheidsbedrijf moet zijn gericht op het algemeen belang en wanneer het onmogelijk is het algemeen belang te dienen en het bedrijf sluitend te maken, dan moet het tekort betaald worden uit de belastingpenningen. Zoo is het ook gegaan met de wegen, toen de tollen niet meer voldoende opbrachten, en met het onderwijs, toen de schoolgelden onvoldoende opbrachten, en ik vrees, dat het ook zoo zal gaan met de posterijen." [2])

De Regeering bleek echter deze redeneering niet te willen volgen, tenminste bij de behandeling der gelijksoortige regelingswet voor het dienstjaar 1922 werd weder het systeem verdedigd, dat als regel „evenwicht tusschen exploitatie-ontvangsten en uitgaven moet heerschen.' Een rendabel bedrijf werd geëischt, door het vragen van een contra-prestatie van de gebruikers van den dienst, waarvan de hoegrootheid het verkrijgen van evenwicht mogelijk maakte, zonder dat afbreuk gedaan werd aan het karakter van den overheidsdienst.

---

1) Handelingen Staten-Generaal 1920-'21 II, blz. 1536.
2) „ „ „ 1920-'21 II, „ 1514.

Hetzelfde beginsel van „zelfgenoegzaamheid", van „selfsupporting", werd door Mr. G. H. Dykmans van Gunst in de *Economisch-Statistische Berichten* van 4 Januari 1922 verdedigd, waarnaast weer te stellen is een beschouwing, voorkomende in het nummer van 15 October 1920 der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, waar we lezen:

„Posterijen en telegrafie behooren tot de middelen van verkeer van welker functionneering het heele economische en maatschappelijke leven afhankelijk is, en men doet daarom verkeerd met de baten van dit „bedrijf" — zoo men het zoo noemen wil — langs commercieele wegen te willen becijferen ..... Hoezeer men nu wenschen moge, dat ook bij de posterijen en telegrafie inkomsten en uitgaven elkander dekken, hoe juist het ook moge zijn degenen, die van deze diensttakken gebruik maken en er de onmiddellijke voordeelen van plukken, een billijke restitutie te doen betalen voor den dienst, dien de Staat hun bewijst — noodzakelijkheid, dat de dienst zich „bedruipt," is er niet. Het bedrijf kan maatschappelijke winst opleveren, ook wanneer de winst- en verliesrekening van den dienst met een deficit sluit."

De heer Van der Waerden gaat dan na, hoe de zaak bij de spoorwegen gelegen is, hoe deze de concurrentie ondergaan van de land- en waterwegen, waarin millioenen en millioenen gestoken werden, zonder dat bij dat laatste naar een directe rentabiliteit, een boekhoudkundige zelfgenoegzaamheid gevraagd wordt en de vraag wordt gesteld of dit alleen te verklaren is met het uitspreken van de woorden „dienst" en „bedrijf," die, omdat zij anders klinken, nog geen tegenstellingen behoeven te zijn en zonder meer dan ook niets verklaren. Na een zeer scherpzinnige redeneering kwam de heer Van der Waerden tot de stelling, dat bij overheidsbemoeiing de commercieele maatstaf niet de absolute en zelfs een gebrekkige is. „De kwestie der rentabiliteit, evenals de keuze van den vorm — dienst of bedrijf — zijn dan geworden *vragen van opportuniteit*." En de schrijver beveelt den *vorm* van een bedrijf aan, omdat deze de gelegenheid biedt om de details te overzien, contrôle uit te oefenen, vergelijkingen te treffen enz.

Deze beschouwingen en conclusiën van den heer Van der Waerden hebben ook voor Indië groote waarde, omdat we ook hier den

strijd tegen de overheidsbedrijven hebben zien inluiden, omdat ook hier het „bedruipingsstelsel" der groote Landsbedrijven als desideratum is aanvaard [1]), ongeacht dat sommigen hiervoor oorspronkelijk niet opgezet en ingericht werden. Dit laatste leidt tot begripsverwarring, teleurstellingen en soms tot verkeerde maatregelen tot redres. Overweging verdient daarom de raad van Dr. Van der Waerden om in sommige gevallen, dat een sluitende opzet niet mogelijk is, een som *à fonds perdu* uit de algemeene of locale kas te storten, terwijl *voor de rest* een rendabel bedrijf opgezet wordt. Had men dit voor de onrendabele spoorwegen als Bandjar-Parigi, Zuid-Sumatra enz. gedaan, dan zouden aan het bedrijf en de bedrijfsleiding der S. S. en Tr. thans geen bijna bovenmenschelijke eischen gesteld worden. Ook in andere landen, waar in den goeden tijd onrendabele spoorwegen aangelegd werden, heeft men dien weg bewandeld en heeft men ter wille van de rentabiliteitsbeoordeeling van de constructierekening een zeker bedrag afgetrokken, dat met de betrekkelijke gemeenschapsbelangen aequivaleert. De schatting hiervan is altijd eenigszins willekeurig, doch zou voor Indië uit de oorspronkelijk opgezette rentabiliteitsberekeningen afgeleid kunnen worden. [2])

Dit alles te volgen, zou mij veel te ver voeren; het bovenstaande werd alleen als inleiding gebruikt voor persoonlijke beschouwingen over Lands*bedrijven* en Lands*diensten*, welke reeds geschreven waren, toen ik de brochure-Van der Waerden in handen kreeg. De aandachtige lezer zal zien, dat, voor zoover hetzelfde terrein bestreken wordt, de conclusiën groote analogie vertoonen; ik behoefde mijne beschouwingen dan ook nergens aan te vullen.

Tot goed begrip moge nog voorafgaan, dat ik de mijnbedrijven buiten den kring mijner beschouwingen sloot en wel om dezelfde

---

1) Dit vraagstuk is door mij zeer uitvoerig aan de orde gesteld in de *Economisch-Statistische Berichten* van 2, 9, 16 en 23 Augustus 1922.

2) Professor Sax maakt in het pas verschenen 3e deel van zijn standdaarwerk: *Die Verkehrsmittel in Volks- und Staatswirtschaft (Die Eisenbahnen)*, Berlin, Julius Springer 1922, op blz. 64 van deze methode melding. In Indië werd zij, voor zoover mij bekend, nog niet overwogen.

reden, welke Dr. Van der Waerden er toe bracht om overheidsbedrijven als het Staatsmijnbedrijf uit te zonderen; n.l. omdat ook hier wel gemeenschapsmotieven bij het ter hand nemen golden, maar het directe doel geen *voorziening in behoeften* was. Gaat men dieper op de hier aangeroerde vraagstukken in, dan blijkt reeds zeer spoedig de noodzakelijkheid om die demarcatielijn te trekken, wil men niet hopeloos in de toch al niet eenvoudige materie vastloopen.

II

Alvorens een antwoord te kunnen geven op de vragen, naar welke beginselen het financieel en economisch beheer van overheidsbedrijven zal moeten plaats hebben, eischt de primaire vraag beantwoording: *Wat verstaat men onder overheidsbedrijf?*

De vraag te stellen, is gemakkelijker dan haar te beantwoorden. Voor zoover mij bekend is, kent ons geldend recht geen overheidsbedrijven als economische organisaties, zoodat ook geen leidende principes omtrent de exploitatie in economischen zin wettelijk werden vastgelegd. Voor zoover Nederland aangaat, werd in 1897 het eenige beginsel, n.l. dat, hetwelk door Mr. Thorbecke neergelegd was in art. 254 eerste lid der gemeentewet: „De aan het slot van artikel 238 vermelde regten, loonen en gelden worden tot geen hooger bedrag geheven dan noodig is te achten om den betaler naar evenredigheid van het gebruik of het genot, dat hij heeft in de kosten van aanleg, onderhoud of verstrekking van het door hem gebruikte of genotene, te doen dragen," [1]) zoodanig gewijzigd, dat het den gemeenten mogelijk werd onder zekere omstandigheden met sommige inrichtingen *winst* te behalen, welk beginsel blijkens de mondelinge bestrijding door Minister Kuyper van het amendement-Treub bij de behandeling van art. 126 sexies der provinciale wet (wet van 17 Juni 1095, Stbl. No. 210) [2]) ook ten opzichte der provincien werd erkend, zij het, dat de wet zelve meer dan voldoende ruimte laat om het tegendeel te verdedigen.

1) Zie hieromtrent: Oppenheim. *Het Nederlandsch Gemeenterecht*, 3de druk, deel I, blz. 543 e. v.

2) Hand. St. Gen. II 1904-1905, blz. 2045 e.v.

Nu was, toen de wijziging der provinciale wet aan de orde was, korten tijd te voren een poging gewaagd om aan het begrip „gemeentebedrijf" eenige omlijning te geven. Bij Koninklijke boodschap van 21 November 1903 (Hand. St. Gen. 1903-1904, Bijl. 108 No. 1) was een wetsontwerp tot wijziging der gemeentewet ingediend, dat o. a. regelen stelde ten opzichte van de uitoefening en het beheer der gemeentelijke bedrijven.

Zonder zich over de economische voor- en nadeelen van gemeentebedrijven uit te spreken, werd wel de vraag gesteld of der gemeente vrijheid gelaten werd op *elk* gebied als ondernemer op te treden. Minister Kuyper beantwoordde deze vraag ontkennend. „Geldt het toch," aldus de Memorie van Toelichting [1]), „een bedrijf, dat een wettelijk monopolie bezit (b.v. door de ten gevolge van den aanleg van leidingen vereischte concessie) of dat feitelijk een monopolistisch karakter draagt (zooals bij veel verkeersondernemingen het geval is), dan kan de grond voor gemeente-exploitatie liggen in de omstandigheid, dat de onderneming in zekeren zin tot den publieken dienst behoort en daarom beter onder rechtstreeksch beheer van het gemeentebestuur wordt gebracht of ook in de vrees voor te grooten invloed en macht van een concessionaris.

Betreft het een onderneming, die voor de ontwikkeling van de hulpbronnen der gemeente van hoog gewicht is, maar die te onzeker is, dan dat een particulier ze kan beginnen, dan kan het geraden zijn, dat de gemeente, liever dan aan een ander geldelijken steun te geven, de zaak zelve ter hand neemt, in het vertrouwen, dat daardoor de welvaart en de draagkracht der ingezetenen in het algemeen zal toenemen.

In deze en soortgelijke gevallen valt het algemeen belang der gemeente bij gemeentelijke exploitatie in beginsel niet moeilijk aan te toonen.

Nooit echter kan het algemeen belang er bij gebaat zijn, wanneer de middelen der gemeente worden gebruikt om aan het vrije bedrijf eene concurrentie aan te doen, die wegens de feitelijk onbeperkte geldmiddelen, waarover de gemeente kan beschikken, niet anders dan doodend is."

1) Hand. St. Gen. 1903-1904, Bijl. 108, No. 3, blz. 5.

Bij art. 13 was voorgesteld een nieuw artikel 142 bis in de gemeentewet te voegen, luidende:

„Hij (d.i. de raad) besluit tot het van gemeentewege uitoefenen van een bedrijf.

Door de gemeente mogen geen andere bedrijven worden uitgeoefend dan:

a. dezulken, waarbij door middel van leidingen in of boven den grond eenige stof onder bereik der verbruikers wordt gebracht of hun diensten worden bewezen;

b door instellingen, inrichtingen en ondernemingen ten dienste van het verkeer, den landbouw, de nijverheid en den handel, bankinstellingen daaronder niet begrepen.

Voor zoover vanwege gemeente-instellingen en -inrichtingen, welke strekken tot behartiging van gemeentezorg voor de openbare gezondheid en reinheid, tevens tegen geldelijke vergoeding werkzaamheden worden verricht voor, of diensten worden bewezen of leveringen gedaan aan bijzondere personen, wordt dit laatste niet beschouwd als een bedrijf."

De Memorie van Toelichting vermeldde nog op blz. 9:

„De gemeentebedrijven, die tot dusver moesten geacht worden begrepen te zijn onder de algemeene uitdrukking *werken* en inrichtingen in art. 141, werden hier als afzonderlijke species van hetgeen tot de gemeentehuishouding kan worden gebracht in de wet gegrond, terwijl tevens, overeenkomstig de hierboven aangegeven beginselen, het gebied, binnen hetwelk de gemeente als ondernemer mag optreden, wordt omschreven.

De categorie sub *a*, de z.g. geconcessioneerde bedrijven omvattende, die hetzij een product leveren (als bijv. gas, water), hetzij een dienst bewijzen (als bijv. electrisch licht, electrische beweegkracht, telefonische gemeenschap), zal geen nadere toelichting behoeven.

Ten aanzien van de categorie sub *b* zij het navolgende opgemerkt. Zelf handel te drijven, het landbouwbedrijf uit te oefenen, of een of andere industrie ter hand nemen, kan, zooals hierboven is betoogd, niet geacht worden op den weg der gemeente te liggen.

Wel is dit het geval met het oprichten en beschikbaar stellen van instellingen en inrichtingen, die ten dienste van het verkeer

strekken of waarvan de handel, landbouw of de nijverheid in het algemeen partij kan trekken en die dus, wel verre van het particulier initiatief te dooden, er integendeel krachtig toe bijdragen om de voorname takken van het volksbestaan tot verhoogden bloei te brengen en op die wijze de algemeene welvaart in de gemeente bevorderen.

Dit geldt dus niet alleen van verkeersondernemingen, als tram-, omnibus-, stoombootdiensten enz., maar evenzeer van handelsinstellingen en haveninrichtingen, als entrepôts, loskranen en dergelijke, van landbouw-instellingen, als bijv. een proefstation, en van instellingen in het belang der nijverheid, als een z.g. electrische centrale, die electriciteit ook op andere wijze levert dan door middel van leidingen."

Het bankiersbedrijf en de geldhandel werden van te groote risico geacht om daaraan gemeentegelden te mogen wagen.

Het wetsontwerp kwam niet in behandeling en werd ingetrokken (20 Sept. 1905); bij de behandeling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1906 [1]) kwam het even ter sprake. De afgevaardigde van Assen, Mr. Treub, achtte de gemeentebedrijven door een eenvoudige gemeentewetswijziging te regelen; het wetsvoorstel-Kuyper greep z.i. noodeloos te veel in de gemeente-autonomie in. [2]) Door de heeren Van der Velde en Van Idsinga ondersteund, zegde Minister Rink toe de gemeentewet zoodanig aan te zullen vullen, dat de bedrijven afzonderlijk gefinancierd konden worden en de verhouding van dit beheer tot de algemeene kas werd geregeld. [3])

Het was op dat wetsontwerp op de gemeentebedrijven van 1903, dat Minister Kuyper bij de bovenaangehaalde wijziging der provinciale wet doelde.

Ten opzichte van het nieuwe artikel 126 E, later artikel 126 sexies, der provinciale wet, schreef de Minister op blz. 9 der Memorie van Toelichting: [4])

---

1) Hand. St. Gen. 1905-1906 II, Bijl. A v, No's 11 en 13.

2) „ „ „ 1905-1906 II, blz. 628.

3) In 1909 kreeg deze wetswijzing haar beslag (wet van 30 Dec. 1909, Staatsblad 416).

4) Hand. St. Gen. 1903-1904, Bijl. 103, No. 3.

„Art. 126 E. De redactie van art. 254 der gemeentewet is hier slechts gedeeltelijk gevolgd. Terwijl het der gemeente is vrijgelaten uit verkeersinrichtingen of ondernemingen binnen haar gebied winst te behalen, mag de provincie ook ter zake van verkeersondernemingen, die geheel binnen haar territoir zijn gelegen, niet meer heffen dan noodig is om de kosten goed te maken.

Dit verschil vloeit voort uit het verschillend standpunt, dat beide in dezen innemen. De gemeente beweegt zich bij de hier bedoelde zaken op een gebied, dat niet tot haar eigenlijk publiekrechtelijke taak behoort en waarbij zij eenigermate als concurrent met particuliere personen optreedt. De provincie daarentegen bevordert bij de behartiging van verkeersbelangen, onverschillig of het alleen haar eigen grondgebied betreft dan wel middelen van gemeenschap met andere provinciën, de opheffing voor bepaalde plaatsen of streken van hare afzondering en daardoor het algemeen belang, zoodat het niet billijk zoude zijn de gebruikers meer dan de kosten daarvan te doen vergoeden."

In het Voorloopig Verslag werd te kennen gegeven, dat men in de overheidstaak van gemeente en provincie het gemaakte onderscheid niet kon ontdekken; de Memorie van Antwoord [1]) kwam hier nog even op terug.

Door de vrijzinnig-democratische Kamerfractie, bestaande uit de heeren Treub, Bos, Drucker, Marchant en Van Raalte, werd daarop een amendement ingediend, waarbij voorgesteld werd om aan artikel 126 sexies een nieuwe alinea toe te voegen, luidende: „Deze bepaling is niet van toepassing op bedrijven door de provincie uitgeoefend."

Minister Kuyper antwoordde hierop dd. 16 Mei 1905: „Men heeft bij de laatste herziening der gemeentewet in art. 254 een poging gewaagd en men is er metterdaad eenigermate in geslaagd om door het bepalen van een negatieve grens in de wet als zoodanig te laten uitkomen, wat onder bedrijf zou verstaan worden.

Men heeft in dat artikel niet de rechten, loonen enz. laten staan in de algemeenheid van vroeger, maar men heeft met zeer veel moeite zeer keurig vaste lijnen getrokken om te zeggen, wat bin-

1) Hand. St. Gen. 1904-1905, Bijl. 19, No. 1, blz. 6.

nen de lijn valt, valt onder de rechten, loonen enz. en wat daar buiten valt, onder bedrijven.

Toch staat zelfs niettegenstaande de nauwere begrenzing tot dit oogenblik niet in de gemeentewet een aanduiding van de bedrijven met den naam van bedrijven.

Wanneer men nu hier in de provinciale wet bedrijven zonder eenige nadere bepaling zou uitzonderen, dan ontstaat allereerst de vraag, wat een bedrijf is. Dan heeft men een geheel ongedefinieerd begrip, dat noch positief noch negatief bepaald is."

Het amendement-Treub werd daarna door de voorstellers ingetrokken.

In de Nederlandsche bedrijvenwet, d.i. de wet van 16 Februari 1912 Stbl. No. 85, „houdende regeling van de begrooting en rekeningen van staatsbedrijven", is noch in de considerans noch in artikel 1 een omschrijving van het begrip „staatsbedrijf" gegeven. Dit artikel 1 vermeldt alleen: „De takken van staatsdienst, welke in den zin dezer wet als staatsbedrijven zijn te beschouwen, worden bij de wet *aangewezen*."

Toen dan ook bij de schriftelijke gedachtenwisseling over artikel 1 van het ontwerp der bedrijvenwet door eenige leden een vraag gesteld werd in verband met de al of niet toepasselijkverklaring der wet op *alle* landsbedrijven, antwoordde Minister Kolkman: [1]) „In den gedachtengang van de leden, hier aan het woord, schijnt het begrip *staatsbedrijf* nauwkeurig omlijnd; dan toch slechts kan men spreken van staatsbedrijven, waarvoor de wet wèl en staatsbedrijven, waarvoor de wet niet zal gelden en kan er sprake zijn van het distilleeren van bezwaren tegen het ontwerp uit de omstandigheid, dat de ondergeteekende de wet op sommige staatsbedrijven, waarvoor de wet niet zal gelden en kan er sprake kende meent, *dat genoemd begrip niet vaststaat* [2]) en dat mitsdien de takken van *staatsdienst* [2]), waarop de wet van toepassing is, met name moeten worden genoemd."

Bij de mondelinge behandeling van het wetsontwerp in de Eerste Kamer der Staten-Generaal sprak de heer Van Nierop: „Hoe moet men nu over dit wetsontwerp oordeelen. Dat hangt eigenlijk

1) Handelingen St. Gen. 1910-1911, Bijl. 50, No. 2.
2) Cursiveering van mij.

af van wat men bij de toepassing onder het begrip: staatsbedrijf zal verstaan. Het bepaalt, dat de takkan van staatsdienst, welke als staatsbedrijven zijn te beschouwen, nader bij de wet zullen worden aangewezen, maar het begrip staatsbedrijf *is nog al rekbaar* [1]) en het wetsontwerp laat zich daarover niet uit."

Met een tegenstelling tusschen de mijnbedrijven en de posterijen, zoo bij geldelijke verliezen als bij staking, trachtte de spreker zijn meening te verduidelijken.

Merkwaardig is het, dat noch van de Regeeringstafel noch van de zijde der volksvertegenwoordiging dieper op deze kwestie, die toen alleen van theoretische waarde scheen, werd ingegaan en zelfs een eminent man als Dr. D. Bos had zich in een over de staatsbedrijven handelende studie [2]) reeds vroeger onthouden van de vraag te stellen: „Wat zijn staatsbedrijven", doch de moeilijkheid trachten te omzeilen door te pogen het *verschil* te peilen, dat tusschen staatsbedrijven en andere takken van staatsdienst zou bestaan. Reeds dadelijk werd er op gewezen: „De onderscheiding is niet te vinden in het streven naar winst, dat bij sommige bedrijven voorzit, maar geenszins algemeen is aan te treffen". [3]) Verderop [4]) zeide deze deskundige, doch hij was hiermede niet volledig: „Bij deze groote verscheidenheid van doeleinden en voor al deze takken van dienst is er een kenmerkend onderscheid ten opzichte van andere, dat in al deze takken van dienst dezelfde eigenschappen voor de leiding noodig zijn als voor de ondernemingen van particulieren, n.l. een zorgvuldig waarnemen en rekening houden met de behoeften van degenen, die de diensten dezer bedrijven genieten, een economisch gebruik van kapitalen en personen, een snel profiteeren van elke gunstige gelegenheid en vlotheid van handelen."

Wat Indië aangaat, zoo was bij de instelling van het departement van Gouvernementsbedrijven de gelegenheid als aangewezen om, indien dit mogelijk zou zijn geweest, een omschrijving te ge-

---

1) Cursiveering van mij.
2) *Vragen des Tijds* 1908: „Het beheer der Staatsbedrijven."
3) Idem blz. 243.
4) Idem blz. 244.

ven van wat men onder „landsbedrijf" verstond. Tevergeefs zoeken we daarnaar. Wel vinden we in de Memorie van Toelichting tot het betrekkelijk wetsontwerp: [1])

„Wanneer de Staat verschillende bedrijven uitoefent — hetzij zulks geschiedt om het verkeer te bevorderen of om andere belangen der bevolking te behartigen, hetzij de wensch om de baten der bedrijven ten nutte der staatsgemeenschap aan te wenden, daarbij uitsluitend of mede voorzit — de Staat eenmaal als exploitant optredende, is verplicht om die bedrijven zoodanig te beheeren, dat met een minimum van kosten het te verkrijgen nuttig effect zoo groot mogelijk zij."

En door Minister Fock werd op 4 Juni 1907 gezegd: [2]) „Bij die bedrijven, waar het maken van winst niet het doel is, moet men trachten te verkrijgen een practisch, beleidvol en zuinig beheer, in overeenstemming met de belangen van den dienst."

Nog zij er de aandacht op gevestigd, dat de te vroeg gestorven Mr. P. C. J. van der Stok in zijn dissertatie *Gouvernements-exploitatie in N. I.* schreef, [3]) dat hij op de vraag, wat een gouvernementsbedrijf is, het antwoord schuldig moest blijven: „Ik meen toch, gegeven de groote verschillen tusschen de gouvernementsbedrijven onderling in doel, in karakter en zelfs in den vorm, dat het niet mogelijk is een niets te veel en niets te weinig omvattende definitie te geven." Toch gaf ten slotte de heer Van der Stok nog een proeve eener vage omschrijving door te zeggen, dat „tot de gouvernementsbedrijven gerekend moeten worden zoodanige takken van dienst, waarvoor het gouvernement min of meer als ondernemer optredende, min of meer den bedrijfsvorm gekozen heeft", waarbij er reeds dadelijk op gewezen werd, dat men wel zal doen het begrip ondernemer niet al te privaatrechtelijk op te vatten. De schrijver noemde deze uiteenzetting zelve „onbevredigend" en inderdaad is zij dat ook. Ik vermeldde haar alleen, omdat men er uit moge zien, hoe uitermate moeilijk het is om tot een scherpe formuleering te komen.

---

1) Handelingen St. Gen. 1906-1907, Bijl. 179, No. 3.
2) Handelingen St. Gen. 1906-1907, II, blz. 1920.
3) Den Haag, electr. drukkerij „het Vaderland," 1913, blz. 3.

Dit blijkt ten slotte ook uit de dissertatie van den ingenieur C. E. A. Maitland, getiteld *Staatstelefoonexploitatie,* [1]) waar deze de moeilijkheid erkent om een goede definitie te geven, doch tevens beproeft om een grens te stellen tusschen gouvernementsdiensten en -bedrijven. Als criterium neemt de schrijver het financieel beginsel aan en komt dan tot de volgende omschrijving:

„Een staatsbedrijf is een gouvernementsinstelling, welke zich ten doel stelt in het algemeen belang hetzij ten behoeve van privaatpersonen, hetzij uitsluitend ten eigen behoeve, goederen te vervaardigen of diensten te bewijzen en zich daarvoor per eenheid een vergoeding laat betalen, of daardoor zelf de betaling eener vergoeding uitspaart, waarvan als noodzakelijk wordt vooropgesteld, dat zij minstens gelijk aan de zelfkosten moet zijn en hoogstens gelijk mag zijn aan den prijs, die particuliere ondernemers in vrije mededinging zouden kunnen verwerven."

Deze omschrijving, welke, hetzij terloops gezegd, kant noch wal raakt en, voor zoover zij te begrijpen is, er toe zou leiden om, gelijk de schrijver zelf zegt (blz. 64), bijv. een spoorwegbedrijf nu eens wel en dan weer niet onder de publieke diensten te rubriceeren, al naarmate te voren de eisch gesteld werd, dat de exploitatie wel of niet regelmatig verliezen zou mogen opleveren en zonder dat de feitelijke resultaten maatgevend zijn, is bovendien in strijd met de gangbare begrippen en met de gangbare terminologie. Hoe zou men anders de exploitatie van passers, begraafplaatsen, graslanden van het baggerbedrijf, van de scholen zelfs [2]), onder de overheidsbedrijven kunnen brengen?

De heer Maitland verwart hier verschillende zaken; hij neemt ten onrechte aan, dat waar de staats (overheids) diensten volgens verschillende financieele beginselen beheerd kunnen worden—op welke beginselen ik straks uitvoerig terugkom — het deze beginselen zijn, welke eene scheiding tusschen bedrijven en openbare diensten vormen [3]).

---

1) *Staatstelefoonexploitatie,* 1920, blz. 62 e. v.

2) Zie *Gemeentebelangen* van 15 Augustus 1920. Te Amersfoort bracht men de handelsdag- en avondscholen onder de bedrijven.

3) Zie ook de vernietigende critiek van Mr. Dr. A. Heringa in de *Ec.-St. Berichten* van 29 September 1920, blz. 849 en 850.

Een ongelukkiger definitie dan die van den heer Maitland is welhaast niet denkbaar; de kennisname ervan heeft mij bevestigd in mijn meening, dat een bepaalde omschrijving niet is te geven en dat het dus vergeefsche moeite is om er naar te zoeken. Wat komt het er ook op aan? Waarom vat men niet de privaat- en publiekrechtelijke diensten, welke de overheid verricht, samen als openbare functiën, openbare voorzieningen? Wil men om de een of andere reden een overzicht van de verhouding van inkomsten tot uitgaven van een bepaalde voorziening ontvangen, dan kan men die functien in wet of verordening als „bedrijven" betitelen om ze daarna als zoodanig te beheeren [1]); het is uitsluitend een *vormkwestie*, welke naar omstandigheden gekozen wordt.

Een tweede vraagpunt is dan, om, wanneer eenmaal een overheidsvoorziening tot bedrijf gestempeld is, de verhouding vast te stellen tusschen de kosten der gepresteerde diensten en de vergoeding, welke het individu en de gemeenschap daarvoor moet betalen. Hierop wordt in het 3de deel van dit artikel teruggekomen. [2])

Door de zaken aldus te bezien, ontgaat men de moeilijkheden zonder verwarring te stichten en omzeilt men de klippen, waarop, zonder dat, alle gedachtenwisselingen over tarieven en vergoedingen stranden.

Wil men van dit laatste voorbeelden? Men sla er de Kamerstukken maar op na. Iedere staatsbegrooting, iedere bedrijfsbegrooting der P.T.T. geeft er de bewijzen van; zie het eerste stuk van dit artikel. En om dichter bij honk te blijven: hoe staat het met onzen Volksraad? Men leze maar eens de Babylonische spraakverwarring, welke er heerscht, zoodra de post- of spoorwegtarieven, dan wel, om iets anders te noemen, de brandstofprijzen in debat ko-

---

1) De *wijze* van beheer, is een afzonderlijk vraagstuk, dat buiten het kader van dit artikel valt.

2) Deze twee eischen zijn in 1914 door den lateren professor Mr. Dr. A. Heringa naar voren gebracht, zij het niet scherp geformuleerd, in zijn boek *Electrische Wereldverkeer* (Haarlem, Tjeenk Willink en Zoon, blz. 182 en 188), alsmede in een artikel „Regaal of Retributie", opgenomen in de afleveringen 2 en 4 van den 1en jaargang van het *Maandblad voor Telegrafie en Telefonie.*

men. Voor een en ander moge ik verwijzen naar de betrekkelijke Volksraadstukken [1]) speciaal voor wat de spoortarieven betreft.

In de *Economisch-Statistische Berichten* van 9 Augustus 1922 gaf ik op blz. 699 e.v. een kleine bloemlezing van verschillende uitspraken.

Na al het voorgaande zal het begrijpelijk zijn, dat men in de opeenvolgende ontwerpen voor een Indische bedrijvenwet het moederlandsche voorbeeld gevolgd en zich van elke definitie gespeend heeft. Het is meer dan voldoende, dat aangegeven wordt, welke openbare voorzieningen in den zin der ontwerp-wet als bedrijven beschouwd worden.

Is dan verder elders duidelijk uitgesproken, volgens welke algemeene beginselen van financieel beheer de Regeering wil zien, dat de exploitatie zal geschieden, dan is voor de practijk een scherpe omlijning verkregen, welke verwarring — en teleurstelling in sommige gevallen — zal voorkomen.

Over die beginselen van financieel beheer ten opzichte van de staatsbedrijven in het algemeen eenige nadere beschouwingen in het volgende en laatste gedeelte van dit artikel.

III

Het is nog niet zoo lang geleden, dat de economisten uit de school van Adam Smith en Ricardo, die den Staat tegenover het individu stelden, van het axioma uitgingen, dat de vrije concurrentie het beste tegemoet kwam aan de individueele behoeften van allen en dat hieruit volgde, dat het maximum van het collectieve nut bereikt werd bij ongebreidelde mededinging. Marx en zijn volgelingen hebben hiertegenover gesteld, dat de vrije productie tot anarchie leidde. Consequent volgde uit deze diametraal tegenovergestelde beginselen, dat volgens den een de Staat zich van ingrijpen

---

1) Zie o.a. Handelingen 1ste gew. zitt. 1920, blz. 33, 49, 121. Vooral Handelingen 2de gew. zitt. 1920, blz. 467, 494, 510; alsmede 1ste gew. zit. 1921, blz. 516. Ook blz. 69: Mr. van den Brand: „M. d. V. De post en telegrafie is echter absoluut geen bedrijf, het is een verkeersdienst."

in het economische leven zooveel mogelijk moest onthouden, [1]) terwijl de anderen aan den Staat, ongeacht hoe zij zich dien dachten, een allesomvattende taak wilden toebedeelen. Daartusschen stonden derden, onderling weder sterk gedifferentieerd, die zich de gemeenschap voorstelden als een organisme en den Staat als een orgaan, dat o.a. aan zich zou trekken, wat het beter dan andere vereenigingen of dan bijzondere personen zou kunnen verrichten. [2])

Over het begrip der gemeenschap en de functie van den Staat is heel wat geschreven, te veel om hier vermeld te kunnen worden. *In a nutshell* vindt men echter het wezen van beide geteekend in de rede, waarmede professor Quack op 25 Juni 1894 van zijn studenten afscheid nam, getiteld: „Over het begrip der gemeenschap". [3]) In enkele kernachtige zinnen kan men daar zoowel de reguleerende als de pragmatische werkzaamheid van den Staat geteekend vinden. [4])

Die pragmatische, die zelfstandige taak van den Staat in het economisch leven, breidde zich voortdurend uit en hoewel zij in

---

1) In zijn *Narede* schreef Mr. Thorbecke o.a., dat de eerste wet van den liberalen staat was onthouding van hetgeen zijn roeping als rechtsvereeniging te buiten ging, welke onthouding hij soms grooter kunst dan handelen oordeelt. „Intusschen is het een eisch van liberale regeering, dat de staat hetgeen niet tot gebied van het regt behoort, meer en meer aan anderen overlaat en dien eisch hebben wij zooveel mogelijk betracht."

2) A. Wagner: *Lehrbuch der politischen Oekonomie* 1876 I § 163. Zie ook L. von Stein's *Volkswirtschaftslehre* 1878 en *Lehrbuch der Finanzwissenschaft*, Leipzig 1885, alsmede Schaeffle's *Grundsätze der Steuerpolitik*, 1880, Tübingen.

Professor Treub stelde zich op het standpunt, dat een der verplichtingen van den organischen staat was al zoodanige ondernemingen, welke een monopolistisch karakter hebben, aan particuliere winstzucht te onttrekken. (*Sociale Vragen*, Haarlem, Tjeenk Willink 1904 blz. 206). Zie ook Mr. M. W. F. Treub: *Wat willen de Vrijzinnig-Democraten?* Amsterdam, Scheltema en Holkema, 1901.

3) Mr. H. P. Quack: *Uit den kring der gemeenschap.* Amsterdam, Van Kampen en Zoon 1899, waar deze rede als eerste hoofdstuk werd opgenomen. De beschouwingen, voorkomende in deel VI van de *Socialisten* (Van Kampen en Zoon 1901), vertoonen hiermede groote overeenkomst, blz. 513. („Op den drempel der 20e eeuw").

4) Zie ook de inleiding van het *Leerboek der Financiën* door Mr. P. W. A. Cort van der Linden, Den Haag, Gebr. Belinfante, 1887, § 3 e.v.

laatste instantie haar rechtvaardiging vond in de theorie, zoo was het niet het staatsrecht, dat de ontwikkelingsgang der staatswerkzaamheid beheerschte, doch de practijk: datgene, wat onder bepaalde omstandigheden in bepaalde tijden noodig of wenschelijk en mogelijk geacht werd. „Vor allem tritt sie (die Gemeinwirtschaft) zwecks Befriedigung allgemeiner Bedürfnisse an Stelle der Privatwirtschaft, wenn die oberste Voraussetzung einer gedeihlichen Wirksamkeit eben dieser, nämlich die volle freie Konkurrenz nicht verwirklicht ist, was selbstverständlich schon da eintritt wo die Privatwirtschaft an irgendwelchem Grunde sich tatsächlich nicht betätigt. Zweitens wird die Gemeinwirtschaft angerufen, wo in wichtigen Gebieten der Lebensfürsorge selbst unter Voraussetzung voller Konkurrenz durch die Privatwirtschaft das Maximum des kollektiven Nutzens nicht erreicht würde, sei es in Hinsicht auf das relative Ausmasz des Nutzens der einzelnen Sonderwirtschaften, sei es in Hinsicht auf die durch den Wechselzusammenhang sich vollziehende Verteilung dieses Nutzens auf alle im Wirtschaftsverbande inbegriffenen. Endlich muss die Gemeinwirtschaft wirksam werden, wo es sich um kollektiven Dauernutzen handelt, der über die Gegenwart und nächste Zukunft hinweg und auf Kosten dieser sich auf entlegene Zeiträume erstrecken soll, bis zu welchen die Gesichtsweite der Privatwirtschaft nicht reicht." [1]).

Terecht heeft prof. Treub er op gewezen, dat o.a. ten opzichte van de verkeersmiddelen de Staat zich in vroegere jaren nooit geheel afzijdig heeft gehouden. [2]) De reden hiervan zal grootendeels wel daarin gelegen hebben, dat de communicatiewegen hoofdzake-

1) Dr. Emil Sax: *Die Verkehrsmittel in Volks- und Staatswirtschaft. I Allgemeine Verkehslehre.* Berlin, Julius Springer, 1918, blz. 117, 119 en 123. Hiermede dekken zich geheel de criteria, welke dezelfde schrijver reeds in 1887 in zijn *Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft*, blz. 389 e.v. neergelegd had. Zie ook professor Robert Liefmann: *Die Unternehmungsformen mit Einschlusz der Genossenschaften und der Sozialisirung.* Stuttgart H. E. H. Moritz 1921, blz. 218 e.v. en Mr. H. P. Quack: *Uit den kring der gemeenschap*, blz. 23, alsmede Mr. M. W. F. Treub: *Het economisch standpunt der Vrijzinnig-Democraten.*

2) Mr. M. W. F. Treub: *Het economisch standpunt der Vrijzinnig-Democraten*, blz. 40 e.v. en Mr. M. W. F. Treub: *Staatsexploitatie onzer Spoorwegen*, Haarlem, Tjeenk Willink 1898, blz. 8.

lijk aan de vervulling van bestuursfunctiën dienstig waren. Daaruit is dan te verklaren, dat ten tijde der Romeinen aan de verzorging der heirwegen zoo'n groote zorg werd besteed, en dat na de ineenstorting van het rijk eeuwenlang een schromelijke verwaarloozing plaats had, totdat onder Lodewijk XIV en vooral onder Napoleon weer verbetering intrad. Toen de spoorwegen hun intrede deden, vierde de laissez-faire theorie haar grootste triomfen, voornamelijk in Engeland. Dit maakte de heerschende klassen huiverig, de voorziening in het gebruik, dat van het nieuwe verkeersmiddel gemaakt zou worden, tot taak van overheidszorg te maken, hoewel al zeer spoedig de economische beteekenis, mede als gevolg van het monopolistisch karakter, tot steeds verdere vrijheidsbeperking dwong. Theoretisch is deze ontwikkelingsgang zeer goed te verklaren. De verkeerswegen zijn reeds daarom object van de volksgemeenschap, omdat het voor iedereen duidelijk was, dat „indien commerciëele overwegingen bij den aanleg, het onderhoud of de exploitatie van wegen en wateren den doorslag hadden gegeven, het met de toegangswegen tot de kleine plaatsen en het platteland treurig zou zijn gesteld, en dat, indien in het vervolg commercieele overwegingen daarbij den doorslag *gingen* geven, belemmeringen aan het verkeer zouden worden in den weg gelegd, welke voor de ontwikkeling van het land, voor het tot waarde brengen zijner bronnen van bestaan, niet anders dan verderfelijk zouden kunnen wezen". [1])

Met de vervoermiddelen, waarmede van de wegen en kanalen en van de oceanen werd gebruik gemaakt, was het anders gesteld; het particuliere kapitaal voelde zich ten allen tijde hiertoe aangetrokken, concurrentie bestond in hooge mate. Hoe de verhouding was bij de spoorwegen, de post, telegrafie, telefonie enz., verdient, wil men zich een klare voorstelling van zaken maken, bij die verkeersmiddelen elk afzonderlijk te worden nagegaan; als gemeenschappelijke

1) Mr. M. W. F. Treub: *Staatsexploitatie onzer Spoorwegen*, blz. 8 en 9. Engeland maakte met zijn turnpikeroads en door particulieren aangelegde en beheerde kanalen een uitzondering; ook ten onzent kwamen kanaalmaatschappijen voor. De openbare besturen waren hierbij betrokken. Zie voor een duidelijk en beknopt overzicht prof. Sax: *Die Verkehrsmittel*, deel II, *Land-und Wasserstrassen*, blz. 47 e.v. en 302 e.v. (Berlin, Julius Springer, 1920).

trek kan hier geconstateerd worden, dat een spoorweg, de post, een telegraaf- of telefoonverbinding in het algemeen een monopolie vertegenwoordigt, dat in hare werkzaamheid zoo diep in het economische leven ingrijpt of kan ingrijpen, dat alleen daarom de Staat — en bij de telefonie ook soms de gemeente, dus meer in 't algemeen de overheid — zich niet afzijdig kan en mag houden. Men kan alleen verschillen in de meening tot hoever de staatsbemoeiing moet gaan. Bij de beoordeeling van de vraag of de Staat zelf het verkeer ter hand moet nemen, dan wel tot maatregelen moet grijpen, ten einde zijn bedoelingen tot haar recht te laten komen, m.a.w. door een gedelegeerd bedrijf te scheppen, vergete men niet, dat het verkeerd zou zijn te meenen, dat den particulieren ondernemer elk sociaal gevoel ontbreekt; het tegendeel is waar en zijn belang brengt mede, ook al werd hij hiertoe niet door voorgeschreven regelen gebonden, zich niet blind te staren op een dadelijk gewin, doch het door hem beheerde bedrijf mede te laten werken tot het doel, waarmede het verkeersmiddel werd aangelegd: bevrediging der economische behoefte. Het is een verkeerd denkbeeld, dat men dikwijls bij de aanhangers der staatsexploitatie-idee aantreft, alsof alleen een staatsbedrijf het collectief belang behartigt en de particulier alleen zijn eigen voordeel najaagt. In werkelijkheid wordt dit laatste getemperd, in de eerste plaats door het welbegrepen eigenbelang. Wat niet te ontkennen is en ook niet ontkend wordt, dat de overheid in dit opzicht verder gaat en ook verder mag gaan: „Es ist nicht die Bedürfnisbefriedigung der jeweiligen Gegenwart, welche die Staatswirtschaft erstrebt, sondern das Maximum des Dauernutzens im Laufe der Zeit".[1]).

Evenmin kan worden bestreden, dat in een particulier bedrijf, in een Privatwirtschaft, in de eerste plaats het geldelijk belang der aandeelhouders behartiging vindt[2]); handelde de bedrijfsleiding niet aldus, dan zou zij hare plichten niet nakomen. Voor den Staat als ondernemer gelden echter andere principes; hoe belangrijk de

1) Dr. Emil Sax: *Die Verkehrsmittel* u.s.w. deel I, blz. 116 en deel III, blz. 64. Private industry is for the classes, government monopoly for the masses.

2) Men leze maar eens de Memorie van Toelichting op het nieuwe Billitoncontract en het boekje van den heer J. C. Mollema: *De ontwikkeling van het eiland Billiton en van de Billitonmaatschappij*, 2de druk 1922, blz. 41.

directe financieele uitkomsten ook zijn voor het budget en de credietwaardigheid van het land, daarnaast zijn belangen van anderen aard te behartigen, welke voor een deel — zij het indirect — weer op geld waardeerbaar zijn.

Verhoogde opbrengst der belastingen, stijging der grondwaarde zijn bijv. indirecte voordeelen, welke den Staat ten goede komen, niet aan een particulieren ondernemer.

Welke zijn nu de financieele principes, waardoor de overheid zich bij de exploitatie der als bedrijven aangeduide openbare voorzieningen moet laten leiden? Men kan deze samenvatten in den zin, dat op den langen duur het maximum nut voor de gemeenschap bereikt moet worden. [1]) Hoe dit geschieden moet, is niet eens voor altijd en voor alle gevallen uit te maken; er zijn vele wegen, welke naar Rome leiden, en de beoordeeling van de waarde hangt in de meeste gevallen van de individueele economische inzichten af. Er zijn economisten, die bedrijven in sommige gevallen als *openbare ondernemingen* willen beheeren en daarom den eisch stellen, dat daarmede *minstens* een winst behaald wordt, zoodanig, dat amortisatie en rente gedekt worden; het voordeel der overheidsbemoeiing kan dan b. v. reeds in hare aanwezigheid gelegen zijn, waar het particulier initiatief in gebreke bleef. Groot is dan nog het onderscheid tusschen overheids- en particulier bedrijf, omdat het eerste met lange tijdperken rekent, terwijl de particuliere onderneming slechts boekjaren in beschouwing neemt. „Dadurch werden ihre Preise gleichmässiger, während der ungünstigen Jahre zugleich niedriger, als sie der Privatunternehmung ansetzen könnte", zegt Dr. Emil Sax [1]) ten opzichte der verkeersbedrijven in het algemeen.

Doorsneeprijzen zullen voor drukke en verkeersarme trajecten gelden en gemakkelijk zal bij de prijsbepaling zich een collectief altruïsme kenbaar maken, wanneer in het belang van bevolkingsgroepen of bepaalde streken afgeweken wordt van het leidende kapitalistische beginsel om de grootst mogelijke winst bij de laagste prijzen te bereiken, waardoor aan de minimumtarieven practisch een grens gegeven wordt.

---

1) Sax: *Die Verkehrsmittel* I, blz. 165.

Hoewel oogenschijnlijk na verwant aan de particuliere exploitatie, is er een belangrijk onderscheid, juist omdat de collectieve factoren medespreken; dit onderscheid gaat zelfs niet geheel verloren, als boven dekking der kapitaalskosten een zekere ondernemerswinst gemaakt wordt. Stijgt deze echter in belangrijke mate, dan komt dit neer op een belasting van het verkeer en kan van een fiscale exploitatie gesproken worden, waarbij de meer-opbrengst dient ter bevrediging van andere nooden der gemeenschap: een dergelijke „Wirtschaft" is jarenlang bij de Preussisch-Hessische Staatsbahnen gevoerd.

Naast de voorstanders van exploitatie als openbare onderneming — öffentliche Unternehmung — zijn andere economisten, die een exploitatie als *openbare dienst* — öffentliche Anstalt — bepleiten, waarbij van de rentabiliteit afstand gedaan wordt en de gemiddelde prijszetting voor te leveren diensten afhankelijk gemaakt wordt van het nut voor de gemeenschap. De Duitschers zeggen dan, dat de financieele exploitatie geschiedt volgens het „Gebühren-prinzip" — we zouden kunnen zeggen volgens het retributiesysteem, wanneer dit niet aanleiding zou geven tot verwarring — waarover nader. Volledige kostendekking is bij deze financieele gedragslijn geen noodzaak, hoewel zij niet behoeft te zijn uitgesloten. Eventueele tekorten dienen uit de algemeene middelen te worden gedekt, opdat de winst- en verliesrekening sluitend worde.

Natuurlijk zijn er verschillende grensgevallen tusschen de beide theoretisch scherp gestelde systemen. Als zoodanig noemt professor Sax, [1]) wanneer met uitdrukkelijk verlangen geen winst te behalen alleen naar dekking van amortisatie en rente gestreefd wordt. In de practijk komt dit neer op doorvoering van wat in de Hollandsche literatuur wel met het leelijke woord *„zelfgenoegzaamheidsprincipe"* betiteld is geworden, het „bedruipingsstelsel", dat in den allerlaatsten tijd in tal van landen, ook in Holland en Indië, door de Regeeringen als eisch aan een aantal overheidsbedrijven gesteld is geworden. Waarbij men echter niet moet vergeten, dat de nood der schatkist in de practijk gaarne naar *overschotten* doet verlangen, zoodat van een principieel streven naar een beheer van „zelf-

1) Sax: *Die Verkehrsmittel* I, blz. 168.

genoegzaamheid" feitelijk geen sprake is. Bij de groote tekorten op den gewonen dienst gaan de wenschen eigenlijk uit naar een beheer als openbare onderneming, hetwelk het „privatwirtschaftliche" het meest nabij komt.

Nog een derde financieel beheersprincipe van overheidsbedrijven dient vermeld te worden: dat van het *openbaar gebruiksgoed* — des öffentlichen Gebrauchsgutes — waarbij het bedrijf om theoretische of practische redenen geheel in dienst der gemeenschap gesteld wordt en van het verkrijgen van geldelijke vergoeding voor het gebruik wordt afgezien. Billijk kan dit principe slechts heeten, als van dit communistische beginsel door allen, die tot de gemeenschap behooren, veelvuldig en in ongeveer gelijke mate wordt geprofiteerd: dit geval doet zich voor bij de gewone verbindingswegen, straten, parken, straatverlichting. Op ander gebied treft men hetzelfde beginsel aan: openbare musea en bibliotheken zijn voorbeelden daarvan. De kosten, welke dergelijke overheidsbemoeienis met zich medebrengt, moeten uit de algemeene middelen gekweten worden, soms ook uit de opbrengst van bijzondere belastingen; van dit laatste zijn wegenbelastingen, auto- en voertuigbelastingen voorbeelden.

Boven werd er reeds op gewezen, dat het beheersprincipe als algemeen gebruiksgoed slechts toepassing kan vinden bij een vrijwel gelijk gebruik, dat alle leden der gemeenschap daarvan maken. Waar dit niet het geval is, o.a. bij spoorwegen, heeft men zelfs in Sovjet-Rusland het kosteloos gebruik reeds weder laten vervallen. Duidelijk zal het zijn, dat bij een verkeersdienst hetzelfde min of meer van invloed is bij toepassing van het beginsel van openbaren dienst. „Bei ungleicher Verteilung der Verkehrsmittel über das Staatsgebiet und bei aufliegend einseitiger Förderung einzelner Klassen oder Berufszweige hat dit öffentliche Unternehmung platzzugreifen," zegt prof. Sax. „Das Eintreten des Gebührenprinzips setzt voraus dasz eine gewisse Gleichmäszigkeit der Verbreitung des Nutzens feststeht, wofür wohl immer eine Gleichmäszigkeit in der Anlage des Netzes die Vorbedingung bildet ..... Anfänglich ist, soweit nicht die Eigenart eines Verkehrsmittels etwas anderes gebietet, jedes Verkehrsmittel als öffentliche Unternehmung zu betreiben, mit der zunehmenden

Verdichtung des Netzes, oder, was dasselbe ist, mit zunehmender Intensität der Wirtschaft und der Verkehrsmittel eines Landes ist der Uebergang zum Prinzip der öffentlichen Anstalt angezeigt". [1]) Ten opzichte der Indische spoorwegen, post, telegrafie, en telefonie werd deze gedragslijn door den Regeeringsgemachtigde voor Gouvernementsbedrijven, den heer P. A. Roelofsen, in de Volksraadvergadering van 9 December 1920 verdedigd (Hand. Volksraad 2de gew. zitt. 1920, blz. 594).

Hier moet men echter zeer voorzichtig zijn; vooral in een koloniaal rijk met een bevolking en een handel en industrie, welke als regel geen hooge lasten kunnen dragen. Worden in zoo'n land veel onrendabele lijnen ter wille van de economische ontwikkeling aangelegd, dan zouden bij doorvoering van het bovenaangeduide principe zulke hooge vergoedingen voor bewezen diensten geheven moeten worden, dat het gebruik onmogelijk gemaakt wordt; het financieele doel zou dan niet bereikt worden, terwijl economisch groote schade zou worden geleden. Niet de kosten van het bedrijf bepalen toch de grootte der vergoedingen, doch de waarde, welke de bedrijfsprestatie heeft voor den gebruiker. Dit maakt de juistheid van het regeeringsstandpunt zoo aanvechtbaar en ik mag in herinnering brengen, wat twee groote mannen op Indisch spoorweggebied vroeger gezegd hebben, daarbij waarheden vermeldend, welke voor alle tijden waarheden *blijven*. [2])

Mr. H. M. A. baron van der Goes van Dirxland, directeur van particuliere tramwegmaatschappijen, schreef eens:

„Indien bij het ontwerpen der tarieven ook staathuishoudkundige overwegingen hadden gegolden, dan zou men begrepen hebben, dat het publiek, dat de spoorwegen moet gebruiken, *niet*

---

1) Sax: *Die Verkehrsmittel*, blz. 175.

2) Mr. H. M. A. baron van der Goes van Dirxland: *Suikercultuur en goederentarieven* (1886) en Ir. J. Th. Gerlings: *Economist* 1883 (blz. 397). Ik vestigde op deze uitspraken reeds de aandacht in een artikel: „De geldelijke uitkomsten van het S. S. bedrijf in Indië" in de *Economisch-Statistische Berichten* van 16 Augustus 1922, blz. 716. Zie ook prof. Sax: *Die Verkehrsmittel* III, blz. 64. „Es sind aber auch entgegenstehende wirtschaftliche Umstände, die den Ertrag schmälern können, nicht zu übersehen so dasz eine Tarifhöhe, die bestimmt wäre die Folgen solcher Ereignisse wert zu machen, keineswegs zu fordern ist" (Die Eisenbahnen 1922).

vraagt naar de kosten van exploitatie, noch naar die aan den aanleg der lijnen besteed, maar alleen onderzoekt, of de vracht, die wordt geëischt, geëvenredigd is aan het nut, dat het vervoer oplevert; oordeelt het die vracht te hoog, dan blijft het vervoer eenvoudig achterwege, hoe zuiver technisch het tarief ook berekend zij" en verderop: „Een ander geval, waarin „le service rendu" zooals Bastiat zich uitdrukte, „ne vaut pas, ce qu'on demande en échange", is, wanneer een ander middel van vervoer een goedkooper tarief aanbiedt."

En een zijner opvolgers, de heer J. Th. Gerlings, had al te voren de opmerking gemaakt:

„Het gezonde beginsel der spoorwegexploitatie meenen wij thans aldus te kunnen uitdrukken: de spoorweg kan slechts dan de krachten, waarmede het kapitaal hem ten algemeenen nutte heeft toegerust, ten volle ontwikkelen, indien de prijs van het vervoer wordt geregeld *naar de vervoerswaarde*."

Wordt deze vervoerswaarde overschreden, dan blijft het vervoer achterwege, ook al wordt om welke reden ook een zich zelf bedruipende spoorweg-exploitatie verlangd.

Wat voor de spoorwegen geldt, gaat in zekeren zin ook op voor de post, telegrafie, telefonie enz., in het algemeen voor alle bedrijven. De eisch van een bedruipingsstelsel, bij een waterleiding bijv., zou er toe kunnen leiden, dat hygienische belangen in verwaarloozing komen.

Dat sommigen het principe van het openbaar gebruiksgoed aanbevelen, wanneer de verkeersmiddelen betaald zijn uit de gewone inkomsten, zoodat noch amortisatie noch rentebetaling behoeft plaats te hebben, kan in het algemeen niet als juist erkend worden; het een vloeit niet noodwendig uit het andere voort. Wel *kan* het echter zijn, dat in speciale gevallen dit feit van invloed is op de financieringswijze van het verkeersmiddel; het beste is voor elk bepaald verkeersbedrijf in elk bepaald geval het financieel beheersprincipe vast te stellen en dit daarna in de uitvoeringsmaatregelen tot uitdrukking te brengen. Vroeger werd daarop reeds gewezen.

Is in het voorgaande het beheersprincipe van een overheidsbedrijf aan een beschouwing onderworpen, waarbij een scheiding in drieën

werd gemaakt, sommige schrijvers van naam differentieeren verder. Zoo professor Ad. Wagner [1]) die naast het „Steuer"- of „reinen Staatsausgabe"- en „Gebührenprincipe", het „privatwirtschaftliche" of „gewerbliche" en het „regalisierungs" principe stelt, doch daarbij de begrippen minder scherp uit elkaar houdt, met name het begrip „Regal" weder invoert, dat bij een afzonderlijke behandeling van posttarieven e.d. bespreking zou moeten vinden, doch naar mijne meening hier beter weggelaten kan worden. [2]) Deze theorie van Wagner, welke uitvoerig en helder door Van der Borght [3]) besproken wordt, heeft Dr. Maitland bij zijn beschouwingen over het beheersprincipe van het telefoonbedrijf op een verkeerd spoor gebracht. [4])

Het zal duidelijk zijn, dat de beheersprincipes, waarmede wij boven kennis maakten, bijv. bij de groote verscheidenheid der verkeersmiddelen, verschillend toepassing zullen vinden. Waar het principe van algemeen gebruiksgoed voor straatwegen vrij algemeen toepassing gevonden heeft, sedert men in schier alle landen overging tot afschaffing der tollen — soms uit theoretische, soms uit practische (perceptie) overwegingen — [5]) daar zou een invoe-

---

1) Ad. Wagner: *Theoretische Socialökonomik* II Abt. I Band, blz. 33. Zie ook *Finanzwissenschaft* I, blz. 305.

2) Zie ook prof. Gust. Cohn: *Finanzwissenschaft*, blz. 662 en Fr. von Weichs-Glon: *Das finanziële und soziale wesen der modernen Verkehrsmittel*. Tübingen 1884, blz. 151; vooral ook Mr. N. G. Pierson: *Leerboek der Staathuishoudkunde* deel II, blz. 354.

3) Hand- und Lehrbuch der Staatswissenschaft 7 Band *Das Verkehrswesen* von R. van der Borght. 1894, Leipzig, Hirschfeld, blz. 106. Over het beginsel der „regaliteit" ten opzichte van de telegrafie en de telefonie, met de daaraan verbonden gevaren, schreef Mr. Dr. A. Heringa in zijn boek: *Electrisch Wereldverkeer*, blz. 180 e.v. en in het *Maandblad voor de telegrafie en telefonie* (jrg. 1914: afl. 2 en 4) „Regaal of Retributie."

4) Dr. Ir. Ch. E. A. Mailand: *Staatstefoonexploitatie*, blz. 63; de uitdrukking „Allgemein Genuszgut" voor „Gebrauchsgut" was door Sax, welke door den heer Maitland geciteerd wordt, reeds verlaten.

5) Bij de interpellatie-Van Braambeek werd terecht gewezen op de groote concurrentie, welke de binnenschipperij en de autodiensten den spoorwegen aandeden, terwijl zij voor het gebruik van dure kanalen en wegen niets hoefden te betalen. Minister van Swaay erkende op 19 October 1922. (Hand. St. 1922/23 II, blz. 139), dat het tijd werd het geheele verkeers-

ring daarvan bij de spoorwegexploitatie tot groote verspilling en ondragelijk hooge belastingen leiden [1]). Boven wezen we ook reeds op de onbillijkheid van een dergelijk beheer.

In de Nederlandsche literatuur heeft men zich over deze beheersprincipes nooit bijzonder warm gemaakt, zij het, dat in de vakliteratuur — vooral in de gemeentelijke — het onderwerp telkens ter sprake kwam. [2]) Thorbecke oordeelde, dat het maken van *winsten* uitgesloten moest zijn, over mogelijke *tekorten* werd gezwegen; wel zijn de toestanden veranderd. Op dit principe van Thorbecke wezen we in den aanvang van het 2de gedeelte van dit artikel; zoowel bij de behandeling der gemeentewet, als in de *Narede* kwam dit denkbeeld, waarbij een overheidsbedrijf dus als „öffentlicher Anstalt" beschouwd werd, tot uitdrukking. Ook Professor Mr. M.W.F. Treub was oorspronkelijk deze meening toegedaan, [3]) doch veran-

---

vraagstuk onder de oogen te zien. In de *Economisch-Statistische Berichten* van 27 December 1922 wijdt de heer C. A. Jolles aan dit vraagstuk zeer lezenswaardige beschouwingen en wordt de instelling van een afzonderlijk fonds, waarin afzonderlijke inkomsten gestort worden, bepleit. In mijn prae-advies voor de Vereeniging voor Locale Belangen over: *De wegenkwestie op Java en Madoera* stond ik in 1913 iets dergelijks voor de Indische wegen voor, echter met bijdragen uit de gewestelijke kassen. Later, onder den invloed der steeds zwaardere eischen, welke het vrachtautovervoer aan de wegen stelde, ben ik meer gaan voelen voor een regeling, als thans door den heer Jolles aangegeven wordt.

1) Zie o. a. Launhardt: *Die technische und kommerzielle Trassierung;* Dr. Jakob Zinszmeister: *Die Wirtschaftsfrage im Eisenbahnwezen*, Schweinfurt 1905, blz. 19; F. Ulrich: *Das Eisenbahntarifwezen* u.s.w. Berlin, Guttentag 1886, blz. 18; Emil Rank: *Das Eisenbahntarifwesen* u.s.w. Wien, Alfr. Hölder 1895, blz. 12; C. Calson: *Transports et tarifs*, Paris, Laveur 1908, blz. 820 en Dr. E. Sax: *Die Verkehrsmittel* u.s.w. deel II.

2) Voor de verkeersbedrijven der telegrafie en telefonie was het Mr. Dr. A. Heringa, die in de eerste afleveringen van het *Maandblad* in 1914 daaraan aandacht schonk; zie ook zijn boekwerk: *Electrisch Wereldverkeer*, economische beschouwingen over telegrafie en telefonie, Haarlem, Tjeenk Willink, 1914.

3) Mr. M. W. F. Treub: *Ontwikkeling en verband der rijks-, provinciale- en Gemeentebelastingen.* Leiden, Van Doesburg, 1885, blz. 202: Het voorschrift, dat de opbrengst der retributien de kosten van aanleg en onderhoud der werken niet mag overtreffen, „kan niet genoeg geroemd worden." „Zoodra aequivalent voor bijzonder voordeel de reden eener heffing is, wordt het afpersing meer te heffen dan het toekennen van het voordeel kost."

derde later onder den invloed der practijk van opinie; bij de wijziging der provinciale wet (zie het 2de deel van dit artikel) kwam dit wel heel duidelijk uit. Boven maakten we reeds kennis met de zienswijze van Minister Kuijper.

Nu is het eigenaardige, dat het begrip der rechtstreeksche vergoeding, welke de overheid voor bewezen diensten vraagt en welke veelal met den naam van „retributie" wordt bestempeld, niet geheel vaststaat, wat dan ook de reden was om voor het „Gebührenprinzip" der Duitsche economisten niet „retributiesysteem" te lezen. Uit de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting 1923 is op te maken, dat volgens de opvatting in de regeerings-bureaux de opbrengsten der gouvernementsverkeersbedrijven onder de retributiën zijn te brengen; immers, we lezen daar [1]) onder de middelen om een sluitende begrooting te krijgen, dat het een strikt vereischte is, „dat *retributieve* diensten en bedrijven, inzonderheid de Staatsspoor- en tramwegen en de post-, telegraaf- en telefoondienst, zoodanig functionneeren, dat, commercieel beschouwd, *de baten minstens tegen de lasten opwegen.*" Professor Cort van der Linden zou het hiermede niet eens geweest zijn, [2]) omdat hij in staatsexploitatie een middel zag om winst te behalen, zoodat „de verhouding van den Staat als spoorwegondernemer tot den reiziger gelijk is aan de verhouding van den Staat als mijnontginner tot den koopman van steenkool of ijzer". Deze gelijkstelling, welke door Mr. N. G. Pierson terecht bestreden werd [3]), neemt echter niet weg, dat beide geleerden den ouden eisch der maximumhoogte van retributiën tot de kosten der openbare „inrichting" niet kunnen deelen. „De dienst toch, die de overheid bewijst, kan grooter opoffering waard zijn dan de productiekosten. Iedere retributie

---

1) Hand. St. Gen. 1922/23. Bijl. 4, No. 8, blz. 11.

2) Mr. Cort van der Linden: *Leerboek der financiën*, blz. 33.

3) Mr. N. G. Pierson: *Leerboek der Staathuishoudkunde*, tweede deel, 1890, blz. 356. Zoowel de inkomsten van spoor- en tramwegen, als van post en telegrafie worden op voorbeeld van Von Stein en met een beroep op professor F. J. Neumann tot de retributiën gerekend. In tegenstelling met Von Stein en Wagner, die de inkomsten uit post en telegrafie onder de regaliën rangschikken, meent Pierson, m.i. zeer terecht, dat de opbrengsten der spoor- en tramwegen retributiën zijn.

welke de kosten overtreft, is daarom nog geen verkapte belasting".

Het onderscheid tusschen belasting en retributie is daar in gelegen, dat de tweede dient tot geheele of gedeeltelijke dekking van uitgaven ten bate van enkelen of van allen, en dat de eerste wordt opgebracht tot dekking van uitgaven van het geheele land — voorts tot suppletie, wanneer de retributie onvoldoende inkomst verschaft.

Dit wijst er op, dat naar deze opvatting de inkomsten uit de overheidsbedrijven, welke we in beschouwing genomen hebben, immer retributiën zijn; ook prof. Heringa heeft in zijn meergenoemde geschriften de noodzakelijkheid hiervan bepleit.

Hoe hoog die retributien moeten wezen, daaraan wijdt Pierson in zijn *Leerboek der Staathuishoudkunde*, deel II, op bl. 357 e.v. eenige kristalheldere beschouwingen. „Naar welken regel moeten de retributiën bepaald worden?", vraagt Mr. Pierson. Het antwoord zal menigeen niet bevredigen, omdat een bepaald recept, hoe in voorkomende gevallen te handelen, in het *Leerboek* niet aangetroffen wordt. Toch bevat het waardevolle aanwijzingen. Als zoodanig geldt, dat de retributie in haar werking het publiek belang moet behartigen. Maar zeer terecht merkt de schrijver op, dat het publiek belang twee kanten heeft: de verbillijking van de diensten, maar ook het laag houden der belastingen, welke in een tekort zouden moeten voorzien en die door allen moeten gedragen worden, ook door hen, die van den openbaren dienst weinig, soms zelfs in het geheel geen gebruik maken. „Gewoonlijk zou men om fiscale redenen de retributie hoog moeten stellen en om andere redenen laag," Conflicten ontstaan met belanghebbenden. Theoreti-

Vroeger had Mr. Pierson in zijn brochure: *Een woord over de Indische suikercrisis* (Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon, 1886) op blz. 26 reeds iets dergelijks betoogd: „De inkomsten uit spoorwegen zijn voor den staat niet inkomsten uit bedrijven, zooals bijv. de baten, die de staat uit een mijn trekt, welke hij voor eigen rekening exploiteert: spoorwegvrachten zijn *retributiën* enz." Mr. Pierson wees er op, dat de overheid *zonder duidelijk gebleken noodzakelijkheid* de fiscale belangen nooit moest prijs geven; voor dit laatste moesten goede redenen bestaan. „Doch bestaat zulk een reden, zijn die voordeelen aanwijsbaar, zoo aarzele de overheid nimmer met zeer lage retributiën genoegen te nemen"..... „Een inrichting, die tot bevordering der algemeene welvaart is tot stand gebracht, mag niet verhinderd worden de algemeene welvaart te bevorderen."

sche overwegingen geven — aldus de schrijver — geen uitsluitsel; soms brengt het voordeel van ruimer dienstbetoon, als gevolg van lagere retributie, een hooger offer van de burgerij in den vorm van belastingverhooging met zich mede. Men wikt en weegt en tracht de grootste voordeelen te verkrijgen met de minste nadeelen. Hierbij zij men indachtig, dat elk gebied van administratie zijn eigen retributie-stelsel op grond zijner eigenaardige inrichtingen en functiën heeft, m.a.w. dat zal zijn na te gaan, hoe hoog men de retributiën voor bepaalde bedrijven wil opvoeren in verband met den toestand der Landsfinanciën, om vervolgens nauwkeurig na te gaan, of het mogelijk is dien toestand te bereiken, en zoo ja, of dit geschieden kan zonder andere vitale belangen in gevaar te brengen. Zooals boven terloops werd opgemerkt, wordt door de Nederlandsche en Indische Regeering aangenomen, dat de huidige financieele toestand medebrengt, dat de retributieve Landsdiensten (?) en -bedrijven zichzelf *minstens* bedruipen. Blijkbaar wordt aan het kloppend maken der bedrijfsrekeningen een zoo groote waarde gehecht, dat alle andere economische voordeelen, welke het gevolg kunnen zijn van lagere retributiën, in het niet verzinken; immers, deze worden nauwelijks der vermelding of overweging waard gekeurd.

Pierson en Heringa zouden zich hierbij stellig niet neergelegd hebben. Maar het is waar, Pierson en Heringa leefden in tijden, die lang achter ons schijnen te liggen! Die dooddoener verklaart tegenwoordig alles; de naar sluitende begrootingen hakende Ministers van Financiën denken er anders over dan de economen van eenige jaren geleden en maken het zich over de theorie niet druk.

Zooals eens de leuze was, dat een retributief overheidsbedrijf geen *winst* mocht maken, zoo heet het thans, dat in geen geval *verlies* mag geleden worden. Bedruipen, selfsupporting, zelfgenoegzaamheid zijn eischen, welke sedert 1920 zich op den voorgrond gedrongen hebben.

Zullen zij door alle tijden stand houden, omdat de absolute deugdelijkheid vast staat? Ik zoude het niet gaarne beweren! Zelfs voor de tegenwoordige tijden acht ik de uitspraak te algemeen, het middel te plomp, om juist te kunnen zijn. En wanneer ik lees, dat niemand minder dan Professor Mr. Dr. W. H. C. Bordewijk kort

geleden schreef, [1]) toen hij het waagde om voor het overheidsbedrijf een lans te breken — daar behoort tegenwoordig durf toe —: „De overheid is n.l. in het voordeel, dat zij niet uitsluitend behoeft te letten op directe rentabiliteit, al mag deze ook nooit uit het oog worden verloren, doch dat zij op de indirecte voordeelen, die niet in den vorm van exploitatiewinst binnenkomen, mag en moet acht geven. Ik noem de verzorging ook van afgelegen streken met verkeersinrichtingen als kanalen, spoorwegen, post, telegrafie, telefonie. Mogelijk, dat, wanneer die streken zich economisch gaan opheffen, het verlies zal blijken tijdelijk te zijn geweest, maar ook, waar dit niet het geval mocht zijn, mag om die reden het werk niet worden nagelaten", dan geeft dit den burger weer moed. En daarom was het ook, dat de lezing van Dr. Van der Waerden's brochure, waarvan in het eerste gedeelte van dit artikel werd gesproken, mij zoo buitengewoon bevredigde.

Vatten we het voorgaande kort samen, dan wordt op den voorgrond gesteld, dat, waar alle overheidswerkzaamheid behoort tot het „bedrijf" van het gemeenschapsorgaan en gedreven moet worden overeenkomstig de economische grondwet om de grootste resultaten te krijgen bij zoo gering mogelijk verbruik van kapitaal en arbeid, een splitsing der bemoeiing naar dienst en bedrijf er slechts een is van *vorm*.

Waar de *bedrijfs*inrichting inzage geeft in de verhouding tusschen inkomsten en uitgaven, contrôle vergemakkelijkt, vergelijking met verwante overheidsfunctiën toelaat en de gelegenheid opent om ook op de kleintjes te letten, dus om zoo zuinig mogelijk te exploiteeren, daar zijn aan dezen vorm groote voordeelen verbonden.

De noodzakelijkheid van het self-supporting bedrijf is slechts in zoover te aanvaarden, dat de financieele zelfgenoegzaamheid *mag* en *moet* nagestreefd worden, doch dat daarbij bedacht moet worden, dat bij de overheidsbedrijven niet alleen de direct financieele, maar ook de directe en indirecte economische uitkomsten in den kring der beschouwingen moeten worden getrokken, o.m. ter

---

1) Prae-advies voor de „Vereeniging voor de staathuishoudkunde en de statistiek" over de vraag: *Is publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie wenschelijk? Zoo ja, in welken vorm?*, Den Haag, Mart. Nijhoff 1921, blz. 43.

bepaling van de hoogte der retributiën. Doet men dit laatste niet of niet in voldoende mate, dan bewijst men de gemeenschap geen dienst, noch voor het heden, noch voor de toekomst. Een dergelijk beheer is wat moeilijker dan het decreteeren van „zelfgenoegzaamheid", maar is juister. En daar komt het toch maar op aan!

Bandoeng, 16 Maart 1923. .

Enkele gegevens over de coöperatieve beweging in Britsch-Indië

door

Dr. J. H. Boeke.

I. Gouvernementshulp.

Het stelsel van gouvernementsvoorschotten was vóór de verbreiding der coöperatieve beweging in Britsch-Indië algemeen verspreid. Nog in 1907 stond uit dien hoofde een bedrag van ongeveer 2 crores [1]) uit. Het waren de z.g. takawi-leeningen, credieten tegen 5 à 6¼ % 's jaars voor eenige jaren verleend voor landbouwdoeleinden als melioratie, zaadverbetering, veeteelt enz., waarbij de bestuursambtenaren als credietgevers optraden.

Veel beteekende deze hulp niet. De *Imperial Gazettee* zegt ervan, dat de takavi-voorschotten geenerlei merkbaren invloed op het landelijk crediet van de kolonie hadden.

Toen de coöperatieve beweging een aanvang nam, meende men ook daarin den geldelijken bijstand van de overheid niet te kunnen missen. Op de algemeene conferentie van registrars (provinciale coöperatieve leiders) in 1908 werd met op één na algemeene stemmen het beginsel aanvaard, dat in streken, waar de coöperatieve beweging nog in het stadium van proefneming of demonstratie verkeerde, geldelijke hulp van het gouvernement gerechtvaardigd en wenschelijk was. In sommige provincies verklaarde het gouvernement zich bereid het eigen kapitaal der bankjes te verdubbe-

1) 20 millioen rupees. In de laatste koloniale verslagen van Britsch-Indië wordt £ 1 gelijk gesteld aan 10 rupees.

len. Al spoedig evenwel begon de beteekenis van deze hulp te verminderen. Reeds in 1913 was in *Madras* het aandeel van het gouvernement in het kapitaal der vereenigingen niet meer dan 0.3 %, in 1920 nog maar 0,1%. Elders is dit nog wel belangrijker, maar voor geheel Indië blijft het toch in 1920 beneden de 2% en een groot deel daarvan komt ten laste van de „native states", die van het overheidskapitaal in de centrale banken bijvoorbeeld 95% voor hun rekening hebben.

De resultaten van financieele gouvernementshulp zijn dan ook weinig bemoedigend. Een voorbeeld levert *Assam*. Hier worden in 1907 in 15 dorpen 19 vereenigingen opgericht met 250 leden. Doel is schuldzuivering. Daartoe worden leeningen verstrekt onder verband van hypotheek voor een termijn van 8 jaar en tegen een rente van 18½ %, waarvan het gouvernement 12½ % vordert, die het echter voor de helft belegt, om die bedragen, wanneer alles is afbetaald, als reservefonds aan de vereenigingen terug te geven. Dit eerste jaar wordt Rs. 56.000 voorgeschoten. Het jaarverslag van het volgend jaar meldt succes en uitbreiding. Er zijn nu 52 vereenigingen met 936 leden en Rs. 172.000 crediet, waarvan Rs. 131.000 van het gouvernement. In 1909 beginnen de eerste wanklanken: de terugbetalingen zijn onvoldoende. Overstroomingen en oogstmislukking worden als oorzaken genoemd. 1910 is nog ernstiger: in de oudere vereenigingen ontbreekt alle coöperatieve geest. Vier zijn er reeds ontbonden, drie andere zullen volgen. Gerechtelijke invordering is schering en inslag. Nieuwe leeningen worden niet meer verstrekt. De volgende jaarverslagen zwijgen stil — niet ieder verslaggever is even openhartig. In 1911 echter worden de uitkomsten vermeld van een anderen vorm van gouvernementshulp, die ook voor bovengenoemde proefneming als ervaring spreken. „De leden zijn geneigd", heet het daar „dergelijke leeningen te beschouwen als een uitkeering van overheidswege, bij de terugvordering waarvan alleen het gouvernement is geïnteresseerd".

Echter, behalve dat het gevaar van gouvernementsvoorschotten blijkt, wordt ook de behoefte daaraan geringer. Het geld van de bevolking begint zijn weg naar de coöperatieve vereenigingen te vinden. Zoo zelfs, dat in 1918 de regeering aan de algemeene conferentie van coöperatie-ambtenaren een ontwerp-regeling voorlegt,

waarbij de belegging bij coöperatieve vereenigingen aan eenige beperkingen wordt gebonden met het doel een dam op te werpen tegen het wegvloeien van de bevolkingsgelden van de postspaarbanken, „which are of great and growing importance in financing the Government of India's programme of productive works".

Neemt de direct-geldelijke hulp van het gouvernement aldus af, van zeer groote beteekenis blijft zij in den vorm van bezoldiging van leidend en controleerend personeel. In *Madras* bijv. bedragen de personeelsuitgaven in 1920 bij een aantal van 5027 vereenigingen met een bedrijfskapitaal van Rs. 39 millioen Rs. 308.700, in *Burma* in datzelfde jaar, bij een aantal van 400 vereenigingen, met een bedrijfskapitaal van Rs. 25 millioen, Rs. 306.700. En ondanks het feit, dat een steeds ruimer aandeel in de contrôle door de vereenigingen zelf wordt genomen, zoodat in 1920 voor geheel Indië reeds een Rs. 400.000 door de „unions" voor eigen personeel wordt betaald, blijven deze kosten stijgen [1]).

In het algemeen beschouwd zou ook de hulp van de bestuursambtenaren, voor zoover die hulp overeenkomstig de uitgesproken wil van de regeering, dus ambtshalve, wordt verstrekt, als gouvernementshulp kunnen worden beschouwd. Welk standpunt heeft nu de Indische regeering aangenomen t.a.v. die bestuursinmenging in de coöperatieve beweging?

In den aanvang bepaalde de Indische regeering dat het districtsbestuur moest meehelpen om de beweging op gang te brengen en aan opgerichte vereenigingen zijn belangstelling en steun behoorde te geven. In 1909 reeds deed de regeering den eersten stap terug door te verklaren, dat het organiseeren van coöperatieve vereenigingen niet mocht worden beschouwd als deel van de gewone werkzaamheden van den district-staf, ofschoon tevens werd erkend, dat warm voelende ambtenaren veel tot het succes van de beweging konden bijdragen of, met de woorden van een resolutie van 1914, dat het districtshoofd in nauwe aanraking met de beweging

1) Ter vergelijking zou kunnen dienen, dat in Nederlandsch-Indië de personeelsuitgaven voor het volkscredietwezen, exclusief het personeel van de centrale kas, door deze instelling bekostigd, in 1920 ruim 500.000 gulden bedroegen en het bedrijfskapitaal van afdeelingsbanken, desabanken en desaloemboengs toen ongeveer 55 millioen gulden bedroeg.

behoorde te blijven en evenmin mocht dulden, dat zij kwijnde door gebrek aan sympathie als dat zij zich in ongewenschte richting ontwikkelde door gebrek aan waakzaamheid. De coöperatie-commissie van 1915, de z.g. Maclagan-commissie, sloot zich daarbij aan en stelde voor de provinciale gouvernementen regelingen te doen maken, waarbij aan het districtsbestuur het formeele recht werd toegekend om algemeene bestuursvergaderingen van centrale coöperatieve banken bij te wonen.

Sindsdien echter valt een nieuwe terugtred te constateeren — waarschijnlijk in verband met de algemeene bestuurshervorming —, tenminste aan de algemeene coöperatieve conferentie van 1918 legt de regeering de vraag voor, hoe men over het voorstel van de Maclagan-commissie denkt en of men tegen een bepaling is, houdende verbod van aanvaarding van een bestuurslidmaatschap eener centrale bank door een districtshoofd. De conferentie, voorzichtiger dan de regeering, aanvaardde dat verbod niet, maar sprak zich eenstemmig uit tegen het bovengenoemde formeele recht, door de coöperatie-commissie gewenscht.

Daar ook de coöperatieve wet aan het binnenlandsch bestuur geen officieele bemoeienis met de vereenigingen toekent, kan men veilig verklaren, dat thans geen ambtelijke band tusschen coöperatie en binnenlandsch bestuur bestaat, hetgeen natuurlijk niet wegneemt, dat individueele belangstelling van bestuursambtenaren van groote beteekenis kan zijn.

Een andere vorm van gouvernementshulp is de medewerking door de departementen van Landbouw, Nijverheid enz. verleend. Het nauw verband tusschen deze departementen en de coöperatie werd in sommige provincies van den aanvang af erkend door, als in *Bombay* en *Coorg*, den provincialen leider (registrar) onmiddellijk ondergeschikt te maken aan den directeur van Landbouw, dan wel, als in *Madras*, een assistent-registrar als „personal assistant" bij dit departementshoofd aan te stellen. Elders, als in *Burma*, benoemde men dezen functionaris tot joint-registrar of, als in de *Central Provinces, Bombay, Baroda*, stelde men landbouw- en nijverheidsambtenaren ter beschikking van den coöperatieven dienst om in de formatie daarvan te worden opgenomen. Dat deze medewerking, met name voor de coöperaties voor andere doelein-

den dan credietverstrekking, van groote beteekenis is, blijkt overtuigend uit de provinciale jaarverslagen. De betrokken departementen krijgen daardoor de gelegenheid hun technische kennis en ervaring te socialiseeren; de coöperatieve beweging erlangt de beschikking over deskundige adviseurs.

De „Indian Industrial Committee" zegt dan ook in haar rapport van 1919: „Op het nauwe verband tusschen coöperatie en de verbetering van landbouw en huisindustrie kan niet genoeg nadruk worden gelegd; en de ambtenaren, aan wie de leiding der overheidszorg in deze drie gebieden is toevertrouwd, moeten, willen zij inderdaad succes hebben in de uitoefening van hun taak, dit verband erkennen en het ontwikkelen, door een bijzonder nauwe onderlinge aanraking te onderhouden".

II. *Grenzen van gouvernementsinmenging.*

In den aanvang van de beweging was de voornaamste taak van de coöperatie-ambtenaren: het voeren van propaganda. De coöperatieve beginselen moesten bekend gemaakt worden en tot aaneensluiting moest worden bewogen. Voor den voornaamsten vorm van coöperatie duurde die periode echter slechts kort. Het voorbeeld werkte zoo krachtig, dat al spoedig de taak der leiders meer remmend dan bevorderend was. Er werden talrijke ongeregistreerde vereenigingen opgericht buiten weten van de overheid, die evenwel meestal na korter of langer tijd zich lieten registreeren. De propaganda veranderde van karakter: zij werd opvoedend en kreeg ten doel den band tusschen de coöperatoren te vernauwen en hun organisatie te verdiepen. Deze propaganda was beter aan speciale instellingen toevertrouwd en zoo ziet men gaandeweg in verschillende provincies coöperatieve organisatie-vereenigingen ontstaan met een min of meer uitgebreid doel. Het belangrijkst zijn die van *Bombay* en van *Calcutta*, beide gevormd naar het illuster voorbeeld van de „Irish Agricultural Organisation Society" en verdeeld in afdeelingen en sub-commissies voor advies, opleiding, propaganda, onderzoek, bibliotheek, lectuurverspreiding, organisatie, enz., beide gesubsidieerd door de overheid, met vereenigingen en individuen als leden, beide in hoofdzaak in Inlandsche handen.

Hiernaast blijft de behoefte aan gouvernementshulp voor de invoering van nieuwe vormen van coöperatie bestaan. Het is nu echter de deugd van het coöperatief beginsel van vrijheid en eigen verantwoordelijkheid, dat de overheidsinmenging machteloos wordt, waar zij stuit op onwil van de betrokken bevolking. Een sprekend voorbeeld leveren de regeeringspogingen tot invoering en verspreiding van de coöperatieve veeverzekering en van graanbanken (te vergelijken met onze desaloemboengs), beide zonder succes gepropageerd. De pogingen t.a.v. veeverzekering mogen nog wat nader worden geïllustreerd, omdat deze vorm van coöperatie ook voor ons Indië is aanbevolen.

In *Coorg* worden, in 1912, 6 veeverzekeringscoöperaties opgericht met 335 stuks verzekerd vee tegen Rs. 10 per stuk. In 1914 is het aantal vereenigingen tot 10 gestegen. Het volgende jaar wordt op een provinciale conferentie beslist, dat 9 coöperatieve credietvereenigingen haar dividenden zullen benutten voor verzekering van het vee der rechthebbenden en dat die dividenden aan het reservefonds zullen worden verbeurd, wanneer de betrokken aandeelhouders weigeren hun vee te verzekeren. Deze beslissing blijkt uitvloeisel te zijn van een beschikking van het bestuurshoofd der provincie, waarbij uitkeering van dividend wordt toegestaan, mits dit voor de betaling van premies voor veeverzekering wordt benut. De leden echter weigeren, eischen uitbetaling van het dividend en weten hun zin door te drijven. Resultaat, dat ondanks voortdurende propaganda einde 1920 het aantal verzekerde beesten nog slechts 326 is. In *Bengalen* is het resultaat van veel moeite nog bedroevender: hier verklaart het verslag in 1919, dat de laatstovergebleven veeverzekeringscoöperatie geen zaken deed en zal worden opgeheven. In *Burma* begint men de propaganda vol verwachtingen; de regeling, waaronder ook herverzekering is begrepen, wordt door de Maclagan-commissie aan de andere provincies als model voorgehouden; er worden speciale ambtenaren voor propaganda en organisatie aangesteld. Aanvankelijk schijnt de poging te slagen: het aantal vereenigingen neemt toe; maar dan komt de ommekeer: de eene na de andere bezwijkt en het laatste verslag van 1920 vermeldt de instelling van een commissie om de oorzaken van de impopulariteit van dezen coöperatievorm op te sporen.

III. *Medewerking van belangstellenden en belanghebbenden uit de inheemsche bevolking.*

In *Madras* werd reeds van den aanvang af geldelijke medewerking van welgestelde Indiërs ondervonden. Er boden zich vrijwillige organisators aan, die op den duur zich aaneensloten tot „co-operators-societies". Een dergelijke neiging tot verdere aaneensluiting vertoont zich ook bij de plaatselijke coöperaties. Deze „unions" voor onderlinge contrôle en coöperatieve opvoeding worden als een van de meest bemoedigende verschijnselen in het landelijk leven van deze provincie beschouwd. De door hen georganiseerde bijeenkomsten zijn goed bezocht.

In de *Punjab* bestemmen in een elftal dorpen vooraanstaande coöperators uit eigen beweging stukken grond van 1 of 2 acres voor demonstratieveld; elders vereenigen zich de landbouwers in zaad-vereenigingen, waar de verschaffing van goed zaad met demonstratie van de uitkomsten daarmede wordt gecombineerd. De coöperatieve leiding constateert hier, dat de bevolking meer dan vroeger open is voor goeden raad en met het beginsel van organisatie vertrouwd raakt.

Ook in *Burma* wordt dit opgemerkt. De bevolking begint in te zien, wat zij met eigen krachten vermag. De provinciale leider spreekt van een golf van aaneensluitingsdrang (a wave of associationmaking) op elk gebied, zoo politiek, godsdienstig als sociaal-economisch. De stadsbankjes, die bij voorbaat weten geen geld van de centrale bank te kunnen krijgen, welke enkel voor de coöperaties op het platteland werkt, blijken zelf plaatselijk voldoende spaarbeleggingen te kunnen vinden door het periodiek ophalen van kleine op zijde gelegde bedragen. Zelf richten zij in de verschillende wijken sub-commissies op voor contrôle. Zelfs blijkt deze drang naar zelfstandige sociale aaneensluiting zoo algemeen en krachtig, dat in 1918 het gouvernement van Burma een resolutie meent te moeten uitvaardigen van den volgenden inhoud: „Met de invoering in de naaste toekomst van districtsraden en kringcolleges (circle boards) ontstaat gevaar, dat de coöperatieve vereenigingen zich als de mededingsters van deze lichamen zullen beschouwen en zullen trachten zich tot een imperium in imperio te

maken. Zoowel de coöperatieve beweging als de zaak van het zelfbestuur zouden door een dergelijk conflict worden geschaad. Zoodra dan ook deze organen van zelfbestuur zullen zijn ingesteld, behooren de coöperatieve vereenigingen daaraan de leiding inzake sociale bemoeiïng over te laten en zich nauwgezet tot de economische sfeer te beperken".

Eveneens in *Bombay* richten de stedelijke bankjes, die van de provinciale centrale voor coöperatieve vereenigingen weinig hulp kunnen verwachten, een eigen „City Central Bank" op. Reeds in 1907 worden hier alle crediet-coöperaties opgericht en georganiseerd buiten ambtelijke bemoeienis, zoodat men zeker is van de instemming van belanghebbenden. Het stelsel van vrijwillige hulp van buitenstaanders is in deze provincie tot groote ontwikkeling gebracht. Aan het hoofd staan „divisional honorary organisers", oude en ervaren coöperators, wier plicht het is minstens eenmaal per jaar de ressorten van de onder hen werkende eere-organisatoren af te reizen, met hen de noodige vereenigingen te bezoeken, zaken te bespreken, raad en leiding te geven bij de bevordering van conferenties, van cursussen en andere aangelegenheden van plaatselijk belang. Aan deze conferenties wordt in alle provincies groot gewicht gehecht als middel tot opvoeding en tot bevordering van belangstelling en van een gezonde concurrentie tusschen de verschillende vereenigingen. Hier en daar, als in de *Central Provinces,* worden zij opgeluisterd door sportfeesten, vuurwerk, filmvertooningen en tooneeluitvoeringen.

Deze belangstellenden, deze vrijwillige organisators, worden allerminst alleen in de leidende klassen gevonden. Begrijpelijk is in een Oostersche maatschappij, dat vorstelijke aanmoediging groote uitwerking heeft. De Yuvaraja van *Mysore,* die op een coöperatieve conferentie verschijnt, zich te midden der afgevaardigden laat fotografeeren en aan ieder van dezen een door hem geteekenden afdruk zendt, werkt zonder twijfel zoodoende krachtig mede tot de bevordering van de coöperatieve beweging, maar die beweging is toch van dergelijke propaganda geenszins afhankelijk. In de steden zijn het veelal bestaande sociale organisaties, die zich voor de coöperatiezaak interesseeren, de „Servants of India League". De „Madras Social Service League", de „Young Men's Christian

Association" richten vereenigingen op en houden er toezicht over. Maar op het platteland komen in de eerste plaats de dorps-enthousiasten, de plaatselijke sociale voorgangers in aanmerking, die in hun plaatselijke vereeniging en in de „unions", de aaneensluitingen dier dorpscoöperaties, op den voorgrond zijn gekomen en hun volkje kennen. Slater beschrijft een dergelijken organisator in zijn boek „Some South Indian Villages" en voor *Burma* blijken de vrijwillige organisators uit de volgende maatschappelijke klassen te bestaan: 8 schoolmeesters, 2 geestelijken, 2 handelaars, 4 landbouwers, 2 dorpshoofden, 2 grondbezitters en 5 procureurs; 11 ervan zijn voorzitters van hun unions, de meesten verstaan geen Engelsch.

Ook de bestuurders der centrale banken bestaan voor een groot deel, zoo niet uitsluitend, uit sociaal voelende inheemsche particulieren, ofschoon hier vaak de locale kennis ontbreekt. Voor velen dezer is het bestuurslidmaatschap een veelzijdige leerschool, niet enkel in bankbeheer en coöperatie, maar ook in de eigenaardigheden van het inheemsche dorpsleven, waaromtrent zij veelal een wonderlijke onwetendheid aan den dag leggen. Bovendien wordt hun activiteit, hun neiging tot onderzoek gewekt. Zij kunnen als bestuurders niet volstaan met praten, zij moeten handelen en leeren de beteekenis daarvan door ervaring kennen.

Toch leert de coöperatieve practijk, dat met het zoeken van de medewerking van belangstellenden allerminst het ideaal wordt verwezenlijkt. De organisatie van coöperatieve vereenigingen eischt voortgaande zorg, geestelijke en lichamelijke werkkracht. „De dorpen te doorkruisen", heet het in een rapport van *Bengalen*, „en zonder ophouden aan onwetende boeren de beginselen van coöperatie in te prenten, hetzelfde steeds opnieuw te herhalen, altijd geduldig en meevoelend, is niet ieders werk en de beweging kan er slechts bij winnen, wanneer zij het buiten ambtelijke en niet ambtelijke hulp van buitenstaanders kan stellen". Zoo wordt in de verschillende provincies steeds meer de aandacht geconcentreerd op de organisatie van onderlinge aaneensluitingen van belanghebbenden ook voor propaganda en contrôle, op den uitbouw van binnen uit. En met succes. In het verslag van de *Punjab* over 1918 lezen wij: „Het ontwaken van de belangstelling — in enkele geval-

len is enthusiasme geen te sterk woord — is het meest opvallende verschijnsel van dit jaar. Geen district of het geeft er in meerdere of mindere mate blijk van". Er worden districtsconferenties gehouden, bijgewoond door 100 tot 150 vertegenwoordigers uit de landbouwende bevolking, waar niet enkel gepraat wordt, maar waar zaken worden afgehandeld, zoowel de interne regeling betreffende, bijv. over contrôlepersoneel en contrôlefondsen, als van sociaal belang, bijv. over in- verkoopsorganisaties, over demonstratievelden, veeverzekering, ruilverkaveling enz. In het jaarverslag over 1920 vindt men gelijksoortige mededeelingen. „In het algemeen kan men zeggen", heet het daarin, „dat de beweging het merkbaar resultaat heeft, dat ze in de bevolking gevoelens van hoop en vooruitgang wakker roept. De leden worden zakelijker, hun apathie tegenover onderwijs maakt plaats voor iets, dat actieve belangstelling nabijkomt". Geconstateerd wordt, hoe coöperatieve vereenigingen proceslust bestrijden, verwerpelijke ceremoniën, het afsteken van vuurwerk tegengaan; hoe een lid, dat goud-bedrukte invitatiekaarten rondzendt, wordt beboet en het drinken van alcoholica en het dobbelen wordt nagelaten. Ook uit de *Central Provinces* en uit *Bengalen* wordt de drang naar onderwijs als gevolg van de coöperatieve associatie vermeld. Het jaarverslag over 1920 van laatstgenoemde provincie verklaart bovendien: „De ervaring leert, dat het lidmaatschap van een landelijke coöperatie gevolgd wordt door krachtigen groei van den geest van onafhankelijkheid en het gevoel van samenhang tusschen de leden, blijkend uit krachtiger weerstand tegen onderdrukking van lagere beambten en landheeren".

Algemeen dringt het besef door, dat hier ten slotte een *eigen zaak* valt te behartigen en dat samenwerking vruchtbaar kan zijn en sterk maakt. Het vertrouwen in de beweging blijkt door stijgende deelname in de kapitaalvorming bij de inheemsche bevolking. Bijdragen, die aanvankelijk als plicht worden gevoeld en waaraan men zich tracht te onttrekken, geschieden na eenige jaren vrijwillig. De bankjes worden de bewaarplaats van wat men vroeger begroef, weduwen brengen er haar vermogen, de bruidschatten der meisjes worden er belegd. Het vertrouwen in de mogelijkheid van maatschappelijken vooruitgang maakt de coöperatoren ontvankelijk voor goeden raad. De coöpereerende wevers

beginnen om de schietspoel-getouwen te vragen, die zij enkele jaren geleden pertinent weigerden te beproeven; koper- en bronswerkers beginnen nu persen en draaibanken te gebruiken, voor hun behoeften door een deskundige ontworpen.

Het zijn dan ook niet enkel de leden, die van de coöperatieve aaneensluiting de vruchten plukken. Het Britsch-Indisch koloniaal verslag over 1920 [1]) wijst er op, hoe de nieuwe geest de geheele omgeving beinvloedt, hetzij door de oprichting van scholen, hetzij door het invoeren van betere cultuurmethoden, hetzij door verbetering van verkeersmiddelen.

IV. *Karakter der coöperatieve vereenigingen.*

Ofschoon de beteekenis van de coöperatieve vereenigingen voor andere doeleinden dan crediet geleidelijk toeneemt, vormen nog steeds credietcoöperaties het gros der vereenigingen. Het karakter dezer vereenigingen is plaatselijk. Zelfs in de dorpen treft men meerdere coöperaties voor het zelfde doel naast elkaar aan. Voor de *Central Provinces* worden tot 6 vereenigingen in één dorp vermeld. Hier als elders leert de ervaring, dat meerdere vereenigingen in één dorp harmonisch kunnen samenwerken. In *Coorg* begon men met grootere vereenigingen van honderd en meer leden met beperkte aansprakelijkheid, maar na een ervaring van 13 jaar kwam men van dat beginsel terug en werden de vereenigingen op eigen verzoek gesplitst in kleine organisaties met onbeperkte aansprakelijkheid. Een groote uitbreiding van den omzet en verhoogde activiteit was het onmiddellijk resultaat. In de *Central Provinces* valt een zelfde ontwikkeling te constateeren. Is in 1910 het gemiddeld aantal leden der landelijke vereenigingen 26, in 1919 is dit nog maar 16. In de steden evenzoo: in het begin een gemiddelde van 150 leden, in 1918 nog maar 23. Voor de steden verklaart de verslaggever: „De ervaring wijst op ontwikkeling in de richting van kleine vereenigingen van handelaren, neringdoenden of beambten, hun eigen zaken beheerend met onbeperkte aansprakelijkheid van de leden". De hoofdstad *Bombay* telt in 1920

---

1) Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India during the year 1920.

111 credietvereenigingen. In *Bengalen* geldt het voorschrift, dat zonder goedkeuring van den provincialen leider het aantal leden per vereeniging niet boven de 50 mag stijgen; het gemiddelde is daar 30 leden. Voor geheel *Britsch-Indië* is in 1920 het gemiddelde bij de landelijke vereenigingen 32, bij de niet-landelijke (waaronder ook verbruiksvereenigingen) 127 leden.

De maatschappelijke stand van de coöperatoren is zoowel in de steden als op het platteland bescheiden. Het zijn niet de meest welvarenden, die zich aaneensluiten. Aan den anderen kant werkt de aansprakelijkheid selecteerend. Slechts in enkele provinciën worden op dit gebied statistische gegevens verstrekt. In *Madras* is in 1910 van de leden 56% uitsluitend, landbouwers, 24% gedeeltelijk-landbouwers, 20% niet-landbouwers. In 1920 zijn die cijfers resp: 74%, 12% en 14%. Van die uitsluitend-landbouwers zijn in 1910 74% landbouwende grondbezitters, 10% niet-landbouwende grondbezitters, 13% landbouwende pachters en 3% landarbeiders. In 1919 zijn die cijfers resp: 70%, 10%, 14% en 6%. Een neiging van coöperaties om haar register voor nieuwe leden te sluiten, valt niet te ontkennen; een ernstig woord van den registrar is dan echter vaak voldoende om den geest wat milder te stemmen en daartegenover meldt bijv. het verslag *Burma*, dat in onderlinge aansprakelijkheid een middel wordt gevonden om ook groepen van armere personen tot het lidmaatschap toe te laten. Hoe overigens de mutaties in het lidmaatschap der vereenigingen zijn, blijkt slechts uit enkele verslagen. Uit de *Central Provinces* wordt vermeld, dat de vereenigingen gewoonlijk niet geneigd zijn uit een schaar candidaten meer dan enkelen toe te laten, gedeeltelijk omdat de leden zich voldoende fondsen willen verzekeren voor eigen behoefte, gedeeltelijk omdat de beteekenis van collectieve aansprakelijkheid duidelijk wordt. Meer volledige statistische gegevens verschaft slechts *Madras*, waar in de 4 jaren van 1916 tot 1920 gemiddeld per jaar bij de landelijke vereenigingen 25% van het totaal aantal leden toetreedt en van 6.4% het lidmaatschap eindigt en wel wegens opzegging 4,5%, wegens overlijden 1,2% en wegens ontzetting 0,7%. Bij de niet-landelijke vereenigingen treden in die periode jaarlijks 31% toe en 7,9% uit en wel 5,4% wegens opzegging, 0,8% wegens overlijden en 1,7% wegens ontzetting.

Als gezegd, zijn deze coöperaties voor het overgroote gedeelte credietcoöperaties. De aan de leden daarvan verstrekte voorschotten zijn bijna uitsluitend met jaarlijksche aflossingen, doch somtijds over meerdere jaren loopend. In *Madras* is in 1921 72% van de leeningen en 56% van de uitgeleende bedragen voor een jaar uitgegeven. In de *Central Provinces* echter slechts 30% van de leeningen. Daar evenwel meestal het Italiaansche stelsel gevolgd wordt (direct opzegbare promessen) heeft het bestuur het in de hand de leeners te dwingen spoediger terug te betalen, een bevoegdheid, waarvan in tijden van grooter credietaanvragen door de bestuurders uit eigen beweging gebruik pleegt te worden gemaakt.

Deze gemakkelijke afbetalingsvoorwaarden, gevoegd bij de verhoudingsgewijze grootere credietbedragen[1]), maken, dat de bedrijfskosten laag kunnen worden gehouden. In *Madras*, waar de dorpsbankjes van hun centrale tegen 7¾ of 8% leenen, kunnen zij tegen 9⅜ % crediet verstrekken en nog een behoorlijke winst maken; de beheerkosten zijn hier in 1920 voor landelijke vereenigingen 0.9% van het bedrijfskapitaal, in *Burma* 2,3%, in *Bombay* 1%, in *Bengalen* 0,8%, in de *Punjab* 0,66;, in de *Central Provinces* zelfs maar 0,06%. Voor de niet-landelijke coöperaties zijn die percentages weliswaar hooger, nergens echter stijgen zij boven de 2,5%. Vergelijkt men daarmede de bedrijfskosten van onze desabankjes, die als regel 14% van het bedrijfskapitaal en in sommige gewesten zelfs 20% overschrijden, dan is het verschil wel zeer groot.

De bestuurskosten drukken op de coöperatieve vereenigingen in Britsch-Indië evenmin zwaar. Veelal wordt de waardigheid van bestuurslid niet bezoldigd; waar wel, is het meestal alleen de secretaris. Meer dan twintig, vijfentwintig maal per jaar wordt niet vergaderd. Er zijn, meldt het verslag van *Bengalen*, kleine landelijke vereenigingen, die het geheel zonder bestuur stellen, waar de leden het werk zelf doen. En als men een bestuurslid wil beloonen, dan doet men het nog wel op andere wijze dan met geld.

1) In *Madras* is het bedrijfskapitaal gemiddeld Rs. 92 per lid, in *Punjab* Rs. 98, in *Bengalen* Rs. 70, in *Burma* Rs. 71, in *Bombay* Rs. 73, in de *Central-Provinces* Rs. 111, in *Assam* Rs. 28, alles voor zoover betreft de landelijke vereenigingen.

V. *Doeleinden van coöperatieve aansluiting.*

Uit het onder III vermelde kan worden afgeleid, dat de coöperatieve beweging in Britsch-Indië niet is blijven staan bij de credietcoöperatie, waarvoor zij in 1904 in gang werd gezet. Integendeel, zij is een „hold all" gebleken, voor elk doel van onderlinge organisatie pasklaar te maken. De verslagen van *Madras* vermelden coöperatieve vereenigingen voor gemeenschappelijken inkoop van duurdere landbouwmachineriëen: zwaardere ploegen, suikerrietmolens, ter gemeenschappelijk gebruik; van kunstmest, voor gemeenschappelijke bewerking van woeste gronden. Ook verbanden van credietcoöperaties leggen zich toe op den inkoop van zaad, meststoffen, huishoudelijke artikelen, hetzij in commissie, hetzij om de goederen in eigen dépots aan de leden te verkoopen. Productievereenigingen worden genoemd tot verwerking van landbouwproducten, ter bereiding van beenderenmeel; bouwcoöperaties beginnen hier populair te worden; coöperaties voor aanneming van werk komen er voor; coöperaties van ouders en voogden van leerlingen eener school om een internaat voor die leerlingen te exploiteeren; coöperaties van vrachtrijders; een districtcoöperatie met 44 scholen als leden voor de gemeenschappelijke aanschaffing van boeken en schoolbehoeften.

Uit de *Punjab* worden coöperaties vermeld voor aflossing van op gronden lastende schulden, voor ruilverkaveling (zusammenlegung) van versnipperd grondbezit. Er worden gevallen genoemd, waarin 425 perceelen tot 25 worden teruggebracht. De resultaten zijn waardestijging, meer product, meer bebouwing, minder grensgeschillen. Sommige vereenigingen bepalen, dat de wijziging dadelijk definitief zal zijn; elders wordt de herverdeeling eerst na 4 jaren en bij eenstemmige goedkeuring blijvend. Ook coöperaties voor reboisatie, voor irrigatie, voor zoutwinning, voor steenbakken, groot- en klein-veefokvereenigingen worden hier vermeld; eveneens groot-inkoopvereenigingen voor de plaatselijke credietcoöperaties, die textielgoederen bij honderdduizenden rupees in Bombay inkoopen; voorts „arbitration societies", waarbij de leden zich verplichten alle burgerlijke en belastinggeschillen aan scheidsrechtspraak te onderwerpen.

Bengalen noemt anti-malaria vereenigingen met een eigen centrale.

In *Burma* wordt de kolonisatie coöperatief ter hand genomen, vindt men coöperaties voor levering van dwarsliggers aan het gouvernement.

In de *Central Provinces* treft men coöperaties aan voor de uitroeiïng van wilde varkens en ander schadelijk gedierte.

In *Bihar en Orissa* zijn de visscherijcoöperaties belangrijk. In bijna alle provincies vindt men verschillende vormen van nijverheids-coöperaties. Waar de volksindustrie nog genoeg innerlijke kracht heeft, blijkt samenwerking tot nieuw leven te kunnen opwekken. De moeilijkheden, daarbij te overwinnen, zijn echter veel talrijker dan in den landbouw. De nijvere heeft geen bezit en daardoor geen aanleiding zijn schuld af te lossen; zijn bestaan hangt af van zijn bekwaamheid; gedurende geslachten heeft hij geleefd in afhankelijkheid van den opkooper en grondstof-leverancier; hij is gedemoraliseerd, oneerlijk, altijd op den rand van broodgebrek, conservatief door gemis van vertrouwen en ontwikkeling, wantrouwend tegenover hulp van derden. Toch blijkt men in verschillende provincies reeds op succes te kunnen bogen. Ook de verbruikscoöperatie vindt in alle provincies toepassing, al is zij in *Bombay* het belangrijkst, zóó zelfs, dat haar toekomstige beteekenis door den provincialen leider daar boven die der credietcoöperaties wordt gesteld.

De Britsch-Indische regeering vat in het koloniaal verslag van Britsch-Indië over 1921 [1]) haar oordeel aldus samen: „In de coöperatieve beweging is waarschijnlijk de krachtigste op zich zelf werkende factor te vinden voor de verbetering van den toestand van den Indischen arbeid, zoowel op het platteland als in de steden ..... Coöperatie is thans een overgedragen aangelegenheid (transferred subject), toevertrouwd aan de ministerieele afdeeling van de hervormde provinciale administraties. Haar leiding berust dus geheel in Indische handen, aan wie haar wijdverbreide organisatie en haar enorme beloften (potentialities)

1) Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India during the year 1921, blz. 208.

voor nationale opleving zijn toevertrouwd. Dat de positie, door de coöperatieve beweging ingenomen, sterk en goed gefundeerd is, blijkt duidelijk uit de geschiedenis van het jaar 1921. Gedurende deze periode was de geheele politieke atmosfeer van het land in belangrijke mate juist vijandig aan de doeleinden en idealen, die aan de coöperatie ten grondslag liggen. Minachting voor gezag en geringschatting van de wet, toenemende wispelturigheid, gevoegd bij de leer, dat materieele welvaart nutteloos is en alle vooruitgang dwaling en bedrog, hebben bij sommige groepen een geestestoestand verwekt, in elk opzicht tegengesteld aan de beginselen en doeleinden van economische samenwerking. De voortdurende vooruitgang der beweging, ten spijt van deze ongunstige omstandigheden, toont duidelijk aan, hoe diep zij wortel heeft geschoten".

VI. *Slotbeschouwing.*

Gelijk de heer D. M. G. Koch in het voorwoord tot zijn studie over de nationalistische beweging in Britsch-Indië [1]) de beteekenis van zijn werk vooral zoekt in de lessen, die de ervaring ginds biedt voor het inzicht in de Inlandsche volksbeweging in onze Oost, kan ook voor mij de korte schets van enkele karaktertrekken der Britsch-Indische coöperatieve beweging, als hier geboden, zijn waarde grootendeels slechts ontleenen aan zijn bruikbaarheid als voorbeeld van wat de autoactiviteit van de inheemsche bevolking op dit gebied en in dezen vorm ook voor Nederlandsch-Indië zou kunnen beteekenen.

Maar dan rijst dadelijk de twijfel of de maatschappelijke structuur, de aanleg en het ontwikkelingsniveau van de bevolking daar en hier wel voldoende overeenstemming vertoonen om vergelijking vruchtbaar te maken.

„De toestanden ginds en hier", zegt Koch, „loopen uiteen. Men kent daar noch de intensieve exploitatie van de natuurlijke rijkdommen des lands door niet-Indisch kapitaal, noch de, in overeenstemming daarmee, intensieve bestuursvoering, die hier waar te nemen zijn; het aantal Europeanen in Britsch-Indië, ambtena-

1) Herleving; oorsprong, streven en geschiedenis der nationalistische beweging in Britsch-Indië, Kolff & Co. 1922.

ren en particulieren, bedraagt, blijkens de uitkomsten der volkstelling van Maart 1921, niet meer dan ruim 121.600" — in het achtmaal minder volkrijke Nederlandsch-Indië bedraagt het in November 1920 169.300, verhoudingsgewijs dus ongeveer tienmaal zooveel. — „Het contact tusschen regeering en bevolking is er altijd veel meer indirect geweest dan hier. Daardoor waren bestuursexcessen mogelijk als hier ondenkbaar zijn. Maar daardoor werd tegelijk ruimte gelaten voor de zelfstandige ontwikkeling van een eigen inheemsch bedrijfsleven, welks spontane kracht de actie tot nationale zelfverheffing en nationale autonomie tenslotte onweerstaanbaar maken zou" [1]).

De belastingpolitiek der Engelschen is in Britsch-Indië het voornaamste middel geweest, waarmede de plattelandsbevolking werd geëxploiteerd. De heer Koch toont aan welke noodlottige uitwerking die politiek op de agrarische toestanden heeft gehad. De omstandigheid, dat „het grootste deel van het inkomen der schatkist" moest worden gehaald „van de plattelands-districten, waar het kapitaal schaarsch is", [2]) moet zonder twijfel ontredderend en demoraliseerend hebben gewerkt. In dat opzicht is onze kolonie er beter aan toe, omdat de Europeesche cultures, die de productietaak van Indië voor de wereldmarkt van de inheemsche bevolking grootendeels overnamen, daarmee een belastingbron schiepen, waarvan de fiscus geleidelijk een dankbaar gebruik heeft leeren maken. Wat Britsch-Indië door Engeland aan lasten werd opgelegd, werd ook daar ten slotte wel betaald met producten van den bodem [3]), doch producten van inheemschen arbeid. De rijst, tarwe en andere voortbrengselen, die daar worden uitgevoerd ter betaling van de koloniale lasten, zijn door inlandsche landbouwers geteeld; de Nederlandsch-Indische fiscus daarentegen steunt voor een belangrijk deel op de opbrengsten van een veel draagkrachtiger uitheemschen landbouw.

Dat financieele voordeel wordt echter meer dan opgewogen door het sociale nadeel, dat er de keerzijde van vormt. Zeker, de Britsch-Indische landbouwer draagt wel den drukkenden last van

1) Koch: Herleving, voorwoord IV.
2) Blz. 45.
3) Blz. 113.

het koloniaal bewind, maar hij is in zijn bestaanswijze gehandhaafd. Dat daarentegen de uitheemschen in Nederlandsch-Indië zulk een belangrijk deel in de staatslasten kunnen bijdragen, is het gevolg van het feit, dat zij den inlandschen landbouwer van zijn aandeel aan de voortbrenging van export-goederen grootendeels hebben ontheven en, voor wat de productie van die goederen betreft, tot loonarbeider hebben verlaagd. Dat dit proces de uitkomst was van een welgebleken onmacht der inheemsche bevolking om aan de internationale economische verwachtingen te voldoen, neemt de schadelijkheid ervan voor de betrokkenen niet weg. Het verhoogt hun afhankelijkheid van den bestaanden toestand.

Niet enkel de enorme dichtheid der bevolking van Java is mogelijk doordat de Europeesche ondernemingen in den vorm van loonen belangrijke bedragen aan geld uitbetalen [1]), maar de geheele maatschappelijke organisatie wordt door die ondernemingen gedragen. En het is juist dit feit, dat de enkel politieke actie zoo uitzichtloos maakt, haar waarde zoo beperkt. In Britsch-Indië is de inheemsche maatschappij, hoe ook aangetast door de koloniale overheersching, een sluitend geheel gebleven, waaraan politieke actie nieuw leven kan inblazen. In onze Oost is het anders. Zoolang hier de uitheemsche bedrijven onmisbaar zijn, zullen aan die bedrijven hun bestaansvoorwaarden moeten worden gegund; zoolang zij een groot deel van de maatschappelijke lasten dragen, zullen zij ook in de politiek moeten worden geëerbiedigd, ja, op die politiek hun stempel zetten. De numerieke meerderheid van de inheemsche bevolking kan, wanneer zij zich politiek laat gelden, op de aanwending van de beschikbare middelen eenigen invloed uitoefenen, maatregelen te haren behoeve doordrijven, maar haar economische afhankelijkheid van een uitheemsche minderheid niet afschudden. Integendeel, naarmate een democratisch beleid het aandeel van het uitheemsch kapitaal in de algemeene lasten verzwaart, vergroot het tegelijk zijn afhankelijkheid van dat kapitaal.

En juist die economische afhankelijkheid geeft de groote beteekenis aan het dualisme in onze Oost. Zij voegt een gebied aan de tegenstrijdigheid van belangen toe en een gebied, waar van samenwerking voorshands geen resultaten zijn te verwachten, maar

1) Koch: Herleving, voorwoord III.

waar slechts de zelfwerkzaamheid der bevolking los van en in strijd met de belangen van den uitheemschen ondernemer heil vermag te brengen. De politiek kan door de meer ontwikkelden, de politieke leiders, uitgevochten worden; zij is gegrond op vertegenwoordiging, op het anderen laten werken en kan met enkele uitverkoren strijders volstaan. Zij beweegt zich bovendien in sferen, waar op meerdere punten de belangen van de uitheemschen en van de inheemschen elkander raken (bevordering van hygiëne, irrigatie, onderwijs). Maar het gemak, waarmede zij kan worden gehanteerd, beperkt tevens haar werkingsomvang. Sociale wetgeving en sociale maatregelen, als uitvloeisel daarvan, in den ruimsten zin van deze begrippen, kunnen veel misstanden verbeteren, doch den grooten misstand, dat het sociaal en economisch peil der kolonie in hoofdzaak door uitheemsche arbeidskracht, door uitheemsch talent, door uitheemsch organisatie-vermogen, door uitheemsch kapitaal *en door uitheemsche behoeften* wordt bepaald, vermogen zij niet weg te nemen. Hiertoe is de arbeid, de economische organisatie van de bevolking zelf noodig; geen welsprekendheid van enkelen, maar daadkracht van velen. Hier moet de autoactiviteit de autonomie aanvullen.

***

Het hier gevoerd betoog verduidelijkt nu wel de beteekenis, die aan een sociaal-economische beweging als de coöperatieve beweging voor ons Indië moet worden toegekend, als een van de middelen, waardoor de eigen werkzaamheid van de inheemsche bevolking vruchtdragend kan worden gemaakt, maar het laat de vraag, of de daarmede in Britsch-Indië behaalde resultaten voor Nederlandsch-Indië verwachtingen mogen wekken, onbeantwoord.

In de eerste plaats evenwel moet het standpunt, dat men tegenover deze vraag heeft in te nemen, vast staan. Dat standpunt nu is m.i. dit, dat men geen middel mag verwerpen voor het zijn ôndeugdelijkheid klaarblijkend heeft bewezen. Zijn de sociale of individueele verschillen tusschen de bevolking daar en hier van zoo essentieele beteekenis voor het slagen van de poging, dat deze hier tot mislukking is gedoemd, dan past die uitspraak eerst, wanneer het experiment met goeden wil, ernst, overleg en geduld en bij herhaling

genomen is. Het komt er dus slechts op aan de voorwaarden, die elders succes brachten, hier zoo nauwgezet mogelijk te vervullen.

Bovendien heeft het coöperatief beginsel zijn wonderbaarlijkste resultaten juist te boeken in streken, waar de troostelooze toestanden slechts de meest onverstoorbare optimisten nog hoop op uitkomst lieten.

De eischen, die het aan de belanghebbenden stelt, zijn niet zoo zwaar. Zij zijn in hoofdzaak een begin van zelfvertrouwen, van inzicht in onderlinge afhankelijkheid en van wil om zich zelf te helpen. Veel zwaarder zijn de eischen die het aan de plaatselijke, de directe leiders stelt. Sir Nicholson, die in Britsch-Indië de coöperatieve organisatie wetenschappelijk voorbereidde door een uitgebreid onderzoek in binnen- en buitenland, verklaarde, dat zijn rapport kon worden samengevat in de twee woorden: „vind Raiffeisen". Maar mag men veronderstellen, dat de krachten, die men in Britsch-Indië blijkbaar heeft kunnen vinden, hier geheel ontbreken? Uit de gegevens, in het bovenstaande (zie blz. 290) vermeld, blijkt dat men daarbij niet te hoog moet zoeken. En wat aan ontwikkeling, inzicht en betrouwbaarheid ontbreekt, zal door leiding en contrôle moeten worden aangevuld.

Ten slotte, de eischen, die men aan de organisaties stelt, moeten vooreerst bescheiden worden gehouden. Die organisaties moeten de vermogens van de belanghebbenden om door aaneensluiting zich zelf te helpen, geleidelijk ontwikkelen. Wanneer de heer Koch voor Britsch-Indië verklaart, dat de coöperatieve credietvereenigingen daar, tenminste als steun van den boer op groote schaal, haar levensvatbaarheid nog moeten toonen, [1]) doet hij onrecht aan de jonge beweging, die zoekend en tastend haar weg gaat, die het werk van menschen is en niet van een God, die zijn kinderen volwassen en weerbaar uit zijn hoofd kan doen te voorschijn komen. De organisatie-beginselen, die thans over de geheele wereld millioenen tot welvaart brengen, die het aanschijn van geheele landen hebben gewijzigd en nog steeds wijzigen, zijn jarenlang gepropageerd eer zij in één enkel dorp één schamele vereeniging hadden gegrondvest.

---

1) Koch: Herleving, blz. 73.

Enkele aanteekeningen bij de opbrengstcijfers van de tolrechten en de accijnzen der laatste jaren

door

C. v. d. Bussche.

Uit de dagbladen van de laatste maanden blijkt duidelijk, dat een verhoogde belangstelling bestaat voor het verloop van de opbrengsten der voornaamste indirecte belastingen, de in- en uitvoerrechten en de accijnzen. Deze belangstelling is alleszins begrijpelijk, want de tolrechten hangen wel niet uitsluitend, maar toch voor een groot deel af van de intensiteit van het handelsverkeer met het buitenland en in de opbrengst der accijnzen weerspiegelt zich tot op zekere hoogte de koopkracht der bevolking. Gaarne wordt daarom uit het verloop van opbrengstcijfers, als waarvan hier sprake is, een generaliseerend oordeel omtrent den algemeenen economischen toestand afgeleid en dit is veelvuldiger het geval, naar mate de breede massa verlangender uitziet naar datgene, wat zij zich onder het einde van de malaise voorstelt.

Het mag in dit tijdschrift overbodig worden geacht, uitvoerig aan te toonen, dat het zelfs in normale tijden geraden is, zich het verband tusschen de opbrengsten van de douanerechten en de accijnzen en den economischen toestand niet al te direct voor te stellen. Voldoende schijnt het, er op te wijzen, dat bij wisseling van den welvaartstoestand ook de samenstelling van den totalen in- en uitvoer veranderingen moet ondergaan, zoodat een parallel verloop van de welvaart en de uitkomst van het op den goederenomzet geprojecteerd toltarief niet kan worden verwacht; dat verder een welvaartstoeneming of daling volstrekt niet een eenigermate evenredige toe- of afneming van het verbruik van accijnsplichtige goederen behoeft mede te brengen en dat ten slotte de compensatie

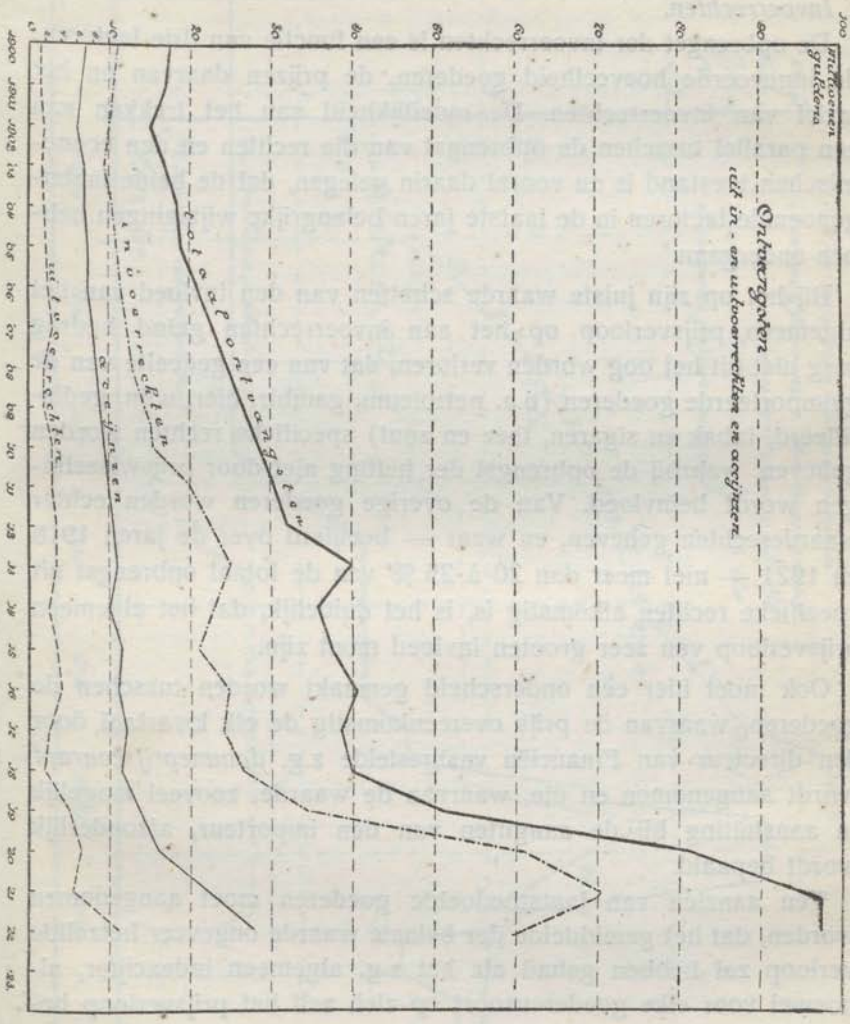
van tal van toevallige factoren nimmer volledig tot haar recht kan komen bij de rangschikking der feiten in door den kalender afgebakende vakjes.

Maar wel kan het van nut zijn, er op te wijzen, dat voor het heden een zeer bijzondere mate van voorzichtigheid geëischt wordt, wanneer gegevens omtrent de opbrengst van de bovenbedoelde heffingen in beschouwingen op het terrein van welvaartsstatica en prognose worden betrokken.

Ter wille van een algemeene orienteering zijn de totaal-ontvangsten uit de in- en uitvoerrechten en accijnzen over een vierentwintigjarig tijdperk en de verdeeling daarvan over deze drie hoofdgroepen in de hiernaast afgedrukte grafiek (blz. 305) in teekening gebracht.

De lijn der totale opbrengsten, waarvan het verloop grootendeels door de invoerrechten wordt bepaald, vertoont een drietal opmerkelijke knooppunten, n.l. in de jaren 1913, 1918 en 1921. In de jaren van 1902 tot en met 1913 wijst de opbrengstlijn een doorloopende gelijkmatige stijging aan, die als een getrouwe afspiegeling van de ontwikkeling dezer gewesten sedert den aanvang van de twintigste eeuw kan worden beschouwd. In de jaren 1914 tot en met 1918 treedt voor deze curve een sterk gebroken lijn in de plaats, die de stagnatie weergeeft, waaraan de handel en het scheepvaartverkeer in de oorlogsjaren telkens weer waren onderworpen en waarvan het in het algemeen horizontaal verloop tevens wijst op de gedurende dat tijdperk met afwisselende scherpte doorgevoerde rantsoeneering van Indië ten aanzien van buitenlandsche voortbrengselen. De jaren 1919, 1920 en 1921 geven de voortdurend zeer sterk stijgende inkomsten te zien, waaraan een in hoeveelheid en in waarde groote invoer ten grondslag ligt, doch die mede het resultaat zijn van ingevoerde tariefsverhoogingen. Het jaar 1922 ten slotte toont een kleine vermindering van de totale opbrengsten, als gevolg van een scherpe daling van de opbrengst der invoerrechten, die evenwel werd goedgemaakt door hoogere baten van de uitvoerrechten en accijnzen.

Hetgeen hier in enkele woorden omtrent de uitkomsten der laatste vier jaren werd opgemerkt, doet tevens de behoefte aan verdere detailleering uitkomen, waarbij dan de opbrengst voor elk

Ontvangsten in- en uitvoerrechten en accijnzen.
Totaal der ontvangsten
Invoerrechten
Accijnzen

der middelen afzonderlijk en voor tijdvakken van korteren duur dan een kalenderjaar in beschouwing worden genomen.

Invoerrechten.

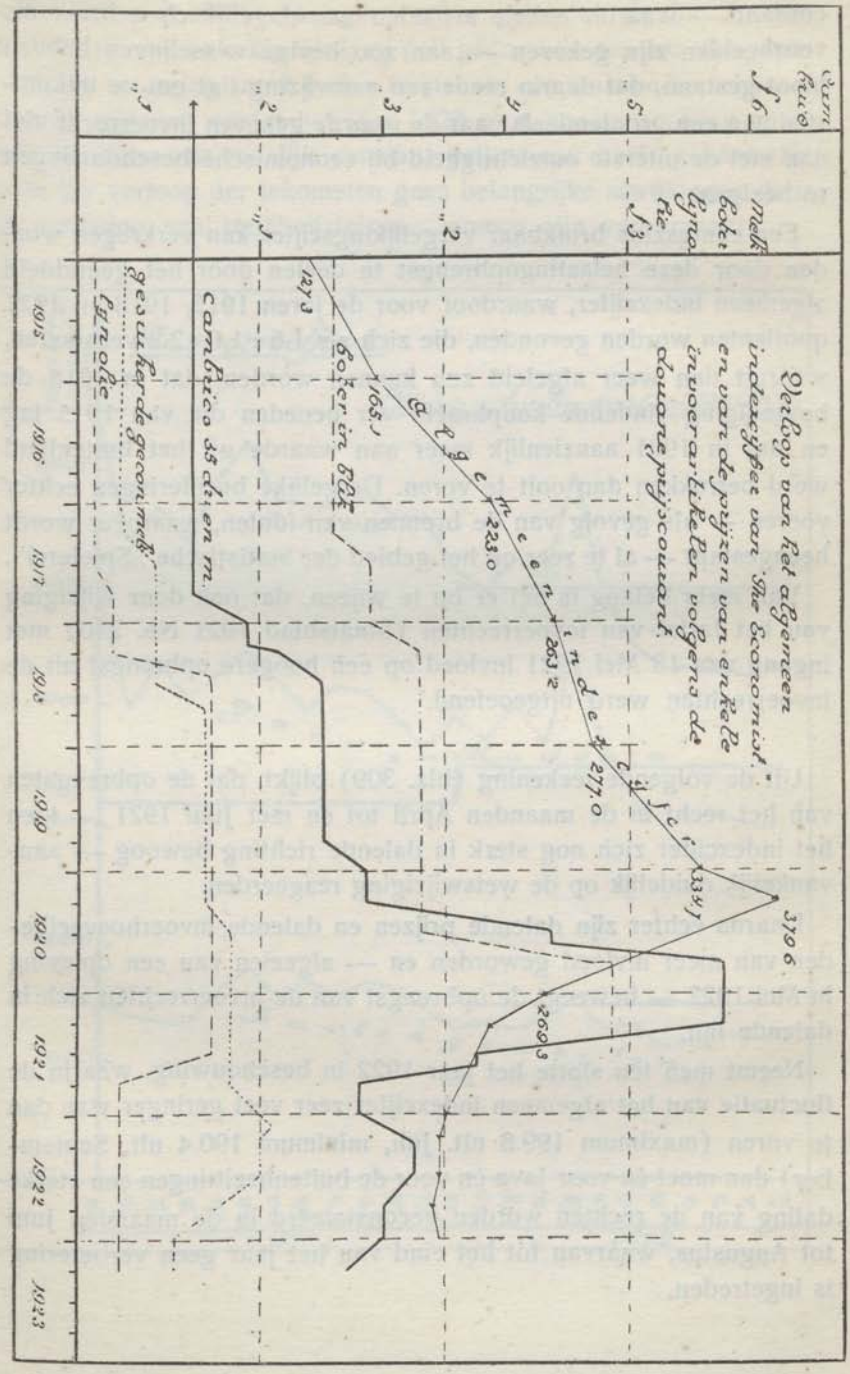
De opbrengst der invoerrechten is een functie van drie factoren: de ingevoerde hoeveelheid goederen, de prijzen daarvan en het tarief van invoerrechten. De moeilijkheid van het trekken van een parallel tusschen de opbrengst van die rechten en den economischen toestand is nu vooral daarin gelegen, dat de beide laatstgenoemde factoren in de laatste jaren belangrijke wijzigingen hebben ondergaan.

Bij het op zijn juiste waarde schatten van den invloed van het algemeen prijsverloop op het aan invoerrechten geïnd bedrag mag niet uit het oog worden verloren, dat van een gedeelte van de geimporteerde goederen (o.a. petroleum, gambir, bier, wijn, gedistilleerd, tabak en sigaren, thee en zout) specifieke rechten worden geheven, waarbij de opbrengst der heffing niet door prijswisselingen wordt beinvloed. Van de overige goederen worden echter waarderechten geheven, en waar — becijferd over de jaren 1916 en 1921 — niet meer dan 20 à 25 % van de totaal opbrengst uit specifieke rechten afkomstig is, is het duidelijk, dat het algemeen prijsverloop van zeer grooten invloed moet zijn.

Ook moet hier een onderscheid gemaakt worden tusschen de goederen, waarvan de prijs overeenkomstig de elk kwartaal door den directeur van Financiën vastgestelde z.g. *douaneprijscourant* wordt aangenomen en die, waarvan de waarde, zooveel mogelijk in aansluiting bij de aangiften van den importeur, afzonderlijk wordt bepaald.

Ten aanzien van laatstbedoelde goederen moet aangenomen worden, dat het gemiddelde der belaste waarde ongeveer hetzelfde verloop zal hebben gehad als het z.g. algemeen indexcijfer, alhoewel voor elke goederensoort op zich zelf het prijsverloop belangrijk van de lijn van het indexcijfer kan hebben afgeweken.

Een blik op nevenstaande teekening (blz. 307) is echter reeds voldoende om vast te stellen, dat in de jaren 1915 en volgende zoowel het indexcijfer als de eenheidsprijzen volgens de officieele prijs-

Verloop van het algemeen indexcijfer van "The Economist" en van de prijzen van enkele invoerartikelen volgens de douaneprijscourant.
Maatstaf voor de lijnen
Cijfers
1915
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922
1923
Goker in Dec
1273
1165
Cambrico 35 ctm.
gesuikerde gecondenseerde melk
Lijnolie
Graan
Katoen
Ijzer
Steenkool
Koper
Zink
Lood
Tin
Zilver
Petroleum
Rubber
Wol
Huiden
Jute
Hennep
Zijde
Tabak
Thee
Koffie
Cacao
Suiker
Rijst
Specerijen
Vruchten
Wijn
Spiritus
Bier
Tabak
Thee
Koffie
Cacao
Suiker
Rijst
Specerijen
Vruchten
Wijn
Spiritus
Bier
2230
2630
2770
3346
3796
2609

courant — waaruit enkele artikelen van dagelijksch gebruik als voorbeelden zijn gekozen — aan zoo hevige wisselingen hebben bloot gestaan, dat daarin reeds een aanwijzing ligt om de uitkomsten van een grootendeels naar de *waarde* geheven invoerrecht niet dan met de uiterste omzichtigheid bij economische beschouwingen te bezigen.

Een eenigszins bruikbaar vergelijkingscijfer kan verkregen worden door deze belastingopbrengst te deelen door het gemiddeld algemeen indexcijfer, waardoor voor de jaren 1915, 1918 en 1921 quotienten worden gevonden, die zich als 1.5 : 1.0 : 2.2 verhouden, waaruit dan weer afgeleid zou kunnen worden, dat in 1918 de bevrediging vindende koopkracht vèr beneden die van 1915 lag en dat in 1921 aanzienlijk meer aan waarde uit het buitenland werd betrokken dan ooit te voren. Dergelijke becijferingen echter voeren — als gevolg van de bronnen van fouten, waarover wordt heengestapt — al te zeer op het gebied der statistische „Spielerei".

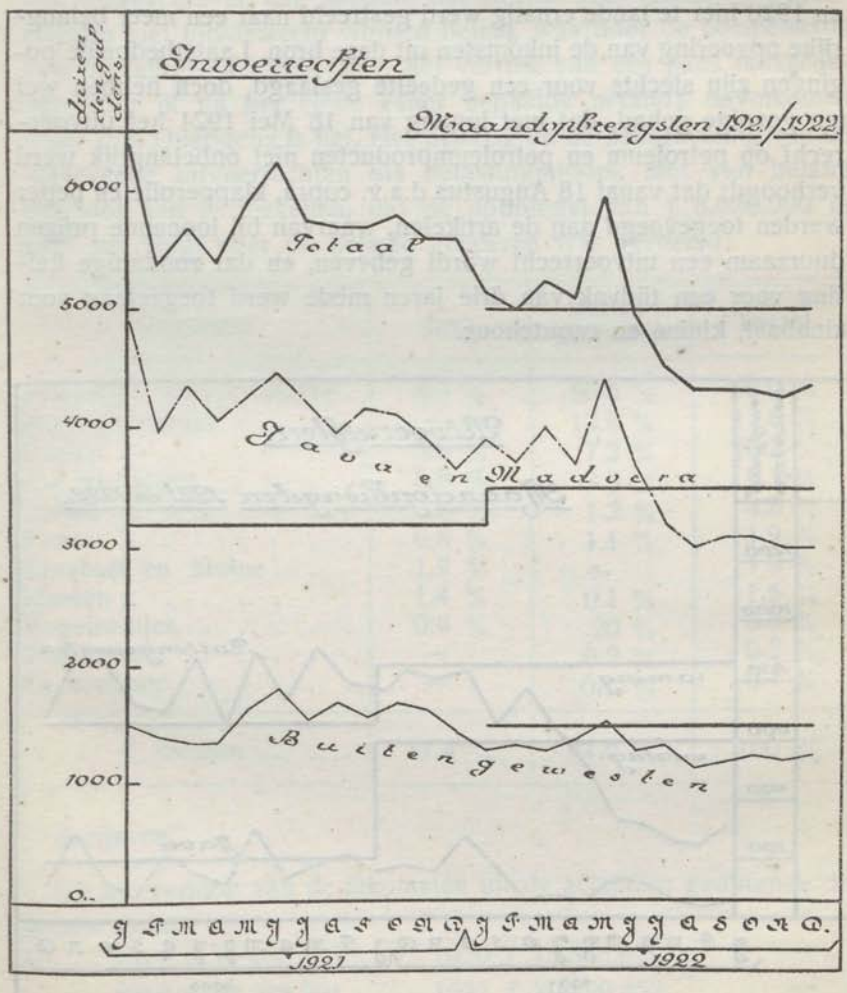
Van meer belang is het er op te wijzen, dat ook door wijziging van het tarief van invoerrechten (Staatsblad 1921 No. 210) met ingang van 18 Mei 1921 invloed op een hoogere opbrengst uit de invoerrechten werd uitgeoefend.

Uit de volgende teekening (blz. 309) blijkt, dat de opbrengsten van het recht in de maanden April tot en met Juni 1921 — toen het indexcijfer zich nog sterk in dalende richting bewoog — aanvankelijk duidelijk op de wetswijziging reageerden.

Daarna echter zijn dalende prijzen en dalende invoerhoeveelheden van meer invloed geworden en — afgezien van een opleving in Mei 1922 — beweegt de opbrengst van de invoerrechten zich in dalende lijn.

Neemt men ten slotte het jaar 1922 in beschouwing, waarin de fluctuatie van het algemeen indexcijfer zeer veel geringer was dan te voren (maximum 199.8 ult. Juli, minimum 190.4 ult. September) dan moet èn voor Java èn voor de buitenbezittingen een sterke daling van de rechten worden geconstateerd in de maanden Juni tot Augustus, waarvan tot het eind van het jaar geen verbetering is ingetreden.

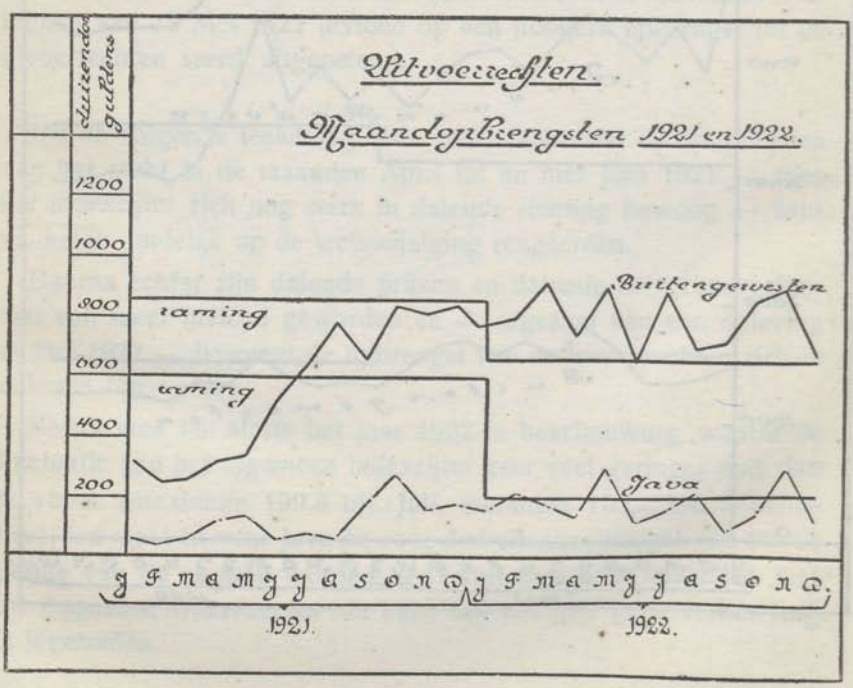
Het intreden dezer geringere opbrengsten en de handhaving daarvan op een betrekkelijk laag peil gedurende een aantal opeenvolgende maanden, moet buiten twijfel als een malaise-verschijnsel worden opgevat, omdat het jaar 1922 zich, zooals zooeven gereleveerd, door een redelijk constant prijsniveau heeft gekenmerkt en in het verloop der inkomsten geen belangrijke afwijkingen door de invoering van tariefwijzigingen kunnen zijn veroorzaakt.

Uitvoerrechten.

Jarenlang hebben de uitvoerrechten voor de Indische schatkist slechts een zeer ondergeschikte rol gespeeld, doordien zij, volgens lage tarieven, alleen werden geheven van huiden, tin, tabak, petroleum en boschproducten.

In 1919 werd een weinig beteekenende uitbreiding aan het recht voor de producten der petroleum-nijverheid gegeven, terwijl in 1919 en 1920 hier te lande ernstig werd gestreefd naar een meer belangrijke opvoering van de inkomsten uit deze bron. Laatstbedoelde pogingen zijn slechts voor een gedeelte geslaagd, doch hebben wel ten gevolge gehad, dat met ingang van 18 Mei 1921 het uitvoerrecht op petroleum en petroleumproducten niet onbelangrijk werd verhoogd; dat vanaf 18 Augustus d.a.v. copra, klapperolie en peper werden toegevoegd aan de artikelen, waarvan bij loonende prijzen duurzaam een uitvoerrecht wordt geheven, en dat zoodanige heffing voor een tijdvak van drie jaren mede werd toegestaan voor kinabast, kinine en caoutchouc.

De vermeerderde opbrengst van het uitvoerrecht in de jaren 1921 en 1922 is dan ook uitsluitend het gevolg van een — ten deele tijdelijke — verruiming van het belastinggebied.

Uit de op blz. 310 geplaatste grafiek kan blijken, dat de opbrengst van het recht geheel aan de daarvan gekoesterde en in de raming voor 1922 neergelegde verwachtingen heeft beantwoord, terwijl de sterke schommelingen in de opeenvolgende maanden moeten worden toegeschreven aan het feit, dat slechts zeer enkele goederensoorten met uitvoerrecht worden belast, waardoor de compensatie van toevallige factoren (bijv. het vertrek van een paar tankschepen vóór of na het einde eener bepaalde maand) onvolkomen moet zijn. Overigens is het, met het oog op de beoordeeling van de vigeerende uitvoerrechten als belastingmiddel, niet van belang ontbloot aan te teekenen, dat de opbrengst van ƒ 8.020.900 in 1921 als volgt over de belaste goederen was verdeeld:

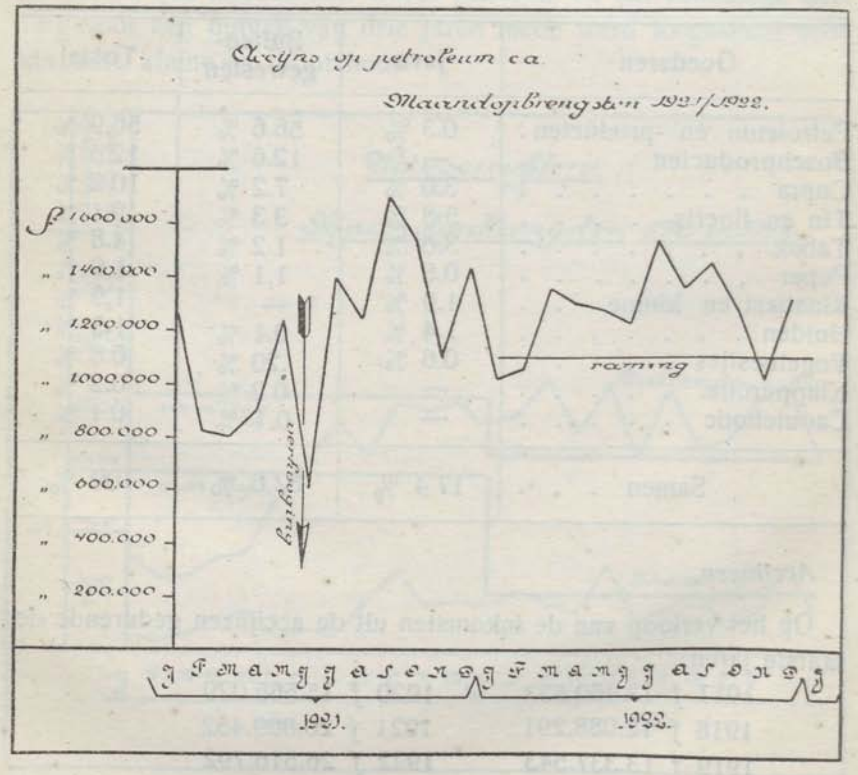
Goederen	Java	Buitengewesten	Totaal
Petroleum en -producten .	0.3 %	56.6 %	56.9 %
Boschproducten	—	12.6 %	12.6 %
Copra	3.0 %	7.2 %	10.2 %
Tin en tinerts	5.8 %	3.3 %	9.1 %
Tabak	3.6 %	1.2 %	4.8 %
Peper	0.8 %	1.1 %	1.9 %
Kinabast en kinine . . .	1.9 %	—	1.9 %
Huiden	1.4 %	0.1 %	1.5 %
Vogelnestjes	0.6 %	.20 %	0.8 %
Klapperolie.	—	0.2 %	0.2 %
Caoutchouc	—	0.1 %	0.1 %
Samen . . .	17.4 %	82.6 %	100 %

Accijnzen.

Op het verloop van de inkomsten uit de accijnzen gedurende de laatste jaren:

1917 ƒ 12.460.533	1920 ƒ 15.565.029
1918 ƒ 12.088.291	1921 ƒ 20.899.452
1919 ƒ 13.337.543	1922 ƒ 26.516.792

zijn mede een aantal verhoogingen der tarieven van invloed geweest. Met name werd de accijns voor petroleum, benzine en gasoline, die van af 1908 ƒ 2.50 per H. L. had bedragen, bij Staatsblad 1921 No. 304 met ingang van 1 Juni van dat jaar voor lichtolie (kerosine) tot ƒ 3.50 per H. L. verhoogd en voor vluchtiger distillaten op ƒ 7.50 per H. L. gesteld. De accijns voor lucifers — die sedert het jaar 1902 voor lucifers in de algemeen gebruikelijke verpakking ƒ 0.70 per gros doosjes bedroeg — werd met ingang van 1 Juni 1921 (Staatsblad 1921 No. 303) verdubbeld en van af 1 Mei van het volgende jaar tijdelijk met vijftig opcenten verhoogd (Staatsblad 1922 No. 231). De accijns op gedistilleerd ten slotte, die sedert 1 April 1915 ƒ 75 per H. L. van 50 % sterkte had bedragen, werd vanaf 18 Mei 1921 op ƒ 150 per H. L. gesteld (Staatsblad 1921 No. 287) en met ingang van 1 Mei 1922 nog-

maals verdubbeld (Staatsblad 1922 No. 232), waardoor deze thans ƒ 300 per H. L. beloopt.

Wanneer de invloed dezer belangrijke verhoogingen voor elk der belaste artikelen afzonderlijk wordt nagegaan, blijken groote verschillen te bestaan.

De accijnsverhooging voor de petroleum en andere aardoliedistillaten heeft geheel aan de daarvan gekoesterde verwachtingen voldaan en uit het op blz. 312 geplaatst beeld van de maandopbrengsten blijkt duidelijk, dat de invoering der verhooging, afgezien van een sterke schommeling in de maanden April tot en met Augustus 1921, geen of slechts uiterst weinig invloed op het verbruik heeft gehad.

Dit vindt zijne verklaring voornamelijk daarin, dat de petroleum-accijns zoowel vóór als na de verhooging betrekkelijk gering was en bleef in verhouding tot de waarde van het belast artikel. In den detailprijs van een blik petroleum (Devoes), die gedurende het geheele jaar 1921 op ƒ 3.77½ was gesteld, was vóór de accijnsverhooging slechts 45 cent (12 %) en daarna 63 cent (17 %) belasting begrepen, terwijl ook de verhooging van den accijns voor benzine, gasoline e.d.m. van ƒ 2.50 tot ƒ 7.50 per H. L. de belasting eerst op 15 à 20% van den detailprijs bracht.

Toch geven óók de cijfers van den accijns op dit product een aanwijzing van verminderd verbruik, dat echter veeleer als een gevolg van den minder gunstigen economischen toestand, dan als uitvloeisel van de hier besproken verhooging moet worden beschouwd. Over 1921 toch, waarin vijf maanden met niet verhoogden en zeven maanden met verhoogden accijns voorkwamen, bracht dit middel ƒ 14.1 millioen op, terwijl in 1922 — toen de verhooging over het geheele jaar werkte — de opbrengst slechts één millioen meer bedroeg (ƒ 15.1 millioen).

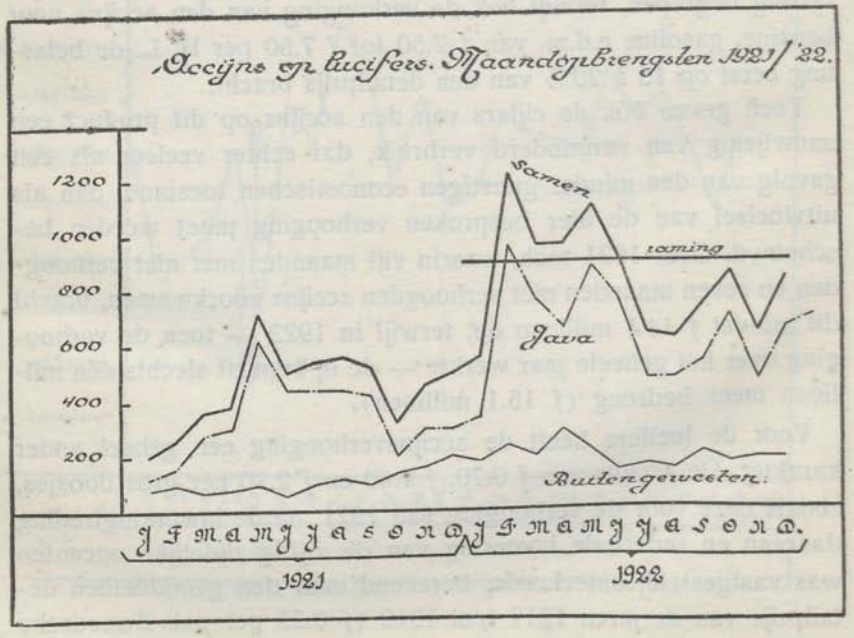
Voor de lucifers heeft de accijnsverhooging een geheel ander karakter. De accijns van ƒ 0.70, ƒ 1.40 en ƒ 2.10 per gros doosjes, zooals deze vóór de verhooging van 1921, na de inwerkingtreding daarvan en sedert de invoering van de vijftig tijdelijke opcenten was vastgesteld, beteekende, berekend naar den gemiddelden detailprijs van de jaren 1917 t/m 1919 (ƒ 0.25 per pak Zweedsche

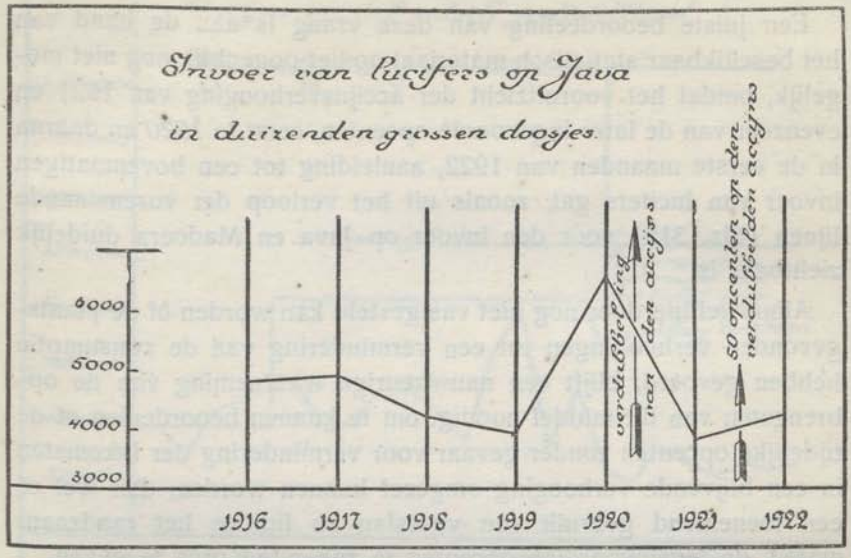
lucifers), aanvankelijk een belasting met ± 20 % van de waarde; later met ± 30 % en thans met ± 40 % van den detailprijs. Voor de goedkoope Japansche soorten is uiteraard het percentage, dat aan belasting wordt betaald, nog aanzienlijk hooger.

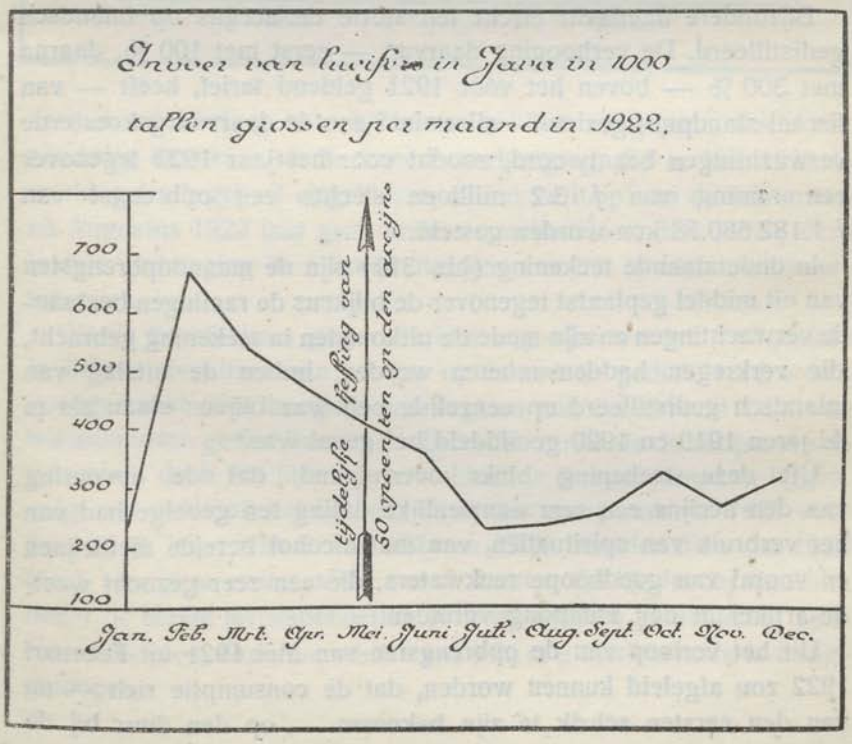
Uit de cijfers betreffende de opbrengst van dezen accijns blijkt, dat de ingevoerde verhoogingen aan den fiscus geen teleurstelling hebben gebracht:

	Raming	Werkelijke opbrengst
1922	*f* 10.700.000	*f* 10.115.644.68[5]

Doch het hieronder in teekening gebracht verloop van de maandopbrengsten laat ruimte voor eenigen twijfel of de belangrijke bedragen, die thans als accijns op lucifers worden gevorderd, niet reeds een vermindering van het verbruik hebben medegebracht.

Invoer van lucifers in Java
in duizenden grossen doosjes.
6000
5000
4000
3000
verdubbeling
van den accijns
50 procenten in den
verdubbelden accijns
1916
1917
1918
1919
1920
1921
1922

Invoer van lucifers in Java in 1000
tallen grossen per maand in 1922.
700
600
500
400
300
200
100
tijdelijke heffing van
50 procenten in den accijns
Jan. Feb. Mrt. Apr. Mei. Juni Juli. Aug. Sept. Oct. Nov. Dec.

Een juiste beoordeeling van deze vraag is aan de hand van het beschikbaar statistisch materiaal op het oogenblik nog niet mogelijk, omdat het vooruitzicht der accijnsverhooging van 1921 en evenzeer van de later ingevoerde opcenten, eerst in *1920* en daarna in de eerste maanden van 1922, aanleiding tot een bovenmatigen invoer van lucifers gaf, zooals uit het verloop der vorenstaande lijnen (blz. 315) voor den invoer op Java en Madoera duidelijk zichtbaar is.

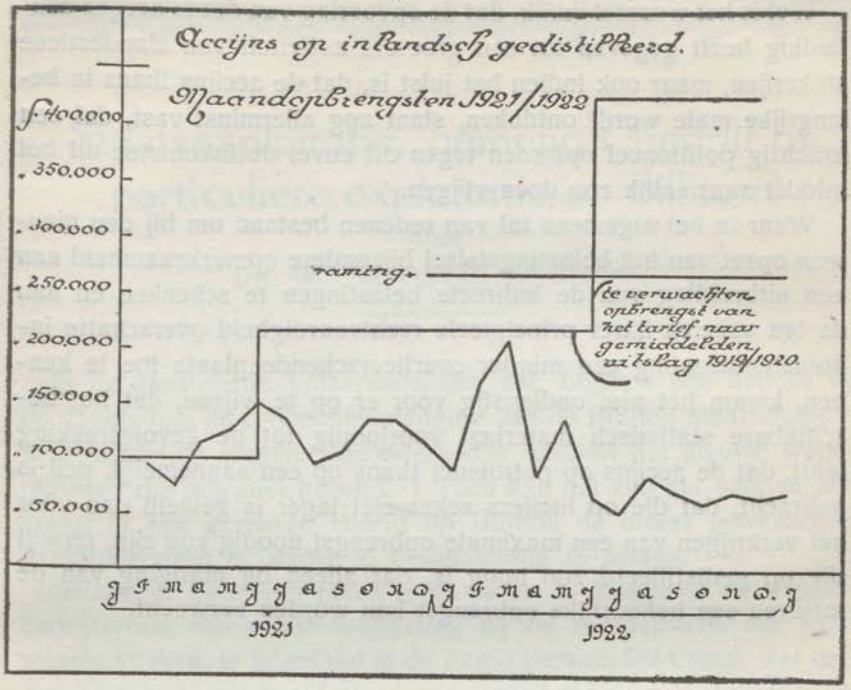
Alhoewel hierdoor nog niet vastgesteld kan worden of de plaatsgevonden verhoogingen tot een vermindering van de consumptie hebben gevoerd, blijft een nauwkeurige waarneming van de opbrengsten van dit middel noodig, om te kunnen beoordeelen of de tijdelijke opcenten zonder gevaar voor vermindering der inkomsten in een blijvende verhooging omgezet kunnen worden, dan wel of een toenemend gebruik van vuurslag en fidibus het raadzaam maakt, de tegenwoordige opcenten te zijner tijd prijs te geven.

Bijzondere aandacht eischt ten slotte de accijns op inlandsch gedistilleerd. De verhooging daarvan — eerst met 100 %, daarna met 300 % — boven het vóór 1921 geldend tarief, heeft — van fiscaal standpunt gezien — allerminst aan de daarvan gekoesterde verwachtingen beantwoord, zoodat voor het jaar 1922 tegenover een raming van *f* 3.2 millioen slechts een opbrengst van *f* 1.182.680.58 kon worden gesteld.

In onderstaande teekening (blz. 317) zijn de maandopbrengsten van dit middel geplaatst tegenover de blijkens de ramingen bestaande verwachtingen en zijn mede de uitkomsten in teekening gebracht, die verkregen hadden moeten worden, indien de uitslag van inlandsch gedistilleerd op eenzelfde peil was blijven staan als in de jaren 1919 en 1920 gemiddeld het geval was.

Uit deze teekening blijkt overtuigend, dat de opvoering van den accijns een zeer aanzienlijke daling ten gevolge had van het verbruik van spiritualiën, van met alcohol bereide medicijnen en vooral van goedkoope reukwaters, die een zeer gezocht weelde-artikel in den kampong vormden.

Uit het verloop van de opbrengsten van Mei 1921 tot Februari 1922 zou afgeleid kunnen worden, dat de consumptie zich — na van den eersten schrik te zijn bekomen — op den duur bij de

accijnsverdubbeling van 1921 zou hebben aangepast, doch een zoodanig herstel is na de tweede verhooging, die in Mei 1922 in werking trad, geheel uitgebleven en het verloop van de inkomsten nà Augustus 1922 laat geen andere conclusie toe, dan dat bij deze laatste verhooging de elasticiteitsgrens van het middel werd overschreden.

Uit de beschikbare gegevens kan nog niet worden vastgesteld in hoever de uitval aan accijns op inlandsch gedistilleerd wordt goedgemaakt door hoogere ontvangsten aan invoerrecht (dat van buitenlandsch gedistilleerd naar hetzelfde tarief als de accijns wordt geheven), doch dat hierin geen voldoende compensatie kan liggen, volgt wel reeds uit het feit, dat de invoer van jenever in 1922 voor Java 22 % lager was dan in 1921 en 35 % beneden dien van 1920 bleef, terwijl er reden is om aan te nemen, dat de invoer van niet onder de eerste levensbehoeften vallende soorten gedistilleerd (patentmedicijnen, likeuren, odeurs enz.) in nog sterker mate is teruggeloopen.

Wel is het waarschijnlijk, dat de opvoering van dezen accijns aanleiding heeft gegeven tot een grootere activiteit van clandestiene stokerijen, maar ook indien het juist is, dat de accijns thans in belangrijke mate wordt ontdoken, staat nog allerminst vast, dat een krachtig politioneel optreden tegen dit euvel de inkomsten uit het middel aanzienlijk zou doen stijgen.

Waar in het algemeen tal van redenen bestaan om bij den nieuwen opzet van het belastingstelsel bijzondere opmerkzaamheid aan een uitbreiding van de indirecte belastingen te schenken en aan de ten aanzien harer principieele rechtvaardigheid overschatte inkomstenbelasting een minder overheerschende plaats toe te kennen, kwam het niet ondienstig voor er op te wijzen, dat het beschikbare statistisch materiaal voorloopig tot de gevolgtrekking leidt, dat de accijns op petroleum thans op een aannemelijk peil is gebracht, dat die op lucifers zeker niet lager is gesteld dan voor het verkrijgen van een maximale opbrengst noodig zou zijn, terwijl die op gedistilleerd zoo hoog is, dat alleen bij matiging van de tarieven een behoorlijke opbrengst kan worden verwacht.

Staatsexploitatie, gemengd bedrijf of particuliere exploitatie op Billiton?

door

Dr. W. Feuilletau de Bruijn.

In de aanstaande Volksraadzitting zal, blijkens een bericht in de dagbladen, de concessieverlenging van de Billiton Maatschappij in behandeling komen. Bijzonderheden omtrent het nieuwe wetsontwerp zijn nog niet bekend.[1]) Toch kan het zijn nut hebben, de vraag of een gemengd bedrijf op Billiton de meest gewenschte exploitatievorm is, nader in beschouwing te nemen.

Gemengde bedrijven raken in de mode. In Roemenië vindt deze bedrijfsvorm een ruime toepassing bij de reconstructie der verwoeste streken, in Engeland is de Anglo Persian Oil Comp. wel het meest bekende voorbeeld van dezen exploitatievorm, in Duitschland komt zij in communale en intercommunale bedrijven voor. Bij de wet van 18 Juni 1918 deed zij haar intrede in den Nederlandschen mijnbouw met de vaststelling van het exploitatiecontract der steenzoutwinning bij Buurse en ten slotte is algemeen bekend hoe deze bedrijfsvorm de oplossing van het Djambivraagstuk heeft gebracht. Thans schijnt de Regeering de oplossing van het Billitonprobleem wederom in het tot stand brengen van een gemengd bedrijf te hebben gezocht.

Het is buitengewoon moeilijk de voor den Staat voordeeligsten bedrijfsvorm voor Billiton vast te stellen. Een dergelijk oordeel kan alleen geveld worden op grond van nauwkeurige feitenkennis, waarover geen enkele Gouvernementsambtenaar beschikt. Die feitenkennis kan men alleen opdoen door jarenlange ervaring in het Billitonbedrijf, waarover uit den aard der zaak slechts enkele ambtenaren der B. M. beschikken. Maar van deze menschen mag

1) Inmiddels zijn de stukken gepubliceerd (1ste buitengew. zitt. 1923, Ond. 1).

men toch zeker niet verwachten, dat zij zich uitspreken over een *voor den Staat* voordeeligsten bedrijfsvorm. Plicht van die ambtenaren is het om de belangen der maatschappij hardnekkig te verdedigen. En daarom is het voor de volksvertegenwoordiging zoo moeilijk een beslissing te nemen, daar zij feitelijk in abstracto een oordeel zal moeten vellen in het haar voorgelegde probleem.

Laat ons aanvangen met een overzicht [1]) van de geschiedenis der B. M. Begin 1850 vroegen Z. K. H. Prins Hendrik der Nederlanden en Vincent Gildemeester, Baron van Tuyll van Serooskerken voor het eiland Billiton een concessie tot mijnontginning aan. Naar aanleiding van dit verzoek werd eerst van Gouvernementswege door Dr. Croockewit een mineralogisch onderzoek ingesteld. Deze kwam tot de conclusie: „dat het zeker is, dat het eiland Billiton geen tinerts in deszelfs bodem bevat". Gelukkig lieten de heeren John Loudon (gemachtigde van den Prins) en Van Tuyll zich hierdoor niet ontmoedigen en dank zij het handige optreden van den heer Den Dekker, aan wien de B. M. ook later ontzettend veel te danken heeft gehad, werd reeds op den eersten dag tinerts gevonden. Op den 23en Maart 1852 werd een kwart van het eiland Billiton in concessie gegeven. De nieuwe onderneming had in den beginne met groote moeilijkheden te kampen. In 1850 was men begonnen met een kapitaal van ƒ 500.000 en tot 1859 was in het geheel ƒ 865.000 voorgeschoten door de firma Van Hoboken en anderen. In 1860 werd de tegenwoordige Billiton Mij. opgericht met een *nominaal* kapitaal van ƒ 5.000.000, waarvan de concessionarissen ƒ 4.000.000 voor inbreng van de concessie ontvingen. Er werd nieuw ingebracht een kapitaal van 1 mill., de zoogenaamde aandeelen der 1e rubriek, die telken jare ƒ 124.000 zouden ontvangen, vóórdat van verdere winstuitkeeringen sprake kon zijn. Van de op de oude onderneming rustende schulden, groot ƒ 865.000, werd ƒ 200.000 door de nieuwe maatschappij overgenomen, zoodat in 1860 bij de oprichting der tegenwoordige B. M. totaal ƒ 1.665.000 in

1) Gegevens van dit overzicht zijn in hoofdzaak ontleend aan R. J. van Lier: *De Mijnbouw in Nederlandsch-Indië* 1918, uitgave v.h. Kol. Instituut; E. P. Wellenstein: *Het Indische Mijnbouwvraagstuk*, den Haag 1918; J. C. Mollema: *De ontwikkeling van het eiland Billiton en van de Billiton-Maatschappij*, den Haag 1922, tweede druk.

het bedrijf was gestoken. Aangezien echter het renteprocent na 1860 naar het *nominale* kapitaal van 5 millioen is berekend, is dit procent in werkelijkheid *3 maal zoo groot*. Zoo werd bijv. in 1918 en 1919 op aandeelen 2e rubriek uitgekeerd respectievelijk *f* 557 en *f* 450. In werkelijkheid werd echter een winst gemaakt van 3 × 55,7% of ± 167,1% en 3 × 45% of 135%.

De Regeering had van de oorspronkelijke concessionarissen 10% der *zuivere opbrengst* bedongen. De vaagheid van dit begrip was oorzaak, dat in 1860, toen de maatschappij *f* 178.500 winst maakte, de Staat niets ontving. Daar de artikelen van het contract aanleiding gaven tot verschil van opvattingen, werd in 1861 een suppletoir contract aan den Koning voorgelegd. De Koning weigerde dit contract goed te keuren. Wel werd in 1861 het geheele eiland in concessie afgestaan. Die concessie zou in 1892 afloopen, terwijl vanaf 1 Januari 1864 de Staat 3% der bruto-opbrengst zou ontvangen. Een ontwerp-contract van 1875 tot verlenging der concessie na 1892 viel niet in goede aarde.

Eerst bij het optreden van een nieuwen Gouverneur-Generaal in 1882 en de frontverandering van den directeur van O., E. en N. gelukte het aan de B. M. op 7 Jan. 1882 een suppletoir contract te sluiten. Groot was de verontwaardiging, omdat volgens de nieuwe bepalingen van het K. B. van 2 Sept. 1873 na het beëindigen van een mijnconcessie een openbare mededinging moest worden uitgeschreven. Voorts was met de agrarische regeling geen rekening gehouden, terwijl de belangen der bevolking schromelijk waren verwaarloosd. Toch verleende de Koning op 20 Jan. 1883 zijn goedkeuring aan het contract. Daarop benoemde de Tweede Kamer een commissie, die de Billiton-aangelegenheid nader had te onderzoeken.

Den 15en Febr. 1883 trof een Kamervotum den Minister van Koloniën en in een beslissing der Kamer van 22 Nov. 1883 werd de Gouverneur-Generaal 20 Januari 1884 van zijn ambt ontheven.

Eerst den 11en Mei 1892 werd door Minister Mackay een nieuw wetsontwerp, betreffende de verlenging der B. M.-concessie, aangeboden aan de Tweede Kamer, waarbij de concessie met 35 jaren werd verlengd, de cijns op 5½% van de bruto-opbrengst vermeerderd met 50% van het meerdere van een winst van *f* 350.000 werd

gebracht. Dit contract werd door de Kamer eveneens verworpen.

Bij het nieuwe wetsontwerp, dat ingediend werd op 19 April 1892 werd de concessie tot het jaar 1927 verlengd en 3/8 van de netto-winst bedongen. De aanneming van dit ontwerp kwam zoo op het nipppertje, dat in 1892 reeds bij deurwaardersexploit de B. M. gesommeerd werd het eiland te verlaten.

Intusschen verminderde de alluviale ertsvoorraad van Billiton sterk, zoodat de B. M. omstreeks 1907 haar geluk wilde beproeven bij de ontginning der *ertsaders*. Het uitvinden der winningsmethoden van het tin uit de gangertsen zou zeer veel tijd kosten en men had geen zekerheid, dat de aandeelhouders dan nog de vruchten van het daarin gestoken kapitaal zouden plukken. Daardoor zag de directie der B. M. zich gedwongen in den aanvang van 1908 stappen te doen tot verlenging der concessie. Eerst 8 jaren later, bij Kon. Boodschap van 14 Mei 1915, werd het wetsontwerp aan de Tweede Kamer aangeboden, waarbij een verlenging der concessie voor den tijd van 40 jaar werd voorgestaan, terwijl de Staat het recht zou hebben na 1917 eventueel tot naasting van het bedrijf over te gaan. De Kamer verwierp echter dit wetsontwerp in November 1917.

Dat is de voorgeschiedenis der B. M. Men ziet, dat daarin momenten vol politieke emotie voorkomen.

Het Billitonbedrijf. Het tinerts komt op Billiton voor in alluviale lagen in den vorm van zoogenaamd stroomtin, en in aders of gangen van tinerts (meestal vermengd met andere ertsen) in het vaste gesteente. Het alluviale erts is ontstaan uit de aders door waterwerking. Was het zee-, rivier- of brakwater, dat het tinerts in banken, de zoogenaamde *Kaksa*lagen, bijeenspoelde? Daarover loopen de meeningen nogal uiteen. Hierop kan natuurlijk in dit tijdschrift niet verder worden ingegaan, evenmin

1) Zie voor nadere bijzonderheden voornamelijk R. W. van der Veen: *Het ontstaan der secundaire tinertsafzettingen op Banka en Billiton*, De Ingenieur 1919 No. 10 blz. 170-176; J. Reub: *Het ontstaan der alluviale tinertsafzettingen van Banka en Billiton*, De Ingenieur 1920 No. 2 blz. 21-27; A. C. de Jongh: *Het ontstaan van waschertsafzettingen op hooge kanten en valleien van het eiland Banka*, Mededeeling Algem. Ing. Congres, Batavia Mei 1920, 5e sectie.

als op de hypothesen betreffende het ontstaan der aders in het vaste gesteente. Het stroomtin komt voor in banken met natuurlijke waterloozing, de zoogenaamde „koelitvelden" en in „kollongvelden" waar dit erts *onder* den grondwaterspiegel ligt. Een kollongontginning moet dus door pompen droog worden gehouden. „Koelit-kollong"-terreinen vormen een overgang tusschen beide typen van mijnvelden. In het algemeen zijn de ertslagen bedekt door alluviale banken, die eerst moeten worden verwijderd alvorens tot verwassching van het tin uit die ertslaag kan worden overgegaan. Vroeger had de ontginning in handenarbeid plaats en gemiddeld verwerkte een Chineesche koelie 1000 M³ grond per jaar. Thans heeft de handenarbeid plaats gemaakt voor machinaal grondverzet en in 1921 werden 6.190.000 M³ machinaal verwerkt, terwijl het grondverzet in handenarbeid 463.000 M³ bedroeg. Bij het machinale grondverzet kan ook de diepste kollong (25 M.) worden ontgonnen. Middels een krachtigen waterstraal uit de grootere *spuit*baggers en de kleinere *pomp*baggers wordt de grond los gespoeld en de modder daarna uit de mijn gepompt totdat de ertslaag kan worden ontgonnen. Sedert 7 Juli 1920 kwam voor het eerst een tinwaschbaggermolen in gebruik, waarbij de kostprijs slechts ƒ 0.55 per M³ bedroeg, terwijl die voor spuitbaggers en pompbaggers in datzelfde jaar ƒ 1,49 per M³ beliep.

De tinrijkdom der alluviale terreinen loopt gestadig achteruit. In 1916/17 liep de gemiddelde tinrijkdom van 17,1 picol per 1000 M³ terug naar 14,4 picol, volgens Mollema (blz. 102). Deze cijfers zijn echter onjuist. In de eerste plaats liep bij de ontginning met pompbaggers de hoeveelheid tin van 22 picol in het tijdperk vóór het werkjaar 1916/17 naar een gemiddelde van 18 picol in het tijdvak 1917/18-1920/21 terug (blz. 99). Controleert men nu de productie per 1000 M³ aan de hand van bijlage 3 en den staat van blz. 102 bij een grondverzet van respectievelijk 4.830.000 M³ in 1916/17 en 6.653.000 M³ in 1920/21 en een productie in tin van 105.123 picol en 132.427 picol in die jaren, dan komt dit overeen met een productie van ± 21¾ picol en ± 20 picol per

1) Verbeek R. D. M.: *Geologische beschrijving van Banka en Billiton*, Jbk. Mijnwezen 1897, wetensch. gedeelte blz. 114 en blz. 137. Zie ook Mollema, blz. 48.

1000 M³. *In den staat van blz. 102 is dus de tinrijkdom der alluviale ertsontginning veel te ongunstig voorgesteld.*

In de jaren 1917/21 heeft de B. M. zich toegelegd op de ontginning der ertsgangen. Terwijl Verbeek van meening was, dat exploitabele gangen zich niet diep onder het tegenwoordige oppervlak zouden voortzetten, waren latere onderzoekers, o.a. Molengraaff en Wing Easton, heel wat optimistischer gestemd. Molengraaff was van oordeel, dat de hoogere niveaux te exploiteeren waren, maar ontried de installatie van groote ontginningsinrichtingen, zoolang de levensduur der B. M. niet vast stond. Wing Easton was van oordeel, dat de aders zich op grootere diepten voort zouden zetten, maar of zij aldaar ontginbaar zouden blijken te zijn, is natuurlijk à piori niet vast te stellen. Met een basisprijs van *f* 170 per picol tin zou de aderontginning volgens Wing Easton nog eenige jaren mogelijk zijn, mits het ertsgehalte en de mineralogische samenstelling der gangen in die diepte niet veranderde. Neemt men nu den vijfjaarlijkschen gemiddelden tinprijs van 1899 tot 1914, dan ziet men de prijzen oploopen van fl 85.96 over fl. 105.68 naar fl. 126.25 per picol. Voor het tijdvak 1918-1921 is die gemiddelde prijs fl. 140.14. Er valt dus een voortdurende stijging der tinprijzen te constateeren, die vrij regelmatig is, indien men althans de oorlogsjaren buiten beschouwing laat. Daartegenover staat, dat men groote periodes van inzinking in den tinprijs heeft gekend bijv. die van 1894-99. Houdt men zich aan den basisprijs van *f* 170 van Wing Easton, dan blijkt echter, dat aderontginning voorloopig een riskant bedrijf is, in verband met de te verwachten *gemiddelde* tinprijzen der laatste vijf jaren.

De B. M. is in haar aderbouw niet fortuinlijk geweest schijnt het. In verband met de scherpe daling van den tinprijs heeft zij thans bijna alle aderontginning moeten opgeven. Het verwachte verwerkingsrendement werd in vele gevallen niet behaald. In enkele zeer belangrijke gangen bevindt zich het erts in zeer fijn verdeelden toestand, „reden van de tot heden althans voor de B. M. onoverkomelijk gebleken moeilijkheden bij de winning van dit erts" (Reub in de „Ingenieur" 1920, blz. 23).

Ook het vraagstuk van het vinden van een goede separatiemethode der verschillende ertsmengsels schijnt slechts ten deele te

zijn opgelost. Daarbij komt nog, dat het water bij den aderbouw op Billiton een gevaarlijken vijand bleek te zijn in enkele mijnen.[1]) *Uit de bestaande literatuur krijgt men dan ook wel den indruk, dat de aderontginning in de naaste toekomst een riskant bedrijf is,* ook al is de hoofdoozaak, waarom de B. M. haar aderbouw heeft moeten staken een tijdelijke scherpe daling van den tinprijs geweest.

De ertsreserve. Bij iedere mijnbouwonderneming vormen de ertsreserves den grondslag van het bedrijf. Raken die reserves uitgeput, dan neemt daarmede het bedrijf vanzelf een einde. De levensduur van een mijnbedrijf houdt dus nauw verband met de hoeveelheid dier reserves. Hoe stelt men nu het quantum erts, waarover men in de toekomst beschikken kan, op Billiton vast? Voor de alluviale terreinen wordt het erts aangetoond door het verrichten van boringen. Nu heeft de praktijk echter uitgemaakt, dat kollingterreinen steeds een hooger rendement aan tin opbrachten dan men met de boor had vastgesteld, zoodat die terreinen bij exploitatie dus meevielen. Die zoogenaamde *„meevallerscoëfficient"* bedroeg tot aan de periode, waarin het handgrondverzet langzamerhand werd vervangen door het machinale bedrijf, ongeveer 63 à 104%. Bij het machinale bedrijf bleek die coëfficient 126 à 170% te zijn.

Sedert 1917 vermindert de ertsreserve der B. M. constant. Gemiddeld werd door de exploratie vanaf 1915 tot en met 1921 ongeveer 800 nachten[1]) tinerts aan de reserves toegevoegd. Daar staat tegenover, dat zoo de productie der B. M. op ± 130.000 picols per jaar wordt gehouden, ongeveer 3100 nachten per jaar worden verbruikt, zoodat de ertsvoorraad jaarlijks ongeveer met 2300 nachten zal verminderen. Volgens de opgaven in bijlage 3 van het reeds meermalen aangehaalde werkje van Mollema bedroegen de ertsreserves eind 1921 15.080 nachten of, zoo men rekening houdt met een meevallerscoëfficient van 120%, ± 33.000 nachten. Naar die berekening zouden dus na 10 à 15 jaar de allu-

1) Zie o.a. de beschrijving van de mijnramp in de mijn Tikoes (Jbk. Mijnw. 1920, algem. gedeelte, blz. 92-104) en de moeilijkheden ondervonden bij de exploitatie van Garoemedang (Mollema, blz. 125-128).

2) Een nacht tinerts, d.i. de hoeveelheid tinerts, welke vroeger in de groote Chineesche smeltoven werd versmolten, bedraagt 42 picols tinerts of 28.5 p. tin.

viale terreinen der B. M. zijn uitgeput, daar uit den aard der zaak de aanwinsten der ertsreserve als een gevolg van exploratie steeds meer zal terugloopen in de toekomst.

Toch bestaat er groote kans, dat de levensduur der B. M. aanzienlijk langer zal zijn. Reeds in 1898 meende men, dat de ertsvoorraad in 5 jaren zou zijn uitgeput. Men weet thans wel beter. In 1916 heeft men de exploratie naar tinerts weer krachtig ter hand genomen, omdat in verband met de ontwikkeling der techniek ook armere terreinen voor ontginning in aanmerking kwamen. De in 1920 ingevoerde tinertsbaggermolen verwerkt, zooals wij hierboven zagen, een kubieken meter grond voor een derde van den prijs, die daarvoor in pomp of spuitbaggerbedrijf wordt betaald.

Een vlotte toepassing van nieuwe vindingen op technisch gebied zal waarschijnlijk den levensduur de B. M. aanzienlijk verlengen.

In het bovenstaande is aangenomen, dat de cijfers, opgegeven door den heer Mollema, juist waren. Op blz. 59 wordt echter vermeld, dat in 1912 door grondonderzoek de aanwezigheid van 59.654 picol tinerts werd aangetoond, terwijl die cijfers voor 1915 en 1917 respectievelijk 15.148 picol tin en 25.764 picol tin zijn.

In de bijlage 3 van het werkje zijn die cijfers alleen voor 1915 en 1917 nauwkeurig na te gaan. Die bedragen zijn respectievelijk 712 nachten = 29.904 picols *tinerts* = 20.219 picol *tin* en 1805 nachten = 75.810 picol *tinerts* = 51.442 picol tin. Deze cijfers loopen nogal uiteen, ten aanzien van de opgaven van blz. 59. Het werken met nachten *tinerts*, elders met picols *tin*, elders weer met picols *tinerts* in het werkje, is verwarrend. Daar komt nog bij, dat in bijlage 3 in de kolommen, die het bedrag der ertsreserve en de resultaten der exploratie aangeven, met de meevallers-coëfficient geen rekening is gehouden. „Op Billiton komen geen groote exploraties meer voor in onbekend terrein, terwijl aldaar het archief lange series van gebleken meevallers-coëfficienten op bijna alle terreinen bevat; met de toepassing daarvan op het boorbeeld worden *alleszins betrouwbare* productieschattingen verkregen" zegt Mollema (blz. 58). Men had dus wel een „*alleszins betrouwbare*" schatting ertsreserve kunnen publiceeren instede van de vage cijfers van den heer Mollema, daar zijn werkje toch zeker niet

zonder toestemming der B. M. is geschreven. Het is te betreuren, dat zulks niet is geschied.

Nog een enkel woord dient gezegd te worden over de ertsreserves van den aderbouw. Aangezien bij het weder opvatten van den diepbouw groote kapitalen gemoeid zullen zijn, werden alle ondergrondsche reserves door de B. M. afgeschreven.

Staatsexploitatie. Op gevaar af onder verdenking te vallen van een dogmatische bestrijding van staatsmijnbouwexploitatie in het algemeen, zij onderstaande uitspraak van de socialisatie-commissie van 1920 betreffende den Duitschen kolenmijnbouw, aangehaald.

Unaniem sprak de commissie, waaronder zich verschillende leden der uiterst linksche partijen bevonden, zich tegen staatsexploitatie uit in de volgende bewoording: „Zij huldigt eenparig de opvatting, dat ..... de geheele onderbrenging in het normale staatsbedrijf met de daar heerschende bureaucratische opvattingen, groote moeilijkheden voor een economische exploitatie dier mijnen beteekent ..... Overstelping der hoogere ambtenaren met kleinere werkjes, ondoelmatige wisseling van positie, beperking van de vrijheid van het werk, verregaand gebrek aan lust tot het dragen van verantwoordelijkheid in financiëele zaken, een verveelvuldigd superieurenstelsel, oploopende tot de afhankelijkheid van het Parlement, jarenlange onderhandelingen over vragen, die in het particuliere bedrijf in enkele uren beslist worden, kortom van alle zijde controle over controle, in plaats van aansporing tot zelfstandig handelen, ziedaar de kenteekeningen van deze organisatie ..... Zelfs de ambitie van den Pruisischen ambtenaar en de voortdurende gelegenheid tot vergelijking met de concurreerende particuliere ondernemingen zijn nooit in staat geweest een werkelijk economisch bedrijf tot stand te brengen".[1]).

Een deel der hierboven opgenoemde bezwaren geldt eveneens voor de Bankatinwinning. In een artikel in „Koloniale Studiën" van Juni 1922 dringt de tegenwoordige chef van het Mijnwezen en gewezen bedrijfsleider der Bankatinwinning, de heer Hövig,[2])

1) I. P. de Vooys: *De socialisatie van den Mijnbouw in Duitschland en Engeland*, blz. 10 en 11, 1920.

2) P. Hövig: *Een Landsbedrijf en de Indische begrooting*, Kol. Studiën, blz. 253-272.

aan op meerdere zelfstandigheid in het bedrijf. Hij wijst op het feit, dat om administratieve redenen het werkplan twee jaren te voren moet worden vastgesteld, zoodat in verband met den tinprijs of veranderde arbeidsvoorwaarden het geheele werkplan zijn actualiteit op het moment van uitvoering verloren kan hebben en daardoor aanleiding tot roofbouw kan geven. Hövig wil van de Bankatinwinning een zuiver commercieel bedrijf maken, een complete naamlooze vennootschap, met eigen verantwoordelijkheid en het Gouvernement als eenige aandeelhouder. Maar zijn voorganger op Banka, de heer Boers,[1]) wees erop, dat door de voorstellen-Hövig het zwaartepunt der exploitatie meer en meer van den bedrijfsleider naar de directie wordt verplaatst. De eerste wordt daardoor veel minder zelfstandig en alleen technisch uitvoerder ter plaatse. Dit systeem achtte hij uit den booze. „Geen stuurlui aan den wal, die prachtig gedekt achter de schrijftafel zitten, met een technischen leider, die slechts de klappen heeft op te vangen." Hoe het ook zij, beide schrijvers zijn het erover eens, dat het Bankabedrijf nog niet op ideale wijze is georganiseerd. Zulks neemt intusschen niet weg, dat de Staat op Banka een bloeiend tinbedrijf tot stand heeft weten te brengen.

Ontegenzeglijk zou het samenvoegen der tinwinningen van Banka en Billiton een vermindering brengen in de kosten van algemeen bedrijf en administratie. Het motief, dat de samenvoeging dier bedrijven het mogelijk zou maken, dat hunne producties gemeenschappelijk op de tinmarkt zouden komen, is echter voorloopig van weinig beteekenis, daar door de overeenkomst tusschen de Federated Malay States, de Indische Regeering en de B. M. in Maart 1921 aangegaan, de samenwerking, ten einde leiding te geven aan de tinmarkt, reeds is verkregen.

Daar staat echter tegenover, dat geen enkel artikel in het contract van 1892 aan de B. M. de verplichting oplegt zorg te dragen voor de aanwezigheid bij teruggave der concessie van een behoorlijke ertsreserve. Zoodra de beslissing zal zijn gevallen voor staatsexploitatie, zal de B. M. dadelijk haar exploitatiewerkzaamheden staken en trachten al de beschikbare ertsreserves te verwerken.

1) R. J. Boers: *Een Landsbedrijf en de Indische begrooting*, Kol. Studiën 1922, blz. 208-224.

De thans in gebruik zijnde machines zullen niet meer door nieuwe worden vervangen en alle bedrijfsmiddelen zullen zooveel mogelijk verbruikt worden. De B. M. zal immers 5/8 van het meerdere aan eigendommen, dat zij op 1 Mei 1892 bezat, aan den Staat moeten afstaan, ingevolge artikel 5 van het contract, terwijl bovendien volgens artikel 14 de Regeering het beste deel dier bedrijfsmiddelen zal kunnen overnemen bij de liquidatie!

Daartegenover is in artikel 6 wel bepaald, dat de Regeering het recht heeft commissarissen in Nederland en Indië te benoemen, die toezicht kunnen houden op de gestie der B. M., maar bovenstaande handelingen zal zij toch niet kunnen tegengaan. Men zou misschien een beroep kunnen doen op artikel 14 der Indische mijnwet, waarbij de concessionaris verplicht is zich gedurende de 3 laatste concessiejaren te gedragen naar de voorschriften van den Gouverneur-Generaal, ten einde een geleidelijken overgang in andere handen te waarborgen, maar in de eerste plaats is die wet nà het Billitoncontract tot stand gekomen, bovendien is in dat artikel uitdrukkelijk vastgesteld, dat concessies niet worden verleend dan onder bovenbedoelde voorwaarden. In het Billitoncontract is omtrent het voorgeschrevene in artikel 14 der mijnwet niets gestipuleerd en zoo heeft de B. M. de vrijheid de exploitatie naar eigen goeddunken voort te zetten, mits zij geen roofbouw pleegt, waartegen artikel 15 waakt. Natuurlijk zal de B. M. de armste terreinen aan den Staat nalaten. Zoo komt de Staat voor een ontredderd bedrijf te staan en alvorens tot ontginning over te kunnen gaan, zal hij verschillende machines moeten vernieuwen, ertsreserves moeten aanleggen door krachtige exploratie, ten einde de noodige stabiliteit aan haar bedrijf te waarborgen. Van winst zal dus de eerste jaren geen sprake zijn. Mocht voorts de aderbouw in verband met den tinprijs al mogelijk zijn, zoo beschikt de Staat niet over de ervaring, die de B. M. op het gebied van diepbouw en ertsverwerking heeft. En of nu een weinig soepel staatsbedrijf wel de meest geschikte vorm is om onder die omstandigheden door den rijstenbrei-berg van moeilijkheden heen te werken, of het in staat zal zijn om den aderbouw met succes ter hand te nemen, waar de B. M. deze heeft moeten opgeven, moet ernstig worden betwijfeld.

In verband hiermede moet dan ook staatsexploitatie sterk worden ontraden.

Het gemengd bedrijf. In het algemeen valt voor het gemengde bedrijf veel te zeggen. Particulier initiatief én beleid blijven vrij en de soepelheid, zoo typisch voor het particuliere bedrijf, beter gewaarborgd.

Zeer groote, zuiver particuliere bedrijven van *overwegend economische* beteekenis, zooals bijv. de olietrusts, dreigen vaak tot een „imperium in imperio" uit te groeien en het is in zoo'n geval noodzakelijk, dat de staat als het noodig is, kan ingrijpen. In dat opzicht is echter van het Billitonbedrijf al heel weinig te duchten en voor andere Indische industrieën heeft de tinwinning geen *overwegende economische* beteekenis. Een ander voordeel van het gemengd bedrijf is, dat een ruimere werkingssfeer voor het particuliere kapitaal wordt geschapen. Staatsexploitatie immers beperkt niet alleen het arbeidsveld van het particuliere kapitaal, maar belemmert tevens de particuliere kapitaalvorming. Gemaakte winsten in mijnbedrijven, zooals b.v. in het petroleumbedrijf, worden meestal belegd in bedrijven van dezelfde soort. De thans vigeerende mijnwet is een zeer ernstige belemmering voor de belegging van kapitaal en zoo zoeken nieuw gevormde kapitalen, voortspruitende uit gemaakte winsten, elders, vaak buiten Indië, een beleggingsobject. Men vergete ook niet dat het staatscrediet althans ten deele van de rentabiliteit van het particuliere bedrijf afhangt. Naarmate immers kapitaalvorming van het particuliere bedrijf door den Staat wordt bevorderd, naarmate er dus meer particulier kapitaal beschikbaar is, zal het den Staat ook gemakkelijker vallen een deel dier gemaakte winsten in den vorm van leeningen terug te krijgen. Deze nadeelen der Staatsexploitatie worden dus in het gemengde bedrijf althans gedeeltelijk geneutraliseerd en voorloopig schijnt deze laatste bedrijfsvorm het eenige middel te zijn om ons uit de impasse te helpen, waarin de Indische mijnbouw is geraakt.

Voor Billiton gelden echter die voordeelen van het gemengde bedrijf in veel mindere mate. De Billiton-exploitatie is geen nieuwe concessie, die tot ontginning moet worden gebracht. Het gaat

hier immers niet in eerste instantie om bevordering van de ontwikkeling van den Indischen mijnbouw in het algemeen, evenmin om de uitbreiding van de werkingssfeer van het particuliere kapitaal, maar om de voortzetting van een bedrijf, dat reeds tientallen jaren oud is.

Men kan bij het gemengde bedrijf twee bijzondere vormen onderscheiden. Zoo kan de Staat bijv. tegen inbreng der concessie een deel van het aandeelenkapitaal verkrijgen. Maar naast den inbreng der concessie zou de Staat nog een bepaald bedrag van het benoodigde kapitaal kunnen fourneeren. Nu is mijnbouw in het algemeen een riskant bedrijf, maar de aard van het risico loopt voor de diverse mijnbedrijven toch zeer uiteen. Bij het Billitonbedrijf heeft men te maken met een bedrijf, dat zijn grootste bloeiperiode achter den rug heeft. Er zal een tijd komen, dat alluviale terreinen uitgeput raken en de aderbouw, waarop men in laatste instantie is aangewezen, blijft een vrij riskant bedrijf, zooals boven werd aangegeven. Mag nu de Staat in een dergelijke onderneming de staatsgelden wagen?

Laat ons thans het geval eens nader beschouwen, dat de Staat tegen inbreng der concessie een bepaald gedeelte der aandeelen van de B. M. overneemt. Ingevolge het contract van 1892 heeft de Staat recht op 62½% der nettowinst, terwijl verder bij artikel 5 bepaald is dat ⅝ van het bedrag, waarmede hare bezittingen bij liquidatie de waarde harer eigendommen op 1 Mei 1892 overtreffen, eveneens den Staat toevallen. Het aandeelenkapitaal, waarop de Staat recht heeft, zou dus in alle gevallen 62½% moeten bedragen van het kapitaal eener nieuwe B. M. Nu vormt het fluctueeren der tinprijzen, waaromtrent zelfs de beste experts, zooals bij de jongste daling van den tinprijs is gebleken, geen betrouwbare prognose kunnen geven, een groote risicofactor in het tinbedrijf. Men denke eens aan de Sinkep Tinmaatschappij, een betrekkelijk kleine onderneming, met een productie van ongeveer $^1/_{13}$ van die der B. M., die bij de laatste scherpe daling der tinprijzen niet alleen al haar reserves in moest boeten, maar bovendien nog een verlies van 2½ ton had te boeken. Het geval is dan ook zeer goed denkbaar, dat tot voortzetting van het bedrijf de nieuwe B. M. te eeniger tijd genoodzaakt zal zijn om een obligatieleening uit

te schrijven, waarvoor de Staat dan natuurlijk voor een deel aansprakelijk zal blijven. Ja, het is zelfs waarschijnlijk, dat voor het riskante mijnbedrijf slechts een leening te sluiten zal zijn onder rente-garantie van den Staat, en met de bepaling, dat deze aan obligatiehouders een bepaald procent, b.v. 90%, zal uitkeeren in geval van liquidatie, zooals dit o.a. bij het Djambi-ontwerp van 1917 het geval was. Zoo sluit dus zelfs deze meest gunstige vorm van gemengd bedrijf de mogelijkheid, dat de Staat op den duur gedwongen zal zijn een deel van het risico te dragen, niet uit. Na het bovenstaande spreekt het vanzelf, dat de tweede vorm van bedrijf, waarbij de Staat reeds bij oprichting van de nieuwe B. M. een bepaald bedrag aan bedrijfskapitaal fourneert, heelemaal niet valt goed te keuren. Een gemengd bedrijf voor Billiton moet in verband met bovenstaande redenen worden ontraden.

Particuliere exploitatie. Door de concessie der B. M. te verlengen, loopt de Staat geen enkel risico. Zooals bekend, krijgt de Staat thans $\frac{5}{8}$ deel van de netto winst. In het tijdvak 1900/1910 bedroeg de totale winst ± 74,3%, waarvan de maatschappij 28,6% ontving[1]). Van 1911 tot en met 1920 waren die bedragen respectievelijk 67,9% en 26,1%. In 1921 keerde de maatschappij voor het eerst sedert 1866 geen dividend uit ten gevolge van de scherpe daling van den tinprijs en het oploopen van de productiekosten. In de jaren 1918 en 1919 bedroeg het dividend echter respectievelijk 45% en 55%.

Dat het zoowel om economische als fiscale redenen gewenscht is, dat de B. M. haar bedrijf zoo lang mogelijk voortzet, behoeft geen nader betoog. Het is echter te verwachten, dat een belasting van 62½% van de nettowinst bij achteruitgang van het bedrijf veel te zwaar op de exploitatie zal drukken. Wenschelijk is het daarom aan den Staat een progressief winstaandeel toe te kennen. Het principe der progressieve cijnsheffing werd reeds bij de debatten over de mijnwet van 1899 door Mackay ter sprake ge-

---

1) 1000 aandeelen der 1ste rubriek genoten bovendien vroeger nog 12.4 pCt. extra en thans 4.96 pCt. Voorts zijn deze procenten berekend naar een kapitaal van ƒ 5.000.000. Houdt men alleen rekening met het werkelijk in de mij. gestoken kapitaal, dan worden die procenten 3 maal zoo groot.

bracht. Hij stelde voor, dat de Staat bij 10% netto winst 1% daarvan zou krijgen en stippelde een progressieve schaal uit, waarbij het aandeel van den Staat ten hoogste 25% van een nettowinst van 100% zou bedragen.

Ten einde de gedachte te bepalen, zij opgemerkt, dat bij een gemiddelde winst van ± 70% in het tijdvak 1900 tot en met 1920 de B. M. 5/8 van de winst aan den Staat heeft moeten afdragen, zonder daarvan eenige stoornis in haar bedrijf te ondervinden. Sommigen zullen dat winstaandeel van den Staat bij een winst van 70% te laag vinden, anderen misschien weer niet. Weer anderen zullen misschien meer voelen voor een cumulatief instede van een progressief winstaandeel. Dit is een kwestie van smaak en politieke overtuiging en de samenstelling van die schaal kan men veilig aan de Regeering en wetgevende macht overlaten. Is men het eenmaal eens over het principe der particuliere exploitatie, dan zal per slot van rekening de samenstelling van die schaal een compromis moeten vormen tusschen de meeningen der verschillende politieke partijen, terwijl de B. M. dan in laatste instantie zal hebben te beslissen of het haar mogelijk is het bedrijf met die schaal als grondslag voort te zetten.

Toch zullen in het contract van 1892 eenige wijzigingen moeten worden aangebracht. In de eerste plaats zal tegen roofbouw bij aderontginning moeten worden gewaakt, daar het thans vigeerende artikel 15 alleen roofbouw bij de winning van alluviale ertsen tegengaat.

In de 4 grootste diepbouwexploitaties heeft men tot op een diepte van ± 67 M. (Garoemedang) à 129 M. (Tikoes) de exploitatie voortgezet. Volgens den bekenden Amerikaanschen mijnexpert Hoover[1]) rendeert nog geen 6% der bestaande mijnen beneden de 600 M. Voorts betalen 80% der mijnen beneden de 450 M. geen dividend uit en de meeste metaalmijnen keeren niets meer uit *beneden de 150 M.* Practisch zijn de aderexploitaties der B. M. *„afgeroomd"* en al worden ze later misschien weer in ontginning gebracht, dan zijn er toch aanzienlijke kapitalen voor noodig om het bedrijf weer opnieuw op gang te brengen, afgezien

1) Hoover H. C.: *Principles of mining*, blz. 32, London-New-York 1909.

nog van het groote risico, dat aan een dergelijk bedrijf verbonden zal zijn. Onwillekeurig doet deze handelwijze der B. M. denken aan de consequenties der Fransche mijnwet van 1791, die den grondeigenaar vergunde tot op 100 voet diepte over alle delfstoffen in den bodem te beschikken [1]) en die aanleiding gaf tot een wijze van exploiteeren, die niet anders dan als roofbouw viel te qualificeeren. Men vergete intusschen niet, dat de schuld hier niet bij de B. M. ligt, maar dat zij tot deze handelingen gedwongen werd door de zeer trage afwikkeling der concessieverlenging, die, zooals wij zagen, reeds in 1908 aanhangig werd gemaakt en door de scherpe daling van den tinprijs.

Voorts dienen bij de invoering van een progressieve winstbelasting maatregelen te worden getroffen, dat de B. M. hare exploitatie niet inkrimpt en zich bepaalt tot het maken van kleine winsten, zoodra hare installaties, die thans in bedrijf zijn, geheel zijn geamortiseerd. De B. M. zou immers bij inkrimping haar exploitatie langer kunnen voorzetten en het zou mogelijk zijn die exploitatie zoo te regelen, dat de maatschappij, zelfs indien zij rekening houdt met het renteverlies, ten gevolge van het opzettelijk klein houden van haar jaarlijksche winsten, er voordeel bij heeft ten koste van dat winstaandeel van den Staat haar werkzaamheden te vertragen. In het oude contract van 1892 vindt men een bepaling in artikel 16, waarbij de concessie vervalt indien in 3 achtereenvolgende jaren niet meer dan 5.000 picol tin is geproduceerd. In het nieuwe contract ware hiertegen te waken door voor te schrijven, dat ieder jaar een minimum aantal M^3 grondverzet moet plaats hebben.

Het equivalent van het ondergrondsche grondverzet en dat bij aderdagbouw ten aanzien van het grondverzet in alluviale ontginningen ware te verkrijgen, door dat grondverzet met een bepaalde coëfficient te vermenigvuldigen, die natuurlijk verschillend zal zijn voor exploitatie in dagbouw, tunnelbouw, schachtbouw enz.

In het tijdvak 1917 tot en met 1921 is gemiddeld per jaar 5.660.000 M^3. grondverzet. In 1920 en 1921 waren die bedragen resp. 6.240.000 en 6.653.000 M^3. In het nieuwe contract ware voor

1) Mr. F. H. Neiszen: *Mijnbouwpolitiek*, blz. 33, den Haag 1920.

te schrijven, dat in 3 achtereenvolgende jaren niet minder dan 6.000.000 M³ per jaar mag worden verwerkt. Op verzoek van de B. M. kan dit minimum na onderzoek van een daartoe aan te wijzen commissie door de Regeering gewijzigd worden.

Men kan van meening zijn, dat het risico bij de voortzetting van de Billitonconcessie in gemengd bedrijf door schrijver dezes te hoog is aangeslagen. Zulks is zeer goed mogelijk. Per slot van rekening zijn alleen enkele ambtenaren der B. M. in staat een juist oordeel hierover te vellen. Voor den Staat moet echter het devies gelden: „safety first". Vast staat het, dat alleen bij particuliere exploitatie de Staat geen enkel risico loopt, terwijl bovendien een progressieve c.q. cumulatieve winstbelasting een rustige voortzetting van het bedrijf voor de B. M. mogelijk maakt. Alleen op die manier is dobbelen met Staatsgeld uitgesloten.

Laat ons intusschen hopen, dat bij de discussies in den Volksraad en in de Kamers de vaststelling van een bepaalden bedrijfsvorm niet het middelpunt zal worden van een strijd om politieke dogma's, zooals zulks bij het sluiten van het Djambicontract het geval was, maar dat men oprecht zal streven, naar het vaststellen van het *economisch* en *fiscaal* meest gunstige ontginningssysteem voor Billiton.

Gedachtenwisseling.

Indisch grondrecht en de stadsuitbreiding.

In „Koloniale Studiën" van Februari 1923 plaatste de heer J. J. G. E. Rückert een paar opmerkingen op mijn stukje, waarop ik gaarne het volgende zoude repliceeren.

De geachte inzender meent, dat, nu zekere gronden door de gemeente Batavia later in erfpacht uitgegeven, te voren door de gemeente waren onteigend, de door mij geopperde oplossing aan de *nu* gevolgde werkwijze niets zou veranderen.

Doch dan is den inzender niet duidelijk wat ik betoogde.

De zaak is, dat thans de gemeenten weleens particuliere landen koopen en in eigendom nemen. Die landen zijn en blijven dan bezwaard met Inlandsche erfpachtsrechten. Bijna de geheele oppervlakte van zoo'n land is dan in bezit bij opgezetenen en anderen (Inlanders, Chineezen en enkele Arabieren) en wel in Inlandsch zakelijk recht van erfpacht, en van den eigendom blijft grootendeels niets over dan het recht, de heffingen te doen: den tuin of grondhuur van de erfpachten innen enz.

De gevolgde werkwijze der gemeenten nu was, behalve het koopen van den eigendom van het geheele land, het afkoopen (onder bedreiging met onteigening) der erfpachten en het doen verhuizen der opgezetenen, — ten aanzien van hen, die verkozen te blijven: onteigening. En dan gaf de gemeente den grond weer uit aan *anderen*.

Onteigening nu is een uitzonderingsmaatregel, die niet dan noode mag worden toegepast, en het mag dan ook geheel oneigenlijk genoemd worden, zooals daarmede tegenwoordig in de wetgeving wordt omgesprongen, als ware het een normale instelling, en zooals dat middel tegenwoordig door de gemeenten als het ware in het dagelijksch bedrijf wordt toegepast (en nog veel meer zou worden toegepast, indien de onteigening — wat de onteigenaars beoogen — ontdaan werd van de grondwettelijke waarborgen, die zij nu heeft). En de reden waarom die onteigening alhier in de laatste jaren maar schering en inslag is, is nu juist: dat er iets hapert aan het „Indisch grondrecht." Dat die Inlandsche rechten, gelijk ik in den breede heb geschetst, in het zakelijk verkeer niet bruikbaar zijn.

En het is dan oneindig veel beter, in de wetgeving de oorzaak aan te tasten, de onhandelbaarheid der rechten, dan als lapmiddel de instelling onteigening te laten misbruiken tot een doel, waartoe zij niet bestemd was.

Voor die wijziging der agrarische wetgeving bestaat alle grond en geenerlei ernstig bezwaar.

Alle grond:

a. omdat de maatregel genomen is met het oog op het *landelijk* bezit;

b. omdat de onvervreemdbaarheid aan niet-Inlanders een maatregel is in het *belang* dier Inlanders, en in de buurt van de stad die maatregel in hun nadeel blijkt te zijn, immers daardoor krijgen zij geen voldoend deel in de waardevermeerdering van den grond en moeten zij zelfs *weg*, terwijl zij anders konden blijven;

c. omdat er — door de onteigening etc. — toch niets van dat grondbezit overblijft, dat men voor het landsvolk wilde bewaren.

Geenerlei ernstig bezwaar:

omdat de grond nu eenmaal in zakelijk recht toebehoort aan den erfpachter, en de bloote eigenaar slechts het recht van heffingen heeft (die hij in den vorm van canon kan behouden) en andere, sporadisch optredende rechten, (die hij ten deele ook bij Europeesch erfpacht heeft), en omdat een *toevallig* voordeel, voortvloeiende uit het vervreemdingsverbod, (daargelaten of het steeds een voordeel is), *) nimmer een rechtsgrond kan zijn, die voor den wetgever een beletsel is, een exceptioneelen maatregel af te schaffen.

Ik schreef: geenerlei *ernstig* bezwaar, — en wel omdat er nog bezwaren zijn. O. a. zijn die gelegen in de bepalingen op de toelating van opgezetenen op de landen (overigens practisch een wassen neus, doch dit zou mij te ver voeren), alsmede in zekere zeggingschap van den landheer in de bestemming der gronden (algemeen beschouwd als een toevallige macht, waarbij in onze omstandigheden: stadsuitbreiding, geen rechtmatig belang bestaat) en eindelijk in ..... de heerendiensten. Waar te dezen aanzien echter reeds jaren geleden is bepleit, dat de wetgeving tegen schadeloosstelling aan sommige der rechten des landheers een einde zou maken, speciaal aan de diensten (welke wetgeving weleens voor heeter vuren stond, als zij maar zelf iets regelen *wilde*), daar zeide ik, dat er geen *ernstig* bezwaar bestaat tegen een herziening van de verboden van vervreemding in de rayons der gemeenten.

Gaat de wetgeving door, er de voorkeur aan te geven *gansche* particuliere landerijen terug te brengen tot domein of te onteigenen, dan beperke men zoolang haar bepalingen tot dezulke, waarmee dat geschiedt, en tot de zoodanige, waarin te dezen aanzien overleg met den landheer zal hebben plaatsgegrepen.

Welke — zeer wezenlijke — veranderingen zouden er nu komen, indien de wet in den door mij aangegeven zin werd gewijzigd?

Wel: de Inlandsche rechten zouden in handen der rechthebbenden zelve omgezet kunnen worden in Europeesche rechten en voor bouwdoeleinden geschikt zijn; de gemeenten zouden veelal hun aankoopen van landen en

*) De hoogere canon ten gevolge van eens anders initiatief zal niet onwelkom zijn.

hun riskante bedrijven van afkooper van rechten en van grond-speculant kunnen staken. Om van de rechtszekerheid ondermijnende onteigeningen niet te spreken.

Ik wijs den heer Rückert hier wel op het enorme verschil: kunnen de Inlandsche rechten openbaar gemaakt worden en veranderen zij daardoor in Europeesche, dan zal de loop van zaken deze zijn, dat de gemeenten geen tonnen of millioenen behoeven te besteden aan den aankoop van de overheidstaak, (welke overheid zich bij haar leest houde), — een beveiliging voor de gemeenschap.

In dit opzicht denke men aan de ernstige vragen, die gerezen zijn, of niet het land Petodjo door de gemeente Batavia te duur werd betaald; aan de harde noten, die zijn gekraakt over den aankoop van een land door Meester-Cornelis. Men denke ook aan de geldverspilling door totaal kelderende bedrijven, ondernomen door gemeenten (de Gemeentelijke Omnibus Mij. te Batavia en Meester-Cornelis etc.)

De gemeente *regeere;* (en doe dat nog zoo min mogelijk).

Wanneer het particulier initiatief (als te Batavia bij Gondangdia en de Bouwploeg, — te Soerabaja bij tal van maatschappijen) in de bouwbehoeften kan voorzien, late men dat de risico's dragen.

De loop der zaken zal dan zijn, dat, zoover de eigenaar van het land, gelijk ook nu al geschiedt, de rechten niet afkoopt, de rechthebbenden op den grond hun grond kunnen behouden, en dat anderen, die bouwen willen, den grond kunnen koopen en aan den slag kunnen gaan. Zulks zal uiteraard veel geleidelijker plaats hebben dan thans, en wel omdat het grondrecht dadelijk geschikt is om ermede te werken, — zoodat er ver vooruit gebouwd zal worden en de crises zullen ontbreken, die thans weleens zoo'n „boom" geven bij uitgiften van grond.

Zoover er wegen zijn, zal de uitbreiding der stad dan geschieden zonder iemands bemoeienis, doch uiteraard met inachtneming der noodige bepalingen.

Zoover er geen wegen zijn ..... moge nu en dan de ondernemer het zijne doen, doch uiteraard berust de taak van wegaanleg op de vooruitziende zorgen van Regeering en gemeente. Deze taak is ongetwijfeld een belangrijke, en ik gaf in het kort een vraag aan, hoe de kosten van wegaanleg in sommige gevallen op billijke wijze zouden kunnen worden verhaald. Doch de aanleg van wegen had in alle tijden plaats en de onteigening voor wegaanleg kan nimmer die afmetingen aannemen, als een groot grondbedrijf eener Indische gemeente met zich neemt, èn de aankoop van het land èn de afkoop der erven.

Het is niet juist, dat ook thans, gelijk de heer Rückert schrijft, de eindtoestand der bewuste gronden neerkomt op een: *omzetting* in Europeesche zakelijke rechten. Neen, men gooit thans de erfpachters eraf, en geeft, duurder, uit.

De heer Rückert schrijft, dat hij zich heel gegronde en logische redenen kan denken, waarom een gemeente thans overgaat tot onteigening en weder-

uitgifte; doch ik heb dit niet betwist, en noemde zelfs o. a. als zoo'n reden de kosten van wegaanleg en rioleering. Doch ik gaf er de voorkeur aan in dit verband naar de mogelijkheid eener andere oplossing te zoeken, die minder gewaagd is, dan aankoopen van heele landen.

De heer Rückert betwijfelt, of een wijziging van rechtsgrond tot stand te brengen is zonder kostbare middelen ..... doch hij vergeet, dat wetgeving juist niet kostbaar behoeft te zijn. Wetgeving toch is hersenwerk; zijn ambtenaren heeft het Gouvernement toch; en het inwinnen van advies bij de wetenschappelijke en andere vereenigingen, iets wat nog veel te weinig wordt gedaan, brengt evenmin zulke kosten met zich. Een juiste wetgeving is juist een dier gelukkige middelen, waardoor vaak zonder meerdere kosten met een pennestreek millioenen kunnen worden bespaard.

De heer Rückert meent, dat de toekomstige stadsuitbreiding door de mogelijk-making eener geleidelijke ontwikkeling, gelijk door mij bepleit, juist in buitengewone mate zou worden geschaad, en dat de belangen der Inlandsche rechthebbenden in stede van beschermd erdoor benadeeld zouden worden.

Deze zijn laatste bewering is echter geheel gratuit; tegenover de door mij aangegeven factoren, in het nadeel van de bevolking werkende, stelt hij geen weerlegging. Dat de Inlander, wanneer hij een goeden prijs voor zijn grond gemaakt heeft, dit geld zou verkwisten, is als paradox misschien aardig, doch kan geen basis zijn voor een ernstige redeneering en geeft in elk geval geen recht, dien Inlander dan maar met *minder* geld door landheer en gemeente te laten afkoopen en hem dat *mindere* te laten verkwisten.

De opmerking van den heer Rückert, dat de stadsuitbreiding alsdan door grondspeculatie zou worden geschaad, verdient een ernstiger beschouwing. Doch ik zie niet in, dat wij meer grondspeculatie zullen hebben dan thans, en met het woord grondspeculatie wordt verder zooveel als gemeenplaats gewerkt. Het wordt zoo'n beetje het roepen van „boeman." En vooral in ons geval zij men voorzichtig te werken met phrasen als grondspeculatie.

Wat is toch de zaak?

A. Voor grondspeculatie is uiteraard in dichte Europeesche steden, met een klein oppervlak en honderduizenden inwoners, veel meer kans dan in Indische steden, die — met een betrekkelijk gering inwonertal, dat bovendien nog grootendeels uit Inlanders bestaat — oppervlakten als van Parijs beslaan. (Dit laatste zegt men immers van de gemeenten Batavia en Meester Cornelis? En in elk geval is de toestand hiermede naar juistheid gekenschetst).

De mogelijkheid voor grondspeculatie, die nu eenmaal begrensd is door wat er *kan* geboden worden, is in een Indische stad in *normale* omstandigheden ontegenzeggelijk veel geringer dan in een Europeesche stad.

B. Doch de zaak is juist, dat die omstandigheden hier *niet* normaal zijn. En daarop had ik juist mijn betoog gericht.

De omstandigheden zijn niet normaal, door: *die* abnormale *Inlandsche rechten*. Met die Inlandsche rechten valt niets aan te vangen. Door die

Inlandsche rechten wordt de Indische stad naar alle zijden geblokkeerd, geblokkeerd op veel effectiever wijze dan een grondspeculant ooit zoude kunnen doen, welke grondspeculant toch weleens zwichten moet voor de nooden zijner onderneming, terwijl de Inlandsche rechten daar maar liggen en niet verhandelbaar zijn. Juist *die* blokkade maakte, dat de Indische grondspeculant weleens slaagde, hetgeen bij een ruim aanbod aan den geheelen omtrek van de Indische stad twijfelachtig zou zijn. Als dan ook waar is, wat de heer Rückert schrijft, dat op het oogenblik de speculanten „niet van alle gronden de Inlandsche rechten opkoopen, doch daarentegen wel eigendomsgronden opkoopen" (gelijk de heer Rückert zich uitdrukt): de Inlandsche rechten zijn toch geblokkeerd, — en met de eigendomsperceelen valt fijn te speculeeren. Doch wanneer, tot de gevraagde prijzen, ook de Inlandsche rechten aan den man zouden komen, geloof dan maar, hoezeer er dan daar gebouwd zoude worden en hoezeer zulks op de prijzen zoude invloed hebben. Er is niets vervelender voor een grondspeculant dan een massa kleine stukjes grond. Daar kan hij niet tegen op. Een Indische stad telt voorts geen groot percentage inwoners, dat duren bouw en dure huren bekostigen kan, waardoor elke grondspeculant geknot is, (hoevelen gingen er nu niet juist, en ook vroeger, failliet of leden gruwelijke verliezen); en indien maar uitbreiding in de richting van alle stralen mogelijk blijft, telt bij de ruim bewoonde Indische stad ook niet zoozeer het bezwaar, dat de omtrek in verhouding tot de uitbreiding kleiner wordt.

Er is *in* de stad nog concurreerende grond genoeg.

Men passe voorts op, met al te lichtvaardig te spreken van grond- en andere speculatie.

Men vergeet weleens, dat die speculatie soms de meest natuurlijke verdeeling van risico beduidt. Uit de eerste hand kan men, bij gronden, die ter belegging dienden, tevreden zijn met een matigen, vasten prijs en de verhandeling overlaten aan anderen.

In allen gevalle bestaat er een overwegende werking, die de daling van prijzen bevordert bij een algemeen — en geleidelijk! — aanbod, en grondspeculatie wordt beslist moeilijk, indien al niet onmogelijk gemaakt, wanneer hoofd voor hoofd de erfpachters met hun grond kunnen aankomen. Ten slotte heeft men hen, die hun grond ten einde toe behouden. Waarom moeten die weg, gelijk nu?

Ook als de gemeente er toch heil in ziet een land te koopen, is het verre verkieslijk, dat slechts wegaanleg en het verhaal daarvan, alsmede een redelijke deeling in de opbrengst van den grond in den vorm van canon worde geregeld, dan dat gansche bevolkingen worden gedelogeerd. Doch hier wringt de schoen: dan *deelt* de gemeente slechts in de meerdere opbrengst en krijgt zij niet alles, dan is zij niet meer grondspeculante, en, daar de gemeente, zich aan het huidig bedrijft wagend, dit wèl is, zij het in zachteren vorm, daar was dan ook inderdaad, gelijk ik al schreef, van de gemeenten naast de grondkapitalisten in dezen de grootste tegenstand te wachten.

De heer Rückert wenscht alle waardevermeerdering ten goede van de gemeenten te doen komen. Dit is ongetwijfeld een aangenaam idee, maar ik ben er sceptisch tegenover, gezien hoe het weleens met enkele landen liep. Men kan niet genoeg lof hebben voor de hoogst verdienstelijke individuen, die ten deze voor een gemeente wat deden, maar men mag op dit element niet als op een regel afgaan; men mag er niet op vertrouwen, dat steeds met beleid gehandeld zal worden. Zeker, hoe verder de gemeente vooruitziet, door aankoop tot matigen prijs van zekere landen, hoe veiliger zij gaat. Doch ik wensch de winst uit grondspeculatie niet tot den prijs, dat de gemeenten zich daartoe in dergelijk gewaagde ondernemingen begeven, als zij thans weleens deden, en verkies dan liever, dat er een verschuiving van vermogen komt ten bate van den landeigenaar en van ..... de rechthebbenden op den grond. Want de heer Rückert betwijfelt nu wel, of die in de waardevermeerdering zullen deelen, doch de feiten zijn daar om te bewijzen, dat zij dat *doen*. Ieder maakt dat mede, die ermede te maken heeft. Alleen vallen velen thans ten offer aan dezelfde grondspeculanten, tegen welke zich de heer Rückert richt, en tot welke *ik* ook de gemeenten reken. Zij zouden dat veelal *niet* doen, wanneer hun recht niet door archaische wetsbepalingen beknot was.

Mag ik, wat de grondspeculatie betreft, er eindelijk op wijzen, dat de heer Rückert zwijgt over het feit, waarop ik wees, dat thans de landeigenaar in de bevoorrechte positie verkeert, dat de rechthebbende op den grond daarvan aan hèm wèl afstand kan doen, doch niet aan andere niet-Inlanders, en dat zulks in het voordeel is van den grondspeculant-landeigenaar?

De heer Rückert betoogt nog, dat de Inlander, die zijn grond verkoopt, een andere woonplaats zal koopen of huren, vooral huren, — dat door het stijgen van de grondprijzen als gevolg van speculatie, (waarover daarnet), overal in de stad de grondprijzen en daarmee de huren omhoog zullen gaan.

De heer Rückert noemt hier dus twee elementen: het eene is, dat de Inlander een andere woonplaats zal koopen of huren. Met dit element zijn wij gauw klaar: immers, precies hetzelfde, ja, in nog sterkere mate is zulks thans het geval nu hij afgekocht en onteigend wordt, in het kort weg moet, terwijl bij normaliseering der wetgeving menigeen blijven kan; ik zag zelf telkens gevallen van Inlanders en Chineezen, die liever waren blijven zitten. Het tweede element is een voorspelling en, indien niet door redeneering aannemelijk gemaakt, van geen waarde. De inzender vermeldt niet den factor vraag en aanbod, een factor, die op den duur doorwerkt. Men kan zoo licht spreken over stijging van prijzen door speculatie. Zeker is speculatie een factor voor den prijs. Maar de tegenwoordige tijden leeren al, hoezeer er een grens is. Een grens niet alleen aan de koopkracht der bieders, maar ook aan het vermogen, het aanbod op te houden. Zie thans, hoe huren, mits er aanbod is, niet in het waanzinnige opgedreven kunnen worden. Een Indische stad bestaat in hoofdzaak uit menschen, die met een zeker inkomen moeten rondkomen. Zij kunnen daarvan per slot niet meer dan een gedeelte missen voor huur. Wat zagen wij in de afgeloopen jaren in

de Indische stad? De huurcommissie-bepalingen blokkeerden de bestaande woningen; maakten, dat van vele bestaande woningen niet dat intensief gebruik werd gemaakt, dat een duurte ten gevolge gehad zoude hebben. *) Ook bleef bijbouw en verbouw aan bestaande woningen uit (ik kan het met gevallen staven). De huurcommissie gaf daarvoor geen voldoende verhooging. Gevolg van deze beide factoren: gebrek aan onderdak. Dezelfde bepalingen maakten, dat de occupanten de woningen tot matigen prijs behielden. Gevolg daarvan: dat de menschen met ruimere beurzen op de oude woningen maar zeldzaam te bieden kregen en boden op den nieuwbouw. Die nieuwbouw maakte aldus zeer hooge huren, waarvan het gevolg was de bouw vooral van groote woningen. Het aanbod daarvan overtreft thans de vraag, in elk geval het vermogen der bieders, ook al daar gaandeweg de hoogere bieders toch veel oude huizen kregen, en matiger beurzen ook aan den rand der stad te zoeken hebben. Wat zien wij geschieden? Dat de groote woningen ver beneden het kostende worden aangeboden, zoo bij koop als bij huur. Zij moeten zwichten. Ook de grondprijzen gingen omlaag (denk aan Meester-Cornelis).

Vraag en aanbod *werkt;* het valt niet weg te cijferen.

Welnu, mijn stelsel heeft het voordeel, dat men van elk aanbod, dat er kan zijn, verzekerd is. En dan heb ik geen vrees voor calamiteiten. Voorts is men, en zulks is een zeer belangrijk ding, van een *geleidelijk* aanbod verzekerd. Het is altijd gevaarlijk te voorspellen, maar laat ons aannemen, dat bij de door mij beoogde verandering in de wetgeving ook speculaties en crises zullen voorvallen. Wat is dan echter het verloop? Eenvoudig, dat er meer aanbod komt, immers de erfpachters verderop zullen ook aanbieden. En dit kan nimmer in het voordeel zijn van grondspeculatie.

Op Regeering en gemeente ruste de eervolle taak, die veel te weinig wordt betracht — men besteedt zijn tijd en aandacht liever aan bedrijven — tijdig voor verbindingswegen te zorgen.

Gaat de ontwikkeling langs deze lijnen, dan is er aan de mogelijkheden van speculatie bij een Indische stad zoo gauw een grens. En er is dan ook m. i. geenerlei reden voor, te zeggen, dat de gemeenschap in de groote steden ervoor behoed mogen worden, dat het door mij bepleite stelsel worde ingevoerd, dat voor de Europeesche bevolking de grondspeculatie er funest door zoude worden, en dat de verjaagde Inlandsche bevolking er het meest door zoude getroffen worden.

Trouwens, wat belet de gemeente, die grondspeculatie wil breken, nóg, ook onder het door mij gevolgde stelsel, landen aan te koopen en aan den man te brengen? Dat de erfpachten op zoo'n land buiten haar bemoeienis voor bouwdoeleinden aan den man zullen komen, zal op grondspeculatie waarlijk geen invloed hebben, want die kleine stukken grond zijn, als gezegd,

---

*) De heer Rückert concludeere niet, dat ik tegen huurcommissie-bepalingen zou zijn. Ik wijs slechts op kwade gevolgen.

voor de grondspeculatie juist zoo lastig en het grootste gevaar. Buitendien houdt de Chinees niets van erfpacht.

Een tweede punt, waaraan de heer Rückert wel zal doen te denken, is, dat de Inlander, die voor de gronduitbreiding wijkt, juist *niet* mede zal bieden tot het hooger maken van de huren in de stad. Zulke menschen, die reeds buiten woonden en hun bedrijf hadden, wijken naar een verder punt. Ik ken er, die al drie maal hebben moeten afstand doen van hun grond, Inlanders en Chineezen.

De heer Rückert roert ten slotte den kleinen woningbouw aan. Maar ik behandelde dit punt reeds in mijn stukje en ik verneem geen argumenten. Ik bouwde zelf een paar kleine woningen en zou op het onderwerp lang kunnen doorgaan. Laat ik mij beperken.

Het is wel merkwaardig, dat dezelfde gemeenten, die de heer Rückert in bescherming neemt, juist met die kleine woningen zoo ongelukkig zijn. De oorzaak is, dat de gemeente slechts duur kan zijn: duur van aanleg, duur ten opzichte van de eischen aan den woningbouw gesteld, duur bij hare diensten en zorgen.

Twee der Inlanderserven van mij deden ± ƒ 5.— in de maand grondhuur. (De Inlander is gewend aan 50 cent of een paar gulden). Toen werd ik verrast met ƒ 60.— straatbelasting, die eerst na requestreeren werd afgewend.

Le mieux est l'ennemi du bien. Waar ik bouwde, zijn kapitale wegen, (die anderzijds weer onvoldoende onderhouden worden), maar ..... even voorbij den gemeentegrond, daar, waar de Inlanders wonen, (want die *wonen* niet op dien duren gemeentegrond), daar begint het met: een modderpoel, die niet eens met puin wordt gestopt. Sado's in grooten getale overnachten dan ook onder den open hemel voor die modderpoelen, en de paarden worden met gevaar voor hunne ledematen over lange, abominabele wegen en paden geleid, die door de kampoengs voeren, waar de gemeenten hare zorgen nog niet hebben uitgestrekt.

Kleine woningbouw! Ach, die bestaat al. Daarin voorziet de Inlander al, maar wat verderop. Waar het nog goedkoop is. Zonder gemeentezorg; zonder gemeentelijk bouw en woningtoezicht, dat hem den bouw onmogelijk maakt. Doch wat die bestaande woningen noodig hebben, is een weg, desnoods van puin, waardoor men ook in den regentijd de kampongs kan bereiken als wanneer bijbouw zal plaats hebben zonder kostbare maatregelen, maar vanzelf.

Doch dit wil de heer Rückert niet. Hij bedoelt het natuurlijk niet, maar wat hij wil is de tegenwoordige toestand. En die komt hierop neer: dat die poelen blijven bestaan. Vooral goed blijven bestaan, want dan is de aankoop van de achterliggende landen misschien nog goedkooper. En dan moeten eerst die Inlanders worden gedelogeerd.

Onteigend. Dan komt er jaren lang een kostbare wegaanleg, afgraving en ophooging met veel renteverlies. En dan worden gemeenteperceelen, zoo

kostbaar mogelijk, *) aan den man gebracht, en wel ..... voor bouwspeculanten. *Niet* voor kleinen woningbouw.

Hierop komt het neer. Doch de gemeenten snijden zich hiermede thans al in de vingers. Ik vermeen, dat over de basisprijzen op het land Menteng der gemeente Batavia al wordt gemarchandeerd, daar men blij zal zijn de erfpachtsperceelen te plaatsen. En de gemeente Meester-Cornelis bracht openlijk hare prijzen omlaag.

Ik geef de voorkeur aan een behoorlijk acces der aangrenzende kampoengs, aan welvaart in die kampoengs en natuurlijke uitbreiding daarvan, boven de ondernemingen der gemeenten, die, ondanks de bekwaamheden daaraan gewijd, het karakter blijven dragen van liefhebberswerk.

Tenslotte begrijpe de heer Rückert mij wel: ik zou de laatste zijn, die mogelijkheid van vervreemding te spoedig toe te laten. Zoolang een aan de stad grenzend land nog een landelijk karakter draagt, blijve het verbod, — dat een der heilzaamste instellingen is in deze kolonie — gehandhaafd. *Valt* echter een land — onder den druk van de uitbreiding der stad, als zoodanig, is onafwendbaar, dat het bouwterrein moet worden — dan eischen billijkheid en verkeer opheffing der beperkende bepalingen.

Mr. A. J. G. MACLAINE PONT.

---

*) Op zich zelf is het zeer wenschelijk, dat de gemeente commercieel is; maar we hebben het over kleinen woningbouw.

Persoverzicht.

The Story of Commercial China, report to the Departement of Commerce, U. S. A.

In het Januari-nummer van het *Mid-Pacific Magazine* is bovengenoemd, door den Amerikaanschen handelsattaché te Peking, Mr. J. Arnold, uitgebracht rapport opgenomen.

De schrijver begint met er op te wijzen, dat, niettegenstaande de geografische ligging het feitelijk meer een Aziatische dan een Europeesche mogendheid doet zijn, Amerika steeds bijna uitsluitend aandacht heeft geschonken aan Europa.

„Hoeveel Amerikanen," zoo vraagt Mr. Arnold, „zijn er, die beseffen, dat *a* de afstand van de Vereenigde Staten (Alaska) tot Azië kleiner is dan die tot Zuid-Amerika; *b* Manilla, op Amerikaansch gebied gelegen, dichter bij China ligt dan Tokio; *c* de Vereenigde Staten sinds 20 jaar een Aziatische kolonie, welke een bijna even groote oppervlakte heeft als het eigenlijke Japan en welker bevolking uit bijna 10 millioen zielen bestaat, hebben geregeerd niet met het zwaard, maar met de school, en aan dit volk een zoo vooruitstrevend mogelijk onderwijssysteem hebben gegeven; *d* de Vereenigde Staten, de bezittingen inbegrepen, een langer kustlijn hebben langs den Stillen Oceaan dan welke natie ook, en waarschijnlijk even lang als Japan en China tezamen; *e* de eerste buitenlandsche consul in China door het Congres van 1784 was afgevaardigd en de Amerikaansche vlag tot ± 1860 in de Chineesche wateren domineerde; *f* de Vereenigde Staten, door de nabijheid, het recht hebben zich als in het bijzonder belanghebbend bij de aangelegenheden van China en het overig deel van het Verre Oosten te beschouwen?"

De schrijver betoogt, dat de toekomst van Amerika grootendeels op den Stillen Oceaan ligt en de geografische ligging het zal dwingen om bij zaken, het Verre Oosten betreffend, een factor van beteekenis te gaan uitmaken. Nu Azië, dat meer dan de helft der bevolking van de aarde heeft, aan het begin staat van ontwikkeling op modern industrieel- en handelsgebied, dient Amerika van den betrekkelijk kleinen afstand te profiteeren.

Mr. Arnold betreurt het, dat zoo weinig Amerikanen op de hoogte zijn met de taal van de landen van het Verre Oosten; dat er van het op de hoogescholen in Amerika gegeven onderwijs zoo goed als niets betrekking heeft op aardrijkskunde, geschiedenis en handel dier landen; dat b. v. een

Amerikaansche universiteit jaren heeft moeten zoeken naar een Amerikaan, in staat om Chineesche taal en letterkunde te doceeren, terwijl omgekeerd tal van Chineezen en Japanners in staat zouden zijn dit aan hun hoogescholen in Engelsch te doen.

Hij acht het verkeerd, dat, zelfs aan de Westkust der V. S., de Amerikaansche studenten wel van de Atheensche geschiedenis ten tijde van Pericles op de hoogte gebracht worden, maar niets leeren van den bloeitijd van kunst en letteren tijdens keizer Ch'ien Lung, tijdgenoot van George Washington; dat zij wel moeten worstelen met de moeilijkheden van de Grieksche oorlogen, maar niets hooren van een der meest beteekenende bewegingen der geschiedenis: de Chineesche revolutie van 1911, welke den weg naar een parlementairen regeeringsvorm opende voor ¼ deel der menschheid.

De schrijver wijst erop, dat tienduizenden Amerikanen Spaansch leeren met het oog op den handel met Zuid-Amerika en er blijkbaar niet aan denken, dat het Verre Oosten een van de grootste markten is, die de wereld heeft aan te bieden. Naar zijne meening dient in dien toestand verandering gebracht te worden, en aandacht geschonken aan studie van Chineesch, Japansch en Russisch. Hiertoe zouden in de hoofdsteden dier landen scholen zijn op te richten met 2-jarigen cursus, elk jaar plaats biedend aan 100 Amerikaansche jongelieden, terwijl aan een 25-tal na afloop van het tweede studie-jaar gelegenheid ware te geven tot het volgen van een hoogeren cursus van 1 jaar. Fondsen voor deze scholen zouden beschikbaar zijn te stellen, evenals beurzen van $ 1200 per jaar, behalve reiskosten, voor abituriënten van Amerikaansche middelbare en technische scholen, zóó te kiezen, dat personen met verschillenden aanleg en uit alle hoeken der Vereenigde Staten op die scholen kwamen. Door een 10-tal jaren van opleiding op deze wijze zou een 500-tal personen per school afgeleverd worden, op de hoogte met taal en gebruiken dier landen. De opleiding van tolken voor den consulairen dienst, thans te Tokio en Peking bestaande (resp. 6 en 10 per 2 jaar) zou dan zijn op te heffen, daar de Regeering door den voorgestelden cursus een ruime keuze zou hebben voor consulaire, diplomatieke en andere diensten. De niet-gekozenen zouden geheel vrijgelaten moeten worden in hun beroepskeuze; ongetwijfeld zullen eenigen naar de Vereenigde Staten terugkeeren, maar met het oog op de groote behoefte in het moederland aan personen, welke goed op de hoogte zijn van de volken en instellingen van het Verre Oosten, kan zulks geen bezwaar geacht worden.

De schrijver betoogt, dat China een buitengewoon rijk terein is voor nasporingen op archaeologisch, geschiedkundig, sociologisch, letterkundig en economisch gebied, daar zijn vier à vijfduizendjarige beschaving thans voor de buitenwereld een ware goudmijn oplevert aan ervaringen en kundigheden, waarvan vele aan Westersche volken nog geheel onbekend is. Voorts biedt China een groot aantal onontgonnen natuurlijke rijkdommen, evenals groote uitgestrektheden in Midden-Azië en Aziatisch-Rusland. Voor het openleggen van deze rijke gebieden voor de moderne beschaving, opdat

de wereld daarbij wel vaart, is samenwerking met- en hulp van Westerlingen noodig, die het Oosten hebben leeren kennen. Wat den handel betreft, zullen Amerikaansche fabrikanten en kooplieden alleen dan de Aziatische markten kunnen gaan beheerschen — waar zij meer kans op succes dan ergens anders hebben — als zij dezelfde werkwijze volgen, welke in het eigen land zoo zeer tot hun succes heeft bijgedragen. Hiertoe behoort het uitzenden van vertegenwoordigers, met het doel vriendschappelijke betrekkingen aan te knoopen met degenen, met wie zij in handelsrelatie willen treden. Waar in China vriendschap groote beteekenis heeft, acht de schrijver het een verheugend feit, dat de Vereenigde Staten reeds aanspraak kunnen maken op China's vriendschap door de juiste en sympathieke houding, welke zij sinds hun 140-jarige betrekkingen met China hebben aangenomen. De Amerikaan is zich echter niet bewust van dit voordeel, daar hij zoo goed als niets van China en zijn bevolking weet. We hebben, aldus de schrijver, honderden menschen noodig, die met den Chinees in diens eigen taal kunnen praten. Daar $^3/_5$ der bevolking, practisch gesproken, één dialect spreekt, het mandarijnsch-Chinees, en het intellectueele deel van de overige $^2/_5$ hiermede ook op de hoogte raakt, terwijl spoorwegen en moderne scholen de bezwaren, verbonden aan het voorkomen van verschillende dialecten, verminderen, is kennis van dit dialect afdoende om in directe aanraking te komen met de Chineezen. Mr. Arnold schrijft de voordeelen, die de Duitschers vóór den wereldoorlog in China behaalden, toe aan hun volharding de volkstaal te leeren en daardoor directe relaties te verkrijgen. Nog eenige voordeelen van kennis der taal worden opgesomd, waarbij gewezen wordt op het moeilijke der Chineesche, Japansche en Russische talen, wat studie in die landen zelf aanbeveling doet verdienen.

Vervolgens geeft Mr. Arnold een kort overzicht van China's geschiedenis, waarbij besproken wordt, wanneer, op welke wijze en met welk doel de verschillende mogendheden vasten voet in dit land kregen of ermede in relatie traden. Tamelijk uitvoerig wordt de ontwikkeling van China in moderne richting tijdens de laatste decennia besproken, vooral na de revolutie van 1911, en de gevolgen van de langdurige isolatie.

„Door het niet-bestaan van spoorwegen of andere moderne verkeersmiddelen," zoo vervolgt Mr. Arnold, „hebben de Chineezen zich samengepakt op een betrekkelijk klein oppervlak, ten gevolge waarvan vele duizenden vierkante mijlen kostelijken grond onontgonnen en slecht bevolkt zijn gebleven en de indruk gewekt wordt, dat het land overbevolkt is. Zeszevende deel van China's bevolking bewoont nog heden ten dage een derde deel van zijn oppervlak. Meer dan 2.000.000 vierkante mijlen van China's grondgebied hebben een bevolkingsdichtheid van minder dan 4 per vierkante mijl. Aziatisch-Rusland heeft 6.000.000 vierkante mijlen met een dichtheid van slechts 5 per vierkante mijl. In deze enorme uitgestrektheid van 8.000.000 mijlen dunbevolkten grond treft men minder dan 8.000 mijl spoorweg en slechts een paar honderd mijl goede automobielwegen aan. De Vereenigde Staten, met weinig meer dan de helft van die oppervlakte, kun-

nen bogen op 265.000 mijl spoorweg en, naar schatting, 250.000 mijl harde automobielwegen.

Men hoeft slechts een reis met de Peking-Suiyan spoorweg naar Midden-Mongolië te maken — een land, dat vóór de komst van den spoorweg even schaarsch bevolkt was als de westelijke vlakten van Amerika — om duizenden Chineezen naar dat land van belofte te zien trekken zonder aangemoedigd te worden door steun van het gouvernement of van ontginningsmaatschappen. Op gelijksoortige wijze is de spoorwegaaleg in Mantsjoerije gevolgd door een millioenen-immigratie uit het overbevolkte Shantoeng, ten gevolge waarvan Mantsjoerije wordt vervormd in een graanschuur voor niet slechts een groot deel van Azië, maar ook voor het Westen. Gedurende de laatste 6 jaar is het vervoer van producten met de Zuid-Mantsjoerijë-spoorweg vermeerderd van 5.000.000 tot 10.000.000 ton. In het jaar 1920 beliep dit 60.000.000 schepels soijaboonen, 20.000.000 schepels tarwe en 17.000.000 schepels maïs, tegen resp. 30.000.000, 650.000 en 4.800.000 in 1915. In de Yangtze-delta woont een bevolking van meer dan 40.000.000 zielen op een oppervlak van 50.000 vierkante mijl, een dichtheid dus van ± 800 per vierkante mijl. De laatste jaren, sedert de beperkende bepalingen tegen vestiging van Chineezen in Harbin zijn opgeheven, is daar een Chineesche stad ontstaan met een bevolking van niet minder dan 300.000 zielen.

In het z. g. West-China, waartoe de provincies Szechwan, Shensi, Shansi en Kansu behooren, wonen 70.000.000 menschen, die van handelsverkeer met het overig deel van China zijn afgesloten en dus ook van dat met het overige deel van de wereld. De 45 à 50 millioen inwoners van Szechwan voorzien even goed in hun behoeften als welk volk ook. Zij konden de zee niet bereiken om zout te winnen en boorden daarom in de aarde tot een diepte van 3.000 voet. De Chengtu-vlakte, 60 bij 40 mijl, onderhoudt een bevolking van 5.000.000 en heeft een irrigatie-stelsel, dat dateert van de 3de eeuw vóór Christus.

Sedert den aanleg van zijn eersten spoorweg, 40 jaar geleden, is China op dit gebied slechts zeer weinig gevorderd. De wijze, waarop concessieverleening aan eenige buitenlandsche maatschappijen plaats had, draagt daarvan de schuld, daar het door de beperkende bepalingen dier concessies moeilijk, zoo niet onmogelijk was, lijnen in de nabijheid der reeds bestaande aan te leggen.

De Chineezen gaan thans de economische waarde van den ijzeren weg inzien en als hun eigen landslieden thuis raken op het gebied van aanleg en exploitatie (een aanzienlijk aantal Chineezen is thans in opleiding voor spoorweg-ingenieur), mogen wij hopen op een sneller vordering van den spoorweg-aanleg.

Van het Wei-bekken naar de Chengtu-vlakte gaande, zal men onderweg koelies tegenkomen, die katoenvrachten van 160 pond op hun rug dragen.

Het vervoer van zoo'n vracht over een afstand van 750 mijl kost 17 (dollar-) cents per dag van 15 mijl, of 14 (dollar-) cents per ton per mijl.

Naar dezen maatstaf kost vervoer over 750 mijl dus $ 106.25 per ton. Per spoor zou dit $ 15 zijn, dus slechts $^1/_7$ daarvan; de Peking-Moekden spoorweg vervoert steenkool voor de Kailan Mijnmaatschappij voor minder dan 1½ (dollar-) cents per ton per mijl. Terwijl het vervoer per koelie 50 dagen duurt, zou dat per spoorweg 2 dagen vergen, wat een verschil van 48 dagen rente van de geldswaarde geeft en het katoen ten goede komt. Daarbij komt, dat de spoorweg het lastige wisselen van geld uitschakelt (waardoor verliezen bij het wisselen voorkomen worden) en langs de lijnen zal trachten naar standaard-gewichten en maten, iets buitengewoon belangrijks in China, waar men 70 verschillende taël- of gewichtseenheden voor zilver en talloos veel gewichten en maten voor handelsartikelen aantreft. Bovendien zal de spoorweg pogen de binnenlandsche douane-stations uit te schakelen, welke een ernstige hinderpaal zijn voor den handel in China. Voorts is de grooter veiligheid tegen diefstallen en struikrooverijen, welke de spoorweg biedt, van groot belang, niet alleen voor het reizigers-, maar ook voor het goederen-vervoer.

Tarwe kost in het Wei-bekken van Shensi, waar het vruchtbare slib na 40 eeuwen oogsten voortgaat met 30 tot 70 zakken per acre op te leveren, een derde van den prijs, die daarvoor in Hankow, 6600 mijl daar vandaan, gevraagd wordt. De kosten van vervoer per kar zijn echter zoo enorm hoog, dat, niettegenstaande dit groote verschil, het geen voordeel zou opleveren om het over een afstand van 300 mijl naar den spoorweg te vervoeren ter verzending naar Hankow.

Sterker nog: het vervoer van tarwe van Seattle naar Hankow (bijna 7.000 mijl) kan plaats hebben voor ongeveer de helft van den prijs, dien het kost om het van het Wei-bekken in Shensi naar Hankow te verzenden.

Soortgelijke toestanden treft men overal in China aan, waar men alleen van transport per koelie, kar of lastdier kan gebruik maken. Niettegenstaande de zeer lage loonstandaard, is dit een ernstig nadeel voor de bevolking.

Over de 260.000 mijl spoorweg der V. S. werd in 1919 1.238.000.000 ton aan goederen vervoerd. In hetzelfde jaar was dit vervoer over de 3500 mijl spoorweg van het Chineesche gouvernement 21.400.000 ton.

De gemiddelde afstand, waarover de goederen vervoerd werden, was op de Amerikaansche spoorwegen 277, die op de Chineesche 97 mijl, terwijl de oppervlakte van China ongeveer $^1/_3$, en zijn bevolking 4 maal zoo groot is als die van de V. S.

Naar schatting heeft China voor een behoorlijk vervoer 50.000 mijl spoorweg absoluut noodig. Aannemende, dat aanleg en uitrusting van spoorwegen in China $ 150.000 per mijl kost, zal de vereischte lengte dus $ 7.500.000.000 eischen. De 3.500 mijl, welke thans worden geëxploiteerd door het Chineesche departement van Vervoerwezen, vertegenwoordigen een waarde van

$ 500.000.000, waarin is begrepen een waarde van $ 120.000.000 aan materiaal. Nog $ 100.000.000 aan materiaal zal in de eerste 2 jaar noodig zijn, een totaal gevend van $ 600.000.000."

Als nauw samenhangend met spoorwegaanleg, bespreekt de schrijver daarop het verleenen van meerdere faciliteiten door de havens en den uitvoer van Shanghai, waarna hij zijn aandacht wijdt aan het brandstoffenvraagstuk.

Hij betoogt, dat weliswaar China's rijkdom aan steenkool en ijzer vaak belagrijk overschat wordt, doch dit land, de V. S. uitgezonderd, het eenige is, dat, aan den Stillen Oceaan liggend, grooten rijkdom aan steenkool heeft. China's steenkool-reserve wordt geraamd op 40 à 50 milliard ton, of 33 pCt. van die van Engeland. De productie der V. S. was in 1920 650.000.000 ton, die van Engeland 280.000.000 en die van China 25.000.000. Gedurende de laatste 8 jaar voerde China 11.300.000 ton steenkolen in en 13.800.000 ton uit.

De verhouding van China's anthraciet-rijkdom tot dien aan bitumineuze kool wordt geschat op 1:3, terwijl deze voor de geheele wereld gemiddeld 1:8 is.

„Het vraagstuk, op welke wijze enkele van China's rijkste steenkoolvoorkomens ontgonnen kunnen worden," zoo vervolgt Mr. Arnold, „zal alleen door lage spoorwegtarieven tot oplossing gebracht kunnen worden. Bij goedkoopen arbeid, zooals in China mogelijk is, kan steenkolen gedolven worden tegen 0.75 à 1.50 dollar per ton.

In zeker opzicht mogen wij China's traagheid op het gebied van moderne-industrieele ontwikkeling beoordeelen naar het in niet grooter mate gebruik maken van zijn steenkolen- en ijzervoorraden.

In de industrieele ontwikkeling der naties hangt de ijzerkwestie samen met die van steenkool. Ook hierbij zijn China's voorraden overdreven voorgesteld. Door onderzoekingen gedurende een zestal jaren is met zekerheid uitgemaakt, dat de ijzerreserve van China 677.000.000 ton bedraagt, te verdeelen als volgt: 91.500.000 ton in de Tsjihli-provincie; 387.000.000 ton in Zuid-Mantsjoerije; 23.000.000 in Sjantoeng; 160.000.000 in de Yangtze-vallei-provincie en 7.500.000 ton in de Foekiën-provincie. De totaal-reserve wordt door deskundigen wel tweemaal zoo groot geacht en mag dus zeker op 1.000.000.000 ton gesteld worden. Volgens deze voorzichtige schatting heeft China dan ongeveer ¼ van de ijzer-reserve der V. S., $^4/_5$ van die van Engeland en $^1/_3$ van die van Frankrijk of Duitschland vóór den oorlog. Thans is China's jaarlijksche productie van ijzererts ongeveer 1.500.000 ton, waarvan zoowat $^2/_3$ in China versmolten wordt. Voor de V. S. waren in 1920 de cijfers van ijzererts en ruw metaal 70 millioen en 36 millioen ton.

Contractueel krijgt Japan uit China voorloopig jaarlijks 1.000.000 ton erts. China's buitengewoon laag verbruikscijfer van ruw ijzer is opmerkelijk. Het is ongeveer 0.0025 ton per hoofd, tegen 0.34 in de V. S., een veelbeteekenend contrast toonend tusschen de industrieele ontwikkeling der beide landen."

De schrijver wijst er op, dat de geringe ontwikkeling voor een groot deel geweten moet worden aan de hooge kosten voor het vervoer van de benoodigde steenkool. Hierdoor is concurreeren met Japansche maatschappijen, als die te Penghsihu in Mantsjoerije, niet mogelijk. Ook hierin kan goedkoop vervoer per spoor verbetering brengen.

Vervolgens bespreekt de schrijver eenige andere mineralen.

„Meer dan 50 pCt. van den wereldvoorraad aan antimonium staat op naam van China. Gedurende den oorlog was naar dit metaal zeer veel vraag, waarvan China groot profijt heeft gehad.

Wat de tinproductie aangaat, volgt China op de Maleische staten en Bolivia. De uitvoer daarvan beliep in 1920 15 millioen dollar. Nagenoeg alles was afkomstig uit de Yunnan-provincie. De Kwangsi- en Hunaoprovincies hebben wel tinvoorraden, maar ook hier staan de moeilijkheden op vervoergebied de ontginning daarvan in den weg. China is tamelijk arm aan koper: het grootste deel der voorraden van dit metaal, dat zoo'n groote rol heeft gespeeld in kunst en nijverheid, is vermoedelijk uitgeput.

Lood en zink worden in Hunan en Yunnan aangetroffen. Zooals de toestand thans is, is het niet loonend deze voorraden te ontginnen. De politieke moeilijkheden en het tekort aan vervoermiddelen in Hunan zijn ten deele verantwoordelijk voor de huidige inactiviteit. Gedurende den oorlog verscheepte China veel wolfram, molybdeen en mangaan, welke metalen in de staal-industrie een rol spelen, maar de plotselinge prijsdaling en andere ongunstige factoren leidden tot een gebrek aan vraag. Het locale verbruik is tot heden onvoldoende om voortzetting der productie loonend te maken.

Hoewel China zeer veel zilver verbruikt — het volgt direct op Britsch-Indië — produceert het dit niet, zoodat dit metaal, dat in het economische leven van het Chineesche volk zoo'n belangrijke rol speelt, moet worden ingevoerd.

Wat petroleum betreft, zijn de onderzoekingen nog niet ver genoeg gevorderd om een oordeel te kunnen vellen. De algemeene indruk der geologen is echter, dat China voorraden heeft, die van gewicht kunnen zijn in het toekomstig economisch leven van het land. Ook hier is de vervoer-kwestie weer van veel belang. China is rijk aan kalksteen en andere stoffen, noodig voor het vervaardigen van portland-cement, en een cement-industrie is zich aan het ontwikkelen. Daar er geen toegankelijke wouden zijn en timmerhout dus niet verkregen kan worden, is het cement als bouwmateriaal enz. van groote waarde. Voor de wegenverbetering, waaraan thans begonnen wordt, zullen groote hoeveelheden cement noodig zijn."

Mr. Arnold wijst erop, gedurende de laatste 10 jaren China vrij belangrijke schreden vooruit heeft gedaan op modern industrieel gebied, ten gevolge waarvan het economische leven der Chineezen een omwenteling doormaakt. Shanghai is het voornaamste industrie-centrum geworden, dank zij de ligging dier stad in het hartje van het dichtst bevolkte deel van het

rijk, het goedkoope vervoer en de verstandige politiek van het gemeentelijk electrisch bedrijf. Hankow, Tientsin, Canton, Woesih en andere steden zijn bezig zich snel te ontwikkelen tot moderne nijverheidscentra.

Als belangrijke industrieën noemt de schrijver o. m. katoenspinnerijen, meelfabrieken, fabrieken voor geconserveerde levensmiddelen, scheepsbouwwerven, ijzergieterijen, staalfabrieken, looierijen, lucifersfabrieken, oliefabrieken, drukkerijen, zijdefabrieken, parfumerie-fabrieken, smelterijen, suikerfabrieken, sigaretten-fabrieken, wolspinnerijen, zaagmolens, glasfabrieken, papiermolens, distilleerderijen en brouwerijen, cementfabrieken, porceleinfabrieken.

Mr. Arnold wijst op de groote winsten der katoenindustrie: spinnerijen, waarbij kapitaal, leiding, arbeiders, materiaal, kortom alles Chineesch is en welke haar producten op Chineesche markten afzetten, keeren thans meer dan 50 pCt. dividend uit.

Het verdient vermelding, dat China in 1920 invoerde voor $ 125.000.000 aan katoengarens, $ 265.000.000 aan katoenen stoffen en 192.000 balen (1 baal = 477 pond) ruw katoen. De uitvoer in dat jaar was $ 4.500.000 aan katoengarens, $ 7.500.000 aan manufacturen en 105.000 balen katoen. Uit deze cijfers blijkt, dat het nog geruimen tijd zal duren, voordat China in eigen behoeften kan voorzien. Shanghai met omstreken is vrijwel het middelpunt der katoen-textielindustrie. Hankow, Tsingtao en Tientsin volgen in belangrijkheid op Shanghai. Deze laatste stad schijnt echter het Chineesch Manchester te zullen worden.

Vervolgens bespreekt Mr. Arnold — na nog even aangestipt te hebben, dat de katoenindustrie in China veelal huisnijverheid is en de weefgetouwen grootendeels door de vrouwen en kinderen gehanteerd worden — het voorkomen van katoen in China en de pogingen, welke worden aangewend, om de soort te verbeteren en een grootere productie per acre te verkrijgen. De normale productie wordt op 3 tot 6 millioen balen geschat en China als derde in de rij der katoenproduceerende landen geplaatst.

Hierop wordt de zijde-industrie in beschouwing genomen en in verband daarmede eenige cijfers, de V. S. betreffende, gegeven.

Van 1874 tot 1921 steeg de invoer van ruwe zijde in de V. S. van 1 millioen op 47 millioen pond; het pond op $ 8 stellend een waarde vertegenwoordigend van bijna 400 millioen dollars. De veronderstelling, dat het overgroote deel hiervan uit het land, dat de zijde het eerst kende, komt, is echter onjuist; meer dan 80 pCt. komt uit Japan, minder dan 20 pCt. uit China. Het Chineesche product is wel geschikt voor handbewerking, maar leent zich minder goed voor machinale bewerking.

Door doelmatige demonstraties is het den Amerikaanschen zijde-afnemers echter gelukt de Chineesche zijdetelers te bewegen de verlangde soort te leveren, waardoor b.v. Canton thans 40.000 balen, d.i. meer dan tweemaal zooveel als vroeger, naar de V. S. uitvoert.

Daarop overgaande tot bespreking van het arbeidsvraagstuk, merkt Mr. Arnold op, dat op de arbeidsprestatie van den Chineeschen werkman weinig of niets valt aan te merken. Dat China tot nog toe geen fabrieksverordeningen of arbeidswetgeving heeft, is een bewijs van de achterlijkheid van het land op modern industrieel gebied. De werkuren zijn lang, tienduizenden jonge kinderen zijn in de industrie werkzaam, de gezondheidstoestand laat te wenschen over en de loonen zijn laag.

Mr. Arnold geeft het volgend staatje van de gemiddelde loonen in Shanghai:

Unskilled.

Koelies	25 tot 35	(dollar-)cents	per	dag	van	10	à	12 uur.
Fabrieksarbeiders	30 tot 40	„	„	„	„	9	„	10 „
Fabrieksarbeidsters	20 „ 25	„	„	„	„	9	„	10 „
Kinderen	10 „ 20	„	„	„	„	9	„	10 „

Skilled.

Metselaars	50	(dollar-)cents	per	dag	van	9	à	10 uur.
Steenhouwers	60 tot 80	„	„	„	„	9	„	10 „
Timmerlieden	50 „ 80	„	„	„	„	9	„	10 „
Schilders	50 „ 70	„	„	„	„	9	„	10 „

Machinisten of werktuigkundigen $ 1 tot $ 2 per dag van 9 uur.
Ingenieurs $ 50 tot $ 100 per maand.
Meesterknechts $ 40 tot $ 90 per maand.
Spoorwegmachinisten $ 45 tot $ 50 per maand.

Gedurende de laatste 3 jaren zijn de loonen met ongeveer 25 pCt. gestegen.

Mr. Arnold bespreekt voorts de fabricatie van plantaardige oliën, welke in de toekomst wellicht in belangrijkheid de textielindustrie nabij zal komen, om daarop over te gaan tot een beschouwing over de ontwikkeling der meelfabricatie en de moeilijkheden, welke deze heeft moeten doormaken alvorens loonend te zijn.

In 1920 voerde China bijna 3.000.000 vaten meel uit, terwijl het 10 jaar daarvóór die hoeveelheid invoerde en niets exporteerde. Hetzelfde jaar wijst een tarwe-uitvoer van 20.000.000 schepels aan, grootendeels uit Mantsjoerije. Betrouwbare gegevens omtrent de hoeveelheid in China geproduceerde tarwe ontbreken. Klaarblijkelijk is zij meer dan 100.000.000 schepels.

Onder de artikelen, die een minder voorname plaats innemen in China's handel, noemt de schrijver eieren, waarvan de uitvoer in 1920 650.000.000 stuks bedroeg, voor een waarde van $ 7.000.000, tegen $ 17.000.000 aan eidooiers en eiwit

„Het Chineesche volk," vervolgt de schrijver, „gaat de voedingswaarde van melk, in het bijzonder voor kinderen, inzien en de invoer van gecondenseerde melk neemt belangrijk toe. Een toename der zuivelbereiding in het

land zal hiervan het gevolg kunnen zijn. Door op moderne wijze te werk te gaan, zal China's voedselproductie vermeerderd kunnen worden."

Daarop wijdt Mr. Arnold eenige woorden aan de veelvuldig voorkomende hongersnooden.

„Zelfs in die deelen van het land, welke reeds sinds eeuwen bebouwd worden, zijn verbeteringen mogelijk, die in het economische leven van het volk een ommekeer teweeg zullen brengen. Om een voorbeeld te noemen: de hongersnood in Noord-China van 1920 zou voor een groot deel te lenigen zijn geweest, indien de bevolking door middel van pompen of windmolens het water, ver onder den grond aanwezig, had kunnen bereiken. Irrigatiewerken in Noord-China kunnen dit landsdeel bevrijden van de rampzalige droogte. Diep ploegen zal er veel toe kunnen meewerken om de vochtigheid van den grond te bewaren en om overstroomingen na ongewoon hevige regens te voorkomen. Herbebossching zal hiertoe ook veel kunnen bijdragen."

„Een van de grootste moeilijkheden," merkt de schrijver op, „waarmede de Chineesche landbouwer heden ten dage te worstelen heeft, is het sluiten van een leening op zijn oogst tegen eenigszins billijke voorwaarden. China's economische positie wordt door den woeker ernstig geschaald. Als een landbouwer 30 pCt. interest voor de door hem opgenomen gelden moet betalen, is er niet veel kans, dat hij geld naar de bank zal kunnen brengen.

Het wegenvraagstuk, van zooveel belang voor de welvaart van een landbouwend volk (80 à 85 pCt. van China's bevolking is landbouwer), is in het Noorden moeilijker dan in het rijst-produceerende Zuiden, dat bedekt is met een netwerk van kanalen. Het Amerikaansche Roode Kruis was dan ook zoo verstandig om, bij de pogingen tot leniging van den hongersnood, zijn geheele aandacht te wijden aan wegenaanleg. Meer dan 1000 mijl werd toen aangelegd, wat $ 2.000.000 kostte."

Na even aangestipt te hebben, dat China het meerdere succes van andere landen in den wereldthee-handel grootendeels te wijten heeft aan het gemis aan eenheid in de afgeleverde soort en hoeveelheid, derhalve aan gebrek aan organisatie, bespreekt de schrijver het bankwezen.

„Enkele der moderne Chineesche banken zijn niet langer uitsluitend wisselkantoor, maar verrichten het werk der Westersche banken. De voordeelen van coöperatie worden thans door de bankiers op waarde geschat. Voor het eerst in de geschiedenis van China's bankwezen kwamen Chineesche bankiers uit verschillende deelen van het land in 1920 bijeen om zaken van gemeenschappelijk belang te bespreken. Zij vormden een consortium om deel te nemen in leeningen van het gouvernement, daarbij stipuleerend, dat een zeker contrôle op het besteden der geleende gelden vereischt is."

„De Chineezen," vervolgt Mr. Arnold, „worden gewoonlijk aangemerkt als bekwame zakenlieden; zij hebben een schat van ondervinding opgedaan op handelsgebied. Nu een nieuw tijdperk is aangebroken, is China een land van onbegrende mogelijkheden. De buitenlandsche handel van de V. S. beliep

in 1920 $ 26.000.000.000: als in China de buitenlandsche handel per hoofd even groot was als die in de V. S., zou dat bedrag $ 100.000.000.000 in plaats van $ 2.000.000.000, moeten zijn.

De hulpbronnen van het land maken dit mogelijk, maar voordat dit cijfer bereikt is, zal de binnenlandsche handel zich noodzakelijkerwijze enorm moeten ontwikkelen."

„Gaat men de ontwikkeling der laatste 20 jaar na," merkt Mr. Arnold tenslotte op, „dan ziet men, dat China in dat tijdvak verbazende stappen vooruit heeft gedaan. Jong-China heeft zijn tekortkomingen en niemand ziet dat beter in dan het Chineesche volk zelf. Het is echter heel wat gemakkelijker om op te merken, dat iets verkeerd is, dan den weg aan te geven, waardoor hierin verbetering valt te brengen. Het volk verdient de vriendelijke, behulpzame sympathie van de buitenwereld.

De veranderende toestand, waarmede het Chineesche volk thans rekening dient te houden, brengt met zich mede het afstand doen van het eenvoudige leven, dat voor dit volk gedurende zooveel eeuwen karakteristiek was, en toepassing der moderne wetenschap op het leven in al zijn schakeeringen. Dit beteekent spoorweg-, fabrieks- en kantoor-bedrijvigheid. Dit brengt mede groepsbedrijvigheid. Het individualisme moet plaats maken voor collectieve organisatie. Tenzij de mensch als machine het tegen den nieuwen gang van zaken kan volhouden, zal het nieuwe China een mislukking blijken. Eerstens moet de gezondheidszorg voor het individu krachtig ter hand genomen worden. De moderne geneeskunde, chirurgie en hygiëne moeten het individu beschermen. Gelukkig is de Rockefeller-stichting China bij het aanmoedigen van de moderne gezondheidszorg te hulp gekomen op een van ruim inzicht getuigende wijze."

„Voor het Westen van groot belang," aldus besluit de schrijver, „zijn de onbegrensde mogelijkheden op het gebied van handel en industrie, welke de wereld zullen geopend worden, zoodra China's gedaanteverwisseling in een modern economisch land voltooid zal zijn."

De Semarangsche zeehavenplannen.

In de *Locomotief* van Februari j.l. zijn onder bovenstaanden titel een reeks bijdragen opgenomen: in de eerste plaats een nota van de groote scheepvaart-maatschappijen, waarin een afkeurend oordeel over deze plannen is neergelegd, in de tweede plaats een bestrijding van dat oordeel door de zeehavencommissie. Het betoog der scheepvaart-maatschappijen voerde tot de conclusie, dat het bouwen van een zeehaven voor Semarang op het oogenblik niet urgent is. De thans geprojecteerde haven heeft slechts ten doel de reede dichterbij te brengen en handhaaft het prauwvervoer in zijn vollen omvang. De voordeelen zouden dus alleen gezocht moeten worden in het werken der schepen in stiller water dan op de reede. De ongunstige ligging van Semarang zou echter het graven van een lange, nauwe, onbeschutte geul noodzakelijk maken, waaraan groote nautische en technische

bezwaren verbonden zijn. De ondervinding der laatste jaren doet belangrijke overschrijding van de kosten van aanleg en exploitatie vreezen. De geprojecteerde haven zou zoowel voor handel als scheepvaart veel duurder uitkomen, dan de tegenwoordige prauwhaven en dan een haven als Soerabaja, zonder dat daar tegenover belangrijke voordeelen kunnen worden gesteld. De haven is bovendien te klein voor de grootere schepen, die tegenwoordig Semarang aandoen. De reederijen achten het daarom niet verantwoord in deze tijden van economische crisis met een dergelijk kostbaar en riskant werk een aanvang te maken.

Dit zijn tijden van bezuiniging, bekrimping, spaarzaamheid. De lasten, die op handel, industrie, landbouw en scheepvaart drukken, zijn reeds te zwaar; men verzware ze niet door het doen uitvoeren van kostbare, voorloopig nog onnoodige werken. Terecht werd de bouw van de zeehaven Semarang door de Regeering uitgesteld; men volge in deze dit goede voorbeeld en beperke zich tot de hoogst noodige uitgaven, op welk gebied dan ook.

In het rekest werd vermeld, dat enkele andere punten uit het ontwerp-de Iongh, welke aan een nadere beschouwing onderworpen konden worden, nog onbesproken zijn gelaten, omdat het naar voren gebrachte voldoende motiveering scheen voor de uitspraak van de onderteekenaars, dat zij ten sterkste gekant zijn tegen elk plan om in de huidige omstandigheden een aanvang te maken met het bouwen van een zeehaven voor Semarang.

De zeehavencommissie heeft in haar antwoord in de eerste plaats betoogd, dat Semarang wel degelijk een zeehaven noodig heeft. Zij wijdt daarbij vooral aandacht aan de toekomst der suikerindustrie in het achterland van de haven. Semarang is thans de natuurlijke afscheephaven van 45 suikerfabrieken, over het algemeen financieel sterk staande ondernemingen. Midden-Java is in vele opzichten bevoorrecht, wat de kansen voor een loonende suikerindustrie betreft; de dichte bevolking, vruchtbare bodem en uitstekende irrigatie vormen bijzonder gunstige factoren voor de cultuur. Mocht in de suikercultuur een langdurige crisis gaan heerschen, dan zullen de fabrieken in Midden-Java nog de meeste kans hebben het hoofd boven water te houden, zoodat juist voor Semarang als haven de toekomst er in dat geval minder donker zou uitzien. Men ziet dan ook in het achterland geen inkrimping, maar veeleer uitbreiding der suikercultuur. In het Djokjasche werden uitgebreide tabakscomplexen in riettuinen omgezet; in 1922 werd weder een nieuwe fabriek geopend. De productie van de te Semarang afgeleverde suiker nam toe, in 1921 met 193.000 picols ten opzichte van het vorig jaar, in 1922 weder met 860.000 picols meer dan in 1921; voor 1923 wordt het cijfer op 200.000 tot 250.000 picols meer dan in 1922 geraamd. Eenige uitbreidingen, met honderden bouws, van bestaande rietaanplantingen worden vermeld, verder de bouw van een nieuwe fabriek „Kedong Banten" met 1000 bouw aanplant, welke in 1924 in bedrijf komt. De totale uitbreiding van den rietaanplant in de allernaaste toekomst wordt op 4500 bouws geschat, waarvan een productievermeerdering met 700.000 pikols wordt ver-

wacht. De rietcultuur vertoont verder een stijgend cijfer voor de suikerproductie per bouw; op grond van dit alles meent de commissie rekening te moeten houden met de mogelijkheid, dat binnen afzienbaren tijd de suikeruitvoer te Semarang 25 pCt. en zelfs meer zal bedragen, dan thans. Vermeerdering van suikeruitvoer sluit vermeerdering van den invoer in zich. De tegenwoordige toestand belemmert de ontwikkeling van Semarang als haven. De commissie acht de aanleg van een zeehaven voor Semarang op den duur een levensbelang. Dat de Regeering thans voorloopig ervan heeft afgezien dien aanleg zelf ter hand te nemen, staat in verband met den toestand van 's Lands financiën, niet met een ongunstig oordeel over het plan. De commissie acht het een voordeel, dat daardoor de gelegenheid geschapen wordt voor particulier initatief; zij verwacht, dat daaraan verbonden zal worden het niet te onderschatten voordeel van een beheer der haven door belanghebbenden.

De commissie behandelt dan de kwestie der tijdsbesparing, welke voor de schepen bij uitvoering der havenplannen zou worden verkregen. In de nota-de longh was zij geraamd op 0.3 etmaal per schip. In de scheepvaartnota werd betoogd, dat daaromtrent geenerlei zekerheid bestaat. Het binnenvaren naar de havenkom door een 3 K.M. lange geul, het manoevreeren binnen de beperkte ruimte dier kom zou veeleer tijdsverlies geven. De tijdsbesparing, doordat op z. g. onwerkbare dagen zal kunnen worden gewerkt, acht zij ook onzeker; dikwijls zal wegens andere oorzaken op die dagen toch niet kunnen worden gearbeid. De commissie stelt een uitvoerig gedocumenteerd betoog daartegenover, gegrond op gegevens over 1920 en 1921, waarin berekend wordt, hoeveel het oponthoud tengevolge van Westmoesson-invloeden in 1920 en 1921 bedragen heeft; het cijfer komt neer op rond 0.35 etmaal; in verband met het feit, dat de Westmoesson 1920 een zeer slappe, die voor 1921 als een matige beschouwd moet worden, is dit cijfer eer een minimum dan een gemiddelde te achten. De geldelijke besparing, uit de tijdsbesparing voortvloeiende, wordt op ƒ 367.500 berekend. Ook in den Oostmoesson zal besparing van tijd worden verkregen, doordat de schepen een korter verbinding met den wal krijgen; de commissie neemt aan, dat deze besparing het tijdsverlies, veroorzaakt door het gebruik maken van de haven, zal goedmaken.

De bezwaren van de scheepvaart tegen de geul zijn gedeeltelijk van technischen aard: de commissie meent, dat het gewijzigd ontwerp daaraan voldoende tegemoet komt. De nautische bezwaren betreffen voornl. de onvoldoende uitloopruimte in de havenkom; de commissie acht deze bezwaren niet gegrond en meent er, wanneer zij in de praktijk mochten blijken te bestaan, zonder veel kosten aan te kunnen tegemoet komen. In de omstandigheid, dat een hoogst enkele keer een in de scheepvaartnota als voorbeeld genoemd schip met 31.5 Eng. voet diepgang geheel afgeladen van de haven gebruik zal maken, heeft de commissie gemeend geen aanleiding te moeten zien de op 10 M. gestelde diepte der vaargeul en het gedeelte der haven,

voor groote schepen gereserveerd, te herzien, daar in zulk een uitzonderingsgeval de haven toch met hoog water door zulk een schip kan worden bereikt en verlaten.

Tenslotte spreekt de commissie uit, hoe de scheepvaartnota een teleurstellenden indruk op haar maakte.

Tal van daarin geopperde bezwaren toch komen in aanmerking om met medewerking der scheepvaart te worden uit den weg geruimd, doch het zwaartepunt van haar sterke tegenkanting moet wel gezocht worden in haar verklaringen, dat zij de financieele consequenties van een verbetering der haventoestanden, als te Semarang beoogd, niet kan aanvaarden en nu, noch in de toekomst, een verhooging van havenkosten, in welken vorm dan ook, kan dragen.

In het in deze verklaringen opgesloten beginsel is volgens de commissie de traditioneele voortvarendheid der Nederlandsche scheepvaart verre te zoeken, terwijl het principe ook voorbeschikt lijkt om te worden verlaten, wijl de scheepvaart, indien zij daarbij zoude persisteeren en remmend gaan werken op de verbetering van haventoestanden, op den duur zelve mede dupe daarvan zou worden.

De commissie doet dan een beroep op de scheepvaart om door overleg met haar tot een bevredigend plan te komen.

In een reeks opstellen onder den titel: „Is bezuiniging in het havenbeheer mogelijk?" wordt in de *Locomotief* van 9 en 10 Februari de nota der reederijen aan de Regeering en de beantwoording ervan door den directeur der B. O. W. besproken. Deze nota ging uit van de stoomvaartmaatschappijen Nederland, Rotterdamsche Lloyd, Oceaan, K.P.M. en de Java-China-Japan lijn; aanleiding ertoe was het voornemen der Regeering de verschillende haventarieven hier te lande te verhoogen. Volgens deze nota bestaan tegen een dergelijke verhooging ernstige bezwaren, welke uiteengezet worden aan de hand van de volgende punten:

1e. De zeer moeilijke tijden, die speciaal de scheepvaart (in het algemeen) thans doormaakt, gepaard aan den zorgwekkenden toestand, waarin verschillende groote scheepvaartmaatschappijen reeds verkeeren,

2e. de zeer wisselvallige begrootingspolitiek der Regeering,

3e. de gevolgen van de verhooging der haventarieven,

4e. het rentabiliteitsprincipe,

5e. de middelen om zonder verhooging der op de scheepvaart drukkende lasten het door de Regeering beoogde doel te bereiken.

Deze punten worden dan verder nader uitgewerkt. De moeilijke tijden voor de scheepvaart zijn een gevolg van de slapte in het bedrijf, blijkende uit het opleggen van schepen (van de Nederland 14, van de Rotterdamsche Lloyd 13 schepen). Verhooging der lasten zou de bestaanszekerheid der maatschappijen bedreigen, waarom verhooging der haventarieven een gevaar geacht wordt voor de geheele economische ontwikkeling van Ned.-Indië. De zeer wisselvallige begrootingspolitiek der Regeering wordt met cijfers geïllustreerd; bij het opmaken van de begrootingen der havens voor 1923 is in vele

opzichten met de werkelijkheid hoegenaamd geen rekening gehouden. Om een voorbeeld te noemen, werd voor de haven van Soerabaja bij een ontvangst aan havengeld van ƒ 943.792 in 1920, deze voor 1921 geraamd op ƒ 801.000, voor 1922 op ƒ 1.250.000 en voor 1923 op ƒ 1.350.000, een raming van vermeerdering van inkomsten, die, blijkens de daarbij behoorende noot, gebaseerd was op de inkomsten in 1921. Bedoelde inkomsten over 1921 moeten bij het opmaken der begrooting 1923 echter reeds grootendeels bekend zijn geweest, en daaruit had zeer voldoende moeten blijken, dat een sprong van ƒ 800.000, geraamd voor 1921, op ƒ 1.350.000 voor 1923, zonder dat van verhooging der tarieven werd gesproken, geheel ongemotiveerd moet worden genoemd.

Op dezelfde onverklaarbare wijze werd voor Makasser van ƒ 40.000 ontvangsten aan havengeld in 1920 gesprongen op ƒ 200.000 in 1922 en 1923, en voor Emmahaven van ƒ 91.459 in 1920 eveneens op ƒ 200.000 in 1922 en 1923.

Nadat gebleken was, dat deze ramingen te optimistisch gesteld waren, is de Regeering tot een ander inzicht gekomen. Zij verwacht thans groote tekorten op de exploitatie van verschillende havens en heeft daarom de havendirecteuren aangeschreven maatregelen te nemen om de havens zichzelf te doen bedruipen. Deze trachten dat te bereiken door de tarieven op te zetten. De rekestranten vreezen, dat thans te zeer onder den indruk der tegenvallers in de inkomsten wordt gehandeld en dat naar vermeerdering van inkomsten wordt gestreefd, waar vermindering van uitgaven het doel moest zijn. Voor 1923 zijn de bedrijfsuitgaven ook veel te hoog geraamd. Voor 1921 was het totaal der bedrijfsuitgaven voor alle havens nog geen 6 millioen; voor 1923 werd voor Tandjong Priok en Soerabaja samen reeds meer geraamd en voor het totaal van alle havens ruim 11 millioen, zonder dat sinds 1921 belangrijke nieuwe havenobjecten in gebruik genomen zijn.

Daarna worden de gevolgen van de verhooging der tarieven besproken en de volgende opgenoemd:

a. een belemmering van de scheepvaart op Ned.-Indië, en als gevolg daarvan een bevordering der scheepvaart op buitenlandsche havens in de nabijheid van Ned.-Indië, die niet tot dergelijke verhoogingen overgaan,

b. een onbillijke verzwaring van de belastingen der scheepvaart, die bij de huidige conjunctuur niet in staat is deze belastingen weer op derden af te wentelen.

Bij vergelijking van Ned.-Indische havens in de onmiddellijke nabijheid, n. l. Singapore, blijkt dadelijk, dat schepen, die ter reede van Singapore lossen en laden, met geenerlei heffing vanwege de haven worden belast, hetgeen reeds een belangrijk geldelijk verschil beteekent met het havengeld, dat te Tandjong-Priok en Soerabaja wordt geheven, en voorts in schrille tegenstelling staat tot het voornemen van den directeur der haven van Semarang, die zelfs een zeehavengeld wil heffen voor het ankeren van schepen in open zee.

Bovendien zijn de tariven voor het meeren aan den steiger te Singapore zoo laag, dat zij nooit een belemmering voor de scheepvaart kunnen zijn. Zij zijn zelfs eenigen tijd geleden verlaagd; gedurende de hoogconjunctuur is een reserve gevormd, welke daarvoor kon worden gebruikt. Ook elders, o. a. in verschillende groote havens in Europa, werden de haventarieven in den laatsten tijd belangrijk verlaagd, niet, omdat de havens zich bedruipen, maar omdat de scheepvaart de tarieven eenvoudig niet meer kon betalen. In Ned.-Indië is de toestand voor de stoomvaartbedrijven niet anders, waarbij nog komt, dat hier naburige vreemde havens goedkooper tarieven aanbieden. In dit verband wordt de aandacht gevestigd op de functie van Singapore als doorvoer- en overscheephaven, eenzelfde functie als waaraan Makasser zijn opbloei als haven dankt. Beide havens concurreeren dus in bijzondere mate met elkaar. Toch heeft de directeur van de haven van Makasser verzwaring der lasten voorgesteld, zelfs een nieuwe belasting, het z. g. goederengeld. Wordt dit ingevoerd, dan ontstaat gevaar, dat men naar Singapore als overscheephaven zal doorstoomen. Verhooging van de tarieven voor het inhuren van havenobjecten op langen termijn zal de reederijen huiverig maken daartoe over te gaan, zoodat het gouvernement ermede zal blijven zitten. Houdt men daarbij aan het rentabiliteitsprincipe vast, dan zal niet alleen van een voldoend gebruik van kaderuimte geen sprake zijn, maar de scheepvaart zelfs ervan worden afgehouden een aanvrage tot inhuur in te dienen.

In aansluiting op het voorgaande verdient nog bijzondere vermelding, dat door den directeur der haven van Semarang de heffing van een zeehavengeld is voorgesteld.

Waar Semarang in het geheel geen zeehaven bezit, moet het werkelijk geheel verwerpelijk worden geacht voor die plaats, waar de schepen in open zee ankeren en werken, een zeehavengeld te heffen. Weliswaar is het rekestranten bekend, dat het havengeld moet beschouwd worden als een z. g. sluitpost, en dus in zooverre verschilt van de andere havenretributies, die voor het gebruik van een bepaald object worden geheven, maar niettemin moet toch aan de heffing van zeehavengeld het bestaan van een zeehaven, die aan de schepen een rustige ligging biedt, verbonden zijn. Waar nu te Semarang daarvan in geen enkel opzicht kan worden gesproken en om diezelfde reden ook elke vergelijking met een haven als Soerabaja mank moet gaan, wordt vertrouwd, dat niet tot invoering van een zeehavengeld zal worden overgegaan.

Ten slotte wijzen de rekestranten er op, dat in deze tijden de scheepvaart haar nieuwe lasten niet zal kunnen afwentelen op afschepers en geconsigneerden, want de vrachten dalen nog steeds. De maatschappijen der groote vaart moeten haar vrachten doen concurreeren met die van uit havens als Singapore, zoodat, willen bedoelde maatschappijen de concurrentie met buitenlandsche lijnen kunnen volhouden, zij bij verhooging der haventarieven van Ned.-Indië, zonder dat de overeenkomstige tarieven in de naburige

havens eveneens verhoogd worden, zonder meer verplicht zullen zijn die verhooging geheel zelf te dragen.

Het zal duidelijk zijn, dat om alle bovengenoemde redenen de mogelijkheid voor Ned. scheepvaartmaatschappijen om zich door deze economische crisis heen te slaan, door een dergelijke regeeringspolitiek ten zeerste wordt verkleind; in de eerste plaats door het bedrag, waarmede de lasten dier maatschappijen worden verzwaard, maar bovendien ten gevolge van de vergrooting der onzekerheid omtrent hare bedrijfsuitgaven, die door deze plotselinge wending in de regeeringspolitiek wordt geschapen.

Zooals reederijen hierboven reeds vermeldden, is het juist het streven van elk particulier bedrijf in het algemeen, maar van de in zorgwekkenden toestand verkeerende scheepvaartmaatschappijen in het bijzonder, om de uitgaven zooveel mogelijk te drukken ten einde tot een zoodanigen toestand te geraken, dat in elk geval haar voortbestaan verzekerd blijft.

Om tot dien noodzakelijken eisch van exploitatie te komen, is echter de volle medewerking van de Regeering onontbeerlijk, terwijl, wanneer zooals thans blijkt, de Regeering geheel onverwachts en op het meest ongunstige tijdstip overgaat tot verhooging der lasten en dus der uitgaven van de scheepvaartmaatschappijen, het vertrouwen in die zoo noodzakelijke medewerking wordt verloren. Er bestaat n.l. geenerlei zekerheid meer, waartoe deze politiek in de naaste toekomst zal voeren, zoodat de Regeering door invoering van de thans voorgestelde maatregelen de onzekerheid van de bestaansvoorwaarden der scheepvaart-maatschappijen op ernstige wijze vergroot.

In het nummer van 10 Februari wordt een overzicht gegeven van het antwoord, door den directeur der B.O.W. op de boven weergegeven nota ingediend. De departementschef trekt niet in twijfel, dat de scheepvaart thans moeilijke tijden doormaakt en hij vraagt zich af, of nieuwe lasten, welke op de goederen behooren te drukken, ook thans door tusschenkomst van de scheepvaart moeten worden geïnd. Vroeger werden die lasten door de scheepvaart, veelal met eenige winst, op de goederen verhaald; thans zal dat voor vele goederen niet meer mogelijk zijn. De nieuwe havenlasten bedragen echter slechts in enkele gevallen circa 1 pCt. van de waarde der goederen, meestal minder, terwijl de schommelingen in de marktprijzen veel grooter zijn; bij rubber b.v. is de marktprijs met 75 pCt. gestegen. Ook bij den import zijn veel marges op te sporen, waar de nieuwe havenlasten de levensbelangen niet zullen aantasten. Het zal echter eenigen tijd duren, voor zulke nieuwe lasten den weg naar die plaatsen gevonden hebben. De moeilijkheid is dus, dat, terwijl de bestaande lasten automatisch doordrukken, waar deze druk het best verdragen kan worden, de nieuwe lasten nog pijnlijk kunnen drukken op verkeerde plaatsen, waarin een argument voor stabiliteit van indirecte belastingen te zien is.

Wat betreft den verhuur van kadeterreinen voor diepgaande schepen, staat men voor een moeilijkheid. De aanleg ervan kost thans ƒ 12.000 — ƒ 15.000

per strekkenden meter; zij zouden dus een huur van ƒ 800 — ƒ 1000 moeten opbrengen om rendabel te zijn; er wordt slechts ƒ 500 — ƒ 750 voor gevraagd. Een jaar geleden had de scheepvaart tegen dergelijke huurprijzen ook geen bezwaar; thans poogt zij voor langer termijn voor lager prijzen in te huren. De directeur zou op dit punt niet willen toegeven, al lijdt men dan in den eersten tijd ook groot verlies.

Uitvoerig gaat de directeur in op de door de scheepvaartmaatschappijen aangeraden versobering. Volgens de raming voor 1924 vormen de uitgaven voor personeel slechts 15 pCt. van de totale uitgaven van alle havens tezamen. De reederijen doen niet voldoende recht wedervaren aan hetgeen in dit opzicht verricht is. Voor Tandjong Priok waren voor 1922 de bedrijfsuitgaven geraamd op ƒ 3.060.125 en zal ƒ 2.260.000 worden uitgegeven Voor Soerabaja zijn die cijfers ƒ 3.786.503 en ƒ 2.250.000.

Verder is, om de havendirecteuren voortdurend tot waakzaamheid inzake versobering te prikkelen, hun dit gedeelte van het verzoekschrift toegezonden met opdracht het met hunne commissies van bijstand te bespreken. Daar de stellers van het rekest in deze commissies goed vertegenwoordigd zijn, zal de mogelijkheid der gedachte bezuinigingen voor het publiek bediscussieerd worden.

De directeur stelt dan de vraag, of de Regeering nog wenscht, dat het uiterste gedaan wordt om de in de havens gestoken kapitalen rendabel te maken. Voor Belawan-Deli zal dit nooit mogelijk zijn. Voor de overige havens worden de volgende cijfers gegeven:

Haven	Aan geld	Uitgaven kapitaallasten	Tezamen	Inkomsten	Tekorten.
Tandjong-Priok	2.565.000	2.046.000	4.611.000	4.014.000	597.000
Soerabaja	1.957.000	1.669.000	3.626.000	3.511.000	115.000
Makasser	147.000	807.000	954.000	532.000	422.000
Semarang	633.000	365.000	998.000	768.000	230.000
Emmahaven	287.000	270.000	507.000	248.000	259.000
Tjilatjap	95.000	127.000	222.000	129.000	93 000
Kleine-havens	529.000	276.000	805.000	371.000	434.000

Deze 6de kolom geeft een denkbeeld van het totaal der verhoudingen der havenlasten, die noodig zijn om aan het rentabiliteitsprincipe te kunnen voldoen. De bedoelde bedragen zijn voor die havens, welke geen groote nieuwe kapitaalslasten zullen krijgen vanwege nog in aanbouw zijnde uitbreidingen, die niet dadelijk rendabel zullen zijn, volgens het inzicht van den directeur maxima, daar men mag aannemen, dat ze aan de meest ongunstige omstandigheden van handel en scheepvaart hun ontstaan te danken hebben en het bedruipen wel geëischt kan worden voor normale, doch niet voor abnormale jaren.

De cijfers voor de haven Soerabaja maken een gunstigen indruk. Wanneer over enkele jaren de in aanbouw zijnde Hollandpier gereed zal zijn en

zich niet zal kunnen bedruipen, komt daarin wel een groote wijziging, doch de zich ontwikkelende bronnen van inkomsten van deze haven zijn zoodanig, dat voor haar rendabiliteit op den duur niet gevreesd behoeft te worden.

Wat Tandjong Priok betreft, zij er op gewezen, dat de voltooiïng van de in aanbouw zijnde 500 M. kade den jaarlijkschen kapitaallast met ± ƒ 350.000 zal doen stijgen. De uit dat onderdeel te verwachten inkomsten zijn voor de eerste jaren onzeker.

Tjilatjap komt er beter voor te staan dan het cijfer in kolom 6 aangeeft, nu het winstenbelovende lorrietransportbedrijf in eigen beheer genomen zal worden.

Om te komen tot een vermeerdering der inkomsten uit de kleine bedrijfshavens, zullen binnenkort voorstellen aan de Regeering worden aangeboden.

Voor wat betreft de opmerkingen in het rekest over de wisselvallige begrootingspolitiek, wijst de directeur erop, dat de stellers ervan in nauwe relatie staan met de commissies van bijstand in het havenbeheer, zoodat zij van de in voorbereiding zijnde plannen inzake heffingen steeds zeer tijdig op de hoogte zijn.

Op grond van het voorgaande geeft de directeur der B.O.W. der Regeering eerbiedig in overweging om verzoekers te antwoorden: dat met het door hen medegedeelde rekening zal gehouden worden bij het overwegen van voorstellen tot verhoogen van tarieven; dat het de bedoeling der Regeering nog steeds is om elke haven zoo eenigszins mogelijk jaarlijks zooveel te doen opbrengen, dat daaruit, behalve de gewone bedrijfsuitgaven, ook rente en aflossing van het in de havenwerken gestoken kapitaal bekostigd kan worden, behoudens dat voor enkele jaren, waarin de economische crisis culmineert, een uitzondering gemaakt kan worden; verder, dat overwogen zal worden of de havens voor sommige verrichtingen, die tot de overheidszorg gerekend kunnen worden, een subsidie van het Land ware toe te kennen en ten slotte, dat de Regeering, na raadpleging van de commissie van bijstand, alle mogelijke bezuinigingen in het havenbeheer zal doorvoeren.

Sociologie en middelbaar onderwijs.

Er is een aanhoudend en algemeen verbreid verlangen onder de schoolautoriteiten naar belangrijke veranderingen in het leerplan der scholen ten einde te voorzien in een meer doeltreffende voorbereiding tot het burgerschap, aldus E. C. Hayes in een artikel over dit onderwerp in *The American Journal of Sociology*. Van zelf hebben de schoolautoriteiten het oog gevestigd op de sociale wetenschappen ter verkrijging van het gewenschte materiaal.

In 1921 werd nu door een zestal wetenschappelijke genootschappen (American Sociological Society, American Economic Association, Association of Collegiate Schools of Business, American Historical Association, American Political Science Association, National Council of Geography Teachers)

een poging gedaan om het gewenschte materiaal bijeen te brengen met behulp van de wetenschappen, door de genoemde vereenigingen vertegenwoordigd. Voor dit doel werd een commissie gevormd onder voorzitterschap van L. C. Marshall, deken der universiteit van Chicago, en besloten werd, aan een honderdtal leden der genoemde genootschappen een vragenlijst toe te zenden betreffende 2 punten:

1o. het doel van het op de scholen te geven onderwijs in de sociale wetenschappen en

2o. de bijdrage, die van de door ieder beoefende wetenschap voor de publieke opvoeding verwacht kon worden.

Algemeen vond ten aanzien van de doelomschrijving de volgende formule instemming: de organisatie van maatschappelijke studiën op de scholen moet worden bepaald door het doel, waarmede zij worden geintroduceerd; het doel is, aan onze jeugd een inzicht te geven in hetgeen het beteekent, in de maatschappij tezamen te leven, een waardeering van de wijze, waarop menschen hebben samengeleefd of nog samenleven en een begrip van de voorwaarden, vereischt voor een bevredigende samenleving, opdat onze jeugd zich de voorstelling zal vormen en zich de belangstelling, de idealen, de neigingen en de geschiktheden zal eigen maken, noodzakelijk voor doeltreffende deelneming aan een zich ontplooiende samenleving.

Ten aanzien van het tweede punt werden tal van uiteenloopende meeningen ten beste gegeven. De meeste sociologen waren het hierin onderling eens, dat sociologie leering geeft omtrent den aard, den graad en de verwikkelingen van maatschappelijken samenhang (interdependence) en dat hierin haar meest kenmerkende bijdrage tot de opvoeding moet worden gezocht.

Men wees er op, dat sociologie, omdat zij synthetisch is, het samenstel der maatschappij onderzoekt en nagaat uit welke groepen zij is opgebouwd, alsook, hoe maatschappelijke werkzaamheden van den meest verschillenden aard elkander wederkeerig beïnvloeden. Zoo wordt de aandacht gevestigd op de noodzakelijkheid, alle factoren te onderkennen (aardrijkskundige, technische, psychophysische en sociale), die een bepaalde maatschappelijke situatie kunnen verklaren, en wordt het besef gewekt, dat dezelfde algemeene verklaringsbeginselen op alle vertakkingen van het maatschappelijk leven van toepassing zijn. Speciaal en bij uitstek analyseert de sociologie de causale betrekkingen tusschen de werkzaamheden van individuen in huizen, scholen, buurtschappen en andere meer onpersoonlijke verhoudingen, welke meer of minder vatbaar zijn voor statistische behandeling en die neigingen tot of wijzen van verandering openbaren, welke, zoo zij deugdelijk werden geconstateerd, als wetten zouden worden beschouwd.

Deze studie van maatschappelijke veroorzaking, gesteund door vergelijking van de meest verschillende beschavingen, heeft de volgende resultaten: zij ondermijnt bijgeloof en vooroordeel door aan te toonen, dat het over-

heerschen van denkbeelden en gevoelens, hoofdzakelijk opgenomen op een leeftijd, waarop een redelijke beslissing omtrent principieele vraagstukken onmogelijk is, moet worden toegeschreven aan overwegend niet-logische oorzaken. Zij ontwikkelt den zin voor solidariteit door aan te toonen, dat een individu, los van de uitwerking van sociale veroorzaking, een naakte wilde en een doffe bruut zou zijn, en dat ieder aan de maatschappij millioen malen meer is verschuldigd dan hij kan terugbetalen. Zij verwekt beredeneerd geloof in den vooruitgang door aan te toonen, dat bij uitstek de menschelijke natuur een tweede natuur is, maatschappelijk verkregen; dat niets zoo afschrikwekkend voor ons is, of het is wel eens ergens een gebruik geweest en dat wij niet te spoedig moeten meenen, dat iets te zeer een ideaal is om voor verwezenlijking vatbaar te zijn, omdat gebruiken en instellingen even veranderlijk zijn als de heerschende meeningen, die door maatschappelijke invloeden ontstaan.

Ten slotte geeft de sociologie de oorzaken aan van wisselende gewetenswetten, de feitelijke criteria van maatschappelijk gedrag en de beschikbare motieven voor handelingen; zij verschaft aldus aan de ethica een stevige basis van feiten ter vervanging van de luchtige grondslagen, door bespiegeling gelegd.

De pogingen der onderzoekscommissie zijn er thans op gericht, nadere uitspraken uit te lokken.

Java-suikerproductie 1922.

In de Maartaflevering van het *Archief voor de Suikerindustrie in Ned.-Indië* (afl. 11) komen eenige statistieken voor betreffende de suikerproductie van oogstjaar 1922.

In 1922 waren op Java 182 fabrieken in werking, tegen 183 in 1921. De vermindering is een gevolg van twee gevallen van fusie van twee fabrieken tegenover het voor het eerst optreden van één fabriek.

Het totaal suikerproduct dezer fabrieken bedroeg 29.272.103 picol suiker tegen 27.285.564 in 1921. Bovendien werd nog 1.023.545 picol verharde melasse en 1.481.655 picol vloeibare melasse voor export geproduceerd. Dit product werd verkregen van 275.671.358 picol riet en van een uitgestrektheid van 226.760 bouws, hetgeen neerkomt op een rendement van 1216 picol riet en 129,1 picol hoofdsuiker per bruto bouw. In 1921 waren de cijfers 224.724 bouws met een rendement van 1086 picol riet en 121,4 picol hoofdsuiker per bruto bouw. De productiecijfers over 1922 zijn derhalve zeer gunstig. Zij worden slechts overtroffen door die van 1917, toen het rendement 1243 picol riet en 130,5 picol hoofdsuiker per bouw bedroeg.

Arbeidstoestanden in Siam.

In aflevering no. 5 van Januari 1923 van het *Archief voor de Suikerindustrie* wordt een overzicht gegeven van een in het officieel *Bulletin van het inter-*

nationaal arbeidsbureau, deel 5 no. 26 gepubliceerd memorandum van Siam, waarin de bezwaren tegen de Europeesche arbeidswetgeving voor dezen tropischen staat worden uiteengezet. De ideale arbeidstoestanden, die aldaar van nature bestaan, worden als volgt geschetst.

Het klimaat, de leefwijze, de beschaving en ook de nijverheid in de tropische landen van het Verre Oosten, zegt het memorandum, verschillen geheel en al van die in Europa of Amerika. De huidige toestand van de organisatie der industrieele krachten in Siam behoeft nog geen uitgebreide arbeidswetgeving, daar Siam nog vóór alles een landbouwland is. Naast den landbouw vinden de bewoners van Siam in handel, voornamelijk kleinhandel, een bestaan. Fabrieksnijverheid van eenigen omvang heeft zich nog niet ontwikkeld. Er bestaat nog concurrentie tusschen werkgevers om werklieden, die aldus zonder uitzondering goede arbeidsvoorwaarden kunnen bedingen, geschikt voor hun zeden en gewoonten.

Onder de werklieden bestaat nog zeer weinig specialisatie, zooals die in industrielanden voorkomt; zij gaan dus zeer licht van het eene vak in het andere over; ook overgang van de nijverheid in den landbouw en den kleinhandel gaat zeer licht en zonder moeite op elk oogenblik, dat zij deze wisseling begeeren.

Het tropische klimaat schept bijzondere omstandigheden, welke moeilijk te begrijpen vallen voor wie in koudere klimaten leven. Europeanen of Amerikanen zouden in Siam geen zwaar werk kunnen verrichten; voor hen staat slechts de handel open.

Voor de Siameezen of voor andere werklieden van Aziatische afkomst is de beperking van den arbeidsduur geen zaak van wensch of overeenkomst, doch afhankelijk van natuurlijke voorwaarden, waarop noch zij zelven, noch de Staat invloed kan uitoefenen. Deze voorwaarden leiden automatisch tot een werkdag van ongeveer 8 uur, en de werkgever, die een poging zou wagen om zijn werkvolk verder aan te zetten dan de klimaatsomstandigheden en hun zeden en gewoonten toestonden, zou weldra ondervinden, dat hij niets overhield om aan te zetten.

De omstandigheden der tropen geven aanleiding tot een andere dagverdeeling dan in Europa of Amerika gebruikelijk is. Vele zaken sluiten van 12 tot 1 of 2 uur om de warmte. Het zakenleven op markt en straat is gewoonlijk in het begin van den avond zeer levendig, na gedurende de warmste uren van den dag practisch stilgestaan te hebben. Een vreemdeling zou den werktijd onmatig lang vinden, tot hij zich op de hoogte gesteld had van het feit, dat de lieden, die hij in den avond in volle drukte bezig zag, gedurende de warmste uren van den dag gerust hebben in de wetenschap, dat de arbeid na zonsondergang veel aangenamer is dan op het heetst van den dag.

Verder worden veel zaken, hierbij inbegrepen de bestaande kleine nijverheid, door families gedreven, en niet door organisaties, waarin de leden in onderlinge dienstbetrekking staan.

Zooals ook door het Britsch-Indische Gouvernement betoogd is, heeft de arbeider der tropen een afkeer van ingespannen arbeid; wel willen zij gedurende een korten tijd hard arbeiden, mits zij overigens hun gemak kunnen nemen met veelvuldige rustperioden.

De levensstandaard der werklieden in Siam is geheel verschillend van die in Westersche landen. Het leven is in Siam nog altijd goedkoop, vooral in het binnenland. Aan alle behoeften kan met een minimum arbeid voldaan worden en niemand heeft nog klachten geuit of veranderingen gewenscht in de arbeidsvoorwaarden dan wel in den werktijd. De arbeidsvoorwaarden en de loonen worden voldoend overwogen en geen van beide partijen verliest zijn eigen belangen uit het oog. Als geen overeenstemming bereikt wordt, kan de werknemer steeds elders werk vinden, hetzij bij een werkgever in hetzelfde vak, hetzij dat de werknemer geheel en al van vak verandert.

Zoowel in landbouw als handel wordt veel door familieleden samengewerkt; deze toestand geeft alle arbeidsverhoudingen een eigen cachet en maakt, dat de werknemer geen behoefte gevoelt aan de vaste regeling dier verhoudingen, zooals in Westersche landen. Het Siameesche Gouvernement meent dus, dat het zich niet behoeft te haasten met de invoering van beginselen, welke tot nu toe niet in de aspiraties van het volk wortelen en slechts verwarring en vernietiging van oude gewoonten en gebruiken ten gevolge zouden hebben, zonder iemand ten voordeel te strekken.

De Oostersche werknemer, zegt het memorandum, is meer conservatief aangelegd dan zijn collega in het Westen; hij houdt zich het liefst aan de gebruiken en gewoonten, die hij van zijn voorouders overgenomen heeft, en nieuwigheden zijn weinig naar zijn smaak.

Bovendien is Siam een land, waarin vele arbeiders vreemdelingen zijn: Chineezen, Maleiers, Britsch-Indiërs, e.a. Elk ras komt met zijn eigen tradities en gewoonten; wanneer het Siameesche Gouvernement moeilijkheden met hen wenscht te voorkomen, is het genoodzaakt zich strikt van maatregelen te onthouden, welke met hunne raseigenschappen of religieuze gewoonten zouden kunnen strijden. Elke dwangmaatregel zou waarschijnlijk oppositie van de zijde der werklieden zelf ondervinden; tusschen de verschillende rassen zouden zelfs conflicten kunnen voorkomen, indien nieuwe maatregelen werden ingevoerd, welke wel met de gewoonten van het ééne, maar niet met die van het andere ras strooken.

Het werk van het Analphabetisme-Bestrijdings-Comité (A. B. C.)

In een, mede in brochurevorm uitgegeven, artikel in *de Taak* van 3 en 14 Februari j.l. beschrijft de leider en ziel van dit comité, de onderwijzer P. Post, het werk en de idealen dezer beweging, door het Tweede Kamerlid Albarda „een van de merkwaardigste verschijnselen van dezen tijd" genoemd.

Genoemde afgevaardigde knoopte daaraan bij zijn begrootingsrede de volgende beschouwingen vast. „Het volk", aldus de heer Albarda „waarin

volgens den heer F. geen echte behoefte aan onderwijs leeft; het volk, te ongeduldig om te wachten, totdat de Regeering zijn behoefte aan onderwijs behoorlijk zal bevredigen, het volk, dat gevoelt, dat de Regeering tot dusverre meer belangstelling heeft gehad voor de cultures dan voor de cultuur, dat volk heeft zelf het werk van de volksontwikkeling ter hand genomen."

„In dit verband wijs ik in de eerste plaats op het voorbeeld van de afdeeling Semarang van de Sarékat Islam, die overgegaan is tot de oprichting van een school, welk voorbeeld in verschillende andere plaatsen van Java en ook elders door de S. I. is nagevolgd".

„In de tweede plaats zie ik als een nog belangrijker verschijnsel het initiatief van den bekenden Soewardi, die in samenwerking met zijn eveneens bekenden broer, volksscholen heeft opgericht in den geest van de beginselen van Montessori en Tagore".

„Het belangrijkste van de verschijnselen van deze soort is echter de oprichting van het zoogenaamde A. B. C.-comité. De oprichting hiervan heeft plaats gehad in November 1921 door eenige scholieren van de kweekschool te Weltevreden en hun onderwijzer, wiens name hier met eere mag worden genoemd, den onderwijzer Post".

Thans volgen eenige gegevens, uit bovenaangehaald artikel overgenomen.

Het doel van het A. B. C. is de bestrijding en opheffing van het analphabetisme in Nederlandsch-Indië door de algemeenmaking van de lees- en schrijfkunst en door verspreiding van goede en nuttige lectuur, welke naast verstandelijke ontwikkeling de vorming van geest en karakter beoogt.

Minstens 5 leden kunnen zich vereenigen tot een plaatselijk centrum. Minstens 5 plaatselijke centra tot een gewestelijken ring; verbinding van ringen en centra tot grootere geografische of ethnische groepen geschiedt door het hoofdbestuur. De genoemde eenheden stellen hun eigen reglementen vast, die in overeenstemming moeten zijn met statuten en reglementen van het centraal comité.

De eerste maanden bleef het werken van het A. B. C. beperkt tot kampongbezoek in Weltevreden zelf, waar de aangesloten leerlingen van de kweekschool aan de kampongbewoners, die ervan gediend waren, de beginselen van lezen, schrijven en rekenen trachtten bij te brengen. In Maart 1922 ontstond een wijder vertakte organisatie.

Het comité heeft thans nagenoeg den geheelen archipel in zijn arbeid betrokken. De methoden, niet alleen op onderwijsgebied, maar wat de geheele werkwijze betreft, zijn overal zooveel mogelijk in overeenstemming met locale omstandigheden. Bleek het in de Preanger mogelijk te werken met veel gediplomeerde onderwijzers, ditzelfde was niet het geval in Oost- en Midden-Java, waar echter een ieder, die de lees- en schrijfkunst verstaat op de aloude Javaansche manier, met de eenvoudigste hulpmiddelen, het z'n vrienden en kennissen onderwijst. Dit onderwijs wordt dan niet alleen in de desascholen gegeven, maar ook thuis. De karakters worden vrij spoe-

dig geleerd en nu worden de oude wajangverhalen overgeschreven en (met eenige hulp) door de leerlingen gespeld. Een eenvoudige, doelmatige, niets kostende wijze van werken, die niet zoo opvalt, doch langzaam maar zeker werkt.

Er is op Sumatra en Java geen gewest, waar niet gewerkt wordt. Hier meer door particulieren, daar door onderwijzers in de daarvoor afgestane school. Dit alles heeft vrij langen tijd van voorbereiding gekost; en waar geoefende leerkrachten, met elken dag les geven, eerst na drie maanden goede resultaten konden boeken, is het begrijpelijk, waar het grootste aantal cursussen eerst medio September is aangevangen en er meestal om den anderen dag, of ook tweemaal per week les wordt gegeven, dat er momenteel nog niet méér dan ettelijke duizenden leerlingen afgeleverd zijn.

Dat de actie op een enkele plaats tijdelijk wel eens verslapte, is natuurlijk.

Een der verdiensten van het A. B. C. is, dat het erin geslaagd is bijna alle politieke partijen, vakvereenigingen en religieuze organisaties met de Regeering te doen samenwerken ter bevordering van het grootsche doel: rustige ontwikkeling.

Het A. B. C. heeft echter reeds ervaren, dat de volksgunst wankelmoedig is en in het artikel wordt de bedenkelijke vraag gesteld: „Zou er iets op tegen zijn, dat elke lagere bestuursambtenaar bevel kreeg te zorgen, dat in zijn gebied volwassenen-cursussen bevorderd, de bevolking tot deelname aangespoord, de onderwijzers aangemoedigd en in geen geval op de bekende stille wijze tegengewerkt worden?" Met de toevoeging: „Dit is toch geheel in overeenstemming met de heiligste bedoelingen der Regeering!"

Aan het slot van het artikel wordt het middel besproken, waardoor het A. B. C. de afgeleverde leerlingen in staat denkt te stellen het geleerde te onderhouden en in toepassing te brengen. Dit moet geschieden door een volkscourant, zoo mogelijk in samenwerking met de commissie voor de volkslectuur. Een soort schriftelijke vervolgcursus. De inhoud van dit blad zal den desaman dat kunnen brengen, wat hij het allereerst noodig heeft: elementaire kennis van hygiene, huizenbouw, veeverzorging, bemesting, desabankwezen, eenvoudige zakenadministratie, reizen, vereenigingswezen, desabestuur, enz. Daarbij zuivere kennis van het eigene: wajang-verhalen, legenden; ook eenvoudig Indisch nieuws, verklaringen van onbegrijpelijke bepalingen en wetten. Het blad moet drie edities hebben: Maleisch, Soendaneesch en Javaansch.

Ten slotte nog eenige cijfers en feiten. De Preanger telde eind Januari 1360 cursussen, geleid door Inlandsche leerkrachten van Inlandsche scholen der 2de klasse en van volksscholen; elke cursus had gemiddeld 40 leerlingen, de overgebleven kern van trouwe bezoekers. In Januari liepen hier de cursussen af, waarop een paar maanden rust volgde.

De lessen worden om den anderen dag gegeven. Men ondervindt hier en daar medewerking van Europeanen, Arabieren en Chineezen. Cursussen komen behalve over geheel Java voor in Benkoelen, Tapanoeli, Sumatra's Oostkust, Atjeh, Lombok, Flores, Timor en Ambon. Volgens lage

schatting bedroeg eind Januari het aantal cursussen 2000, het aantal leerlingen 80 à 90.000. Hier en daar is het onderwijs in handen van leeken, ook militairen van lageren rang.

De leerlingen loopen zoo noodig palen ver om den cursus te kunnen volgen. Voor de eenvoudige desalieden zijn deze cursussen een afleiding, een nuttig soort societeit. ,

Het is mogelijk, dat de cijfers niet geheel overeenkomstig de werkelijkheid zijn, dat de schildering ook overigens geflatteerd is. De drang, de beweging, de zelfwerkzaamheid van belanghebbenden, die er zich in uit, is onmiskenbaar. En deze maakt het verschijnsel vooral belangrijk.

De afbraak van het bedrijf der Staatsspoorwegen en de „groote" bezuiniging.

De door Professor Mr. M. W. F. Treub op 3 Februari j.l. te Semarang gehouden rede, waar de voorzitter van den Ondernemersraad o.m. als „groote" bezuinigingsmaatregel de omzetting der landsbedrijven in z.g. „gemengde bedrijven" aanbeval, heeft den oud-hoofdambtenaar der S. S. en Tr., den heer S. A. Reitsma, aanleiding gegeven dit denkbeeld ten opzichte der staatsspoorwegen nader te bezien.

In de *Locomotief* van 19 en 20 Februari j.l. treffen we een tweetal artikelen aan, waarin de heer Reitsma eerstens de rol bespreekt, welke de heer Treub in den loop der jaren in de Hollandsche spoorwegpolitiek gespeeld heeft en waarbij de heer Treub zich vanaf 1898 tot en met 1920 deed kennen als een fanatiek voorstander van staatsexploitatie der spoorwegen. In dezen was de heer Reitsma een leerling van den heer Treub en in het *Locomotief*-artikel lezen we dan ook:

> „Wanneer men als jong man den suggestieven invloed van den heer Treub heeft ondergaan, wanneer men doordrongen werd van de juistheid van zijn economisch en politiek inzicht, wanneer men jaren lang de consequenties daarvan getrokken heeft en zelfstandig critisch doordenken, immer houvast had aan de met zoo groot talent verdedigde principes van den staatsman-geleerde, dan is het een groote teleurstelling, als men plotseling ziet, dat hij, op wiens meening men zoo gaarne een beroep deed, van opinie veranderd is. Men vraagt zich dan af, wat de reden is van het gewijzigde inzicht en speurt om de aangevoerde motieven te toetsen aan de sedert verkregen ervaring, ten einde na te gaan of in het nieuwe licht de eigen opvattingen wellicht herziening behoeven."

De heer Reitsma gaat bij zijn onderzoek niet in op de door den heer Treub ter illustratie zijner denkbeelden gegeven cijfers, dat de S. S. te boek zou staan voor 560 millioen gulden, een intrensieke waarde van 400 millioen zou vertegenwoordigen, zoodat deelname van het particuliere kapitaal in

een gemengd bedrijf tot een bedrag van 200 millioen te verwachten zou zijn. In het stadium, waarin de zaak verkeert, komt het op het principe aan en niet op eenige ruwe — en dus aanvechtbare — cijfers. Ten opzichte van het principe schreef de heer Reitsma:

„Uit het feit nu, dat ten opzichte van de spoorwegen nergens in zijne (Treub's) rede sprake was van den *verkoop* daarvan — gelijk in het bovenvermelde voorloopig verslag der commissie van rapporteurs [1]) — daarentegen de inbreng van het S. S.-bedrijf in een „gemengd bedrijf" werd aanbevolen, mag geconcludeerd worden, dat de oud-minister nog altijd op het standpunt staat, dat de zorg voor de openbare ijzeren verkeerswegen niet aan het slechts door concessiebepalingen gebreidelde particuliere initiatief mag worden overgelaten.

Als de geleerde spreker zegt: „Men moet den Europeeschen kapitalisten niet vragen filantropen te zijn: zij handelen uit welbegrepen eigenbelang en niemand mag hen hiervan een verwijt maken," dan zal iedereen hiermede wel instemmen. Evenzoo met de mededeeling, dat de particuliere ondernemer niet zal vragen: „Wat geven we uit?," maar: „Wat krijgen we terug voor hetgeen we uitgaven?" Maar dan dringt zich ook dadelijk de vraag op: „Als de particulieren nu 200 millioen van de spoorwegschuld overnemen, wat vragen zij hiervoor in compensatie?"

En het is de beantwoording dezer vraag, welke de heer Treub in zijn Semarangsche rede geheel heeft laten liggen. Dit is dan ook een mijner grootste bezwaren tegen de rede, dat de voorzitter van den Ondernemersraad het groote publiek een *leuze* gegeven heeft, waarmede naar believen door alle deskundigen, maar vooral door alle ondeskundigen, gesold zal worden, met al de gevaren daaraan verbonden."

De heer Reitsma vervolgt dan:

„Wat is een gemengd bedrijf? De heer Treub noemde het gemengde bedrijf een „vennootschap met een directie, waarin de Staat deelneemt, hetzij door verstrekking van kapitaal, dan wel door het verleenen van concessies als anderszins. De Staat moet dus eveneens zeggenskracht hebben, waartoe een deel van de commissarissen door den Staat moet worden benoemd. Die regeeringscommissarissen moeten met zorg worden gekozen, want zij moeten tot taak hebben op te komen voor het

---

1) Zooals men zich herinneren zal, werd in het voorloopig verslag der Tweede Kamer bij de behandeling der jongste Indische begrooting het denkbeeld verdedigd om de rendabele lijnen op Java voor ƒ 140.000.000 te verkoopen. De Minister verklaarde in de M.v.A., dat voorstellen tot verkoop van hem niet waren te verwachten. De heer Reitsma besprak deze zonderlinge denkbeelden van de commissie van rapporteurs in de *Locomotief* van 22 en 23 Januari j.l.

algemeen belang. Een dergelijke regeeringscommissaris moet volledige vrijheid van handelen hebben, voor minstens vijf, zes jaar worden benoemd en niet afzetbaar zijn." Met deze definitie voor een leekenpubliek kan ik in hoofdzaak meegaan, al zal professor Treub de eerste zijn om te erkennen, dat hij in een wetenschappelijke vergadering een andere meer preciese omschrijving gebruikt zou hebben, een omschrijving, welke overigens niet zoo heel gemakkelijk is te geven, gezien de veelheid van vormen, waaronder het semi-overheidsbedrijf zich manifesteert en het tijdperk van proefneming, waarin het jeugdige instituut nog verkeert. Een streng wetenschappelijke, eenigszins volledige behandeling heeft dit verschijnsel van den laatsten tijd, voor zoover mij bekend is, nog niet gevonden; behalve ten opzichte van de toepassing door Duitsche publiekrechtelijke lichamen bij electriciteitswerken en tramwegen (Leoni: *Technik und Wirtschaft*, Dr. Richard Passow: *Die gemischt privaten und öffentlichen Unternehmungen*), trof ik er geen andere literatuur over aan, dan losse opstellen, welke een of meer aspecten, dan wel bijzondere gevallen behandelden (bijv. in *de Naamlooze Vennootschap* van 15 October en 15 December 1922 de artikelen van den heer J. J. M. H. Nijst en in *de Ingenieur* van 30 September 1922 het zeer belangrijke opstel van Ir. A. Groothoff).

Meestal behandelen de artikelen de naamlooze vennootschap als beheersvorm bij exploitatie van overheidswege, n.l. bij combinaties van publiekrechtelijke lichamen; als zoodanig wordt aan dezen soepelen beheersvorm m.i. terecht groote waarde gehecht. Daarnaast staat de combinatie van publiekrechtelijke lichamen en particulieren, zooals de heer Treub deze bedoelde. Dadelijk moet dan echter onderscheid gemaakt worden bij die bedrijven, waarbij aan het particuliere kapitaal, dan wel aan het overheidsorgaan de grootste invloed wordt toegekend. De constructie van het bedrijf, welke op honderden wijzen kan plaats hebben — persoonlijk werkte ik in Holland en hier aan de totstandkoming van een paar dergelijke bedrijven mede en leerde toen de moeilijkheden kennen — is tenslotte beslissend of men het gemengd bedrijf *in een bepaald geval* al of niet aanvaardbaar zal achten. Waar in de rede van den heer Treub niets voorkomt, wat er op wijst tegen welke compensatie het grootkapitaal de 200 millioen gulden zal willen fourneeren, niets vermeld wordt van wat de geldschieters terug zullen krijgen voor wat zij uit zullen moeten geven, daar is over het voorstel eigenlijk niet te discussieeren. Want wel geeft professor Treub aan, dat de Staat medezeggenschap moet hebben, hoever die moet gaan — *en daar komt het op aan* — is niet duidelijk. Bedoelt Professor Treub, dat de particulieren vrij mogen *schalten und walten* en dat de invloed van de overheid op de directie en commissarissen alleen remmend moet werken? Het blijkt niet. In het bevestigend geval zou dit beteekenen, dat de heer Treub het vroeger met zooveel vuur door hem verdedigde algemeen economische standpunt —waarvan zijn houding ten opzichte van de

spoorwegen een uitvloeisel was — geheel verlaten heeft en meent, dat door beperkende bepalingen, toezicht e.d. de uitwassen der vrije mededinging zijn weg te nemen. Iets wat evenmin het geval zal zijn als zulks onder het concessiestelsel het geval was en juist het idee der Staatsexploitatie zoo deed groeien."

De heer Reitsma vermeldt dan de moeilijkheid om in Indië geschikte commissarissen te vinden, bespreekt de verhouding dezer commissarissen in het staatsverband en haalt een geval aan, hem bekend uit zijn betrekking van oud-burgemeester van Bandoeng, dat de twee gemeentecommissarissen van een gemengd bedrijf op een gegeven oogenblik in Holland bleken te zitten.

Dat voorts in wetenschappelijke kringen ook wel anders over het „gemengde bedrijf" geldacht wordt, dan zooals Professor Treub schijnt te meenen, wordt gestaafd met een uitvoerig citaat uit het pas verschenen werk: *die Verkehrsmittel in Volks- und Staatswirtschaft* van den Oostenrijkschen econoom, Professor Dr. Emil Sax (3e deel, blz. 527), die al zeer sceptisch tegenover het denkbeeld staat.

Professor Sax oordeelt de tegenstelling van belangen tusschen Staat en particulier kapitaal te groot om vruchtbare samenwerking op het gebied der spoorwegen mogelijk te doen zijn. Hij zegt er o.a. van:

> Die gemischt-wirtschaftliche Unternehmung ist ausführbar, wo die Verhältnisse so einfach liegen, dasz die beiderseitigen Interessen sich vorhinein in Übereinstimmung bringen und im Laufe des Betriebes unschwer darin erhalten lassen; so bei den Ortspersonenbahnen. Wo aber, wie in der Verwaltung des Bahnnetzes eines groszen Landes, die staatlichen Rücksichten zum Teil nur auf Kosten des Kapitalertrages zu befriedigen sind und im Betriebe zahllose Fälle solchen Widerstreits immer von neuem auftauchen, ist eine gedeihliche Geschäftsführung, die den Ausgleich der einander entgegenstehenden Interessen voraussetzt, ein Ding praktischer Unmöglichkeit. *Man war auf dem besten Wege, einem Schlagwort zu verfallen. Gewisse Kreise des Groszkapitals bedienten sich seiner zu dem Zwecke um die Reichsbetriebe in die Hand zu bekommen* (cursiveering van den heer Reitsma).

Tegenover de meening van Professor Treub, dat de officieele wereld vijandig zou staan ten opzichte van het „gemengde bedrijf," door den voorzitter van den Ondernemersraad „het redmiddel van Indië" genoemd, stelt de heer Reitsma de feiten. Men ziet zeer wel de voordeelen van den beheersvorm in, maar dan moeten deze ook tot uitdrukking komen. Als voorbeelden worden genoemd de Ned.-Indische Aardolie Maatschappij, de in voorbereiding zijnde Billitoncontracten, het hoofdzakelijk door den heer Roelofsen gecreëerde „gemeenschappelijk electriciteitsbedrijf Bandoeng en omstreken" en de door Ir. Groothoff, hoofd van bureau technisch-economische adviezen van het departement van G.B., in *de Ingenieur* van 30 September 1922 ontwikkelde denkbeelden over de energievoorziening in Indië. Vervolgens bespreekt

de heer Reitsma nog zeer uitvoerig het voorstel der Indische Regeering om de tramwegen in de buitenbezittingen door gemengde bedrijven te doen aanleggen en exploiteeren, welk voorstel ten opzichte van Tapanoeli en Celebes in 1918 door tegenstand van den Volksraad strandde.

Na eenige oplossingen vermeld te hebben, welke aan de hand gedaan werden, om het bedrijf der S. S. en Tr. meerdere financieele zelfstandigheid te geven, wijst de heer Reitsma op de ondeugdelijkheid van het plan-Treub als „bezuinigings"maatregel, omdat de onderhandelingen over dergelijke transacties in den regel jaren duren. Meer heil wordt verwacht van gewone leeningen voor productieve doeleinden en van spoorweg-leeningen in het bijzonder, terwijl de heer Reitsma er op wijst, dat het onbehoorlijk zou zijn om op het eene oogenblik te leenen onder verwijzing naar het spoorwegbezit (gelijk bij de 40.000.000 dollarleening van 1920 plaats had) en het andere oogenblik dit bezit gedeeltelijk te vervreemden.

Het opstel van den heer Reitsma eindigt aldus:

„Dat Indië het vreemd kapitaal noodig heeft om tot volkomen ontwikkeling te komen, ik geloof niet, dat velen dat zullen ontkennen. Het is echter voor Indië niet onverschillig *op welke wijze en waarvoor* dit kapitaal verschaft wordt. De visch kan ook *te* duur betaald worden. Bovendien zal het buitenlandsch kapitaal hier nog een zoo ruim arbeidsveld vinden, dat het absoluut onnoodig, zelfs schadelijk lijkt, om een goed staatsbedrijf als zoodanig af te breken.

„Dat het voorstel van den heer Treub het land in gunstiger condities zou brengen, is niet duidelijk, het blijkt althans niet uit het verslag van de lezing. Niet moge vergeten worden, dat, gelijk de heer J. van der Waerden onlangs nog in *de Ingenieur* opmerkte (7 October 1922), de staatsexploitatie een middel is om de gemaakte winst aan Indië rechtstreeks ten goede te doen komen. Bij de Bankatinwwinning spreekt dit al heel sterk.

Wellicht vindt de heer Treub nog gelegenheid zijn inzichten nader te ontwikkelen. Zooals zijn desiderata ten opzichte der Staatsspoorwegen, waartoe ik mij heb meenen te moeten beperken thans luiden, zijn ze wel eenvoudig, maar niet aanvaardbaar; zeker niet door hen, die de vroegere theorieën van den heer Treub geheel tot de hunne gemaakt hebben. De hoofdredacteur van de *Locomotief* heeft dit in zijn „Interrupties" van Woensdag 7 Februari j.l. wel heel duidelijk gemaakt."

De toekomstige beteekenis der radiotelegrafie.

Er is iets wonderbaarlijks in de golving van den ether, schrijft Waldemar Kaempffert in *Asia*. In het „broadcasting station" werft een stem kiezers of kondigt actueel nieuws aan of zingt een aria. Golven van electrische energie rimpelen uit naar alle punten van het kompas met de snelheid van het

licht, golven, die inderdaad slechts een vorm van onzichtbaar licht zijn. Immers zij worden gezien noch gehoord, zij treffen geen menschelijk zintuig. Voor deze golven zijn muren, bergen, menschelijke lichamen als doorzichtig glas; alles wordt daarin gebaad, alles wordt daarvan doordrongen op honderden mijlen in den omtrek. De stem in het broadcasting station geeft er een vorm aan, waardoor zij iets verliezen van de overeenkomst met de golven der zee. De aldus gevormde golven zou men kunnen vergelijken met de groeven in de gramophoon-plaat, omdat zij evenals deze dienen om een bepaald geluid te reproduceeren.

De golving van den ether maakt op deze wijze een enkelen persoon tot een ware zon; deze straalt mededeelingen uit naar schepen op eenzame zeeën, naar zwervers op afgelegen prairieën. De schijnbaar leege ruimte trilt van menschelijke gedachten en aandoeningen.

Maar nog wonderbaarlijker is het te overdenken, dat millioenen de verwijderde stem op hetzelfde oogenblik hooren, dat een half vasteland verkeerd wordt in één reusachtig auditorium. Radio is, gezien van den kant der broadcasting, een machtig werktuig om een beroep te doen op de massa. Daarin ligt zijn onmetelijk voordeel, vergeleken bij de telefoon, de telegraaf, het stoomschip en den spoorweg; daarin liggen ontzaglijke mogelijkheden voor de vorming van de meening der massa's in Azië. Het meest vergelijkbaar met den invloed, die hiervan kan uitgaan, is die van het nieuwsblad en de bioscoop en zelfs deze machten belooft de radio te verduisteren, eenvoudig door de grootere aantallen, die tegelijk kunnen worden bereikt. In levendigheid overtreft de radio dit meest onbarmhartig flamboyante nieuwsblad, eenvoudig omdat ze levend is; de droogste effectenbeurs- en landbouwberichten komen van menschelijke lippen.

Er is geen sprake van, dat de radio de plaats van telefoon of telegraaf in het Oosten of het Westen zal innemen. Door middel van radiotelegrafie kracht in de ruimte te werpen, is kostbaarder dan men door de afwezigheid van draden geneigd zou zijn te denken. Het is goedkooper om dorpen, die een 200 mijlen van elkaar verwijderd zijn, door telefoondraden te verbinden, dan te vertrouwen op radio. Alleen wanneer draden moeten worden gespannen door mijlen van dichte wildernis, waar veel openkappen noodig is, of over een uitgestrekte, dorre woestenij, kan radio tegen dergelijke lijnverbindingen concurreeren. Bovendien is een radio-gesprek zoo openbaar als een politieke vergadering; iedereen, die over het juiste electromagnetische oor beschikt, kan luisteren. Zoowel in Europa als in Azië is het in de allereerste plaats de „broadcasting", het massa-appèl, waarmede men moet rekening houden.

Zulk een werktuig van beroep op de massa moet onvermijdelijk den polsslag zoowel van Europa als van Azië doen versnellen en de versnelling zal in Azië zelfs nog meer opvallend zijn dan in Europa. Immers door het bijna geheel ontbreken van gevestigde technische belangen zal men in Azië gemakkelijker de modernste inrichtingen kunnen aanbrengen. Sommige Aziatische

steden rustten zich met trolley-wagens en electrisch licht, toen New-York zich nog moest tevreden stellen met verouderde, puffende locomotieven op verhoogde banen en zijn wegen nog verlicht zag met antieke gasvlammen. Zoo zal Azië zich gemakkelijk kunnen aanpassen aan de wijde verkondiging door middel van radio, het modernste middel om inlichtingen onder millioenen te verspreiden, zonder eerst het gebruik van spoorweg en telefoon te leeren.

Als de radio op ruime schaal in Azië wordt geintroduceerd, zal zij niet vreemd lijken aan de tot mystiek geneigde rassen. Veel van de beschavingen van China, Indië en Burma is zoo oud als Phoenicië. Als de pyramidebouwende slaven van Egypte konden herleven om te luisteren naar een rondom verkondend radio-station, zou dit overeenkomen met hetgeen binnen een enkele generatie in het hart van Azië staat te gebeuren. Toch zal voor het Oosten de directheid en de telepathische snelheid van het proces minder verbazingwekkend zijn dan voor het Westen. Want het geloof aan rechtstreeksche gedachtenoverbrenging is in Azië veel dieper geworteld en deze overbrengers en ontvangers zullen den Aziaten slechts de kunstmatige nabootsingen lijken van de telepathisch onderling voeling houdende mentaliteiten.

Maar zal de armoede der Aziaten niet de verspreiding van dit verkeersmiddel tegenhouden? Schr. meent van niet. Een radio-ontvangtoestel zal niet meer kosten dan een gramophoon en het is bekend, dat het Oosten aan deze nieuwigheid ondanks zijn armoede een behoorlijk aandeel heeft. In de dichtbevolkte steden van Japan, China en Indië zal een halve stuiver eerlang toegang geven tot een radio-auditorium, waar het onderbetaalde en ondervoede proletariaat zal luisteren naar in 't rond geworpen nieuws, verhalen en tooneelstukken. Zoo ging het vroeger ook met de gramophoon. Oost-Azië, waar de slimste kooplieden en winstmakers ter wereld gevonden worden, zal ongetwijfeld radio-auditoria inrichten en op deze wijze de in 't rond geworpen vermakelijkheden populariseeren. Men lette eens op, met welke gretigheid Chineezen in een Pekingsch eethuis en Hindoes, Perzen of Turken in hun bazaars samenscholen om met gespannen aandacht te luisteren naar den verteller van beroep.

De maatschappelijke uitwerking van „broadcasting" in het Oosten zal niet onderdoen voor die, welke in Europa werd teweeggebracht door de drukpers, de stoommachine en het electrische verkeersmiddel.

Nog in 1800 verschilde Europa slechts in uiterlijk van de landen om de Middellandsche Zee in Nero's tijd. Een Romeinsche heer reisde op karrewielen over modderige wegen van de eene stad naar de andere; de Franschman van Napoleon's tijd deed hetzelfde, behalve dat hij in een gestoffeerd rijtuig zat. De grond van Frankrijk, Duitschland of Spanje werd in 1800 beploegd en bezaaid precies zoo als de grond bebouwd werd in de dagen van Abraham. Een Romeinsche villa was hoogstens ongeveer even gerieflijk en even droevig ontbloot van wat wij gemakken noemen als een der kasteelen

van Lodewijk XIV. De stoommachine, de spoorweg, de telegraaf, de telefoon, de postdienst hebben evenzeer als de onderteekening van de Magna Charta en de Fransche revolutie Europa gemaakt tot wat het heden is; verkeer is van even grondige uitwerking geweest voor de emancipatie van den Europeeschen boer als de omverwerping van de macht van koningen en feudale heeren.

De Romeinsche staat was als een kleed, dat enkel aaneengeregen, is, niet aaneengenaaid. Slechts legers en enkele kooplieden reisden. Keizers en landvoogden kwamen en gingen, doch het leven der gebieden, aan Rome onderhoorig, onderging ternauwernood verandering. Ontbinding was hier op den duur onvermijdelijk. Sindsdien zijn de verhoudingen veranderd. Sommigen voorspellen de ontbinding van den Britschen staat. Zij wijzen op den afval der Amerikaansche kolonies, op de autonomie van Canade, Nieuw-Zeeland en Australië. Maar zij vergeten, dat het verkeer beheerscht wordt door tijd, niet door afstand. Zij vergeten, dat het een maand kostte, eer een boodschap een afgelegen provincie bereikte in den tijd van Caligula of de Amerikaansche kolonies onder de regeering van George III. Communicatie beteekent organisatie en het zal blijken dat radiotelegrafie, vooral als verpreidingsmiddel, een der machtigste verbindende invloeden is, die zijn verschenen sedert de uitvinding van spoorweg en telegraaf. De radio zal zelfs nog van meer beteekenis zijn voor Azië, omdat hierdoor groote, opeengedrongen menschelijke massa's zullen worden bereikt, vaneengescheiden door weken en maanden reizens en thans zoo ongeletterd, dat zij nieuwe kennis slechts door het mondelinge woord kunnen opnemen.

Radio moet de Britsche landen nauwer dan ooit aaneenknoopen. Binnen enkele jaren zullen — wat reeds nu technisch mogelijk is — Londen en Delhi door middel van den ether met elkander spreken; de Britsche premier zal electrisch even dicht bij Azië zijn, alsof het in een aangrenzende kamer van hetzelfde gebouw te vinden was. Met uitzondering van Rusland vielen vóór de 19de eeuw Europeesche staten uiteen; het stoomschip en de telegraaf hielden de Britsche landen tezamen en gaven den staat gelegenheid, zich uit te zetten met een snelheid, die vóór 1850 ondenkbaar was.

Azië bestaat meer uit raciale en politieke eenheden dan uit naties, evenzeer als de Romeinsche staat meer een politieke eenheid dan een samenhangende natie was. Slechts de Japanners hebben een werkelijk gevoel van nationaliteit en de verklaring kan misschien gevonden worden in den geringen omvang der Japansche eilanden. (Britsch) Indië is slechts een generieke naam voor provincies en vorstendommen, gedwongen samengevoegd door het toeval der verovering en niet tot een geheel gecementeerd door een gemeenschappelijk volksideaal. De omstandigheden komen overeen met die, welke in Europa bestonden toen de rijken van Karel den Grooten of Karel V vreemde volken omvatten, die niet konden worden samengesmolten door gebrek aan diezelfde banden, welke thans door ingenieurswerk kunnen worden verschaft. Sinds modern Europa politiek en sociaal is georganiseerd

en gestandardiseerd door middel van stelsels van mechanische en electrische communicatie en vervoer, komt de vraag op, wat al niet verwacht kan worden van de organiseerende en richtsnoergevende kracht van den radio in Azië.

Verbeterde communicatie beteekent het ineenstorten van de taal-slagboomen. Er bestonden opmerkelijke spraakverschillen in Amerika nog lang na de stichting van de republiek, eenvoudig omdat het bijna 14 dagen kostte om per koets van Boston naar Philadelphia te reizen. Een ontwikkeld Europeesch zakenman acht het thans noodig Engelsch, Fransch en Duitsch te schrijven en met een dezer drie talen kan hij thans Turken, Russen, Grieken, Nederlanders en Skandinaviërs bereiken. Uit zuivere zelfverdediging moet de verstandige Roemeniër, Hongaar, Pool en Rus een der voornaamste Europeesche talen leeren. De Bulgaar of de Czech, die slechts zijn landstaal spreekt, is opgesloten in een taalgevangenis. Als Europa, met het oog op internationaal overleg, de neiging heeft zich te beperken tot het gebruik van drie talen, nadat ruimte- en tijd-vernietigende middelen van verstandhouding werden ingevoerd, wie zal dan ontkennen, dat radio zal helpen een dergelijke linguistische transformatie in het Oosten teweeg te brengen?

Neem aan, dat voor een deel van een stuiver een Chineesche of Indische werkman kan luisteren naar in 't rond geworpen lezingen, tooneelstukken of liederen, dan volgt daaruit, dat de radio bestemd is de oor-krant, het oor-tooneel van het Oosten te worden. De radio-stations, thans in Azië bestaande, zijn voornamelijk door de Engelsche, Fransche en Japansche regeeringen opgericht. Aannemende, dat hetzij Engeland of de Vereenigde Staten een ernstige poging zou willen doen om het Engelsch in Azië te verbreiden, bv. door in 't rond verworpen amusante liederen of door bijzonder leerzame lezingen, dan zou iedere Aziatische jongen na een vijftal generaties meer van de Engelsche letteren kunnen weten dan nu een B. A. van Harvard weet van Sallustius of van de wijsbegeerte ten tijde van Vespasianus.

Meer zelfs wanneer de Fransche en Britsche regeeringen onverschillig mochten zijn voor deze gelegenheid om met de taal ook haar gedachtensfeer te verbreiden, dan zou de in de ruimte werkende radio zelf den Oosterling kunnen nopen, een der voornaamste Europeesche talen te leeren. Door de radio zijn reeds gesproken woorden overgebracht tusschen Washington en Honoloeloe, tusschen Washington en den Eiffeltoren te Parijs. Welke uitwerking zal het hebben als eerlang met gemak de stem van Einstein of van Sir Oliver Lodge of van den President der Vereenigde Staten naar de afgelegenste uithoeken kan worden overgebracht. Het is mogelijk, dat omstreeks het jaar 2000 door de radio het Engelsch of het Fransch tot wereldtaal zal zijn geworden, mits de beheersching en de ontwikkeling van de verbreidingswerktuigen in Britsche, Amerikaansche en Fransche handen blijven.

Vermoedelijk zullen de technisch zoo waakzame Japanners niet de laatsten zijn om de propaganda-gelegenheid te ontdekken, die een radio-zendstation biedt. Wat moeilijk door de kracht van wapenen kon worden vol-

bracht, is binnen enkele generaties te bereiken door een proces van gedachten-beinvloeding met behulp van broadcasting. De Japanners hebben nu een der machtigste radio-centra; te Haranomachi is het ontvangstation en te Tomioka het zendstation, beide in de Iwaki-prefectuur. Ongetwijfeld zal deze inrichting van nut zijn om de Japansche beschouwingswijze aan de millioenen van het vasteland te suggereeren.

Onder het bewind van Sarraut hebben de Franschen reeds 15 radio-stations in Indo-China gevestigd, waardoor Indo-China iederen nacht van Bordeaux volledige markt- en beursberichten benevens het dagelijksche nieuws ontvangt. Gemakkelijk zouden de Franschen Zuid-China met Parijsche opvattingen kunnen overstroomen.

De Britschen hebben een zelfs nog grootere eerzucht getoond. Een radiostelsel is nu in werking, dat bijna iedere belangrijke Britsche kolonie in het Naburige of het Verre Oosten met Londen verbindt. Wanneer de plannen ten volle zijn ten uitvoer gebracht, zal Engeland een imperiaal radio-stelsel bezitten, waardoor het ieder schip onder Britsche vlag, iederen legerpost op de grenzen van Afghanistan, ieder handvol Britsche kolonisten onder de zon zal kunnen bestrijken.

De ontwikkeling van het radio-verkeer in het Oosten is zoo onafscheidelijk verbonden met internationale politiek, verdragsrechten, den Volkenbond, Japansche, Fransche en Britsche ambities, invloedsferen, pachten en concessies, dat het meer dan één conferentie der mogendheden zal vereischen om in de verwarring eenige orde te brengen. B.v. wordt China bedreigd door een zwerm concurreerende radio-maatschappijen. China trachtte nu op de conferentie te Washington zijn oppergezag over zijn ether te doen erkennen. Op voorstel van Elihu Root en senator Underwood werd ten slotte een resolutie aanvaard, die uiting gaf aan de opvatting, dat de radio-stations, opgericht door gezantschappen, concessionarissen en pachters slechts door de Chineesche regeering werden „geduld" en dat China geen afstand had gedaan van zijn recht om de verwijdering resp. de overdracht daarvan aan de Chineesche regeering te eischen.

De Vereenigde Staten hebben een radio-verbinding met Hawaii, Guam en Cavite; een rechtstreeksche verbinding met China zou eerlang gereed komen.

De Japanners hebben ver-reikende plannen. Men is ook bezig een radioverbinding tusschen den Indischen archipel en Nederland tot stand te brengen. Overal waar Europeesche landen bezittingen in het Oosten hebben, bestaat behoefte aan snelle, rechtstreeksche verbinding.

Waar Britten, Japanners, Franschen en Amerikanen roepen om gehoor en aandacht, kan een eigenaardig radio-conflict ontstaan. Iedere natie met economische en politieke belangen in het Oosten zal stellig haar broadcasting stations gebruiken om haar goede bedoelingen uiteen te zetten en etherisch invloedsferen binnendringen, waar het lichamelijk buiten moet blijven. Het zal belangrijker worden, sympathieën dan territoriën te winnen. Liggen in mogelijken naijver op invloed geen oorlogskansen? Het is zelfs

denkbaar, dat een oorlog in het Verre Oosten uitbreekt om uit te maken, welke natie voortaan den ether zal beheerschen. Engeland beschikt reeds over de voornaamste kabelstelsels; zou het nu ook niet bedacht zijn op een althans gedeeltelijke beheersching van den ether?

Voor den hervormer zal het radio-station van groot belang zijn. Politieke denkbeelden kunnen hierdoor alom worden verbreid. De leiders zullen zich voortaan rechtstreeks hoorbaar kunnen maken, zonder de tusschenkomst van volgelingen.

In hoever zullen de regeeringen het gebruik van den radio voor de politieke opvoeding vrijlaten? Het zal niet al te moeilijk vallen, krachtige stations onder contrôle te brengen om te voorkomen, dat deze of gene Moestafa Kamal of Soen Jat Sen een doffe, doch onrustige boerenbevolking opzweept. Zij zijn gemakkelijk genoeg te ontdekken. Lastiger zal het zijn verplaatsbare stations van geringere capaciteit onder contrôle te brengen, waarmede toch millioenen gedurende eenige uren kunnen worden toegesproken.

Maar ook al beperken vreemde regeeringen het gebruik van broadcasting stations, de doodelijke eentonigheid der Aziatische dorpen moet toch door de radio verlevendigd worden en het leven, dat voor den volgenden dag als eenige hoop een handvol rijst in uitzicht stelt, moet verrijkt worden. De weinige instellingen van wetenschap, waarop het Oosten kan bogen, zullen in een zeer werkelijke beteekenis bakens worden; de lezing over economie, dichtkunst of natuurwetenschap kan, als door een uitgestrekt university extension stelsel, tot in afgelegen hutten en scholen worden gevolgd. Vreemd nieuws van de buitenwereld zal massa's bereiken, die vroeger geen krant konden lezen. De millioenen Aziatische landbouwers zullen met gretige belangstelling de weerberichten leeren volgen, van de marktnoteeringen kennis nemen. Een twaalftal stations zou voldoende zijn voor China, een zestal voor Britsch-Indië, een vijftigtal voor heel Azië. De stations kunnen onderling door telefoondraad verbonden worden en de stem-stroomen, met behulp van de draad overgebracht, kunnen door de broadcasting overbrengers als ether-golven in de ruimte geflitst worden.

De ontvangers zullen stellig een steeds grootere volmaaktheid bereiken. Met eigen krachtige zend-stations toegerust, zal Azië eerlang pogen, ook zijnerzijds de Europeesche en Amerikaansche breinen te bereiken. De kloof, die Oosten en Westen scheidt, zal steeds meer worden gedempt. De radio zal een wereldeenheid scheppen.

Wij mogen de dooreenmenging van de blanke en de bruine en de gele rassen door middel van wetgeving tegenhouden, de ontmoeting van de geesten, thans hopeloos gescheiden door den halven aardgordel, zal niettemin tot stand worden gebracht. Geheele naties worden tot auditoria en de wereld krimpt ineen tot een kleine bol, die in de hand kan worden gehouden.

De uitvoering van de herziene grondwet voor Indië.

In *Nieuw-Indië* betoogt Prof. Mr. C. van Vollenhoven, dat bij de op 29 December 1923 verbindend geworden herziene grondwet ten aanzien van Oost- en West-Indië den gewonen wetgever drie dadelijk intredende plichten zijn opgelegd:

1. hij zal de manier hebben te regelen, waarop het vertegenwoordigend lichaam in Indië, in Suriname en in Curaçao zal worden gehoord op onderwerpen, die men in den Haag voor overzeesch gebied bij de wet wil regelen, en tevens de uitzonderingsgevallen hebben op te sommen, waarin zulk hooren mag worden nagelaten;

2. hij zal de staatsinrichting der drie overzeesche gebieden moeten vaststellen;

3. hij zal bij het vaststellen van die staatsinrichting het overzeesche bestuur zóó hebben in te richten, dat het in 's Konings naam gevoerde algebestuur verblijft bij den Landvoogd, terwijl aan den Koning slechts „bepaalde" bevoegdheden worden voorbehouden, en de overzeesche wetgeving aldus hebben te organiseeren, dat het stellen van voorschriften over inwendige aangelegenheden alweer wordt overgelaten aan organen overzee, terwijl aan den Koning slechts regeling van „bepaalde" onderwerpen of voor „bepaalde" gevallen wordt voorbehouden. Dezen derden eisch noemt men in de wandeling: hij zal waarborg hebben te stellen voor de autonomie van Indië en de West.

De schr. laat hier volkomen rusten de vraag, wat de wetgevende macht te haier tijd in die wetten zal hebben neer te schrijven; of een behoudende, dan wel een hervormde inhoud straks de voorkeur verdienen zal. Dat is hier niet aan de orde, is van later zorg. Want voor allen, conservatieven en geavanceerden in Indische of West-Indische zaken, is het van één en hetzelfde belang, dat de wetgevende macht zich kunne uitspreken; dat zij waarlijk gelegenheid krijge te voldoen aan haar drieledigen grondswetsplicht. Schr. meent reden te hebben daarop niet gerust te zijn.

1. Wet op het hooren van den Volksraad en de West-Indische lichamen. Schr. wijst er op, dat aan de Kamers ingevolge de herziene grondwet een voorstel (behoudend of vooruitstrevend, hoe dan ook) zal moeten worden gedaan over het hooren van de drie overzeesche gebieden; over het hooren van het vertegenwoordigend lichaam in elk dier gebieden; over het hooren van die lichamen op ontwerpen van wet. Indien echter het Regeeringsvoorstel, dat op 26 Juni 1922 aan den Volksraad te Batavia is aangeboden, doorgaat, zijn Curaçao en Suriname niet geholpen; en al kwamen zelfs binnenkort drie wetsontwerpen tot vaststelliing van de staatsinrichting der drie gebieden in, de afdoening daarvan zal tijd kosten en al dien tijd werkt, doordat het grondwetsvoorschrift onuitgevoerd en dus machteloos ligt, juist de daaraan tegengestelde wensch der Regeering uit September

1921: dat Zij niet aan een verplichting om te hooren is gebonden, noch aan limitatief omschreven uitzonderingen op die verplichting. De Regeering wil verder, volgens Haar reeds genoemd ontwerp van Juni 1922 tot wijziging van het Indisch Regeeringsreglement, niet hooren het vertegenwoordigend lichaam van Indië, doch in den regel een commissie, „wetgevende raad" genaamd. Het ontwerp-staatsinrichting van Juni 1922 is dan nog een departementsconcept, geen wetsontwerp, zooals de grondwet verlangt.

Wat denkt men — vraagt schr. — dat de Raad van State zeggen zou, als een Minister hem hooren wilde op zulk een ontwerp? Welnu, op 27 November 1922 (blz. 164) is in den Volksraad duidelijk geworden, dat het nieuwe Regeeringsartikel bedoelt deze praktijk van Juni 1922 voorgoed te bestendigen, immers die praktijk te doen strekken ter verklaring „welke beteekenis nu en voor het vervolg valt te hechten aan bij den Volksraad om advies in te dienen wetsontwerpen". Derhalve, het voorgedragen artikel spreekt wel van ontwerpen van wet, maar bedoelt iets anders dan wet. En om dit woordenspel te verdedigen, voert de Indische Memorie van Antwoord (blz. 2) dit haast vermakelijke argument aan, dat, indien de Volksraad gehoord wierd op een definitief, in staat van wijzen gebracht, ontwerp, het doel van het advies-vragen zou worden gemist, immers „het ontwerp bij de Staten-Generaal zou worden ingediend, hoe het advies van het Indisch vertegenwoordigend lichaam ook zou uitvallen." Is het der Regeering heusch onbekend, dat de Raad van State nooit gehoord wordt dan op definitieve ontwerpen, die de Koningin gepasseerd hebben, en dat onophoudelijk 's raads advies tot wijziging van een ontwerp leidt aleer het wordt ingediend?

Schr. legt dan de Regeeringsredactie naast die der in Mei 1922 verschenen proeve-Oppenheim en zegt:

Beide teksten voeren de grondwet uit, maar de eerste alleen voor Indië en te zijner tijd, de tweede voor alle drie de overzeesche gebieden en terstond. Beide teksten spreken van het hooren van een lichaam overzee; maar de eerste tekst, als hij Volksraad zegt, bedoelt commissie. Beide teksten spreken van een hooren over wetsontwerpen; maar de eerste tekst, als hij wetsontwerp zegt, bedoelt avant-projet.

Als dit Regeeringsartikel met zijn verwrongen woordbeteekenissen bij de Kamers inkomt, krijgen zij geen gelegenheid zich van haar eersten grondwetsplicht tot uitvoering te kwijten zonder een parlementair initiatief, waar men voor overzeesche zaken niet tuk op is.

2. Wet op de staatsinrichting.

De grondwet van 1922 schrijft een wet op de staatsinrichting van Indië voor; de Volksraad is op 28 April 1921 (blz. 90) in den waan gebracht zulk een wet te mogen verwachten ter vervanging van het antieke Regeeringsreglement. De Regeering evenwel, in Juni 1922, amendeert een beperkt gedeelte van het Regeeringsreglement van 1854, behoudt de rest onveranderd, en verdoopt het stuk: voortaan zal het Regeeringsreglement „wet op de staatsinrichting" heeten.

Op een werkelijk ontwerp eener staatsinrichting behoeven de Kamers niet te hopen.

Waarom niet? Om een argument, weder even verrassend als het argument van daareven als zou het advies, uitgebracht over een definitief ontwerp van wet, niet tot wijziging kunnen leiden. Het argument luidt: bij een nieuwe wet op de staatsinrichting zou men allerlei kwesties zien omgeroerd — godsdienst, onderwijs, agrarische zaken en wat niet al — die niet de hoofdzaak zouden raken en allicht de totstandkoming der wet in gevaar zouden brengen. Het motief is verstaanbaar; maar beveelt juist het omgekeerde aan van wat de Regeering doet. In een werkelijke wet op de staatsinrichting immers zou al dat gevaarlijke, al die buskruitstof, blijven rusten, want die behoort er niet in; daarentegen, bij herziening van het geldend Regeeringsreglement kan de voorzitter der Kamer onmogelijk amendementen betreffende heerendiensten, zending, inlandsch onderwijs enz. afweren, want de beweegreden van het ontwerp aldus te redigeeren, dat die artikelen aan de herziening onttrokken worden, zal niet gelukken. Juist door den gekozen vorm komen allerlei bijkwesties aan de orde, die met „staatsinrichting" niet te maken hebben en buiten die orde zouden gebleven zijn als een nieuwe wet ware ontworpen.

En gaf nu maar het Regeeringsontwerp het goede voorbeeld: onthield het zich nu maar zelf van alles wat niet „staatsinrichting" is in engen zin. Maar van de paar dozijn ballast-artikelen schrapt het er een paar, omdat ze „verouderd" zijn; wijzigt het er een paar, omdat ze niet meer passen (daaronder juist het agrarisch-artikel, de exorbitante rechten, het heerendienst-artikel, een der onderwijs-artikelen). Hoe zal men dan verhinderen, dat de belachelijk geworden artikelen op het onderwijs, de vol fouten zittende artikelen op de exorbitante rechten, de gehate artikelen op kerkinrichting en zending, de artikelen over de priesterraden, door de Kamer worden aangevat? De geheele taktiek zal wel zijn bedacht om de wet van Februari 1922 op de bestuurs-hervorming, buiten schot te houden; vandaar wellicht ook de opvallende onwil der Regeering om ook maar iets te verbeteren aan de naar inhoud en vorm ontoereikende en achterlijke artikelen op de zelfbesturende rijken in Indië.

3. Overbrenging van bestuur en wetgeving naar Indië.

In het Regeeringsvoorstel van Juni 1922 is van een overbrenging van Indisch bestuur (tegenover: wetgeving) naar Indië niets hoegenaamd te vinden; krijgt het „voorschrift van staatsrecht", het „dwingend voorschrift", geen uitvoering. Voor de Indische wetgeving, behandeld in artikel 61 der herziene grondwet, doet de Regeering althans een voorstel — zij het een voorstel, dat zelfs door de behoudenden in den Volksraad werd teruggewezen en ingrijpend geamendeerd —; doch voor het Indisch bestuur, voorzien in artikel 60 der grondwet, doet de Regeering niets (in het schrappen van de noodzaak van Koninklijke machtiging voor elke delegatie van benoemingsrecht door den Landvoogd — artikel 49, lid 3, Regeeringsreglement — zal

wel niemand een hervorming zien). Gevraagd, waarom men de grondwet op dit punt niet uitvoert, antwoordt de Indische Regeering schriftelijk en mondeling aan den Volksraad, dat zoo iets moet groeien.

Als het Regeeringsplan doorgaat, krijgt derhalve de wetgevende macht door geen enkel Regeeringsvoorstel gelegenheid zich te kwijten ook van haar derden grondwetsplicht, dien tot overbrenging naar Indië van het Indisch bestuur overeenkomstig artikel 60 der grondwet. Schr. eindigt elders zijn betoog:

„Ter verhoeding van misverstand worde nog éénmaal gezegd, dat in het opstel met geen woord is gepleit voor uitwerking van de grondwet in een bepaalden geest; dat daarin de tegenstelling „langzaam óf snel vooruit met Indië" volkomen is blijven rusten. Die tegenstelling moet in eerlijken strijd aan de orde komen, wanneer de Regeering straks den Kamers gelegenheid biedt den grondwetsplicht der wetgevende macht jegens onze Indiën te helpen nakomen. Maar op deze wijze raken wij daar nooit aan toe; den Kamers wordt op elk der drie punten de gelegenheid onthouden. En het middel? „Ontwerp van wet" beduidt in de taal der Regeering niet ontwerp van wet, „vertegenwoordigend lichaam" niet vertegenwoordigend lichaam, „staatsinrichting" niet staatsinrichting, „overbrenging" niet overbrenging, „dwingend voorschrift" niet dwingend voorschrift, „bepaalde bevoegdheden" niet bepaalde bevoegdheden.

Op blz. 494 van den derden druk (1920) van „Onze Constitutie" schrijft Mr. De Savornin Lohman te recht: „Ook van het (Nederlandsche) volk zelf is de verantwoordelijkheid verzwaard, want de kiezers zijn thans mede aansprakelijk voor Indië." De kiezers, hoeveel te meer de Kamerleden, hoeveel te meer voor naleving onzer hoogste wet."

Wetgevende Kroniek.

Uit het Staatsblad.

Staatsblad 1922 No. 650. bevat het Koninklijk besluit van 17 Juli 1922 No. 35 (Ned. Stbl. No. 453) tot vaststelling van regelen voor de benoeming en de opleiding en uitzending van personen voor de betrekkingen van:

I. administratief ambtenaar, adspirant-controleur en controleur bij het Binnenlandsch Bestuur, gewestelijk secretaris, assistent-resident, resident en gouverneur.

II. referendaris (met uitzondering van die bij de comptabiliteit), administrateur en secretaris bij de departementen van algemeen burgerlijk bestuur, bij de algemeene secretarie en bij den Raad van Ned.-Indië, daaronder begrepen de betrekkingen van algemeen secretaris en van gouvernements-secretaris.

Dit Koninklijk besluit, in werking getreden 22 Juli 1922, kan worden aangehaald als „Besluit op de Indische bestuursopleiding 1922".

Staatsblad 1922 No. 652. Bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 12 October 1922 No. 33a, opgenomen in het ter zijde aangehaald staatsblad, is ingesteld een tot het departement van Gouvernementsbedrijven behoorenden, afzonderlijken dienst van den mijnbouw, aan welken dienst de taak is opgedragen van verzorging van de bemoeienis van de Regeering met den mijnbouw in Ned.-Indië.

Deze bemoeienis omvat met name:

a. het uitvoeren van een geleidelijke geologische en geognostische opname van Ned.-Indië;

b. het uitvoeren van de onderzoekingen van mijnbouwkundigen aard;

c. het uitvoeren van mineralogische, scheikundige en metallurgische onderzoekingen;

d. het openbaarmaken van onderzoekingsresultaten op het gebied der geologie, mineralogie, metallurgie en mijnbouw, welke voor de industrie en de wetenschap van belang zijn;

e. het van Regeeringswege in het belang der algemeene veiligheid en van den fiscus houden van toezicht op alle ontginningen van delfstoffen bevattende gronden, zoomede op de bij ontginningen behoorende inrichtingen, de zorg voor de naleving van de ter zake bestaande of alsnog uit de vaardigen algemeene verordeningen en bijzondere voorschriften;

f. de leiding van de bestaande Landsbedrijven tot ontginning van tin, steenkolen, goud en zilver, benevens de voorbereiding en leiding van andere delfstofontginningen, welke den dienst mochten worden opgedragen;
g. het grondpeilwezen.

In verband met bovenomschreven taak is de dienst van den mijnbouw gesplitst in de ondervolgende afzonderlijke diensten en bedrijven.
1e. de dienst der mijnbouwverordeningen;
2e. de opsporingsdienst;
3e. de dienst van het grondpeilwezen;
4e. het bedrijf der Bankatinwinning;
5e. het bedrijf der Ombilinsteenkolenmijnen ter Sumatra's Westkust;
6e. het bedrijf der Boekit-Asemsteenkolenmijnen in de residentie Palembang;
7e. het bedrijf der Poeloe-Laoet steenkolenmijnen op het eiland van dien naam;
8e. het bedrijf der goudontginning in Benkoelen.

Staatsblad 1922 No. 664. Blijkens dit staatsblad is bij ordonnantie van 19 October 1922 de locale raden-ordonnantie gewijzigd, overeenkomstig het door den Volksraad in de 1ste gew. zitting 1922 geamendeerde Regeeringsvoorstel ter zake.

Dit voorstel beoogde naast eenige redactiewijzigingen de regelingen der bezoldigingen van gemeentesecretarissen aan hooger gezag over te laten en voorts het stellen onder preventief toezicht van de vermogensrechtelijke handelingen der gemeentebesturen.

Het Regeeringsvoorstel bevatte met betrekking tot dit preventief toezicht de bepaling, dat het zou worden uitgeoefend door den Gouverneur-Generaal. De Volksraad gaf in overweging de betrekkelijke gemeenteraadsbesluiten aan de goedkeuring van den voorzitter van den gewestelijken raad of, waar deze niet is ingesteld, van het hoofd van gewestelijk bestuur te onderwerpen.

De wijziging, door den Volkraad aangegeven, werd door de Regeering aanvaard.

De regeling is 1 Januari 1923 in werking getreden.

Staatsblad 1922 No. 756 bevat het Koninklijk besluit van 3 October 1922 No. 47 tot vaststelling van een nieuwe legersamenstelling.

Staatsblad 1922 No. 812. Bij ordonnantie van 28 December 1922, opgenomen in het hierneven vermeld staatsblad, is een regeling vastgesteld, nopens den aanslag en de inning van landrente in de residentie Bali en Lombok.

De voorschriften tot uitvoering van deze Bali-landrente-ordonnantie zijn opgenomen in Staatsblad 1922 No. 813.

Staatsblad 1922 No. 817. De wachtgeldregeling voor burgerlijke landsdienaren, die uit hunne betrekking zijn ontslagen wegens overtolligheid of

die, van buitenlandsch verlof teruggekomen, niet herplaatst worden, is vastgesteld bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 31 December 1922 No. 14. De tekst dezer regeling is geplaatst in het terzijde aangehaald staatsblad.

Het wachtgeld bedraagt gedurende de eerste drie maanden 80 ten honderd, gedurende het overige gedeelte van de eerste 2 jaren 60 ten honderd en daarna 40 ten honderd gedurende ten hoogste 3 jaren van het laatst genoten activiteits-tractement. Gedurende laatstgenoemde tijdvakken kan het wachtgeld nooit meer bedragen dan resp. *f* 900 en *f* 600 's maands.

Het nonactiviteits-tractement wordt toegekend tot dezelfde bedragen als het wachtgeld, met dit verschil, dat het dadelijk aanvangt met 60 pCt. van het laatst genoten activiteitstractement.

In den Volksraad werd deze regeling behandeld in de 2de gew. zitting 1922. In de vergadering van 20 December 1922 verklaarde het college zich met de regeling te kunnen vereenigen.

Staatsblad 1922 No. 44. Blijkens de ordonnantie van 24 Januari 1923, waarvan de tekst is vermeld in het ter zijde vermeld staatsblad, heeft het z.g. preferentie-recht van den Lande ter zake van belastingvorderingen eenige wijziging ondergaan. Bedoelde vorderingen hebben thans den voorrang boven alle andere met uitzondering alleen van de bevoorrechte schulden, opgenoemd in de artikelen 1139 Nos. 1 en 4 en 1149 No. 1 van het B. W. en 80 en 81 van het Wetboek van Koophandel van pand en van oogstverband, alsmede van hypotheek.

Politieke hervormingen op Ceylon.

In de eerste helft van December 1921 hadden in den wetgevenden raad van Ceylon beraadslagingen plaats naar aanleiding van een motie van den heer James Peiris, afgevaardigde voor de stad Colombo. Het voorstel omvatte o. m. de volgende punten:

1. Hervorming van den wetgevenden raad, zoodat deze voortaan bestaan zou uit 45 leden, waarvan 6 ambtenaren, 28 gekozen volgens territoriale indeelingen en 11 als vertegenwoordigers van minderheden.
2. Bevoegdheid van den wetgevenden raad om zijn eigen voorzitter te verkiezen.
3. Behoud van het begrootingsrecht van den raad.
4. Afschaffing van den eisch, dat alleen ingezetenen van een kiesdistrict daarvoor als vertegenwoordigers kunnen optreden.
5. Beperking van de uitsluiting van verkiesbaarheid wegens ontslag uit 's Lands dienst tot gevallen, waarin het ontslag is verleend op grond van moreel ernstig afkeuringswaardige feiten; regeling van de uitsluiting wegens gevangenisstraf overeenkomstig de voorschriften voor leden van het Engelsche parlement.
6. Verlaging van de eischen voor het kiezerschap wat betreft eigendom en inkomen; ook wat betreft den duur der vestiging in het kiesdistrict en wat betreft het hebben ondergaan van gevangenisstraf.

7. Toekenning van gelijk territoriaal kiesrecht ongeacht het ras aan alle ingezetenen van de kiesdistricten.
8. Hervorming van den uitvoerenden raad, die voortaan zou moeten bestaan uit den gouverneur als voorzitter benevens drie leden, waaraan zouden moeten worden toegevoegd drie ministers, gekozen uit de territoriaal gekozen leden van den wetgevenden raad.
9. Afschaffing van de benoeming van niet-ambtelijke leden.

Tot recht verstand is het noodig te weten, dat tegenwoordig de gouverneur voorzitter is van den wetgevenden raad, die overigens uit 37 leden bestaat, n. l. 14 ambtelijke (5 ex officio, 9 benoemd), 11 territoriaal verkozen, 5 op andere wijze verkozen (1 stedelijk Europeesch lid, 1 binnenlandsch Europeesch lid, 1 Burgher, 1 L. L. P. A. lid en 1 lid voor den handel), 3 benoemde particulieren, 4 benoemde vertegenwoordigers van groepen (communities), n.l. 2 Kandiërs, 1 Mohammedaan en 1 Indiër.

Het advies, door den gouverneur over deze zaak aan den minister uitgebracht, werd — merkwaardig voorbeeld voor onze Nederlandsch-Indische tradities! — publiek gemaakt. Volgens de meening van Z. E. zou door de aanneming van de voorstellen de van 1920 dateerende samenstelling van den wetgevenden raad fundamenteel worden veranderd.

Hij wees er op, dat de bevolking van Ceylon uit 4½ millioen inwoners bestaan, waaronder Laagland-Sinhaleezen. Kandy-Sinhaleezen, Ceylon Tamils, Indische Tamils, Ceylon Mooren, Indische Mooren, Europeanen, Burghers en Maleiers, die ieder afzonderlijke bevolkingsgroepen (communities) vormen. In de verschillende provincies hebben de Laagland- of Kandy-Sinhaleezen de meerderheid, behalve in de Noordelijke en Oostelijke provincie, waar de Ceylon Tamils overwegen. De overige groepen zijn dermate verspreid dat zij slechts een klein deel vormen van de bevolking, te midden waarvan zij gevestigd zijn. Naar de meening van den gouverneur nu moet uit een en ander voortvloeien, dat de communale of „groepen" basis gemotiveerd is; immers deze basis zou blijven bestaan, al werden slechts territoriale verkiezingen gehouden. Had men echter alleen verkiezingen op territorialen grondslag, dan zouden de Sinhaleezen op een overwegenden invloed kunnen rekenen, welke dien der andere groepen zou te niet doen. Het voordeel van de bestaande regeling was z.i., dat de regeering met haar 14 ambtelijke leden geen maatregelen kon doordrijven, doch dat anderzijds geen enkele bepaalde groep haar opvatting tegen den wil der gezamenlijke andere groepen zou kunnen doorzetten: van de 23 niet-ambtelijke leden telde de talrijkste groep, die der Laagland-Sinhaleezen, er niet meer dan 11.

Onder de opmerkingen van den gouverneur dient nog te worden aangestipt, dat hij bezwaar had tegen de benoeming van 3 ministers, aangewezen uit de territoriaal gekozen leden van den raad, omdat niet duidelijk was gemaakt, hoe hun verhouding zou moeten zijn ten opzichte van de vaste departementshoofden en hoe verder hun positie geregeld zou moeten worden. Ook reikte z. i. dit voorstel naar een verder stadium van verantwoordelijk bestuur dan thans in overweging was.

De minister antwoordde bij brief van 11 Januari j.l., dat ook naar zijn meening de vertegenwoordiging van Colombo voor onbepaalden tijd „communaal" zou moeten blijven, ook al was zij territoriaal georganiseerd, omdat de maatschappij klaarblijkelijk ook communaal was samengesteld. Een territoriale organisatie zou z. i. dus slechts de niet-vertegenwoordiging ten gevolge hebben van groepen, belangrijk hetzij in aantal, hetzij in politiek economisch of maatschappelijk opzicht: het zou nog vele jaren vereischen, eer de massa der kiezers een politiek begrip zou vertoonen, voldoende om zich te verheffen boven raciale en religieuse verdeeldheden.

Hij wenschte een regeling, volgens welke de gouverneur, hoewel voorzitter van den raad blijvende, dezen gewoonlijk niet zou presideeren; gewoonlijk zou het voorzittersschap blijven berusten bij een vice-voorzitter, door den raad uit zijn midden verkozen. De raad zou dan — buiten den voorzitter — moeten bestaan uit 47 leden, waaronder 12 ambtelijke (5 ex officio en 7 benoemd), 21 territoriaal gekozen leden (waarvan 7 uit Tamil-districten); 11 op andere wijze gekozen leden (3 Europeanen, 3 Mohammedanen, 2 Burghers, 2 Indiërs, 1 Tamil), 3 benoemde niet-ambtelijke leden.

De voor verkiesbaarheid geldende eisch van ingezetenschap in het kiesdistrict vervalt. Ook de disqualificaties wegens ontslag en gevangenisstraf worden overeenkomstig de voorstellen-Peiris geregeld.

De vereischten voor het kiezerschap worden herzien, doch de vereischten wat betreft eigendom en inkomen blijven bestaan.

Alle personen, in een kiesdistrict verblijvende, zullen, ongeacht het ras, aan de verkiezingen kunnen deelnemen.

De minister is voorts bereid om den raad b.v. over 5 jaren bevoegd te verklaren, bij verordening de vereischten voor het kiesrecht te herzien.

Blijkens *The Times of Ceylon* (W. E.) van 3 Maart j. l. klaagde een deel der Ceylonsche pers — de *Ceylon Morning Leader*, de *Daily News* — over het teleurstellende karakter der hervormingen, bij het ministerieele schrijven voorgesteld. Het werd een ernstige fout geacht, dat in de toekomst het communalisme bleef gehandhaafd: „the population is divided into tribal camps, which are skilfully arranged so as to prevent co-öperation." Vermoedelijk als gevolg van een wenk der congresleiders erkende echter later de *Daily News*, dat het ontwerp ook in sommige opzichten een vooruitgang vertoont. Ook betoogde een der aanvoerders der hervormingsactie, de heer E. T. da Silva, in de *Ceylon Morning Leader*, dat de invoering van een verkozen meerderheid in vergelijking met den bestaanden toestand een verbetering is. De Europeesche *Times of Ceylon* is van oordeel, dat het hervormingsvoorstel een zeer substantieele vordering beteekent in de richting van het doel, dat iedereen op het oog heeft, en voegt er aan toe: „It will be generally admitted that in the abstract racial representation is incompatible with political progress, but there is nothing to be gained by pretending there is progress when there is no progress.'

Het blad meent, dat ongetwijfeld de versterking van de niet-ambtelijke en verkozen elementen in den nieuwen raad zeer gunstige kansen aan de her-

vormers zullen bieden om te bewijzen, dat de ingezetenen van Ceylon met de regeering der kolonie weten samen te werken en, als zij wijs zijn, zullen zij dit liever pogen dan aan te sturen op destructieve politiek.

Een gunstig teeken ziet het zelfde blad in het feit, dat de verkozen leden, die zich sedert eenigen tijd van deelneming aan de beraadslagingen van den wetgevenden raad hadden onthouden, daartoe thans wederom zijn teruggekeerd: „after all a strike of legislative councillors is not a very dignified proceeding."

Bezoldigingsherziening.

Achtereenvolgens zijn in de maanden Januari en Maart j.l. verschenen een *eerste nota* betreffende de bezoldigingsherziening voor *burgerlijke* landsdienaren en een *eerste nota* betreffende de bezoldigingsherziening voor *militaire* landsdienaren, onderscheidenlijk afkomstig van de salariscommissie voor de burgerlijke landsdienaren en van de „militaire salariscommissie."

Aan den inhoud van beide nota's is het volgende ontleend.

Blijkens de opdracht, aan de *burgerlijke salariscommissie* verstrekt, is haar taak een drieledige, t.w.:

1°. het ontwerpen van een herziening van de thans voor de burgerlijke landsdienaren geldende inkomstenregelingen, met het doel die in beter onderling verband te brengen en de blijkens de ervaring daarin voorkomende leemten en onbillijkheden mogelijk weg te nemen, met dien verstande, dat deze herziening aan jaarlijksche uitgaven voor vaste salarissen ten hoogste mag eischen het bedrag, dat thans daarvoor op de begrooting is uitgetrokken;

2°. het ontwerpen van een herziening van de thans voor de burgerlijke landsdienaren geldende pensioenregelingen, met het doel ook die regelingen in beter onderling verband te brengen en de blijkens de ervaring daarin voorkomende leemten en onbillijkheden zooveel mogelijk weg te nemen;

3°. het ontwerpen eventueel van een regeling nopens tockenning, waar plaatselijke omstandigheden dit noodig maken, van tijdelijke toelagen ter tegemoetkoming in die omstandigheden.

De taak, aan de *militaire salariscommissie* opgedragen, is omschreven als volgt:

„Onder het indienen van geformuleerde voorstellen der Regeering van advies te dienen nopens een herziening van de thans voor het militair personeel van de landmacht geldende inkomsten en pensioenregelingen in verband met de geheele, dan wel gedeeltelijke intrekking van den duurtetoeslag, met dien verstande, dat:

a. deze herziening aan jaarlijksche uitgaven voor vaste salarissen ten hoogste mag eischen het bedrag dat thans daarvoor op de begrooting is uitgetrokken;
b. waar plaatselijke omstandigheden het noodig maken tijdelijke toelagen ter tegemoetkoming en de omstandigheden kunnen worden verleend".

Beide nota's zijn opgebouwd op dezelfde beginselen. Nadat de grondslagen voor de bezoldigingsherziening der burgerlijke landsdienaren waren vastgesteld, zijn deze algemeene beginselen n.l. door de militaire salariscommissie aanvaard, welke commissie daarna de aan hare nota toegevoegde salarisschalen heeft ontworpen.

Bedoelde grondslagen zijn de volgende:

I. Voor de bekleeders van een ambt in Gouvernementsdienst, die onder dezelfde verhoudingen [1]) in dat ambt dienen en aan gelijke voorwaarden van benoembaarheid (examen e.d.) hebben voldaan, wordt ten aanzien van de belooning geen onderscheid gemaakt tusschen Europeanen, Inlanders en Vreemde Oosterlingen, noch tusschen personen, die hunne opleiding geheel of gedeeltelijk in Nederlandsch-Indië hebben genoten, en hen, die geheel of gedeeltelijk buiten Nederlandch-Indië zijn opgeleid, noch tusschen personen, die hier te lande in Gouvernementsdienst zijn getreden, en hen, die elders, b.v. in Nederland, voor den Indischen dienst zijn aangeworven en herwaarts uitgezonden.

II. Aan de betrekkingen in Gouvernementsdienst behoort al dadelijk zooveel mogelijk en in de toekomst algemeen een bezoldiging verbonden te worden naar Indischen maatstaf, d.w.z. een bezoldiging, welke in juiste verhouding staat tot de draagkracht van de groote massa der bevolking. Deze bezoldiging zal den inheemschen landsdienaar, d. w. z. den landsdienaar — van welken landaard ook — die door geboorte, familierelaties als anderszins in Nederlandsch-Indië thuis hoort, in staat stellen naar gelang van zijn ambtelijke positie in het eigen land op behoorlijken voet zijn levenswijze te regelen, zonder een staat te voeren, welke ook in Westersche of andere Oostersche landen in soortgelijke ambtelijke kringen uitgesloten is.

III. Voor de betrekkingen, waarvoor de vereischte kundigheden nog niet in Indië kunnen worden verworven of waarvoor, v.z.v. zulks wél het geval is, het aanbod van goede inheemsche krachten, die zich de vereischte kundigheden hier te lande hebben eigen gemaakt, nog zóó onvoldoende is, dat aanvulling door uitzending uit Europa nog geheel of grootendeels noodzakelijk is, kan met bezoldiging op den voet van punt II niet worden volstaan.

Naar gelang de voorziening door uitzending een meer of minder belangrijke plaats inneemt, zal de vergoeding, die toegekend moet worden om gegadigden te bewegen naar de tropen te gaan en daar een groot deel van hun leven buiten hun vaderland door te brengen, kunnen bestaan in:

a. het verbinden eener hoogere bezoldiging, dan op den voet van punt II gewettigd zou wezen, aan de hier bedoelde betrekkingen;
b. het openen der gelegenheid tot het aangaan van een ander dienstverband (z.g. „kort verband"), dat zich in het bijzonder voor importkrachten eigent.

---

1) Hieronder te verstaan: vaste dienst, tijdelijke dienst, verband voor een bepaald aantal jaren, enz.

IV. Voor de betrekkingen, waarop de regeling, bedoeld in punt III sub b, wordt toegepast, alsmede voor een aantal betrekkingen, waarvoor de aanvulling moet geschieden uit kringen, wier levenspeil door verschillende oorzaken boven het sub II bedoelde is opgevoerd en wier relatief geringe getalsterkte het handhaven van hoogere eischen mogelijk maakt, zullen voorshands bezoldigingen zijn vast te stellen, die zich eveneens, doch in mindere mate dan in de punt III sub a bedoelde gevallen noodig is, boven de bezoldigingen op den voet van punt II verheffen.

Deze grondslagen als uitgangspunt kiezende, heeft de burgerlijke commissie 3 typen van bezoldiging ontwikkeld.

In de eerste plaats heeft zij, zooals zulks in andere, zoowel Oostersche als Westersche, in normale omstandigheden verkeerende landen het geval is, voor *alle* betrekkingen in Staatsdienst een bezoldiging geregeld naar zuiver inheemschen maatstaf. De op die wijze bepaalde bezoldiging wenschte zij aan te merken als de *normale Indische bezoldiging, de standaardbezoldiging*, aangeduid in het rapport als *bezoldigingstype A*.

Dat dit type A onder de tegenwoordige omstandigheden en verhoudingen al dadelijk voor vele ambtenarengroepen niet zou kunnen worden aanvaard, heeft de commissie niet voorbijgezien en daarom naast het type A een bezoldigingstype C in het leven geroepen voor die betrekkingen, waarvoor in hoofdzaak uitheemsche krachten worden aangeworven. Dit type C moet dan beschouwd worden als te zijn opgebouwd uit de standaardbezoldiging, het type A, vermeerderd met een emigratietoelage.

Volgens het type C zullen — in verband met de aanvaarding van het hiervoren vermelde grondbeginsel I — ook bezoldigd moeten worden de inheemschen, die in dezelfde betrekkingen als de uitheemschen dienen, indien de overige dienstvoorwaarden gelijk zijn.

Tusschen het type A en het type C heeft de commissie nog ingevoerd het bezoldigingstype B voor die betrekkingen, waarvoor de geschiktheid h.t.l. kan worden verworven en die in hoofdzaak door hiergeboren Europeanen worden bekleed.

Omdat deze Europeesche ambtenaren hun levenstandaard hebben ingericht eenigermate op den basis der hun na verwante uitheemsche krachten, is het niet mogelijk hen te bezoldigen naar inheemschen maatstaf. Naar gelang echter meer inheemsche personen in de hierbedoelde ambten worden opgenomen, zal voor die betrekkingen geleidelijk volstaan kunnen worden met de standaardbezoldiging.

Het bezoldigingstype B bevat thans boven die standaardbezoldiging een zeker *surplus*.

Een vergelijking van het type C met het type B heeft de commissie er toe gebracht het bezoldigingstype C nader te ontleden. Daarbij is zij tot de conclusie gekomen, dat de emigratietoelage beschouwd moet worden als te zijn het „surplus," dat begrepen is in het type B, vermeerderd nog met wat aangeduid wordt als emigratiepremie.

De 3 typen vergelijkenderwijs naast elkaar stellend, wordt de volgende detailleering verkregen:

Type A = standaardbezolding
Type B = „ + surplus.
Type C = „ + „ + emigratiepremie.

Bij de opstelling der bezoldigingsschalen zag de commissie zich voor de vraag gesteld, welk bezoldigingstype voor een bepaalde betrekking moet worden aangenomen.

De oplossing van de in die vraag gelegen moeilijkheid, waarmee feitelijk tegelijk het bezoldigingsvraagstuk zou worden opgelost, heeft de commissie aangedurfd.

Zij heeft bezoldigingsschalen ontworpen — zij het nog niet voor alle betrekkingen — voor verschillende categorieën van ambtenaren en hen gerangschikt hetzij onder de zuiver inheemschen (b.v. Inl. bestuursambtenaren, Inl. onderwijzers, Indische artsen, adjunct gouv. veeartsen en boscharchitecten), hetzij onder degenen, die voor een surplus boven de standaardbezoldiging in aanmerking komen (klerken, commiezen, opzichters), hetzij onder hen aan wie bovendien een emigratiepremie behoort te worden toegekend (ingenieurs, juristen, Eur. bestuursambtenaren, onderwijzers). Bij al die schalen is voor elke betrekking de standaardbezoldiging aangegeven en naar gelang zij werd gerangschikt onder de 2de en 3de groep bovendien afzonderlijk het surplus en de emigratiepremie. De emigratiepremie is door de commissie in het algemeen gelijk gesteld aan het surplus, evenwel met een minimum van *f* 50.—

Naast deze rangschikking volgens het bezoldigingstype, behoorde natuurlijk voor elke groep landsdienaren ook uitgemaakt te worden op welke geldelijke waardeering de bekleede betrekking aanspraak heeft.

De commissie heeft aangenomen, dat de bezoldigingen, genoten door de Inl. bestuursambtenaren, de Inl. onderwijzers en dergelijke zuiver inheemsche groepen van landsdienaren, in 't algemeen geregeld zijn naar Indischen maatstaf en in juiste verhouding staan tot de draagkracht der Indische maatschappij. De groote dier bezoldigingen kon daarom tot uitgangspunt dienen voor de vaststelling der standaardbezoldigingen in de verschillende betrekkingen.

De hoegrootheid van het aan een bepaalde betrekking te verbinden salaris wordt overigens in 't algemeen bepaald door den aard van de betrekking.

Geen regel zal het wezen, dat het voldoen aan zekere eischen, zonder dat de aard der betrekking die eischen vordert, aanspraak op bezoldiging naar die eischen geeft.

Als belangrijk hulpmiddel voor onderlinge waardeering worden in aanmerking gebracht de genoten opleiding en de duur dier opleiding.

De commissie heeft zich niet ontveinsd, dat aan de voorgestelde oplossing nog bezwaren kleven.

Het voornaamste bezwaar is h.i. wel dit, dat een deel der ambtenaren,

dienende in betrekkingen, welke nog grootendeels door importkrachten moeten worden vervuld, in verhouding tot de volgens het bezoldigingstype A gesalarieerde landsdienaren te hoog bezoldigd wordt, welk bezwaar zal kunnen leiden tot opdrijving van de bezoldigingen in de betrekkingen van lager orde. Regeling van alle bezoldigingen naar het type A is het ideaal, waarnaar gestreefd wordt.

Als een belangrijk middel om voormeld bezwaar gedeeltelijk te ondervangen, heeft de commissie de z.g. „kort-verband-regeling" ontworpen, die het mogelijk zal maken de emigratietoelage voor meerdere ambtenarengroepen te doen vervallen, lang voordat het tijdstip is aangebroken, waarop een dergelijke maatregel zou kunnen worden getroffen op grond van vrijwel algeheele onafhankelijkheid van aanwerving buiten Indië.

De regeling beoogt voor die betrekkingen — waarvoor de vereischte kundigheden wel reeds in Indië kunnen worden verworven, doch de aanvulling met h.t.l. opgeleide krachten nog niet zoodanig is, dat aanwerving in Nederland onnoodig wordt — op *speciale voorwaarden* voor wat betreft duur van het verband, bezoldiging, toelage enz., personen aan te werven, die genegen zijn *tijdelijk* hier te vertoeven. Daardoor zal het mogelijk worden voor het *vaste* verband in die bepaalde betrekkingen op een lager bezoldigingspeil terug te vallen, dus op een bezoldiging, waarin de emigratietoelage niet meer is begrepen. Door de commissie zijn als voorbeeld voor de toepassing dezer kort-verband-regeling aangehaald de betrekkingen van adjunct-boekhouder bij de verschillende diensten en bedrijven.

Andere middelen om te geraken tot een spoedige opheffing van de bezwaren van het stelsel beveelt de commissie aan als zij bepleit:

1°. uitbreiding van het aantal onderwijsinrichtingen op verschillend gebied h.t.l.;
2°. beperking van de eischen, welke voor verschillende betrekkingen worden gesteld tot het strikt noodige;
3°. instelling van meer z.g. secundaire betrekkingen;
4°. opleiding in Nederland geheel of gedeeltelijk op 's Lands kosten van daarvoor h.t.l. aangewezen inheemsche jongelieden.

Naar verwacht wordt, zal in de a.s. voorjaarszitting van den Volksraad het bezoldigingsstelsel, waarvan hiervoren een kort resumé is gegeven, in bespreking worden genomen.

Boekbespreking.

Verslag der kiesrechtcommissie, ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 16 November 1921 No. 12.

In een handig geordend boekje heeft de kiesrechtcommissie verslag gedaan van hare werkzaamheden. De commissie had tot taak een schema te ontwerpen voor de algemeene beginselen, welke ten grondslag zullen liggen aan de regeling van het kiesrecht voor de vertegenwoordigende lichamen, welke zullen worden ingesteld na totstandkoming van het wetsontwerp, betreffende de bestuurshervorming, zulks met inachtneming van hetgeen daaromtrent bij de schriftelijke en mondelinge behandeling van het ontwerp als de zienswijze van den wetgever tot uiting kwam. Deze laatste eisch beperkte natuurlijk de oorspronkelijkheid, aan de commissie toegestaan. Zij droeg een overwegend bestuurs-ambtelijk karakter. De samenstelling was als volgt: 6 Europeesche en 5 Inlandsche bestuursambtenaren, van welke laatste twee tevens Volksraadslid; de adviseur voor de decentralisatie; 5 Europeesche leden en 1 Inlandsch lid van den Volksraad, niet-bestuursambtenaren; de secretaris was een ambtenaar van het departement van B. B. Verder was de keuze der leden-bestuursambtenaren bepaald door de bedoeling dat voorshands slechts sprake zou zijn van de instelling van twee provinciën, die van West-Java en Zuid-Sumatra. Op de eenzijdige samenstelling der commissie is inderdaad niet geheel zonder reden kritiek geoefend. Erkend moet worden, dat binnen de door den opzet gestelde grenzen de commissie heeft gestreefd naar een ruime opvatting van haar taak.

Het verslag bestaat uit een kiesrecht-schema, een toelichting en een aantal bijlagen (statistische gegevens en resultaten van plaatselijke bespreking).

Voorts zijn daaraan toegevoegd minderheidsnota's van het lid R. T. Wiranata Koesoema en de leden Ch. G. Cramer en P. F. Dahler.

Nadat de beginselen in een afzonderlijk hoofdstuk zijn behandeld, komen in schema en toelichting achtereenvolgens aan de orde: verkiezingen voor de dessa op West-Java en voor Inlandsche rechtsgemeenschappen op Zuid-Sumatra; verkiezingen voor regentschapsraden op West-Java en voor afdeelingsraden op Zuid-Sumatra; verkiezingen voor provinciale raden van West-Java en Zuid-Sumatra; uitsluitingen.

De commissie gaat er van uit, dat de kiesregeling een geheel eigen Indisch karakter zal moeten dragen, onvermijdelijk min of meer ingewikkeld zal dienen te zijn en na betrekkelijk korte perioden behoort te worden herzien.

Naar hare meening is hier te lande een democratische ontwikkeling begonnen, die gewenscht is en niet is te stuiten, waarbij echter wordt opgemerkt dat de invoering en ontwikkeling van democratische instellingen hier op bijzondere wijze tot uiting komt.

Den meest kenmerkenden trek der Ned.-Indische maatschappij acht zij, hetgeen zij, met een minder gelukkig gekozen woord, haar „koloniaal" karakter noemt. (Nederlandsch-Indië is, krachtens grondwettelijke uitspraak, geen kolonie meer. Maar ook overigens is tegen den naam kolonie op historische en andere gronden veel in te brengen). De bedoeling wordt verduidelijkt door de toelichting: dat de leiding van staatsbestuur en productie hoofdzakelijk in handen is van een betrekkelijk weinig talrijke — de Europeesche — bevolkingsgroep, die èn in het werkelijke leven èn wettelijk nog „afgescheiden" is van de talrijke andere bevolking. (Zou het niet juister zijn geweest, hier te spreken van „onderscheiden?")

Verder zijn de hoofdgroepen der bevolking nog weer in vele onderling zeer verschillende deelen gesplitst en heeft men nog te rekenen met de groepen der Vreemde Oosterlingen.

Een tweede karaktertrek is, dat binnen al de genoemde groepen tusschen de individuen groote verschillen in ontwikkeling bestaan, ten deele samenhangende met verschillen in economische verhoudingen en dat dientengevolge ook de politieke wenschen zeer uiteenloopend zijn.

Als ééne uiterste vindt men een groep van personen van alle rassen, die niet minder ontwikkeld zijn dan de bevolking van welk land ter wereld ook en die zich bij hare politieke wenschen veelal dan ook oriënteeren op de meest moderne democratische instellingen; als andere uiterste vindt men bevolkingsgroepen als Badoeis en Koeboe's, die aan de meest primitieve verhoudingen ternauwernood zijn ontwassen en die van allerlei voorgenomen politieke hervormingen niet het minste begrip hebben.

Voorts leeft vrijwel de geheele inheemsche bevolking, ontwikkeld of niet, vereenigd in eigen, vaak zeer bijzonder familieverband en in eigen rechtsgemeenschappen. Hoewel vaak naast of boven deze gemeenschappen een andere, belangrijke, gemengde samenleving ontstond, blijven zij niettemin voor de structuur der maatschappij van beteekenis. En hoewel ook deze rechtsgemeenschappen zelf niet ontkwamen aan van bovenaf ingevoerde hervormingen en evenmin aan de veelal storenden invloed van econmische verhoudingen, leiden zij toch een eigen leven met eigen karakter en toonen zij ook een eigen ontwikkelingslijn. (In hoever is dit laatste juist? Eenige adstructie zou hier niet overbodig zijn geweest).

Tenslotte is een belangrijke trek der Indische samenleving dat zij tegenwoordig snel en voortdurend verandert en veranderen moet, zoowel wat de bevolking, als wat de betekenis der bestaande en in te stellen raden betreft.

Uit een en ander vloeit, naar de commissie meent, de behoefte voort aan een niet-eenvoudige regeling, die ook niet zonder meer een copie kan zijn van het een of andere Westersche voorbeeld (wat niemand trouwens ooit

heeft beweerd), terwijl herziening binnen beperkten tijd vermoedelijk noodig zal blijken.

Na op deze wijze eenigermate het terrein verkend te hebben, treedt de commissie in beschouwingen over de raden. Zij meent dat het gewenscht is om alleen dan verkiezingen te houden, wanneer de betrokken raden voldoende bevoegdheden hebben; en dat anderzijds uitgebreid kiesrecht slechts mogelijk is, indien streng toezicht op de raden is gewaarborgd. Als regel (met uitzondering alleen voor de Inlandsche rechtsgemeenschappen op Zuid-Sumatra) zal de raad voor het grootste deel uit verkozen en periodiek aftredende leden bestaan. Daarnaast wenscht de commissie benoeming, met volledige vrijheid voor de benoemde autoriteit, om het doel der benoeming te bepalen. In provinciale, regentschaps- of afdeelingsraden zullen volgens haar schema ambtshalve geen leden zitting nemen. In raden van Inlandsche rechtsgemeenschappen, zoo in West-Java als in Zuid-Sumatra, zal daarentegen zoo noodig een deel der plaatsen bezet worden door adatwaardigheidsbekleeders. „Hier komt duidelijk een eigen opvatting der bevolking omtrent de inrichting van haar eigen bestuur tot uiting. Onder verschillende namen vindt men lagere volkshoofden en andere personen van aanzien, die op verschillende wijze worden aangewezen, maar die alleen van oudsher een door de bevolking volkomen begrepen en volkomen billijk geachte bijzondere machtspositie innemen." In de poging om te motiveeren waarom de naar het heet door het volk zelf gewilde aanwijzing van de waardigheidsbekleeders dan niet eenvoudig aan de kiezers wordt overgelaten, is de meerderheid der commissie niet op bevredigende wijze geslaagd. Zij acht het „onjuist om op die wijze het zittingnemen der waardigheidsbekleeders afhankelijk te stellen van een steeds door persoonlijke invloeden vertroebelde verkiezing." Liever houdt zij vast aan de bestaande gewoonten en „werkelijke verhoudingen." Zij is bevreesd voor bedenkelijke verkiezingspraktijken, omkooperij en conflicten, die het aanzien van den raad zouden schaden. Het is mogelijk dat die vrees gerechtvaardigd is, maar men bewere niet, dat de instelling voldoet aan een „eisch der democratische gedachte." Ook is niet duidelijk, waarom geen poging gedaan zou kunnen worden om bedenkelijke verkiezingspraktijken tegen te gaan door het „strenge toezicht," dat immers toch wordt aanbevolen.

Bij de bespreking van de verkiezingstechniek blijkt de commissie in 't algemeen gestemd voor geheime verkiezing en persoonlijk stemmen; aan rechtstreeksche verkiezing geeft zij de voorkeur boven getrapte, waar men niet te maken heeft met groepen van kiezers, die voor een groot deel uit analfabeten bestaan; het evenredig stelsel tot bepaling van den uitslag eener stemming verkiest zij boven het meerderheidsstelsel. Ter motiveering van dit laatste voert zij aan, dat het haar van overwegend belang voorkomt, aan minderheden de mogelijkheid te openen, zich in het gekozen lichaam evenredig vertegenwoordigd te zien. Dit voordeel lijkt haar zoo groot dat zij heenstapt over het bezwaar, dat bij een evenredig kiesstelsel de best georga-

niseerde kiezers onevenredig in het voordeel zijn (vooral voor Indische toestanden geen gering bezwaar).

De commissie betoogt nu voorts dat de geheele samenleving van een ressort in al haar geledingen en lagen zoo zuiver mogelijk in den raad moet worden vertegenwoordigd. Op dezen grond is zij van meening dat een kiesrecht-regeling hier te lande nooit louter „individualistisch" zal mogen zijn; immers slechts een deel der maatschappij draagt een individualistisch karakter. Daarnaast bestaan zeer reëele organisaties, waarin de individuen vereenigd zijn, ja, waarin zij hier veelal zelfs geheel opgaan, terwijl tusschen de verschillende groepen der ingezetenen zeer reëele verschillen bestaan. Hierom meent de commissie ook te moeten opkomen voor „organisch kiesrecht," d.w.z. „kiesrecht, gebaseerd op, volgens een vast plan door de overheid erkende of door haar gevormde maatschappelijke groepeeringen." Zij zou het willekeurig achten, alle organisaties van invloed uit te sluiten en ziet een opvoedende kracht in het wettelijk verstevigen van zekere als nuttig erkende lichamen. De groepeering zal moeten berusten op een „bepaald" inzicht in de structuur der maatschappij; het kiesrecht zal dan worden beheerscht door de „diepste innerlijke gevoelens en gedachten" der wettelijk gevormde groepen; het rechtsgevoel van iedere groep zal onvertroebeld tot uiting kunnen komen.

Erkend wordt het gevaar dat de groepeering verkeerd kan worden aangebracht en geen effect heeft of leidt tot verscherping van tegenstellingen.

De commissie vreest, dat overlating van de groepeering aan de kiezers zal leiden tot een vertegenwoordiging, die niet strookt met de werkelijkheid, doordat de een of andere groep een te groot overwicht verkrijgt of de gedachte van een oogenblik een groepeering doet ontstaan zonder blijvende beteekenis. Eerst met de ontwikkeling van het partijwezen zal men de kiezers meer kunnen vrijlaten. Bevordering van dit partijwezen acht de commissie echter ook niet wenschelijk, omdat hieruit wanverhoudingen en conflicten zouden kunnen voortkomen. Een zeer voornaam motief voert zij aan, waar zij er op wijst dat een vrije groepeering door het evenredig kiesstelsel een waardeschatting der gevormde groepen „naar een anderen maatstaf dan het getal" onmogelijk maakt. Uiteraard kan het vooral hier te lande een zaak van groot gewicht zijn dat door groepeering van overheidswege de beteekenis van het getal der kiezers geheel wordt terzijde gesteld.

De commissie, die dus zeer veel macht wil leggen in de handen der Overheid, is natuurlijk tegen een kiesstelsel op den grondslag van geschiktheid. Het komt volgens haar niet aan op geschiktheid (behalve dan bij de Overheid), doch op gevoel van recht. Uitsluiting op grond van 't gemis van bepaalde kenteekenen keurt zij af.

De gevaren van een te uitgebreid kiesrecht wil zij bezweren door groepeering der kiezers van overheidswege, door toewijzing van zetels naar anderen maatstaf dan dien van het getal, door beperking van de bevoegdheden der raden.

De commissie aanvaardt als beginsel dat, waar individueel kiesrecht wordt ingevoerd, het gelijke algemeene kiesrecht gewenscht is. Dadelijk echter moet zij verklaren dat het beginsel niet overal toepassing zal kunnen vinden: 1ste omdat de regeling van het kiesrecht der Inlandsche rechtsgemeenschappen aan deze zelf wordt overgelaten en omdat ook in ander opzicht met de volksopvattingen rekening wordt gehouden, en 2de wegens de eischen der techniek. (Hierdoor worden groote aantallen buiten het in beginsel algemeene kiesrecht gesloten, aangezien in de bedoelde Inlandsche gemeenschappen thans slechts door een minderheid van volgerechtigde burgers pleegt te worden beslist en ook de vereischte registratie van kiezers vanzelf beperkend zal werken).

Het seksecriterium wordt slechts gesteld v.z.v. de adat het eischt; het ontwikkelingscriterium slechts v.z.v. de techniek het vergt: meervoudig kiesrecht wordt afgekeurd. (Dat dit laatste door de groepeering van kiezers indirect toch wordt nagestreefd, behoeft geen betoog).

Als grondslag van de organisatie van het kiesrecht voor hoogere rechtsgemeenschappen doen de lagere locale rechtsgemeenschappen dienst: andere gemeenschappen komen daarvoor voorshands niet in aanmerking (de basis voor dit „organisch" kiesrecht heeft dus weinig te maken met hetgeen men daaronder in Europa verstaat).

Groepeering der kiezers van overheidswege heeft voornamelijk plaats doordat een grenslijn wordt getrokken tusschen degenen, die al dan niet in het verband der lagere rechtsgemeenschappen zijn opgenomen.

Bij de vertegenwoordiging in den provincialen raad wordt aan de steden naar verhouding meer invloed gegeven dan aan de binnenlanden; het totaalcijfer van door de steden te bezetten zetels blijft echter kleiner dan dat voor de binnenlanden.

Iets dergelijks geldt voor de verhouding der zetels, in de regentschapsraden te bezetten door hen, die niet en wel tot het desaverband behooren.

De hier met bekorting weergegeven beginselen zijn uitgewerkt in een zeer uitvoerige reeks uiteenloopende bepalingen betreffende de verkiezingen voor de lagere, middelbare en hoogere locale raden, met wier belangen de Commissie zich heeft bezig gehouden.

Interessante lectuur bieden ten slotte de minderheidsnota's der heeren Wiranata Koesoema, Cramer en Dahler. De laatsten verwijten aan de meerderheid een geest van provincialisme en een streven om de macht aan het Binnenlandsch Bestuur te houden.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR

Donderdag 3 Mei a. s. zal Prof. Mr. M. W. F. Treub in het gebouw van de Kon. Natuurk. Vereeniging, Koningsplein Zuid 11, Weltevreden, des avonds te half zeven een lezing houden over:

Deelneming van de Overheid aan het bedrijfsleven.

Gedachtenwisseling zal hierbij niet plaats hebben.

Leden der vereeniging hebben toegang met twee geïntroduceerden; belangstellenden, niet-leden der Vereeniging, kunnen zich tot den Secretaris wenden ter verkrijging van toegangskaarten.

Het bestuur der vereeniging heeft besloten om — nadat de leden gedurende drie maanden in de gelegenheid zijn geweest hunne verzameling „Koloniale Studiën" tegen geringe vergoeding met eventueel ontbrekende nummers aan te vullen — ook de abonnés, en verdere belangstellenden daartoe in staat te stellen.

In verband hiermede werd de administrateur der vereeniging — *de heer R. C. d' Ablaing van Giessenburg, Kantoor voor het Volkscredietwezen, Departement B. B., Weltevreden* — gemachtigd, tot ultimo Juli 1923 uit den voorraad op aanvraag losse nummers, volledige jaargangen en afzonderlijke publicaties af te geven tegen de volgende prijzen:

losse nummers der jaargangen 1916 t/m 1922	ƒ 0.50 per stuk
volledige deelen I t/m VI	ƒ 3.— per jaargang
afzonderlijke publicaties No. I t/m 12	ƒ 0.50 per stuk

alles exclusief verzendings- en invorderingskosten.

De Gemeenten en het Agrarisch Recht.

door

Mr. A. J. G. Maclaine Pont.

Ter gelegenheid van het débat tusschen den Heer Rückert en mij over Indisch Grondrecht en de Stadsuitbreiding werd mij de opmerking gemaakt: men weet in Gemeentekringen te weinig van het Indisch agrarisch recht, bijzonderlijk zoover Particuliere Landen betreft; er is daardoor aanleiding tot veel misverstand bij het débat; het is bovendien een ernstig teeken, dat gemeenten een heele grondpolitiek opbouwden, zonder den ondergrond voldoende te kennen; schrijf eens meer uitgebreid over het onderwerp b.v. in Locale Belangen.

Alhoewel zelf allerminst kenner zijnde van de Particuliere Landen, (gelijk b.v. destijds wèl was wijlen Mr. F. H. Gerritzen Sr.), bleek mij inderdaad wenschelijk ten vervolge van mijn stukje Indisch Grondrecht nog het een en ander van het onderwerp aan te roeren. Ik doe dit echter liever in Koloniale Studiën, en wel omdat wij hier begonnen zijn. De Redactie van het tijdschrift zal wel geen bezwaren maken, wanneer in belangstellende décentralitatiekringen desgewenscht stukken over ons onderwerp zouden worden overgenomen.

Dat mijn zegsman gelijk heeft, dat het in décentralisatiekringen bij hen, die daarmee dagelijks hebben om te gaan, vaak ontbreekt aan voldoende kennis van de inlandsche rechten op de landerijen, toonde mij wat ik te dien aanzien meemaakte te Batavia.

En ik wil, daar dit punt van regelrecht belang is bij het débat over Stadsuitbreiding, maar dadelijk beginnen met het voornaamste onderwerp: de beschikking (bij Particuliere Landerijen) over den grond; ik bedoel, de bij de stad *meest voorkomende* beschikking over den grond. Behalve andere onderwerpen is er dan nog een tweede, van groot belang: de hoegrootheid der grondhuren, waar-

over het echter lastiger is te schrijven en wel daar het een vraagstuk betreft, dat zelf aan de hand van het Particuliere Landerijenrecht nog moet worden opgelost.

Men zal zeggen: waarom behandelt ge alleen particuliere landen, en niet tevens gouvernementsgrond. De reden hiervan is, dat ten aanzien van gouvernementsgrond, van vervreemding van gebruiksrecht daarop, en huur van die rechten, elk décentralisatieman zeer gemakkelijk zijn licht kan opsteken bij het Bestuur; terwijl, wat de P. L. betreft, slechts enkele bestuursmenschen geheel op de hoogte zijn.

Wèl wil ik aan mijn uitlegging een enkel woord vastknoopen over de woonerven-ordonnantie, den verhuur van gewonen eigendomsgrond, die niet tot de particuliere landerijen is te rekenen, — en wel daar bij de groote steden men ook telkens met zulken grond, en de daarop staande opstallen en hun erven, waarvoor grondhuur wordt betaald, te maken krijgt.

Wat nu de beschikking over den grond behoorende tot particuliere landen betreft, hebben wij te herhalen, dat wij op de landerijën onbeschreven zakelijke rechten, z.g. erfpachten, aantreffen, toebehoorende aan inlanders en daarmee gelijkgstelden.

Uiteraard is er ook meestal nog grond, in vrijen onbezwaarden eigendom door den eigenaar geoccupeerd. Van dit soort grond zijn er stukken, die van ouds in dien toestand waren. En deze grond is voor uitbreiding vatbaar, zoover de erfpachter ten behoeve van den eigenaar van zijn erfpacht afstand kan doen.

Wat nu dezen vrijen of vrij gemaakten eigendomsgrond betreft, moet, bewesten den Tjimanoek, waar *het* groote Particuliere Landerijen-reglement geldt, wèl onderscheiden worden tusschen grond die van ouds, — en grond, die niet van ouds ter vrije beschikking van den landheer stond.

Voor beide gronden, voor àllen vrijen eigendom op een particulier land, — zoowel den van ouds vrijen grond, als dien, waarvan de erfpachten zijn afgekocht, geldt practisch, — en dit wordt zoo vaak vergeten, — dat, als de landeigenaar hem, op welken voet dan ook, zoomaar weer uitgeeft, de inlandsche, arabische of chineesche wedspartij weer erfpacht krijgt. Zakelijk. Eeuwigdurend. Onaantastbaar.

Voor iemand, die geen vreemde is op het gebied van ons onderwerp, zal deze uitspraak te algemeen lijken. Maar voor een zoodanig lezer merk ik even op, dat de geoorloofde uitgifte voor een oogstjaar uiteraard bij de stad niet komt kijken, en als ze komt kijken nog afstuit op de bestuurs-opvatting, dat ze alleen mogelijk is bij bepaald economisch beplanten woesten grond. Ook houde hij zich overtuigd, dat ik mij bewust ben van dubia, en dat ik de passarrechten niet over het hoofd zie, doch ze voorbijga als uitzonderingsgevallen. Ik heb hier uiteraard de hoofdzaken te behandelen.

Welnu dan: in West Java loopt dus de landeigenaar het gevaar, dat, als hij zijn grond in gebruik geeft, hij dien kwijt is ook. Het particuliere landerijen-reglement is hiermede onverbiddelijk.

Slechts één ding kan hem daarvoor behoeden (en dan nog niet-eens met zekerheid, waarover nader): en dat is, dat hij *vooraf-gaande toestemming* van den Resident op de te sluiten overeenkomst vraagt.

Requestreert hij dus vooraf, dat hij zijn grond b.v. voor vijf jaar wil verhuren om daarop voor woondoeleinden biliken huizen op te laten zetten, al dan niet met verlenging van jaar tot jaar, en hij bekomt *vooraf* de toestemming, dan is hij, — theoretisch, waarover nader, — veilig. Anders niet.

Dat hiervan maar bitter weinig gebruik wordt gemaakt, spreekt voor zich zelf. Uiteraard worden in het gewone verkeer gebruikelijke handelingen door niets zóózeer belemmerd als door formaliteiten. Welke formaliteiten bovendien, daar de overeenkomst *later* moet komen, uiterst lastig uit te voeren zijn; (het bestuur te Batavia b.v. zelfs, had te dien aanzien den vreemden eisch, dat de overeenkomst eigenlijk al gesloten moest zijn, — iets, dat juist pal in strijd is met het P. L. Regl.).

Bovendien liet een Residentsbesluit als dit, naar ik zag, weleens meer dan een halfjaar op zich wachten. Zoodat wij moeten besluiten, weer met een dier wetgevende producten te doen te hebben, die aantoonen, dat kundigheid van ontwerpers lang niet altijd een waarborg is voor een goede wetgeving, — en wij tot het inzicht moeten komen, dat wij hier eenvoudig staan voor een onderwerp,

dat aldus geregeld is, dat het gevolg is, dat de eigenaar argwanend is, en maar niets zal doen, zonder meer.

Daarbij komt, een zeer vermakelijk verschijnsel op wetgevend gebied, — dat het oorspronkelijk P. L. Reglement van 1912 bepaalde, dat de uitgifte, anders dan in erfpacht, door den Resident slechts dan bewilligd mocht worden, wanneer het *van ouds* ter beschikking van den landheer zijnden grond gold, en dat dus afgekochte grond nooit anders dan in erfpacht mocht worden uitgegeven. En nu werd het reglement wel gewijzigd, en verviel die beperking wel, — maar wie meent, dat het hiermee anders werd, vergist zich. Bij rondschrijven aan de Residenten werd vastgesteld, dat de wetswijziging alleen gemaakt was om de Gemeenten te gerieven in hare grondpolitiek. Als een gemeente dus afkoopt, en in huur wil geven, om nog eenig geld van het land te maken voor en aleer het als bouwterrein te verkavelen, dan mag de toestemming gegeven worden. Een gewoon sterveling krijgt haar niet, — al is het ook een reëele onderneming. Een zuivere bevoorrechting alzoo, en eene, die niet in de wet staat, doch buiten haar om wordt bekokstoofd. Een bevoorrechting echter, . . . die, — daargelaten dat de gemeenten toch nog requestreeren moeten, — bovendien weinig te beteekenen heeft, daar de gemeenten haar zelf niet altijd toepassen.

Herhalende, zien wij dus, dat een landeigenaar, op gevaar van zijn grond te verliezen, hem niet door inlanders etc. kan laten gebruiken.

Het is zeer de vraag, of beoosten den Tjimanoek dezelfde moeilijkheden zullen gelden. Daar echter ook dáár wel geoordeeld zal worden, dat, — in elk geval wanneer het tegendeel niet zeer uitdrukkelijk blijkt, — de grond als in gebruiksrecht uitgegeven moet worden beschouwd, hebben wij daar in den grond denzelfden rechtstoestand. Een toestand, die den landeigenaar huiverig maakt iets te ondernemen.

En dáárbij nu, komt nog een ander gevaar: àls hij al toestemming van den Resident krijgt, als hij al geacht zou worden met een eenvoudigen verhuur het zakelijk genotsrecht van den grond niet te verliezen, — dan heeft hij niettemin thans nog alles te vreezen van een crisismaatregel, een staatsblad, afgekondigd een

nummer voor de Huurcommissie ordonnantie, te weten: de Wooneerven-ordonnantie.

De schreeuwende onbillijkheden, die plaats hadden ten opzichte van grond waarop menschen hun huis hadden, en voor welken grond zij eenvoudig een grondhuur betaalden, — een uiterst veel voorkomende vorm van grondoccupatie hier te lande, — hebben gemaakt, dat dit staatsblad geboden werd. Dàt deze eenvoudige grondhuur, (de z.g. Bataviasche grondhuur), in de Stad de overheerschende vorm van grondbezit werd, zoo bij de inheemsche bevolking, als bij vele Europeanen, is geen wonder. De oorzaak is ons formalistisch recht op Europeesch onroerend goed, met zijn eigendoms- en andere acten; — wetgeving, geschikt voor finantieel krachtigen en voor hypotheeknemers, maar een failure uit een gemeenschapsoogpunt; — een wetgeving, die bovendien hopeloos belemmerd werd door zegel- en andere belasting-bepalingen (Overschrijving), door een voor onroerend goed onbruikbare erfrechtsregeling *), en ten slotte door geleerde onkunde, — die voor de eigendomsacten de malste waarborgen voorschreef. Waarborgen, waarvan in de practijk niets terecht komt en die te missen zijn als kiespijn, nademaal zij de aandacht van de verlijders der acte maar van de hoofdzaken afleiden.

Welnu dan: in navolging van wat bij het inlandsch zakelijk recht gebruikelijk was, nam men in de Stad algemeen, — al een eeuw of meer lang, — zijn toevlucht tot grondhuren, en deze hadden, aan de hand van starre, en weinig soepele rechtsinzichten — en te Batavia o.a. een ongelukkig deskundigen-rapport — het gevolg, dat ontruimingen niet van de lucht waren.

Hierin moest voorzien worden. Onder schreeuwend onrecht kan men, zelfs onder rechterlijk gezag en de sterke arm, niet leven. En men nam den crisistijd maar te baat, paal en perk te stellen aan die ontruimingen, zoover het *woon*-erven betrof. En men ging, een bekend verschijnsel, toen opeens verder dan men behoefde te doen: niemand kon ontruimd worden dan na verlof van den Resident welk verlof slechts kan gegeven worden in geval van wanbetaling, terwijl de resident ook nog een respijtstermijn kan geven.

*) Toelichting, thans, van dit punt zou mij te ver voeren.

Wat nu is de toestand van alle grondverhuringen ter bewoning, ook als de landheer zijn volle rechten houdt? Het is deze, dat, als voor medio 1918 voor den grond reeds een grondhuur placht te worden betaald — en dat is zeer veel het geval — dat dan de landeigenaar voor *deze* onopzegbaarheid komt te staan.

Beide factoren, zoo de erfpachten, als de grondhuren, werken dus waarlijk niet mede tot een vlot gebruik van de gronden. En nu lette men op een verschijnsel, mij door mijn zegsman, in het begin van dit stuk vermeld, genoemd: hij zeide, dat er toch schandelijke staaltjes van grondspeculatie waren. Hij noemde te Batavia Struyswijk en andere gronden achter Salemba. Hij deelde mede, dat daar heele stukken grond, afgekocht en wel, braaklagen; dat men kennelijk wachtte op verkaveling tot bouwterrein, waarvan echter de eerste lange jaren geen sprake zou zijn. En intusschen werd die grond, dacht hij, maar vastgehouden, terwijl toch tallooze inlanders ermee gediend zouden zijn, daar zij er intusschen hun tijdelijke woningen konden hebben. Hij dacht aan grondspeculatie van de ergste soort: onthouden.

Wij zien thans echter, wat de reden is, dat die gronden braak liggen. Een zeer natuurlijke reden. De eigenaar kan er niets mee aanvangen, zelfs al zou men in een rationeel contract een modus kunnen vinden, die zoowel den eigenaar als den occupant bevredigen zou.

De eigenaar kan, tenzij hij uitsluitend met Europeanen handelt, niets doen, of hij is den grond kwijt; iets, dat toch inderdaad moeilijk te vergen is.

Buitendien missen de grondeigenaren door de verregaande onduidelijkheid van het Particuliere Landerijen Reglement, practisch in het algemeen elke canon — verhooging, waarop zij redelijker wijze aanspraak hebben, hetwelk uiteraard wederom aanleiding is om maar te wachtten tot het land als bouwterrein aan de beurt komt.

In mijn vorige stukken over Indisch grondrecht bepleitte ik: de positie van den inlandsch rechthebbende te versterken, door hem in staat te stellen zoowel zijne rechten te bewaren als ze, dan tot den waren prijs, te verkoopen aan menschen, wien de grond dien prijs waard is, en aldus een eind te maken aan de bevoorrechte

positie van den landeigenaar, die steeds den grond kan afkoopen, terwijl een ander dan een inlander geen gebruiksrecht van een inlander koopen kan.

Mijns inziens zal aldus de grond veel meer vrij komen voor de bewoning naar de individueele behoefte, immers geleidelijk verkocht worden aan menschen, die er een huis willen zetten. Ik acht dit onbetwistbaar.

Ik acht het echter in elk geval dringend noodig, dat zij, die een grondpolitiek voeren op kosten der gemeenschap, geheel bekend zijn met dit onderwerp.

Dit zijn zij *niet*. Ik ben verantwoordig schuldig voor dit beweren, doch men hebbe daartoe slechts op te slaan de Straatbelasting der Gemeente Batavia, Javasche Courant 1922 No. 54. Dit straatgeld wordt geheven van den zakelijk gerechtigde, die het genot van den grond heeft, den vrijen eigenaar dus, den erfpachter, opstaller vruchtgebruiker, *niet:* van de grondhuurder, want die heeft geen zakelijk recht; *wèl* weer van: den erfpachter volgens het Particuliere Landerijen reglement. Dit laatste staat er uitdrukkelijk.

Welnu: dit stuk Gemeentewetgeving zelf begint in een der eerste artikels al met een blunder. Het bepaalt, dat, behoudens bewijs van het tegendeel, *hij* beschouwd zal worden als houder van zoo'n recht, die volgens de openbare registers als zoodanig te boek staat. Deze bepaling is in orde, zoover het de Europeesche zakelijke rechten betreft, doch *ten opzichte der erfpachten der P. L. bestaan er geen openbare registers* als hier bedoeld. En blijkens den zinsbouw en het feit, dat de belasting ambtshalve geheven wordt, werd ook niet bedoeld, dat de eigenaar dan maar waar moet maken, dat anderen erfpachten op den grond hebben.

Op een bezwaarschrift van een grondeigenaar, die opgaf, dat al de grond aan een straat in erfpacht was bij met name genoemden, die er huizen hadden, werd geantwoord, dat de gemeente bij het Kadaster had geinformeerd, doch dat daar die namen niet bekend waren. Alsof het Kadaster aanteekening houdt van onbeschreven inlandsche rechten!

Het is duidelijk, dat meerdere bekendheid met deze dagelijks voorkomende zaken gewenscht is.

Het verbruik van Mais.

door

Dr. P. J. S. Cramer.

I.

In een vorig artikel in dit tijdschrift werd de mais bezien uit het oogpunt van productie en handelsbeweging, thans zullen wij ons bezig houden met de vraag, wat er met het product gebeurt. Willen wij het verbruik nader onderzoeken, dan richt de blik zich weer naar de Vereenigde Staten, waar de overvloedige productie sterke uitbreiding van het verbruik mogelijk heeft gemaakt, terwijl men mag aannemen, dat ook het sterk gevarieerd verbruik daarmede samenhangt. Zooals hierboven reeds werd uiteengezet, voert Uncle Sam slechts een gering percentage van zijn oogst uit. In de laatste jaren schommelde het cijfer om 45 milllioen bushel, wat neerkomt op ruim 1½ percent van den oogst, in de laatste jaren was het zelfs lager, in 1919 0.9 %, in 1920 0.6 %. Men komt er met die cijfers voor oogen toe zich af te vragen, wat er met dien geweldigen Amerikaanschen oogst van milliarden bushels eigenlijk gebeurt.

In hoeverre de mais in Amerika voor de verschillende doeleinden gebruikt wordt, is door het landbouwdepartement daar te lande onderzocht in 1912; de cijfers zijn in het Yearbook 1918 nog eens afgedrukt met de bijvoeging, dat ze voor dat jaar ook nog opgaan. De gemiddelde oogst was in de jaren vóór 1913 (zonder den „bumper" oogst van 1912) rond 2.700.000.000 bushel. Men berekent nu, dat daarvan het grootste deel op de farms zelf verbruikt en slechts 26 % naar de markt gezonden werd (702 millioen bushel). Deze waren als volgt verdeeld:

8 % naar nabij gelegen markten
11 % naar verder afgelegen steden en exporthavens
7 % naar verder afgelegen farms.

---

26 %, niet plaatselijk verbruikt.

En wat gebeurde er nu met de mais, die naar de steden ging? Ook daarnaar werd een onderzoek ingesteld, hetwelk aan het licht bracht, dat bijna de helft naar meelfabrieken ging; iets minder dan een kwart voor veevoeder in de steden gebruikt werd. De cijfers waren:

	Bushels.	Percent v/d. totalen oogst.
verbruikt voor de maalderij	245.000.000	9.1
verbruikt voor fabricage van glucose, zetmeel en stijfsel	40.000.000	1.5
verbruikt voor gedestilleerd (1910).	21.000.000	0.8
verbruikt voor de mouterij	14.000.000	0.5
verbruikt als veevoer in steden	120.000.000	4.4
Uitgevoerd	45.000.000	1.7
Niet terecht te brengen	28.000.000	1.0
	513.000.000	19.0%

Wat de maalderij betreft, hiertoe wordt ook gerekend de fabricage van maizena, van zg. breakfastfoods en dergelijke uit mais. Een groot deel van deze producten gaat terug naar de farms; de hoeveelheid wordt berekend op ruim de helft (125.000.000 bushel van de 245 millioen). Telt men dit bij de reeds voor het verbruik op de farms gerekende hoeveelheid, dan wordt 2.312.000.000 bushel of 85.6% van den oogst op de farms zelf verbruikt.

De verdeeling van dit verbruik is als volgt:

Verbruik van den maisoogst op de boerderij voor de voeding van:

	Bushels.	Percent v/d geheelen oogst.
Paarden en muildieren	728.000.000	27.0
Varkens	724.000.000	26.8
Vee (behalve melkvee)	254.000.000	9.4
Melkvee	231.000.000	8.6
Pluimvee	97.000.000	3.6
Menschen	92.000.000	3.4
Schapen	60.000.000	2.2
Zaaizaad	23.000.000	0.8
Andere bestemming, of onbekend	103.000.000	3.8
	2.312.000.000	85.6

Deze verdeeling is niet volkomen dezelfde in verschillende jaren; wanneer de oogst zeer groot is, wordt een grooter deel ervan opgevoerd aan voor vleeschproductie gehouden dieren; er wordt dan naar verhouding meer aan varkens gegeven, terwijl bv. de hoeveelheid aan paarden gevoerd, vrijwel constant blijft, omdat het aantal paarden van jaar tot jaar weinig verandert, dat van varkens in zulke jaren opgevoerd wordt. De Minister van Landbouw in de Vereenigde Staten schreef in zijn verslag over 1922: „de marktprijs voor varkens was belangrijk hooger dan voor mais. Dit maakte het den farmers in de groote mais-produceerende staten mogelijk veel hoogere prijzen voor hun mais te maken, door dit product aan de varkens op te voeren en deze te verkoopen, dan zij krijgen konden door het als mais te verkoopen." Het komt voor, dat mais als brandstof in de kachel gebruikt wordt, omdat dit goedkooper uitkomt, dan om steenkool of brandhout te koopen; men zegt zelfs, dat in Argentinië locomotieven wel eens met mais gestookt werden.

II.

Behalve het verbruik van de korrel, wordt ook nog op andere wijze van mais partij getrokken, en wel als groenvoeder voor het vee. In de Vereenigde Staten was in 1913 van den totalen mais-

aanplant 19 % bestemd om als geheele plant aan het vee opgevoederd te worden, waartegenover dus slechts 81 % voor de korrelopbrengst geplant was. Deze cijfers zullen in de laatste jaren misschien nog iets veranderd zijn door toename van de teelt voor veevoer. In 1913 werd iets meer dan de helft als versch groenvoer gegeven (10.9 % van den totalen aanplant); 8.1 % werd gebruikt voor ensileeren. Dit laatste is een werkwijze om versch groenvoer in een houdbaren vorm te brengen in gevallen, waarin men er geen hooi van kan maken. Men brengt daartoe het versch gesneden voeder in een afgesloten ruimte, gewoonlijk een gemetselde of plaatijzeren toren, waarin het tot den bovenrand wordt opgetast. Het ondergaat dan een soort gisting, waarbij allerlei chemische omzettingen plaats vinden; de temperatuur stijgt en er ontwikkelt zich een eigenaardige lucht. Door den druk van de bovenste lagen, soms nog versterkt door het aanbrengen van een los, met steenen bezwaard deksel, wordt de massa samengeperst. Ongeveer parallel met deze bereiding van veevoeder in een silo loopt de in Holland toegepaste werkwijze, waarbij versch gras, bietenpulp of bietenloof wordt ingekuild of wel met een laag aarde wordt omgeven en bedekt, om er zoodoende zg. zoet persvoer uit te maken. Al deze methodes maken het mogelijk, wanneer het groene gewas in een kort tijdsverloop wordt binnengebracht, dit als een reserve op te leggen, wat voor landen met een winter, waarin geen groenvoer geproduceerd kan worden, van veel belang is. Er zijn echter nog een aantal andere voordeelen van het ensileeren aan te voeren; ik wil er hier niet verder over uitweiden, slechts vermelden, dat in den laatsten tijd door de onderafdeeling Zaadteelt van Eenjarige gewassen, een onderdeel van het landbouwdepartement te Buitenzorg, proeven met ensileeren genomen zijn volgens verschillende methoden, welke hoop geven, dat wij hier in Indië ook met voordeel deze zullen kunnen toepassen.

Mochten deze proeven succes hebben, dan zou mais hier ook voor de veevoeding meer belang kunnen krijgen, want het gewas leent zich bijzonder goed voor ensileeren. In de Vereenigde Staten neemt de teelt van mais voor groen snijden en ensileeren snel toe; in Europa vindt deze werkwijze ook meer en meer ingang.

Cijfers staan slechts voor Amerika ter beschikking. Daar raamt men, dat het aantal silo's per jaar met 10 % toeneemt; in 1918 waren er over het geheele land reeds ruim 400.000. Zooals vanzelf spreekt, zijn het vooral de Noordelijke Staten van Amerika, waar een hoog percentage van den maisaanplant voor ensileeren bestemd wordt; de strenge winter maakt het bewaren van voer noodig en de zomer is nauwelijks lang genoeg om een oogst van mais aan korrels mogelijk te maken. Men vindt dan ook, dat in Vermont 74 %, in New Hampshire 65 %, in Massachusetts 58 % van den maisaanplant voor ensileeren bestemd is, terwijl in de Zuidelijke Staten dit percentage onbeteekenend is. Louisiana en Alabama bv. bestemmen elk slechts 2 % van den aanplant voor ensileeren. Dit zal echter wel mede in verband staan met de achterlijkheid van den landbouw in het Zuiden. Er zij nog vermeld, dat men in het Zuiden wel op andere wijze van den maisaanplant gebruik maakt voor het winnen van veevoer. Soms wordt hetgeen na het oogsten der kolven op het veld achterblijft aan stengels en droge bladeren daarvoor bestemd (de zg. stover), soms worden even voor den oogst de bladeren van de stengels gerist en in pakjes op de stengels gestoken om te drogen. Deze wijze van winning van het zg. cornblade fodder hebben de Amerikanen getracht over te brengen naar de tropen, naar de Philippijnen; de methode schijnt echter niet populair te zijn geworden. Hier te lande is evenmin veel van deze werkwijze te verwachten.

Toch is in Indië het gebruik van mais als voederplant voor vee niet zonder belang. In de steden, vooral in Midden- en Oost-Java, ziet men geregeld groen gesneden djagoeng aanvoeren om daar aan paarden en vee te worden opgevoederd. Op Sumatra's Westkust plant de bevolking djagoeng, niet om er zelf de korrels van te eten, doch uitsluitend met het doel het gewas jong te snijden en aan het vee te voeren. In streken, waar veevoeder schaarsch is, worden na den bloei de toppen van de stengels gesneden en aan het vee gegeven. Er zijn dus wel kiemen van het gebruik voor veevoeder aanwezig en het schijnt zeer wel mogelijk deze tot verdere ontwikkeling te brengen.

III.

Een onderdeel van het verbruik moge hier met wat meer bijzonderheden worden geschetst, het verbruik van mais voor de menschelijke voeding. Over de geheele wereld wordt mais als voedsel gebruikt; voor talrijke volkeren is het zelfs het hoofdvoedsel. Het was dit zeker voor de Indianen van Noord-Amerika, toen de blanke er nog niet verschenen was, en is dat tegenwoordig nog. Voor de Azteken in Mexico, de Inca's in Peru was mais een belangrijk voedingsmiddel en het is dat gebleven voor het geheele vasteland van Centraal en Zuid-Amerika en de West-Indische eilanden. Wie in het Zuiden van de Vereenigde Staten gereisd heeft, zal er wel eens de tamales geproefd hebben, maispannekoeken met vleesch gevuld, die als Mexicaansche lekkernij door de noordelijke buren zijn overgenomen.

Merkwaardiger is het, dat ook in nieuw veroverde gebieden de mais zulk een groote rol voor de menschelijke voeding speelt. In Afrika leven tal van negerstammen hoofdzakelijk van mais; voor de Zuid-Afrikaansche kaffers en de zwarte werkkrachten in de Transvaalsche mijndistricten is mais het dagelijksch voedsel. Ook in Azië speelt mais een belangrijke rol bij het in het leven houden der bevolking, in Britsch-Indië, hier te lande, in de Philippijnen wordt veel mais gegeten. Ook in sommige Zuid-Europeesche landen draagt mais een groot aandeel in de volksvoeding bij, men behoeft slechts te denken aan de Italiaansche polenta.

Voor wij de vormen, waarin mais gegeten wordt, en de beteekenis van dit voedingsmiddel voor onze bevolking bespreken, moge eerst nog iets worden medegedeeld over de chemische samenstelling van mais, in de eerste plaats om de waarde van dit graanvoedsel met die van verwante voedingsmiddelen te vergelijken. De cijfers voor een aantal granen zijn opgenomen in onderstaande tabel; men ziet eruit, hoe mais in de groep een zeer goed figuur maakt, wat de voedingswaarde betreft.

Percentage verteerbaar voedsel in verschillende graansoorten:

	Eiwit.	Koolhydr.	Vet.	Totaal.
1. Tarwe	10.2	69.2	1.7	81.1
2. Mais	7.9	66.7	4.3	78.9

3. Rogge	9.9	67.6	1.1	78.6
4. Rijst	4.8	72.2	0.3	77.3
5. Gerst	8.7	65.6	1.6	75.9
6. Gierst	7.8	57.1	2.7	67.6
7. Haver	9.2	47.3	4.2	60.7
8. Boekweit	7.7	49.2	1.6	58.7

Zooals men uit de cijfers ziet, staat mais, wat totaalgehalte aan verteerbare voedingsstoffen betreft, op de tweede plaats, alleen tarwe staat hooger. Ook de soort van voedingsstoffen is gunstig; naar het eiwitgehalte gerangschikt, neemt mais wel is waar de vijfde plaats in, maar het cijfer is toch het gunstigste van de drie voornl. tropische graangewassen en steekt bv. zeer gunstig af bij dat voor rijst. In vetgehalte staat mais zelfs bovenaan de lijst en laat, op één uitzondering na, de andere gewassen ver achter zich. In tegenstelling met de hier nog veelal gangbare meening, dat in rijst meer voedsel zit, dan in mais, moet men rijst als een van de minder rijke, en wat gehalte aan eiwit en vet betreft, minst rijke graansoorten beschouwen, terwijl mais tot de rijkste en ook wat samenstelling betreft gunstigste granen behoort.

Is dus mais door de chemische samenstelling tot een onzer belangrijkste voedingsmiddelen voor de inlandsche bevolking te rekennen, ook wat betreft den omvang der consumptie voor de menschelijke voeding staat het bovenaan, al wordt het nog overtroffen door rijst.

In een vorig artikel heb ik de totale maisproductie van Java op rond 25 tot 30 millioen pikol becijferd; sedert dien werd ik opmerkzaam gemaakt op cijfers over de productie per bouw, door den landbouwvoorlichtingsdienst verzameld, welke op de afdeeling Statistiek van het landbouwdepartement worden verwerkt. Er blijkt uit de cijfers, dat de raming voor de productie per bouw misschien als gemiddelde een weinig te hoog is, vooral wanneer men er de benoodigde hoeveelheid zaaizaad per bouw aftrekt; het lijkt mij daarom veiliger, als schatting voor den totalen oogst het cijfer tot 20-25 millioen pikol te verminderen. Zooals wij vroeger tevens zagen, heeft de uitvoer in het jaar van den hoogsten

oogst rond 2 millioen pikol bedragen, zoodat dus alleen op Java jaarlijks de bevolking een hoeveelheid djagoeng, om 20 millioen schommelend, consumeert. Uit dit cijfer blijkt voldoende het groote belang van dit voedingsmiddel.

Wat meer licht over dit verbruik is verspreid in de onlangs verschenen Mededeeling No. 9 van het Statistisch Kantoor bij het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, „Het voedselverbruik in eenige districten van de residentie Pasoeroean" door W. E. K. Baron van Lijnden en A. M. P. A. Scheltema. Deze mededeeling bevat een zeer belangwekkend cijfermateriaal over de dagelijksche rantsoenen van inlandsche gezinnen en over den invloed van maatschappelijke en andere factoren op de samenstelstelling daarvan. Uit de cijfers blijkt, dat in Kepandjen in verscheiden maanden van het jaar het maisverbruik grooter is dan de rijstconsumptie. In het algemeen gesproken vult de djagoeng het tekort aan rijst aan gedurende de maanden, dat dit laatste graan schaarscher is; het maisverbruik houdt geheel op in de maanden van het maximale rijstverbruik. Het totale verbruik van rijst en mais samen is zeer constant. In de onderdistricten Poerworedjo en Bakalan vond men een minder constant verbruik voor mais en rijst samen; het maisverbruik was in Januari het hoogst, in Augustus minimaal.

Het is voor een verdere bespreking van de waarde van mais en van uit mais bereide spijzen als volksvoedsel noodig hier even iets dieper in de chemische samenstelling van de korrel door te dringen en ons af te vragen, hoe de verschillende bestanddeelen over de maiskorrel verdeeld zijn. Snijdt men de korrel door, bv. van gele parelmais, dan kan men er verschillende deelen en lagen in onderscheiden. Buitenom zit een huidje, dat uit twee lagen bestaat; de binnenste is de glutenlaag; daarbinnen ligt weefsel, dat er gedeeltelijk wit en melig uitziet, gedeeltelijk hoornachtig en geel. Bij parelmais vindt men boven aan de korrel en langs de zijkanten dit hoornachtige endosperm; daarbinnen ligt het melige endosperm, en daarin ingebed, het embryo. Met een mes kan men bij een korrel, die een kwartier in heet water geweekt is, deze onderdeelen gemakkelijk van elkaar losmaken. De chemische samenstelling ervan blijkt, wanneer men ze gaat analyseeren, ver-

schillend te zijn. De glutenlaag bv. bevat meer eiwit, ongeveer het dubbele, en ook iets meer vet, dan het gemiddelde voor de geheele korrel is; het hoornige endosperm heeft een wat hooger eiwit- en vetgehalte dan het melige; in het embryo vinden wij een hoog gehalte aan eiwit en een zeer hoog gehalte aan vet; het meeste vet uit de korrel zit daar, de overige weefsels bevatten slechts geringe hoeveelheden.

De cijfers, welke de percentages aan embryo, melig endosperm, hoornig endosperm enz. aanduiden, loopen voor de verschillende varieteiten sterk uiteen, en in verband daarmede verschilt ook de chemische samenstelling van de korrel. Bij het product van de verschillende groepen varieteiten vinden wij dan ook tamelijk uiteenloopende cijfers voor het gehalte aan eiwit, vet en koolhydraten, naarmate de korrel veel of weinig hoornachtig endosperm bevat. Bij de flint- of parelmaissoorten is het hoornachtig endosperm sterk ontwikkeld: het eiwitgehalte is daar hoog, 10.31 — 11.62 %; bij de paardetand-varieteiten daalt het, bedraagt, slechts 9.00 — 10.06 % (gemiddelde van 7 varieteiten), voor een zachte- of meelmais was het slechts 9.00 %.

Het eiwitpercentage verdient in het bijzonder voor ons de aandacht, omdat eiwit juist het bestanddeel is, dat in het voedsel van de inlandsche bevolking het veelvuldigst in het minimum is. In het algemeen gesproken kan men dus wel zeggen, dat varieteiten van parelmais, wegens het grooter eiwitpercentage van het product, beter geschikt zijn als voedingsmiddel voor de bevolking, dan paardetandmais. Het is, alsof de inlander dat instinctief gevoeld heeft, want over het algemeen geeft hij aan parelmais de voorkeur, al zijn de opbrengsten per bouw daarvan waarschijnlijk gemiddeld wat lager, dan van de paardetandvarieteiten.

Intusschen gaat het hier niet alleen om verschillen tusschen varieteiten. In de Vereenigde Staten is men er in geslaagd om, uitgaande van eenzelfde varieteit, het gehalte van de korrel aan de verschillende chemische bestanddeelen te veranderen en rassen met een hoog en met een laag eiwitgehalte in het product te kweeken. In 1896 begonnen, werden in tien jaar tijds een „high-protein", of eiwitrijke soort ontwikkeld en een ander, waarin het eiwitgehalte neergedrukt werd om zoodoende het zetmeelgehalte te

verhoogen. Tot wat voor verschillen men zoodoende kan komen, bewijzen de cijfers: in 1896 was het eiwitgehalte 10.92 %, in 1906 had het eiwitrijke ras in het uitgeplante zaad 16.30 %, in den oogst 14.26 % eiwit, terwijl het eiwitarme in het uitgeplante zaad 7.21 %, in het geoogste product 8.64 % bevatte. Men heeft hier met een merkwaardig voorbeeld van selectie te doen, uit wetenschappelijk oogpunt interessant, echter voor de praktijk hier te lande van weinig waarde, omdat dergelijke verschillen alleen op peil te houden zijn door steeds rigoureus het zaaizaad op chemische samenstelling uit te zoeken, wat voor den inlandschen landbouwer natuurlijk niet mogelijk is.

Met een enkel woord moge hier nog een ander punt op het gebied van de chemische samenstelling aangeroerd worden, het vitaminengehalte. Zooals men weet, is in de laatste jaren veel aandacht besteed aan deze stoffen, ook wel als „accessory food factors" omschreven, zonder welke wij het niet kunnen stellen; ontbreken zij in het voedsel, dan treden ziekten als beri-beri en scheurbuik op en blijft de groei achterwege. Men meent nu bij voederproeven in Amerika geconstateerd te hebben, dat de verschillende maisvormen zich ook, wat het gehalte aan vitaminen betreft, verschillend gedragen; over het algemeen zou gele mais vitaminerijker zijn dan witte.

IV.

Bij de bespreking van de chemische samenstelling en den invloed daarvan op de voedingswaarde namen wij stilzwijgend aan, dat de geheele korrel als voedsel genuttigd wordt. Echter, wanneer wij nagaan, in welke vormen mais gegeten wordt, zien wij al spoedig, dat bij de bereiding van het voedsel dikwijls juist de deelen, welke de beste, edelste voedingsstoffen bevatten, vóór het nuttigen uit het voedsel verwijderd en weggeworpen worden.

Een compleet overzicht van de verschillende spijzen, welke uit mais bereid kunnen worden, is hier niet te geven. Het zijn er zeer vele; in de meeste landen, waar op groote schaal mais geproduceerd wordt, worden allerlei gerechten uit mais bereid, die ook de smaak van den Europeaan bevredigen, zoodat een deel van zijn voedsel uit mais bestaat, en wel een veel grooter deel, dan

hier te lande het geval is. In Zuid-Afrika bv. zijn tal van maisgerechten bekend; er zij herinnerd aan een versje van F. W. Reitz:

„Op hoeveel wijs tot lekker spijs
Zij mielie klaar kan krijge
is bô mij gal (begrip) en daarom zal
Ik dit nou maar verzwijge."

In een publicatie van het departement van landbouw in Transvaal over het onderwerp zijn niet minder dan 134 recepten opgenomen voor het bereiden van gerechten uit mais. Voor Nederland is een lange reeks recepten verzameld door Mevrouw Cattenius-van der Meyden, die in 1919 een boekje publiceerde: „Nieuwe voedzame brood-, puddingen- en gebakrecepten uit maismeel en maisgries". Hierin zijn voornl. naar Amerikaansch voorbeeld tientallen methoden beschreven, volgens welke maismeel bereid kan worden tot brood, gebak, pap en puddingen; ook de Indische recepten zijn niet vergeten, als kwee-talam djagoeng, atjar djagoeng en jonge gekookte mais met geraspte klapper en goela aren. In de Vereenigde Staten maakt de reiziger dagelijks kennis met allerlei spijzen en producten, uit mais bereid, niet zelden in een vorm, welke niet zou doen vermoeden, dat mais de grondstof was. Zoo is bv. de zg. hominy, een soort pap, uit mais bereid; ook het breakfast-food- „Force".

Het gunstige eiwit- en vetgehalte komt vooral tot zijn recht, wanneer in de spijs de geheele korrel verwerkt is, zooals bij het koken van de geheele kolf, bij wijze van groente, of wel van de korrels van jonge kolven. In de Zuidelijke Staten eet men veel de zg. succotash, samengesteld uit jonge maiskorrels en boonen. In geheel Noord-Amerika zijn jonge maiskorrels of maiskolven als groente zeer populair; zij worden in blik ingemaakt. Men heeft voor dit gebruik zelfs een speciale groep varieteiten ontwikkeld, de zg. sweet of sugar corn-soorten, waarvan de korrel in plaats van zetmeel glucose bevat en daardoor een aangename zoete smaak krijgt. In Zuid-Afrika schijnen deze varieteiten ook meer en meer bij de blanke bevolking populair te worden. In Indië heeft men meermalen getracht de suikermais te kweeken, maar ons klimaat — althans in de lage streken — schijnt niet geschikt te zijn voor deze soorten. Een andere vorm, waarin men de geheele kor-

rel nuttigt en eveneens speciale varieteiten gebruikt, is het zg. popcorn, waarbij men de droge korrels in een pannetje van gaas roostert boven het vuur. Het melig endosperm zet dan uit en overwint plotseling de spankracht van het omhulsel, zoodat de korrel openspringt en de melige inhoud naar buiten omkrult.

Hier in Indië worden door de bevolking ook een aantal snoepgerechten uit djagoeng gemaakt, ook in streken, waar mais in de hoofdvoeding slechts een onbeteekende rol speelt, als bv. West-Java. Een van de eenvoudigste vormen zijn de geroosterde jonge maiskolven; men kiest daarvoor kolven, die ongeveer de normale grootte hebben, echter nog niet volkomen rijp zijn, zoodat de korrels in plaats van zetmeel nog een zoetachtig sap bevatten. De schutbladeren worden weggenomen en de kolf vervolgens boven een houtskoolvuurtje geroosterd, tot de schil bruin wordt en knappend openbarst. Vorderman beschrijft in zijn bekend „Onderzoek naar het verband tusschen den aard der rijstvoeding en beri-beri" behalve dit gerecht ook de blendoeng (Cheribon) of grontol; daarbij worden de rijpe djagoengkorrels afgerist en in water gaar gekookt, waarbij zij opzwellen. Aldus bereid, wordt dit gerecht in porties, tegen uiterst geringen prijs, langs den weg verkocht, enkel bestrooid met een weinig cocosrapsel en eenig zout.

Geldt het bij de bovenaangehaalde gerechten steeds spijzen van, voor de volksvoeding, slechts secundaire waarde, anders wordt het, wanneer wij de gevallen beschouwen, waarin mais het basisvoedsel voor de bevolking is, wat het „dagelijksch brood" voor den blanke, het traditioneele „bordje rijst" voor den Inlander is.

Wij zien dan, dat uit de maiskorrels voedsel bereid wordt door ze te malen of eenvoudig tusschen twee steenen fijn te wrijven. Zoo deden het de Indianen in Noord-Amerika, zoo geschiedt het nog bij de negers in Afrika en bij verschillende volken op Celebes. Men kan daarbij de geheele korrel tot meel verwerken, of wel door bepaalde bereidingsmethoden of bijzondere machines verschillende onderdeelen der korrel — voornl. het embryo en het schilletje — eruit verwijderen. Het meel uit de geheele korrel is minder houdbaar, doch tevens veel voedzamer dan het „new pro-

cess meal," waaruit met het embryo een groot deel (82 %) van het vet en ook veel van het eiwit verwijderd is.

Hier te lande past de bevolking ook verschillende werkwijzen toe, om uit de djagoengkorrels haar dagelijksch voedsel te bereiden. Vorderman heeft in zijn „Onderzoek" een beschrijving gegeven van de wijze, waarop de Madoerees, voor wien de djagoeng het hoofdvoedsel is, de korrels voor het gebruik gereedmaakt. Van de goed rijpe, gedroogde kolven worden de harde korrels afgerist, vervolgens door wannen gezuiverd van de aanhangende vliesjes en het vuil (djagoeng korpeng); daarna in een rijstblok gestampt of tusschen een paar platte steenen gemalen; deze bewerking heeft tot gevolg, dat het schilletje met de glutenlaag en het embryo los laten van het hoornachtige endosperm, dat in grove, hoekige stukjes uiteen valt. De eerstgenoemde bestanddeelen vormen de dedek van de djagoeng, de endospermstukjes de zg. brasdjagoeng, die even door wannen op een tetempa gescheiden worden. De brasdjagoeng komt dus overeen met de zg. corngrits, hominy, stamped mielies en samp, welke langs machinalen weg uit de ruwe korrel verkregen worden.

De brasdjagoeng wordt gestoomd gegeten, soms ook vermengd met rijst; de zemelen worden er, wanneer het mengsel halfgaar is, wel eens doorheen gewerkt. Op Madoera worden de djagoengzemelen op zichzelf met water gekookt onder toevoeging van suiker, zout en een weinig sirihkalk, tot een pap (tadjin boeana djagoeng). Het spreekt vanzelf, dat het gebruiken van de zemelen voor de menschelijke voeding alle aanbeveling verdient, aangezien juist daarin een groot deel van het eiwit en vet zit.

Geldt het bij verbruik voor de menschelijke voeding hier te lande zoo goed als altijd langs betrekkelijk primitieven weg bereide producten, in industrie-staten als Noord-Amerika bestaan groote machinale bedrijven, waarin uit mais tal van voedingsproducten en bijproducten gewonnen worden. Verschillende werkwijzen worden daarbij toegepast. Maizena bestaat uit bijna zuiver zetmeel; de eiwitachtige en minerale bestanddeelen van de korrel zijn door behandeling met verdunde oplossingen van alkali eruit verwijderd. Hominy, den bezoeker van Amerika zeker wel bekend, bestaat uit het hoornige endosperm; schil, embryo en het melige en-

dosperm zijn verwijderd door behandeling met loog; het gehalte aan olie is bijna geheel en er is ook vrij veel eiwit verwijderd. In Zuid-Afrika kent men verder de zg. „stamped mielies," dat veel op „hominy" gelijkt; echter is het embryo niet verwijderd en het product dus veel rijker aan vet.

Corn flakes en andere soortgelijke Amerikaansche breakfast foods worden verkregen, door schil en kiem van de korrel te scheiden en het overblijvende met suiker en zout te mengen en vervolgens te stoomen, te rollen en ten slotte te roosteren. Het eiwitgehalte ervan is betrekkelijk laag. Van welk een omvang het verbruik van dergelijke uit mais bereide breakfast foods in de Vereenigde Staten is, kan blijken uit het feit, dat een van de grootste fabrieken op dat gebied omstreeks 1907 per jaar rond 10 millioen KG. daartoe verwerkte; het verbruik ervan neemt in Amerika en gaandeweg ook daar buiten elk jaar toe. Uit de kiemen wordt dan later de olie geperst; 90 % van de daarin aanwezige hoeveelheid is op deze wijze te winnen. Deze mais-olie vindt dan weder in de chemische en zeepindustrie aanwending; een groot deel ervan gaat van Amerika naar landen, die op groote schaal olijfolie maken, blijkbaar om laatstgenoemde ermede te vervalschen.

De bij de verwerking van de maiskorrel verkregen producten dienen niet alleen voor de menschelijke voeding, maar ook voor verdere industriëele verwerkingen. Uit het maismeel worden verschillende producten gemaakt, die ook uit andere vormen van zetmeel (cassavemeel, aardappelmeel) verkregen kunnen worden; de zeer belangrijke Amerikaansche glucose-industrie gebruikt voor de bereiding van deze suiker maismeel en kan daarbij met succes met de Europeesche glucosefabrieken, die van aardappelmeel uitgaan, concurreeren. Mais vormt verder een grondstof voor de mouterij, voor het brouwen van bier, en voor de alkoholdestillatie. Het zou ons te ver voeren, al deze industrieele verwerkingen hier nader te beschrijven; zij worden slechts even aangestipt om te doen zien, welk een rol de mais speelt als grondstof voor de industrie. Slechts de industrieele bereiding van maismeel uit de grondstof moge hier beschreven worden, omdat de daarbij gevolgde methode eindproducten geeft, die overeenstemmen met de door primitieve inlandsche bereidingswijzen verkregene.

In het eerste stadium ondergaan de korrels een reiniging in een „sigsag separator", een stel zigzagsgewijs boven elkaar staande zeven, waar de korrels doorheen kunnen vallen; een sterke luchtstroom wordt er doorheen geblazen en neemt stof en vuil mede; vervolgens gaan zij onder een magneet door, die eventueel in het graan aanwezige ijzeren voorwerpen als spijkers, stukjes ijzerdraad e.d. er uit trekt. De korrels worden dan even gestoomd en daarna door een huller geleid, die niet alleen de schilletjes eraf haalt, maar ook reeds de kiem losmaakt en het hoornig en melig kiemwit al eenigszins breekt. De schilletjes en kiemen worden er nu uit verwijderd en ook het stof, dat voornl. uit kiemwit bestaat; wat overblijft is de zg. hominy, grove korrels van het hoornige endosperm met nog deelen van het melige graan. Door deze „hominy" nu verder te malen, het meel er van af te scheiden en ze nog eens te vermalen krijgt men de zg. „corngrits," bestaande uit het fijngemalen hoornige endosperm in een zeer zuiveren vorm. Het telkens ervan afgescheiden meel, grootendeels uit het kiemwit ontstaan, vormt dan het „corn flour." Een nog fijner meelstof, dat bij het malen ontstaat en door een luchtstroom wordt weggevoerd en afzonderlijk verzameld, vormt het „break flour," vrijwel uit zuiver zetmeel bestaande. Bij het maken van „samp," overeenstemmende met „grits," worden de kiemen in een degerminator met de schilletjes verwijderd, en het endosperm tot grove korrels vermalen. Deze worden dan door een met stoom verwarmden droger geleid naar een hominy separator, waar door zeven de stukjes kiem en schil er uit gehaald worden; deze vormen de zg. hominy chop, met vrij veel eiwit en veel vet, waardoor dit product een uitstekend veevoeder oplevert; het wordt als zoodanig ook wel uit Z.-Afrika naar Europa geëxporteerd. De hominy wordt dan nog verder vermalen tot meel, de zg. samp, dat dan weer gezeefd en gemalen wordt, of wel over zware rollers wordt geleid en zoo verwerkt tot „flaked" mais, dat als voedsel en ook voor de brouwerij gebruikt wordt.

De chemische samenstelling van de verschillende producten loopt sterk uiteen, en daarmede ook de voedingswaarde.

Product	Eiwit	Vet	Asch	Koolwaterst.
Schillen	6.85	2.94	1.11	89.10

Hoorn. kiemwit (grits)	8.46	0.44	0.26	90.84
Wit meel	5.91	1.63	0.49	91.97
Kiemen	15.84	21.26	7.41	55.49
Geheele korrel	9.31	4.20	1.43	85.06

Men ziet uit deze lijst, hoe het kostbaarste bestanddeel van de korrel, de kiemen, welke het rijkst zijn aan eiwit en olie, verwijderd worden, en de corngrits, samp of hominy, voornl. uit zetmeel bestaan met een eiwitgehalte, lager dan van het meel uit de geheele korrel bereid. We hebben hier te doen met iets dergelijks als bij het pellen van rijst, waar in het procedé ook het meest waardevolle bestanddeel van de korrel, het zilvervlies, verwijderd wordt.

De industrieele verwerking van mais is hier te lande nog slechts van weinig belang. Naar ik meen, is in Oost-Java een maizenafabriek in bedrijf, die wel voornl. voor de locale markt zal werken; waar ons eiland een groote maisproducent is, ligt het voor de hand, dat wij trachten zelf onze behoefte aan maisproducten te dekken, vooral omdat de grondstof, het ruwe product, hier wel niet tegen hoogere kosten geproduceerd zal worden, dan in andere landen.

Beschouwen wij het gebruik van mais over de geheele wereld nog eens en vergelijken wij het met dat hier te lande, dan zien wij, dat het overal voor de menschelijke voeding gebruikt wordt, zoowel in landen, die op een hoog beschavingspeil staan, als bij primitieve volkeren. Hier te lande is dit verbruik ongetwijfeld verreweg het belangrijkste. Daarnaast vindt men hier echter ook andere vormen van verbruik, welke in landen met een zeer ontwikkelde landbouwtechniek meer op den voorgrond treden, zij het op kleine schaal terug. Voor een verdere ontwikkeling zijn hier de kiemen aanwezig en het schijnt niet gewaagd te voorspellen, dat een nieuw en meer gevarieerde consumptie van mais bij een voortschrijdende ontwikkeling van onzen landbouw en industrie verwacht mag worden.

Het zoogenaamde Bataviaasch Maleisch.

door

KWEE KEK BENG.

Men hoort dikwijls spreken over „het" Maleisch, „de" lingua franca van Insulinde en oningewijden meenen hierbij met één taal te doen te hebben; in werkelijkheid echter verschuilt zich achter de uitdrukking „het Maleisch" een wereld van taalvarieteiten, een rijkdom van nuancen en schakeeringen, al beperkt men zich alleen tot de Nederlandsch Indische bezittingen: want ook buiten Nederlandsch-Indië breidt het Maleische taalrijk zich uit; de taal, welke gesproken wordt in de Straits, in de Maleische staten van Malaka (Djohor, Selangor, Negri sembilan, enz.), op de Philippijnen, op een deel van Formosa en Madagascar behoort eveneens tot den Maleischen taalstam.

Het Maleisch, dat in de Nederlandsche koloniën gesproken wordt is een rijk studieveld, niet alleen voor den linguist, maar eveneens voor den historicus, den taalpsycholoog en den folklorist.

Door allerlei factoren wordt in Indië op het gebied van het Maleisch een eigenaardigen toestand geschapen en juist deze eigenaardigheid geeft aanleiding tot vele interessante studiën.

Men heeft bij de studie van de Maleische taalvarianten namelijk rekening te houden met twee factoren: de geographische en de ethnologische; ze worden niet alleen in het leven geroepen door de geographische ligging der gebieden waarin ze respectievelijk tot ontwikkeling zijn gekomen, maar ook door de verschillende bevolkingsgroepen, zoodat de Maleische taalvariaties niet enkel door de locale kleur van elkaar verschillen, maar tevens door een min of meer ‚nationale" tint.

Het Maleisch, dat bijvoorbeeld op Padang wordt gesproken, verschilt aanmerkelijk van het Maleisch dat te Batavia wordt gebezigd; men kan daarom spreken van Padangsch-Maleisch en Bataviaasch-Maleisch.

Maar er is nog een ander onderscheid: de Inheemsche bevolking spreekt weer „een ander soort" Maleisch dan de Chineesche bevolkingsgroep.

Het Maleisch, dat de Chineesche ingezetenen onder elkaar bezigen verschilt in die mate van het andere Maleisch dat men dikwijls van „Chineesch-Maleisch" spreekt.

Dit „Chineesch-Maleisch" onderscheidt zich niet alleen door een groot aantal woorden van Chineeschen oorsprong, doch ook spelling (in Latijnsche karakters), zinsbouw en stijl verschillen duidelijk merkbaar van het door de Inlandsche bevolking gebezigde Maleisch.

Dit verschil blijkt reeds als men bijv. de „Neratja" (een te Batavia verschijnend Maleisch dagblad, dat door Inlandsche redacteuren wordt geredigeerd) en de „Sin Po" West-Java-editie (een eveneens te Batavia verschijnend Maleisch dagblad, doch geredigeerd door Chineezen) met elkaar vergelijkt.

Maar ook wanneer wij het „Chineesch-Maleisch" apart houden, wanneer wij dus enkel het Maleisch, dat door de Chineesche bevolkingsgroep gebezigd wordt in beschouwing nemen en daardoor den nationalen factor uitschakelen, valt binnen dit gebied duidelijk verschil te constateeren.

De Chinees uit Batavia zal aan het spreken van zijn landgenoot uit Buitenzorg onmiddellijk bemerken, dat laatstgenoemde geen „orang Betawi" is en toch spreekt ook de Buitenzorgsche Chinees het z.g. Chineesch-Maleisch, doch niet alleen Maleisch en Maleisch, maar ook Chineesch-Maleisch en Chineesch-Maleisch is twee.

Om nog een voorbeeld te noemen: een Chinees uit Padang spreekt met zijn stad- en rasgenoot ander soort Maleisch dan met den Padangschen Maleier, maar het Maleisch dat Padangsche Chineezen onder elkaar spreken is weer heel anders dan wat Chineezen in Batavia onder elkaar spreken.

De geographische factor schijnt echter te domineeren, aangezien het Maleisch van den Chineeschen Padanger veel meer verschilt van dat van zijn Bataviaschen landgenoot dan van den Inlandschen Padanger.

In dit artikel zal in het bizonder over het zoogenaamde Ba-

taviaasch of passar Maleisch gesproken worden, doch zelfs deze beperking is nog niet scherp genoeg omlijnd daar men hiermee gewoonlijk al het Maleisch aanduidt, dat op de groote plaatsen in Indië verstaanbaar wordt geacht.

Om misverstand te voorkomen, zullen wij eerst nauwkeuriger moeten aangeven, wat men in dit artikel onder „Bataviaasch-Maleisch" heeft te verstaan. Wij bedoelen hiermee het Maleisch, dat in de stad Batavia en omgeving wordt gesproken, den term dus gebruikende in zijn enge beteekenis.

Doch zelfs binnen deze zeer enge perken zijn fijne nuanceeringen te constateeren; het Maleisch van Meester-Cornelis verschilt al een ietsje van dat in de Benedenstad, hetgeen echter niet als een buitengewoon verschijnsel beschouwd behoeft te worden.

Prof. Dr. J. Schrijnen heeft in zijn „Nederlandsche Volkskunde" (2e deel, p. 13) er op gewezen dat het Amsterdamsch dialect lang niet eenvormig is, en uiteen valt in verschillende tongvallen (Kattenburgsch, Rapenburgsch, Komkommerbuurtsch, Franschepadsch, Gebed-zonder-endsch, enz.); J. ter Gouw, een volbloed Amsterdammer, kende niet minder dan negentien Amsterdamsche tongvallen, waarvan de meeste thans nog in leven zijn.

Dit verschijnsel openbaart zich in meerdere of mindere mate in alle groote steden (Brussel, Gent).

Dat het zich ook openbaart in Batavia met zijn voorsteden is dus een gewoon „groote-stadssymptoom".

Maar afgescheiden van subtiele verschillen, mag men spreken van het Bataviaasch-Maleisch als de taal van Batavia en naaste omgeving.

Batavia is een stad vol historie; haast iedere straat, iedere gracht roept herinneringen aan het verleden wakker.

Tijgergracht, Koestraat, Spinhuisgracht, Angkee, Patekoan („Acht theepotten") en Petjakoelit hebben alle een historischen klank.

Maar ook de taal van Batavia zit vol historie; het Bataviaasch-Maleisch openbaart een stuk beschavingsgeschiedenis.

„De taal is de gekoncentreerde neerslag van de levens- en wereldbeschouwing der gemeenschap, een verdichtingsproduct van

ervaringen, oordeelen en waardeeringen der voorvaderen," zegt Rudolf Eisler in zijn „Sociologie" (p. 70).

Maar de taal is ook het geestelijk monument van vreemde invloeden op een volk, een monument, waarvan de woorden van vreemden oorsprong de inscripties zijn.

En evenals in den loop der eeuwen de inscripties op monumenten verbleeken of onherkenbaar worden, zoo herkent een volk langzamerhand niet meer de vreemde elementen in zijn taal.

Evenmin als de doorsnee Hollander ook maar vermoedt, dat woorden als kaas, vork, muur, zolder, keuken, wijn van Romeinschen en woorden als vijver, prijs, radijs van Franschen oorsprong („Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterk." XXI, Afl. 1) zijn, vermoedt de Maleisch sprekende dat hari Minggoe, bola, garpoe van Portugeesche, sekotji, kakkoes van Hollandsche en kertas, djimat en selamat van Arabische afkomst zijn.

Het Bataviaasche Maleisch heeft sedert eeuwen onder den invloed gestaan van minstens acht andere talen en de invloed van het Nederlandsch is nu nog van buitengewone beteekenis, hetgeen wij straks nader zullen bespreken.

We zullen achtereenvolgens de Westersche en Oostersche invloeden in beschouwing nemen.

I. Westersche invloeden.

De Europeesche mogendheden, die in de geschiedenis van Batavia een rol hebben gespeeld zijn zooals bekend Portugal, Spanje, Nederland en Engeland.

De Portugeesche invloed op het Bataviaasch Maleisch is gemakkelijk aan te wijzen; een groot aantal woorden (vele eindigend op een heldere a) zijn van Portugeeschen oorsprong, zooals: boneka (pop), bola (bal), bendera (vlag), lantera (lantaarn), kareta (rijtuig), roda (wiel), pita (lint), seela (zadel), tenda (tent), mantega (boter), renda (kant), djandela (raam), sepatoe (schoen), garpoe (vork), lamari (kast), tempo (tijd), enz.

Men meene echter niet dat alle woorden op een a van Portugeeschen oorsprong zijn; zoo is bijvoorbeeld nachoda (scheepskapitein) Perzisch, soedara (broeder) Sanskritisch en dakwa (aanklacht) Arabisch.

Ook hari Mingoe (Zondag) is afgeleid van het Portugeesch;

Zondag is de dag des Heeren en Heer is in het Portugeesch „Domingo". Oorspronkelijk zal de uitdrukking „hari Domingo" geluid hebben, doch de eerste lettergreep is langzamerhand verdwenen.

Nog talrijker zijn de woorden van Hollandschen oorsprong of verbasterde Hollandsche woorden:
sekaoet (schout), sakoe (zak), persekot (voorschot), perlop (verlof), pernis (vernis), perangko (franco), peles (flesch), djipero (juffrouw), doeit (duit), sekongkol (konkelen), snapan (snaphaan, geweer), kakkoes (kakhuis, W. C.), grippel (griffel), gelas (glas), potlod (potlood), konterak (contract), kelak (klacht), masin (machine), elo (el), sekotji (schuitje), latji (laadje), enz.

Opmerkelijk is het, dat men het voorvoegsel „ver" moeielijk schijnt te kunnen nazeggen, waardoor verlof, vernis, G. v. d. respectievelijk perlop, pernis en hoopperdoom worden.

De Hollandsche f en v worden meestal vervangen door p, terwijl de tweeklanken ui, ou voor Maleisch sprekenden onmogelijke klanken schijnen te zijn; vandaar dan ook djipero inplaats van juffrouw en moopro inplaats van mevrouw.

Pruim wordt perim, mijnheer de Bruin wordt toean de Brin.

De verkleiningsuitgang tje wordt tji (schuitje-skotji, laadje-latji) en aan de eindletter t wordt eenvoudigweg den dood gezworen.

Men spreekt niet van contract maar van konterak, niet van klacht maar van kelak, niet van persdelict maar van persdeliek.

Iedere Indische schoolmeester weet bij ervaring, hoeveel moeite het kost om aan kinderen, die thuis Maleisch spreken, de verschillende Hollandsche tweeklanken goed te leeren uitspreken.

Er zijn in het Bataviasch Maleisch geen woorden met tweeklanken als ui, de zuivere ei, uu of u.

Deze en dergelijke moeielijkheden worden wellicht veroorzaakt, doordat iedere taal een eigen zg, articulatie-basis heeft.

Wij hebben boven reeds opgemerkt, dat de Hollandsche taal nu nog haar invloed doet gelden.

Dit blijkt uit het feit dat er nog voortdurend nieuwe Maleische woorden worden gesmeed volgens Hollandsch model.

Nieuwe woorden als liestriek, biestriek, sopir, mintrad, maska-

pee, verraden duidelijk hun afkomst (electrisch, biefstuk, chauffeur, gemeenteraad, maatschappij). Door de beoefening van Westersche wetenschappen is het Maleisch genoodzaakt vreemde woorden te bezigen, die langzamerhand worden geassimileerd.

En daar in Ned.-Indië die beoefening meestal geschiedt via het Hollandsch, spreekt het van zelf, dat vooral Hollandsche termen daarvoor in aanmerking komen.

Vaktermen als accumulator, chromosoom, gangliencel, onderbewustzijn, electrode, zijn niet zoo maar dadelijk te vervangen door Maleische woorden.

Er zijn in het Russisch enkele woorden die al merkwaardig sprekend op Maleische woorden lijken, zooals bijv. kondoektor (conducteur) en skola (school).

Misschien denkt men hierbij aan toeval, maar zooals in vele gevallen, hebben wij ook hier slechts schijnbaar met toeval te doen.

Het Hollandsch heeft namelijk ook invloed gehad op het Russisch en H. S. S. Kuyper geeft in „Brieven uit Rusland" (p. 73 en 74) hiervan verschillende voorbeelden. Zoo is in het Russisch dame „dama", lamp „lampa", zaal „sala", kruitkamer „kruitkamera", jaarmarkt „jaarmarka", roos „rosa", trekschuit „treksjoit", conducteur „kondoektor" en school (evenals in het Maleisch) „skola".

Het is opmerkenswaardig, dat er geen — of heel weinig — woorden zijn in het Maleisch, die van Engelschen oorsprong zijn, dit komt wellicht doordat de Engelsche invloed in deze gewesten niet zoo ingrijpend is geweest.

II. Oostersche invloeden.

Ook vreemde Aziatische volken hebben het Bataviaasch Maleisch met een groot aantal woorden verrijkt.

Zoo zijn de woorden isterie (echtgenoote), setiawan (trouw), stanggi (reukwerk), soedara (broeder), soewara (geluid), djiwa (ziel), singa (leeuw), kantjana (goud), mara (boos), segara (zee; Segara anakan) en Neraka (hel) aan het oude Sanskriet der Hindoes ontleend.

Sterker is het Arabische element; machloek (wezen), Toehan (God), soewal (vraagstuk), djimat (toovermiddel, amulet), maäf

(verschooning), berfaeda (nuttig), soedjoet (godsdienstig vroom), berhaldir (vergaderen), sair (vers), rajat (volk), berdjina (echtbreken), sifat (eigenschap), kafir (ketter), kertas (papier), kopiah (hoed), istiadat (zede), kasehatan (gezondheid), mangerib (avondschemering), batal (verijdeld), djenis (soort), djin (demon), ilmoe (wetenschap), salib (kruis), perang sabil (heilige oorlog), selamat (voorspoed), en een menigte andere.

Uit de woorden, die ontleend zijn aan het Arabisch en het Sanskriet, blijkt niet alleen, dat de Arabieren en de Hindoes van invloed waren, maar ook van welken aard die invloed is geweest.

De uit het Portugeesch en Hollandsch ontleende woorden zijn voornamelijk namen van voorwerpen en zaken die met het gewone practische leven in verband staan.

De woorden, die van de Hindoes en Arabieren zijn overgenomen hebben een meer religieuze tint.

Geen mantega, geen garpoe, geen bandera, geen senapan, maar nieuwe begrippen als djiwa, neraka, Toehan en istiadat hebben de Hindoes en de Arabieren hier heen gebracht.

De andere inheemsche talen hebben eveneens op het Bataviaasch Maleisch haar invloed doen gelden, voornamelijk het Javaansch, Soendaneesch en Balineesch.

Van Javaanschen oorsprong zijn bijvoorbeeld:
kasoer (bultzak), kasep (te laat), dongeng (verhaal), waras (gezond), kemit (waker), kaget (schrikken), kandas (stranden), kampret (vleermuis), rampoeng (klaar), berpisa (scheiden), doekoen (geneeskundige), boemboe (ingrediënten), soewek (scheuren), lonte (deern), kapinteran (knapheid), mandadak (plotseling), menginep (overnachten) mertjon (vuurwerk), miring (scheef, schuin), ngeres (aangedaan), sebar (strooien), tonton (bijwonen), pentol (knop), enz.

Soendaneesch zijn onder andere:

sontak (gescheurd), soewitan (fluit), kolot (oud), tjamat (onderdistrictshoofd), pelit (gierig), tonggeret (krekel met schel geluid), tondjok (stompen), enz.

Merkwaardig is het dat het Soendaneesche element lang niet zoo sterk is als het Javaansche.

Van grooten invloed is ook het Balineesch, wat niet alleen blijkt uit de overgenomen Balineesche woorden, maar ook door Balineesche taalvormen, zooals bijvoorbeeld het gebruik van het achtervoegel „in" tot vorming van causatieven. Zoo is mendjalanin, mengawinin, larriïn respectievelijk doen loopen, in het huwelijk laten treden, en laten rennen.

Doch niet alle woorden op in zijn causatieven; in tôeloeng kasiin (help dit of dat te overhandigen) is kassin geen causatief, evenmin in de uitdrukking „itoe anak maen dikemplangin sadja" (dat kind wordt voortdurend geslagen). Een ander Baliisme is het gebruik van „paling" voor een bijvoeglijk naamwoord of bijwoord tot vorming van den superlatief:

paling besar — grootst.
paling indah — het schoonst.
paling tjepat — het vlugst, enz.

Een taal neemt gemakkelijk woorden over uit een andere taal, maar tot het overnemen van affixen en buigingsvormen komt zij niet zonder meer diepgaande invloeden van die vreemde taal.

Hoe is de invloed van het Balineesch op het Bataviaasch Maleisch te verklaren? Bali ligt immers zoo ver van Batavia!

Deze Balineesche invloed dateert uit den tijd der Oost-Indische-Compagnie, die Balineesche slaven, soldaten en huishoudsters in dienst had.

Na de stichting van Batavia vestigden zich vele Balineesche dienaren der „Kompenie" in de hoofdstad en enkele namen van wijken herinneren nog aan den tijd der Balineesche vestiging in Batavia.

Zoo is Kampoeng Bali een oud Balineesche kampoeng; kampong Manggis en Kebajoeran hebben hun naam te danken aan Balineesche bevelhebbers in dienst der Compagnie.

Twee Baliërs, Manggis en Bajor, kregen als belooning voor hun verdiensten landerijen; de bezittingen van Manggis werden later Kampoeg Manggis en die van Bajor Kebajoeran genoemd evenals het land van kapitein Jonker Pedjongkoran (Zie het artikel van L. F. van Gent over „Aardrijkskundige benamingen in en om Batavia" in het Jaarverslag van den Topographischen Dienst in Ned. Indië over 1916).

Balineesche woorden in het Bataviaasch Maleisch zijn onder meer:

isit (tandvleesch), bianglala (regenboog), djidat (voorhoofd), lantes (dan), mendoesin (wakker worden), samping (zijde, kant), iseng (zich vervelen), kalimajah (glimworm), njingnjing (een soort van muis), berkaoek (schreeuwen) en mangsit (onfrissche geur).

Nu komen wij aan den invloed van het Chineesch.

Wanneer de eerste Chinees op Java is gekomen is niet bekend, maar het is een feit, dat China reeds vroeg met de „Lam Yang" (Zuidzee-eilanden), zooals de Chineezen Insulinde noemen, betrekkingen heeft aangeknoopt. de Boeddhistische pelgrim Fa Hien bezocht Indië in de vijfde eeuw na Christus (H. Kern Het Boeddhisme. p. 115) en gedurende de Tang dynastie (618 n. Chr. — 906) kwamen ook uit Java en Sumatra gezanten te Chang An (Tiang An), de toenmalige hoofdstad van het Chineesche rijk, om tribuut te brengen (Li Ung Bing, Outlines of Chinese History, p. 140).

Ongetwijfeld hebben de Chineezen in de geschiedenis dezer landen een niet onbeteekenende rol gespeeld; Groeneveldt in zijn „Nederlanders in China" (p. 71), Van Sandick in zijn „Chineezen buiten China" (p. 219), De Groot in zijn „Kongsiwezen van Borneo" (p. 160), Alting Mees in „De economist" (1884, p. 143), e.a. hebben op de beteekenis der Chineezen gewezen in de koloniale geschiedenis.

Over de Chineezen in Bali sprekende, zegt Augusta de Wit (Natuur en Menschen in Indië, p. 136) „Het is goed te zien hoe overwegend hun aandeel in het handelsleven van het eiland al sedert oudsher is: de pasmunt is Chineesch. De bronzen duiten, met een gat in het midden ....." (de zg. doeit „tangtjie").

De Chineesche invloed is ook duidelijk merkbaar op het Baviaasch Maleisch. Zooals bekend wordt in Indië veel van Chineesche arbeidskracht geprofiteerd. (Denk maar aan de Banka tinwinning). Het woord voor arbeider is uit het Chineesch overgenomen: het woord „koelie" (eigenlijk ku lie of „bittere kracht") is van Chineeschen oorsprong.

Eveneens is het woord kongsi (maatschappij, genootschap)

Chineesch; zoo ook: bami, tjaptjay, taugee, tahoe, taukwah, (alle Chineesche gerechten of eetwaren), loteng (zolder), teng (lampion), tehko (ketel), hioh (wierookstokje), loe (jij), goea (ik) bong (graf), bak (Oost-Indische inkt), boloei, bokeh, botauwloh (alle synoniemen voor onbemiddeld), botjeng (ondankbaar), enz.

Men meene niet, dat deze termen enkel door de Chineesche ingezetenen worden gebezigd.

Iedere behoorlijke Bataviaasche Inlander verstaat niet alleen dergelijke termen, maar bezigt ze ook.

Bezoekt een markt in de Benedenstad en ge zult telkens Chineesche termen (in verschillende dialecten!) hooren gebruiken, niet alleen door Chineesche varkensvleesch-verkoopers, maar even zeer door Inlandsche groentenverkoopers en kippenboeren.

Sah hwang, sam fong (dertig cent, volgens de uitspraak van verschillende dialecten), toon lak, toen loek (één gulden zestig) goh gin (vijf cent), hoort men even dikwijls als de inheemsche termen.

Misschien is het Chineesche element in de algemeene omgangstaal nergens zoo duidelijk merkbaar als juist in Batavia; dit laat zich wellicht verklaren door de omstandigheid, dat Batavia de grootste Chineezen-stad is op Java; volgens de „Uitkomsten der in de maand November 1920 gehouden volkstelling" wonen er te Batavia 38978 Chineezen op een totaal aantal inwoners van 253818 (ongeveer 15 %); in Semarang en Soerabaja is het absoluut en betrekkelijk aantal in percenten niet zoo hoog.

Op sommige plaatsen in de Buitenbezittingen is het Chineesche element veel sterker dan op Batavia; op Pangkal Pinang bijv. (Banka) wonen 3266 Chineezen tegen 2235 inlanders: het aantal Chineesch sprekende Chineezen op Banka is (percentsgewijs) dan ook veel aanzienlijker dan elders.

Wij hebben reeds met enkele woorden vermeld, dat Maleisch-sprekende Chineezen onder elkaar een beetje anders spreken dan tegenover niet-Chineezen.

Zoo bezigt een Chinees tegenover een rasgenoot — althans in het gesprek — nooit het persoonlijk voornaamwoord saja (ik), maar steeds „owee".

In het gesprek wordt een landgenoot nooit met toean (mijnheer) aangesproken, maar met sianseng, engko, entjek, enz.

Merkwaardig is tevens, dat zelfs Maleisch sprekende Chineezen voor de verschillende familiebetrekkingen Chineesche termen blijven gebruiken.

Zooals men weet, is onder Chineezen niet het individu, maar de familie de sociale eenheid en treedt de familie daardoor duidelijker op den voorgrond dan elders. Er is dan ook misschien geen andere taal ter wereld, die zoo rijk is aan woorden voor de verschillende familieverhoudingen als het Chineesch. Zegt de Hollander bijv. oom en tante tegen de broers en zusters van zijn ouders, de Chinees maakt allerlei onderscheidingen.

De ooms van vaders zijde worden anders genoemd dan de broers van moeder, en zoo worden ook de zusters van vader aan den eenen kant en die van moeder aan den anderen kant onderscheiden.

Maar er is nog een ander onderscheid: de oudere broer van vader wordt onderscheiden van den jongeren broer van vader en zoo wordt ook de jongere broer van moeder anders genoemd dan haar oudere broer.

En de echtgenooten van die verschillende ooms en tantes hebben weer elk een aparten naam.

De familie-nomenclatuur onder de zonen van het Hemelsche Rijk is daarom veel ingewikkelder dan bij vele andere volken.

Typisch is het ongetwijfeld, dat zelfs de Chineezen, die hun eigen taal reeds lang hebben vergeten, deze familie-nomenclatuur nog behouden.

Ook enkele Chineesche uitdrukkingen worden tusschen het Maleisch door nog dikwijls gebezigd; het zou een niet onbelangwekkende studie zijn om eens nauwkeurig na te pluizen, waarom deze categorie termen bewaard blijft, terwijl andere groepen reeds lang verdwenen zijn.

Het zou een interessante bijdrage kunnen leveren tot de studie van „the survival of the fittest" op taalgebied.

Wij zullen thans spreken over de literatuur in het Bataviaasch Maleisch.

III. Literatuur in het Bataviaasch Maleisch.

Hier nemen wij voor het gemak literatuur in haar uitgebreiden

zin, zoo dat men haar daarom evengoed door „lectuur" zou kunnen vervangen.

Ook op het gebied van Bataviaasch Maleische lectuur is de Chineesche invloed duidelijk merkbaar.

De Chineesche ingezetenen, die reeds lang hun taal hebben vergeten, hechten echter nog aan Chineesche verhalen.

Een groot aantal Chineesche romans worden dan ook in het Maleisch uitgegeven. Deze romans zijn voor het grootste deel Chineesche historische romans, doch historische romans in min of meer euphemistische beteekenis.

Want in deze romans wordt wel wat al te veel „Dichtung" met „Wahrheit" dooreen gemengd.

Niet alleen Pharaos' Chineesche tijdgenooten treden er in op, maar eveneens keizers uit de laatste, pas in 1911 verdreven, dynastie.

De oorspronkelijke schrijvers dezer populaire romans putten hun stof uit de Chineesche geschiedenis in haar geheelen omvang.

Deze romans zijn in zekere opzichten te vergelijken met de Middelnederlandsche romans, zooals de roman van Torec, de roman van Ferguut of Karel ende Elegast. De min of meer religieuze tendenz ontbreekt nergens: de goeden worden steeds beloond, zoo niet tijdens hun leven, dan na hun dood; de slechten krijgen steeds hun verdiende straf.

Draken, demonen, toovenaars en wonderen vormen de schering, historische feiten den inslag van het romantisch weefsel.

Doch het Chineesche genre onderscheidt zich van andere genres door volksmythologische elementen: Chineesche goden en godinnen komen telkens ten tooneele.

Leerrijk zijn deze verhalen voor de volkspsychologie: stelt de Balier zich den Hemel als een verheerlijkt Bali voor, in den Chineeschen Hemel gaat het even aartsvaderlijk toe als ... in het Hemelsche Rijk hier beneden.

En evenals in de Grieksche mythologie staan ook de Chineesche goden in velerlei betrekkingen met de aardbewoners en even als de Grieksche zijn ook de Chineesche Godheden vol menschelijke gebreken en eigenschappen.

Een schrijver laat zelfs een ambtenaar in de Onderwereld ..... smokkelen!

De meest bekende Chineesche roman is de „Sam Kok", waarvan zelfs meer dan één Maleische vertaling bestaat.

Deze lijvige roman (de Maleische vertaling bestaat uit ruim zestig deeltjes) verplaatst den lezer in het boeiendste tijdvak der Chineesche geschiedenis, de Sam Kok-(Drie Rijken) periode (omstreeks 250 na Christus).

Behalve deze Chineesche roman en vele andere zooals de Sie Djin Koei Tjeng Tang (Hoe generaal Sie Djin Koei het Rijk Tang veroverde), Yo Boen Kong, Gak Hoei, Lo Tjan Lo Koen, Hong Sin, Tong Tjoe Liat Kok, Tek Tjeng en Tjap Peh Loh Hoan Ong zijn er nog oorspronkelijke romans, meestal door in Indië geboren Chineezen geschreven, en haast altijd een of andere liefdesgeschiedenis behandelende, plaats hebbend. in de Indo-Chineesche samenleving.

Ook berijmde verhalen (zooals de Siti Akbari), gedichten (pantoens) van allerlei genres verrijken de Maleische literatuur.

In den laatsten tijd worden veel Europeesche romans vertaald; zoo bestaat er een goede Maleische bewerking van „De drie Musketiers" van Dumas „De Graaf de Monte Christo" en andere.

Voor het meerendeel zijn de bewerkers Chineezen, evenals de uitgevers.

Men hoort vaak beweren, dat het Maleisch een arme taal is; dit is slechts voor een deel waar! Zeker aan wetenschappelijke termen zijn de Westersche talen veel en veel rijker en er zijn ook een groot aantal andere Europeesche termen, die niet in het Maleisch zijn over te zetten. Maar hieruit de conclusie te trekken dat het Maleisch arm aan woorden is, is wel wat te weinig gemotiveerd, want omgekeerd zijn er een groot aantal Maleische woorden, die noch door een Hollandsch noch door een Fransch, Engelsch of Duitsch woord zijn te vervangen.

Zoo zijn bijvoorbeeld, goeri, sedap, legit, perah, ladek (alle woorden die betrekking hebben op de smaak van gerechten) niet te vertalen.

Men kan ze natuurlijk wel eenigszins benaderen, maar benaderen is nog geen vertalen. Zoo zou men perah door korrelig kun-

nen vervangen, maar korrelig is te ruim van beteekenis: men kan spreken van korrelig zand, rijst die korrelig is, enz. Doch het woord perah wordt enkel gebezigd bij rijst (nasih perah) en niemand zal het in zijn hoofd krijgen om te spreken van pasir perah.

Zoo is ook de uitdrukking aer ante (putwater met een eigenaardigen smaak) eenvoudig niet te vertalen.

Neemt men bijvoorbeeld een woord uit een heel ander gebied, het woord genit. Het beteekent zoo ongeveer coquet, maar coquet is te zwak, terwijl het Duitsche schlüpfrig iets te sterk is.

Onjuist is ook de meening dat het Maleisch niet in staat zou zijn fijne schakeeringen van het gevoelsleven uit te drukken, of dat kernachtigheid ten eenen male onvereenigbaar zou zijn met het karakter van het Maleisch.

Wij vragen den deskundigen lezer om de gedachte in het volgende versje in een Europeesche taal nog kernachtiger uit te drukken:

„Kaloe doea hati memangnja terikat,
Berpisa djaoe tiada mengapa,
Badanja djaoe, hatinja dekat."

Ook met het Maleisch (zelfs het Bataviaasch Maleisch, het hoogst onzuivere Maleisch) valt op strikt literair gebied wel het een en ander te bereiken. Het ligt hier — zoo als trouwens overal — niet zoo zeer aan de taal als aan den kunstenaar, die de taal hanteert.

IV. Eigenaardigheden van het Bataviaasch Maleisch.

Tot slot zullen wij nog even spreken over typische kenmerken van het Bataviaasch Maleisch, in de eerste plaats over den uitspraak.

Evenals de Hollander, schrijft ook de „orang Betawi" niet zooals hij spreekt. Hij schrijft bijvoorbeeld kenapa, maar hij spreekt van kenape (de e als in het Hollandsche de, lade, schade, enz.)

En zoo spreekt hij ook niet van lada, djanda, tjinta, tinta, mara, sadja, kata prada, koea, skola, maar van lade, djande, tjinte, tinte, mare, sadje, kate, prade, koede, skole.

Het is regel dat de a als eindletter als e wordt uitgesproken.

Aan deze uitspraak herkent men onmiddellijk den Bataviaan of

zooals hij zich vol zelfbewustheid noemt „orang kota" (spreekt kote), d.i. stadsmensch.

Ook enkele andere klinkers worden in Batavia anders uitgesproken dan elders. Zoo spreekt de Chinees uit Batavia van zijn engkoo (oudere broer), maar de Chinees uit Buitenzorg, Soekaboemi of Bandoeng spreekt van zijn engkoh (oh als de o in bok, lok, enz.).

De Chinees van Tangerang spreekt van oweh (de e in eh als de e in bek, enz), maar de Bataviaasche landgenoot spreekt van oowee.

In Batavia spreekt men van bodoo, tokoo, djatoo; op andere plaatsen van bodoh, djodoh, tokoh, djatoh (de o in oh dof).

Behalve aan dergelijke klankveranderingen herkent men den Bataviaan aan het gebruik van enkele woorden, die wij emotieven zouden kunnen noemen, daar zij min of meer een emotie uitdrukken.

Tot deze emotieven behooren de op zich zelf beteekenislooze woorden: dong, sie, do.

Djangan begitoe dong (Och, toe doe het niet).

Kenape begitoe si? (Waarom doe je dat toch?)

Djangan bangor do (Kom, wees niet stout).

Batavia biedt een rijk veld voor folkloristische studiën: het Bataviaasche volksleven wacht nog op den man, die haar eigenaardigheden vast legt in geschriften, het wacht ook nog op den kunstenaar, die zijn visie zal verwerken tot een werk van literaire waarde.

Batavia is niet enkel een stad van handel en bureaucratie; Batavia is ook een stad met veel volkspoëzie, die voor velen nog verborgen blijft; weinigen is het bijvoorbeeld bekend, hoe in het hedendaagsche Batavia 's nachts een typische Inlandsche troubadour van huis tot huis trekt om op eigen melodie begeleid door fluit en xylophoon zelf gemaakte liederen voor de dragen. Het geslacht der Middeleeuwsche zangers is nog niet geheel uitgestorven en onwillekeurig rijst de gedachte in ons op, dat Indië in enkele opzichten nog op het Europa van eeuwen geleden gelijkt en dat het van het tegenwoordige Westen niet alleen door mijlen maar ook door eeuwen is gescheiden.

De Internationale Opiumconferenties van 's-Gravenhage (1912, 1913, 1914), hare beteekenis en totstandkoming.

door

H. Ch. G. J. van der Mandere.

Opium, zoo wordt ons geleerd, is de Latijnsche, aan het Grieksche opion ontleende naam van het voor het verbruik bewerkte sap van de onrijpe zaaddoozen van de papaver of slaapbol (papaver somniferum), welke naam in het Arabisch tot afioen en in het Chineesch tot apian is overgegaan; in het Maleisch en Japansch is verbasterd tot apion om het opium in ruwen staat aan te duiden. Sedert overoude tijden wordt de papaverplant in tuinen gekweekt; zoowel Hypocrates als Theophrastus kenden en erkenden de geneeskrachtige eigenschappen, terwijl reeds Dioskorides een onderscheid maakte tusschen de werking van het sap van de geheele plant en het sterkere, dat uit de bol wordt gewonnen. Uit Klein-Azië en Egypte kwam het opium tijdens de middeleeuwen naar Europa, waar het zelfs tot in den laatsten tijd als geneesmiddel wordt gebruikt. Pogingen om tot aanplant van papaver over te gaan, zijn gedurende de 19de eeuw in tal van Europeesche landen ondernomen, doch zonder resultaat; de Europeesche voortbrenging, voor zoover zij beteekenis heeft, beperkt zich dan ook tot Turkije, Macedonië, Bulgarije, terwijl Voor-Azië in het bijzonder het geneesmiddel voortbrengt. Waarschijnlijk wordt het geacht, dat het gebruik van opium als verdoovend middel met het alcoholverbod en het lange vasten van den Islam samenhangt; intusschen heeft de Mohammedaansche leer, blijkens het door Baud in zijne „Proeve van eene geschiedenis van den handel en verbruik van opium in Ned.-Indië" medegedeelde, bewezen, dat het gebruik van opium onder de Mohammedanen

strafbaar werd gesteld en dit gebruik de grenzen der matigheid niet overschreed. Door Voor-Azië is de opium in Voor-Indië gekomen; door Indië in China gebracht, welk land opium als genotmiddel, door de buitenlanders die zijn kuststeden bezochten, leerde kennen.

Uit geschriften is komen vast te staan, dat vóór het bestaan van de Tang-dynastie, die omstreeks 618 na Christus' geboorte in China optrad, de papaver in het Hemelsche Rijk onbekend was. Het is Chan Tsang Sji, levende in de eerste helft der 8ste eeuw, die van een vroegeren schrijver over plantkunde een beschrijving van de papaverbloem overnam, zulks in een tijd, dat de Arabieren reeds meer dan een eeuw in handelsbetrekking met de Chineezen stonden. Dat de bekendheid met de papaver grooter is geworden, blijkt hieruit, dat in volgende eeuwen niet alleen wetenschappelijke werken van deze bloem gewagen, maar de dichter Yung Tao, die in 906 leefde, de kleurrijke wonderen dezer bloem bezong. Eerst tegen het einde van diezelfde tiende eeuw vindt men eenige aanteekening betreffende het geneeskundig gebruik van de papaverplant, zulks in den codex van planten en kruiden, door een commissie van negen wetenschappelijke mannen op 's Keizers last in 973 samengesteld. Uit dienzelfden tijd dateeren in de Chineesche literatuur twee dichterlijke uitspraken over het schitterend rood der papavers en in de volgende eeuw schrijft Loe Soeng zóó uitvoerig over deze bloem, dat boven twijfel verheven is, dat toen niets meer aan de kennis omtrent haar ontbrak.

Intusschen, niet vóór de twaalfde eeuw is het bewijs te vinden, dat opium voor geneeskundige doeleinden is toegepast op andere dan zeer primitieve wijze; dat bekendheid is verkregen met het gebruik der sappen, die het vocht inhouden. Lioe Hoeng, die er tegen het einde der twaalfde eeuw van melding maakt, bewerkte tevens, dat het medicinaal gebruik zich spoedig uitbreidde. Wanghi, die als gouverneur van Hangsoe in onmiddellijke verbinding stond met de Mohammedanen en van de Arabieren het moderne gebruik leerde, ontving ongeveer in denzelfden tijd uit een Koreaansch werk aanwijzingen in dezelfde richting. En Li Ting, die zijn inleiding tot de geneeskunde in de zestiende eeuw schreef, gaf daarin een overzicht van het proces der bereiding voor medi-

cinaal gebruik. In de toltarieven van 1589 en 1615 komt opium dan ook uitsluitend als geneesmiddel voor. Marco Polo vertelt in zijn reisbeschrijving, die toch wel bewijst, dat hij de Chineezen heeft leeren kennen, niets van opium als genotmiddel, en onwaarschijnlijk is het geenszins, dat het als zoodanig eerst tegen het einde der 17de eeuw is bekend geworden.

Uit deze feiten, ontleend aan de zeer uitvoerige memorie, welke de Chineesche delegatie voor de internationale opiumcommissie te Shanghai in 1909 indiende, blijkt, dat twaalf eeuwen achtereen de papaver bekend was; dat het medicinaal gebruik van haar voortbrengsel dateert van meer dan negen eeuwen geleden en dat de medicinale krachten, welke in de bol verborgen liggen, meer dan zes eeuwen terug reeds der Chineesche wetenschap bekend werden. Diezelfde memorie wees er op, dat het niet de Chineezen zelven zijn geweest, die het misbruik van het genotmiddel hebben in het land gebracht, maar dat de vreemdelingen daaraan schuldig zijn; dat vooral opium van vreemden bodem in China het misbruik heeft gebracht. Een Portugeesch officieel geschrift, dat aan de gedelegeerden ter eerste opiumconferentie in 1911 te 's-Gravenhage werd ter hand gesteld, erkende dan ook volmondig, dat het vooral de buitenlanders, in het bijzonder de Portugeezen zijn geweest, die China den opiumhandel min of meer hebben opgedrongen. Reeds Alphonsus van Albuquerque wees in een brief, dien hij in December 1513 aan Koning Emanuel zond, op het voordeel, dat de opiumhandel, tot op dat oogenblik in handen der Arabieren, kon afwerpen; drie jaren later schreef Pieres over het gebruik, dat rijken en grooten van opium maakten. Beider pogingen hebben intusschen den handel, voornamelijk in Goa, wel een weinig aangewakkerd, doch in 1729 bedroeg de gezamenlijke invoer, beheerscht door de East India Cy, toch niet meer dan 200 chests.

In datzelfde jaar is Keizer Yung Tscheng als eerste bestrijder van het opiummisbruik opgetreden, maar aan zijn anti-opium-edict viel geen ander lot ten deel dan aan achtereenvolgende Chineesche verbodsbepalingen is ten deel gevallen en kon ten deel vallen, gezien de uitgestrektheid van het rijk, de weinig krachtige organisatie van het centraal gezag. De East India Cy die tot het einde der 18de eeuw haar souvereine rechten in het tegenwoordige

Britsch-Indië uitoefende, zag kans om zich medewerking in dezen geest te verschaffen, dat als thee en geneesmiddelen kisten werden toegelaten, die in werkelijkheid opium inhielden. Zoo gaf 1790 als cijfer van invoer reeds 4.000 kisten; wel kwamen in 1796 en in 1800 strenger edicten opnieuw den invoer verbieden, maar daadwerkelijk dezen tegengaan deden zij niet. Het eenige verschil met vroeger was, dat het invoerrecht niet aan de douane zelve, maar aan de ambtenaren persoonlijk betaald werd; met zóó open oogen geschiedde deze ontduiking van het invoerverbod, dat van smokkelarij niet meer kon worden gesproken. Toen in 1821 een heftige twist uitbrak in de kringen der Chineesche beambten, scheen dit voor de eene partij een aanleiding om het verbod strenger te handhaven dan tevoren was geschied, maar de practische uitwerking was geene andere dan dat deze handel zich van de toenmalige invoerhavens Makou en Whampowa naar Liutien verplaatste en tot smokkelarij werd op deze wijze, dat de kostbare lading door het aangekomen schip in een der steeds buiten de Chineesche jurisdictie vallende depotschepen werd gelost. Van daaruit werd zonder bezwaar in de Chineesche haven geland, waar de lading werd overgedaan aan de Chineesche handelaren, die het smokkel-risico bleven dragen, aangezien zij slechts tegen baar geld de lading ontvingen. Dat dit risico niet met verliezen gepaard ging, valt reeds daaruit te constateeren, dat in 1830 ongeveer 10.000, in 1835 ongeveer 18.500, in 1850 ongeveer 50.000 en in 1860 ongeveer 70.000 chests werden binnengebracht. Zelfs gingen de smokkelaars er toe over om den Chineeschen tusschenhandel geheel uit te schakelen en de beambten, van de eenvoudige matrozen af tot den vice-koning toe, geenerlei geldelijke belooningen meer toe te kennen.

Van Chineesche zijde stond men toen voor de overweging van twee mogelijkheden: òf wel als vroeger den invoer wettigen en daarvan tol heffen, waardoor ook de zilverafvoer van jaarlijks tien millioen taels werd tegengegaan, òf wel het eenmaal uitgevaardigde verbod ten strengste handhaven. De Keizer is tenslotte door de rapporten van Chaut Sun en Hsikiu voor het laatste denkbeeld gewonnen en zond in 1839 den keizerlijken commissaris Liu Tsesu uit met de opdracht het opiummisbruik geheel uit te roeien. Deze keizerlijke commissaris was het type van een ambtenaar, zooals

Europa dien nog niet had leeren kennen; hij aarzelde niet de meest draconische middelen toe te passen en eischte van de handelshuizen, die hij tot de verdachte rekende, de uitlevering der aanwezige opiumvoorraden op. Toen dit geweigerd werd, nam hij deze voorraden met geweld in bezit en verbrandde de aldus verkregen ruim 20.000 chests. Hij ging verder en eischte, dat de vreemdelingen de verplichting op zich namen om geen opium meer in China in te voeren op straffe van verbeurdverklaring der koopwaren en terdoodbrenging van de bemanning van het betreffende schip. Eenige dagen later werd den vreemdelingen zelfs verboden Kanton te verlaten. Hieruit volgden heftige conflicten, waarin de Britsche superintendant Elliot met niet minder kracht zich tegen de maatregelen van Liu Tsesu verzette. Hij hief den Engelschen handel in Kanton op en lokte een boycot uit over de Chineesche koopwaren. De diplomatieke verwikkelingen leidden al spoedig tot krachtdadig optreden; verschillende Chineesche kustplaatsen werden gebombardeerd en de tweejarige strijd, bekend onder den naam van opiumoorlog, eindigde eerst met den vrede van Nanking van 1842. In het vredesverdrag werden de opiumverwikkelingen, die tot den oorlog feitelijk aanleiding gaven, nauwelijks genoemd; alleen een schadeloosstelling van £ 6 millioen voor de verbrande opiumvoorraden is in dat verdrag, dat in 1844 door twee nieuwe tractacten werd bevestigd, opgenomen. Maar niet vergeten mag daarbij worden, dat het tractaat van Nanking tegelijk een vijftal Chineesche havens voor het wereldverkeer opende en de Europeanen van laaggeschatte, slechts met tegenzin gedulde, eigenlijk als schatplichtig beschouwde barbaren verhief tot geprivilegieerde vreemdelingen, voor welker veiligheid het diplomatiek verkeer had in te staan.

Na den vrede van Nanking stelde de Engelsche regeering zich op het volkomen correcte standpunt, dat moeilijkheden, voortvloeiende uit den invoer van wettelijk niet toegelaten artikelen, onmogelijk door consulaire medewerking konden worden afgedaan; anderzijds evenwel werd tegenover de Chineesche regeering uiteengezet, dat van een tegengaan van den smokkelhandel door Engelsche oorlogsschepen geen sprake kon zijn en dat daarom een wettelijke regeling, naar den trant van het alcohol-voorbeeld, aanbeveling verdiende. De vrede van Tientsin, die in 1858 aan

den tweeden oorlog, welke weer verwijderd verband met opium-aangelegenheden hield, een einde maakte, leidde tot een recht van 30 taels per picol opium; de handel werd vanaf de haven aan Chineesche kooplieden voorbehouden, terwijl de inlandsche belasting aan het gezag der provinciale autoriteiten werd onderworpen. Dit verdrag en de daarop gevolgde Tsifoe-conventie van 1876 zijn de directe aanleiding geweest, dat China, hetwelk reeds in vroeger tijden had gepoogd eigen papaver-aanplant te verkrijgen, doch daarin slechts ten deele was geslaagd, deze pogingen opnieuw opvatte, ditmaal met zoodanig resultaat, dat van de zijde der regeering niet alleen geen bezwaren daaraan meer in den weg werden gelegd, maar deze zelfs werden aangemoedigd. Het is vrijwel onmogelijk gebleken om ten aanzien van de uitbreiding dezer Chineesche productie tot betrouwbare cijfers te komen; gevallen zijn niet zeldzaam, dat op twee, beide toch betrouwbaar te rekenen plaatsen cijfers van resp. 25.000 en 265.000 picol werden verkregen.

De vraag of al dan niet de opiumoorlog uit moreel oogpunt af te keuren of te verdedigen valt, kan hier onbesproken blijven voor de veel belangrijker vraag, hoe de thans en in de laatste tien of twintig jaren vooral op den voorgrond getreden verhouding tusschen China en Engeland inzake het opiumvraagstuk is ontstaan. Waarschijnlijk ten gevolge van het doordringen van den Islam naar Indië, is de papaveraanplant zoowel in het dal van de Ganges als op de hoogvlakte van Malwa bekend geworden. Garcia da Orta en Odaordo Barboza hebben gewezen op de beteekenis, die het opiumverbruik voor de schatkist kon opleveren. Zoowel productie als verkoopsmonopolie vormde reeds lang een der belangrijkste inkomsten van den Mogol tot op het oogenblik, dat de Europeesche handelsvereenigingen hare werkzaamheid in Indië begonnen. Na den slag van Plessy viel het monopolie, dat trouwens toen meer in naam dan in werkelijkheid bestond, aan de East India Cy ten deel; Warren Hastings, die het in 1773 bevestigde, zag het financieele voordeel eerst aanvangen toen export naar China mogelijk bleek. Weliswaar moest na de invoerverboden van 1796 en 1800 officieel de handel op China worden opgegeven, maar de East India Cy was alleenheerscheres in geheel het uitgestrekte Indische gebied en wist daar op verschillende wijzen door middel van opium haar inkomsten te

verhoogen. Dit zoowel door zich het monopolie der voortbrenging te verzekeren als door belastingen op vreemde geïmporteerde opium te heffen. Toen de East India Cy haar rechten aan den Engelschen staat overdroeg, nam deze ook de afhankelijkheid harer Indische inkomsten ten opzichte van opium over, welke afhankelijkheid grooter werd naarmate de belangen bij den Chineeschen invoer ten gevolge van de met China gevoerde oorlogen toenamen. Nevens China is Indië het grootste productiegebied; vrijwel het eenige naast Perzië en de onbeduidende opbrengst van een paar landen in Europa en Amerika, die slechts uitvoeren voor medicinale doeleinden. Maar, mag worden aangenomen, dat de Chineesche voortbrenging geheel in het eigen land wordt verbruikt, met Indië is dit geenszins het geval, terwijl bij het beoordeelen van Indië's opiumuitvoer ook met de cijfers van den handel over Hongkong, Singapore en Penang moet worden rekening gehouden. De in- en uitvoer voor 1906, welks cijfer daarom veelal wordt aangehaald, wijl in datzelfde jaar door het Chineesche opium-edict een gansch andere toestand scheen te worden geschapen, geven aan:

	Invoer	Uitvoer
China	3271,5	—,—
Engeland	374,6	128,4
Indië (Br.)	—,—	4006,5
Hongkong	2875,6	2870,2
Singapore	609,6	530,1
Penang	168,9	134,5
Fed. Malay. St.	242,2	—,—
Ceylon	88,6	—,—
Australië	21,4	—,—
Canada	31,3	—,—
Duitschland	74,3	22,2
Ver. Staten	296,4	—,—
Philippijnen	68,2	—,—
Cuba	8,7	—,—
Frankrijk	269,1	254,4
Indo-China	192,3	—,—
	8592,7 ton	7946,3 ton.

	Invoer	Uitvoer
	8592,7	7946,3
Japan	1,0	—,—
Formosa	165,3	—,—
Ned. Indië	194,2	—,—
Siam	38,7	—,—
Perzië	—,—	453,5
Macao	235,9	146,7
	9227,8 ton	8546,5 ton.

Er wordt wel eens beweerd, dat het de Spanjaarden waren, die het eerst het rooken van tabak aan de Chineezen bekend maakten; dat het de Hollanders waren, die deze tabak vermengden met opium en dat dit gebruik tot het schuiven van opium, gelijk men het tegenwoordig kent, heeft geleid. Het is natuurlijk moeilijk dergelijke dingen zuiver vast te stellen; te moeilijker vooral, waar het hier geldt een land als China, dat er slechts zeer ten deele prijs op heeft gesteld om zijn geschiedenis van vroegere eeuwen aan het Westen te doen kennen. Dit eene echter mag wel worden gezegd, dat de zeelieden van alle natiën, die in Chineesche havens kwamen, en dan in het bijzonder de Nederlanders en de Spanjaarden, die over geheel de wereld rondtrokken, wel overal het gebruik zullen hebben verspreid, maar nergens, gezien het gebeurde in eigen land, tot een misbruik het voorbeeld hebben gegeven. Daartegenover is het opmerkelijk, dat in die kolonies, die in de onmiddellijke nabijheid van China liggen en waar vele Chineezen worden aangetroffen, het opiumgevaar als het ware ongemerkt ontstaat, en dat slechts dan het misbruik ook op andere naties overslaat, waar van een primitieve inlandsche bevolking sprake is. In Britsch-Indië bleken voor de wetgeving van 1893 ongeveer 20,4 % der inlanders aan het opiumverbruik deel te nemen; in 1901 was dit cijfer tot 16,7, in 1905 tot 12,1 % gedaald. In Indo-China is gebleken, dat niet minder dan 70 à 80 % van de opiumverbruikers tot de Chineezen behooren. Ook in Ned. Indië zijn het de Chineezen, die het overgroote contingent voor het verbruik van opium leveren. In de Ver. Staten wordt de ingevoerde opium voor $^{14}/_{15}$ door Chineezen verbruikt, van welke zich 30-50 % geheel aan het opiumgenot overgeven.

De beweging, die zich tegen het opiummisbruik heeft gekeerd onder den invloed van wat de dusgenaamde opiumoorlog scheen te onthullen, van datgene wat aan het licht gekomen is door de onderzoekingen der Royal Commission (Engeland) van 1899, is van een zekere eenzijdigheid niet vrij te pleiten. Geheel daargelaten de vraag of alle opiumgebruik, ook bij wijze van genotmiddel is af te keuren, een vraag, die lang nog niet in zuiver negatieven zin is opgelost; daargelaten ook de vraag of niet het gevaar groot is, dat een geheel verwijderen van elk opiumgebruik zal leiden tot vermeerdering van misbruik van morphine of alcohol, dient toch wel in het licht gesteld, dat de verwijten, die men in het bijzonder der Engelsche regeering om haar houding in Britsch-Indië te hooren gaf, niet of niet voldoende rekening hielden met het werkelijk gecompliceerde van geheel dit vraagstuk. Eerst in den aanvang der 20ste eeuw is men ertoe overgegaan om de oplossing van het opiumvraagstuk te zoeken in internationalen zin en, al gaat het langs dezen weg langzaam, het schijnt vrij zeker, dat inderdaad een oplossing gevonden zal worden. De opiumovereenkomsten van Den Haag van 1912, 1913 en 1914, die thans door den Volkenbond ten uitvoer worden gelegd, zijn in dat opzicht slechts een inleiding, welker beteekenis alleen verklaard kan worden uit hetgeen aan de bijeenkomsten van Den Haag onmiddellijk is voorafgegaan!

Het bekende Chineesche opium-edict van 1906 is een belangrijk moment in de geschiedenis der opiumbestrijding. Immers, in het bijzonder de Engelsche anti-opiumbonden, die niet zonder succes hun werk tientallen jaren achtereen hebben verricht, moesten zich meer dan eens — en zeker niet ten onrechte — hooren toevoegen, dat China, hetwelk door dezen strijd tegen de opium het eerst zou worden gebaat, heel weinig blijken gaf zulks te gevoelen. Door het edict van 1906 en meer nog door de wijze, waarop het werd uitgevoerd, scheen men het bewijs in handen te krijgen, dat China inderdaad de beteekenis der opiumbestrijding begreep. Het edict was draconisch. Daarin toch werd bevolen, dat alle plaatsen, waar opium gemaakt en verkocht werd, binnen zes maanden moesten worden gesloten; dat alle Chineezen onder de 60 jaar hun opiumgebruik met 20 % moesten verminderen en anders uit hunne

betrekking ontzet en van hunne graden beroofd zouden worden; dat in uiterlijk tien jaren alle opiumfabrieken en aanplant van papaver moesten verdwijnen, waartoe telken jare 10 % van de daarvoor bestemde gronden aan het gebruik zou worden onttrokken. In den aanvang haalde men de schouders op over deze strenge maatregelen; men kende China te goed om er veel gewicht aan te hechten, en des te strenger maatregelen in den loop der jaren zijn uitgevaardigd, des te minder zag men er de verwezenlijking van. De uitkomst scheen in den aanvang echter anders te leeren. Inderdaad schenen de betreffende bepalingen met strenge hand te worden doorgevoerd; keizerlijke commissarissen werden naar de verst afgelegen streken gezonden om de beteekenis dier bepalingen kracht bij te zetten, en al mocht het twijfelachtig zijn of inderdaad tien jaren na het edict geheel het opiumgebruik zou zijn uitgeroeid, twijfelachtig zijn of er elk jaar van het onttrekken van 10 % der velden aan de papaveraanplant iets kwam — de ernst van de toenmalige regeering in China kon niet verder in verdenking worden gebracht. En die ernst is het ook geweest, welke ertoe leidde, dat het vraagstuk internationaal bezien werd en dat, blijkens de uitlatingen der Engelsche regeering in het Lagerhuis, deze zich bereid verklaarde om een andere houding aan te nemen dan tot nu toe was geschied. Dat moest, omdat in China bijna evenveel eigen gefabriceerde als ingevoerde opium werd verbruikt, en het opheffen van de fabricatie alleen niet zou helpen, ook al daarom niet, omdat een invoerverbod — zoo dit al mogelijk ware — toch krachteloos zou worden gemaakt door herleving van den sluikhandel. Maar een invoerverbod op zichzelf was onmogelijk, gezien de handelstractaten, waardoor China tegenover Engeland en ook tegenover de andere groote Europeesche mogendheden was gebonden. Slechts dan, wanneer de Engelsche regeering haar bezwaren op zijde zette; slechts dan, wanneer de Engelsche regeering ertoe wilde medewerken om den invoer van Britsch-Indische opium te beperken, kon van afdoende bestrijding sprake zijn.

De onderhandelingen, welke tot het Engelsch-Chineesche verdrag van 1911 hebben geleid, zijn lang en moeilijk geweest; lang daarom, wijl het ging om voor de Britsch-Indische schatkist groote belangen. Moeilijk, omdat daarbij betrokken waren maatregelen

van contrôle, al even gecompliceerd als het vraagstuk op zichzelf. Op 8 Mei 1911 kwam het tractaat tot stand, waarin bepaald werd:

Art. 1. Met ingang van 1 Januari 1911 zal China gedurende zeven jaren ieder jaar de voortbrenging van opium in dezelfde mate verminderen als de jaarlijksche opium-uitvoer uit Indië afneemt, overeenkomstig de bepalingen van deze overeenkomst en van het daarbij behoorende aanhangsel, totdat in 1917 die uitvoer geheel zal hebben opgehouden.

Art. 2. De Chineesche regeering volgt een zeer streng beleid ten aanzien van het verbod van de voortbrenging van opium en ten aanzien van het vervoer en het gebruik van inlandsche opium. De Britsche regeering heeft haar instemming met dit voornemen te kennen gegeven, alsmede haar bereidheid tot elke medewerking in dit opzicht. Ten einde de voortzetting van dit werk der Chineesche regeering te vergemakkelijken, is de Britsche regeering genegen den uitvoer van opium uit Indië binnen een tijdsverloop van minder dan zeven jaren te staken, indien het volledige bewijs geleverd wordt, dat de voortbrenging van inlandsche opium in China geheel heeft opgehouden.

Art. 8. Ten einde China bij te staan in zijn streven om de opium te doen verdwijnen, verplicht zich de Britsche regeering, dat met ingang van het jaar 1911 de Britsch-Indische regeering het certificaat voor den uitvoer van elke kist Indische opium, voor China bestemd, hetzij om daar te worden verscheept hetzij verbruikt, zal voorzien van een doorloopend nummer.

Gedurende het jaar 1911 zal het aantal certificaten het cijfer 30.000 niet te boven gaan en dit getal zal jaarlijks worden verminderd met 5100 tot het jaar 1917.

Een afschrift van elk certificaat moet voor de verscheping van opium, die aangegeven is voor verscheping of gebruik in China, worden ter hand gesteld aan den betrokken Chineeschen ambtenaar ter doorzending aan zijn regeering of aan de douane-autoriteiten in China.

De Britsche regeering belooft, dat elke kist opium, waarvoor een certificaat zal zijn afgegeven, verzegeld zal worden door een amtenaar, door de Indische regeering aangewezen, en in tegen-

woordigheid van den betrokken Chineeschen ambtenaar, indien deze het verlangt.

De Chineesche regeering belooft, dat kisten opium, op deze wijze verzegeld en vergezeld van bovenbedoelde certificaten, zullen mogen worden ingevoerd in elke verdragshaven van China, zonder eenige bemoeilijking te ondervinden, indien de zegels niet verbroken zijn.

En in het aanhangsel van deze conventie, die een werkelijk onderdeel ervan uitmaakt, werd gezegd;

„Op den dag der onderteekening van de overeenkomst zullen de douane-ambtenaren tezamen met de koloniale en consulaire ambtenaren een lijst opmaken van alle niet van certificaten voorziene Indische opium, bestemd voor de verdragshavens of in voorraad opgeslagen in Hongkong, welke bona fide bestemd is voor de Chineesche markt. Al deze opium zal worden gemerkt met strooken en zij zal na betaling van een geconsolideerd invoerrecht van 110 taels in China dezelfde verdragsrechten genieten als de van certificaten voorziene opium.

Aldus gemerkte opium, in Hongkong opgeslagen, moet binnen zeven dagen na de onderteekening van deze overeenkomst naar een Chineesche haven worden uitgevoerd.

Alle andere niet van certificaten voorziene Indische opium zal gedurende twee maanden na de onderteekening van deze overeenkomst moeten worden gelost in de havens van Shanghai en Kanton; voor andere opium dan die, welke als bovenomschreven gemerkt is, zal een nieuw invoerrecht moeten worden betaald en zij zal niet opnieuw mogen worden uitgevoerd naar andere verdragshavens.

Behalve de reeds toegestane jaarlijksche vermindering van 5.100 kisten opium, stemt de Britsche regeering toe in een vermindering van opium-invoer in China gedurende de jaren 1912, 1913 en 1914 met een hoeveelheid gelijk aan een derde van de totaal geconstateerde hoeveelheid niet van certificaten voorziene Indische opium, welke voor verdragshavens in China bestemd was of wel opgeslagen was in Hongkong op den dag der onderteekening, plus een derde van de hoeveelheid niet van certificaten voorziene Indische opium,

welke gedurende de daarop volgende twee maanden in Shanghai en Kanton was ontscheept."

In de aangehaalde artikelen van dit verdrag gevoelt men de angstvalligheid, waarmede de Engelsche regeering heeft gehandeld. Angstvalligheid, die dikwijls, ook in het eigen land, is veroordeeld, en die toch begrijpelijk is. Men moge afkeuren, dat de voormalige East India Cy van den opium-invoer een bron van inkomsten heeft gemaakt; dat de Engelsche staat, toen aan dezen haar hoogheidsrechten werden overgedragen, daarmede is voortgegaan — het feit op zichzelf bestond nu eenmaal, en in bestaande financieele toestanden kan men moeilijk of niet met ruwe hand ingrijpen. In de jaren 1903 tot 1906 vormde de opbrengst van den opiumuitvoer uit Britsch-Indië ongeveer 6 à 7 % van de inkomsten van het Britsch-Indische budget; dit cijfer was resp. voor Hongkong, de Straits Settlements en Malakka 14,4, 47,1 en 11,9%. Nu kan men wel, gelijk de Engelsche opiumbestrijders deden, zich op het standpunt stellen, dat voor de moreele belangen, bij de opiumbestrijding betrokken, alle geldelijke belangen moeten wijken — onbillijk is het dan echter niet, dat degene, die zich deze financieele opoffering getroost, althans den waarborg wil hebben, dat met deze opoffering ook resultaten in de begeerde richting worden verkregen. En hier nu juist twijfelde men. Immers, wanneer Britsch-Indië van invoer van opium afzag, de desbetreffende gunstige bepalingen uit de handelstractaten liet ter zijde stellen, stond nog geenszins vast, dat in China het opiumverbruik zou verminderen, maar was de mogelijkheid aanwezig, dat het opiumverbruik in gelijke mate zou blijven voortbestaan, doch geheel ten goede zou komen aan Chineesche fabrieken. Om dit te contrôleeren dienden de strenge voorwaarden, in het Engelsch-Chineesche tractaat gesteld; voorwaarden van dien aard, dat zij de werkelijke souvereiniteit der Chineesche regeering ernstig aantastten. Aan de cijfers werd dan ook in de jaren 1911 en daarop volgende groote beteekenis gehecht; meer dan eens is het ter Haagsche conferentie van 1911-1912 voorgekomen, dat van Engelsche of Fransche of Amerikaansche zijde de betrouwbaarheid der door de Chineesche delegatie geproduceerde cijfers werd betwist, iets wat dan de Chineezen in boosheid deed opstuiven! Intusschen bleek wel menig maal,

dat de voortgebrachte statistieken, waren zij wellicht niet opzettelijk onjuist, toch vele leemten vertoonden en met weinig angstvallige zorgvuldigheid waren opgemaakt!

De vraag: dient men door het opgeven van de invoermogelijkheid slechts de Chineesche schatkist of het moreel belang, bij de opiumbestrijding betrokken, heeft jaren achtereen een strijdvraag in de koloniale politiek uitgemaakt. De ethici stonden daartegenover uiteraard anders dan zij, die de nuchtere practijk ook in het koloniale leven vertegenwoordigen. Onder deze laatsten wordt waarschijnlijk wel gerekend de Fransche koloniale deskundige graaf A. de Pouvourville, die in de zitting van het Koloniaal Instituut te Brunswijk refereerde over opium en alcoholisme in Indo-China en daarbij gelegenheid had om geheel het opiumvraagstuk te beschouwen. Hij herinnerde aan de uitspraak van Sir John Streachey, die reeds in 1875 erop wees, dat weliswaar toen Engeland voor 200 millioen opium importeerde, maar blijkbaar niet voorzag, dat op een of ander oogenblik China zou trachten geheel dezen invoer onmogelijk te maken. De Pouvourville toonde duidelijk, dat hem de wijze, waarop het geweldige edict van 1906 werd en zou worden uitgevoerd, weinig of geen vertrouwen inboezemde. Hij wees erop, dat het de zee-provinciën van China zijn, die de opium, uit den vreemde aangevoerd, verbruiken, terwijl de provinciën diep in de binnenlanden, voor den Europeaan moeilijk bereikbaar, de papavervelden bezitten, waarvan de opiumfabricatie afhankelijk is. In de zeeprovinciën trad men krachtdadig genoeg op; in Shanghai werden niet minder dan 6.000 Chineezen wegens het houden van verboden opiumkitten veroordeeld; in Kanton veroordeelde men twee soldaten ter dood, die tegen het verbod in opium hadden verbruikt. Maar op 24 Juni 1907, drie dagen na de sluiting van de kitten in de zeeprovinciën, ging van het keizerlijk bureau van Financiën in de binnenlandsche provinciën een bekendmaking uit, luidens welke geruchten, als zoude aan de papavervelden een andere bestemming moeten worden gegeven, onjuist waren. Zoodanige verandering toch lag niet in de bedoeling; slechts werd prompte belastingbetaling geëischt, welke inkomsten voor de Kroon zouden gaan ontbreken als de papaveraanplant werd verboden! En in enkele provinciën ging men ertoe over om slechts

Chineesche opium te betrekken; het Engelsche gezantschap, tegen de handelingen van den vice-koning van Setsjoehan protesteerend, ontving ten antwoord, dat men de opiumgenieters niet kon dwingen andere dan Chineesche opium te gebruiken. Men heeft niet nagelaten, gelijk in het artikel van De Pouvourville met voorbeelden, die wellicht wat eenzijdig zijn gekleurd, werd aangetoond, om een comedie op te voeren, ten einde het voor den buitenstaander te doen voorkomen als ware het ernst met het opiumverbod; in werkelijkheid hechtte deze koloniale publicist noch aan de theorie noch aan de practijk van het geval. Nog van het begin 1909 dateert een circulaire van het Ministerie van Financiën, die in hare veertig bepalingen naar zijn oordeel duidelijk het kenmerk draagt, dat slechts één doel beoogd werd, en wel dit: om de buitenlandsche door inlandsche opium te vervangen.

De blik, dien de Fransche koloniale publicist op de aangelegenheid, in verband met de belangen van Indo-China, wierp, is daarom ook nu nog van beteekenis, wijl daaruit blijkt, dat het opiumprobleem, voor zoover het China betreft, niet zoo eenvoudig is als het dikwerf wordt voorgesteld. Het opium-monopolie, gelijk dit in Indo-China bestaat, leverde in die jaren een gemiddeld bedrag van ruim frs. 10 millioen netto winst op. Deze frs. 10 millioen waren inderdaad onontbeerlijk om het Indo-Chineesche budget in evenwicht te houden. Ontnam men aan Indo-China deze inkomsten door het monopolie stop te zetten — een noodzakelijk vereischte om China in de opiumbestrijding tegemoet te komen, aangezien de 1500 K. M. lange grens anders tot smokkelhandel van dien kant als het ware zou uitlokken — dan dienden die frs. 10 millioen te worden opgegeven en vervangen door andere baten, te vinden b.v. in een verhooging van de douanerechten. Uit de statistieken nu blijkt, zoo rekende De Pouvourville voor, dat van de 95.000 K.G. opium, die in geheel Indo-China in 1907 werden verbruikt, Cochin-China alleen er 50.000, dus meer dan de helft, verbruikte; Cochin-China telt nauwelijks $^1/_5$ van de totale Indo-Chineesche bevolking, maar omvat ruim 230.000 Chineezen. In Tonkin en in Assam spraken de cijfers minder sterk, maar in gelijke mate deden zij concludeeren, dat de frs. 10 millioen, die zouden vervallen door het opheffen van elk opiumgebruik, het op-

heffen dus van het opiummonopolie, vooral, ja bijna uitsluitend zouden belasten het niet-Chineesche gedeelte van Indo-China, zulks door een dan noodzakelijke verhooging der uitvoerrechten. Zelfs dacht men aan de invoering eener staatsloterij, van welke men zich veel financieel resultaat voorstelde, terwijl juist in dit referaat scherp de begrijpelijke vrees naar voren kwam: opheffing van het opium-misbruik zal in de hand werken het optreden van andere misbruiken als die op het gebied van alcoholisme en verdoovende middelen. Zeker niet ten onrechte heeft dan ook De Pouvourville in zijn conclusies, te Brunswijk kortelijks verdedigd, vastgesteld, dat algemeene regelen voor de opiumbestrijding slechts kunnen worden gevonden voor zoover met de bijzondere toestanden in elk land wordt rekening gehouden. Doch daarnevens bovenal, dat elk land voor zichzelf heeft uit te maken, in hoeverre zijn ligging, zijn economische en bijzondere omstandigheden ertoe kunnen leiden, dat het actief kan deelnemen aan den strijd tegen het opium-misbruik. Wie herinnert zich niet hoe, ook in onze Oost-Indische koloniën, korten tijd nadat de totstandkoming der Haagsche verdragen een geheel nieuwe periode in de opiumbestrijding voorspelde, gewezen is op het gevaar van toeneming van het reeds geconstateerde drankmisbruik, om van andere meer aan het opium verwante gevaren te zwijgen.

Schijnt op het eerste oogenblik het standpunt te materieel, dat wordt ingenomen door degenen, die de financieele voordeelen, aan het opium-misbruik van China verbonden, niet plotseling willen afschaffen — de beteekenis, ook de algemeen-economische, van dit standpunt wordt duidelijk, wanneer men rekening houdt met het wantrouwen, dat tegen China heeft geheerscht vóór en na 1906. De waarnemingen van Sir Alexander Hosie, die een der Engelsche controleurs was en zijn taak met pijnlijke, doch onpartijdige nauwgezetheid vervulde, werden met groote belangstelling gevolgd. Meer dan eens is men van Engelsche zijde opgekomen tegen de onjuiste gegevens, die zoowel in de internationale commissie te Shanghai van 1909 als ter Haagsche conferentie van 1911-1912 — de eenige der drie Haagsche conferenties, welke het vraagstuk op zichzelf behandelde — van Chineesche zijde werden voortgebracht. Sedert is bijna een tiental jaren verloopen; de oorlog met al zijn

verschrikkingen en veranderingen ligt er tusschen. De mogelijkheid van hernieuwing van het Engelsch-Chineesche tractaat is overwogen, maar is voorafgegaan door een hernieuwd onderzoek. En nog slechts korten tijd geleden is de correspondentie openbaar gemaakt, gevoerd tusschen Engeland en China over de niet verminderde, maar zich uitbreidende papavercultuur in China. De Britsche nota van 30 Juni 1921 constateert, dat in het bijzonder in Kansu en Hunan deze papavercultuur enorm is toegenomen en zelfs onder de directe aanmoediging van de autoriteiten staat. De Britsche regeering en het Britsche volk, aldus deze nota, hebben met verontwaardiging gezien het schandelijk misbruik van vertrouwen, gepleegd door de Chineesche regeering, welke zich schuldig heeft gemaakt aan een brutale schending van haar beloften, verdragen en verplichtingen jegens Engeland. De geheele wereld zal zich vereenigen om de ontaarding van de Chineesche autoriteiten te veroordeelen, die toestaan en zelfs in de hand werken, dat de opiumhandel herleeft. De Engelsche regeering verwacht, dat dit misbruik van vertrouwen niet ongemerkt voor den Volkenbond zal blijven, hetgeen van te meer belang is, wijl thans de Volkenbond, op uitnoodiging der Nederlandsche regeering, de administreerende en organiseerende taak heeft overgenomen, aan ons land door de Haagsche verdragen opgelegd.

Waar de voorloopige stappen, door den Volkenbond op dit gebied ondernomen, alleszins de verwachting rechtvaardigen, dat binnen betrekkelijk korten tijd nieuwe belangstelling voor het vraagstuk der opiumbestrijding zal zijn te toonen, zijn wellicht deze enkele aanteekeningen, die betrekking hebben op hetgeen te 's-Gravenhage besproken en besloten werd en den geest, waarin dit geschiedde, van belang.

Nieuwe vraagstukken van internationale politiek.

door

MR. A. B. COHEN STUART.

Wachter, wat is er van den nacht?

Welken kant gaat het tegenwoordig uit met Nederland's buitenlandsche politiek? Welken weerslag zal zij hebben voor de internationale positie van Nederlandsch-Indië en ..... voor de ontwikkeling van onze binnenlandsche politiek? Het blijven in dezen tijd van nog voortdurende instabiliteit der internationale verhoudingen vragen van groote beteekenis.

Masterman moge in zijn geschrift „The new liberalism" namens de Engelsche liberale partij verkondigen dat de Volkenbond — en nog eens de Volkenbond en altijd weer de Volkenbond — de rust zal moeten brengen in de internationale samenleving [1]) en Lord Robert Cecil moge bij zijn tournée door Amerika hetzelfde hebben gepredikt, — het zenuwachtige, door den oorlog uitgeputte Europa kan niet inzien dat van den Volkenbond reeds de gehoopte invloed ten goede uitgaat. De moeilijkheden aan de Roer en de eventualiteiten aan den Bosporus, het onzekere element in de houding van Rusland, al die factoren beletten Europa, zich gerust te gevoelen. En wat de landen om den Stillen Oceaan aangaat, de verdragen, die de Washingtonsche ontwapeningsconferentie van 1921 hebben besloten en de geruststellende verklaringen, door de groote mogendheden van het nieuwe Viervoudig Verbond afgelegd ten aanzien van Nederland's „bezit"

1). „The League, and again the League, and always the League: in this may be summed up the foreign policy of the New Liberalism."

in den Indischen Oceaan, mogen, gelijk minister Van Karnebeek het uitdrukte, een „staat van vertrouwen" in en om den Stillen Oceaan hebben geschapen, velen beschouwen ook hier niettemin den toestand ook nog met bezorgdheid.

Daarbij komt dat door den oorlog de internationale economische verhoudingen in verwarring zijn geraakt, dat het schulden-vraagstuk nog altijd drukt, dat nog altijd de ruilmiddelen door devaluatie hoogst instabiel van koers zijn, dat tal van handelsverdragen zijn opgezegd en een verscherpt nationaal protectionisme de herleving van een normaal handelsverkeer bemoeilijkt.

De behandeling van hoofdstuk III der staatsbegrooting (Buitenlandsche Zaken) in de Staten-Generaal zal in een tijd als deze in ruimeren kring dan anders met belangstelling worden gevolgd. Zoo zal men in Indië zich bezig houden met de vraag wat de nieuwe leuze der „zelfstandigheidspolitiek" beteekent, door den minister bij de laatste begrootingsdiscussies aanbevolen inplaats van „neutraliteitspolitiek", omdat, zooals hij zeide: „de neutraliteit aan eene negatieve en passieve houding doet denken, terwijl het begrip der zelfstandigheid meer ruimte biedt voor het actief element, dat bij het voeren van het buitenlandsch beleid onder de tegenwoordige omstandigheden onmisbaar is om de belangen van ons land bij den wederopbouw van Europa en de zetting der nieuwe verhoudingen, zoowel op politiek als op economisch gebied, naar behooren te behartigen en te verzekeren". De heer Dresselhuys b.v. achtte de verandering niet geheel onbedenkelijk omdat neutraliteit wel zelfstandigheid insluit, doch het omgekeerde niet zeker is. Te dien aanzien gaf de minister echter een geruststellende verklaring: „het is niet mijn bedoeling geweest te verkondigen, dat van nu af aan een andere politiek zou worden gevoerd". Naar zijn meening brengt de ligging van Nederland mede „dat wij ter wille van het evenwicht en van de politieke rust de roeping hebben ons zelf te willen zijn en te blijven". Hij voegde er aan toe: „die politiek, die ik zou willen kenmerken meer als een zelfstandigheidspolitiek dan als een zuivere neutraliteit alleen, zonder dat de neutraliteit er door wordt uitgesloten, brengt natuurlijk in de eerste plaats mede dat wij een zekeren afstand houden, maar aan den anderen kant — en dat vind ik het geluk-

kige en heilzame ervan — dat zij geschikt is ons internationaal vertrouwen te doen toevloeien. Immers, degenen die met ons te maken hebben, weten, dat zij ook alleen te maken hebben met ons, en ik geloof dat wij na den afloop van den oorlog, toen het aspect voor ons zoo gunstig niet was, juist door de toepassing van die zelfstandigheidsidee in de politiek bereikt hebben dat het vertrouwen wederom in ruime mate naar ons is gaan toevloeien en wij op het oogenblik de vruchten daar weer van plukken".

Van deze laatste heugelijke verklaring nota nemende, kunnen we ons toch voorstellen dat de uitlegging voor de Kamerleden nog niet geheel klaar was en dat gepoogd werd, de Regeering te bewegen tot een duidelijker omlijnde politiek, zoo ten aanzien van den Volkenbond als op ander terrein.

Intusschen kan men ook niet zeggen, dat veel licht werd ontstoken betreffende aangelegenheden, die voor Nederlandsch-Indië direct van belang zouden kunnen zijn. De aandrang van den heer Gerretson om volk en Parlement niet langer „zoo volslagen ignorant" te laten omtrent de grondgedachte onzer buitenlandsche politiek en b.v. uitsluitsel te geven over het Nederlandsche standpunt in de Stille Zuidzee-vraagstukken werd door den Minister teruggewezen met een herinnering aan hetgeen hieromtrent reeds vroeger was medegedeeld (doch kennelijk voor den heer Gerretson nog niet voldoende was). Bij het pleidooi der heeren Dresselhuys en Van Schaik om vanwege het Departement van Buitenlandsche Zaken meer steun te doen verleenen aan de Nederlandsche industrieelen en handelaren in hun strijd voor het verkrijgen van buitenlandsche relaties kwamen de toch ongetwijfeld ook bestaande groote Nederlandsch-Indische belangen niet ter sprake, zoodat de Minister kon volstaan met een toezegging: „dat met de uiterste krachtsinspanning zal worden getracht te zorgen dat *Nederland* zijn producten in het buitenland zal kunnen afzetten". De door den heer Dresselhuys terloops geopperde twijfel aan het nut van den gezantschapspost te Caïro gaf den Minister aanleiding om te wijzen op Nederland's belang bij het kanaal van Suez, zoowel om de scheepvaart naar en van Indië als om de Nederlandsche baggerwerken bij dat kanaal; op de Nederlandsche capitulaire rechten en de Nederlandsche vertegenwoor-

diging in de Egyptische rechtpleging; ten slotte op de Mohammedaansche universiteit te Caïro, „die voor Nederland uit een koloniaal oogpunt allerminst van belang ontbloot is".

Interessanter dan dit alles was het door het communistische lid Dr. Van Ravesteyn geleverde betoog, dat de door den Minister aanbevolen „zelfstandigheidspolitiek" voor een land als Nederland onmogelijk moet heeten. *Z.i. moet Nederland wegens het bezit van zijn koloniën noodzakelijk vertrouwen op een bepaalde groote wereldmacht of op een groep van wereldmachten.* En nu is er volgens hem op het oogenblik slechts één wereldmacht, die daarvoor bij de huidige politiek in aanmerking komt en dat is Groot-Britannië. Blijkbaar zou hij liever hebben gezien, dat Nederland meer aanleuning zocht bij Rusland en stappen deed om de economische betrekkingen met dit land te hervatten. Hij trachtte nu aan te toonen dat uit de thans gevolgde politiek gevaarlijke verwikkelingen kunnen ontstaan.

Zijn argumentatie kwam neer op het volgende. De Nederlandsche Staat omvat bijna 60 millioen inwoners, verdeeld over drie werelddeelen. De leiding is in handen van slechts 7 millioen blanken, die dus hebben te heerschen over 7 maal zooveel Nederlandsche onderdanen van niet blanke rassen, wonende op een afstand van duizenden kilometers, in de tropen, grootendeels verspreid over een archipel zoo groot als Europa. Deze belangrijke imperialistische mogendheid is echter weerloos, zoowel in Europa als in de overheerschte gewesten. Door den oud-Minister van Oorlog Colijn is dit gestaafd wat het Europeesche gebied betreft en Nederland's weerloosheid ter zee bestaat omnium consensu. Nederland is dus als „roofstaat" geheel afhankelijk van de andere roofstaten, Nederland kan als imperialistische mogendheid niet zelfstandig zijn. Uit dezen toestand vloeien groote gevaren voort. De politiek van toenadering tot de Skandinavische landen, die thans op zoo opvallende wijze wordt gevoerd, heeft slechts een zijdelingsche, een tweede rangs-beteekenis voor de Nederlandsche buitenlandsche betrekkingen. Van domineerend belang is de verhouding tot de groote zeemogendheden: tot Groot-Brittannië, de Vereenigde Staten van Amerika, Japan, Frankrijk.

Doch hoe deze verhouding is, werd nimmer bekend gemaakt.

Zij moet uit aanwijzingen worden afgeleid. In 1921 nu leerden de debatten naar aanleiding van de Djambi-interpellaties dat de Nederlandsche politiek op een gewichtig punt, waar vitale internationale belangen op het tapijt kwamen, volkomen georienteerd was in de richting der Britsche imperialistische belangen, die hier in botsing waren met de Amerikaansche. Bij de behandeling van de vlootwet in het voorjaar van 1922 werd in de pers van deskundige zijde betoogd dat, indien de Britsche admiraliteit had meegesproken en beslist bij de keuze van een bepaalde basis, volgens de wet te scheppen, de beslissing geen andere had kunnen zijn. Behalve de Hollandsche zouden dus ook Britsche imperialistische belangen door de vlootwet worden gediend. Ook nog andere feiten vallen te memoreeren. De candidatuur van den heer Van Karnebeek als voorzitter van de Vergadering van den Volkenbond in 1921 was volgens alle goed ingelichte bladen een Britsche candidatuur. In de dagen, dat een zekere spanning bestond tusschen België en Nederland, werd Britannië beschouwd als de groote mogendheid, die door ligging, macht, belang en traditie geroepen was om ten deze matigend en ter verdediging van eventueel bedreigde Nederlandsche belangen op te treden.

Dat de gevaren, waartegen Nederland als imperialistische mogendheid bescherming heeft te zoeken, niet denkbeeldig zijn, blijkt wel uit de „garantie", bij gelegenheid van de conferentie te Washington door de vier groote zeemogendheden gegeven ten aanzien van de onschendbaarheid van Nederland's gebied in den Indischen Archipel.

„Een garantie tegen wie of wat?" vroeg Dr. Van Ravesteyn. En zijn antwoord luidde: „een garantie tegen de revolutie in Azië, waarvan Indonesië een integreerend, en wat meer zegt: een levend en vurig verlangend deel uitmaakt".

Op zichzelf is de garantie echter weinig afdoende: „Geweldige bewegingen bereiden zich voor en komen steeds meer aan de oppervlakte, worden steeds dreigender. De Chineesche wereld is in volle beweging en Chineesche nationale staten vormen zich zienderoogen. Britsch-Indië, een wereld, is in het snelste tempo van evolutie, die zich slechts iets behoeft te versnellen om een revolutie te worden. De wereld van den Islam en het nabije Oosten

staat haast in vuur en vlammen en Engeland's imperium wordt bedreigd in zijn meest vitale deelen, Egypte, Irak, Arabië wellicht. Japan ten slotte is in heftige sociale beroering en de macht der feodale klieken, die het tot toe beheerschten, schijnt ondermijnd. Last not least: Sovjet Rusland, zich uitstrekkend als een reus, een jonge reus, die zich herstelt van zijn wonden, heeft de wereld van het verre Oosten weer bereikt. Wladiwostok ziet den Sikkel en den Hamer weer boven zijn vestingwerken wapperen. De Ver-Oostersche Republiek van Tjita heeft zich bij het moederland aangesloten. Het proletarische Rusland is weer een Mogendheid van den grooten Oceaan geworden".

Wat moet in zulke penibele omstandigheden een Nederlandsche Minister van Buitenlandsche Zaken doen om het weerlooze eilandengebied in het Oosten te behouden, om voor Nederland de „50 millioen slaven van andere kleur" te garandeeren? Bij Japan kan moeilijk steun worden gezocht. Wel begrijpt men Japan's beteekenis zeer wel: in 1921 werd Nederland — het eenige land onder de kleine Europeesche staten — door den Japanschen kroonprins bezocht en werd deze hier met de grootst mogelijke praal ontvangen. Maar nog altijd wordt Japan bedreigd door een conflict met het machtige Amerika.

Zoo ligt het dan voor de hand dat Nederland gedreven wordt tot aansluiting aan het Britsche imperialisme, tot het zoeken van steun bij de macht, waarheen de natuur het toch al zoo sterk verwijst.

Dr. Van Ravesteyn zocht in de geschetste situatie tevens een verklaring van het feit dat zoo weinig aandacht wordt gewijd aan het herstel van de handelsbetrekkingen met Rusland. Hij waarschuwde echter dat de Russische macht sterk wassende is, dat van haar een geweldige aantrekkingskracht uitgaat tot alle onderdrukten en ook tot de Oostersche volken en stelde de vraag of het niet van wijs beleid zou getuigen, wanneer een zwakke imperialistische staat als Nederland rekening hield met deze opdoemende vijfde macht als factor van den eersten rang voor de verhoudingen van den Stillen Oceaan.

De Minister van Buitenlandsche Zaken liet zich door deze beschouwingen niet uit den hoek lokken. Hij „vergat" te spreken

over de handelsbetrekkingen met Rusland totdat de communistische afgevaardigde hem in tweeden termijn hieraan nog eens had herinnerd en hield overigens een koel en kort betoog, waarin hij Dr. Van Ravesteyn verweet dat hij alleen getuigd had van geloof in macht, dat hij het recht als grondslag eener internationale ordening negeerde en dat zijn theorie zou moeten leiden tot een zoo sterk mogelijke opvoering van de bewapening. Maar, al zou hij, als deze afgevaardigde, de wereld bezien door de prisma der machtsidee dan nog zou hij, gelet op geografische en machtsverhoudingen „in de zelfstandigheidspolitiek van Nederland een waarborg vinden voor onze onafhankelijkheid in de toekomst".

Niemand zal ongetwijfeld uit het ministerieele antwoord durven afleiden dat hij ook maar in eenig opzicht het betoog van den heer Van Ravesteyn onderschreef, — maar evenmin dat hij het in alle onderdeelen verwierp. De juiste houding wellicht, waar het zulke teere internationale problemen betreft, — ondanks zoo veler recenten aandrang tot het betrachten van meer publiciteit betreffende de buitenlandsche zaken?

Hoe dit zij, blijkbaar loont het meer, de taal der feiten te bestudeeren dan die der diplomatiek gehouden officieele Kamerredevoeringen. En daarbij dient dan ook te worden gelet op de ideeën-stroomingen bij de interpretatie der feiten; die stroomingen kunnen veel openbaren, eer zij in de onderaardsche officieele beddingen wegvloeien. Een waakzame en zakelijk rapporteerende pers kan hierbij goede diensten doen. Wanneer het echter ook de moeite waard is, hierbij de diepere onderstroomingen gade te slaan, dan zal het zeker zaak zijn om, meer nog dan tot dusver, met nauwlettende zorg de buitenslands verschijnende literatuur te peilen, waarin zulke diepere onderstroomingen beter tot uiting komen dan in de dagelijksche pers.

Een van de verschijnselen, waarmede men nu reeds moet gaan rekening houden is dat in de komende periode misschien een sterke herleving zal zijn te constateeren van het bezigen van schijnbaar verouderde ras-motieven bij de constructie van nieuwe politieke evenwichten, — eventueel ter voorbereiding van nieuwe groepenvorming voor de eerstvolgende groote botsing. Dit is wel

zeker dat, wanneer de Volkenbond of dergelijke formaties — zooals het Viervoudig Pacific Verbond — niet in staat zullen blijken, hun deugdelijkheid te bewijzen en het euvel der ongebonden gewapende conflicten blijkt doorwoekeren, binnen afzienbaren tijd een nieuwe wereldomvattende oorlog verwacht mag worden, omdat nu eenmaal het over de geheele wereld verbreide net van samenhangende economische en politieke betrekkingen voor een geïsoleerd nationaal bestaan steeds minder ruimte overlaat. Reeds nu wordt gepeinsd over de mogelijkheid van reusachtige internationale combinaties. Dr. Ravesteyn zinspeelde daarop reeds en ook Dr. Soen Yat Sen, de bekende Zuid-Chineesche leider, hield zich blijkens recente publicaties in de Oost-Aziatische pers met zulke gedachten bezig. Hij moet zich hebben uitgesproken voor de aaneensluiting van Japan, China en Rusland tot een Pan-Aziatisch verbond, gericht tegen Angelsaksische overheersching. Tegenover een reporter van het Japansche blad Jiji zou hij zich aldus hebben uitgelaten:

„In joining in the world war on the side of the Allied Powers Japan failed to utilise the golden opportunity of making Asia exclusive for the Asiatics. If Japan had understood what is called high politics and if she had been bold enough to declare war against the allies, Annam and Singapore would have risen in arms against France and England. There is not the slightest doubt but that the Indians would have revolted against Great Britain and that the Turks and Chinese would have recovered their national conciousness and supported Japan in her effort to unite Asia..... If is not too late for Japan to undo what she did blindly during the war. If Japan really wishes to see Asia controlled by the Asiatics, she must promote relations with the Russians. Russians are Asiatics. There runs in their veins Asiatic blood. Japan must make common cause with the Russians in opposing the agression of the Anglo-Saxons".

Het is nu wel bekend genoeg dat tegenwoordig Dr. Soen Yat Sen goede relaties met Moskou onderhoudt en dat de consequenties hiervan t.z.t. inderdaad van beteekenis kunnen worden, sedert het Russische gebied zich weer tot den Stillen Oceaan uitstrekt. Van meer beteekenis misschien nog is het dat juist als gevolg

van de Washingtonsche conferentie van 1921 ter behandeling van de Stille Oceaan- en bewapeningsvraagstukken de Japansche troepen uit Siberië en Sjantoeng zijn teruggetrokken, zoodat beter dan tevoren de weg is gebaand voor de door Dr. Soen Yat Sen gewenschte Russisch-Chineesch-Japansche entente, die dan mogelijk nog in het Westen een aanhangsel zou kunnen vinden in het verbitterde Duitschland. Weliswaar zijn nog lang niet alle moeilijkheden opgelost; nog bestaat in China ontevredenheid over de door Japan gehandhaafde 21 eischen van 1915 om nog te zwijgen van het oude Mandsjoerijsche zeer. Ook heeft het bezoek van Joffe als Sovjet-vertegenwoordiger in Japan, ondanks de beleefde ontvangst, voor zoover bekend nog geen tastbare resultaten opgeleverd. Maar de mogelijkheid van de ontworpen combinatie moet voor ieder, die zich met internationale vraagstukken bezig houdt, toch verrijzen als een der geweldigste politieke „possibilities" der naaste toekomst.

Uiteraard is zij niet ontgaan aan de politiek zoo frappant begaafde Angelsaksische naties.

In zijn breed opgezet werk „Democratic ideals and reality" schetste reeds Mac Kinder in 1919 de mogelijkheid van een conflict tusschen een geduchte Europeesch-Aziatische vastelandsche macht, haar menschenmateriaal vooral uit Centraal en Oost-Azië betrekkende, en de vereenigde machten van Engeland en Amerika, voor welke laatste altijd de moeilijkheid zou bestaan dat zij niet tot het Aziatische binnenland zouden kunnen doordringen.

Eenigszins anders stelt de Amerikaan Lothrop Stoddard de kwestie in zijn suggestief boek „The rising tide of color" (New-York 1920). Hij ziet de puzzle geheel als een kwestie, geboren uit tegenstellingen van ras — of, enger geformuleerd, van kleur. Hieruit vloeit al dadelijk een suggestie van kleur-solidariteit voort, die tot effect moet hebben, al wat blank is, aan de zijde der Angelsaksers te brengen. Vindt deze gedachte ingang, dan zullen zij, *als blanken,* c.q. op het groote Europeesch-Aziatische vasteland niet zoo van aanhang verlaten komen te staan als uit de geografisch gedachte antithese van Mac Kinder zou voortvloeien. Overigens zijn ongetwijfeld na afloop van den laatsten

wereldoorlog zekere verschijnselen opgetreden, die wellicht wijzen op een naderende verscherping van kleur- of rastegenstellingen.

Was het vroeger een klacht van Cecil Rhodes dat zoo vele „Little Englanders" te klein dachten, en werd in zijn dagen de eisch gesteld dat de Brit moest leeren grooter te denken — in „Empires" —, van Stoddard kan gezegd worden dat hij heeft leeren denken in werelddeelen en ras-massa's. Wie zich in deze gedachten eenmaal heeft verplaatst, kan zich niet langer onttrekken aan de overtuiging: dat deze massale kwesties in de naaste toekomst door stoutmoedig menschelijk nadenken zullen moeten worden opgelost.

Stoddard ontrolt met snel en energiek gebaar voor ons de wereldkaart, schetst in sprekende trekken de volksgroepen der menschheid, vraagt zich af, hoe het blanke ras behouden kan worden bij den rijzenden vloed der gekleurden. Inderdaad, — zoodra Duitschland was ten ondergebracht, schijnt dit wel het probleem bij uitstek voor de Angelsaksische politieke denkers te zijn geworden. In anderen vorm, doch gelijk in wezen, doemt het ook weer op, wanneer een democraat als Wells zich bezig houdt met „The salvaging of civilization".

Het met overtuiging neergeschreven boek van Stoddard dwingt tot nadenken over de toekomst van alle rassen, van de menschheid zelve.

Het was voor den schrijver geen gemakkelijke taak om op de rassen-indeeling voorstellen tot het volgen van een bepaalde politiek voor „het blanke ras" te baseeren. Over deze indeeling bestaat onder anthropologen immers nog altijd groot verschil van meening. Duidelijk onderscheidende ras-kenmerken konden nog altijd niet worden aangewezen; groepen, die op grond van cultureele of taaleenheid als een geheel werden beschouwd, bleken uit somatisch en psychisch zeer verschillende elementen te zijn samengesteld; algemeen zijn de mannen der wetenschap overtuigd dat nog veel uitgebreider onderzoek noodig zal zijn voordat gedacht kan worden aan conclusies, die meer dan hypotheses mogen heeten.

Dat bij deze onzekerheid veel ruimte bestaat voor oppervlakkige beweringen, voor veel stokpaardjes-rijderij en humbug is

duidelijk. Volgens Stoddard hebben zich hieraan b.v. de Pan-Germanen veel schuldig gemaakt, onder aanvoering van Chamberlain, den schrijver van „Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts". Deze publicist achtte een wetenschappelijken grondslag voor zijn theorieën niet noodig omdat de luid-sprekende stem in zijn boezem en andere sterk persoonlijke factoren hem de noodige intuïtieve zekerheid naar zijn meening in sterke mate verschaften. Echter verwijt Stoddard hem grove onjuistheden, waardoor de ras-theorie geprostitueerd werd ten dienste van de Pan-Germaansche propaganda. Immers ten onrechte rangschikte hij b.v. Duitschlands bevolking grootendeels tot het bijna geheel zuivere Noordsche ras, terwijl het in hoofdzaak tot het Alpine behoort; en bovendien beschouwde hij alle Noordsche elementen buiten de Duitsche linguistische-cultureele groep als onbewuste of renegaat-Teutonen, die met alle geweld weer tot de Duitsche eenheid moesten worden teruggebracht. Stoddard spreekt van de „monstrous absurdity" dezer beweringen.

Nu is Stoddard zelf echter ook volstrekt niet streng wetenschappelijk in zijn beschouwingen en de toepassing van zijn criteria. Gemakshalve verdeelt hij de wereldbevolking in twee hoofdgroepen: de blanken en de gekleurden, welke laatste weer worden onderverdeeld in gelen, bruinen, zwarten en rooden, al naar gelang van de huidskleur. Een indeeling, die weinig waarde zou hebben, zoo niet erkend moest worden dat zij spreekt tot de massa-instincten en dus in politiek opzicht met succes kan worden gehanteerd. Dit maakt al dadelijk verdacht op een zekere propagandistische bedoeling.

Intusschen heeft de schrijver ook steun gezocht bij de biologische wetenschap, vertegenwoordigd door Madison Grant, die een inleiding tot het boek heeft geschreven. Deze onderscheidt globaal in Europa en Azië, hoofdzakelijk in aansluiting aan Schurtz, vier hoofdrassen: 1e geelhuidige, straf zwartharige, zwartoogige, rondschedelige Mongolen en Mongoloïden hoofdzakelijk opgehoopt in Midden- en Oost-Azië; 2e westelijk daarvan het donkere sluikharige donkeroogige, kleine Alpine ras, dat zich tot den Atlantischen Oceaan uitbreidt en zoowel de Slaven als de Zuid-Duitschers, Oostenrijkers, Noord-Italianen,

Centraal-Franschen en een deel der Britten omvat; 3e zuidelijk van het Himalaya-gebergte westwaarts in een nauwen gordel, zich voortzettend aan weerszijden van de Middellandsche Zee tot aan den Atlantischen Oceaan de meer of min donkerhuidige, zwartharige, donkeroogige, langschedelige Middellanders; 4e in het Noordwesten van Europa het blankhuidige, golvend blond- tot bruinharige, licht-oogige, lange en langschedelige Noordsche ras.

Volgens dezen schrijver zal in hoofdzaak alleen met deze „Euraziatische" rassen rekening behoeven te worden gehouden; van Amerindiërs (Indianen), noch Australoïden, noch negers zijn immers in de wereldgeschiedenis ooit sterke impulsen uitgegaan; hun rol is passief gebleven.

Nadat aldus het terrein anthropologisch eenigermate verkend is, vraagt Stoddard onze aandacht voor de door hem ruw-weg ingedeelde wereld van kleur: White Man's Land, Yellow Man's Land, Brown Man's Land, Black Man's Land, Red Man's Land. Hij brengt in herinnering dat thans bijna de geheele aardbol onder blanke heerschappij is gebracht. De expansie begon in de 16e eeuw en kreeg in de 19e nieuwe vaart. Na 1914 zijn nog weer uitgebreide terreinen (het grootste deel van Turkije, verder Perzië en Haïti) onder blanke leiding gekomen. Bestudeert men echter de rassenkaart, dan blijkt dat de aardbol, voor meer dan negen-tiende onder blank bestier, voor het grootste deel door gekleurde rassen wordt bewoond en dat van de ruim 1.700.000.000 menschen slechts 550.000.000 blank zijn tegenover niet minder dan 1.150.000.000 gekleurden: 500.000.000 gelen, 450.000.000 bruinen, 150.000.000 zwarten; nog daargelaten de ongeveer 40.000.000 rooden. Daarbij nemen de gekleurde rassen sneller in aantal toe dan de blanken; de veiligheid, door blank bestuur geschapen, heeft vaak juist dien snellen aanwas van gekleurden bevorderd. Zoo ontstond een drang tot verhuizing naar onbewoonde streken. Evenwel werd deze rijzende gekleurde vloed tegengehouden door blanke dijken: uitgebreide veelbelovende streken werden door den blanken man voor zijn eigen ras geresserveerd. Zoo ontstond gaandeweg als gevolg van het feit der bevolkingsvermeerdering wrijving tusschen gekleurden en blanken. Vooral werd het geschil van beteekenis, sedert Japan

in 1904 met zooveel succes Rusland bekampte. De legende der blanke onoverwinnelijkheid viel in puin. In Azië en Afrika ontlook overal weer nieuwe hoop op afschudding van het vreemde juk. De wereldoorlog, waarin de blanken elkander aan stukken scheurden, versterkte deze gevoelens; Azië en Afrika werden heftig in beroering gebracht. De onverstandige vrede van Versailles bracht een verre van gelukkig slot; oud zeer bleef ongeheeld en nieuwe wonden werden toegebracht. Thans staat de blanke wereld verzwakt en verdeeld tegenover een geprikkelde, roerige gekleurde wereld. Hoe het verstoorde evenwicht te herstellen? Ziedaar het wereldprobleem.

Schrijver betreurt het teloor gaan van de solidariteit der blanken. Engeland verbond zich met Japan tegen Rusland; Pan-Slavistische schrijvers betoogden dat Rusland tot Azië behoort; Duitschland verbond zich met Turkije; Frankrijk en Engeland maakten op de Europeesche slagvelden van gekleurde troepen gebruik om blanke tegenstanders te overweldigen. Sovjet-Rusland moedigt de gisting onder de gekleurde rassen aan; het bolsjewisme blijkt de aartsvijand van de beschaving en van het blanke ras. Met alle macht moet tegen dergelijke politieke strategie worden opgekomen en de blanke solidariteit hersteld.

Het verdrag van Versailles zal in een billijker geest moeten worden herzien. Ook zal het noodig zijn om met het krachtig oplevende Azië tot redelijke overeenstemming te geraken. Naar schrijver meent, zal een oplossing moeten worden gezocht in dezen zin dat de blanken afzien van blijvende overheersching van Aziatisch gebied, terwijl hunnerzijds de Aziaten het verlangen laten varen om te emigreeren naar blanke landen en bovendien naar het door de blanken beheerschte Afrika of naar Latijnsch-Amerika.

Zi. zal de Aziatische renaissance binnen korter of langer tijd moeten uitloopen op de beëindiging van alle blanke heerschappij van Anatolië tot de Philippijnen. Men erkenne, zoo is zijn raad, dat de hoog begaafde Aziatische rassen aanspraak hebben op vrijheid en geve hun de vrijheid. De ontwikkeling is toch niet tegen te houden. Is het dan niet geraden, te streven naar een rustig proces van evolutie, steunende op wederkeerige achting

en erkenning van belangen over en weer, en niet te pogen, koppig het onvermijdelijke te weerstaan, totdat het uur der revolutionaire uitbarsting slaat ?

Door edelmoedig de billijke verlangens der Aziaten te erkennen, zullen de blanken gemakkelijker kunnen bewerken dat omgekeerd de Aziaten afzien van aanspraken op toelating tot terreinen, waarop de blanken rechten doen gelden. De door negers en bastaard-rassen bewoonde streken in Afrika en Latijnsch-Amerika moeten voor Aziaten gesloten blijven, omdat de leiding, die hier altijd noodig zal zijn, niet aan de Aziaten behoeft te worden overgedragen. Maar vooral mag geen Aziatische immigratie in blanke gebieden worden toegestaan. De ervaring in Amerika en elders heeft geleerd dat de Aziatische immigranten door hun lagéren levensstandaard aan de blanke werkkrachten een onweerstaanbare concurrentie aandoen. Consequent wenscht hij ook afdoende protectionistische maatregelen waar de in Azië opkomende industrie fabrikaten gaat afleveren, die de blanke fabrikaten van de markt dreigen te verdringen.

Ongetwijfeld ligt in het streven naar economisch verweer een der krachtigste drijfveeren die tot schrijvers beschouwingen hebben geïnspireerd. Intusschen betoogt hij ook uitvoerig dat het kostbare bestaan van het „groote" Noordsche ras door de gevreesde immigratie in gevaar zal worden gebracht, omdat deze geestelijke en moreele verwarring en ontreddering zal teweeg brengen, hetzij kruising tusschen de immigranten en de Noordsche elementen zal plaats hebben of niet. Rasvereering en eugenisme worden voor hem bijna religieuse motieven.

Hij erkent dat het gebruiken van de goedkoope en vaak voortreffelijke Aziatische werkkrachten uiteraard ook voor blanke werkgevers groote aantrekkelijkheid zal hebben. Intusschen moet dan z.i. het materieele belang wijken voor het meer ideëele belang van het blanke ras als geheel. Zoo bewijze men eer aan de vaderen en make men een passende erfenis voor het nageslacht gereed. Om met Kipling te spreken:

„Dear-bought and clear, a thousand year,
Our fathers' title runs.

Make we likewise their sacrifice,
Defrauding not our sons".

Het is duidelijk dat Stoddard het vraagstuk van de nieuwe wereld-ordening zeer overwegend van Amerikaansch standpunt heeft bezien. Zijn houding tegenover het zwarte ras en Latijnsch-Amerika, zijn pleidooi voor gestrenge wering van Aziatische immigratie in blank gebied en vooral zijn gemakkelijke opoffering van elk blank gezag, waar dit in Azië nog bestaat, kan men er iets anders in zien dan een typisch Amerikaansche visie, dan een steun zoeken voor blank-Amerikaansche belangen bij het Britsche Empire en bij heel de overige blanke wereld?

En in hoeverre bieden zijn denkbeelden eenige kans op verwezenlijking? Zeker hechten op dit oogenblik èn de Vereenigde Staten èn een deel der Zuid-Amerikaansche èn de Britsche Dominions om economische redenen sterk aan de wering van Aziatische immigranten. Maar overigens? In Europa ontbreekt nog veel aan de vurig bepleite blanke solidariteit. En in hoever zou het mogelijk zijn, tusschen de Europeesche en Aziatische zijde van het groote Euraziatische vasteland een zoo scherpe en strenge scheiding te maken als Stoddard's stelsel zou vereischen? Hoe kan de Russiche bevolking, met haar sterk Mongoolschen inslag, geheel van de omringende Aziatische groepen worden losgemaakt? Zullen de blanke naties, die in Azië gezag uitoefenen, zich laten vinden om ter wille van blanke belangen elders dit gezag blijmoedig prijs te geven? Zal de Britsche gemeenschap de gekleurde elementen van het groote Empire willen uitstooten om blanke rasgevoelens te bevredigen? Zal Japan zich troosten over het verbod van immigratie op de vastelanden van Amerika en Australië, wanneer men het vrijheid laat om zijn bevolkingsoverschot naar het Aziatische continent te zenden? Zullen blanke werkgevers zoo gemakkelijk van gekleurde werkkrachten afstand doen? Zullen blanke consumenten uit kracht van hun geloof in 't blanke ras weigeren goedkoope producten van gekleurden arbeid te koopen? Zullen de belijders der wereldreligies het geloof aan de „catholiciteit" van hun beginsel opgeven voor het nieuwe rasgeloof?

Aan alle kanten doemen zoo overweldigende moeilijkheden op, dat van de geuite denkbeelden onmogelijk eenige directe uitwerking kan worden verwacht.

Intusschen heeft Stoddard's wereld-omvattende studie toch dit voordeel opgeleverd dat het een sterk licht heeft geworpen op hetgeen zeker wel als het allergrootste politieke probleem der naaste toekomst mag worden beschouwd en dat nog zeer in het bijzonder beteekenis heeft voor een gebied als Nederlandsch-Indië: het rassenprobleem. Japan lanceerde in 1918 bij de onderhandelingen te Versailles het beginsel der gelijkheid van recht voor alle rassen. Het vraagstuk kwam toen niet tot oplossing; maar het verheft zich nog altijd in onverminderde somberheid voor onze oogen als de Sphinx der toekomst.

Wanneer men, als Stoddard, den moed heeft gehad het vraagstuk te analyseeren en een oplossing te beproeven, heeft men daarmede tevens de aandacht der menschheid moeten vestigen op het beklemmende feit dat, na al de schitterende technische successen der laatste eeuwen, de waarschuwingen van Malthus meer dan ooit tevoren beteekenis hebben verkregen; dat de aardbol klein is geworden als woonplaats voor het aangroeiende menschengeslacht; dat het naar veler meening tijd wordt, de terreinen af te perken, die voor onze afstammelingen beschikbaar zullen zijn; dat, misschien voor goed, het tijdperk voorbij schijnt, waarvoor kon gelden het optimistische gebod der jonge, hoopvolle volken: „gaat heen en vermenigvuldigt u".

Maar wanneer voortaan al meer en meer de volken te werk gaan als passagiers, die in een bestormde spoorweg-coupé tijdig zoo goed mogelijk plaatsen beleggen, ziet men allicht weer overal een vinnig egoïsme opkomen, een strijd der individuen en der groepen, heviger dan men een tijd lang nog mogelijk kon achten bij de hoopvolle verwachtingen, door de economische expansie en de emigratie der 19de eeuw gewekt.

Daarbij wordt het dan een vraag van beteekenis, welke vormen de strijd om het bestaan waarschijnlijk zal aannemen. En aan een boek als dan van Stoddard is nu deze herinnering te ontleenen: dat in een zoo belangrijk milieu als het Amerikaansche de groepeering naar kleur nog zoo natuurlijk en vanzelf sprekend wordt

geacht en ook dat in een groot deel van het Britsche Empire deze opvatting steun vindt.

Dat deze opvatting grif zal leiden tot een algeheele ontruiming van Azië door de daar thans heerschende blanke mogendheden valt moeilijk aan te nemen. Wel heeft de blanke wereld zich tot zekere hoogte kunnen verzoenen met de gedachte dat aan de beheerschte Aziatische gebieden geleidelijk en in beperkte mate autonomie en zelfbestuur kan worden toegekend. Maar in de gewilligheid en liberaliteit op dit gebied is sinds den oorlog niet veel vooruitgang te bespeuren. De economische nood, waarvan Europa de laatste jaren heeft te lijden, kan misschien verklaren dat de oude wingewest-idee weer bij velen in het Avondland is herleefd en ook moet de wereldoorlog stimuleerend hebben gewerkt op de neiging om mogelijke conflicten liever met de vuist uit den weg te ruimen dan met het hart.

Het door blanken gecontroleerde Aziatische gebied is sedert den oorlog nog toegenomen, zij het dat daarbij de meer bescheiden vorm van het Volkenbondsmandaat in werking is getreden.

Van een neiging van Britsche zijde om Azië voor goed vaarwel te zeggen, spreekt niet de vestiging van een sterk vlootcentrum te Singapore, — al moge dan vooral worden gewezen op de wenschelijkheid om de communicaties met Australië te beschermen. Ook de schier zenuwachtige aandrang tot vlootversterking, waarvan het onlangs verschenen rapport der Nederlandsche vlootcommissie getuigenis aflegt, — zoo kort na de kalmeerende verklaringen der Washingtonsche conferentie en te midden van zooveel financieele moeilijkheden, — belicht uitermate helder dat zeer invloedrijke Nederlandsche kringen zich nog steeds levendig interesseeren voor het behoud van een zoo sterk mogelijk Nederlandsch gezag in den Indischen Archipel. [1])

---

1). In dezen zin spreekt zich ook uit Mr. A. A. H. Struijcken, Lid van den Raad van State, in zijn brochure „De hoofdtrekken van Nederlands buitenlandsch beleid." Contra is het artikel van Mr. H. P. Marchant „Een propagandageschrift voor de vlootwet" (De Opbouw, 15 April 1923). De vlootplannen acht hij nutteloos en zelfs gevaarlijk. Z.i. zouden zij de internationale complicaties slechts vergrooten.

In de binnenlandsche politiek ziet men een drang tot behoud van de oude bestuursmethode en van de traditioneele verhouding der rassen.

De vernieuwde zelf-assertie van het blanke streven op het Aziatische terrein kan leiden tot een geheel ander effect dan het door Stoddard gewenschte compromis. Het kan — in het aangezicht ook van de Aziatische opleving — op den duur leiden tot een verscherpte ras-tegenstelling, tot de vorming van een modern kastesysteem, dat voor de nu eenmaal onvermijdelijke associatie der rassen slechts een zoo eng mogelijke plaats overlaat.

Of zich zulk een kasten-verhouding zal kunnen kristalliseeren zonder heftige pogingen der gekleurden om het juk der achterstelling af te schudden, staat wel is waar te bezien.

Waar de aangeduide kastenvorming intreedt, zal allicht, bij het eventueel uitbreken van internationale conflicten tusschen blanken en gekleurden, het geprikkelde rasgevoel zich vanzelf verbreiden tot binnen de nationale grenzen en kunnen teweeg brengen dat binnen die grenzen kaste opstaat tegen kaste.

Of het wel in de lijn van een Nederlandsche „zelfstandigheidspolitiek" kan liggen, welbewust voor te bereiden dat internationale conflagraties zich voortplanten tot binnen de landspalen, valt te betwijfelen. Men mag dus aannemen dat hier te lande, wanneer een bezonnen politiek wordt gevoerd, niet aangestuurd zal worden op een verscherping van de traditioneele tegenstelling tusschen de rassen, doch eerder alles in het werk zal worden gesteld om toenadering te bevorderen en instinctief antagonisme te temperen.

Zooals de Indische geschiedenis vooral in het verloop der negentiende en in het begin der twintigste al zoo menigmaal heeft geleerd, zal het voortdurend zaak blijven het Indische regeeringsbeleid te toetsen aan de internationale constellatie.

Zedelijke opvoeding.

door

P. I. ENEMA.

I.

Op het in 't laatst van Juli '22 te Genève gehouden 3e Internationaal-Congres voor zedelijke Opvoeding sprak Generaal Baden Powell o.m. over hetgeen voorafgegaan was aan de groote Boyscout-beweging, waaraan hij de eerste stoot gaf en waarvan hij steeds de bezieler was en nog is. Voor hij met de uitvoering van zijn denkbeelden begon, wendde hij zich tot menschen, die naam hadden op 't gebied van opvoeding, om raad en voorlichting. Doch in de gehouden gesprekken hoorde hij van zooveel hem onbekende dingen op het gebied van wetenschappelijke, zielkundige onderzoekingen, dat 't hem duizelde. Bovendien werden hem als voorbereiding voor de taak, welke hij zich gesteld had, zooveel geleerde boeken ter bestudeering aanbevolen, dat hij wèl inzag, dat zijn leven nauwelijks lang genoeg zou kunnen zijn, om die geleerdheid te verwerken en — er dus niets „gedaan" zou worden. Toen wendde hij zich tot den knaap zelf, want het meest noodzakelijke was, dat er iets gedaan werd, om de kinderen buiten hun lessen gezonde, nuttige, opvoedende bezigheid te geven en dit in samenwerking met elkaar, en zijn kijk op wat de meeste kinderen noodig hebben, wees hem beter den te kiezen weg, dan kasten vol boeken het hem hadden kunnen doen. De uitkomst heeft het bewezen: het aantal padvinders over de heele wereld is legio. Lang niet overal moge 't zoo gaan, als wel gewenscht zou worden, den knapen is echter iets gegeven, waar ze voor voelen, waar ze een veld van ontwikkeling in vinden.

't Bovenstaande dient niet om propaganda voor de padvindersbeweging te maken, doch wel om hen, die inzien, dat er op 't gebied van *zedelijke opvoeding in onze scholen* ook hoognoodig iets meer dan thans gedaan moet worden, moed te geven. Zij, die deze

zich op zoovele tragische wijzen uitende behoefte het levendigst gevoelen, hebben in den regel noch den tijd, noch de gelegenheid, soms ook wellicht niet den noodigen aanleg voor omvangrijke studie, om de ontzaggelijke hoeveelheid lectuur te doorworstelen, terwijl ze toch met hun liefdevol hart en hun gevoel van toewijding aan de jeugd zooveel nuttiger werkzaam zouden kunnen zijn. Ik zeg zooveel nuttiger, omdat ik spreek over de zedelijke opvoeding in onze scholen en dus voornamelijk denk aan de onderwijzers.

Nu zullen zij, die arbeiden aan de particuliere, op godsdienstigen grondslag rustende scholen zeggen, dat ze door den religieuzen geest, die als een zuurdeesem hun schoolonderwijs doortrekt, de kinderen, alleen daardoor al, de beste moreele opvoeding geven. welke mogelijk is. Het is thans mijn bedoeling niet, om het oorzakelijk verband tusschen religie en moraal te belichten en evenmin om na te gaan, inhoeverre genoemde scholen aan hun roeping voldoen. Doch naast deze scholen vinden we 't groote aantal openbare scholen en een kleinere groep particuliere neutrale, waar het onderwijs niet op godsdienstigen (wil men liever *kerkelijken)* grondslag rust. En nu is de vraag: Wat kan op deze scholen gedaan worden, om de zedelijke opvoeding beter tot haar recht te doen komen dan tegenwoordig het geval is?

Voordat we op deze vraag kunnen antwoorden, is het noodig, andere vragen onder de oogen te zien, waaronder er zijn, die wijsgeeren, geleerden en leeken de eeuwen door hebben beziggehouden en waarop verschillende antwoorden mogelijk zijn, al naar de ontwikkelingstrap van hem, die er een antwooord op meent te kunnen geven.

Om misverstand te voorkomen is het noodzakelijk, reeds bij den aanvang eenige begrippen te omschrijven, opdat er ten opzichte van de gebruikte woorden zooveel mogelijk hetzelfde gedacht wordt door lezer en schrijver. Hiermee is niet bedoeld, dat laatstgenoemde de eenig juiste bepaling zal geven, doch alleen maar, dat hij de gegeven beteekenis door den lezer aan het woord wenscht te zien toegekend.

„De mensch is geest en heeft een lichaam", is ons door menige wijze als axioma voorgehouden. Van dit axioma wensch ik eerst

uit te gaan, wijl hier de beide polen genoemd worden, waartusschen ons menschenleven zich afspeelt en tevens *de richting duidelijk wordt aangegeven, waarin onze ontwikkeling moet gaan.*

Hoe langer hoe meer dienen de krachten van den geest te overheerschen in onze ziel, welke ik het veld zou willen noemen, waarop de krachten van beide polen elkaar ontmoeten en waar ons bewustzijn zich in den regel bevindt. Ik weet, dat bovenstaand eenvoudig beeld onmogelijk geheel juist kan zijn, doch vooral in de psychologie moeten we trachten eenige hoofdlijnen van de machtige ontwikkeling der menschheid vast te houden, om niet in de veelheid der verschijnselen verward te raken.

Laat ik, om mijn beeld ietwat scherper te maken, een paar krachten van beide polen noemen, die zich in onze ziel ontmoeten. Stel, dat we voor deze keuze staan: Iemand in onze omgeving heeft materieele hulp noodig. Met eenige opoffering zullen wij kunnen helpen. Doch andere buren kunnen, naar ons oordeel zonder noemenswaarde opoffering, net zoo goed helpen. De krachten van den eenen pool (de geest) dringen ons tot hulpverleening, zoodra we zien, dat ergens hulp noodig is („Geven is zaliger dan ontvangen"), die van den andere manen ons tot voorzichtigheid („'t Hemd is nader dan de rok"). Dergelijke conflicten in onze ziel komen dagelijks voor, heel vaak als minder duidelijke tegenstellingen, zoodat het moeilijker wordt te weten, waar onze keuze moet vallen. Doch steeds weten we, achteraf somtijds, diep in ons, of we de rechte keuze deden.

Welnu de zedelijke opvoeding beoogt het verhelderen van het inzicht onzer pupillen bij dergelijke conflicten in hun ziel en het aankweeken van de gewoonte, om de rechte keuze te doen, dus om de juiste levenshouding aan te nemen.

Hier hebben we derhalve een bepaalde doelstelling: de eigenschappen, die tot de groote eenheid van al het bestaande leiden, moeten worden aangekweekt en versterkt, waardoor die, welke tot afgescheidenheid, tot verdeeldheid voeren, vanzelf verdwijnen. Bij de zedelijke opvoeding staat dus niet de actieve bestrijding van wat men „kwaad" noemt op den voorgrond, doch de versterking van het „goede", de roep luidt niet: „minder duisternis!" doch „meer licht!"

Nu wordt op onze scholen — ik laat die op godsdienstigen-grondslag steeds buiten beschouwing — ook in deze richting hier iets meer, daar iets minder gedaan, doch het zoogenaamde „Intellectualisme" heeft tientallen van jaren sterk in onze scholen geheerscht en de zedelijke opvoeding geschiedde en geschiedt occasioneel.

Onder intellectualisme heeft men te verstaan de eenzijdigheid in de opleiding, waardoor overwegend het kennis — aanzicht tot ontwikkeling komt en het overige ziele — en geestesleven door onvoldoende verzorging in groei achterblijft. — Kennis van de dingen, toestanden en gebeurtenissen buiten ons diepste, innerlijk leven is ongetwijfeld een waardevol iets, wanneer het echte kennis, geen napraterij geldt. Zij toch geeft den mensch aan, hoe hij heerschappij over de krachten kan krijgen, die zijn physiek bestaan niet alleen mogelijk, doch ook aangenaam maken. Evenwel, voor het bepalen van zijn levenshouding, en deze is van overwegend belang voor zijn geluk, heeft deze kennis geenszins de waarde, welke er aan werd, en helaas door velen nog wordt, toegekend. Andere krachten moeten vrij-gemaakt worden uit hun „wikkels", aan andere uitstroomingen van de geestelijke pool moet ruimer baan gegeven worden en daarmee komt een innerlijk ervaren, dat de rechte levenshouding geeft. Er zijn er, die ook het weten, geboren uit deze innerlijke ervaringen kennis noemen en het is zeer zeker kennis, ze bezielt zijn geheele leven, zijn woorden en daden stralen ze uit, wekken de goede sentimenten in de leerlingen op, bewaken ze, leiden ze in goede banen en — de goede levenshouding wordt ook, zij het onbewust, door hen aangenomen.

In een materialistische maatschappij kunnen geestelijke waarheden slechts bij enkelingen herberg vinden; vandaar dat zelfzucht met zijn telgen: heb-, eer- en heerschzucht hierin welig tieren en overdreven weelde, verkwisting en tyrannie, naast diepe ellende, ontbering, en slavernij voorkomen. Uit de wereldgeschiedenis weten we voorbeelden te over, die ons leeren, dat zulk een maatschappij te gronde moet gaan en slechts redding mogelijk is, wanneer de levenshouding van bovenbedoelde enkelingen, die van de meerderheid of althans die van de machthebbers wordt.

In het tegenwoordig wereldgebeuren zien we met eigen oogen de ontzettende gevolgen van een verkeerde levenshouding, die ten

ondergang moet leiden, doch hooren tevens de waarschuwende stemmen van hen, die redding willen brengen, zich met gelijkgestemden vereenigen en velerlei geestelijke stroomen veroorzaken, die een andere, betere levenshouding ten doel hebben. „Reconstruction", „Neue Bahnen", „Education Nouvelle"!

In vele talen, over de geheele beschaafde wereld, uit zich de behoefte aan een betere levenshouding en is het niet logisch, dat men zich bij voorkeur tot het kind als toekomstig staatsburger en dus ook tot de scholen wendt, om tot verbetering te komen? Talloos zijn de pogingen tot onderwijshervormingen; elk beschaafd land heeft zijn „nieuwe scholen", zijn opvoedkundige congressen, zijn propagandisten voor „nieuwe idealen in opvoeding en onderwijs", zijn nieuwe methoden en hoe onderling verschillend de aangrijpingspunten voor de gewenschte hervorming mogen zijn (hier lichamelijke opvoeding, daar de handenarbeid, ginds zelfregeering) het doel waarnaar langs verschillende wegen gestreefd wordt is hetzelfde: een andere levenshouding, karaktervorming in den zin van een verhooging van de geestelijke waarden boven de materieele.

Een fabrikant van rubberbanden schreef in een Amerikaansch opvoedkundig tijdschrift van September 1922, waarin hij het over het „schoolproduct" heeft zooals hij het in zijn fabrieken heeft leeren kennen, o.m.: „de onderwijzer vertegenwoordigt de scheppende krachten die aan het werk zijn om mannen en vrouwen te vormen. De eene gedachte, die daarbij op den voorgrond treedt en waarvan 't succes van zijn werk afhangt is om zijn „producten" geschikt te maken voor bepaalden dienst aan de rest der menschheid. Dienst moet altijd het onmiddellijk doel van het werk zijn." Verder zegt hij: „Welke levensweg de kinderen later ook mogen gaan, onafhankelijkheid van gedachte en beheerschte werkdadigheid zijn de dingen, waar het op aan komt. Zelfbestuur voor een natie wordt het best gegrondvest op persoonlijke zelftucht, een eigenschap die zeer zeker op school moet worden aangekweekt." — Voorts noemt hij integriteit den grondslag van geluk (happiness) en het vermogen van zelfstudie de ruggegraat der opvoeding.

Met opzet haal ik het bovenstaande aan, omdat het geschreven is niet door een erkend opvoedkundige, maar door een industriëel, een man uit het volle, woelige leven, wiens ervaring

hem geleid heeft tot het prediken van: ieders plicht om de menschheid te dienen, zelfdenken, niet napraten, zelfbeheersching, zelftucht, integriteit. Veelvoudige waarneming van een onvoldoende aanwezigheid van genoemde eigenschappen bij zijn ondergeschikten hebben hem ongetwijfeld tot het uitspreken van bovenstaande veroordeeling van het tegenwoordig „schoolproduct" — want 't artikel houdt een veroordeeling in — gebracht.

Dat op z.g. neutrale scholen de zedelijke opvoeding occasioneel gegeven wordt en vele onderwijzers meenen, dat dit niet anders kan, behoeft ons niet te verwonderen. De school is zoo overwegend intellectualistisch geworden — de lagere weliswaar in mindere mate dan de Middelbare en de Hoogescholen — en dus gericht op „aanbrengen van kennis door de leerkrachten" en „opnemen door de leerlingen" met hun „herhaling en bevestiging van het geleerde", hun examens en rapportcijfers voor de verschillende leervakken, dat het woord „schoolproduct", door onzen rubberfabrikant zooeven gebruikt en ons in verband met opvoeding pijnlijk treffende, met al zijn nuchterheid op een hoofdfout in onze scholen wijst, welke ze meer tot fabriek dan tot opvoedingsinrichtingen stempelt. Zie ook de handleidingen, leerboeken, dictaten, de verschillende leerplannen, alles is er op gericht om in een minimum van tijd een maximum van nuchtere kennis aan te brengen, en deze bepaalt het al of niet kunnen overgaan naar een hoogere klas, het al of niet slagen in het eindexamen. [1]).

We zien hieruit duidelijker dan ooit: onze scholen hebben iets van fabrieken, de leerkrachten van bedrijfsleiders der verschillende afdeelingen, leerstof, en kinderhersenen vormen de grondstoffen, die verwerkt worden en de producten worden geschift bij de verschillende examens.

---

1) Ter wille der waarheid moet ik er even op wijzen, dat er reeds herhaaldelijk stemmen tegen deze examens zijn opgegaan. Behalve de voorstanders van geheele afschaffing zijn er ook die wegen van verbetering zoeken. Zoo vond bijv. dr. A. Munsford (Manchester) een nauw verband tusschen ademkracht en wilskracht. Hij oordeelt 't daarom noodig, om zich bij de examens, naast 't gewone onderzoek naar de reeds verkregen kennis van 't kind, volgens de door hem toegepaste methodes te vergewissen van de kracht van den wil van den candidaat en zijn ontvankelijkheid voor intellectueele prikkels.

Het spreekt wel vanzelf, dat enkele onderwijzers, die jarenlang „bedrijfsleider" in dezen zin geweest zijn, en dit konden zijn, omdat ze n.m.m. de rechte levenshouding niet hadden, verklaren: „Op onze scholen past geen opzettelijke zedelijke opvoeding!" En ze hebben gelijk. In hun scholen zou het worden — onderwijs in zedekunde, praten over het ware, schoone, en goede, een examenvak meer. Het leven, de opwekkende vormende geest zou ontbreken en de invloed op de levenshouding zou „nihil", zijn, misschien zelfs verderfelijk.

Een grooter aantal schoolmannen, die naast „bedrijfsleider" ook trachten opvoeder te zijn, grijpen „occasioneel" gelegenheden aan, om de levenshouding van hun pupillen gunstig te beinvloeden. Dit is natuurlijk zeer prijzenswaardig, doch — wanneer geeft de lesrooster hun daartoe de noodige tijd? Ook zij zeggen met de zooeven aangeduide kleine groep: Op onze scholen past geen opzettelijke zedelijke opvoeding! Want zij denken aan het intellectualistisch karakter dat hun inrichting draagt en — meenen, dat dit terwille van het „peil, waarop de school staat" zoo moet blijven.

Nog anderen erkennen wel de wenschelijkheid eener gansche omvorming van het onderwijs, voelen deze zelfs als een maatschappelijke noodzakelijkheid, doch — laten zich met de groote stroom van alledaagsheid meedrijven wegens gebrek aan kracht. Ze missen de stuwkracht, geboren uit samenwerking, kunnen hiervoor de grondslag niet vinden, meenen wellicht, dat deze onmogelijk te vinden is zoolang er onder de ouders van de leerlingen en ook onder de onderwijzers verschillende godsdiensten beleden worden — of niet beleden. Ook zij komen tot de ontmoedigende gevolgtrekking. „Het kan niet!"

En toch weten wij allen, dat de *leerlingen moeten opgroeien* tot mannen en vrouwen, die de juiste levenshouding hebben, karaktervol hun aangezicht gericht houden op de geestelijke waarden, dat dit groeiproces van binnenuit geschiedt, dat opvoeding niets anders beteekenen mag en kan dan het proces bevorderen door een gunstige omgeving te scheppen en verderfelijke invloeden te weren!

Toch is het allen, die zich op de hoogte houden van de opvoedkundige stroomingen, bekend, dat verschillende hervormers

de opzettelijke zedelijke opvoeding met gunstig gevolg in hun scholen hebben ingevoerd, terwijl maar al te vaak uit het oog wordt verloren, dat ze vooral onder sommige Oostersche volken steeds het onderwijs doordrongen heeft, ja de ziel ervan geweest is. En nog hebben alle onderwijssysteem van Oost- en Zuid-Azië de directe zedelijke opvoeding als deel van het schoolprogram opgenomen.

Waarom zou het hier dan niet kunnen?

De onderwijzersvakvereenigingen strijden o.m. voor wijzigingen in het schoolsysteem, waardoor rustiger arbeid en beter resultaat mogelijk wordt (afschaffing van examens voor de leerlingen, — ook van de schoolrapporten in hun tegenwoordigen vorm? —, betere vorming van de onderwijzers, enz.) en bereiken hiermee reeds iets. Wijst dit niet op een juister wordend inzicht, dat het gevaar ziet van de funeste drang, welke onze scholen tot „fabrieken" omvormt?

Doch er kán en moet meer gedaan worden, en dit behoeft niet uitgesteld te worden tot een betere opleiding hooger ontwikkelde leerkrachten gebracht heeft, of verschillende andere wijzigingen in ons onderwijssysteem zijn aangebracht; het kan nu gebeuren en leiden tot de niet hoog genoeg te schatten verbetering van levenshouding bij onderwijzer en leerling.

De onderwijzer werke langs vaste methodes aan het steeds meer losmaken der vrije uitstrooming van de krachten der geestelijke pool in hem zelf, deze uiten zich van zelf in zijn geheele doen en laten en beinvloeden reeds daardoor zijn pupillen. Door bepaalde middelen nu wekt hij telkens weer edele sentimenten in hen op en bevordert zoo de vrije werking van de geestelijke pool in hen. In de ontwikkeling van het kind onderkent de wetenschappelijke paedagoog verschillende perioden. Is het nu niet logisch, dat alleen dit feit ons reeds op ordening der gekozen middelen doet aandringen Ook hier zijn wetten die onze daden bepalen, al laten ze ons binnen de gestelde perken der vrijheid, die alle leven, dus ook de moreele ontwikkeling, voor zijn groei eischt. Doch de kennis der wetten, maakt vruchtbaar handelen mogelijk en de vruchtbaarheid ervan wordt verhoogd door een

methodische opvolging in de wilsuitingen. Daarom pleiten we voor *opzettelijke* zedelijke opvoeding.

Laten we, voor we verder gaan, eens kennis nemen van wat een onderwijsdepartement hier in Oost-Azië in een soort van handleiding voor zedelijke opvoeding aan de leerkrachten schreef, na geconstateerd te hebben, dat de lang door hen gevoelde behoefte aan behoorlijk gerangschikte en organisch ingedeelde leerstof als hulp bij de „ethische en moreele training" bevredigd werd, door de uitgave van het aangeboden werkje (voor het 5de leerjaar).

„De behoefte aan een meer systematische zedelijke opvoeding (training in morals) in onze scholen wordt in den laatsten tijd voortdurend sterker gevoeld. Het plan voor bepaalde, voortdurende oefening in deze richting is een zaak van de hoogste beteekenis, wijl de te verkrijgen resulaten van vitaal belang zijn, zoowel voor de ontwikkeling van de maatschappij als voor die van het individu.

Bij het opzetten van zoo'n systeem moeten de volgende hoofdbeginselen in acht genomen worden:

a. Herinner de leerlingen voortdurend aan de zedelijke lessen, welke ze in de lagere klasse leerden, en bouw er op voort.

b. Denk eraan, dat een onderwijzer in den hoogst mogelijken graad moet zijn, wat hij van zijn leerlingen wenscht, dat ze zullen worden. Als ge uw klas hulpvaardigheid wilt leeren, dan moet een geest van gereeden dienst Uw eigen handelingen kenmerken.

c. Streef ernaar, in Uw leerlingen die gewoonten van denken en gedragingen aan te kweeken, welke hen tot hulpvaardige leden van de maatschappij zullen maken. Beoefen hulpvaardigheid in de school, kweek het gevoel van verantwoordelijkheid voor 't publiek eigendom aan, laat den leerlingen een gevoel van persoonlijke benadeeling hebben, als 't een of ander den goeden gang van de schoolzaken onderbreekt, en laat hen trotsch zijn op het succesvol uitvoeren van de verschillende schoolwerkzaamheden.

d. Bestudeer de kinderen zorgvuldig met het doel om te ontdekken, langs welke lijn uw krachtigste pogingen moeten worden aangewend, om de gewenschte resultaten te bereiken.

e. Begin vroegtijdig en houd de training vol door alle klassen heen en tracht de goede aandriften aan te moedigen, de slechte tegen te gaan.

f. Het onderwijs worde in hoofdzaak naar de indirecte methode gegeven en de formeele didactische zooveel mogelijk vermeden. De deugden met hun goede en de ondeugden met hun slechte gevolgen welke er van nature uit voortkomen, worden den leerlingen voor oogen gesteld in fabels, mythen, sprookjes, legenden, heldenverhalen, biographiën en in de geschiedenislessen, terwijl in geen geval vergeten moeten worden de voorvallen uit het dagelijksch leven in huis, school en gemeente.

g. Denk er steeds aan, dat abstracte begrippen (als waarheid, moed e.a.) alleen door de practijk geleerd kunnen worden. Als er zich voor de leerlingen een gelegenheid voordoet, waarbij ze voor een keuze staan, zorg er dan voor, dat de omstandigheden zoo zijn, dat de keuze van het goede gemakkelijk wordt gemaakt en die van het slechte moeilijk.

Bedoeld Departement geeft den leerlingen buiten het klasseleesboek supplementaire leesstof voor de karaktervorming in handen en staat toe, dat één van de lesuren per week voor lezen uitgetrokken, besteed wordt aan het spreken over de een of andere geschiedenis, waarbij het woord niet in hoofdzaak aan den onderwijzer mag zijn.

Goede manieren hebben dagelijks de aandacht van den onderwijzer en waar hij een afwijking opmerkt, geeft hij de noodige instructie's.

Voorts zorgt het Departement ervoor, dat de onderwijzers een reeks studieboeken tot hun beschikking hebben, die hun inzichten in moreele opvoeding en karaktervorming kunnen verhelderen en hun geschikte stof geven voor de verteluurtjes en — aanwijzingen, hoe er verteld moet worden.

Platenkijken, opstellenmaken en andere werkzaamheden welke het gewone leerprogramma voorschrijft zijn in handen van een goed opvoeder materiaal van groote beteekenis voor de zedelijke vorming, evenals sport en spel.

Wanneer we bovendien weten, dat telkens gedurende een maand een bepaald aangewezen deugd de bijzondere aandacht heeft bijv.

reinheid (van lichaam, kleeding, gewoonten, omgeving), gehoorzaamheid, dienstvaardigheid, waarheidsliefde, vriendelijkheid, moed, plichtsbesef, enz. dan blijkt hieruit voldoende, dat systematische arbeid inzake zedelijke opvoeding niet alleen in de scholen mogelijk is doch ook verricht wordt, reeds gedurende jaren, — al is het helaas niet in de onze.

Merkwaardig is het, dat in de gewone Japansche lagere scholen onder de *verplichte* leervakken het eerst genoemd wordt: zedekunde en dat dit onderwijs in zedekunde gegrondvest moet zijn op het Keizerlijk Voorschrift over Opvoeding, dat nagenoeg het volgende inhoudt:

Aan U, onze onderdanen, zij dit bekend: Onze Keizerlijke voorvaderen hebben ons Keizerrijk op een breede en eeuwigdurende basis gegrondvest en de deugd diep en krachtig geplant; Onze onderdanen, immer vereenigd in trouw en in kinderlijke eerbied, hebben van geslacht op geslacht de schoonheid hiervan getoond. Dit is de glorie van het fundamenteele karakter van Ons Rijk en hierin ligt ook de bron voor Onze opvoeding. Gij, Onze onderdanen weest kinderlijk jegens uw ouders, hartelijk jegens uw broeders, en zusters, als echtgenooten eensgezind, als vrienden trouw, leeft ingetogen en houdt maat, strekt uw welwillendheid uit over allen, streeft naar kennis en beoefen kunst, en ontwikkelt daardoor uw intellectueele vermogens en vervolmaakt uw zedelijke krachten, voorts, bevordert het openbaar welzijn en het algemeen belang, eerbiedigt steeds de Grondwet en gehoorzaamt de wetten; ingeval van noodzaak, offert uzelf moedig op voor den staat; en bewaakt en handhaaft aldus de welvaart van Onzen Keizerlijken Troon, die even oud is als hemel en aarde. Zoo zult gij niet slechts zijn, Onze goede een trouwe onderdanen, doch ook de beste tradities van uw voorvaderen beroemd maken.

De Weg dien ik u hier wijs is inderdaad de leering, door Onze Keizerlijke Voorvaders nagelaten, om te worden gevolgd zoowel door Hunne Nakomelingen, als door het volk, onfeilbaar in alle eeuwen en waarachtig in alle plaatsen.

Het is Onze wensch om ze in alle eerbied ter harte te nemen, in gemeenschap met u, Onze onderdanen, opdat wij allen dezelfde trap van deugd mogen bereiken (30 October 1890).

Een „Lehrplan zur sittlichen Lebenskunde" verscheen in een ander land in druk. Wel een bewijs, dat ook daar systematische arbeid op dit gebied wenschelijk ja noodzakelijk geacht werd om de beste resultaten in den kortsten tijd te bereiken en een harmonische ontwikkeling te krijgen. Men vreeze niet, dat zoo'n systematische opzet het leven zal dooden, de arbeid mechanisch zal maken en dus onvruchtbaar, zoo niet erger. Dit zou slechts dan het geval zijn, als de onderwijzer er „praatwerk" van maakte, in plaats van *„levenswerk"*, bijvoorbeeld over reinheid redeneerde in plaats van er op toe te zien, dat hij zelf en de leerlingen rein van lichaam, van gewoonten zijn of worden en school en erf netjes gehouden wordt door aller medewerking; over waarheidsliefde praatte, doch niet zelf naar volkomen waarheid streefde en dit streven in de kinderen aanmoedigde en ondersteunde. Ieder onderwijzer kent de kracht van het voorbeeld en weet, dat „leeringen wekken, voorbeelden trekken" en evenzoo dat, „doet naar mijne woorden, doch niet naar mijne daden" slecht in den mond van een opvoeder past. Bij de zedelijke opvoeding is het in de eerste plaats een eisch, dat onze school een „doe"-school worde, een „arbeidschool", waarbij ieder, onderwijzer zoowel als leerling, voortdurend blijk geeft van te streven naar meerdere reinheid, hooger plichtsbesef, nauwgezetter waarheidsliefde, gereeder hulpbetoon. Op leerplan en lesrooster komen ze niet voor de deugden, die nagestreefd worden, want de beoefening geschiedt niet van zoo laat tot zoo laat of een gegeven aantal uren per week! De „deugd der maand" geeft slechts de hoofdtoon aan in het arbeidsconcert, doch de bijtonen zijn er eveneens, al klinken ze niet zoo luid!

Hooge eischen stelt deze arbeid aan den onderwijzer, aan zijn mensch-zijn. Geen enkel diploma kan hem worden uitgereikt ten bewijze, dat hij aan voldoende eischen beantwoordt. Onze examinatoren reiken akten uit, die niets anders beduiden dan eene verklaring, dat de candidaat op een bepaald moment over een zekere hoeveelheid kennis van een bepaald soort beschikte en ermee kon werken. Onze bewijzen van zedelijk gedrag willen niet anders zeggen dan dat grove maatschappelijke ondeugden den bezitter niet aankleven.

Vandaar wellicht, dat sommige scholen met minder knappe, doch met een edel streven vervulde onderwijzers meer oud-leerlingen weten aan te wijzen, die als degelijke mannen en vrouwen de samenleving sieren, dan andere scholen, waar knappe koppen hun leerlingen voor allerlei examens wisten klaar te maken en met „mooie" cijfers te doen slagen. De goede uitslag van de „struggle for life" wordt meer bepaald door karakter en integreteit, dan door het bezit van diploma's.

En waar roept onze tijd het krachtigst om? Om burgers met karakter, menschen met de rechte levenshouding, die economisch zware tijden zonder zuchten en klagen kunnen doorgaan, want ze leerden zich te beperken, oefenden zich in zelftucht, in dienstbetoon en weten, dat er hooger, blijvender geluk is in deze wereld, dan geld en goed, bioscoop en schouwburg, automobiel en stoomjacht kunnen geven.

Daarom, hervormt de geest uwer scholen, begint er nu mee en gij bewijst de geheele wereld er een weldaad mee!

II.

In het voorgaande leverde ik een pleidooi voor opzettelijke zedelijke opvoeding in onze scholen en verwees naar landen, waar men ze met gunstig resultaat heeft ingevoerd.

Heeft Nederlandsch-Indië er behoefte aan? Ik veronderstel, dat ook van onze heterogene maatschappij gezegd kan worden, wat President Harding in 1922 zijn landgenooten in het bewustzijn wilde roepen n.l. „dat wij de zeer besliste neiging erkennen van onzen tijd — niet het gevolg van den wereldoorlog, doch reeds voor dien merkbaar — een neiging tot moreele laksheid, tot een dalen van hoogere naar lagere eischen, tot een zich onttrekken aan verantwoordelijkheid, tot een lichtzinnige houding jegens wet en orde".

Ieder, die zich maar eenigszins op de hoogte houdt van wat er om hem heen gebeurt, van wat de bladen publiceeren en in politieke en andere vergaderingen gezegd wordt, moet wel erkennen, dat het egoïsme ook hier hoogtij viert met zijn hebzucht eenerzijds (strijd tusschen werkgevers en werknemers, overvraging door kleinhandel, listige opdrijving van woninghuur door ontduiking van bepalingen)

en genotzucht andererzijds (volle bioscopen, autoritjes, restaurants met strijkjes en komieken enz.).

Tegelijkertijd valt ons dan op, dat onze vrijheid van gedachteuiting verre uitgegroeid is boven onze moreele en verstandelijke ontwikkeling. Het aantal schrijvers en sprekers is onrustbarend groot geworden, en neemt nog met den dag toe, dank zij het steeds groeiend aantal vereenigingen en bonden met hun onafscheidelijke organen. Wanneer deze laatste zich uitsluitend bezighielden met hun eigen vereenigingsbelangen in verband met het welzijn der geheele samenleving, zich onthielden van in persoonlijke aanvallen ontaardende polemieken, wanneer schrijvers en sprekers zich wisten te beperken tot de onderwerpen, die ze door ernstige studie en rijpe ervaring hebben leeren beheerschen, dan is dit alles van groot nut voor de maatschappelijke ontwikkeling. Doch hoe zelden zien we dit! En dan komt hier nog bij, dat sommige schrijvers succes voor hun arbeid trachten te bereiken door de lagere emotie's en hartstochten der lezers te prikkelen en zoo het proces van ontaarding van het maatschappelijk leven versnellen. De Roomsch Katholieke Kerk keurt nog hetgeen haar leden als „geestelijk voedsel" wordt voortgezet, doch daarbuiten heerscht veelal de reinste anarchie met al haar slechte gevolgen voor hen, die niet vroeg, uit zichzelf leeren, het vele kaf van het weinige koren te scheiden.

De moreele opvoeding nu kan het hare er toe bijdragen, om tot die kalmte, die rust te komen, welke het verkrijgen van grondige kennis mogelijk maakt en tot wijsheid in handeling leidt. Dit moge uit het volgende blijken, dat voor een deel ontleend is aan een „Universal Textbook for Religion and Morals".

Haar grondslag is: de Eenheid van al wat leeft, en de algemeene broederschap is het onvermijdelijk uitvloeisel ervan. Hieruit volgt weer, dat wat één lid dezer broederschap schaadt, op het geheel terugslaat, terwijl geluk, geschonken aan één, het geheel ten goede komt. Wij moeten dus streven naar het verspreiden van vreugde, geluk om ons heen. Niet door het najagen van die dingen, welke onze begeerten prikkelen en slechts een tijdelijk genot geven, terwijl ze ons in botsing brengen met de begeerten van anderen, doch door het leeren beheerschen van onze begeerten, wat vaak pijnlijk is, doch bij overwinning een vrede geeft, die diep en duurzaam is.

En om hiertoe te kunnen geraken is inzicht noodig in de „Wetenschap van het Gedrag", in de zedelijke wetten, die ontdekt en bewezen kunnen worden en welke een systeem vormen van onderling met elkaar in verband staande grondslagen voor handeling, die tot het geluk en het welzijn van individu en ras leiden. Dit inzicht leert ons de voorwaarden kennen van harmonische samenwerking tusschen personen, groepen van personen en hun verschillende omgevingen „Slechts door het kennen van, en het gehoorzamen aan deze Wetten kunnen de menschen gezond en gelukkig zijn, kunnen ze in vrede en welvaart met elkaar leven; waar ze niet gekend, of wel, niet gevolgd worden, ontstaat onvermijdelijk wrijving met als gevolg verwarring en smart; want de Natuur heeft even vaste wetten in de gedachten — en in de zedelijke wereld, als in de stoffelijke en alleen door kennis van die wetten en gehoorzaamheid eraan kan harmonie, gezondheid en geluk verzekerd worden".

Hoe kunnen we die Wetten leeren kennen? In de eerste plaats door Godsdienst en Wetenschap. Wijzen en andere leiders der menschheid hebben zekere wetten neergeschreven, welke zij zagen in de natuur der dingen en ze hebben deze wetten met gezag verkondigd. Gelijk alle andere Natuurwetten kunnen ze geverifiëerd worden door de Rede, wanneer die niet door zelfzucht en begeerte beneveld wordt. De grondwetten, dus die, welke van algemeene toepassing zijn, worden in de Heilige schriften van alle Wereldgodsdiensten gevonden. In de tweede plaats komt onze intuitie, ons geweten ons ter hulp, wat individueel van zeer groote waarde is, doch geen bewijskracht voor anderen heeft. En ten derde kan het inzicht verscherpt worden door steeds te denken aan het streven van den Utilitariër, die „het meeste voordeel voor het grootste aantal" wenscht.

De tijd is gekomen, dat iedereen moet inzien, hoe het geluk der menschheid ligt in de richting der Eenheid (denk hierbij aan het ideaal van den Volkenbond), en dat alles wat medewerkt tot het scheppen van harmonische verhoudingen *Goed* is, en alles wat verdeeldheid en scheiding brengt *Kwaad*.

Deze erkenning zou ons hier in Indië, al brengen tot een krachtiger streven naar „Associatie van Oost en West" tot het trachten

te overwinnen van vooroordeelen, tot het zoeken naar al wat de rassen hier verbindt, tot één maakt, en het strijden tegen al wat de verschillen versterkt, alles beheerscht door de steeds in ons bewustzijn levendig gehouden grondwaarheid van: „de Eenheid van al wat leeft".

Wat is de drijfkracht, die ons tot handelen dwingt, waarin zich de richting van ons zedelijk streven openbaart? Dit zijn onze aandoeningen, onze emotie's. (Dit laatste woord, hoewel van vreemden oorsprong is me lief, wijl het niet alleen het „aangedaan" worden uitdrukt, doch meer het daardoor in beweging raken). Deze emotie uit zich als begeerte in het lagere aanzicht, ontstaan door objecten die aantrekken of afstooten, en als wil, gericht door de rede, in het hoogere aanzicht. Nu kunnen alle emotie's onder twee hoofden gerangschikt worden en wel onder die, welke naar eenmaking dwingen en die, welke tot afscheiding, verwijdering leiden. Uit de eerste groeien de deugden, uit de laatste de ondeugden. Als in een maatschappij de emotie's die eenheid bewerken overheerschen, dan zal ze groeien en welvarend zijn, zijn de andere daarentegen het meest voorkomend en het sterkst, dan zal ze langzamerhand ontaarden en ondergaan. Vandaar het overwegend belang voor elke maatschappij groot of klein, om in haar jeugdige, toekomstige leden met zorg de deugden aan te kweeken, welke in de eenmaking wortelen.

Hier ligt de rechtvaardiging van het streven naar het opwekken van vereenigingsleven onder de jongeren, het aankweeken van de geest van saamhoorigheid in allerlei clubs, het invoeren van Burgerkunde als leervak op de leerplans van scholen.

Wijl emotie's tot handeling kunnen en moeten voeren en wij, menschen, dagelijks aan tal van emotie's van verschillenden aard en verschillende sterkte onderhevig zijn, ligt het voor de hand, dat onze handelingen ook velerlei zullen zijn en vaak het kenmerk dragen van tegenstrijdigheid. Hoe verder wij ontwikkelen, hoe meer invloed we zullen uitoefenen op onze emotie's en ook op onze daden („Bezint eer gij begint").

Voor sommige emotie's zullen we langzamerhand „immuun" worden door ze te vermijden en onze aandacht op iets anders te richten, zoodra we ze voelen opkomen, terwijl we andere zullen zoeken, zoodat ze een overheerschende rol in ons gemoedsleven gaan spelen. Welnu, tegen de haat-emotie's, d.w.z. die welke verwijdering, verdeeldheid tengevolge hebben, dienen we immuun te worden, terwijl de eenmakings-emotie's in kracht moeten toenemen en zoo sterk worden, dat ze bestendig onze daden beïnvloeden. Dan is de emotie tot deugd geworden en uit zich in weldadige handelingen ten aanzien van iedereen, die met ons in aanraking komt.

Niet uit het oog worde verloren, dat de daden, uit een deugd voorkomende, geregeld beheerscht moeten worden door een verlicht verstand, dat de eenheid van alles ziet. Evenals het vruchtbaarmakend water eener rivier door buiten de oevers te treden schade en verwoesting kan veroorzaken, zoo kan ook een deugd, die tot handelingen dwingt, welke niet door de rede beheerscht worden, kwaad doen. Zijn er niet vele liefdevolle, opofferende moeders met ondankbare, eigenzinnige, egoïste zoons?

Het kenmerkende, het karakter van ieder mensch is de som van zijn intellectueele en moreele eigenschappen. En wijl het karakter de meest invloedrijke factor in eens menschen leven is en zijn innerlijk geluk en uiterlijk welslagen er in zoo groote mate van afhangen, is aan de opbouw en steeds voortgaande vorming ervan een buitengewone waarde toe te kennen. Aan de intellectueele vorming wordt op onze scholen veel tijd en kracht besteed, doch de moreele eigenschappen krijgen zeer weinig aandacht. De hoofdoorzaak daarvan ligt hoogstwaarschijnlijk in de verwarring, die bij de meeste volwassenen van dezen tijd bestaat in hun denkbeelden omtrent de beste levenshouding, in hun gebrekkige kennis van de „Wetenschap van 't Gedrag" met het noodlottig gevolg van aanhoudend dwalen. Wie durft zijn kinderen leeren steeds onder alle omstandigheden „waar" te zijn? Een leugentje om bestwil, uit conventie, uit onnadenkendheid komt ons zelf zoo gemakkelijk over de lippen en lijkt zoo onschuldig, dat we er ons bijna dagelijks

aan schuldig maken, om van de ernstige gevallen maar niet te spreken. En hoe moeten we ons voelen, wanneer onze eigen leerlingen of kinderen er onze aandacht op vestigen, dat we zelf „onwaar" zijn? Hoe weinigen weten, dat door het onderling verband tusschen de grondwaarheden van bedoelde „Wetenschap van het Gedrag" het zeggen van de waarheid bijv. gebonden is aan zeer bepaalde voorwaarden. Deze zijn, 1ste 't door en door kennen van de zaak waar het om gaat, 2e de overtuiging hebben, dat het nuttig is, en 3de zelfbeheersching bezitten, die maakt, dat we ze op een manier kunnen zeggen welke niet kwetsend is. Bij het niet voldoen aan die voorwaarden is het beter te zwijgen.

Werd deze wet gevolgd dan zou er minder gepraat en geschreven worden, dus veel energie bespaard voor nuttige arbeid en — meer kalmte in ons leven komen. Een groote winst dus!

De „Wetenschap van het Gedrag" stelt hooger eischen aan ons dan alleen maar hare wetten te kennen. Ze wil als elke andere wetenschap ook toegepast worden, wijl ze anders waardeloos is. En de evolutiedrang (of hoe men deze onweerstaanbaar voortstuwende geestelijke kracht noemen wil) dwingt ons tot deze toepassing, tot het „onszelf ter hand nemen", tot het opstaan na elken val, het moedig voorwaarts gaan na elke struikeling; waarom zouden we dan aarzelen een dieper inzicht in deze merkwaardige wetenschap te veroveren en, door haar geleid, bewust den weg in te slaan, die zoo moeilijk lijkt, doch toch gevolgd moet worden? Waarom zouden we niet de voorkeur geven aan „te leven" boven „geleefd te worden"? Zeer zeker eischt het veel krachtsinspanning onophoudelijk toezicht op ons eigen doen en laten, doch „de vrucht is zoet en loont duizendvoudig den arbeid".

Dit moeitevol werken aan ons zelf ontslaat ons niet van de plicht om anderen, jongeren, het pad te wijzen en hen voor te lichten, over hen te waken. Integendeel dit is er een deel van, want „dienen" is een andere wet voor menschelijke vooruitgang. Eigen onvolmaaktheid in zedelijk kunnen is geen verontschuldiging voor het niet-helpen van anderen, die in het een of ander opzicht nog minder kunnen dan wij: een desa-goeroe is lang geen volslagen onderwijs-

kundige en toch met al zijn tekortkomingen een zeer nuttig lid onzer Inlandsche maatschappij als medebestrijder van het analphabetisme.

Daarom behoeven onze onderwijzers, die zich in zedelijk opzicht onvolmaakt mogen voelen, als trouwens ieder die eigen leven aan de „Wetenschap van het Gedrag" toetst, niet te schromen, hun leerlingen leiding te geven op den „rechten weg". Eigen tekortkomingen worden daarbij ook belicht en dit moge pijnlijk zijn in den beginne, doch samen-strijden, samen-werken zal het pijnlijke boven verwachting gauw wegnemen en een schoolgeest in het leven roepen, die in elke werkschool moet heerschen. De onderwijzer, die meent, dat zijn leerlingen in hem de alwetende moeten zien, is uit den tijd, behoort tot voorbijgegane generatie's; waarom zou hij dan willen, dat ze in hem de volmaakte mensch zien? (wat ze trouwens nu ook al niet doen). De zedelijke standaard worde hoog gehouden en door samen volhardend te streven naar steeds duidelijker zichtbaar wordend einddoel (een ideaal gemeenschapsleven in de school als voorbereiding voor dat in de volle maatschappij) zullen onderwijzers en leerlingen met vallen en opstaan hun naaste omgeving ten goede beïnvloeden, en zoo de geheele maatschappij mede helpen hervormen. Ik denk hierbij aan de „cock-pits" op de Philippijnen, waar Dr. Nieuwenhuis o.a. over schreef. Door den invloed van de school op het jongere geslacht staan ze op het punt van te verdwijnen. Geen jongere, die onderwijs genoot, zal hanengevechten willen bijwonen; hij schaamt er zich voor, dat de cockpits nog bestaan, vindt ze „bad". Is dit niet prachtig en bemoedigend voor wie nog aarzelt, aan opzettelijke zedelijke opvoeding der schooljeugd zijn kracht te geven? Hierdoor komt meer verdraagzaamheid, meer waardeering, meer leven het klasselokaal binnen en wordt de school een levend orgaan in de maatschappij, een krachtuitstralend geestelijk centrum.

Wij kennen allen vele „deugden", doch door gebrek aan systeem in al die begrippen valt ons het verkrijgen van een overzicht moeilijk. Toch zijn er eenige deellijnen gevonden, die een indeeling in groote groepen mogelijk maken en zoo het overzicht vergemakkelijken.

De eerste hoofdlijn loopt tusschen den mensch op zichzelf beschouwd, als een individu met zekere hoedanigheden, die zijn karakter vormen, en de mensch in betrekking tot zijn medemenschen, dus bij zijne aanraking met anderen.

Aan de eene groep zouden we den naam karakterdeugden *) kunnen geven, aan de andere die van maatschappelijke deugden. De karakterdeugden nu moet iedereen, man en vrouw, jongen en meisje, in de eerste plaats in zich opbouwen om de ware levenshouding te vinden en zoo zijn plichten tegenover anderen, van nature ontstaan door het geboren worden in een maatschappij, naar recht en billijkheid te kunnen vervullen. Dan wordt zijn leven een zegen voor hem zelf en voor anderen. Zij betreffen het individu zelf in de eerste plaats, en in de tweede plaats pas de samenleving, waarin ze zich dan als verschillende facetten van denzelfden edelsteen toonen. Neem bijvoorbeeld den grondslag van alle deugden: *Waarheid* (in gedachte, woord en daad). Zij toont zich in onze verschillende levensverhoudingen als Oprechtheid, Eerlijkheid, Rechtvaardigheid, Onpartijdigheid, Betrouwbaarheid. Als tweede zou ik willen noemen *Zelfbeheersching*. Zij is noodzakelijk, om het koortsachtig actieve leven van onze maatschappij te zuiveren van alle onreine elementen, zenuwoverspanning te voorkomen en alle kleinere krachten bewust in ééne richting te leiden. Deze zelfbeheersching moet in de eerste plaats zuivering van ons gedachtenleven ten doel hebben en zal dan vanzelf voeren tot beheersching van de tong, die slechts alleen ware, nuttige, noodige, gepaste, welwillende woorden zal mogen uiten. De beheersching van het lichaam met zijn zintuigen zal de reinheid bevorderen en krachtige gezondheid geven.

Als derde komt: *Opgewektheid*, voortvloeiende uit de innerlijke overtuiging, dat de menschheid, niettegenstaande al hare dwalingen en tekortkomingen, onweerstaanbaar tot het smaken van rein geluk wordt opgevoerd en dat ieder, die ernstig streeft naar het verkrijgen der vereischte deugden, die zich hoe 'anger hoe meer in zijn levenshouding met dit einddoel in overeenstemming brengt, dit geluk in eigen hart voelt ontwaken, hoe ook de uiterlijke omstandigheden voorloopig nog mogen zijn. Als vierde komt: *Kracht*, zoowel in

*). In een Engelsch werkje werden ze „selfregarding virtues" genoemd.

actief aanzicht als in het passieve van lijdzaamheid. Een eenvoudige, matige levenswijze en gepaste oefeningen in uithoudingsvermogen, het zich oefenen in onthouding van genietingen, om de begeerte-aard te leeren bedwingen, het leeren concentreeren van de geheele denkkracht op slechts dat wat men onder handen heeft, dit alles geeft kracht, maakt sterke karakters, leiders. Nu volgt *Onbevreesheid,* als vanzelf groeiend uit het toenemend bewustzijn van innerlijke kracht, tevens gevolg van het vertrouwen op de onweerstaanbare leiding der menschheid naar het einddoel van hare evolutie. „Zij heeft alle mannelijke deugden in haar gevolg, ziet de wereld met open, vriendelijke oogen aan, wint alle harten en trekt de bedeesden ter bescherming naar zich toe". Bij de nadering van gevaar wordt ze de moed, die het tegemoet gaat om het te bestrijden en te bedwingen. Als slot kunnen we nog noemen de *Liefdevolheid,* welke een mensch den vriend van elk schepsel doet zijn en 't hem onmogelijk maakt anderen letsel te doen; het kenmerk van de grootsten onder de Leeraren der menschheid.

Een ieder zal innerlijk overtuigd zijn, dat, zoo we onze jongeren tot het ernstig en volhardend streven naar genoemde deugden kunnen brengen, een belangrijke stap is gedaan in de richting van de zoo dringend noodige maatschappelijke verbetering. Doch ook hier vertoont zich een omstandigheid, waarmee ernstig rekening dient te worden gehouden. Evenals op onze scholen van middelbaar en hooger onderwijs de studeerenden in de eerste plaats hebben te leeren, hoe ze zelfstandig moeten studeeren, opdat ze zich in het latere leven ook verder in wetenschappelijke richting zullen kunnen ontwikkelen, zoo moeten we ook zoo vroeg mogelijk onze pupillen de methode leeren van „het werken aan zich zelf", aan den opbouw van het eigen karakter. De leeraar, de geheele omgeving, beïnvloedt deze karaktervorming, doch de kiemen liggen in het hart van den mensch zelf. De ontkieming en opgroei gaat van binnen uit, heeft zijn oorsprong in den eigen geestelijken aard, van buitenaf kan slechts leiding worden gegeven en beschermd worden. In een Engelsch tijdschrift las ik kort geleden nog een artikel, gewijd aan het streven eener naar ik meen Amerikaansche beweging, die een methode van karaktervorming publiceerde, die ook in andere landen

onder ernstige strevers naar zelfopvoeding niet onbekend is. In het kort is ze deze. Voor een bepaalden tijd (maand of week) kiest men ter speciale beoefening een zekere deugd uit. Elken ochtend, zoo spoedig mogelijk na het ontwaken, neemt men een kwartiertje, om rustig over die deugd na te denken en het sterke voornemen te vormen, ze gedurende den komenden dag te betrachten. Voorts neemt men bepaalde punten van den dag bijv., 's middags om 12 uur en 's avonds om 6 uur om zich dit voornemen te binnen te brengen. En dan komt 's avonds voor het ter ruste gaan het kwartiertje, waarin rustig wordt nagegaan, waar men in zijn voornemen gefaald heeft. In den regel valt het resultaat zeer tegen, wat niets anders bewijst, dan dat er zeer veel „werk aan den winkel" is en dus krachtig aangepakt moet worden. In geen geval mag dit ontmoedigen, wijl we toch door den zuren appel moeten bijten, of „door den rijstebrijberg heen moeten eten, voor we in luilekkerland komen." En brengt dit ons niet nader tot zelfkennis en — tot verdraagzaamheid ten aanzien van de fouten en tekortkomingen van anderen?

In Godsdienstige gezinnen treffen we nog steeds de gewoonte aan van op gezette tijden in de Heilige schrift te lezen en „in zich zelf in te keeren".

Welke methode zouden we nu op onze scholen kunnen volgen? Wel, op een schoolvergadering kan voor een heel jaar worden vastgesteld, welke deugd voor elke bepaalde periode de aandacht zal hebben. Dan beginnen we iederen ochtend met ze als doelstelling voor de leerlingen te plaatsen met een opwekkend woord. In de lagere klassen bijv. met een kort verhaaltje. Vijf tot tien minuten is voldoende, om den stoot te geven. Bij het zingen wordt zooveel mogelijk het lied gekozen, dat den gegeven stoot kan versterken; uit het leesboek de les gekozen, die in dezelfde richting gaat; bij het schoonschrijven een spreuk gegeven, die er ook weer aan herinnert. Dikwijls wordt er op gewezen, dat ieder slechts op zich zelf heeft te letten, om te voorkomen, dat een leerling wel de splinter in zijn buurmans oog ziet, doch niet de balk in zijn eigen. Een opwekkend woord mee naar huis kan ook heel goed werken.

Uit het bovenstaande blijkt ten duidelijkste, dat van de „leertijd" in de school geen noemenswaard deel aan het onderwijs in de

kennis en vaardigheidsvakken wordt onttrokken, dat er geen „preeken" worden gehouden, doch dat het onderwijs zooveel mogelijk dienstbaar wordt gemaakt aan de zedelijk vorming. Wat verandert, is de klassegeest, omdat bij alle arbeid die er gedaan wordt, ernaar wordt gestreefd een schoon geestelijk element in het bewustzijn te houden, waaraan de arbeid getoetst wordt.

Neem bijvoorbeeld een les in cijferen, terwijl de deugd van de maand is, Waarheid. Voor de leerlingen zich aan het cijferen zetten, herinnert de onderwijzer eraan, dat een juiste uitkomst „waar", een onjuiste „onwaar" is en dat ieder dus zijn uiterste best moet doen om „waar" te zijn. In plaats van het trachten naar „de meeste sommen goed", wordt de beoordeeling verlegd naar het „waar" zijn en staat een vlijtig leerling, die slechts drie becijferingen gemaakt heeft doch die alle juist zijn, niet noemenswaard ten achter bij iemand, die vlugger is en er bijv. vijf goed heeft en boven hem, die er zes maakte, doch slechts vier ervan goed. We hebben hierbij in het oog te houden, dat de langzame leerling bij meer oefening vanzelf vlugger zal worden, wijl het hier een techniek geldt, waarbij ieder de norm van voldoende vrij gemakkelijk kan bereiken. Doch het kenmerk van algeheele nauwkeurigheid geeft meer betrouwbaarheid aan den arbeid van den langzame, dan aan dien van den vluggen die van de zes sommen er twee fout had; zijn vier goede sommen wegen in dit verband niet op tegen de drie goede van den langzame.

Was de deugd der maand „Zelfbeheersching" dan zou de beoordeeling bij langzame leerlingen het aantal oplossingen, bij slordige de netheid van het werk, bij oppervlakkige de degelijkheid van den geleverden arbeid gelden en dus alweer niet op den voorgrond treden, wie „de meeste sommen goed" heeft.

Net als bij zoo vele zaken op het gebied van onderwijs, zal de opmerking bij het lezen van de bovenstaande voorbeelden niet uitblijven, dat een goed onderwijzer tegenwoordig ook al zoo doet en altijd gedaan heeft. En dit is waar. Een „goed onderwijzer" in dit verband is synoniem met „een hoogstaand mensch" en als zoodanig stelt hij vanzelf de ideeële waarden boven de gewone dagelijksche, zoodat zijn beoordeeling met andere maatstaven geschiedt dan die door den middelmaat worden aangelegd. Hieruit blijkt nog te duide-

lijker, dat onze schoolhervorming meer gezocht moet worden in verandering van den geest in school, dan in die van de leervakken en dat ze in de eerste plaats afhankelijk is van de geesteshouding van den onderwijzer. En juist door in moreelen zin van zijn school een werkschool te maken, waarin voortdurend hooge idealen van karaktervorming worden nagestreefd, zal hij tegelijk met de pupillen ook zich zelf opvoeden.

Weltevreden, 17 Januari 1923.

Gedachtenwisseling.

Boschwezen en bezuiniging.

Inleiding.

De critiek, waaraan het Boschwezen als staatsbedrijf en als overheidsorgaan sedert zijne ontwikkeling in wisselende mate heeft bloot gestaan, is onlangs aangevuld door den heer J. M. de Jonge in zijn onder bovenstaanden titel verschenen artikel in het Aprilnummer van Koloniale Studiën.

Het tijdstip voor een aanval op de veel beproefde richting van het Boschwezen is wel gunstig gekozen; allerwege is eene reactie merkbaar tegen overwegende Staatsinmenging, die steun vindt in de huidige malaise. Geen finesse wordt gespaard, om den buitenstaander uiteen te zetten, dat deze Dienst op den verkeerden weg is.

In dit vlot geschreven artikel brengt hij voorts een groote hoeveelheid materiaal bijeen, waarvan de draagwijdte evenwel door het overgroote deel zijner lezers wel nauwelijks kan worden overzien. Het bewijst hem echter den nuttigen dienst aan zijn vèr strekkende conclusies een schijn van degelijkheid en wetenschappelijkheid te geven, die nog aan suggestiviteit moet winnen, doordat hij ruim gebruik maakt van bekende klanken, die in verband met de tijdsomstandigheden, den nood der schatkist en de noodzakelijk geachte beperking van de staatstaak, worden gehoord. Zoo maakt het geheele betoog den indruk van geslotenheid, die de beantwoording bemoeilijkt, doordat de bewijsvoering op den voet moet worden gevolgd. Een methode, die de leesbaarheid der weerlegging niet verhoogt.

Ontleden wij de door hem aangevoerde cijfers juist, dan wordt voor het navolgende bewijs gezocht:

1. een minimale bezuiniging van het personeel van 40% is bereikbaar;
2. de personeelsuitbreiding houdt direct verband met de toename van de exploitatie in eigen beheer;
3. de exploitatie in eigen beheer van 's Lands djatibosschen is nadeeliger voor den Lande, dan die door tusschenkomst van aannemers, en is ook niet gemotiveerd door bevolkingsbelangen.

In hoeverre het bewijs is geleverd zal uit het volgende blijken. Om den lezer niet met te veel berekeningen te vermoeien en de aandacht van de hoofdzaken af te leiden, wordt de uitgewerkte bewijsvoering van wat tegen het betoog van den Heer De Jonge kan worden ingebracht, hierachter in bijlage A opgenomen.

Vooraf ga de opmerking, dat er in de beide gedeelten van zijn betoog, waarin de Heer De Jonge cijfermateriaal aanvoert voor zijn conclusies een opvallende tegenstelling bestaat tusschen de bewijskracht van dit materiaal en de vèr strekkende conclusies ten aanzien van den verkoop van hout in bekapten vorm. Hiertegen bestond bij den Heer De Jonge reeds een duidelijke vooringenomenheid, waarvoor hij in de cijfers verdediging heeft gezocht. Deze bestaan echter grootendeels uit berekeningen, waarin aan schattingen en veronderstellingen een groote plaats moest worden ingeruimd. Zoo groot zelfs, dat geringe wijzigingen of verschuivingen in den subjectieven opzet de uitkomsten dermate kunnen wijzigen, dat het daarop gebaseerde kaartenhuis zijner conclusies ineenvalt. Zelfs al ware de meerdere rentabiliteit van verkoop op stam op zich zelf reeds een afdoend argument om van exploitatie in eigen beheer ten spoedigste af te zien, dan zou in elk geval dit grootere voordeel voor den fiscus heel wat meer moeten bedragen dan de — in verband met den omvang van het geheele bedrijf gezien — weinige millioenen, die de Heer De Jonge voor de door hem behandelde periode, en dan nog ten onrechte, becijfert. Omzettingen in de bedrijfspolitiek, als door den Heer De Jonge worden bepleit, brengen op zich zelve reeds aanzienlijke nadeelen mede, die moeilijk in cijfers zijn uit te drukken, maar daarom niet minder reëel zijn.

Zonderling doet dan ook de gedachtebepaling aan, dat eene personeelsbesparing van 40% minimaal bereikbaar zoude zijn; zij is niet afgeleid uit de aangevoerde argumenten, noch geput uit genoemde bronnen en cijfers. Het bevreemdt, dat de heer De Jonge, leider van een groot bedrijf, ter wille van een vervorming van het beheer van een onderdeel van een omvangrijk bedrijf ('s Lands Boschbedrijf), kan besluiten tot een maatregel van zulk een ingrijpenden aard, die zooals voor de hand ligt een geheele desorganisatie tengevolge zou hebben.

Deze conclusie alleen reeds ontneemt alle vastheid aan schrijvers betoog en verraadt bovendien onvoldoende inzicht in den omvang der beheerstaak van den Dienst van het Boschwezen.

Over de mindere of meerdere voortreffelijkheid van het beheer kan alleen door hem een oordeel worden geveld, die zich vooraf heeft vergewist, omtrent de uitgestrektheid, de samenstelling en de gesteldheid der bosschen, den economischen toestand der streken,

waarin zij zijn gelegen, het doel, waarvoor zij worden in stand gehouden, en de staatkundige en algemeene belangen, welke gediend moeten worden; hij zou op de hoogte moeten zijn van hetgeen vroeger is verricht, en van het stadium van ontwikkeling van het geregeld beheer thans; hij zou moeten weten, in welke verhouding de inkomsten tot de uitgaven staan in alle onderdeelen, en of de genomen maatregelen doeltreffend zijn geweest en den oogst moeten bepalen in zijne juiste verhouding tot den bijgroei. Zonder een algemeen inzicht van den stand van zaken kunnen echter op bloote cijfers alleen geen houdbare stellingen worden gebouwd. Wie de uitkomsten van het geheele bedrijf beoordeelt naar het resultaat van een onderdeel daarvan, generaliseert en begaat fouten. Wie het onderdeel beschouwt door af te gaan op de totaal uitkomsten, begaat nog grootere onjuistheden.

Zoowel in het eene als in het andere is de Heer De Jonge vervallen. Uit de verhouding van inkomsten en uitgaven van het geheele bedrijf worden de personeelsuitgaven beoordeeld, terwijl naar de toename der exploitatie in eigen beheer van de djatibosschen de ontwikkeling van het geheele boschbedrijf wordt afgemeten.

De Personeelssterkte van den Dienst van het Boschwezen op Java en Madoera.

Tot rechtzetting van hetgeen schrijver onder beheer verstaat, een woord vooraf. Het beheer der bosschen omvat alle maatregelen, waardoor de grootst mogelijke voordeelen, directe, zoowel als indirecte, door de gemeenschap *duurzaam* genoten worden. Daartoe behoort de exploitatie; zij maakt er met cultuur, bescherming, inrichting en boschonderzoek slechts deel van uit, maar staat niet los en naast het beheer. Zeker is zij daarvan een voornaam onderdeel, en de uitvoering door aannemers van een enkel onderdeel der beheerstaak zal ongetwijfeld verlichting brengen aan het geheele beheerswerk, en eene besparing geven aan uitvoeringspersoneel, doch geen evenredige besparing van beheerspersoneel. Het tegendeel vol te willen houden is hetzelfde, als te beweren, dat de instelling der locale raden de plaatselijke bestuursambtenaren overbodig heeft gemaakt.

De gemaakte gevolgtrekking: „dus exploitatie door den mandoer, toezicht op den handel door den houtvester zelf" wordt daarom voor schrijvers rekening gelaten. Zij is tendentieus en versterkt zijn betoog niet. Reeds eerder werd door ondeskundigen de schijn gewekt, alsof het beheer van een exploitatie en het beheer van een administratieve eenheid soortgelijke zaken zijn.

Wel wordt door schrijver gewezen op een stijgende personeelssterkte, doch de toenemende intensiveering van het bedrijf, w.o. de inrichting van het djatiboschareaal, de vaststelling van wildhoutboschreserven, de bescherming van het domein, de verjongingen, de herbossching der bergen, de verhooging der productiviteit der wildhoutbosschen wordt zoo al niet veronachtzaamd, dan toch in wezen zeker niet voldoende beseft.

Uiterlijk spreekt deze intensiveering uit de toename der beheerseenheden.

	in 1903		in 1919
	25	boschdistricten	27
	4	houtvesterijen	51
totaal	29		78

waarvoor het volgende beheerspersoneel noodig was.

	In 1903	voor	in 1919
hooger technisch personeel	1	Leiding	1
	3	Inspectie op Java	7
	11	Boschinrichting	13
	—	Proefstation	10
	24	Beheer in engeren zin op Java	66
	—	Ambtenaar v. Handelszaken	1
	—	Vakkundige Railbaanbedrijf	1
		Buitenbezittingen:	
	—	Inspectie	1
	—	Beheer in engeren zin	13
totaal	39		113
lager technisch personeel	18	Boschinrichting	57
	—	Proefstation	7
	92	Beheer in engeren zin op Java	313
totaal	119		377
totaal bosch-politie personeel	482	Beheer op Java	1274

Van belang zijn voor onze beschouwing de personeelsopgaven voor het beheer op Java, welke verdeeld over boschdistricten en houtvesterijen de volgende procentische toename te zien geven.

	1903		1919		toename in %
Hooger technisch personeel.					
Boschdistricten	20	24	33	66	65
Houtvesterijen	4		33		725
Lager technisch personeel.					
Boschdistricten	84	92	163	313	95
Houtvesterijen	8		150		1800
Boschpolitiepersoneel.					
Boschdistricten	434		743		70
Houtvesterijen	48		531		1000

Aldus eene toename van personeel, en wel hoofdzakelijk in de houtvesterijen in direct verband met de uitbreiding daarvan, bedragende deze in procenten 1200%, en wanneer men de oppervlakte beschouwt, dan vindt men daarvoor

in 1903		in 1919
19857	H. A.	269073

dus eene toename ± 1250 % en let wel, gedurende een tijdvak van 16 jaar.

En indien men wil aannemen, dat de beheerstaak in die eenheden recht evenredig is aan de oppervlakte definitief ingericht bosch, dan toont de personeelstoename zelfs een normalen ontwikkelingsgang en kan uit hoofde daarvan, zelfs voor dit onderdeel van den Dienst van het Boschwezen alleen, laat staan voor den geheelen Dienst, aan een eisch tot personeelsinkrimping met 40% onmogelijk voldaan worden, tenzij de verkregen intensiveering weder worde prijsgegeven.

Het zou ons te ver voeren, om de beheersbemoeienissen, welke volgens schrijver voor eenige onderdeelen vermeerderd, constant gebleven, dan wel in belangrijke mate verminderd zijn, alle en uitvoerig na te gaan. Duidelijk spreekt uit het geheele betoog eene onderschatting der maatregelen op gebied van cultuur, dunning, bestandsverpleging en boschbescherming, voorts een miskenning van de verrichtingen der boschinrichting, van het beheer der wildhoutbosschen, en niet het minst van de behartiging der bevolkings-

belangen, zooals hieronder voor enkele punten en in het kort zal worden aangetoond.

Dat voor de beheersbemoeienis met de cultuurmaatregelen de gecultiveerde uitgestrektheden geen maatstaf kunnen vormen, wordt verklaard door het feit, dat in 1903 de cultures hoofdzakelijk bestonden uit jaarlijks te beplanten aaneengesloten uitgestrektheden van ± 60 H. A., terwijl in 1919 een zelfde cultuuruitgestrektheid over een viermaal grooter aantal cultures was verdeeld.

Dat ook de uitgaven geen maatstaf vormen, wordt duidelijk, indien men weet, dat in 1903 behalve geld, ook hout door de perceelen achtergelaten aan de plantcontractanten werd afgestaan.

Wat de dunningen betreft zij er op gewezen, dat er geen rekening is gehouden met de leeftijden der gedunde plantsoenen. Een dunning van een 5-jarig plantsoen kan toch in den regel wel aan een ervaren dunningsmandoer worden overgelaten; hoe ouder echter de bestanden zijn, hoe meer zorg de uitvoering der dunning van het lager en hooger technisch personeel vereischt.

Daarenboven zijn in het bedrag der uitgaven de bestede kosten voor opwerken in verband met het aangemaakte sortiment van zoo grooten invloed, dat ook hier weer de uitgaven alleen niet als vergelijkingscijfer mogen dienen. Eene betere, doch ook niet juiste maatstaf, zijn de financieele uitkomsten van de dunning. Deze bedroegen:

	in 1903	1919
opbrengst	ƒ 75.835.—	ƒ 402.940.—
uitgaven	„ 45.026.—	„ 189.577.—

Met de oppervlakte- en de stijgende houtopbrengstcijfers toonen zij echter wel eene toename van beteekenis dezer beheersbemoeienis

Een bewijs van de bovenbedoelde miskenning van de verrichtingen der boschinrichting is wel, dat onder het hoofd „Definitieve inrichting" vergelijkende cijfers worden gegeven van werkzaamheden, welke daarmede slechts zijdelings verband houden, terwijl over de inrichting der houtvesterijen geen woord wordt gerept. Ook de ontwikkeling van het beheer in de boschdistricten gedurende de laatste jaren, in het bijzonder van de schermbosschen, wordt geheel over het hoofd gezien, terwijl toch in het Maart-nummer van het boschbouwkundig tijdschrift Tectona de Inspecteur J. J. Duijfjes in zijn artikel onder den titel „Schermbosschen van Westelijk Java" helder deed uitkomen, hoe veel personeel het beheer dier bosschen eischt in verhouding tot de andere uitgaven en tot de inkomsten.

De exploitatie in eigen beheer is daar van weinig belang, zoodat ook daar geen toename daarvan als oorzaak voor personeelsvermeerdering kan worden aangevoerd.

Uit den hooger aangegeven staat van personeel blijkt voorts, dat de boschdistricten geen personeelsuitbreiding van belang hebben ondergaan, gelet namelijk op het tijdvak van 16 jaar, waarover de vergelijking is getrokken. Hoe is het dan mogelijk, — met den Heer De Jonge aannemende, dat de productiecijfers een juisten maatstaf vormen ter beoordeeling van de beslommeringen aan de beheerstaak verbonden — dat wij in de boschdistricten blijkens onderstaande cijfers een aanzienlijke toename van de exploitatie in eigen beheer waarnemen.

	in 1903 [1])	in 1913 [1])	toename in %
Productie eenheden	9894	79973	± 700
Hooger technisch personeel	20	32	„ 60
Lager technisch personeel	84	71	„ –15
Boschpolitie-pers. v/h beheer	434	601	„ 33

Aldus eene sterke toename van de exploitatie in eigen beheer, zonder noemenswaardige vermeerdering van het personeel.

Met deze cijfers voor oogen is moeilijk vol te houden, dat er een *innig* verband zoude bestaan tusschen de personeelsvermeerdering bij den Dienst van het Boschwezen en het entameeren der exploitatie in eigen beheer, en in het leveren van het bewijs van de noodige bezuiniging op het personeel op grond van de gegeven cijfers heeft de Heer De Jonge absoluut gefaald.

Een andere vraag is, of de uitkomsten van het bedrijf eene opvoering van de personeelssterkte, zooals de door hem genoemde jaren te zien geven, in alle gevallen wettigen, zoomede, of niet in enkele beheerseenheden door een te ver gaande bedrijfsintensiteit het daarmede beoogde doel is voorbij gestreefd, dan wel, of het personeel wel tot zijn uiterste capaciteit is belast en uiteraard dringt in deze tijden van tegenslag deze vraag zich op den voorgrond.

Dat als middel tot herstel wordt aanbevolen de verkoop op stam, is van de zijde van den Heer De Jonge begrijpelijk, maar daarom niet gemotiveerd. De financieele uitkomsten van het bedrijf, zooals nader uiteengezet, geven daartoe ook geen aanleiding. In dat opzicht heeft het Boschwezen afdoende blijken gegeven van hetgeen het financieel bereiken kan. Men zoeke beter naar arbeids-

1) jaren van laagste en hoogste productie.

besparing en -verdeeling, om te komen tot nivelleering van het personeel.

Deels in de beraamde vereenvoudiging der inrichting en de vorming van grootere beheerseenheden, deels in de jongste reorganisatie van den Dienst van het Boschwezen, ligt daarom de oplossing van het brandende vraagstuk. Dit wordt vooral duidelijk, als men bedenkt, dat in de toekomst, wanneer deze geheele reorganisatie zal zijn doorgevoerd, het beheer van al de djatibosschen op Java zal worden gevoerd door 34 beheershoutvesters, terwijl er slechts een achttal houtvesters in opleiding zullen zijn, zoodat dan de geheele staf van hooger technisch personeel voor al die bosschen uit 42 ambtenaren zal bestaan.

Het wachten is op uitvoering, maar: „Gutes Ding braucht Zeit."

Financieele resultaten.

Waar de Heer de Jonge dit hoofdstuk aanvangt met de mededeeling:

„dat het geen zin zoude hebben, om verkoop van den oogst op stam uit een oogpunt van bezuiniging op de Landsuitgaven te propageeren, wanneer niet *zoude vaststaan,* dat den Lande daardoor geene mindere opbrengst zelf zoude ten deel vallen," en hij daarna tot twee maal toe de Regeering in *gebreke stelt* wegens het z.i. niet leveren van het bewijs, dat exploitatie in eigen beheer voor den Lande voordeeliger is dan exploitatie door particulieren (pag. 191 alinea 3), en het niet oplossen van die kwestie door het doen nemen van vergelijkende proeven, (pag. 192 alinea 5) en hij bovendien den ambtenaren „gebrek aan inzicht (of erger dan dat)" *verwijt* (pag. 192 alinea 3), hebben we met groote belangstelling het uitsluitend op officieele gegevens gebaseerde betoog van af pagina 192 alinea 7 tot en met pagina 196 alinea 3, waarin de schrijver tracht een kleine bijdrage tot de oplossing van het vraagstuk: „Welke wijze van verzilvering biedt den Lande de meeste baten?" te leveren, gevolgd.

Na herhaaldelijk te hebben doen uitkomen welk een royaal-, welk een ruim standpunt ten opzichte van den dienst van het Boschwezen door hem wordt ingenomen, komt hij in laatstgenoemde alinea tot de slotsom, dat den Lande door verzilvering van bekapt product gedurende de jaren 1914/1919 een schade zou zijn toegebracht van *f* 7.17 per door hem ingevoerde productie-eenheid.

Het wekt verbazing, dat de geachte schrijver na *veel* rekenwerk, op grond van *ramingen,* welke door deels berekende-, deels *uit de lucht* gegrepen tientallen procenten tot *vermoedelijke* producten-opbrengsten worden omgerekend, tot een verschil van enkele

guldens komt per door hem — zonder eenig bewijs van deugdelijkheid — ingevoerde productie-eenheid, en daaruit een tot op centen nauwkeurig berekend nadeel van millioenen als JUIST voorrekent.

Aangezien door cijfers gestaafde beweringen slechts door narekenen zijn te controleeren en eventueel slechts door cijfers zijn te weerleggen, was het noodzakelijk het cijfermateriaal van den Heer de Jonge te verwerken.

In bijlage A zijn de bevindingen en beschouwingen uitvoerig neergelegd.

Resumeerend blijkt:

sub A. dat de door den Heer de Jonge berekende gemiddelde netto-opbrengst-cijfers voor product verzilverd in bekapten vorm en voor product verzilverd op stam NIET JUIST zijn, wijl:

1°. tengevolge van een foutieve aftrekking de door hem berekende netto-opbrengst per in bekapten vorm verzilverde eenheid ƒ 1.— TE LAAG is opgegeven, waardoor de schade, die den Lande zou zijn berokkend door verzilvering van het product in bekapten vorm, ƒ 1.003.342 — ruim één millioen! — TE HOOG werd berekend;

2°. de productie-kosten per door den dienst van het Boschwezen geproduceerde eenheid TE HOOG zijn berekend, wijl het door dien dienst voor eigen gebruik benutte product als verloren gegaan product werd in rekening gebracht;

3°. de opbrengst per eenheid bij verkoop op stam, indien wordt aangenomen, dat de dienst van het Boschwezen de pachtschatperceelen exploiteerde, TE HOOG is berekend, wijl het door dien dienst voor eigen gebruik benutte product als verloren gegaan product buiten beschouwing werd gelaten;

4°. de winst per door den dienst van het Boschwezen eventueel te produceeren eenheid op stam verzilverd product TE HOOG is berekend, aangezien de te verkrijgen producten-opbrengsten TE LAAG werden geraamd, omdat

a. abusievelijk aangenomen werd, dat 7½ % van de te *verwachten* opbrengst gelijk zou zijn aan 7½ % van de *getaxeerde* opbrengst, welke nota bene lager is dan de te verwachten opbrengst;

b. het procent, waarmede de taxatie door de opbrengst zou worden overschreden, gebaseerd werd op resultaten verkregen met perceelen, welke voor ongeveer de helft werden geëxploiteerd in een tijd, toen een tot meer houtverkapping leidende exploitatie-wijze werd gevolgd dan in het tijdvak 1914/1919;

5°. geen rekening werd gehouden met disconto, ofschoon het gaat om de vergelijking van over een zeker tijdperk *reeds ontvangen* bedragen met over eenzelfde tijdperk *bedongen*, doch pas *in de toekomst te ontvangen* sommen, waardoor de laatsten TE HOOG in rekening werden gebracht.

Uit het boven sub 1° en 2° aangevoerde blijkt, dat de netto opbrengst per in *bekapten* vorm verzilverde eenheid door den geachten schrijver TE KLEIN werd opgegeven, terwijl het sub 3°, 4° en 5° medegedeelde de oorzaak is van het TE HOOG opgeven van een bedrag voor de netto-opbrengst per *op stam* verzilverde productie-eenheid.

De op grond van zijne cijfers door den Heer de Jonge getrokken conclusie dat: verzilvering van product op stam voor den Lande voordeeliger is, dan verzilvering van product in bekapten vorm, is derhalve gebaseerd op beslist foutief berekende netto-opbrengstcijfers per eenheid. Blijkens onze berekeningen in bijlage A kon de vraag: „Welke wijze van verzilvering van product biedt den Lande de meeste baten?" reeds sub B van bijlage A in omgekeerden zin beantwoord worden.

Evenwel blijkt uit meergenoemde bijlage A

sub C dat door den Heer de Jonge met elkaar werden vergeleken netto-opbrengsten, welke betrekking hebben op ONGELIJKWAARDIGE PRODUCTEN, aangezien:

1°. bij de berekening der netto-opbrengsten van het in bekapten vorm verzilverd product de — die netto-opbrengsten VERLAGENDE — zuiverings-resultaten werden medegerekend, terwijl ze bij de berekening der netto-opbrengsten van het op stam verzilverd product buiten beschouwing bleven:

2°. vergeleken werden resultaten van de door exploitant-handelaren gewilde perceelen met de resultaten van de geheele exploitatie van den dienst van het Boschwezen, waaronder ook de NIET door exploitant-handelaren gewilde aankappen vallen, welke laatsten een VERLAGENDEN invloed hebben op de netto-opbrengsten van het in bekapten vorm verzilverd product;

3°. bij de berekening der opbrengst-cijfers voor het in bekapten vorm verzilverd product, bedragen in rekening moesten worden gebracht voor met gesloten beurs verhandeld product, welke *beneden* de marktwaarde waren.

Bovendien werd in meergenoemde bijlage A

sub D. opgemerkt en aangetoond, dat door het berekenen van bruto-inkomsten, productie-kosten en netto-opbrengsten per door schrijver aangenomen PRODUCTIE-EENHEID de uitkomsten werden VERTROEBELD en althans de netto-opbrengsten voor het in bekapten vorm verzilverd product werden VERLAAGD.

Ware de schrijver van het artikel Boschwezen en bezuiniging een outsider in Boschwezenzaken, slechts strijdende voor bezuiniging van den Lande, dan zouden wij hem dankbaar kunnen zijn voor de gelegenheid, welke hij geboden heeft om in het publiek aan te toonen, dat exploitatie in eigen beheer door den dienst van het Boschwezen in de jaren 1914/1919 voor den Lande voordeeliger is geweest, dan de ook door de Regeering gewenschte exploitatie door particulieren en zouden wij hem hoogstens kunnen toevoegen, dat hij „bij zijn leest" had moeten blijven.

Waar evenwel in de Locomotief van 20 April jl. in het 2de blad melding wordt gemaakt van een schrijven van den Heer Jhr. Ir. J. M. de Jonge, *Vertegenwoordiger* der Vereenigde Javasche Houthandel Maatschappijen, waarin deze mededeelde: „Ik toonde elders (Kol. Studiën April 1923) aan, dat de verkoop van den oogst op stam op zich zelf den Lande grootere baten brengt dan bij verkoop in bekapten vorm, dat daardoor grootere bezuiniging in de organisatie van den dienst van het Boschwezen zoude mogelijk worden en dat het algemeen belang zou worden gediend," daar meenen wij te mogen zeggen, dat zoo de geachte schrijver van het onderwerpelijk artikel „Boschwezen en bezuiniging" dit al niet schreef *in* bovengenoemde kwaliteit hij dit dan toch zeker *in verband* met die kwaliteit deed, zoodat hij dus wel degelijk bij zijn leest bleef, maar dan hadden wij ook mogen verwachten, dat hij als deskundige vele der fouten, die alle een VERLAGING van den netto-opbrengst van het bekapt verzilverd product en/of een VERHOOGING van de netto-opbrengst van het op stam verzilverd product ten gevolge hadden, niet had gemaakt.

De gedachte dringt zich dan ook helaas op, dat de Heer de Jonge onder het motto „op te willen komen voor het algemeen belang, op te willen komen voor de bezuiniging van de Landshuishouding" tracht de belangen te behartigen van de bevolkingsgroep „exploitant-handelaren", waartoe ook zijn Maatschappij behoort, en zulks doet na veel cijferwerk, onder het maken van fouten in cijfers en vergelijkingen, welke den buitenstaander ontgaan, en waardoor de meening post moet vatten, dat exploitatie in eigen beheer door den dienst van het Boschwezen (verzilvering in bekapten vorm) uit den booze is.

Wij hebben hier bovendien te doen met een bodembedrijf en daarbij gaat het er toch voornamelijk om, om den bodem zoo rendabel mogelijk te maken, om daaruit de grootst mogelijke voordeelen te behalen en niet om daaruit, zooals de Heer de Jonge wil, bij een geringer voordeel het hoogst marktwaardige product te verkrijgen. Dit geschiedt alleen als dit tevens het grootste voordeel oplevert. Bij de groote landbouw-cultures handelt men niet anders. Ik meen dan ook, dat wanneer een deel van het boschareaal op de eene, en een ander deel op een andere wijze wordt geëxploiteerd, voor de beoordeeling van de vraag, welke methode de meest rendabele is, de opbrengst per *vlakte-eenheid* de eenig juiste maatstaf is.

Hieronder is getracht deze opbrengsten verkregen door den leegkap door tusschenkomst van aannemers en door den leegkap in eigen beheer, te berekenen voor een reeks van jaren met zoo nauwkeurig mogelijke gebruikmaking

1. van dezelfde productie-eenheden, als door den Heer de Jonge gebruikt,
2. van zijne uitgaven- en inkomstenrekening, nader gespecificeerd in de bijlagen 6 en 7 en voor zoover noodig, ook van bijlage 5.

Aangezien de vóór 1915 leeggekapte vlakten niet uit de jaarverslagen van het Boschwezen blijken, kunnen de cijfers van 1914 niet benut worden. Ten einde evenwel de vergelijking over een groot aantal jaren en een groote uitgestrektheid te maken, werden de nog niet gepubliceerde cijfers over 1920 mede in beschouwing genomen.

Deze zijn voor de bijlagen 6 en 7 als volgt:

Overzicht van de uitgaven van het Boschwezen op Java en Madoera voor de winning van djatihout (geen dunningshout) in eigen beheer gedurende 1920.

(bijlage 6).

1.	*f*	1.710.—
2.	„	19.608.—
3a.	„	590.090.—
	„	169.475.—
	„	248.671.—
	„	79.689.—
3b.	„	748.377.—
	„	534.007.—
	„	112.351.—

4a.	„	120.755.—
4b.	„	455.383.—
5.	„	82.261.—
6.	„	236.874.—
7.	„	29.999.—
8.	„	P.M.
9.	„	39.836.—
10.	„	256.078.—
11.	„	P.M.
12.	„	P.M.
13.	„	579.464.—
14.	„	91.784.—
15.	„	99.708.—
16.	„	37.663.—
17.	„	351.100.—
	Totaal	f 4.884.883.—
18		3.062.—
	blijft totaal	f 4.881.821.—
Aantal geproduceerde eenheden		209.553.—
Eigen gebruik boschwezen en tekorten		13.585.—
Productie aan betalende eenheden		185.968.—
Productieprijs per betalende eenheid		f 26.26.—

Overzicht van de inkomsten van het Boschwezen op Java en Madoera uit de vervreemding van djatihout (geen dunningshout), in eigen beheer gekapt, gedurende het jaar 1920.

(bijlage 7).

1.	f	6.852.576.—
2.	„	1.199.129.—
3.	„	1.471.086.—
4.	„	4.745.721.—
5a.	„	1.340.182.—
5b.	„	11.529.—
6.	„	168.501.—
7.	„	21.376.—
8.	„	7.838.—
9.	„	—.—
Totaal der ink.	f	15.817.938.—

Aantal vervreemde eenheden		154.626.—
Opbrengst per vervreemde eenheid	*f*	102.29.—
Productieprijs per betalende eenheid	„	26.26.—
Winst per eenheid	*f*	76.03.—

Het voordeel, dat de vóór 1915 aangevangen aankappen worden verwaarloosd, weegt niet op tegen het nadeel (ten opzichte van de exploitatie in eigen beheer), dat de volle kapvlakte van 1920, die op zich zelf reeds veel grooter is, dan die in voorafgaande jaren, en waarvan een deel eerst later is beëindigd, in rekening is gebracht.

Voor een juiste waardeering der cijfers is de boschgesteldheid een belangrijke factor, die echter helaas door gebrek aan gegevens niet in rekening kan worden gebracht.

Er is echter geen enkele aanleiding, om aan te nemen, dat de aankappen der houtvesterijen, die hoofdzakelijk in de boschklasse: „bijgroei-arm" worden gelegd, van betere gesteldheid zijn, dan de aanbestede perceelen; integendeel, terwijl in het algemeen, zooals boven reeds gezegd, de bosschen van minder goede hoedanigheid in de boschdistricten niet worden aanbesteed, doch in eigen beheer gekapt.

Uit staat Bijl. D. blijkt de opbrengst per vlakte-eenheid.

Deze tabel heeft waarde in meer dan één opzicht. Voor de jaren 1915 tot en met 1919 leert zij, dat in 4 van de 5 jaren het grootere of kleinere voordeel was aan den kant van den aankap in eigen beheer. Gemiddeld bedroeg dit gunstig verschil bij een particuliere kapvlakte van 9760 H. A. *f* 273.— per H. A. over die periode. Voor 1920, het jaar der hooge houtprijzen, schiet het cijfer van de winst per H. A. bij eigen aankap omhoog, terwijl dat van de ontvangen pachtschat juist laag is. Het voordeelig verschil bedraagt dan ook *f* 3117.— per H. A. en vertegenwoordigt in dit eene jaar een waarde van *f* 4.105.089.— bij een particuliere kapvlakte van 1317. H. A. Ware de exploitatie in eigen beheer door parlieren aankap vervangen, het nadeel zou in dat eene jaar *f* 7.141.047.— hebben bedragen. Een cijfer, aanmerkelijk hooger dan het *geheele* door den Heer De Jonge onjuist over de *jaren 1914/1919* berekende verschil, waarop zijn artikel is gebouwd!

Overtuigend blijkt in welke mate de Staat door den eigen aankap, waarvan de voordeelen de markt onmiddellijk volgen, profijt heeft kunnen trekken van de tijdelijke groote prijsstijging van het product.

Technische en oeconomische bezwaren tegen den verkoop van den Djatioogst op stam.

Zoolang de financieele uitkomsten alleen reeds klaar en duidelijk de nadeelen van den verkoop op stam aangeven, behoeven andere bezwaren daar eigenlijk niet tegen te worden aangevoerd. Zij mogen daarom hier slechts terloops en volledigheidshalve worden aangehaald, omdat ook daaromtrent de Heer de Jonge een oordeel meent te mogen uitspreken.

De exploitatie dient te berusten op de uitgestrektheid der bosschen in verband met hunne gesteldheid en hun bijgroei. Om dus de exploitatie zoo hoog mogelijk te kunnen opvoeren zonder de duurzaamheid in gevaar te brengen, moet zij zóó worden geregeld, dat de sterkst groeiende bosschen het langst worden gespaard, de bijgroei-arme bosschen het eerst worden opgeruimd. Dit eenige juiste systeem voert dus tot een kap van bosschen op het oogenblik, dat de tijd daarvoor gekomen is, tot een zgn. „Bestandswirthschaft", in sommige opzichten zelfs tot een „Baumwirthschaft", wanneer gedacht wordt aan de verjongingskappen en uitkap van stammen.

Uitvoering van dit systeem is niet mogelijk zonder voorafgaande indeeling in vakken en subvakken en nauwkeurige beschrijving der bosschen. Hoe meer de gesteldheid der bosschen uiteenloopt, en hoe meer de terreinsformatie afwisselt, hoe grootere bestandsverschillen zich op eenzelfde oppervlakte zullen voordoen. De djati-natuurbosschen zijn nu eenmaal alle in meerdere of mindere mate gehavend door vroegere ongeregelde aankappen, zoodat groote samenhangende complexen werkelijk kapbare bosschen nagenoeg ontbreken.

De natuurlijke verspreiding dezer complexen heeft dus noodzakelijk een decentralisatie van den kap tengevolge.

Lijnrecht hiertegenover staat de concentratie van den kap, het systeem, waarop de particuliere exploitatie berust, dat bestaat uit den verkoop van stammen *en gros*, oud en jong, rijp en groen door elkaar.

Zulk een systeem, dat het exploiteeren van niet kapbare en in verband daarmede het niet-exploiteeren van wel kapbare bosschen met zich brengt, past niet meer in een geregeld bedrijf, zooals het djatibedrijf op Java langzamerhand is geworden. Het kan slechts nog reden van bestaan hebben in de extensief beheerde gebieden, met ongeregelde toestanden als b.v. de Buitengewesten te zien geven, en daar waar een geringere waarde van het product lagere grenzen aan de intensiteit van het beheer stelt.

Kan de particulier zijn bedrijf richten naar de bedrijfsplannen der houtvesterijen, b.v. met voordeel zes aankappen elk van 10 hectaren verspreid over eene uitgestrektheid van circa 5000 hectaren, entameeren, in de plaats van een aaneengesloten complex van 60 hectaren, zoo is tegen den verkoop op stam een der principieele bezwaren opgeheven. Nu laten jaarverslagen der particuliere maatschappijen geen inzicht toe in hunne bedrijven; dat zij echter zijn ingericht op de exploitatie van groote complexen is zonder twijfel. Teekenend daarvoor is wel de opmerking in de nota van toelichting in het voorloopig bedrijfsplan van het boschdistrict Kedewan over de jaren 1902 t/m 1911: „waar het *zonder groote offers* mogelijk was, is voldaan aan het verlangen der Regeering om tegemoet te komen aan den wensch van een tweetal houtaankap-maatschappijen om de perceelsoppervlakte en den contractsduur zoo groot te nemen, als met 's Landsbelang vereenigbaar is te achten." (Perceelen van 600 — 800 hectaren waren toen geen zeldzaamheid).

Tot zoover het hoofdbezwaar tegen de particuliere exploitatie uit een boschtechnisch oogpunt. Op een systeem, dat leidt tot achteruitgang van de jaarlijksche quantiteits- en qualiteitsbijgroei, en dus tot vermindering van den houtvoorraad, kan geen behoorlijke bedrijfsregeling rusten.

Andere technische bezwaren houden hiermede verband:

a. dat praktisch gesproken geen verjongingsaankappen noch zgn. verbeteringsaankappen meer mogelijk zijn bij den verkoop op stam.

Enkele exploitanten vereenzelvigen wel eens den kap met den handel, met hetzelfde recht zou de cultuur en de kap één genoemd kunnen worden. Het verband tusschen den kap en de latere verjonging is toch van dien aard, dat het beheer dier onderdeelen moeilijk in verschillende handen kan worden gegeven.

b. het gevaar voor calamiteiten van het bosch in zijne ontwikkelingsperioden, is grooter bij groote aaneengesloten complexen van denzelfden leeftijd, dan voor kleine verspreide bestanden; de verpleging eischt dus meerdere zorg en kosten.

c. dat het weer aanplanten van leeggekapte terreinen van middelmatige uitgestrektheid veel voor heeft boven dat van groote moeilijk overzienbare vlakten, wordt terloops opgemerkt.

Beter nog laten de gevolgen van dit stelsel zich zien in de cultuurresultaten. Men zie slechts de groote cultuur-complexen Gedangan (Semarang), Semanggi (Rembang) en vele andere, die duidelijk de gevolgen van den particulieren kap demonstreeren;

zij alleen al geven genoeg redenen om het verouderde systeem zoo spoedig mogelijk los te laten.

Deze bezwaren zijn theoretisch niet gezocht, men werke zich slechts in de bedrijfstechniek in en overtuige zich op het terrein. Alsdan zal ongetwijfeld blijken, dat de oplossing — zelfs bij wederzijdschen goeden wil — niet zoo voor de hand liggend is, als de Heer de Jonge meent en dat deze alleen bereikt kan worden met groote offers, waarvoor geen compensatie in vermindering van het beheerspersoneel te vinden zal zijn.

Hoe wil trouwens het exploitatie-personeel geheel uitgeschakeld worden, wanneer een deel van dit bedrijfsonderdeel, en wel, zoover betreft de dunningen en nevenaankappen, die met het ouder worden der cultuurbosschen aan omvang en belangrijkheid toenemen, tot de beheerstaak blijft behooren.

Dat van het concentreeren der exploitatie bijna altijd opeenhooping van, van heinde en ver bijeengehaald volk het geval is, moet als een nadeel van meer boscheconomischen aard dan van technischen aard worden beschouwd. Het behoeft geen betoog, dat het gewenschter is de bewoners der omstreken voor de boschwerkzaamheden te bezigen dan vreemd volk, opdat zij in de eerste plaats eene vergoeding moge vinden voor de enkele nadeelen en onaangenaamheden, die hun door het geregelde boschbeheer worden berokkend.

Hieraan kunnen andere economische belangen worden toegevoegd uit een oogpunt, waarvan de exploitatie niet aan de Staatsbemoeienis kan worden onttrokken.

In de eerste plaats de plaatselijke houtvoorziening.

Hout is thans verkrijgbaar overal en voor iedereen. Omdat de handel in deze voorziening te kort is geschoten, heeft het Boschwezen zich daadwerkelijk moeten bemoeien met eene distributie van het hout *en gros* en *en detail*. Het heeft een kleinhandel in het leven geroepen, niet echter op kunstmatige wijze, zooals de Heer de Jonge meent door beschermende maatregelen, doch op natuurlijke wijze door uitvoering te geven aan het in de comptabiliteitswet neergelegde beginsel: openbare verkoop van landsproducten regel, onderhandsche verkoop uitzondering. Ondanks de bevoorrechte positie van den groothandel tengevolge van den verleenden steun in den vorm van onderhandsche afstanden van hout op stam, van bekapt hout, verkoop van groote kavelingen, stapelplaatsleveringen, heeft zich op Java een middensoort- en kleinhandel ontwikkeld, die de gemeenschap wellicht meer diensten bewijst dan de kapitaalkrachtige groothandel. Het is daarom onjuist te beweren, dat het Boschwezen zich opwerpt als beschermer van den klein-

handel. Wie onbevangen de Indische boschgeschiedenis bestudeert, zal het moeten opvallen, dat juist altijd de groothandel steun heeft gevraagd en verkregen.

Verder moge kortheidshalve worden gewezen op de overheidszorg inzake brandhoutvoorziening tijdens de oorlogsjaren, op de genomen maatregelen in verband met de pestbestrijding, de bevordering van den afzet van het wildhout uit de bergbosschen, de verstrekking van hout aan locale werken, verkoop van hout voor bijzondere doeleiden (krommers en knieën aan de scheepsbouwers) en niet het minst de voortdurende zorg om den kleinen man aan het benoodigde hout te helpen. Het is niet aan te nemen, dat deze belangen op behoorlijke wijze kunnen worden gediend, wanneer dit onderdeel van het bedrijf en beheerstaak geheel uit handen wordt gegeven en de exploitatie geschiedt door particuliere aannemers.

Zelfs de Heer de Jonge vertrouwt zoo weinig op de doeltreffendheid van het particulier initiatief, dat hij op bladz. 27 van zijn artikel verklaart het noodig te vinden: „den exploitant te verplichten zekere sortimenten in bepaalde kwanta op bepaalde plaatsen ten verkoop aan te bieden, uitsluitend ten behoeve van de Inlandsche bevolking." Waarom zou deze maatregel, deze „staatsinmenging" noodig zijn, indien de afzet aan deze koopers even voordeelig ware als die, welke thans door den particulier wordt verzorgd ten behoeve van een koopkrachtiger publiek?

In hoevere de bovenopgenoemde bezwaren zoo overwegend zijn, dat reeds daarom alleen een exploitatiesysteem als door den Heer de Jonge wordt voorgestaan, veroordeeld moet worden, lijkt in verband met de financieele uitkomsten onnoodig nader na te gaan.

Uit de voorgaande uiteenzetting, die zich tot de hoofdzaken heeft moeten beperken, omdat het mij door gebrek aan tijd niet mogelijk was op alle door den Heer de Jonge aangevoerde onderwerpen in te gaan, en waarom ook een dankbaar gebruik is gemaakt van de hulp van de boschwezen- ambtenaren F. Blok en C. H. P. van Diggelen, blijkt, dat de dienst van het boschwezen er roem op mag dragen per H. A. en per eenheid de hoogste geldswaarde te behalen bij verzilvering in bekapten vorm.

En ten slotte nog een woord over het algemeen belang!

De Heer de Jonge wil in dit gedeelte van zijn artikel teveel bewijzen en bewijst daardoor niets. Ten aanzien van de aankap- en prijspolitiek betoogt hij te zelfder tijd, dat de particuliere handelaar-exploitant èn gelijkmatiger kap èn gelijkmatiger prijzen zou hebben bewerkstelligd dan door den Staat in de afgeloopen jaren is geschied. Bij de eigenaardigheden van de houtmarkt, waarbij een

in weinige handen geconcentreerd aanbod van een volumineus- en in zeer groot aantal afmetingen en kwaliteiten verdeeld product tegenover een veel bewegelijker en door velen uitgeoefende vraag staat, is inderdaad bewuste beinvloeding van de markt van de zijde van den producent-verkooper zeer goed mogelijk. Het heeft hieraan dan ook allerminst ontbroken en de aanvallen, die de Heer de Jonge deswege op het Boschwezen richt, meen ik in het algemeen met een verwijzing naar de daaromtrent gedane mededeelingen in de verschenen jaarverslagen te kunnen afwijzen.

Echter van tweëen een. Of de producent stelt zich ten doel den aankap zoo gelijkmatig mogelijk te doen verloopen, óf hij streeft er naar de prijzen zoo gering mogelijke schommelingen te doen ondergaan. In het eerste geval zal hij in tijden van toenemende vraag de prijzen zien stijgen, in tijden van slapte echter de prijzen moeten doen dalen. Deed hij dit niet, dan zou er eerst houtgebrek, daarna groote overvloed ontstaan. Neemt de producent echter de prijzen tot zijn uitgangspunt, dan kan hij temperend werken door den kap afwisselend sterk uit te breiden en in te krimpen. Beide tezelfder tijd te stabiliseeren zou beteekenen een zeer groote schommeling in de houtvoorraden, die vastlegging van aanzienlijke kapitalen zou vorderen.

Wil de Heer de Jonge in gemoede doen gelooven, dat deze laatste en duurste vorm van houtpolitiek het streven der particulieren zou zijn? Van een bedrijf, waarvan hij zelve zegt: „dat door normale overwegingen van winstbejag wordt geleid en niet de onuitputtelijke (!) Staatskas achter zich heeft."? De grootere soepelheid, die de Heer de Jonge prijst in het particulier bedrijf, zou integendeel scherp worden benut ten bate van het particuliere belang der exploitanten. En nu is te dien opzichte tweeërlei mogelijk. Of er woedt onder hen een sterke concurrentie. Dan zal elke schommeling in den stand van de houtmarkt worden beantwoord met wijzigingen in den kap zoowel als in de prijzen, ten einde in den financieelen strijd de zwakkere mededingers onder den voet te loopen. Of wel de exploitanten vinden elkaar en gaan, als in zooveel bedrijven het geval is, een onderling accoord aan, waarbij de oploopende markt tot het uiterste wordt gevolgd en een dalende zooveel mogelijk wordt geremd. Iedere kenner van het economisch leven zal van beide methoden van zakenpolitiek voorbeelden kunnen aanwijzen. Op de houtmarkt ware, indien de productie geheel aan particulieren in handen zou worden gegeven, vermoedelijk een gang van zaken te verwachten, die eerst een tijdperk van verscherpte concurrentie te zien zou geven, dat later onvermijdelijk zou uitloopen op een aaneensluiting der sterksten, der overgeblevenen, en ten nadeele van de consumenten.

De verwijten, die de Heer de Jonge tot het Boschwezen richt over de hooghouding van de houtprijzen, doen zonderling aan. Het boschwezen heeft hiermede inderdaad immers voor oogen gehad het steunen van de vele handelaren, die met groote en duur gekochte voorraden zaten, toen de ommekeer in de markt intrad. Indien de Heer de Jonge hiertegen bezwaren heeft, bewijst hij slechts hoe weinig solidair de belangen der verschillende particuliere handelaren zijn. En tevens, welk een groote rol bijzondere of groepsbelangen uitteraard spelen bij de beoordeeling van de gevolgde prijspolitiek. Het voortdurende beroep op het algemeen belang kan hem daarbij weinig baten. Moeilijker zou het hem vallen aan te toonen, dat hier te lande dit algemeene belang, of het belang der groote massa van kleine afnemers in het bijzonder, zou zijn gebaat bij een toestand, waarbij een klein aantal op „normaal winstbejag" uit zijnde handelaren in werkelijkheid de markt zouden beheerschen. Voorshands vertrouw ik, dat er weinigen het met hem eens zullen zijn, indien hij bij een keus tusschen een bewust overwicht van den Staat dan wel van een groepje samenwerkende particulieren, de laatsten de voorkeur geeft, nog wel onder een beroep op het algemeen belang!

W. A. VAN ASBECK.
(Hoofdinspecteur van het Boschwezen).

Buitenzorg, 7 Juni 1923.

Bijlage. A.

Eenige cijfers en beschouwingen naar aanleiding van de beantwoording door den Heer de Jonge van de vraag: „Welke wijze van verzilvering biedt den Lande de meeste baten?" in het Artikel „Boschwezen en Bezuiniging" in Koloniale Studiën No. 2, 7de jaargang. April 1923.

Inleiding.

Ten einde de vraag: „Welke wijze van verzilvering biedt den Lande de meeste baten?" te beantwoorden, vergelijkt de Heer J. M. de Jonge de geldopbrengst der in de jaren 1914 t/m 1919 uitgegeven pachtschatperceelen met door hem, op grond van officieele gegevens uit de jaarverslagen van den dienst van het Boschwezen, berekende netto-inkomsten, door

genoemden dienst op Java en Madoera door winning van djatihout (zonder dunningshout) in eigen beheer gedurende hetzelfde tijdvak verkregen.

Hij komt dan tot het resultaat, dat gedurende genoemde jaren door verzilvering van den oogst in bekapten vorm den Lande een schade zou zijn toegebracht van ƒ 7.193.962,14, en zulks op grond van de onderstelling dat het Boschwezen zijn eigen ramingen voor leegkap met 37,5 % zoude overschrijden, en dat de exploitatie in eigen beheer onder leiding van den mandoer geschiedt (pag. 196 al. 3).[1])

De schrijver verdient een woord van hulde voor de moeite, welke hij zich getroost heeft, om uit genoemde jaarverslagen de cijfers, welke zijns inziens voor beheer gelden, te scheiden van die. welke naar zijne meening betrekking hebben op winning en verkoop van djatihout (uitgezonderd dunningsproducten).

Wel zou het mogelijk zijn daarin eenige wijzigingen en verbeteringen aan te brengen, maar waar zij slechts van ondergeschikt belang zouden zijn, moet erkend worden, dat de Heer de Jonge niet alleen in het algemeen geslaagd is, om een overzicht te geven van de uitgaven en de inkomsten, welke betrekking hebben op winning en vervreemding van djatihout door het Boschwezen op Java en Madoera gedurende de jaren 1914 t/m 1919, doch zelfs kunnen de uit de jaarverslagcijfers berekende, *totalen* voor uitgaven en inkomsten (gegeven in de bijlagen 6 en 7 van de verhandeling) zonder bezwaar gebruikt worden bij de onzerzijds noodzakelijke behandeling van de door schrijver gestelde vraag.

A. Zijn de door den Heer de Jonge berekende gemiddelde netto-opbrengstcijfers voor product verzilverd in bekapten vorm en voor product verzilverd op stam juist?

Blijkens de op pagina's 193 en 213 gestelde noten wordt overal, waar in het opstel van den Heer de Jonge sprake is van productie-eenheden, bedoeld de som van geproduceerde M^3 timmerhout en brandhout, het laatste herleid tot M^3 door deeling van het aantal S. M. door den factor 15. Waar dus in de volgende regelen sprake is van productie-eenheden, wordt de productie-eenheid van den schrijver van het artikel „Boschwezen en bezuiniging" bedoeld.

Ten einde te berekenen, wat door den dienst van het Boschwezen door verzilvering in bekapten vorm van djatihout per productie-eenheid werd gewonnen, wordt de opbrengst per in een zeker tijdsverloop vervreemde eenheid verminderd met den productieprijs per betalende eenheid over datzelfde tijdsverloop.

---

[1]) Verwezen wordt naar de pagina's in aflevering No. 2 van den 7en jaargang van het tijdschrift Koloniale Studiën; de overeenkomstige pagina's van den overdruk dragen een 182 lager cijfer.

1. De Heer de Jonge heeft — *aangenomen* dat de door hem berekende opbrengsten per vervreemde eenheid en productieprijzen per betalende eenheid juist zijn — de den Lande door verzilvering van den oogst in bekapten vorm toegebrachte schade ƒ 1.003.342 TE HOOG berekend.

Voor zoover nagegaan werd, zijn de bedragen ƒ 40,95 en ƒ 15,37 voor gemiddelde opbrengst per in het tijdvak 1914 t/m 1919 vervreemde eenheid en gemiddelde productieprijs per betalende eenheid, vermeld in de laatste kolom van bijlage 7 juist berekend, doch bij het van elkaar aftrekken dezer beide getallen (teneinde de gemiddelde winst per eenbied te bepalen) werd een kleine fout gemaakt. Het verschil is namelijk niet ƒ 24,58 doch ƒ 25,58.

Doordien in de op pagina's 194 en 196 gegeven tabellen — waarin de bate, welke de oogst van djatihout (zonder dunningshout) op Java en Madoera den Lande heeft opgeleverd — op grond van het foutieve bedrag ƒ 24,58 het door den Lande geleden nadeel door verkoop in bekapten vorm wordt berekend, zijn de bedragen ƒ 16,69 en ƒ 7,17 ook fout, en moeten zijn ƒ 15,69 en ƒ 6,17.

Waar derhalve aan het gemiddelde cijfer in de voorlaatste alinea op pagina 196 de meeste waarde wordt toegekend ter berekening van de door verzilvering van den oogst in bekapten vorm den Lande toegebrachte schade, had die schade door den Heer de Jonge voor 1.003.342 eenheden berekend moeten worden te bedragen 1.003.342 × ƒ 6.17 of ƒ 6.190.620.14 inplaats van 1.003.342 × ƒ 7,17 d.i. ƒ 7.193.962,14, zijnde een verschil van ruim een millioen.

2. De productiekosten per door den Dienst van het Boschwezen geproduceerde eenheid zijn TE HOOG berekend, wijl het door dien dienst voor eigen gebruik benutte product als verloren gegaan product in rekening werd gebracht.

In geen der jaarverslagen van den dienst van het Boschwezen wordt onder de inkomsten een post aangetroffen, welke de waarde van het voor eigen gebruik benutte product vermeldt, wijl bij den dienst van het Boschwezen geen commercieele boekhouding wordt gevoerd en de betrekkelijke waarden onder inkomsten weg zouden vallen tegen gelijke waarden onder uitgaven voor bouw van woningen en bruggen, aanleg van railbanen, enz. Bij de invoering van een meer commercieele boekhouding bij den dienst van het Boschwezen, zooals in de bedoeling ligt, zal aan dezen misstand een einde komen.

Dat derhalve de Heer de Jonge bij zijn inkomsten-berekening uit hoofde van verzilvering in bekapten vorm geen rekening hield met de waarde van het door den dienst van het Boschwezen gebruikte product, laat zich begrijpen.

Voorts heeft hij waarschijnlijk niet geweten, dat de productie daarvan uitgaven vordert, welke onder de exploitatie-uitgaven in engeren zin voor-

komen, en heeft hij daarom de in bijlage 6 berekende totaal-uitgaven over een zeker tijdperk verdeeld over een aantal eenheden (door hem betalende eenheden genoemd) verkregen, door het aantal gekapte eenheden te verminderen met: het aantal voor eigen gebruik *benutte* eenheden plus het aantal om een of andere reden te loor gegane eenheden.

Dit nu is niet juist, daar het aantal voor eigen gebruik door den dienst van het Boschwezen aangewende eenheden, welke dus aan de productie direct of indirect dienstbaar werden en *niet* te loor gingen, bij de berekening van productie-kosten per eenheid wel degelijk mede in rekening moeten worden gebracht. Het is beter om in plaats van betalende eenheden te spreken van gerectificeerde geproduceerde eenheden en daaronder te verstaan: het aantal geproduceerde eenheden, nadat de wegens diefstal, brand, misrekening en anderzins *afgeschreven* eenheden, daarvan in mindering zijn gebracht.

De laatste vijf regels van de staten in de overzichten van uitgaven en inkomsten van het Boschwezen op Java en Madoera voor winning — en uit vervreemding van djatihout (geen dunningshout) in eigen beheer gedurende de jaren 1914 t/m 1919, bijlagen 6 en 7, zullen dan de volgende cijfers geven:

OVERZICHT VAN DE UITGAVEN VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA VOOR DE WINNING VAN DJATIHOUT (GEEN DUNNINGSHOUT) IN EIGEN BEHEER GEDURENDE DE JAREN:

	1919	1918	1917	1916	1915	1914	1914/1919
Blijft totaal . . .	f 3193395	f 3346140	f 3137124	f 2025011	f 1743923	f 1976231	f 15421824
Aantal geproduceerde eenheden	176661	208067	253221	153801	116235	176573	1084558
Tekorten	1127	2926	1493	867	1006	– 576	6843
Aantal gerectificeerde geproduceerde eenheden.	175534	205141	251728	152934	115229	177149	1077715
Productieprijs per gerectificeerde geproduceerde eenheid	f 18,19	f 16,31	f 12,46	f 13,24	f 15,13	f 11,16	f 14,31

OVERZICHT VAN DE INKOMSTEN VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA UIT DE VERVREEMDING VAN DJATIHOUT (GEEN DUNNINGSHOUT) IN EIGEN BEHEER GEKAPT, GEDURENDE DE JAREN:

	1919	1918	1917	1916	1915	1914	1914/1919
Totaal der inkomsten.	f 8866414	f 8976897	f 9544589	f 5279521	f 4162679	f 4432816	f 41262916
Aantal vervreemde eenheden.	169435	194263	209641	139957	143702	150554	1007552
Opbrengst per vervreemde eenheid	f 52,32	f 46,21	f 45,53	f 37,72	f 28,97	f 29,44	f 40,95
Productieprijs per gerectificeerde geproduceerde eenheid	,, 18,19	,, 16,31	,, 12,46	,, 13,24	,, 15,13	,, 11,16	,, 14,31
Winst per eenheid	f 34,13	f 29,90	f 33,07	f 24,48	f 13,84	f 18,28	f 26,64

Blijkens de tweede alinea op pagina 194 van het hier besproken opstel zouden deze winstcijfers gesteld moeten worden tegenover het bedrag, dat in de onderscheidene jaren bij verkoop op stam kon worden *bedongen* en ik wil er hier in 't bijzonder op wijzen dat: wat de schrijver van meergenoemd artikel wenscht, is niet een vergelijking van de opbrengsten verkregen door verzilvering van bekapt product in een zeker tijdvak met die, *verkregen* door verzilvering van product op stam over datzelfde tijdvak, neen! hij wenscht eene vergelijking van de netto-inkomsten van bekapt product met die, welke over een zelfde tijdvak *bedongen* konden worden voor product op stam.

De juistheid hiervan wordt erkend, want de invloed van transacties, dateerend uit een vóór het in beschouwing genomen tijdvak vallenden tijd, wordt daardoor uitgeschakeld; zulks is noodig, teneinde te kunnen beslissen, of op een gegeven moment verzilvering op stam, dan wel verzilvering in bekapten vorm voor den Lande financieel voordeeliger is geweest.

In bijlage 8 wordt vermeld, hoe groot in elk jaar de hoeveelheid product is geweest, waarvoor pachtschat-overeenkomsten werden afgesloten, terwijl

uit de som der voor dat geheele product *geleidelijk* te betalen pachtschatten, de opbrengst per door het Boschwezen getaxeerde eenheid werd berekend.

Met deze berekening wordt ingestemd. Slechts zij opgemerkt, dat dus tegenover de winst per eenheid, berekend over *al het bekapt verzilverd product*, alleen gesteld worden bedragen per eenheid, berekend uit *slechts tegen pachtsommen afgestane hoeveelheden*. Zulks geschiedde blijkens de tweede alinea op pagina 195 opzettelijk, wijl van de pachtschatperceelen (d.z. leegkapperceelen) de ramingen juister zijn dan van retributieperceelen, waartoe naast leegkapperceelen ook moeilijk te taxeeren zuiveringsperceelen behooren.

De Heer de Jonge acht daarbij de *billijkheid ten volle* betracht (eerste alinea van pagina 186), indien wordt aangenomen, dat de dienst van het Boschwezen zijn eigen raming — bij exploitatie in eigen beheer — zoude hebben overschreden met 30 %, *inderdaad dus met inbegrip van eigen gebruik en te korten: 37,5 %*.

3. De opbrengst per eenheid bij verkoop op stam, indien wordt aangenomen, dat de dienst van het Boschwezen de pachtschatperceelen exploiteerde, wordt TE HOOG berekend, wijl het door dien dienst voor eigen gebruik te benutten product als verloren gegaan, buiten beschouwing werd gelaten.

Bij narekening van de tabel op pagina 196 blijkt evenwel, dat de in bijlage 8 vermelde opbrengsten per eenheid niet werden vermenigvuldigd met den factor 100/137,5, doch slechts met 100/130. Het meerdere voor eigen gebruik benutte product wordt dus geacht geen waarde te hebben, en toch is dit product omgezet in woningen, bruggen en railbanen. Ook een eventueele contractant voor een perceel zou die hoeveelheden als uit dat perceel verkregen product aan den betrokken houtvester moeten vermelden.

4. De winst per door den dienst van het Boschwezen eventueel te produceeren eenheid op stam verzilverd product wordt door den Heer de Jonge TE HOOG berekend, aangezien de te verkrijgen producten-opbrengsten TE LAAG geraamd worden.

Redeneering I.

a. Abusievelijk neemt de Heer de Jonge aan dat 7½ % van de te verwachten opbrengst gelijk is aan 7½ % van de taxatie.

Immers, in de laatste alinea op pagina 195 werd geconcludeerd, dat 7,5 % van de in eigen beheer *geproduceerde* eenheden door eigen gebruik en door tekorten verloren ging. Bij de aanname, dat de dienst van het Boschwezen zijn eigen raming met 37,5% zou overschrijden, werd 7,5% gerekend van de *taxatie* in plaats van de totale *productie*. De op 130 % der taxatie

aangenomen opbrengst vertegenwoordigt slechts (100 — 7,5 %) = 92,5 % van de totaal te verwachten opbrengst, en deze wordt daardoor 140,5 % van de taxatie. Het wordt juist geacht, dat de verliezen door tekorten van deze productie werden afgetrokken, om tot een opbrengst per eenheid te komen. Aangezien blijkens het boven gegeven, gewijzigd overzicht van uitgaven van het Boschwezen voor winning van djatihout (geen dunningshout) in eigen beheer het totaal der tekorten in het tijdvak 1914/1919 6843 eenheden bedroeg op een productie van 1.084.558 eenheden, bedraagt dit 0,6 % van de productie. Bij de verdeeling van de geldopbrengst over gerectificeerde geproduceerde eenheden zou derhalve nagenoeg 140 % van de perceelstaxatie-eenheden in rekening gebracht moeten zijn. De factor had dus 100/140 inplaats van 100/137,5 moeten zijn.

b. Het procent 20, waarmede de opbrengst de taxatie vermoedelijk zal overschrijden, is gebaseerd op resultaten van perceelen, die nagenoeg voor de helft werden leeggekapt in een tijd, toen een tot meer houtverkapping leidende exploitatie-wijze werd gevolgd dan in het tijdvak 1914 — 1919.

Er is evenwel nóg iets, wat aanleiding geeft zelfs tegen dézen factor bezwaar te maken.

In alinea 3 op pagina 195 wordt erkend, dat ook de raming van de pachtschatperceelen overschreden wordt door de opbrengst en dat die overschrijding voor de pachtschatperceelen, die in het tijdvak 1914/1919 expireerden, bijna 20 % bedroeg. Op grond van een uitgevoerde berekening moet toegegeven worden, dat voor genoemde perceelen — vier, voor welke geen brandhouttaxatie plaats vond, werden buiten beschouwing gelaten — die overschrijding voor de uit timmerhout berekende eenheden bedroeg 17,9, %, voor de uit het brandhout berekende eenheden 23,2 % en voor alle eenheden samen 19,54 %. In dezelfde alinea wordt voorts medegedeeld, dat meerdere van die 39 perceelen van zeer ouden datum waren. Dit moge ten overvloede blijken uit het volgend overzicht:

Aantal perceelen, waarvan ook brandhout getaxeerd werd, eindigend in het jaar:

	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1914/19
	6	7	8	9	7	2	39
Hiervan ving de exploitatie aan in het jaar:							
1905 van	2	—	—	—	—	—	2
1906 „	1	—	—	—	—	—	1
1907 „	—	1	—	—	—	—	1
1908 „	—	—	1	—	—	—	1
1909 „	1	4	1	1	—	—	7
1910 „	—	—	3	1	—	—	4
1911 „	2	1	1	2	1	—	7
1912 „	—	1	—	1	2	—	4
1913 „	—	—	1	1	—	1	3
1914 „	—	—	1	2	2	—	5
1915 „	—	—	—	1	2	—	3
1916 „	—	—	—	—	—	—	—
1917 „	—	—	—	—	—	1	1

Aannemende, dat de exploitaties steeds in het midden van de genoemde jaren aanvingen en eindigden, en dat al deze perceelen eenzelfde uitgestrektheid hadden, volgt uit een eenvoudige berekening, dat van die 39 perceelen slechts 21/39 der gezamenlijke oppervlakte in het tijdvak 1914/1919 is leeggekapt, en de rest vóór 1914, in de jaren 1905 tot en met 1913.

Komt men in verband hiermede — op grond der jaarverslagen van het Boschwezen — tot de wetenschap, dat door de handelaren-exploitanten in hunne pachtschatperceelen in de jaren 1912 tot en met 1919 achtereenvolgens 8.9, 14.5, 11.6, 18.1, 40, 34, 34, 44% der timmerhoutmassa als rondhout geproduceerd werd, dan dringt zich vanzelf de gedachte op, dat door de grootere rondhoutproductie in latere jaren de taxatie in die jaren meer overschreden zal zijn, dan in de jaren vóór 1914.

Ook de oogenschijnlijk zeer juiste argumentatie, dat de overschrijding van de taxatie bij de in 1914/1919 uitgegeven perceelen veel minder dan

20 % dier taxatie zou beloopen, wijl ramingen met meer kennis van zaken opgemaakt zouden kunnen worden, en men destijds de ontwikkeling, die timmerhout- en brandhoutmarkt zouden doormaken, niet kon overzien, wordt, door de in de jaarverslagen van den dienst van het Boschwezen over 1916 tot en met 1919 gepubliceerde gegevens absoluut gelogenstraft.

Immers, voor de 9 in genoemd tijdvak uitgegeven en geëxpireerde perceelen: Sendangagoeng, Boelakgading, Gabloek, Talkidang, Wotdjengking, Emboetan, Magoehan, Ilik-Ilik en Gempolnogo, blijkt:

	M³	SM	Productie-eenheden		
			Tim. Hout	Brandht.	Totaal
De opbrengst te zijn geweest:	22861	181429	22861	12095	34956
Terwijl de taxatie bedroeg	18992	113316	18992	7554	26546
Zoodat meer opgebracht werd dan getaxeerd . .	3869	68113	3869	4541	8410
Dus in % van de taxatie.			20.4%	60.1%	31.7%

Op grond van deze gegevens zou dus de billijkheid pas ten volle betracht zijn, indien wordt aangenomen, dat de dienst van het Boschwezen zijn eigen raming — bij exploitatie in eigen beheer — zoude hebben overschreden met 41 % — inderdaad dus met inbegrip van eigen gebruik en tekorten (100 × 141/92,5 — 100) % = 52 %, of na aftrek van tekorten, rond met 50 %.

Redeneering II.

De Heer de Jonge acht echter in de eerste alinea op pagina 196 zelfs eene overschrijding van de taxatie door de opbrengst door exploitatie van het Boschwezen in eigen beheer met 37.5 % voor de pachtschatperceelen in hun geheel een *zeer overdreven* onderstelling; daarom zal getracht worden ook op andere wijze op grond der cijfers van de in 1914/1919 aanbestede en geëxpireerde pachtschatperceelen tot een overschrijdingsprocent te komen.

Uit de ervaringen van het Boschwezen is gebleken, dat in het algemeen door verwerking van 1 M³ rondhout een halve M³ vierkant bekapt hout

wordt verkregen. De contracten voor de retributie-perceelen bepalen dan ook, dat voor rondhout per M³ de helft wordt betaald van hetgeen voor een M³ van overeenkomstige lengte vierkant bekapt hout werd overeengekomen.

Wanneer dus uit een perceel bij een zekere exploitatiewijze p% rondhout wordt verkregen en (100 — p)% vierkant hout, mag aangenomen worden, dat dit perceel — indien de totaal-opbrengst a M³ (rondhout plus vierkant hout) bedroeg, had kunnen leveren aan rondhout alleen:

$$\frac{p}{100}\,a + \frac{2\,(100-p)}{100}\,a = \frac{200-p}{100}\,a\ M^3.$$

Indien een exploitatiewijze ware toegepast, waarbij verkregen ware q% rondhout en (100 — q)% vierkant bekapt hout, of totaal b M³ timmerhout, zou m.m. de opbrengst aan rondhout bedragen kunnen hebben:

$$\frac{q}{100}\,b + \frac{2\,(100-q)}{100}\,b = \frac{200-q}{100}\,b\ M^3.$$

Aannemende, dat slechts het bij de eerste exploitatiewijze mogelijk te verkrijgen rondhout volgens de later genoemde exploitatiewijze werd verwerkt, moet dus

$$\frac{200-p}{100}\,a = \frac{200-q}{100}\,b \text{ zoodat}$$

$$a\,(200-p) = b\,(200-q) \text{ of}$$

$$b = a\,\frac{(200-p)}{(200-q)}.$$

Hélaas zijn de rondhoutprocenten der 9 in 1914/1919 aanbestede en geëxpireerde pachtschatperceelen niet gepubliceerd in de jaarverslagen van den dienst van het Boschwezen. Wel blijkt, dat in genoemd tijdvak door de aannemers van pachtschatperceelen gemiddeld 29,8 % of rond 30 % rondhout werd gekapt, terwijl door het Boschwezen bij den aankap in eigen beheer 61.3 % of rond 60 % rondhout werd verkregen. De hoeveelheid timmerhout, welke dus het Boschwezen uit genoemde perceelen zou hebben verkregen, zou — waar de houthandelaar-exploitatant slechts 22861 M³ verkreeg —, onder aanname van een rondhoutkap door beiden, welke in overeenstemming is met den gemiddeld in het tijdvak 1914/1919 plaats gehad hebbenden rondhoutkap, bedragen hebben:

$$\frac{200-30}{200-60} \times 22861\ M^3 = 27760\ M^3$$ of 8768 M³ meer dan de taxatie,

die 18992 M^3 bedroeg. De opbrengst aan brandhout zou — aannemende, dat hier geen timmerhout uitgehaald werd — de taxatie met 4541 eenheden hebben overschreden, zoodat de opbrengst de taxatie, groot 26546 eenheden met 13309 eenheden of met 50,1 % zou hebben overtroffen.

Geen gebruik makend van de door den Heer de Jonge in zijn opstel niet nader berekende 10 % meeropbrengst bij exploitatie door het Boschwezen, indien afgezien wordt van eigen gebruik en tekorten, komt men dus ook tot een overschrijdingsprocent van 50.

De factor, waarmede het aantal geproduceerde productie-eenheden, verkregen bij verzilvering op stam, dus vermenigvuldigd moet worden, ten einde een cijfer te krijgen, hetwelk aangeeft het aantal bij exploitatie in eigen beheer uit eenzelfde boschobject te verwachten produtie-eenheden, moet dus zijn 150/100.

De factor, waarmede de geldopbrengst per eenheid bij verkoop op stam moet worden vermenigvuldigd, ten einde een met de geldopbrengst per eenheid bij verkoop in bekapten vorm vergelijkbaar cijfer te krijgen, zou dus 100/150 bedragen, inplaats van den hooger genoemden factor 100/140.

Alvorens evenwel de pachtopbrengsten per eenheid uit de laatste kolom van bijlage 8 van de verhandeling met den factor 100/150 te vermenigvuldigen, moet nog op een door den Heer de Jonge over het hoofd geziene omstandigheid gewezen worden.

5. Door geen rekening te houden met disconto, waar het gaat om de vergelijking van over een zeker tijdperk reeds ontvangen bedragen met de over eenzelfde tijdperk bedongen, doch ten deele pas in de toekomst te ontvangen bedragen, worden de laatste TE HOOG in rekening gebracht.

Geheel accoord gaande met het in de laatste alinea op pagina 200 en de eerste alinea van pagina 201 geschrevene — immers het Gouvernement sluit geen contracten met als malafide bekend staande personen of firma's — moet toch op het volgende gewezen worden.

De in bijlage 7 berekende ontvangsten ad *f* 41.262.916, zijn met uitzondering van *f* 805607 zuivere opbrengst van in het laatste kwartaal 1919 door bemiddeling van vendukantoren verkocht djatihout, op ultimo 1919 reeds in 's Lands kas ontvangen of als zoodanig te beschouwen.

De in bijlage 8 vermelde pachtschatten tot een totaal van *f* 12.576.878, komen voor een aanmerkelijk deel pas in de jaren 1920 t/m 1926 in 's Lands kas. Hélaas is het niet mogelijk, om op grond der jaarverslagen van den dienst van het Boschwezen precies te berekenen, welke bedrag voor elk pachtschatperceel nog na ultimo 1919 betaald zou moeten worden. Maar gelukkig kon uit de gegevens aangaande de jaarlijks uitgegeven perceelen toch vastgesteld worden, dat voor alle tezamen na ultimo 1919 nog rond *f* 5.921.000 in te benaderen maandelijksche pachtsommen betaald moest worden.

Die maandelijks te storten bedragen vertegenwoordigden, onder aanname van eene disconteeringsrente van 6 %, op 1 Januari 1920 een waarde van ongeveer ƒ 5.361.000. Teneinde te beslissen, welke verzilveringswijze — die van product in bekapten vorm, dan wel die van product op stam — de voorkeur verdient, zal met deze vermindering ad ƒ 5.921.000 — ƒ 5.361.000 = ƒ 560.000 rekening moeten worden gehouden. Niet een pachtschat groot ƒ 12.576.878, doch een som groot ƒ 12.576.878 — ƒ 560.000, dus ƒ 12.016.878 is over 304720 getaxeerde productie-eenheden te verdeelen. De gemiddelde opbrengst over de jaren 1914/1919 per op stam in pachtschatperceelen verzilverde eenheid bedraagt dus ƒ 39.43.

Billijkheidshalve dient er nog rekening mede te worden gehouden, dat ƒ 805607 van de venduopbrengsten ook pas in de eerste drie maanden van het eerste kwartaal 1920 in 's Lands kas vloeide, maar dit veroorzaakt zulk een gering verschil (ƒ 0,01 per eenheid) dat het buiten beschouwing wordt gelaten.

B. Beantwoording van de vraag: „Welke wijze van verzilvering biedt den Lande de meeste baten?" aannemende, dat netto-opbrengsten betrekking hebbend op gelijkwaardige producten met elkaar werden vergeleken.

Op grond van de gegeven beschouwingen is tegenover deze ƒ 26.64 per eenheid, verkregen door verzilvering in *bekapten* vorm van al het door den dienst van het Boschwezen zelf gewonnen djatihout, te stellen 100/150 × ƒ 39.43 of ƒ 26.29 gemiddeld verkregen bij verzilvering op stam in pachtschatperceelen. Hieruit volgt dus een *voordeel* voor den verkoop in bekapten vorm van ƒ 0.35 per eenheid, zoodat op ultimo 1919 voor vervreemding van de in de derde alinea op pagina 196 genoemde 1.003.342 eenheden door *verzilvering van den oogst in bekapten vorm een financieel voordeel van ƒ 351.169,70 voor den Lande zou zijn behaald.*

C. De door den Heer de Jonge met elkaar vergeleken netto-opbrengsten hebben betrekking op ONGELIJKWAARDIGE PRODUCTEN.

Doch zelfs, indien uit de geleverde beschouwingen, waarbij de Heer de Jonge op den voet gevolgd werd, ware gebleken, dat door verzilvering van den oogst in bekapten vorm den Lande een schade zou zijn toegebracht, zou nog geen kamp gegeven zijn. Immers, vergeleken werden absoluut ongelijkwaardige producten, namelijk de producten, door het Boschwezen op alle mogelijke wijzen gewonnen, en de producten, door exploitanten in pachtschatperceelen verkregen.

1. Bij de berekening der netto-opbrengsten van het in bekapten vorm verzilverd product werden de, die netto-opbrengsten VERLAGENDE, zuiverings-resultaten medegerekend, terwijl ze bij de berekening der netto-opbrengsten van het op stam verzilverd product buiten beschouwing bleven.

Werden de retributieperceelen, om der wille van de van de opbrengsten zeer afwijkende taxaties, door den schrijver niet in beschouwing genomen, wel worden de zuiveringen, die ontegenzeggelijk hoogere exploitatiekosten eischen, bij de berekening van de inkomsten en uitgaven en bij de berekening van een gemiddelde winst per productie-eenheid medegerekend, waar het geldt bekapt verzilverd product.

a. Uitkomsten, indien de zuiveringsproducten ook bij het op stam verzilverd product in rekening worden gebracht.

De in 1914 t/m 1919 uitgegeven en geëxpireerde retributieperceelen Bate, Kesambigantjet, Redjoeno en Brajoe leverden 7912 M^3 timmerhout en 74184 SM brandhout of totaal 12857 productie-eenheden, welke aan retributie ƒ 153624 opbrachten, dus per productie-eenheid ƒ 11.95.

Rekent men deze productie-eenheden en opbrengst bij die van de pachtschatperceelen, — buiten beschouwing latend, dat ook de exploitatie der tegen retributie uitgegeven perceelen, eventueel in eigen beheer door het Boschwezen een hoogere opbrengst zouden geven — zoo krijgt men voor opbrengst per productie-eenheid bij verzilvering op stam op ultimo 1919:

$$\frac{12016878 + 153624}{150/100 \times 304720 + 12857} = \frac{12170502}{469937} = ƒ\ 25.90$$ tegenover het hooger berekende ad ƒ 26.64 voor verzilvering in bekapten vorm.

b. Uitkomsten, indien de invloed van de lagere opbrengst der zuiveringsproducten bij het in bekapten vorm verzilverd product wordt uitgeschakeld.

Uit de jaarverslagen voor den dienst van het Boschwezen is na te gaan, welke hoeveelheid product in de jaren 1914/1919 door leegkap van blijvend boschgebied, door leegkap van afgeschreven bosschen en nakap in particuliere perceelen, en welke hoeveelheid door zuivering verkregen werd:

Het blijkt dat gedurende genoemde jaren

	M3	SM	productie-eenheden		
			timmerhout	brandhout	totaal
totaal in eigen beheer door het Boschwezen werd gekapt	808706	4137791	808706	275852	1084558
en dat daarvan door zuivering werden verkregen	213816	1625485	213816	108365	322181 of 29,7 %

Onder aanname, dat bij dit in eigen beheer verkregen, dus bekapt verzilverd product, tusschen de winsten per eenheid zuiveringsproduct en ander product dezelfde verhouding bestaat, als bij het op stam verzilverd product dus als 11,95 tot 39.43, dan zou de gemiddelde winst per eenheid uit leegkappen verkregen product bij verzilvering na bekapping hebben bedragen in plaats van *f* 26.64.

$$f\ \frac{26.64}{\frac{29.7 \times 11.95}{39.43} + 70.3} = f\ 33.59$$

tegenover welk getal te stellen ware het hooger berekende van *f* 26.29 per op stam verzilverde eenheid.

2. De Heer de Jonge vergelijkt de resultaten van de door exploitant-handelaren gewilde perceelen met de resultaten van de geheele exploitatie door den dienst van het Boschwezen, waaronder ook de niet door exploitant-handelaren gewilde aankappen vallen, welke laatste een VERLAGENDEN invloed hebben op de netto-opbrengsten van het in bekapten vorm verzilverd product.

Maar niet alleen door de productie van zuiveringsmateriaal bij de berekening der resultaten van verzilvering van het djatihout in bekapten vorm *wél* te rekenen, en zulks bij de berekening der resultaten van verzilvering van het product op stam *niet* te doen, gaat de vergelijking mank; zij doet dit ook nog, doordien de resultaten voor de verzilvering op stam berekend worden op grond van ter exploitatie aangeboden en door handelaren geaccepteerde perceelen, welke meestal uit een aaneengesloten bosch, dan wel uit meerdere in elkaars nabijheid liggende boschgedeelten bestaan, terwijl de verzilvering van bekapt product berekend werd voor djatihout verkregen uit houtvesterijen (waar exploitatie in eigen beheer regel is) en tegelijkertijd voor djatihout verkregen uit boschdistricten, waar veelal door het Boschwezen bosschen worden geëxploiteerd, op welker exploitatie handelaren in verband met de ligging en uitgestrektheid, dan wel de hoedanigheid van den opstand niet zouden reflecteeren of niet reflecteerden.

Daarbij moeten de exploitatie-kosten — of om met den Heer de Jonge te spreken de productiekosten — voor djatihout in de boschdistricten hooger zijn, dan die in de houtvesterijen. Uit bijlage B, waarin de cijfers van bijlage 6 van het opstel van den Heer de Jonge voor houtvesterijen en boschdistricten afzonderlijk werden berekend, blijkt dan ook, dat over 1914/1919 de gemiddelde productieprijs per betalende eenheid, welke voor de geheele productie *f* 15.37 bedroeg, voor de boschdistricten *f* 16.21 en voor de houtvesterijen *f* 14.91 was. Bij de vergelijking van deze cijfers moet in aanmerking genomen worden, dat de *geheele* afschrijving ten laste der houtvesterijen geschiedde.

Ook werden in bijlage C de in bijlage 7 van dat opstel voor inkomsten en winsten van houtvesterijen en boschdistricten aangegeven getallen voor elke van deze soort beheers-eenheden afzonderlijk berekend en werd bevonden, dat gemiddeld per in de jaren 1914/1919 vervreemde eenheid werd verkregen:

	bruto	netto
	in guldens per eenheid	
in houtvesterijen	41.29	26.38
in boschdistricten	40.33	24.12
totaal	40.95	25.58

(bij deze cijfers werd er geen rekening mede gehouden, dat voor eigen gebruik door den dienst van het Boschwezen afgeschreven product NIET verloren ging), zoodat dus in de houtvesterijen een hooger bedrag per eenheid werd gemaakt dan in de boschdistricten.

3. Bij de berekening der opbrengstcijfers voor het in bekapten vorm verzilverd product moesten bedragen in rekening gebracht worden voor met gesloten beurs verhandeld product, welke *beneden* de marktwaarde waren.

Dan moet er nog op gewezen worden dat — alhoewel, gelijk reeds opgemerkt werd, de inkomstencijfers uit de jaarverslagen in bijlage 7 goed werden overgenomen — deze cijfers niet alle geschikt zijn om te dienen als grondslag voor een vergelijking tusschen inkomsten bij verzilvering van product op stam en in bekapten vorm. Immers in de jaren 1914/1919 gold als voorschrift, dat bij verstrekking van djatihout aan andere Departementen en aan desawerken als tarieven in rekening moesten worden gebracht de voor venduties met vendumeester geldende limieten, welke in den loop van den tijd vèr (30 %) beneden den marktprijs bleken te zijn.

Tot nu toe werd van den gedachtengang van den Heer de Jonge, om de meerdere of mindere rentabiliteit van verzilvering van djatihout op stam, dan wel in bekapten vorm, te beoordeelen naar de winsten op beide wijzen per poductie-eenheid gemaakt, niet afgeweken. Gemeend wordt, dat is aangetoond, dat de Heer de Jonge faalde, wijl hij *ongelijkwaardige* grootheden *gelijkwaardig* achtte.

D. Door het berekenen van bruto-inkomsten, productie-kosten en netto-opbrengsten per aangenomen productie-eenheid worden de inkomsten vertroebeld.

Waar hij dan ook, teneinde *vergelijkbare* cijfers te krijgen (zie noot 2 op pagina 193 en 213), zoowel bij ontvangsten, als bij uitgaven en winsten, *zondere verdere toelichting* aanneemt, dat zoowel bij verzilvering van product

op stam, als bij verzilvering van product in bekapten vorm, 15 stapelmeters brandhout aequivalent is met 1 kubieke meter timmerhout, wordt betwijfeld of een dergelijke aanname wel juist is.

Uit de jaarverslagen van den dienst van het Boschwezen blijkt, dat voor houtvesterijen en boschdistricten samen opgebracht werd:

in het jaar	wijze van vervreemding	de bruto-opbrengst per M³ in guldens	de bruto-opbrengst per S. M. in guldens	dus opbrengst per M³: per S.M.
1914	Publieke vendutie met vendumeester	29,76	2,19	13,59 : 1
	Publieke vendutie zonder vendumeester	16,70	1,57	10,63 : 1
	Onderhandschen verkoop	21,80	1,83	11,91 : 1
1915	Publieke vendutie met vendumeester	30	2,27	13,21 : 1
	Publieke vendutie zonder vendumeester	19,75	1,74	11,35 : 1
	Onderhandschen verkoop	16,54	2,01	8,22 : 1
1916	Publieke vendutie met vendumeester	43	3,83	11,23 : 1
	Publieke vendutie zonder vendumeester	26	2,97	8,75 : 1
	Onderhandschen verkoop	24	2,21	10,91 : 1
1917	Publieke vendutie met vendumeester	45	3,83	11,75 : 1
	Publieke vendutie zonder vendumeester	32	3,32	9,64 : 1
	Onderhandschen verkoop	30	2,85	10,52 : 1
1918	Publieke vendutie met vendumeester	42	3,22	13,04 : 1
	Publieke vendutie zonder vendumeester	30	2,69	11,15 : 1
	Onderhandschen verkoop	41	4,00	10,24 : 1
1919	Publieke vendutie met vendumeester	55,81	4,01	13,97 : 1
	Publieke vendutie zonder vendumeester	38,64	2,99	12,91 : 1
	Onderhandschen verkoop	36,60	3,52	10,40 : 1

Uit deze cijfers blijkt, dat de aanname, dat tusschen de bruto-opbrengsten per M³ timmerhout en per SM brandhout in bekapten vorm verzilverd de verhouding 15:1 bestaat, niet opgaat. Die verhouding is kleiner.

Doch ook voor de uitgaven door het Boschwezen gaat niet op, dat 1 M³ djatitimmerhout evenveel zou kosten als 15 SM brandhout. Blijkens tabel 29 in het jaarverslag van dien dienst over 1914 waren de exploitatiekosten in engeren zin (kap-, sleep- en verdere transportkosten) in dat jaar *f* 5.39 per M³ timmerhout en *f* 0.91 per SM brandhout, dus verhielden zich als 5.92:1 De veronderstelling van den Heer de Jonge, dat die kosten zich als 15:1 moeten verhouden, aanvaardend, zou op grond van het in zijne bijlage 7 genoemde productiekostencijfer per eenheid voor 1914: 11.75 volgen, dat 1 M³ *f* 11.75 en 1 SM slechts *f* 0.78 aan productie kostte.

Vergelijkt men deze kosten met de in het jaarverslag genoemde, zoo blijkt dat elk verband ontbreekt.

Maar nog een opmerking dient gemaakt te worden:

De Heer de Jonge berekent de bruto-opbrengsten per in bekapten vorm verzilverde eenheid door eene verhouding 15:1 tusschen de bruto-opbrengsten van timmerhout en brandhout aan te nemen, hij krijgt dus een hoogere bruto-opbrengst per eenheid dan indien de werkelijke kleinere verhouding tusschen opbrengsten van timmerhout en brandhout ware aangenomen.

Bij de berekening van de productie-kosten per eenheid in bekapten vorm verzilverd product handelt de Heer de Jonge eveneens, doch de verhouding tusschen de productie-kosten van 1 M³ timmerhout en 1 SM brandhout is niet dezelfde als die tusschen de bruto-opbrengsten daarvan, doch kleiner; de door den Heer de Jonge berekende productie-kosten per eenheid zijn dus meer verhoogd dan de bruto-opbrengsten per door hem ingevoerde eenheid, waardoor de netto-opbrengsten per door hem berekende eenheid TE LAAG zijn.

Veiliger lijkt het daarom, om de ongelijkwaardige producten timmerhout en brandhout steeds gescheiden te houden, zooals ook in de bijlage B en C geschiedde, namelijk door alle geldbedragen slechts te deelen door het aantal M³ timmerhout; de verkregen quotienten hebben dan steeds betrekking op 1 M³ plus een zeker aantal SM.

Door de producten timmerhout en brandhout — tusschen welker productiekosten en opbrengsten geen zelfde en geen constante verhouding bestaat — nolens volens onder een cijfer te willen samen voegen door het in rekening brengen van een aangenomen, voor alle gevallen geldende factor, vertroebelt men de uitkomsten, en zulks is zeker bij de beantwoording van rentabiliteitsvragen niet verdedigbaar.

BIJLAGE **D.**

VERGELIJKING DER OPBRENGSTEN IN GULDENS PER HECTARE VERKREGEN DOOR:

Exploitatie door tusschenkomst van partikuliere aannemers der in pachtschat uitgegeven leegkapperceelen				Exploitatie in eigen beheer der leegkappen in de houtvesterijen.							
Jaar	Oppervlakte in H.A.	Pachtschat in guldens	Pachtschat per H.A in guldens	Kapvlakte in H.A.	Opbrengsten in: M3.	Opbrengsten in: S. M.	Productie eenheden cf. berekening de Jonge	Winst per eenheid cf. berekening de Jonge in guldens	Totaal winst in guldens	Winst per H.A. in guldens	Voordeel bij aankappen in eigen beheer per Ha in guldens
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1915	2.442	1.815.311	744	582	38.479	228.398	53.706	12,56	674.547	1,159	+ 415
1916	2.554	3.141.983	1 230	1.210	54.351	154.431	64.646	23,12	1.494.616	1.235	+ 5
1917	2.999	3.798.370	1.266	2.199	93 296	314.739	114.279	32.46	3.709.496	1.687	+ 421
1918	445	583.045	1.310	2,125	79.961	223.262	94.845	28.48	2.701.186	1,271	— 39
1919	1,320	1.821.900	1.380	2.103	78.963	230.862	94.354	32,56	3.072,166	1,461	+ 81
1920	1.317	1,011.000	844	2,291	94.647	370,958	119.377	76,03	9,076.233	3,961	+ 3,117
Totaal 1915/1920	11,077	12,171.609 Gemiddeld:	1.099	10.510					20.728,244	1,972	+ 873

OVERZICHT VAN DE UITGAVEN VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA VOOR DE WINNING VAN DJATIHOUT (GEEN DUNNINGSHOUT) IN EIGEN BEHEER GEDURENDE DE JAREN:

	1919			1918			1917			1916			1915			1914			1914 t/m 1919		
	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal
1. Schatting der houtmassa en berekening der geldswaarde van aan te besteden perceelen	—	f 1.233	f 1.233	—	f 891	f 891	—	f 2.586	f 2.586	—	f 865	f 865	—	f 948	f 948	—	f 1.200	f 1.200	—	f 7.723	f 7.723
2. Ringen van djatiboomen	f 7.593	„ 11.346	„ 18.939	f 5.607	„ 4.460	„ 10.067	f 5.687	„ 7.363	„ 13.050	f 4.630	„ 7.018	„ 11.648	f 4.176	„ 8.318	„ 12.494	f 5.041	„ 9.408	„ 14.449	f 32.734	„ 47.913	„ 80.647
3. Aankap in engeren z. v. hout																					
Djatihout																					
a. Timmerhout																					
Kaploonen	„ 323.132	„ 103.006	„ 426.138	„ 328.917	„ 129.504	„ 458.421	„ 369.150	„ 184.366	„ 553.516	„ 181.214	„ 114.739	„ 295.953	„ 126.067	„ 115.743	„ 241.810						
Sleeploonen	„ 101.004	„ 37.429	„ 138.433	„ 95.936	„ 40.801	„ 136.737	„ 103.738	„ 55.559	„ 159.297	„ 45.737	„ 37.926	„ 83.663	„ 34.791	„ 42.716	„ 77.507						
Verdere vervoerloonen	„ 147.578	„ 68.605	„ 216.183	„ 167.003	„ 94.663	„ 261.666	„ 150.225	„ 90.805	„ 241.080	„ 66.837	„ 48.816	„ 115.653	„ 60.220	„ 71.988	„ 132.208						
Kavelloonen, laadloonen enz.	„ 42.154	„ 9 610	„ 51.764	„ 45.692	„ 11.550	„ 57.242	„ 52.172	„ 11.648	„ 63.820	„ 30.344	„ 9.689	„ 40.033	„ 27.435	„ 13.760	„ 41.195	„ 714.675	„ 619.627	„ 1.334.302	„ 5.422.037	„ 3.620.519	„ 9.042.556
b. Brandhout																					
Kap. en draagloonen	„ 249.365	„ 104.325	„ 353.690	„ 274.995	„ 162.979	„ 437.974	„ 286.185	„ 236.487	„ 522.672	„ 154.987	„ 134.352	„ 289.339	„ 102.053	„ 94.526	„ 196.579						
Verdere vervoerloonen	„ 271.207	„ 137.505	„ 408.712	„ 269.620	„ 268.947	„ 538.567	„ 187.280	„ 220.579	„ 407.859	„ 104.027	„ 124.573	„ 228.600	„ 86.899	„ 91.133	„ 178.032						
Stapelloonen, zaagloonen, laadloonen enz.	„ 53.306	„ 33.385	„ 86.691	„ 49.290	„ 39.753	„ 89.043	„ 50.862	„ 26.148	„ 77.010	„ 41.875	„ 17.718	„ 59.593	„ 26.065	„ 15.559	„ 41.624						
4. Tijdelijk personeel per werklijst verantwoord voor bovengenoemde werkzaamheden																					
a Europeesch	„ 37.289	„ 18.580	„ 55.869	„ 22.027	„ 19.632	„ 41.659	„ 19.703	„ 30.162	„ 49.865	„ 14.191	„ 21.227	„ 35.418	„ 16.308	„ 18.859	„ 35.167	—	—	—	„ 109.518	„ 108.460	„ 217.978
b Inlandsch	„ 182.602	„ 94.438	„ 277.040	„ 162.081	„ 85.854	„ 247.935	„ 126.508	„ 72.398	„ 198.906	„ 86.266	„ 58.960	„ 145.226	„ 78.772	„ 62.113	„ 140.885	—	—	—	„ 636.229	„ 373.763	„ 1,009.992
5. Onderhoud van wegen, sleuven, paden en bruggen in het djatiboschgebied	„ 38.871	„ 17.808	„ 56.679	„ 34.681	„ 14.049	„ 48.730	„ 26.453	„ 14.369	„ 40.822	„ 21.994	„ 15.673	„ 37.667	„ 18.255	„ 14.289	„ 32.544	„ 14.619	„ 20.212	„ 34.831	„ 154.873	„ 96.400	„ 251.273
6. Onderhoud van railbanen (en bruggen in die banen)	„ 147.669	„ 28.288	„ 175.957	„ 140.028	„ 37.192	„ 177.220	„ 100.302	„ 50.249	„ 150.551	„ 86.187	„ 40.233	„ 126.420	„ 82.778	„ 36.626	„ 119.404	„ 84.313	„ 34.797	„ 119.110	„ 641.277	„ 227.385	„ 868.662
7. Aanleg en onderhoud van sleepwegen	—	„ 6.032	„ 6.032	—	„ 14.701	„ 14.701	—	„ 19.386	„ 19.386	—	„ 14.120	„ 14.120	—	„ 8.961	„ 8.961	—	—	—	—	„ 63.200	„ 63.200
8. Onderhoud van woningen en verblijfplaatsen	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M
9. Onderhoud van stapelplaatsen	„ 13.775	„ 14.864	„ 28.639	„ 15.058	„ 12.976	„ 28.034	„ 9.683	„ 13.213	„ 22.896	„ 10.238	„ 11.392	„ 21.630	„ 7.539	„ 8.541	„ 16.080	„ 8.282	„ 11.688	„ 19.970	„ 64.575	„ 72.674	„ 137.249
10. Inkoop verschillende benoodigdheden (zagen, bijlen en andere werktuigen, machines, karren enz.	„ 63.776	„ 25.906	„ 89.682	„ 46.232	„ 26.723	„ 72.955	„ 39.062	„ 27.404	„ 66.466	„ 28.741	„ 23.724	„ 52.465	„ 14.741	„ 24.387	„ 39.128	„ 22.633	„ 19.128	„ 41.761	„ 215.185	„ 147.272	„ 362.457
11. Aanschaffing en onderhoud meubilair in boschketen	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	P M	—	—	—	P M	P M	P M	—	—	—	—	—	—
12. Instrumenten enz.	—	—	—	„ 22.637	„ 15.092	„ 37.729[1]	„ 12.427	„ 11.847	„ 24.274	„ 15.401	„ 13.136	„ 28.537	„ 1.850	„ 16,124	„ 17.974	—	—	—	„ 52.315	„ 56.199	„ 108.514
13. Diversen	„ 190.000	„ 168.534	„ 358.534[2]	„ 138.474	„ 147.575	„ 286.049	„ 96.869	„ 97.646	„ 194.515	„ 68.152	„ 78.296	„ 146.448	„ 61.431	„ 82.724	„ 144.155	„ 98.122	„ 81.897	„ 180.019	„ 653.048	„ 656.672	„ 1.309.720
Uitgaven voor personeel (in vasten dienst)																					
Ander personeel enz.																					
14. Personeel van het hoofdkantoor, alsmede schrijvers, hulpschr. en teekenaars daarbuiten	„ 33.787	„ 26.208	„ 59.995	„ 28.233	„ 26.939	„ 55.172	„ 15.617	„ 19.203	„ 34.820[3]	„ 12.632	„ 17.924	„ 30.566	„ 11.119	„ 16.551	„ 27.670	„ 10.000	„ 15.000	„ 25.000	„ 111.388	„ 121.835	„ 233.223
15. Verder personeel (mandoers, die niet per werklijst verantwoord worden) mandoers werkzaam b/d aankap in engeren zin (uitgezonderd dunning	„ 42.515	„ 26.535	„ 69.050	„ 39.935	„ 24.988	„ 64.923	„ 28.440	„ 17.661	„ 46.101	„ 21.106	„ 24.214	„ 45.320	„ 18.721	„ 18.901	„ 37.622	„ 16.000	„ 16.000	„ 32.000	„ 166.717	„ 128.299	„ 295.016
16. Procentsgewijze beloooningen voor de onder 14 genoemde bij den aankap werkzaam zijnde mandoers	„ 22.155	„ 5.299	„ 27.454	„ 20.229	„ 8.902	„ 29.131	„ 22.007	„ 11.706	„ 33.713	„ 11.712	„ 6.492	„ 18.204	„ 6.594	„ 6.095	„ 12.689	„ 4.187	„ 1.632	„ 5.819	„ 86.884	„ 40.126	„ 127.010
17. Afschrijving ten laste van de exploitatie rekening	„ 288.200	—	„ 288.200	„ 252.050	—	„ 252.050	„ 218.750	—	„ 218.750	„ 201.500	—	„ 201.500	„ 193.550	—	„ 193.550	„ 170.250	—	„ 170.250	„ 1.324.300	—	„ 1.324.300
Totaal	f 2.255.978	f 938.936	f 3.194.914	f 2.158.725	f 1.188.171	f 3.346.896	f 1.921.120	f 1.220.785	f 3.141.905	f 1.207.771	f 821.097	f 2.028.868	f 979.364	f 768.862	f 1.748.226	f 1.148.122	f 830.589	f 1.978.711	f 9.671.080	f 5.768.440	f 15.439.520
18. Terugstorting van door den dienst van het boschwezen gedane uitgaven voor het ringen der 1e jaarperceelen en voor het schatten der houtmassa's van boschperceelen	—	„ 1.519	„ 1.519	—	„ 756	„ 756	—	„ 4.731	„ 4.731	—	„ 4.103	„ 4.103[4]	—	„ 3.857	„ 3.857[4]	—	„ 2.480	„ 2.480	—	„ 17.446	„ 17.446
Blijft totaal	f 2.255.978	f 937.417	f 3.193,395	f 2.158.725	f 1.187.415	f 3.346.140	f 1.921.120	f 1.216.054	f 3.137.174	f 1.207.771	f 816.994	f 2.024.765	f 979.364	f 765.015	f 1.744.369	f 1.148.122	f 828.109	f 1.976.231	f 9.671.080	f 5.750.994	f 15.422.074
Productie aan betalende eenheden	119.129	42.479	161.608[5]	130.859	57.907	188.766	160.527	79.471	239.998	85.745	52.910	138.655	56.859	49.367	106.226[6]	95.471	72.616	168.087	648.590	354.750	1.003.340
Productieprijs per betalende eenheid	„ 18,94	„ 22,07	„ 19,76	„ 16,50	„ 20,51	„ 17,73	„ 11,97	„ 15,30	„ 13,07	„ 14,09	„ 15,44	„ 14,60	„ 17,22	„ 15,50	„ 16,42	„ 12,03	„ 11,40	„ 11,76	„ 14,91	„ 16,21	„ 15,37
Gerectificeerde productie timmerhout in M³	93,755	29,909	123,664	101,573	38,000	139,573	122,448	49,985	172,433	61,916	33,128	95,044	42,051	35,603	77,654	76,430	52,506	128,936	498,173	239,131	737,304
brandhout S.M.	380,617	188,552	569,169	439,284	298,602	737 886	571,182	442,298	1,013,480	357,438	296,731	654.169	222,115	206,469	428,584	285,620	301,646	587,266	2,256,256	1,734,298	3,990,554
Verhouding timmerhout : brandhout	1:4,06	1:6,30	1:4,60	1:4,32	1:7,86	1:5,29	1:4,66	1:8,85	1:5,88	1:5,77	1:8.96	1:6,88	1:5,28	1:5,80	1:5,52	1:3,74	1:5,74	1:4,55	1:4,53	1:7,25	1:5,41
Productieprijs per 1 M³ + n/p S.M.	f 24,10	f 31,34	f 25,82	f 21,25	f 31,25	f 23,97	f 15,69	f 24,33	f 18,19	f 19,51	f 24,66	f 21,30	f 23,29	f 21,49	f 22,46	f 15,02	f 15.77	f 15,33	f 19,41	f 24,05	f 20,92

1) Het totaal bedrag is voor de houtvesterijen en boschdistricten verdeeld in de verhouding 3:2.

2) Dit bedrag behoort *f* 500 hooger te zijn.

3) Is in den staat van den Heer de Jonge *f* 50 te weinig.

4) Deze bedragen zijn in den staat van den Heer de Jonge verwisseld.

5) Dit bedrag is door den Heer de Jonge 3 te laag berekend.

6) Dit bedrag is door den Heer de Jonge 5 te hoog berekend.

OVERZICHT VAN DE INKOMSTEN VAN HET BOSCHWEZEN OP JAVA EN MADOERA UIT DE VERVREEMDING VAN DJATIHOUT (GEEN DUNNINGSHOUT) IN EIGEN BEHEER GEKAPT, GEDURENDE DE JAREN:

	1919			1918			1917			1916			1915			1914					
	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal	i/d Houtvesterijen	i/d Boschdistricten	Totaal
1. Zuivere opbrengst van openbaar, door bemiddeling van de vendukantoren, verkocht djatihout	f 2.957.316	f 796.157	f 3.753.473	f 2.529.005	f 841.587	f 3.370.592	f 3.164.817	f 1.101.936	f 4.266.753	f 1.991.094	f 978.790	f 2.969.884	f 1.408.738	f 717.800	f 2.126.538	f 1.482.780	f 926.133	f 2.408.913	f 13.533.750	f 5.362.403	f 18.896.153
2. Zuivere opbrengst van openbaar, niet door bemiddeling van de vendukantoren verkocht djatihout	„ 600.570	„ 499.046	„ 1.099.616	„ 597.302	„ 484.066	„ 1.081.368	„ 728.216	„ 648.313	„ 1.376.529	„ 473.749	„ 408.220	„ 881.969	„ 274.906	„ 259.799	„ 534.705	„ 77.913	„ 119.614	„ 197.527	„ 2.752.656	„ 2.419.058	„ 5.171.714
3. Opbrengst van ondershands verkocht djatihout	„ 926.759	„ 304.807	„ 1.231.566	„ 1.095.823	„ 387.438	„ 1.483.261	„ 926.442	„ 439.937	„ 1.366.379	„ 617.693	„ 326.661	„ 944.354	„ 427.704	„ 310.144	„ 737.848	„ 555.134	„ 354.795	„ 909.929	„ 4.549.555	„ 2.123.782	„ 6.673.337
4. Opbrengst van djatihout, verkocht ingevolge overeenkomsten voor stapelplaatsleveringen	„ 1.564.553	„ 289.682	„ 1.854.235	„ 1.241.900	„ 432.777	„ 1.674.677	„ 968.003	„ 541.588	„ 1.509.591	—	—	—	„ 43.356	„ 354.762	„ 398.118	„ 291.347	„ 429.492	„ 720.839	„ 4.109.159	„ 2.048.301	„ 6.157.460
5. Waarde van het ten behoeve van den openbaren dienst (niet boschwezen) uit de voorraden „gekapt verstrekt" djatihout. *a.* Landswerken (verrekende waarde). *b.* Locale werken (in 's Lands kas gestorte gelden)	„ 569.600	„ 310.319	„ 879.919	„ 663.830	„ 623.368	„ 1.287.198	„ 435.901	„ 482.186	„ 918.087	„ 167.264	„ 259.992	„ 427.256	„ 105.135	„ 209.984	„ 315.119	„ 3.893	„ 88.981	„ 92.874	„ 1.945.623	„ 1.974.830	„ 3.920.453
	„ 6.003	„ 6.771	„ 12.774	„ 570	„ 942	„ 1.512	„ 2.247	„ 677	„ 2.924	„ 2.677	„ 741	„ 3.418	„ 1.920	„ 1.147	„ 3.067	„ 1.728	„ 335	„ 2.063	„ 15.145	„ 10.613	„ 25.758
6. Waarde zonder kap en vervoerkosten van het uit de voorraden „gekapt verstrekt" hout voor werken door de Inlandsche bevolking in gemeentedienst uit te voeren desawerken	„ 16.271	„ 12.009	„ 28.280	„ 22.085	„ 9.500	„ 31.585	„ 17.497	„ 16.087	„ 33.584	„ 7.445	„ 18.092	„ 25.537	„ 12.946	„ 6.566	„ 19.512	„ 33.489	„ 22.974	„ 56.463 *)	„ 109.733	„ 85.228	„ 194.961
7. In 's Lands kas gestorte gelden voor verstrekt hout voor werken van algemeen nut	—	„ 632	„ 632	—	„ 752	„ 752	„ 6.853	„ 1.955	„ 8.808	„ 829	—	„ 829	„ 403	—	„ 403	—	—	—	„ 8.085	„ 3.339	„ 11.424
8. Teruggestorte kap- en vervoorkosten voor het ad 6 bedoelde hout voor desawerken	„ 3.148	„ 2.771	„ 5.919	„ 3.462	„ 1.648	„ 5.110	„ 4.803	„ 5.350	„ 10.153	„ 3.000	„ 2.120	„ 5.120	„ 5.135	„ 8.865	„ 14.000	„ 9.236	„ 12.778	„ 22.014	„ 28.784	„ 33.532	„ 62.316
9. Verrekende waarde van djatihout met het caoutchoucbedrijf	—	—	—	„ 20.197	„ 20.645	„ 40.842	„ 17.260	„ 34.521	„ 51.781†)	„ 7.051	„ 14.103	„ 21.154†)	„ 8.913	„ 4.456	„ 13.369 1)	„ 2.641	„ 18.058	„ 20.699	„ 56.062	„ 91.783	„ 147.845
Totaal der inkomsten	f 6.644.220	f 2.222.194	f 8.866.414	f 6.174.174	f 2.802.723	f 8.976.897	f 6.272.039	f 3.272.550	f 9.544.589	f 3.270.802	f 2.008.719	f 5.279.521	f 2.289.156	f 1.873.523	f 4.162.679	f 2.458.161	f 1.973.160	f 4.431.321	f 27.108.552	f 14.152.869	f 41.261.421
Aantal vervreemde eenheden	126.475	42.960	169.435	133.011	61.252	194.263	139.284	70.357	209.641	87.316	52.641	139.957	82.678	61.024	143.702	87.828	62.726	150.554	656.592	350.960	1.007.552
Opbrengst per vervreemde eenheid	f 52,53	f 51,73	f 52,33	f 46,42	f 45,76	f 46,21	f 45,03	f 46,51	f 45,53	f 37,46	f 38,16	f 37,72	f 27,69	f 30,70	f 28,97	f 27,99	f 31,46	f 29,43	f 41,29	f 40,33	f 40,95
Productieprijs per betalende eenheid	„ 18,94	„ 22,07	„ 19,76	„ 16,50	„ 20,51	„ 17,73	„ 11,97	„ 15,30	„ 13,07	„ 14,09	„ 15,44	„ 14,60	„ 17,22	„ 15,50	„ 16,42	„ 12,03	„ 11,40	„ 11,76	„ 14,91	„ 16,21	„ 15,37
Winst per eenheid voor houtvesterijen	f 33,59	—	—	f 29,92	—	—	f 33,06	—	—	f 23,37	—	—	f 10,47	—	—	f 15,96	—	—	f 26,38	—	—
Winst per eenheid voor boschdistricten	—	f 29,66	—	—	f 25,25	—	—	f 31,21	—	—	f 22,72	—	—	f 15,20	—	—	f 20,06	—	—	f 24,12	—
Winst per eenheid voor het geheel	—	—	f 32,57	—	—	f 28,48	—	—	f 32,46	—	—	f 23,12	—	—	f 12,55	—	—	f 17,67	—	—	f 25,58
Gerectificeerde productie timmerhout in M³	95.847	28.176	124.023	104.371	40.815	145.186	110.327	44.940	155.267	63.390	33 829	97.219	64.752	44.118	108.870	68.987	45 017	114 004	507.674	236.895	744.569
brandhout in S.M.	459.425	221.758	681.183	429.609	306.556	736.165	434.354	381 261	815.615	358.895	282.034	640.929	268.886	253.588	522.474	282.618	265.636	548.254	2,233 787	1.710.833	3.944.620
Verhouding timmerhout: brandhout	1 : 4,79	1 : 7,87	1 : 5,49	1 : 4,12	1 : 7,51	1 : 5,07	1 : 3,94	1 : 8,48	1 : 5,25	1 : 5,66	1 : 8,34	1 : 6,59	1 : 4,15	1 : 5,75	1 : 4,80	1 : 4,10	1 : 5,90	1 : 4,81	1 : 4,40	1 : 7,22	1 : 5,30
Opbrengst per 1 M³ + n/o S.M.	f 69,32	f 78,87	f 71,49	f 59,16	f 68,67	f 61,83	f 56,85	f 72,82	f 61,47	f 51,60	f 59,38	f 54,31	f 36,90	f 42,47	f 38,24	f 35,63	f 43,83	f 38,87	f 53,40	f 59,74	f 55,42
Productieprijs per 1 M³ + n/p S.M.	„ 24,10	„ 31,34	„ 25,82	„ 21,25	„ 31,25	„ 23,97	„ 15,69	„ 24,33	„ 18 19	„ 19,51	„ 24,66	„ 21,30	„ 23,29	„ 21,49	„ 22,46	„ 15,02	„ 15,77	„ 15,33	„ 19,41	„ 24,05	„ 20,92
Winst per 1 M³ + (n/o-n/p) S.M. voor houtvesterijen	f 45,22	—	—	f 37,91	—	—	f 41,16	—	—	f 32,09	—	—	f 13,71	—	—	f 20,61	—	—	f 33,99	—	—
Winst per 1 M³ + (n/o n/p) S.M. voor boschdistricten	—	f 47,53	—	—	f 37,42	—	—	f 48,49	—	—	f 34,72	—	—	f 20,98	—	—	f 28.06	—	—	f 35,69	—
Winst per 1 M³ + (n/o-n/p) S.M. voor het geheel	—	—	f 45,67	—	—	f 37,86	—	—	f 43,28	—	—	f 33,01	—	—	f 15,68	—	—	f 23,54	—	—	f 34,50

†) Verdeeld in verhouding 1 : 2.

1) Verdeeld in verhouding 2 : 1.

*) f 1495 uit den staat van den Heer de Jonge is hier verwaarloosd.

Staatsexploitatie, gemengd bedrijf of particuliere exploitatie op Billiton?

Naar aanleiding van het artikel: „Staatsexploitatie gemengd bedrijf of particuliere exploitatie op Billiton?" in Koloniale Studiën, April 1923, door Dr. W. Feuilletau de Bruyn, verzoek ik U beleefd eenige plaatsruimte.

Het is niet mijn bedoeling iets over de strekking van dit artikel in het midden te brengen, waarin veel gebruik is gemaakt van mijn werkje: „De ontwikkeling van het eiland Billiton en van de Billiton-Maatschappij".

De schrijver constateert echter in mijn werkje fouten in verschillende cijfers, welke, indien zij door mij niet worden recht gezet, den lezer van het genoemde artikel zouden kunnen verleiden verband te leggen tusschen den uitspraak van den schrijver op blz. 320, dat het de plicht van de beambten is om de belangen der Billiton-Maatschappij hardnekkig te verdedigen en onbetrouwbaar werk van één dier paladijnen.

Op blz. 323 constateert Dr. F. de Bruyn:

„In 1916/1917 liep de gemiddelde tinrijkdom van 17.1 picols per 1.000 M³ terug naar 14.4 picols, volgens Mollema (blz. 102). Deze cijfers zijn onjuist".

Dr. Feuilletau de Bruyn ziet over het hoofd, dat ik het op die bladzijde heb over den tinrijkdom van ontginningen in handgrondverzet en machinaal grondverzet gedreven.

Ter contrôle zijn in de tabel op blz. 102 zoowel de producties, als de grondverzetten van deze beide werkmethoden opgenomen.

Om mijn fout te bewijzen haalt Dr. F. de Bruyn een zin aan van blz. 99, waarin staat dat bij de ontginning met pompbaggers de hoeveelheid tin van 22 picols in het tijdperk vóór het werkjaar 1916/1917 naar een gemiddelde van 18 picols in het tijdvak 1917/1918 — 1920/1921 terug liep.

De schrijver vergeet hier dat ik het op die plaats uitsluitend heb over pompbaggers.

Verder schrijft ZEd.:

„Controleert men nu de productie per 1.000 M³. aan de hand van bijlage 3 en den staat van blz. 102 bij een grondverzet van respectievelijk 4.830.000 M³. in 1916/1917 en 6.653.000 M³ in 1920/1921 en een productie in tin van 105.123 picols en 132.427 picols in die jaren dan komt dit overeen met eene productie van ± 21¾ picols en ± 20 picols per 1.000 M³".

Hij laat deze alinea volgen door de cursief gedrukte zin:

„In den staat van blz. 102 is dus de tinrijkdom der alluviale ertsontginning veel te ongunstig voorgesteld".

Nu heb ik het echter in bijlage 3 over de totale productie van Billiton.

Dr. Feuilletau de Bruyn haalt dus eenige totaal verschillende zaken door elkaar. Onderstaande cijfers verduidelijken dit afdoende:

Productie 1916/1917:

Van pompbaggers	= 29.174	pic. tin.	
Van Spuitbaggers	= 19.700	„ „	
			48.874 pic. tin.
Van handgrondverzet:			
a. kollongs	= 22.915	pic. tin.	
b. koelit	= 10.817	„ „	
			33.732 „ „
			82.606 pic. tin. (blz. 102).
Van primair erts	= 4.871	pic. tin.	
Van particuliere leverantie	= 15.190	„ „	
Van boormonsters en veegsel	= 240	„ „	
Van overwicht en voordeel uitsmelting boven de analysen	= 2.214	„ „	
			22.515 pic. tin.
		Totaal...	105.121 pic. tin. (bijlage 3).

Productie 1920/1921:

Van pompbaggers	= 73.183	pic. tin.	
Van spuitbaggers	= 7.700	„ „	
Van Emmerbagger	= 5.500	„ „	
			86.383 pic. tin.
Van handgrondverzet:			
a. kollongs	= 2.034	pic. tin.	
b. koelit	= 7.638	„ „	
			9.672 „ „
			96.055 pic. tin. (blz. 102).

Van primair erts	= 11.518	pic.	tin.
Van particuliere leverantie	= 20.238	„	„
Van boormonsters en veegsel	= 92	„	„
Van overwicht en voordeel uitsmelting boven de analyses	= 4.524	„	„
		36.372	pic. tin.
		132.427	pic. tin. (bijlage 3).

Mijne opgaven kloppen dus precies. Dat de schrijver van het artikel daar den weg niet in kon vinden had ZEd. kunnen voorzien, waar hij op blz. 319 van zijn studie zelf constateert dat nauwkeurige feitenkennis van het Billitonbedrijf slechts ter beschikking staat van enkele ambtenaren der Billiton-Maatschappij.

Het ware dus objectiever geweest een van die hoffelijke tournures te gebruiken waaraan onze moedertaal zoo rijk is, dan onmiddellijk te spreken van fouten.

Bij het behandelen der ertsreserve word ik nogmaals even onbillijk van het maken van fouten beschuldigd, terwijl het beurtelings gebruiken van de woorden tin, erts en nachten als productie eenheden verwarrend wordt geacht.

Wat het laatste betreft, de schrijver gelieve in de voorrede op te merken, dat het boekje voornamelijk voor insiders werd geschreven, die niet de minste moeite ondervinden met deze verschillende terminologie en er zelfs niet zonder kunnen.

Bij de behandeling der ertsreserve op blz. 325 volgt de schrijver mijne gegevens maar verklaart dan:

„Op blz. 59 wordt echter vermeld dat in 1912 door grondonderzoek de aanwezigheid van 59.654 picol tinerts werd aangetoond terwijl die cijfers voor 1915 en 1917 respectievelijk 15.148 picols tin en 25.769 picols tin zijn.

In de bijlage 3 van het werkje zijn die cijfers alleen voor 1915 en 1917 nauwkeurig na te gaan. De bedragen zijn respectievelijk 712 nachten — 29.904 picols tinerts — 20.219 picols tin en 1.805 nachten — 75.810 picols tinerts — 51.442 picols tin.

Deze cijfers loopen nogal uiteen ten aanzien van de opgaven van blz. 59".

Opgemerkt wordt, dat op blz. 59 van mijn werkje een parallel tusschen Banka en Billiton wordt getrokken en het Bankajaar

1915 moet worden vergeleken met ons boekjaar 1916, zijnde het werkjaar 1915/1916. Zoo is het Bankajaar 1917 ons werkjaar 1917/1918.

Neemt men dus voor deze jaren de cijfers uit bijlage 3, respectievelijk 535 en 904 nachten dan krijgt men ook de cijfers op blz. 59 van mijn boekje en wel respectievelijk 15.248 en 25.764 picols tin.

Ik had natuurlijk aan kunnen stippen dat ons administratieve boekjaar verschilt van ons technisch werkjaar, doch dit blijkt overigens wel uit de eerste kolom van bijlage 3.

Volledigheidshalve erken ik dat het getal 15.248 in mijn boekje voorkomt als 15.148; dit is een drukfout.

Ten slotte moet ik nog wijzen op een fout door Dr. F. de Bruyn te mijnen opzichte op blz. 326 gemaakt, ZEd. schrijft:

„Op Billiton komen geen groote exploraties meer voor in onbekend terrein, terwijl aldaar het archief lange series van gebleken meevallerscoëfficienten op bijna alle terreinen bevat; met de toepassing daarvan op het boorbeeld worden *alleszins betrouwbare* productie schattingen verkregen" zegt Mollema (blz. 58). Men had dus wel een „*alleszins betrouwbare*" schatting ertsreserve kunnen publiceeren, instede van de vage cijfers van den heer Mollema enz."

Ik verwacht dat de schrijver ondermeer het woord „vage" terug zal trekken, eensdeels omdat ik hem bewezen heb dat er in mijn opgaven niets vaags schuilt, anderdeels omdat een meevalscoëfficient wel een betrouwbare *productie*schatting voor een jaarontginning oplevert, maar niet „mir nichts dir nichts" op de geheele reserve mag toegepast worden.

Tot het maken van zulk een grove fout zou ik mij niet gaarne laten verleiden.

Met dank voor de plaatsing.

J. C. MOLLEMA
P.v.-Hoofd-Administrateur.

Naschrift.

De heer Mollema heeft zich ernstig gegriefd gevoeld over het feit, dat schrijver dezes op enkele schijnbare onnauwkeurigheden in zijn boek de aandacht vestigde. Het bedoelde werk zou voornamelijk voor insiders, „beambten der B. M..... en met hen de belangstellenden die het eiland en de Maatschappij kennen" zijn geschreven. [1])

1) J. C. Mollema. De ontwikkeling van het eiland Billiton en van de B. M. 1918 p. VIII.

Wie echter het boek doorgelezen heeft, krijgt den indruk dat het werk van den heer Mollema toch wel in ruimere kring bekendheid wenschte te geven aan wat door de B. M. op het eiland tot stand is gebracht. De 2e druk van het geschrift van den heer Mollema, plaatsvervangend Hoofd-administrateur der Maatschappij, is dan ook een der belangrijkste bronnen, die betrekkelijk kort voor de behandeling der concessieverlenging in den Volksraad verschenen en als zoodanig geheel „up to date" is.

De schrijver had dan ook kunnen verwachten, dat ook outsiders in zijn boek belang zouden stellen. Ik sta in deze meening niet alleen. In de Indische Mercuur van 8 Dec. 1922 No. 49 p. 844 zegt dr. Reub in de recensie over de 2e druk van het werk van den heer Mollema:

„Waar een nieuw wetsontwerp tot regeling van deze materie zich wel niet meer lang zal kunnen laten wachten, geeft de nieuwe uitgave hen die over dat wetsontwerp te beslissen hebben de gelegenheid zich een denkbeeld te vormen van het Billitonbedrijf.". . . .

En verder: „De lezing kan dan ook aanbevolen worden aan een ieder, die voor de resultaten van Hollandsche energie in Indië op mijnbouwgebied belangstelling heeft, welke verder gaat dan de beursnoteering in aandeelen".

Het is dan ook jammer, dat de heer Mollema hiermede niet voldoende rekening heeft gehouden. Outsiders kunnen niet weten, dat het administratieve boekjaar verschilt van het technische werkjaar, evenmin, dat in de geproduceerde hoeveelheid tin over het jaar 1920-1921 nog een hoeveelheid van 11,518 p. voorkomt terwijl volgens p. 132 de exploitatie van alle groote mijnen in dat jaar werd of was stopgezet in verband met de tinprijzen. Thans zijn deze punten afdoende door den heer Mollema toegelicht.

Nog een enkel woord over de ertsreserve! Een ieder die Hoofdstuk IV van het werkje van den Heer Mollema bestudeert, wordt getroffen door het feit dat de resultaten der exploitatie en de resultaten die verwacht werden naar aanleiding van de exploratie zoo enorm uit elkander liepen. Ik wees er reeds op p. 325 van mijn artikel op, dat de meevallerscoëfficient tot aan de periode waarin het handgrondverzet vervangen werd door het machinaal bedrijf van 63 à 104% opliep naar 126 à 170%. Nu is men in het algemeen bij de adermijnbouw niet aan dergelijke verschillen in de resultaten van exploratie en exploitatie gewoon. Het speculatieve element in de ertsreserve van de B. M. is dus zeer groot, een eigenschap overigens inhaerent aan alle ertsreserven der alluviale tinontginningen in onze Archipel. Uit Hoofdstuk IV krijgt men den indruk, dat de exploratie met groote zorgvuldigheid is geschied. Nu ligt het toch wel heel erg voor de hand, dat men de meevals-

coëfficient van *productie*schattingen niet, „mir nichts dir nichts" op de heele reserve kan toepassen, al ware het alleen maar omdat werkmethoden en verbeteringen aan machines in luttele jaren tijds de meevalscoëfficient belangrijk kunnen doen rijzen, zooals reeds uit de historie der B. M. afdoende is gebleken.

Maar toch ware het van grootste belang geweest, dat de heer Mollema in zijn bepaald werk wat meer uit had gewijd over de ertsreserve en zich in Bijlage 3 niet bepaald had tot opgaven, waarin met de meevalscoëfficient in het geheel geen rekening is gehouden. Het is voor beambten der B. M. toch ook wel van eenig belang ongeveer te weten, hoe lang het bedrijf zou kunnen worden voortgezet! En daartoe was de heer Mollema, als geroutineerd ambtenaar der B. M. de aangewezen persoon.

Bovendien is de wijze waarop de ertsreserve thans is opgegeven voor het *gewone* bedrijf der B. M. wel is waar voldoende, maar zoodra er sprake is van een taxatie van het bedrijf in verband met een eventueele concessieverlenging, verandert de zaak en worden eenigszins nauwkeuriger gegevens betreffende die reserve vereischt. Ook verschillende leden van den Volksraad verlangden te weten waar men eigenlijk aan toe was.

In dat verband is de erkenning van een zoo ervaren ambtenaar van de B. M., als de heer Mollema is dat hij niet in staat is om aan de hand van alle gegevens, die hem uit de archieven van de Maatschappij ten dienste staan, tot een betere schatting der ertsreserve te geraken dan thans is geschied, van groot belang voor hen, die in zake de concessieverlenging der B. M. een beslissing hebben te nemen. De kwantiteit dier reserve blijft dus steeds eenigszins vaag.

Intusschen blijkt echter afdoende uit het betoog van den heer Mollema dat het nimmer zijn bedoeling is geweest vage gegevens te verstrekken.

Het is zeer te betreuren, dat de heer Mollema in mijn artikel aanleiding heeft meenen te moeten vinden, tot de opvatting dat zijn werk door mij in het algemeen als onbetrouwbaar werd beschouwd. Niets is moeilijker dan in beknopten vorm en in een helder en duidelijk betoog een schets te leveren van de hoofdpunten der werkwijze, organisatie en administratie van een groot bedrijf, zonder in details te treden.

Iedereen die het werkje gelezen heeft, zal het wel met mij eens zijn, dat de heer Mollema daarin is geslaagd. Maar de kans dat men door outsiders daarbij verkeerd begrepen wordt op bepaalde punten is ook zeer groot bij dergelijk werk. Uit het feit dat ik bij het schrijven van mijn artikel zoo'n veelvuldig gebruik

heb gemaakt van het werk van den heer Mollema, moest het toch duidelijk zijn, dat ik zeker niet den indruk had, dat de schrijver opzettelijk onbetrouwbaar werk leverde. Het spijt mij dan ook zeer, dat de heer Mollema dit uit mijn betoog heeft meenen te moeten opmaken.

F. d. B.

Persoverzicht.

De tegenstelling tusschen de bevolkingsdichtheid tusschen Java en de Buitengewesten, door Prof. J. F. Niermeyer. Tijdschrift v. Econom. geographie v. 15 Mei 1922.

De schrijver begint met vier vragen te stellen:

1. Is de tegenstelling in bevolkingsdichtheid tusschen de Javagroep en den overigen Archipel oud of jong?

2. Zijn er natuurlijke oorzaken voor te vinden, d.w.z. hebben verschillen in ligging, bodemgesteldheid of klimaat hier ingewerkt?

3. Hebben historische gebeurtenissen ook medegewerkt om het contrast te doen ontstaan of om het te verscherpen?

4. Kan in deze materie licht worden ontstoken door wat omtrent andere landstreken bekend is?

Als antwoord op de eerste vraag haalt de schr. dan uit eenige oude schrijvers aan, dat in de tiende- eeuw en veertiende eeuw Java reeds dichtbevolkt werd genoemd. Over de buitengewesten zijn geen berichten overgeleverd, alleen weet men, dat de stad Palembang in de zevende en achtste eeuw zeer machtig was, in de 13de eeuw haar heerschappij zelfs uitstrekte over een groot deel van Sumatra, Malakka en naburige eilanden. Het was echter waarschijnlijk een voorbeeld van een staat, die zelf klein van omvang, zijn gezag over vele naburige kustlanden wist uit te breiden, als eertijds Karthago, Genua, Venetië. In tegenstelling daarmede zat er achter de macht van Java ook de kracht van een talrijke bevolking; zoo kon het gebeuren, dat dit Palembang onderwierp (1377) en zoo is ook verklaarbaar, dat Java, hoe dikwijls ook door vreemde heerschers onderworpen, altijd van overwegende beteekenis in den Archipel is gebleven. Ook uit den Compagnie's tijd zijn berichten voor den grooten rijkdom aan bevolking van Java, in het bijzonder Midden-Java, tot ons gekomen. Op de eerste vraag antwoordt schr. dus, dat de tegenstelling zeker al 10 eeuwen, misschien wel 20 eeuwen bestaat.

In antwoord op de tweede vraag wijst schr. op de grooter vruchtbaarheid van Java.

Java heeft het voorrecht, dat soort van laagvlakten te bezitten, waar de sawah-bouw, de rijstbouw met kunstmatige bevloeiing, zich het best kan ontwikkelen. De vlakten van Borneo zijn grootendeels bedekt met onafzienbare wouden, die zich tot het weinig vruchtbare, niet-vulkanische heuvel- en bergland uitstrekken. Door hun bijna horizontale ligging konden de inlanders er den toevoer en afvoer van het water niet beheerschen. De Sumatraansche vlakte heeft eveneens een zeer breeden moerasgordel en ook daar konden de rijstbouwers de groote rivieren, die de lage landen doorstroomen, niet benutten en beteugelen.

De schr. wijst dan verder op de vruchtbaarheid van Java's bodem, aan zijn vulkanen te danken, en op de gesteldheid ervan, welke irrigatie mogelijk maakt. Aldus ontstond die echt-Javaansche landbouw, die een zóó dichte bevolking op het platteland mogelijk maakt, als waarvan men in Europa geen voorstelling heeft.

Hiermede zijn andere oude beschavingscentra te vergelijken, eveneens aan irrigatie gebonden: Egypte, Mesopotamië, het Vijfstroomenland, de Chineesche laagvlakte, de centra in Mexico en Peru. Behalve vruchtbaarheid en terreingesteldheid — door tot laagvlakten verbreede voeten der vulkanen — speelt ook het klimaat een rol, als door Dr. Mohr betoogd, die een toestand als in Oost-Java, met duidelijk moessonverschil, het gunstigst voor den landbouw acht. De schr. zet dat nader uiteen en komt dan tot de conclusie:

Het contrast Java-Buitengewesten is uit natuurlijke oorzaken ontstaan.

De schr. behandelt dan de derde vraag. Hij wijst erop, dat, hoewel vermoedelijk reeds vóór de komst der Hindoe's Java zekere beschaving bezat, door dezen de Javanen toch gebracht werden tot een intensieveering der materieele cultuur. In de Buitengewesten hebben beschavingsinvloeden van elders op veel kleiner schaal gewerkt dan op Java en is ook de vermeerdering der bevolking door verhooging der materieele cultuur veel geringer geweest. Zoowel Hindoe's (met Hindoe-Javanen) als Chineezen, Arabieren en Europeanen vestigden zich in veel kleiner getallen en breidden hun invloed over veel beperkter landstreken uit.

De schr. antwoordt op de derde vraag: „Het contrast is niet ontstaan door historische invloeden, maar is er wel zeer door verscherpt".

Bij de behandeling der vierde vraag wijst de schr. erop, dat elders op aarde geen terreinen te vinden zijn, waar het geheele jaar door, bij aanzienlijke warmte, een groote regenval plaats heeft en waar toch een belangrijke landbouw gedreven wordt, die een dichte bevolking voedt.

In het Amazonegebied, in het Congogebied, zelfs in Kameroen vindt men een duidelijk uitgesproken drogen tijd. De regencijfers van de groote oostelijke laagvlakte van Sumatra en van Borneo's Westerafdeeling werden vervolgens vergeleken met die van Java; eerstgenoemde vertoonen in het algemeen geen maandcijfers onder de 100 m.M., die voor Java wel. Voor de

straks genoemde tropische streken blijkt dit laatste ook het geval te zijn. De schr. concludeert dus op zijn vierde vraag.: „Een vergelijking met andere streken op aarde is alleen uit te voeren wat het klimaat betreft en dan blijkt, dat nergens buiten den Archipel in de tropische laagvlakten de droge tijd zoo vochtig is als op Sumatra en Borneo".

De Indische Staatsspoorwegen in de Tweede Kamer.

In de Aprilaflevering van **Vragen des Tijds** bespreekt de heer S. A. Reitsma het denkbeeld, dat in het Voorloopig Verslag van de Indische Begrooting voor 1923 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal tot uitdrukking kwam, n.l. den verkoop van onze Indische Staatsspoorwegen.

De schrijver begint met de vragen te stellen: Hoe zijn we in 1875 aan Staatsspoorwegen op Java gekomen? Waren het leerstellige argumenten, welke de Regeering er toe brachten een stelsel te aanvaarden, waartegen de wetgever zich in het moederland zoo heftig gekant had? Of was het de harde noodzakelijkheid, welke tot eene oplossing drong, welke een principe deed verlaten, dat in 1864 bij de concessieverleening der Nederlandsch Indische Spoorweg Maatschappij (N. I. S.) gezegevierd had? Vragen, wier beantwoording niet van belang ontbloot is, sedert later door professor Treub de aanleiding tot de staatsbemoeiing gezocht zou worden in de nawerking der beginselen van de Oost-Indische Compagnie, waaruit de conclusie getrokken werd, dat wat in Nederland te laat geschiedde in Indië te vroeg plaats had.

De heer Reitsma haalt dan uit de spoorgeschiedenis op dat en waarom het particuliere initiatief onwillig was om zich met spooraanleg te belasten toen de eerste resultaten der N. I. S. in financieel opzicht niet gunstig waren en dat zelfs tegenstanders van staatsaanleg als de Ministers van Bosse en Fransen van de Putte tot de ervaring kwamen, dat de hoognoodige verbetering der communicatiemiddelen op Java alleen door ingrijpen van den Staat te verkrijgen zou zijn. Aan deze zienswijze dankte ook de wet-van Goltstein tot **aanleg-** bij wijze van proef- van de staatslijn Soerabaia-Malang-Pasoeroean haar ontstaan, terwijl staats**exploitatie** werd ingevoerd omdat zich geen particuliere liefhebbers opdeden.

Uitvoerig staat de schrijver stil, bij de gunstige resultaten met het overheidsbedrijf verkregen en bij de vergeefsche pogineen om ook daarna het particuliere kapitaal voor de uitbreiding van het spoorwegnet te interesseeren. Zeer sterk spreekt dit wel daaruit, dat de N. I. S. die toen der tijd de lijn Buitenzorg-Batavia bezat er geen financieel voordeel in zag om het door de B. O. W. aangelegde aansluitende havenlijntje Batavia-Priok te gaan exploiteeren, zoodat de S. S. die toen nog geen belangen in Batavia had, zich met de gescheiden exploitatie moest belasten. Als voorbeeld van een vooruitzienden blik bij particuliere bedrijfsleiders kan dit feit nu niet be-

paald gelden, wijl later zou blijken dat dit lijntje een goudmijntje zou worden.

Het particulier initiatief bleek geheel afgestorven te zijn. De schrijver vervolgt dan:

„Een oogenblik scheen het anders te wezen. Dat was kort, nadat de eerste staatslijn in exploitatie genomen was en de nog wenschelijk oordeelde lijnen groote gaten in het Indische budget dreigden te slaan. In Europa doorleefde men toen de geweldige crisis, welke er o.a. toe leidde dat in 1883 in Frankrijk teruggekeerd werd tot het stelsel van particulieren aanleg met garantie. Indië ondervond hiervan den terugslag, omdat evenals nu de nood der schatkist hoog gestegen was. Wel manifesteerde zich dit op andere wijze en waren het ook andere oorzaken, die tot het verschijnsel leidden, de moeilijkheden voor de Indische en moederlandsche Regeering waren echter wegens het ontbreken eener behoorlijke regeling tusschen de wederzijdsche geldmiddelen niet minder groot dan thans het geval is. Wat toch was het geval? De Atjeh oorlog verslond schatten gouds, en de rijke bron van inkomsten welke vroeger uit de koffiecultuur gevloeid had, droogde op. In die omstandigheden bleek weinig geneigdheid om ten behoeve van spoorwegen middelen beschikbaar te stellen. Het gevolg hiervan was, dat de toenmalige landvoogd F. 's Jacob-oorspronkelijk een voorstander van staatsaanleg telegrafisch adviseerde om dit systeem te verlaten en dat de heer F. G. van Bloemen Waanders, die in het 3de Ministerie Heemskerk Azn als Minister van Kolonien was opgetreden, niets beters te doen wist dan „den tred op den ingeslagen weg van spoorwegbouw door den Staat eenigszins in te korten en de voltooiing van de opgevatte plannen over een langer tijdvak te verdeelen", welk weinig krachtig besluit noch voor-noch tegenstanders in de Kamer kon bevredigen en mede oorzaak werd van zijn val op 22 November 1883, toen de Indische Begrooting in der Tweede Kamer afgestemd werd".

De heer Reitsma verhaalt dan, hoe even te voren, n.l. den 12den October 1883 de Nederlandsch Handelmaatschappij wier vertegenwoordigers in Indië met den Gouverneur-Generaal deze zaak besproken hadden, aan den Minister vroegen om de Oosterlijnen te mogen overnemen en te beheeren door eene particuliere maatschappij, waarbij het Gouvernement rentegarantie zou verleenen. En verder, hoe twaalf dagen later de heeren Maarschalk dezelfde die de Staatslijnen aangelegd had en eind 1880 den dienst met pensioen had verlaten- en Groll, oud voorzitter van den Raad van Beheer der N.I.S.M. om alle bestaande, in aanleg zijnde en ontworpen staatslijnen te mogen overnemen. We vernemen verder hoe beide verzoeken den 7den November d.a.v. werden afgewezen, omdat minister van Bloemen Waanders niets voor rentegarantie en afstand van het meest waardevolle deel der spoorwegen voelde, terwijl hij evenmin de tot standkoming eener machtige maatschappij begeerde, welke een Staat zou vormen, zoomin als hij wilde medewerken om „de hen met de gouden eieren te slachten".

De heeren Maarschalk en Groll gaven echter geen krimp, immers den 16den November kwamen zij op hun verzoek terug, daarbij hunne bedoeling meer preciseerende. Uitvoerig schetst de heer Reitsma dan de voorwaarden, welke de heeren aanboden en de argumenten, welke de voor-en tegenstanders in het debat brachten; zoowel de ambtelijke correspondentie als de openbare behandeling in het Indisch Genootschap wordt hierbij ter sprake gebracht.

De plannen liepen vast, toen de promotors kwamen te sterven, echter toonden eind 1886 en begin 1887 de N. I. S. en de heer van de Wall Bake geneigdheid de denkbeelden van Maarschalk en Groll over te nemen. De nieuwe aanbiedingen bleven echter rusten; met de landsfinancien was het niet meer zoo droevig gesteld als drie jaar te voren en Minister Sprenger van Eijk zag zeer goed in, dat onder die omstandigheden de Staatsspoorwegen, welke zich in Indië in tegenstelling met de N. I. S. M. in groote sympathie van handel en industrie mochten verheugen en bovendien uitstekend geadministreerd werden, niet vervreemd zouden kunnen worden: evenzoo dat overdrachtsplannen van de exploitatie weinig kans van slagen zouden hebben. Ook de gegadigden waren hiervan overtuigd, zoodat van beide zijden berust werd en de plannen hun natuurlijken dood stierven.

Aan dit vergeten hoofdstuk der Indische spoorweggeschiedenis knoopt de heer Reitsma zijne beschouwingen over de tegenwoordige plannen, vast.

Allereerst wordt uit het laatst verschenen jaarverslag der S.S. (1920 deel I) aangetoond dat op het einde van dat jaar de kapitaalsrekening reeds ƒ 296.158.210.17[5] bedroeg en dat hier nog ƒ 2.132.614.03[5] voor de smalspoorlijnen op Java bijkomt, terwijl op Sumatra's Westkust ƒ 30.162.995.50[5], op Zuid Sumatra ƒ 18.806.617.24[5] en op Atjeh ƒ 22.229.482.89 in de Staatsspoor-en Tramwegen was gestoken in totaal dus ƒ 369.489.919.85. Hier is sedert nog heel wat bij gekomen, want het **Voorloopig Verslag** der S.S. en Tr. over 1921 wijst als aanlegrekening op ultimo December 1921 aan voor

Staatsspoorwegen op Java	ƒ	333.294.075,99
Staatsspoorwegen Sumatra's Westkust	„	33.649.472,53[3]
Atjehtram	„	22.585.044,82
Staats-Tramwegen in Zuid Sumatra	„	21.918.259,50
	ƒ	411.446.852,84[5]

waarbij nog te voegen is het kapitaal, dat in de nog niet in exploitatie gebrachte lijnvakken belegd was.

Aan de hand van de officieele cijfers critiseert de heer Reitsma verder het betoog van de commissie van Rapporteurs der Tweede Kamer, handeling 1922-'23 Bijl 4 No. 14, gaat vervolgens na wat over een mogelijk verlies der staatsspoorwegen vroeger is te doen geweest, met name de gedachtenwisseling over dit onderwerp tusschen de kamerleden Oldenhuis Gratama en de Bruijn Kops in de kamerzitting van 11 en 12 Juni 1884. en

bespreekt daarbij het lot der Z. A. S. M. en de blijkbare bedoeling der Rapporteurs om het Indische risico in dezen door internationale aandeelhouders te doen dragen.

Wat de door de Commissie van Rapporteurs becijferde winst van *f* 4.737.945 en aanlegkosten van *f* 5.704.862 hetreft, schrijft de heer R.

„Volgens de oudere **Statistieke Verslagen** en de laatst verschenen **Verslagen betreffende het Spoor- en Tramwezen in N. I.** bedroegen de netto overschotten op Java in guldens in de jaren:

	Normaalspoor	Smalspoor	Totaal
1911	*f* 12.250.009	*f* 42.236	*f* 12.292.245
1912	„ 13.284.957	„ 43.515	„ 13.328.472
1913	„ 14.513.099	„ 93.442	„ 14.606.541
1914	„ 14.044.955	„ 116.303	„ 14.161.258
1915	„ 16.032.279	„ 148.440	„ 16.180.719
1916	„ 19.041.392	„ 176.046	„ 19.217.438
1917	„ 19.579.307	„ 224.515	„ 19.803.822
1918	„ 15.268.513	„ 135.830	„ 15.404.343
1919	„ 16.090.114	„ 78.110	„ 16.168.224
1920	„ 7.023.286	„ 136.135	„ 7.159.421
Totaal	*f* 147.127.911	*f* 1.194.572	*f* 148.322.483

alzoo per jaar gemiddeld nagenoeg *f* 15.000.000. hetgeen niet precies hetzelfde is als *f* 4.737.945.

Voor opneming en aanleg van nieuwe lijnen werd volgens Bijlage I van deel II van het **Jaarverslag der S. S.** over 1920 uitgegeven in guldens:

	Normaalspoor	Smalspoor	Totaal
1911	*f* 8.439.124	*f* 93.513	*f* 8.532.637
1912	„ 6.362.731	„ 552.345	„ 6.915.076
1913	„ 17.709.148	„ 221.608	„ 17.930.756
1914	„ 13.525.490	„ 150.539	„ 13.676.029
1915	„ 11.257.358	„ 109.387	„ 11.366.745
1916	„ 11.324.208	„ 91.480	„ 11.415.688
1917	„ 13.868.796	„ 286.092	„ 14.154.888
1918	„ 10.457.876	„ 241.624	„ 10.699.500
1919	„ 13.382.442	„ 69.919	„ 13.452.361
1920	„ 24.579.466	„ 59.357	„ 24.638.823
Totaal	*f* 130.906.639	*f* 1.875.864	*f* 132.782.503

of per jaar gemiddeld ruim *f* 13.000.000, wat ook nog al wat verschilt met het opgegeven bedrag van *f* 5.704.682.

Minister de Graaff deelde in de M. v. A. mede, dat hij een vergelijking dier cijfers van *f* 4.737.945 en *f* 5.704.862 niet aanstonds kon aanvaarden. Naar aanleiding hiervan zegt de heer R. „Inderdaad zijn de cijfers niet vergelijkbaar. De Commissie van Rapporteurs heeft niet ingezien dat het **bezit** van den Staat door de uitgaven vermeerderd is geworden. Op deze manier argumenteerende zou geen zaak haar bedrijfskapitaal mogen uitbreiden; bij een regelmatig groeiende particuliere spoorwegmaatschappij zou zich precies hetzelfde verschijnsel voordoen als wat bij de S. S. blijkbaar wordt afgekeurd. De fout in de redeneering is, dat een kasrekening opgesteld wordt welke voor geen enkel bedrijf, zeker niet voor een koloniaal spoorbedrijf, dat jaarlijks belangrijke kapitaalsvoorziening eischt, doch daardoor zijne bezittingen vermeerdert, toelaatbaar is. Een en ander wijst er op hoe hoog noodig het is, dat ter verheldering der begrippen een Indische Bedrijvenwet tot stand komt, dat bij de Staatsspoor- en Tramwegen de commercieele boekhouding wordt ingevoerd en dat een betrouwbare openingsbalans wordt vastgesteld.

De heer R. bespreekt dan eenige andere opmerkingen in het voorloopig verslag en eindigt dan met de woorden:

„De kleinmoedigen, die onder den druk der tijden het vertrouwen „in zichzelf en in het land verloren hebben, mogen zich de woorden „ter harte nemen, welke de Asser afgevaardigde Oldenhuis Gratama „vroeger bij de spoorwegdebatten sprak: dat na de eb de vloed weer „zal komen. Wanneer het zoover is, dan moet de Staat het transport-„stelsel te land beheerschen gelijk hij het ook nu doet. Dan met leege „handen staan zou al heel schadelijk — en beschamend wezen."

Gemengde bedrijven.

In het Soerabaiasch Handelsblad van Maart j.l. heeft B. Z. K., die wel meer in dit blad over economische onderwerpen schrijft, een drietal artikelen gewijd aan „Gemengde bedrijven".

In het eerste stuk (Soerabajasch Handelsblad van 26 Februari) schetst de schrijver, hoe gaandeweg de leer ingang vond, dat de staat niet alleen voor handhaving van recht en orde te zorgen had, maar ook voor de economische ontwikkeling van de inwoners, waaruit voortvloeit, dat de staat zich steeds meer met de uitoefening van publieke diensten en bedrijven ging belasten. In Indië had de overheidsbemoeienis te allen tijde een zeer grooten omvang, zonder dat dit het gevolg was van leerstellige argumenten. Eenerzijds was dit het gevolg van een nawerking van het karakter der Vereenigde Oost-Indische Compagnie als geprivilegeerd handelslichaam, anderzijds was het gouvernement wel genoodzaakt in dit wingewest, later in de kolonie, zelf veel in de hand te houden, eensdeels om directe baten te kunnen verkrijgen, anderdeels om de bevolking te kunnen beschermen tegen

de ongebreidelde macht van het buitenlandsch kapitaal. Zoo ziet men hier staatsexploitatie van spoorwegen toegepast en staatsmijnbelrijven georganiseerd, toen in het moederland daaraan niet gedacht werd. Hier zij nog bijgevoegd, dat het Indische gouvernement zich ook dáárom wel met economische functies moest belasten, omdat het particulier initiatief dikwerf achterwege bleef.

Tegen de overheidsbedrijven bestaat echter ook wel tegenkanting. Sommigen vinden, dat de bedrijfsleiding daarbij niet genoeg vrijheid van handelen kan hebben. De ambtenarij zou een commercieel beheer in den weg staan en de invloed van parlement en kiezers, ook van de vakvereenigingen, wordt funest voor de arbeidsverhoudingen en dus voor de bedrijfsresultaten geacht.

Daarnaast achtte men de onderlinge afhankelijkheid der algemeene en der bedrijfsfinancien verkeerd. Nog kregen enkele openbare lichamen moeilijkheden bij het zoeken naar goede bedrijfsleiders, die in het particuliere beter betaald werden, terwijl eindelijk ook sommige gemeenten moeilijkheden ontmoetten, om aan voldoende crediet te komen.

Allerlei pogingen zijn aangewend om deze bezwaren op te heffen. Aansturen op financieele zelfstandigheid voor overheidsbedrijven, het lichten van de commercieele bedrijfsboekhouding uit de begrootingsboekhouding door de Nederlandsche Bedrijvenwet mogelijk gemaakt, pogingen tot tegengang van den invloed van politieke partijen zijn voorbeelden daarvan. Voor Indie is te vermelden de stichting van den Gouvernements-accountantsdienst, welke bij verschillende landsbedrijven de invoering van een commercieele boekhouding mogelijk maakte.

Men zocht naar een compromis en vond er een in den vorm van de intercommercieele naamlooze vennootschap, bv. de Belgische „Société anonyme des chemins de fer vicinaux". In de laatste decennien ontwikkelde zich het gemengde bedrijf, dat ook hier te lande toepassing vond (Ned. Ind. Aardolie Maatschappij, gemeenschappelijk electriciteitsbedrijf Bandoeng en omstreken, de ingetrokken Celebes- en Tapanoli tramplannen, het in bewerking zijnde nieuwe Billiton-contract). Prof Treub heeft onlangs een verder gaan in deze richting aanbevolen, en wel voor onze staatsspoorwegen. Schr. kiest deze uitspraak als uitgangspunt.

Schr. schetst dan de electriciteitsvoorziening in Nederland, waar men in de verschillende provinciën aan de bedrijven voor opwekking en distributie van stroom verschillende vormen gaf. Het hoogoven- en spoorwegbedrijf in Nederland zijn voorbeelden van gemengde bedrijven; de financieele resultaten ervan zijn tot nu toe zeer bedroevend, wat echter volgens de deskundigen niet aan den vorm van het bedrijf te wijten is. Overigens bleek bij de spoorwegen, dat men de politiek bij het gemengde bedrijf toch niet buiten de deur kan houden.

Het land, waar de gemengde bedrijven dadelijk een zeer groote vlucht namen, is Duitschland. Hier zien wij gemeenten en particulieren de handen ineenslaan bij de oprichting van gemengde bedrijven voor bouwmaatschap-

pijen van arbeiderswoningen en tuinsteden, komediegebouwen, melkvoorziening, tramwegen, kaliwinning, trambanen, automobiellijnen, waterleiding enz. De provincien en de verschillende staten gingen in die richting minder ver. De groote toepassing kwam echter pas, toen de electriciteits- en gasverzorging georganiseerd moest worden en de stadstramwegen zich als afnemers van electrische energie aanmeldden.

Schr. bespreekt dan een boek van prof. Passow: „Die gemischt privaten und öffentlichen Unternehmungen auf den Gebiete der Elektrizitäts- und des Gasverzorgung und des Strazenbahnwesens." Daarin zijn voor- en nadeelen van gemengde bedrijven besproken. Een voordeel is, dat het bedrijf leenen kan onder garantie der gemeenten, waarvoor deze de toestemming van den staat niet noodig hadden; daardoor was de regeling eenvoudiger en werd ook vermeden, dat de schuldenlast der gemeenten te zeer toenam. In Duitschland waren de gemengde bedrijven voor de gemeenten vaak als overgangsvorm bedoeld naar overheidsbedrijf. Integenstelling met de gemeenten toonden de staten zich gewoonlijk afkeerig van dezen bedrijfsvorm; Passow acht echter verandering van die houding mogelijk. De reden, dat het particuliere kapitaal zich tot dezen bedrijfsvorm aangetrokken voelt, zoekt Passow daarin, dat het kapitaal veelal het terrein niet meer vrij zal vinden. De deelneming van gemeenten maakt dikwijls de kapitaalverschaffing gemakkelijker, verder is de zekerheid van afzet in verband daarmede soms van invloed, evenals faciliteiten, b. v. bij het gebruik van openbare wegen voor het leggen van leidingen e. d. Vervolgens wordt het plan voor een gemengd bedrijf voor de Tapanoeli en Celebes tramweg besproken. Bij de behandeling in den Volksraad was Mr's Jacob wat dichter bij de waarheid, dan Ir. Cramer; de eerste meende, dat de moeilijkheid om aan kapitaal te komen den staat drong zich op andere wijze dan tot dat tijdstip van de hulp van het particuliere kapitaal te verzekeren. De Regeering zag eenvoudig geen kans met de aanwezige personeele en financieele krachten van den staat de buitenbezittingen van tramwegen te voorzien, waar alleen de uitbouw van het Javanet in de eerste jaren een bedrag van 200 millioen gulden zou eischen.

Later nam de Indische regeering haar plan terug, nadat de onderhandelingen om tot een gemengd bedrijf te komen mislukt waren. Deze mislukking der plannen van 1918 is te betreuren; had de tegenstand van soc. democratische zijde minder succes gehad, dan had men nu over heel wat ervaring omtrent de waarde van het gemengde bedrijf ten opzichte van minder belangrijke lijnen kunnen beschikken.

De schr. noemt dan als bezwaar tegen het voorstel-Treub, — dat nog oneindig veel meer omvat, dan een gemengd bedrijf voor een lijn van secundaire beteekenis, — dat het vraagstuk zeer ingewikkeld is en moeilijk overzien kan worden wat de gevolgen van het inbrengen en een gemengd bedrijf zou zijn. De schr. haalt daartoe dr. Emil Sax, „Die Eisenbahnen" aan, verder wijst hij erop, dat de staatscommissie — de Marez Oyens na de motie- Bos (1908) drie jaar noodig had, om een gemotiveerd oordeel uit te spreken over de vraag, of particuliere- dan wel staatsexploitatie in Neder-

land wenschelijk was. En dit ondanks het feit, dat men van die twee exploitatievormen alles afwist. Hier bepleit thans professor Treub den spoedigen overgang tot een bedrijfsvorm, welke nog in staat van wording verkeert en wel als „groote" bezuinigingsmaatregel.

De schr. wijst dan op uitingen van prof. Treub met betrekking tot de Nederlandsche spoorwegen, waarin hij voor staatsexploitatie opkwam. De diensten, door onze staatsspoor- en tramwegen aan de gemeenschap en den handel bewezen, worden geroemd. De schr. verklaart zich een tegenstander van inbreng van de spoorwegen in een gemengd bedrijf, acht deze bedrijfsvorm echter wel nuttig voor distributie van electrische stroom, wanneer opwekking en levering ervan en gros door den staat geschieden. Daarbij wordt een artkel van ir. Groothoff uit „de Ingenieur" aangehaald, waarin deze ertegen waarschuwde niet star vast te houden aan het beginsel der staatsexploitatie, aangezien dit de ontginning van de natuurlijke hulpbronnen van Nederlandsch Indie in de naaste toekomst sterk zou belemmeren, ten nadeele van de volkswelvaart hier te lande. De schr. noemt nog andere voorbeelden op, waaruit blijkt, dat de gouvernements-ambtenaren niet door dik en dun staatsexploitatie voorstaan.

In het tweede stuk (Soerab. Hand. van 15 Maart) behandelt de schr. dan eenige voorbeelden van gemengde bedrijven in Indie. Eerst wordt met een enkel woord de gemeentelijke melkvoorziening van Medan vermeld en eraan herinnerd, dat indertijd voor Bandoeng een dergelijk plan voor een gemengd bedrijf voor voorziening van de stad met melk en groenten is uitgewerkt, dat echter door de malaise niet tot uitvoering is gekomen.

Een andere poging, om tot de oprichting van gemengde bedrijven te komen en welke al evenmin succes had, was het gevolg van den wensch, om met de beperkte Indische geldmiddelen de buitengewesten aan de zoo hoog noodige ijzeren wegen te helpen. Daartoe had de minister van Koloniën Mr. Pleijte in Holland onderhandelingen geopend met de directeuren van de zustertramweg-maatschappijen, de heeren Gerlings en Caspersz, en met den directeur der Kediri- en Malangstoomtram Mij, den heer H. F. van Stipriaan Luïscius, oudhoofdinspecteur der Staatsspoor- en Tramwegen. De heer Gerlings ontwierp tenslotte — eind 1918 — een regeling voor een „Koloniale Spoorweg Maatschappij," welke in den geest der Belgische Société anonyme des Chemins de fer vicinaux, als gemengd bedrijf, was opgezet. Omtrent deze voorstellen kon echter geen overeenstemming verkregen worden, zoodat de onderhandelingen, onder Minister Fleyte begonnen, onder minister Idenburg afsprongen.

In Indië voelde men voor dergelijke plannen veel en trachtte men een dergelijken opzet voor de Tapanoelitram uit te werken, later ook voor de tram op Celebes. De regeling wordt in het artikel uitvoering uiteengezet.

Bij de behandeling in den Volksraad vond de commissie van rapporteurs, dat het risico geheel op het land zou drukken, terwijl aan het particuliere kapitaal een te overwegende invloed werd toegekend. De Regeering stelde daartegenover, dat andere medewerking van het particuliere kapitaal niet

te verkrijgen zou zijn. Ook andere bezwaren werden geopperd en bestreden. In den Volksraad werd in Juni 1919 een motie ingediend om de wenschelijkheid te betoogen van aanleg door den Staat zelf van de genoemde lijnen. Van regeeringszijde werd er op gewezen, dat in een tijdvak van 15 à 20 jaar 3.000 K.M. nieuwe spoor lijnen in de buitengewesten zouden moeten worden aangelegd, zijnde 150 à 200 K.M. lijn per jaar en dat moeilijkheid der kapitaalsverschaffing voor afwerking dan dit programma niet mocht worden onderschat. Nogmaals werd betoogd, dat het risico van het bedrijf door staat en particulier tezamen zou worden gedragen; er moest hierbij echter rekening worden gehouden met de omstandigheid, dat het land de verplichting tot den aanleg van nieuwe aansluitende lijnen moest kunnen opleggen, en zoo noodig ook de exploitatie van nog door den staat aan te leggen lijnen moest kunnen vorderen. De noodige invloed op de handelingen van het gemengde bedrijf zou worden gewaarborgd door de statuten der op terichten maatschappij en een te sluiten overeenkomst.

De regeering nam tegenover de motie haar voorstel terug. In de najaarszitting van 1918 kwam de zaak opnieuw ter sprake; overleg met den Minister nog niet tot een beslissing geleid. Bij amendement-Cramer bracht de Volksraad toen een post van 6 ton op de begrooting voor staatsaanleg van de lijn Takalar-Maros, welken post de Minister overnam; minister Idenburg deelde verder nog mede, dat het z.i. wenschelijk was den aanleg en exploitatie van stam- en openingslijnen door den lande te doen geschieden. Na dien tijd kwamen geen plannen voor gemengde bedrijven voor spoorwegaanleg en -exploitatie meer aan de orde.

Meer succes hadden de pogingen van den toenmaligen chef van den dienst voor Waterkracht en Electriciteit in N. I. den heer P. A. Roelofsen, om eeen gemengd bedrijf voor de distributie der op de Bandoengsche hoog vlakte opgewekte electrische energie, op te richten.

De regeering neemt het standpunt in, dat de energieproductie voor de algemeene electriciteitsvoorziening en electrificatie der spoorwegen door het Gouvernement moet geschieden. Aanleg van centrales, bouw en exploitatie van hoogspanningsnetten blijven dus in handen van het gouvernement.

De stroomlevering en detail, dus de disributie der opgewekte energie, daarentegen zal aan op te richten naamlooze vennootschappen worden over gelaten, waarvoor de gemengde bedrijven moeten dienen, waarin belanghebbenden in het distributiegebied, dus gemeenten, gewesten, het land en bestaande of nog op te richten electriciteitsbedrijven aandeelhouders zijn.

In overeenstemming met deze beginselen werd de energie-voorziening der Bandoengsche hoogvlakte opgezet. Het gouvernement nam 1 Januari 1920 de hydrocentrale van de B. P. M. over en bouwde bij den Dajowaterval een paar krachtstations; verder kwamen in 1921 twee stoomcentrales in bedrijf. In 1924, uiterlijk 1925, zullen 4 hydrocentrales met een vermogen van 11.600 K.M. in bedrijf zijn met als reserve twee stoomcentrales.

Wat de distributie betreft, 23 Maart 1919 werd een overeenkomst gesloten tot oprichting van het Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng

en Omstreken tusschen de Bandoengsche Electriciteits-maatschappij en de gemeente; voor de stroomlevering werd met den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit een contract gesloten. Uitvoerig wordt dan het onderbrengen van het kapiaal, de winstverdeeling en de inrichting van het bestuur uiteengezet. De financieele resultaten zijn tot nu toe gunstig; over de praestaties zijn de gebruikers echter minder goed te spraken, als erkent men, dat veel verbeterd is, vergeleken bij dentijd van de B. E. M. De schr. meent, dat de nieuwe bedrijfsvorm nog te kort in leven is om alle verbeteringen, welke mogelijk zijn bereikt te hebben. De G. E. B. E. O. is voornemens haar werkzaamheid ook over Buitenzorg uit te breiden. De schr. vergelijkt dan met dezen snellen groei de ontwikkeling van een gemengd electriciteitsbedrijf uit het Rheinisch-Westfälische Electrizitätswerk A. G., dat in 1898 te Essen werd opgericht. Dit kwam in 1902 in handen van Stinnes en Thyssen en werd daarna snel uitgebreid. Bij het begin bedroeg het aandeelenkapitaal 2½ millioen mark; in 1902 werd het 10 millioen, in 1906 30 millioen, in 1910 38 millioen, waarbij nog obligatie-leeningen van tientalen millioenen kwamen. Na een strijd met enkele groote industriesteden als Hagen, Dortmund en Bochum kwam in 1908 een overkomst tot stand, waarbij een groot deel van het aandeelen-kapitaal in handen van steden en van andere maatschappijen kwam. In 1912 was ongeveer 30% bij steden en „Kreizen" ondergebracht; in den raad van commissarissen, 24 leden tellend, zetelden 14 burgemeesters.

De schr. eindigt met er op te wijzen, dat gemengde bedrijven in de meest uiteenloopende gevallen toepassing kunnen vinden; hoe men ze ook construeert, de belangen der gemeenschap moeten bij monopolistische bedrijven de voorkeur hebben en voldoende verzekerd zijn.

Vervormingen in de Inlandsche samenleving van Nederlandsch Oost-Indië.

Ter gelegenheid van den 5den verjaardag van de stichting der Landbouwhoogeschool te Wageningen, heeft volgens de *Loc.* van 10 April jl. de rector-magnificus, prof. mr. J. C. Kielstra, in de hulpaula een openbare lezing gehouden over: Omvormingen in de Inlandsche samenleving van Ned. O. I. Aan deze rede is het volgende ontleend.

Spr. zeide, dat men de omvormingen in die maatschappij, welke men de laatste 20 jaar zich zag voltrekken, in het kort op deze wijze kon typeeren, dat de individuen bezig zijn zich te bevrijden uit groepeeringen in de samenleving, waartoe zij als gevolg van natuurlijke omstandigheden als geboorte of inwoning behooren, om zich te hergroepeeren in de samenleving in organisaties, die opzettelijk in het leven zijn geroepen met een bepaald doel. In de oude organisaties, waarin zij voor hun heele levensgebied met steeds dezelfde personen hadden samen te werken, wachtten de individuen zich wel hun eigenschappen te ontplooien, zij werden door die verbindin-

gen beheerscht. De jonge vereenigingen omgekeerd worden door de individuen, die ze oprichten en die er deel van uitmaken, beheerscht.

Spr. achtte dit verschijnsel ook in zijn gevolgen gewichtig, in de eerste plaats omdat de maatschappij ten gevolge van het georganiseerd optreden van hen, die bepaalde doeleinden willen bevorderen, gedwongen wordt zich rekenschap te geven van het bestaande, als hoedanig het verschijnsel een eind beteekent voor het starre conservatisme in de Inlandsche samenleving, in de tweede plaats omdat het door ontplooiing van de in de individuen schuilende kracht mogelijk te maken, voor nieuw leven plaats maakt.

Spr. vroeg vervolgens de aandacht voor eenige oorzaken, op economisch gebied liggend, welke, waar bij meende, bij de andere pogingen tot verklaring, welke hij overgens elk in haar waarde erkende, iet wat in het gedrang waren geraakt. Als zoodanig noemde hij een drietal feiten, nl. de bevolkingaanwas op Java, die noodzaakte te streven naar vermeerdering van het maatschappelijk inkomen, den van buiten bevorderden handel in sommige streken van de buitengewesten, die prikkelde tot vermeerdering van behoeften en de elders eveneens van buiten of opgelegde plicht tot betaling van individueele belasting in geld, waardoor het verwerven van een individueel inkomensdeel daar noodzakelijk werd. Hij meende dat deze oorzaken naast de andere voor het zich voltrekkend maatschappelijk proces van groot gewicht waren en even noodzakelijk om, in samenwerking met de andere, de bewuste hergroepeering der individuen te doen intreden.

Deze economische oorzaken, aldus spr., werken op tweeërlei wijze. Ze scheppen zelf een basis van gemeenschappelijke belangen in individuen, vallende buiten het kader der oude groepeeringen en maken verder de groepeering voor andere doeleinden materieel mogelijk. Van beide gevolgen gaf spr. eenige voorbeelden.

Ten slotte vestigde spr. er de aandacht op, dat in de nieuwe verhoudingen de individuen veel grooter verantwoordelijkheid voor eigen lot zouden hebben te aanvaarden. Hij meende dat dit medebracht, dat voor alles zou moeten worden gezorgd, dat de individuen na de voltrekking van het omvormingsproces in zoo hooge mate als mogelijk is de daarvoor gunstige eigenschappen bezaten. Bij leiding, aan de maatschappij in dezen overgangstijd te geven, of bij dwingende maatregelen, haar voor te schrijven, mag dit nimmer uit het oog verloren worden. Hetgeen medebrengt, dat men nimmer de maatschappij de taak uit handen neme om zelf de nieuwe vormen te zoeken, die bij de nieuwe verhoudingen passen.

De Aziatische politiek van Sovjet-Rusland.

Bij het opmaken van de balans der Russische buitenlandsche politiek over 1922 zal, zoo betoogt Otto Mossdorf in een artikel over dit onderwerp in *Der Neue Orient*, als debetpost moeten worden geboekt dat het niet gelukt is, Rusland weer als gelijkgerechtigd lid in de volkerengemeenschap te doen

opnemen, ondanks de pogingen, die daartoe bij verschillende internationale conferentiën en afzonderlijke onderhandelingen zijn aangewend. Maar daartegenover staat dat de Sovjet-republiek in oostelijke richting het ouden gebied van den tsaren-tijd heeft herwonnen.

Reeds in de eerste dagen der bolsjewistische heerschappij, einde November 1917, begon de Aziatische politiek van Sovjet-Rusland met een oproep aan de gezamenlijke Oost-Aziatische volken om zich te bevrijden van de knechting der kapitalistische staten. Weldra was de in het hart der Oosterlingen gelegde vonk tot vuur geworden. De burgeroorlogen, teweeg gebracht door de pogingen om het bolsjewistische gezag met behulp van leiders als Joedenitsj, Denikin, Koltsjak en Wrangel omver te werpen, hebben de vordering van deze Aziatische politiek vertraagd en haar bovendien voor den Europeeschen waarnemer als met een sluier bedekt. Maar reeds in 1920 ging het scherm op. De groote eindstrijd werd in omtrekken waarneembaar: de botsing tusschen het Britsche imperialisme en het Russische bolsjewisme, de doelbewuste odermijning van den Britschen invloed in Azië en wel voornamelijk in de Indisch-Moslimsche randgebieden. Engeland zag het gevaar in. Eerder dan een der andere westelijke groote mogendheden beëindigde het de tegen Rusland ingestelde blokkade en den 16en Maart 1921 sloot het een handelsverdrag met Moskou, waarin bijzondere nadruk was gelegd op het staken van iedere propaganda tegen het Britsche imperium.

De Aziatische politiek der Bolsjewisten had zich aanvankelijk gericht op de Kaukasische landengte van Turkije. De onderhandelingen leidden tot het Russisch-Turksche verdrag van 16 Maart 1921. De verhouding tot de Kaukasische republieken en de Angora-regeering werd den 23en October van dat jaar te Kars eveneens bij verdrag geregeld. Uit de onderhandelingen spreekt als in de dagen van het tsarisme duidelijk het streven naar de „warme zee"; actief wordt belangstelling getoond in de beslissingen over de zee-engten.

Bijna gelijktijdig werden met Perzië betrekkingen aangeknoopt. Hier had de eerste botsing tegen Britsche belangen plaats. Reeds den 26en Februari 1921 publiceerde het Perzische kabinet Zia ud din de nietigverklaring van het Engelsch-Perzische verdrag. Stap voor stap werd Engeland uit zijn leidende positie in Perzië verdrongen. Den 18en September werden de Engelsche financieele adviseurs ontslagen. Kort daarop verlieten de Engelsche officieren het land.

Moest Engeland het dus aanvankelijk tegen Rusland afleggen, in den laatsten tijd zijn de betrekkingen tusschen Perzië en Moskou wat bekoeld. Engeland gaat voort, tegen Rusland te intrigeeren bij de licht te beinvloeden Perzische kabinetten, aangezien de verloren politieke relatie met het oog op de rijke Perzische petroleum-velden bijzonder wordt betreurd. Zoodoende is het Perzisch-Russische handelsverdrag nog niet tot stand gekomen, al schijnt toch wel kans te bestaan op een overeenkomst tusschen beide landen.

De gebeurtenissen van den wereldoorlog brachten ook Afghanistan in beweging. Om zich te beschermen tegen de Britsche voornemens, die gericht

waren op het scheppen van een verbinding van Egypte over Palestina, Mesopotanië en Perzië met Indië, zocht Afganistan steun bij Sovjet-Rusland en slaagde er in, de Engelsche strijdmacht een nederlaag toe te brengen. Bij den vrede van Rawalpindi verkreeg het dientengevolge zijn volle onafhankelijkheid en verzekering van zijn grondgebied. Hierop sloot het zich nog nauwer bij Rusland aan; een verdrag van 28 Februari 1921 bezegelde de vriendschappelijke verhouding. Echter besloot het zich ook naar de andere zijde te dekken; den 22en November 1921 kwam het met Engeland overeen, dat op zijn gebied geen bolsjewistische propaganda zou worden toegelaten en dat Russische consulaten nabij de Britsche grens verboden zouden zijn.

De pogingen van Enver Pasja om in Bochara een onafhankelijk gebied te vormen, waarbij hij ten slotte in een gevecht tegen de Russen in 1922 sneuvelde, vonden in Afghanistan ondersteuning, hetgeen niet bijdroeg tot vernauwing van de banden tusschen dit land en de Sovjet-republiek. Evenmin zag vermoedelijk deze laatste gaarne dat Afghanistan einde 1922 een verdrag met Turkije sloot, waarin het recht van Bochara en Chiwa op onafhankelijkheid werd uitgesproken, terwijl verder een defensief verbond werd gesloten en de suzereiniteit van Turkije als drager van he chalifaat werd erkend. Het schijnt wel alsof een voor-aziatisch blok van Mohammedaansche staten in wording is, dat zich als een breede gordel tusschen Rusland en Indië zal uitstrekken.

De boodschap der Bolsjewisten aan de onderdrukte volken van Oost-Azië heeft ongetwijfeld het tempo der onafhankelijksbeweging in Britsch-Indië versneld, al zou men dwalen, zoo men haar zelve als een uiting van bolsjewisme beschouwde. Moskou heeft hier als elders de kunst verstaan, met groote psychologische fijnheid op te treden. Maar hier, als in Turkije, hebben ten slotte toch alleen de positieve nationale idealen wortel kunnen schieten. Evenmin als in Indië hebben ook in Midden-Azië de Bolsjewistische zendelingen succes gehad met hun propaganda. Duidelijk is gebleken dat het communisme voor de Hindoes in hun tegenwoordig ontwikkelingsstadium onaannemelijk is.

De politiek ten aanzien van China werd aanvankelijk overgelaten aan de Republiek van het Verre Oosten in Tjita. Na den val van den Ataman Semenov in Transbaikalië in den zomer van 1920 werd echter actiever opgetreden. De hoofdstad Oerga en Buiten-Mongolië werden bezet en een Mongoolsche nationale republiek werd uitgeroepen. Verder pogen de Bolsjewisten van uit Russisch-Turkestan in Chineesch-Turkestan door te dringen en reeds zijn de blikken gevestigd op Tibet, ondanks de belangstelling, sedert lang door Engeland voor dit gebied betoond.

Had in 1919 Moskou tegenover Peking afgezien van alle door het Tsarenrijk verworven concessies, sedert Joffe medio 1922 als gezant der Sovjetrepubliek in China verscheen, werd een andere houding aangenomen. Opnieuw werd aanspraak gemaakt op de Oost-Chineesche spoorwegen, de teruggave van Buiten-Mongolië werd geweigerd. Dit leidde tot protesten

van China en hield vooralsnog de totstandkoming van een Russisch-Chineesch handelsverdrag tegen.

Ook slaagden nog niet de pogingen om met Japan een handelsovereenkomst te sluiten. Hoewel velen in Japan een dergelijke overeenkomst gaarne zouden zien, scheen de Japansche regeering niet tot verdere onderhandelingen geneigd, waarvoor als reden werd opgegeven dat de maatschappelijke verhoudingen in Rusland geen voldoende waarborg opleverden tot handhaving van normale handelsbetrekkingen.

Wat de Vereenigde Staten van Amerika betreft, de officieele regeeringskringen staan er even vijandig tegenover een erkenning van Sovjet-Rusland als in de meeste andere landen. Maar dit neemt niet weg dat niet-officieele relaties wel bestaan. Te Washington heeft men een niet-officieele Russische handelsdelegatie onderleiding van Boris E. Swirski en een krachtig ijveraar van een herstel van normale handelsbetrekkingen met Rusland is de bekende senator Borah. Waartoe een en ander zal leiden, valt nog niet te zeggen.

„Zoo staat dan Sovjet-Rusland," besluit de schrijver, „in zijn Aziatische politiek midden in alle vraagstukken en het is van de oplossing als handelende en meegeldende factor niet meer buiten te sluiten. De Bolsjewisten moesten inzien dat een nieuwe periode van ontwikkeling niet zonder overgang van de vorige is los te maken. Dit inzicht heeft hen weer gebracht in de voetsporen van hun voorganger, het imperialistische tsarisme. Imperialistisch is de geheele politiek der Bolsjewisten ..... Of het huidige bewind aan het roer blijft of niet, Sovjet-Rusland heeft de positie ingenomen, die iedere Russische regeering innemen moet: de positie tegenover Engeland. Mocht echter eens de heerschappij der Sovjets ineen storten, dan zal zich toch één gedachte niet meer laten verdringen uit het bewustzijn der Aziatische volken, de gedachte, welke de November-boodschap van het jaar 1917 oostwaarts verbreidde: „het ideaal der nationale vrijheid."

Psychosen in Nederlandsch-Indië.

Het congres-nummer der „Mededeelingen van den B.G.D. in Nederlandsch-Indië" (1922, deel IV) bevat van het hoofd van het doorgangshuis voor krankzinnigen te Batavia, Dr. F. H. van Loon, beschouwingen over bovengenoemd onderwerp, die ook voor leeken interessant zijn omdat zij nieuw licht werpen op het bekende verschijnsel van „amok".

Na in het kort de oorzaken te hebben besproken, waardoor tot heden ten dage zoo weinig studie is gemaakt van de bij de Maleische rassen optredende psychosen, en de meeningen van enkele vooraanstaande medici over het ontstaan van krankzinnigheid bij die rassen te hebben aangestipt, gaat de schrijver na welke ziekten als oorzaak zijn aan te wijzen van de in het tijdvak Januari 1921 — April 1922 in het doorgangshuis te Batavia opgenomen 333 „acuut verwarden".

Schrijver heeft dat tijdvak genomen, omdat vooral den eersten tijd na de opening van het doorgangshuis, het uiterst moeilijk was, de eenvoudigste

gegevens betreffende verschijnselen, duur enz. der krankzinnigheid te verkrijgen.

Intusschen kon in een zeer groot aantal gevallen al dadelijk een diagnose worden gesteld uit de anamnese en het klinisch onderzoek, terwijl na een of twee dagen aan de resultaten van 't bloed-onderzoek de aanvankelijke opinie kon worden getoetst.

De schrijver meent nu, dat de *malariaparasiet* bij de acute verwardheid een gewichtige rol speelt, hetgeen met cijfers wordt gestaafd.

Ook andere infecties werden bij verwarde patienten gediagnostiseerd (hoofdzakelijk door lues en pneumonie).

Behalve de genoemde, op infectie berustende, acute verwardheidstoestanden, kwamen er voor als gevolg van andere oorzaken (namelijk: dementia praecox).

Verreweg 't grootste deel der zieken, vooral bij de malaria, was van jeugdigen leeftijd; vooral tusschen de 20 en 30 jaar was het aantal zeer groot. Ongeveer al deze leeftijden moesten uiteraard geschat worden.

„Het aantal gewelddaden in het begin der verwardheden — aldus Dr. van Loon — is inderdaad buitengewoon groot, bijna regel, vooral bij de drie hoofdvormen, malaria, lues en dementia praecox. Verscheidene van deze gevallen vertoonen het typische beeld van den klassieken *amoklooper*, die plotseling zonder onmiddellijk zichtbare redenen een wapen trekt en er op inhakt.

Onder de 166 gevallen van malaria-verwardheid waren er niet minder dan 43 (ongeveer 25 % dus), welke menschen uit hunne omgeving aanvielen.

Dikwijls werd niet precies vermeld, hoe en waarmee deze aanval geschiedde; toch treft ons, hoe vaak een mes (kapmes, parang, klewang, piso blati, bajonet) werd gegrepen en hoe dan de eerste de beste, vaak familieleden, werden geattaqueerd."

Met cijfers toont de schrijver aan, dat in hoofdzaak de 3 genoemde ziekten in de tropen acute verwardheidstoestanden veroorzaken; bij alle drie treden agressieve handelingen, vernielzucht, naaktloopen, kleeren, bed (klamboe) of huis in brand steken, dan wel het meer onschuldige „vuurtje spelen", doelloos rondzwerven, voedsel stelen, ook zelfmoordpogingen, sterk op den voorgrond.

„Zeer dikwijls is bij de opname het allerhevigste stadium reeds voorbij: vooral bij de infectie-verwardheid wordt zeer snel na het begin der ziekte het hoogtepunt bereikt, en dan juist is de zieke maar al te vaak gevaarlijk voor z'n omgeving. Ook in Europa wordt deze agressiviteit beschreven, vooral ook bij den epileptischen schemertoestand, waarbij ook vaak een sterke associatie- en bewustzijn-stoornis tot verwardheid en gewelddadigheid voert; ook komt dit voor bij de verschillende infectie-psychosen. Toch is dit verschijnsel in de tropen veel meer op den voorgrond tredend, en de aard der agressiviteit vooral is ook zeer verschillend. Terwijl toch bij de blanke rassen de zieke slechts zelden onmiddellijk gevaarlijk wordt en, als hij

iemand te lijf gaat, dit met de vuisten of het eerste het beste voorwerp doet, zien wij bij den Maleier (hier als verzamelnaam bedoeld) een uitgesproken voorliefde tot het mes, waarmee hij maar al te vaak iemand vermoordt of ernstig verwondt."

„In het algemeen mag men zeggen, dat de verwarde psyche de meest primaire eigenschappen van het individu, en ook van het ras, tot uiting brengt, die in den normalen geest in den band worden gehouden of zelfs „verdrongen".

De algemeen waargenomen uitingen bij onze verwardheden — de greep naar het mes, in den angst der opkomende verwardheid waarschijnlijk, of de zelfmoordpoging door halsafsnijding, of als het rustiger verloopt alle erotische uitingen, het naaktloopen, het tandakken à la buikdans; ook het „vuurtje spelen" of brandstichten, het zijn ongetwijfeld alle neigingen en handelingen, die in het dagelijksch leven van den Maleier wel in den kiem aanwezig zijn, maar die pas tot uiting komen in zijne verwardheid. Ongetwijfeld zijn zij even zoovele bewijzen voor 't onderscheid, dat er bestaat tusschen de Maleische en de blanke rassen — en van de groote overeenkomst, die de verschillende Maleische variëteiten (en individuen ook) onderling vertoonen.

Deze typische, steeds weerkeerende en zeer frequente handelingen zijn m.i. het gevolg van en worden geheel verklaard door het nog primitieve ontwikkelingsstadium, waarin dit ras verkeert; men mag ook gerust zeggen door hunne raseigenschappen.

De Maleier staat nog, enkele duizenden afstammelingen van vorsten en regentengeslachten onder de veertig millioen uitgezonderd, zeer dicht bij het primitieve leven van de „minder ontwikkelde" volksstammen.

De tijd ontbreekt, dieper hierop in te gaan; slechts wil ik er op wijzen, hoe de heftige angstontladingen met moord (die wij bij het blanke ras alleen zien in den emotioneelen effectwaanzin, zooals bij den raptus melancholicus) te verklaren zijn door het (nog steeds bestaande!) meer of min onderbewust op zijn hoede zijn voor een overval: nu niet meer zoo zeer van wilde dieren, maar vooral des nachts van dieven en rampokkers. Geen Javaan of Maleier zal dan ook zich in z'n niet zeer „dievenvrij" huis ter ruste begeven, zonder een wapen in de buurt te hebben, want hij weet, dat ook de dief gewapend is, en hem zoo noodig onmiddellijk zal afmaken. Want het leven is niet veel waard in de kampong: zooals wij dit bij alle primitieve rassen zien.

Pas door eeuwen-lange evolutie zal, door de rustige zekerheid van zijn bestaan onder een goed bestuur en politie, door het algemeen-goed worden van hoogere ethische en altruïstische ideeën, eene dergelijke raseigenschap (als alle andere!) kunnen worden gewijzigd en verdwijnen; waarnaast natuurlijk andere zich zullen ontwikkelen, die in de toekomstige evolutie van de menschheid misschien wel eenigszins andere wijs- en waarheid zullen bevatten en helpen ontwikkelen, dan die onze Westersche cultuur thans omvat.

Deze tijd ligt echter nog in een ver verschiet: het is voor de rassen van Nederlandsch-Indië te hopen, dat de rust eener geordende maatschappij het ontwikkelingsproces, dat in het Westen zoovele eeuwen duurde, zal blijven helpen versnellen."

„Alle gevallen, die als „amok" in het doorgangshuis werden ingezonden — zoo besluit de schrijver — bleken dus het gevolg te zijn van het plotseling uitbreken eener verwardheid, door malaria, lues, pneumonie of dementia-praecox veroorzaakt.

Bovendien bleek, dat zeer talrijke gevallen van moord en doodslag, in niets te onderscheiden van de als „amok" bekend staande, voorkomen bij deze infectie- en praecox-verwardheden. *De conclusie is dan ook gewettigd, dat „amok", althans zooals die in Nederlandsch-Indië voorkomt, niet is een aparte psychose van het Maleische ras, maar een meestal infectieuze verwardheidstoestand, welke bij dat ras anders, o.a. met heviger angstontlading, verloopt dan bij de blanke rassen.*

Nu komt „amok", zooals ook Scheube reeds zeer terecht opmerkt, niet alleen voor in den Maleischen archipel en Britsch-Indië; ook in Afrika (Arabië, Soedan, Nubië, enz.) is de ziekte, zij het onder andere namen, bekend. Doordat vooral Malakka en Britsch- en Nederlandsch-Indië echter reeds eenige eeuwen een nauw contact hadden met den Europeaan en het verschijnsel dus aldaar het eerst werd waargenomen, is men al te licht geneigd geweest, het als een speciale psychose van het Maleische en de Indische rassen te beschouwen.

Wij zien echter, dat alle mogelijke meer of minder primitieve volkeren in tropische landen „amok" of wat er op gelijkt vertoonen; Europeanen daarentegen, ook zij die in de tropen zijn geboren, niet.

Mogen wij nu de „amok" alleen aan de infectie toeschrijven? Natuurlijk niet; wij zouden dan in dezelfde fout vervallen, die vroeger in tegengestelden zin is gemaakt; zeer zeker zullen dikwijls endogene, vooral emotioneele, factoren in het spel zijn, die samen met de infectie de verwardheidsuitingen veroorzaken en beïnvloeden. Niet elke ernstige malarialijder krijgt een verwardheid, ook niet, als er een combinatie met lues bestaat, en niet elke verwarde malaria-lijder wordt agressief!

De beslommeringen thuis, of huwelijksmisère of allerlei andere onaangenaamheden zullen dus wel degelijk een zekeren invloed kunnen uitoefenen, maar de hoofdzaak, en verreweg de hoofdzaak, komt de infectie toe.

Ten slotte: het is een van de allergrootste moeilijkheden voor den psychiater, de hoe-grootheid der exogene en endogene oorzaken bij eene psyhose af te wegen, en dikwijls is dit geheel onmogelijk; slechts studie van de normale psyche van den Inlander in zijn verschillende variëteiten zal ons verder kunnen brengen, doordat wij dan pas in staat zullen zijn, te beoordeelen, welke rol het gemoed, de emotie in het leven van den Inlander inneemt; of zijn leven er door wordt beheerscht, zoodat eene sterke emotie

lang nawerkt, en z'n denken en daden blijvend beïnvloedt, dan wel of hij wèl emotioneel prikkelbaar is, maar geen of weinig nawerking van de emotie ondervindt.

Alles wijst er op, dat de bij den dag levende Inlander, wiens geheele bestaan slechts op het heden en de allernaaste toekomst is ingesteld, tot dit type behoort: sterk emotioneel prikkelbaar, maar met zèèr geringe secundaire functie.

Dit verklaart dan ook, waarom bij de „amok"-gevallen en andere verwardheden zelden diep en lang gevoelde psychische traumata werden vermeld, maar dat het onrecht van gisteren of hoogstens eergisteren hem de reden en verklaring van z'n moordaanslag verschaft."

Constitutie-kenmerken bij het Maleische ras en bij Chineezen.

In het congres-nummer der „Mededeelingen van den B. G. D. in Nederlandsch-Indië" (1922, deel IV) bespreekt Dr. H. Muller de constitutie-verschillen tusschen verschillende rassen.

De moderne onderzoekingen op het gebied van de constitutie, aldus merkt de schrijver op, bepaalden zich hoofdzakelijk tot die menschen, welke minder weerstand boden tegen schadelijke invloeden dan hun soortgenooten, waarbij vermeld moet worden, dat al deze onderzoekingen zijn gedaan bij Europeanen en men dus niet weet, of de gevolgtrekkingen ook voor andere rassen opgaan.

Schrijver wil dan ook met zijn opstel een poging doen, hierin licht te brengen.

Een der meest voorkomende menschentypen, welke niet tegen infecties of andere schadelijke prikkels in het dagelijksch leven bestand zijn, is de mensch met den status thymico-lymphathicus, o.m. dus de hypoplastische mensch. Waar van dit menschentype één der hoofdkenmerken het abnormaal nauwe aorta-systeem is, eventueel nog samengaand met een abnormaal klein hart, en de bij de C. B. Z. binnen gebrachte Maleische overleden patienten bij sectie zulk een veel te nauwe aorta vertoonden, ging de schrijver verband zoeken tusschen dit zeer nauwe vaatsysteem en de opvallende gevoeligheid der Inlanders voor infecties, afgemeten naar het zeer groote aantal gevallen van pneumonie, meningitis enz. Daar doorgaans zeer weinig van de patienten bekend was, maakt de schrijver geen onderverdeeling, in Javanen, Soendaneezen enz., maar laat hij zijn mededeelingen alleen het Maleische ras betreffen. Voorts worden alleen mannen in beschouwing genomen.

Schrijver's onderzoek heeft hem tot de conclusie geleid, dat de Maleische man, in verhouding tot den Europeaan, een te nauwe aorta bezit.

De schrijver wijdt dan zijn aandacht aan de klieren met inwendige secretie en meent veilig te mogen aannemen, dat de schildklier één der klieren

is, waarvan wij nog het allerbeste op de hoogte zijn.Toen het mogelijk werd de schildklier bij de Maleische mannen te onderzoeken en te vergelijken met de Europeesche gegevens, bleek al spoedig, dat er verschillen bestonden, vooral in de gewichten.

Schrijver constateerde, dat in verhouding ook de schildklier van den Maleischen man veel kleiner is dan die van den Europeaan.

„Vergelijkt men twee even zware exemplaren van beide rassen dan heeft de Maleische man een half zoo groote schildklier als de Europeaan."

De schrijver gaat vervolgens na in hoeverre de ziekten, die in Europa bij voorkeur optreden bij patienten met te nauwe aorta en te kleine schildklier, voorkomen bij het Maleische ras, waarbij afwijkingen in die organen in zulk een hoog percentage voorkomen.

„Neemt men aan, dat de kleine schildklier werkelijk duidt op een minder intensieve functie, dan moeten dus alle afwijkingen, welke berusten op, of verband houden met hyperthyreoïdie bij de Maleische zieken ontbreken. Nu meent inderdaad De lange, in overeenstemming met Duymaer van Twist, dat de morbus Basedowi in Nederlandsch-Indië tot de zeldzaamheden behoort. Toch zijn in dit opzicht nog uitgebreide onderzoekingen aan te bevelen, omdat het groote eilandenrijk uit zeer heterogene geographische en antropologische eenheden is opgebouwd. Wat voor een bepaald klein gebied geldt, wil nog niets zeggen voor de overige landstreken en volkeren in den archipel.

Als één van de voornaamste kenmerken van den status hypoplasticus geldt in Europa, behalve de aorta angusta, de overgevoeligheid tegenover infecties en weersinvloeden (Chvostek). Vooral de fibrineuze pneumonie schijnt voor deze patienten een voorliefde te koesteren, welke maar al te dikwijls noodlottig voor hen wordt (Hansemann). Dat het onstaan der pneumonie verband kan houden met een bepaalde constitutie, wordt van verschillende zijden aangenomen (Bauer). Men grondt dit op de dagelijksche ervaringen, dat bepaalde personen steeds weer longinfecties krijgen door pneumococcen, en dat bij tweelingen op nagenoeg hetzelfde tijdstip pneumonie kan optreden (Szontagh). Bij de hier onderzochte Maleische mannen komt bovendien de kleine schildklier in het spel. In de literatuur schrijft men de schildklier een gunstigen invloed toe op de vorming van immuun-lichamen (zie o.a. Sajous). Indien deze vermoedens waarheid bevatten, zouden hiermede andere gezichtspunten geopend worden over het hier welhaast epidemie-achtige optreden der longontstekingen en der bronchitiden bij de Maleische inwoners. Desniettegenstaande zouden wij ons niet uitsluitend behoeven te bepalen tot het aannemen van dit (overigens vrij twijfelachtige) verband schildklier-immuunlichamen-weerstand. Er is nog eene andere correlatie mogelijk tusschen de thyreoïdea en de verkoudheid met al hare gevolgen. Het is nl. gebleken, dat de warmtehuishouding, door een of anderen prikkel gestoord (bijv. een koud bad), bij een hypothyreoïd mensch veel langzamer tot den norm terugkeert, dan bij

een normaal mensch. De aldus opgewekte lage lichaamstemperaturen kunnen zelfs zeer laag worden (C o r i), zoodat de normale „reactie" ook langen tijd op zich wachten laat of zelfs geheel achterwege blijft. Het spreekt vanzelf, dat onder dergelijke omstandigheden de factoren, waaronder verkoudheid, tracheïtis, bronchitis en fibrineuze pneumonie kunnen optreden, gunstiger worden. Ook langs dezen weg zou men iets meer begrijpen van het ontstaan der overtalrijke pneumonie-gevallen bij Maleische inwoners. Toch is het vraagstuk, ook van bacteriologisch standpunt, nog wel zoo ingewikkeld en weinig onderzocht voor tropische toestanden, dan dat hiermede ook inderdaad iets „verklaard" zou zijn. Stilzwijgend wordt dan bij al deze beschouwingen verondersteld, dat een te kleine schildklier inderdaad hypo-functie met zich brengt en dat de hier genoemde (physiologische) nauwe aorta inderdaad, evenals in Europa, een teeken is van constitutioneele mindere resistentie tegen infecties."

„Dat de geographische ligging — zoo besluit de schrijver — ook invloed uitoefent op de follikelgrootte, is aan H e l l w i g opgevallen. Ons was het niet mogelijk in dit opzicht onderzoekingen in te stellen, daar het onmogelijk is met eenige waarschijnlijkheid uit te maken, van welke stammen en uit welke streken de patienten inderdaad afkomstig zijn. Toch zou het belangwekkend zijn om na te gaan of de levendige Sumatraan inderdaad een grooter schildklier bezit dan de rustige Javaan. Nog een gewichtige factor, van invloed op de schildklier, moet hier genoemd worden, nl. de temperatuur. In dierproeven geven zoowel zeer lage als hooge temperaturen een kleiner worden van de schildklier (A d l e r). Nu is het denkbaar, dat de abnormale temperatuur direct inwerkt op het schildklierweefsel, ten gevolge waarvan weer de klierfunctie kleiner wordt en de stofwisseling daalt. Doch het omgekeerde is even goed mogelijk, nl. door de omgevende, hooge temperatuur is het aantal vereischte caloriën kleiner geworden, zal de stofwisseling dalen en zou de schildklier kleiner worden door rustatrophie. Welke nu van beide opvattingen de juiste is, kan moeilijk gezegd worden, al wijzen bijv. de ervaringen bij dieren in den winterslaap op een nauw verband tusschen temperatuur en schildklier. De winterslapende dieren bezitten een opvallend kleine schrildklier en het is mogelijk door inspuiting van schildklierextracten de slapende dieren te doen ontwaken (A d l e r). Indien nu waar is, dat de hooge tropentemperaturen op dezelfde wijze werken als de sterk verwarmde omgeving der proefdieren — iets wat nog bewezen moet worden — dan zullen wij kunnen verwachten, dat de geïmmigreerde Europeanen ook overeenkomstige verschillen gaan vertoonen t.o.z. van de in Europa achtergebleven stamgenooten.

Ook het omgekeerde zou men kunnen verwachten, nl. dat de Maleische inwoners, bij een eenigszins langdurig oponthoud in Europa, daar zullen acclimatiseeren en een deel van hun „ras"-eigenschappen gaan inboeten."

„In overeenstemming met de bewering van Keith, dat de Mongool aan hypothyreoïdie lijdt — een uitdrukking, welke door ons voorzichtigheidshalve wordt vermeden en vervangen door „te kleine schildklieren" — werden ook bij een aantal Chineezen de thyreoïdeae onderzocht. Inderdaad vindt men dan een kleiner gemiddelde dan bij de Europeanen, al is dit niet zoo klein als bij de Maleische inwoners. Eerder komen de Chineesche gemiddelden overeen met die der laagst bekende in Europa. Verder schijnt de relatief te nauwe aorta ook geregeld bij de Chineezen voor te komen. Daar ons materiaal nog te klein is om definitieve getallen te noemen, willen wij dit tot later uitstellen."

Wetgevende Kroniek.

Uit het Staatsblad.

Stbl. 1923 No. 56. Ordonnantie van 1 Februari 1923, tot verlaging van den interest, welke na een verleend uitstel van betaling van oorlogswinstbelasting aan belastingplichtingen in rekening is gebracht, van 9 tot 6 ten honderd 's jaars.

Stbl. 1923, No. 57. Ordonnantie van 2 Februari 1923, inzake de geleidelijke invoering van verplichten ijk en herijk van maten, gewichten en weegwerktuigen in Nederlandsch-Indië.

Het ontwerp dier ordonnantie werd in den Volksraad tijdens de 2de gewone zitting 1922 behandeld. Het college kon zich met de ontwerpordonnantie vereenigen (H. 641), doch gaf in overweging art. 3 aan te vullen met eene bepaling nopens de aanwijzing van de personen, die bevoegd zijn tot het stellen van goed- of afkeuringsmerken (amendement-'s Jacob c.s.). In de afgekondigde ordonnantie is deze aanvulling opgenomen.

De nieuwe ordonnantie was noodig geworden, omdat de bestaande voorschriften, die alleen den verplichten ijk voorschreven voor diensten van den Lande, verouderd waren en niet meer in overeenstemming met de eischen, die het moderne handelsverkeer stelt.

De herziening werd tevens aangegrepen om een stap voorwaarts te doen in de richting van het uitsluitend gebruik hier te lande van het metrieke stelsel van maten en gewichten.

De beginselen, waarvan bij de nieuwe regeling is uitgegaan, zijn de volgende:

1°. gelijke behandeling van ijkvoorwerpen bij particulieren en diensten van den Lande in gebruik;

2°. invoering van den verplichten ijk en herijk:

a. voor metrieke lengte- en inhoudsmaten en gewichten;

b. bij wijze van overgangsmaatregel, voor enkele met name te noemen, thans in deze gewesten algemeen gangbare niet-metrieke lengte- en inhoudsmaten en gewichten;

c. voor bepaaldelijk aan te duiden betrouwbare weegwerktuigen tot zeker maximum-weegvermogen met schaalverdeeling, voor zoover die daarop voorkomt, in metriek gewicht;

d. onder het sub b gestelde voorbehoud ook voor soortgelijke weegwerktuigen met schaalverdeeling in niet-metriek gewicht;

3°. toelating tot ijk en herijk van weegwerktuigen van de soorten als waarvoor ijk en herijk verplicht is, doch met een weegvermogen boven het onder 2° c en d bedoelde maximum;

4°. geleidelijke doorvoering van de onderwerpelijke hervorming.

Stbl. 1923, No. 58. Gouvernementsbesluit van 2 Februari 1923, No. 28, tot vaststelling van de uitvoeringsvoorschriften, betrekking hebbende op de ordonnantie tot herziening der ijkwetgeving (Staatsblad 1923 No. 57).

Stbl. 1923, No. 59. Bij Gouvernementsbesluit van 2 Februari 1923, No. 29 zijn de gebiedsdeelen, t.w. de gemeenten Batavia en Soerabaia, aangewezen, die behooren tot het ijkgebied, en is de bevoegdheid tot het stellen van goed- of afkeuringsmerken verbonden:

1°. bij *ijk* aan de ambten van inspecteur, ijker en adjunct-ijker.

2°. bij *herijk* aan evengenoemde ambten en bovendien aan het ambt van herijker.

Bij hetzelfde gouvernementsbesluit is bepaald, dat te Batavia en te Soerabaja ijkkantoren worden gevestigd.

Stbl. 1923 No. 80. Gouvernementsbesluit van 18 Februari 1923 No. 1 X, tot vaststelling van de „regeling van den verzoeningsraad voor de spoor- en tramwegen op Java en Madoera", aan welk lichaam blijkens artikel 7 dier regeling de taak is opgedragen tot het verleenen van tusschenkomst, wanneer bij de spoor- en tramwegen een geschil over arbeidsaangelegenheden dreigt te ontstaan of ontstaan is, hetwelk tot staking aanleiding heeft gegeven of op andere wijze het algemeen belang kan schaden.

De voorzitter van den raad beslist over het verleenen van tusschenkomst. Die tusschenkomst wordt echter steeds verleend, wanneer de Gouverneur-Generaal daartoe last geeft.

Stbl. 1923, No. 86. Dit staatsblad bevat het voorloopig tarief voor de suikerbelasting voor de jaren 1920, 1921 en 1922 voor het belastingjaar 1921.

Stbl. 1923, No. 136. Ordonnantie van 28 Maart 1923, tot vaststelling van de regelen voor het toezicht op het bijzonder onderwijs, voor zoover dit niet reeds krachtens eenig algemeen of bijzonder voorschrift aan het toezicht der Overheid onderworpen is.

Stbl. 1923, No. 154. Ordonnantie van 7 April 1923, tot heffing van 30 opcenten op den aanslag in de inkomstenbelasting over het jaar 1923 van physieke personen en van 20 opcenten op dien aanslag van rechtspersonen.

Stbl. 1923, No. 155. Ordonnantie van 7 April 1923, tot heffing van 10 opcenten op den aanslag in de verponding over het jaar 1923.

Stbl. 1923, No. 158. Ordonnantie van 9 April 1923, tot vermindering van het aantal leden van den Minahassaraad van 41 tot 23.

Stbl. 1923, No. 253. Ordonnantie van 24 Mei 1923, tot vaststelling van het agrarisch reglement voor het gewest Riouw en Onderhoorigheden.

Stbl. 1923, No. 259. Dit staatsblad vermeldt den tekst van de herziene grondwet.

Volksraad.

Opgaaf van tijdens de 1ste buitengewone zitting 1923 door den Volksraad behandelde onderwerpen.

Onderwerp 1. Ontwerp-wet voor oprichting van een N. V. „Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton", met een ontwerp-statuten, ingediend 11 April 1923.

Aangenomen werden de volgende amendementen:

a. het gewijzigd amendement-'s Jacob c.s. (Ond. 1 — stuk 8) op art. 8 lid 1 sub b, betreffende den inbreng der N. V. Billiton Maatschappij.

b. het amendement 's Jacob c.s. (Ond- 1 — stuk 8) op art. 14, betreffende de vergaderingen van aandeelhouders.

c. het amendement-Aay c.s. (Ond. 1 — stuk 10) op art. 6, betreffende den zetel der nieuwe N. V.

d. het amendement-Aay c.s. (Ond. 1 — stuk 10) op art. 10, betreffende overdracht der bevoegdheid tot benoeming en ontslag van leden van den raad van beheer en tot vaststelling eener instructie voor die leden, van den Minister van Koloniën op den Gouverneur-Generaal.

In de vergadering van 14 Mei 1923 werd het ontwerp, zooals dit door het college werd geamendeerd, door den Volksraad aangenomen.

Onderwerp 2. Schema voor een nieuwe wijze van samenstelling van den Volksraad, ingediend 21 April 1923.

Het Afdeelingsverslag werd 11 Mei 1923 vastgesteld, de Memorie van Antwoord werd 18 Juni d.o.v. ontvangen.

De openbare behandeling zal tijdens de 1ste gewone zitting 1923 plaats vinden, vermoedelijk op 3 en 4 Juli 1923.

Onderwerp 3. Ontwerp-overeenkomsten met de scheepvaartmaatschappijen „Rotterdamsche Lloyd" en „Nederland", betreffende het vervoer van landsreizigers, ingediend 3 Mei 1923.

Het Afdeelingsverslag (1ste buitengew. zitting 1923, Ond. 3 — stuk 5) werd 11 Mei 1923 vastgesteld, de Memorie van Antwoord (1ste gewone zitting 1923, Ond. 3 — stuk 1) 4 Juni d.a.v. ontvangen.

De openbare behandeling had in de 1ste gewone zitting 1923 plaats.

In de vergadering van 12 Juni 1923 werden de ontwerpen door den Volksraad goedgekeurd.

Opgaaf van tijdens de 1ste gewone zitting 1923 door den Volksraad behandelde en nog te behandelen onderwerpen.

Onderwerp 1. Ontwerpen-besluit tot voorloopige vaststelling der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1924, ingediend 15 Mei 1923.

Het afdeelingsonderzoek heeft reeds plaats gehad; met de openbare behandeling werd 11 Juni 1923 een aanvang gemaakt.

Onderwerp 2. Ontwerp-besluit tot voorloopige vaststelling van het slot der rekening van uitgaven en ontvangsten van Nederlandsch-Indië voor 1919, ingediend 10 Juni 1923.

Het Afdeelingsverlsag werd 21 Juni 1923 vastgesteld; de Memorie van Antwoord werd nog niet ontvangen.

Onderwerp 3. Ontwerp-overeenkomsten met de scheepvaartmaatschappijen „Rotterdamsche Lloyd" en „Nederland", ingediend tijdens de 1ste buitengewone zitting 1923.

Vergelijk de opgaaf der behandelde onderwerpen tijdens de 1ste buitengewone zitting 1923 (Onderwerp 3).

Onderwerp 4. Ontwerp-ordonnantie tot opheffing der residentie Nieuw-Guinea als afzonderlijk gewest en toevoeging van het gebied daarvan aan de residentie Amboina, ingediend 5 Juni 1923.

Het Afdeelingsverslag werd 21 Juni 1923 vastgesteld, de Memorie van Antwoord werd nog niet ontvangen.

Onderwerp 5. Ontwerp-besluit tot nadere wijziging en verhooging der begrooting voor 1923, in verband met invoering van een nieuw weduwen- en weezenfonds voor militairen beneden den rang van officier, ingediend 14 Juni 1923.

Het afdeelingsonderzoek heeft nog niet plaats gehad.

Het rapport der vlootwetcommissie.

Bij Koninklijk besluit van 21 November 1922 No. 51 werden in deze commissie benoemd: tot lid en voorzitter Mr. R. J. H. Patijn, buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister; tot leden: H. J. van Brink, O. I. hoofdambtenaar met verlof, hoofd der 2e afd. van het departement van Koloniën, A. F. Gooszen, schout-bij-nacht, chef van den marinestaf, C. J. Hasselman. lid van den Raad van State, prof. Mr. Dr. A. A. H. Struycken, lid van den Raad van State, H. N. A. Swart, oud- vice-president van den Raad van Ned.-Indië, Mr. L. J. A. Trip, thesaurier generaal bij het departement van Financiën, R. Zuyderhoff lid der Algemeene Rekenkamer; tot secretaris: H. Ferwerda, luitenant ter zee 1ste klasse.

Blijkens haar op 30 Maart 1923 uitgebracht rapport is de commissie ervan overtuigd, dat voorshands niet tot ontwapening mag worden besloten. De ontwikkeling der internationale verhoudingen na den vrede geeft h.i. geen steun aan de verwachting, als zou de tijd der oorlogen voorbij zijn. De volkenbond zal nog in lange jaren geen afdoenden waarborg voor het behoud van den vrede bieden. Het Nederlandsche volk heeft dus ook met de mogelijkheid van een oorlog rekening te houdeen.

De commissie noemt de handhaving van de neutraliteit een internationalen plicht, waaraan een volk zich in onzen tijd niet straffeloos kan onttrekken. Zij acht het ook den onafwijsbaren plicht der regeering, de souvereiniteit te handhaven in het rijk in Europa en in de overzeesche gewesten. Daarvoor is mede een weermacht ter zee onontbeerlijk.

Wat Indië betreft, heeft de commissie niet in de eerste plaats het oog op de eventualiteit, dat een andere natie aan Nederland den oorlog zal verklaren met het doel Ned.-Indië in zijn geheel, dan wel gedeeltelijk te veroveren en dat Nederland in zulk een strijd alleen zou staan. Veel grooter is naar hare meening het gevaar, dat Nederland, niettegenstaande zijn bij voortduring op onzijdigheid gerichte politiek, zou kunnen worden betrokken in een conflict tusschen andere volken.

Hooge eischen zullen met het oog op de uitgestrektheid van het te bewaken gebied aan de vloot moeten worden gesteld.

De commissie ziet dus in de vloot, voorgesteld in het ontwerp van wet 1922, in de eerste plaats een „neutraliteitsvloot".

De commissie is overtuigd, dat, indien men in Indië beschikt over een gevechtswaardige moderne vloot, dit als bondgenoot voor eventueele oorlogvoerenden een zoodanige waarde zal hebben, dat men wel zal aarzelen tot handelingen over te gaan, waarvan het gevolg zou kunnen zijn, dat men ons in de armen der tegenpartij zou drijven.

Erkennende, dat het verdrag van Washington nopens de beperking der bewapening ter zee de hoop doet koesteren, dat een conflict in den Pacific naar een eenigszins verdere toekomst is verschoven, acht de commissie de strategische positie van Indië, bijaldien een conflict uitbreekt, ongunstiger

geworden door artikel XIX van dat verdrag: daarin toch wordt bepaald, dat behalve Engeland (Singapore) de verdragsluitende mogendheden geen steunpunten voor hare vloten in de nabijheid der Ned.-Indische wateren mogen aanleggen. Daardoor krijgt de voor onze vloot onmisbare basis te Tandjong Priok bijzondere beteekenis.

De commissie maakt overigens de meening der regeering betreffende taak en samenstelling der marine zoowel in Nederland als Indië tot de hare. De taak der vloot om in vredestijd meteen orde in den archipel te handhaven, verliest zij niet uit het oog.

De in 1926 in Indië aanwezige scheepsmacht acht zij ontoereikend voor de haar wachtende taak, niet alleen op grond van hare geringe sterkte, doch vooral ook omdat haar een goede organisatorische samenstelling ontbreekt. Ten aanzien van Nederland kan met een geringe versterking worden volstaan.

Met de basisplannen, welke de commissie een integreerend deel van het vlootprogramma acht, kan zij zich vereenigen.

Zij betoogt, dat het moreel van het marine-personeel geschokt is als gevolg van de sinds jaren heerschende stelselloosheid in het marinebeleid en zij zou het een ernstige fout achten, indien ter verbetering daarvan geen maatregelen worden genomen.

Hierop treedt zij in een beschouwing van den financieelen toestand. In Nederland, waar de gewone uitgaven van rond ƒ 200 millioen in 1913 opliepen tot ruim ƒ 600 millioen in 1923, bedraagt het tekort op den gewonen dienst in 1923 ƒ 96.5 millioen, terwijl voor de eerste jaren, vergeleken met de raming voor 1923, de achteruitgang der middelen op ƒ 25 millioen moet worden gesteld. Derhalve zou moeten worden voorzien in een tekort van ƒ 120 millioen.

Alleen van vermindering van uitgaven is, naar de commissie meent, redding te verwachten. De mogelijkheid daartoe moet bestaan. De uitgaven zullen dus gemiddeld met 26 pct moeten worden verminderd. Een andere weg is er niet.

De leeningscapaciteit is reeds tot het uiterste benut. De geconsolideerde staatsschuld steeg van ƒ 1.150.000.000 in 1913 tot ƒ 3.100.000.000 in 1923, of per hoofd der bevolking van ƒ 200 tot ƒ 442.

Ook voor Ned.-Indië beveelt de commissie een drastische inperking der uitgaven aan: gemiddeld circa 26 pct. Met ingenomenheid wijst zij op het streven om hier de uitgaven terug te dringen tot een peil, in overeenstemming met de capaciteit van het land, doch zij meent, dat krachtig zal moeten worden doorgetast om te bereiken, dat in 1925 het evenwicht in den gewonen dienst zal zijn hersteld. Indië verkeert ten aanzien van den budgetairen toestand in gunstiger conditie dan Nederland; vooreerst, omdat het in Indië minder moeilijk is, inperking van de uitgaven door te voeren door de grootere macht der centrale regeering en voorts, doordat aldaar in mindere mate de toekomst van het budget wordt beheerscht door ver-

plichtingen, waaraan, zonder ingrijpende reorganisatie op wetgevend gebied, niet valt te ontkomen.

Ten aanzien van de belastingen meent de commissie, dat de regeering eer op verlaging dan op verhooging bedacht moet zijn. Zij acht het noodzakelijk, dat tegen het euvel der begrootingsoverschrijding krachtig wordt stelling genomen.

De uitzettting van het bedrag der Indische schuld van ruim *f* 232 millioen in 1916 tot rond *f* 1186 millioen op ultimo 1923 noemt de commissie onrustbarend. Alhoewel wordt toegegeven, dat hierdoor de ontwikkeling van Indië in belangrijke mate is bevorderd en dat aldus een deel dier uitgaven ten goede komt aan de opbrengsten van verschillende middelen, kan toch het crediet van een land niet in de mate als in Indië is geschied worden aangesproken zonder gevaar voor dat crediet zelf. De commissie acht een zoo laag mogelijk houden der buitengewone uitgaven dan ook dringend noodig, ware het alleen om de consolideering der vlottende schuld mogelijk te maken.

De commissie brengt den restitutiepost van Indië aan Nederland terzake van den pensioenlast terug van *f* 4 millioen tot *f* 3.5 millioen. De annuïteit van het vlootfonds meent zij van *f* 19.75 millioen tot *f* 17.3 millioen te mogen terugbrengen; die van het vlootbasisfonds van *f* 5.3 millioen tot rond *f* 4.95 millioen.

Aannemende, dat de vlootwet geacht wordt 1 Januari 1923 in werking te treden, verwacht de commissie, dat de jaarlijksche bedrijfskosten voor Nederland aanvankelijk *f* 27.5 millioen zullen bedragen en dat zij zullen stijgen tot *f* 28.5 millioen in 1929. Voor Indië zullen de bedrijfkosten van *f* 13.7 millioen in 1923 oploopen tot *f* 31 millioen in 1929.

Intusschen acht zij eenige bezuiniging wel mogelijk; deze zal voor Nederland *f* 9 millioen en voor Indië *f* 7 millioen kunnen bedragen: De bedrijfskosten voor Nederland en Indië zullen dan resp. beloopen *f* 27.6 en *f* 29.3 millioen, instede van *f* 28.5 en *f* 31 millioen.

Voor den gewonen dienst van Nederland zal de invoering van de wet een nadeelig verschil opleveren van ruim *f* 1 millioen. Indië zal door invoering van de vlootwet over 1923 meer hebben te betalen een bedrag van ruim *f* 7 millioen.

Voor Nederland worden de totaal-uitgaven ten behoeve der zeemacht voor 1929 geraamd op *f* 32.75 millioen of op rond *f* 1.24 millioen meer dan het voor den gewonen dienst van 1923 geraamde bedrag.

Voor Ned.-Indië zullen zij voor 1929 naar raming beloopen *f* 46.4 millioen of rond *f* 23.7 millioen meer dan volgens de raming der begrooting van 1923.

De commissie erkent, er niet in te zijn geslaagd, een uitweg uit de moeilijkheid te vinden: men staat voor het feit, dat de noodzakelijkheid van reorganisatie der marine zich aandient op een oogenblik, waarop 's lands financiën in uiterst zorgelijken toestand verkeeren.

Na ernstig beraad meent de commissie echter te moeten volhouden, dat het niet geraden is, de verdere uitvoering van de vlootplannen op te schorten totdat het evenwicht in de staats- en de Indische financiën zal zijn hersteld. Wel ontveinst zij zich den ernst van den financieelen toestand niet: indien de regeering er niet in slaagt, de uitgaven op aanmerkelijk lager peil terug te brengen, staat de economische toekomst van het rijk en van zijn overzeesch gebied op het spel.

Toch is uitstel van nieuwe maatregelen ten aanzien van de weermacht ter zee onmogelijk. Nederland kan, zonder tegenover het buitenland als koloniale mogendheid te abdiceeren, in het huidige tijdsgewricht niet het besluit nemen, zijn uitgestrekt eilandenrijk van verdediging ter zee verstoken te laten. Wij hebben in de Oost-Aziatische wateren internationale plichten te vervullen, die wij moeten nakomen en waarvoor de noodige gelden moeten worden gevonden. Men mag de oogen niet sluiten voor de ingrijpende wijziging in de machtsverhoudingen in Oost-Azië en voor de gerezen problemen, waarvan de vreedzame oplossing nog in geruimen tijd niet zal zijn verzekerd.

Schier op elk gebied kan men zonder onherstelbare schade voor de toekomst de staatstaak tijdelijk inperken. Laat de behartiging van de belangen van het onderwijs, van de volksgezondheid, van de sociale voorzieningen te wenschen over, worden nuttige openbare werken tijdelijk achterwege gelaten, moeten de landsdienaren voor enkele jaren een deel missen wat hun in redelijkheid geacht mag worden toe te komen, wordt zelfs op het gebied van de rechtsbedeeling met minder genoegen genomen dan feitelijk noodig zou zijn, dan, zeer zeker, komen gewichtige staats- en volksbelangen in het gedrang, doch treden voor het land in zijn geheel geen gevolgen in, die later in betere dagen niet weder zijn ongedaan te maken. Maar als wij ons in een tijd, gelijk wij dien beleven, buiten de mogelijkheid brengen datgene te doen, waarop onze machtige naburen het recht hebben, ingeval van een conflict tusschen hen onderling, te rekenen, dan schept men gevaren, waarvan de hoogst ernstige consequenties allicht niet zouden zijn te herstellen.

De commissie acht het met het oog hierop niet zonder bedenking, dat eerst in 1928 in Indië een voldoende scheepsmacht aanwezig zal zijn en dat eerst over 10 jaren Tandjong Priok en de noodige hulpsteunpunten gereed zullen zijn. Het ware dan ook kwalijk te verantwoorden, het tijdstip, waarop de maritieme defensie gereed zal zijn, nog verder naar de toekomst te verschuiven.

Tegen uitstel pleit verder de hoogst onbevredigende toestand, waarin het personeel der vloot verkeert. **De commissie is dan ook van oordeel, dat aan de verdere tenuitvoerlegging van de vlootplannen niet valt te ontkomen** en dat de regeering niet mag aarzelen te doen wat in haar vermogen is om de aanneming en de dadelijke uitvoering van de vlootwet te verzekeren.

Evenzeer is zij er van overtuigd, dat hiermede niet kan worden volstaan. De financiën, zoowel van Nederland als van Indië, dienen binnen zeer korten tijd grondig te worden gereorganiseerd; anders zal het weldra de grootste moeite kosten, de noodige middelen voor de vloot te vinden. De regeering dient dus nog vóór de behandeling van de vlootwet aan de Staten-Generaal een gespecificeerd en duidelijk programma over te leggen van de maatregelen, die zij onafwijsbaar acht om de budgetten op een gezonden grondslag te vestigen, een **programma, waarmede zij moet staan of vallen.**

Twee leden der commissie, de heeren Patijn en Trip, hebben aan het rapport elk een afzonderlijke nota toegevoegd.

Eerstgenoemde vereenigt zich met het rapport en de conclusies, doch meent, dat het niet doenlijk zal zijn een vorm te vinden, waardoor verwezenlijking van een ingrijpend financieel hervormingsplan metterdaad verzekerd zoude zijn. Kan de regeering hiervoor van de volksvertegenwoordiging geen steun krijgen of is zij van oordeel, dat invoering van de vlootwet de inperking van de staatsuitgaven in de waagschaal stelt, dan moet met de invoering gewacht worden totdat het budgetair evenwicht zal zijn hersteld.

Subsidiair geeft hij dan in overweging, de inwerkingtreding van de vlootwet uit te stellen b.v. tot 1 Januari 1926 en inmiddels slechts af te bouwen wat onderhanden is en eenige kleinere voorzieningen te treffen.

Eenerzijds blijft dan nog voldoende tijd over om het geheele programma voor ultimo 1928 af te werken, anderzijds komt een tijdruimte van bijkans 3 jaren (tot ultimo 1925) beschikbaar om de noodige hervorming op financieel gebied tot stand te brengen.

Mr. Trip kan zich met de conclusies der commissie niet vereenigen. Hij acht de overweging, dat ten aanzien van de vloot zich zóó bijzondere omstandigheden voordoen,dat, zelfs bij den bestaanden financieelen toestand, het vlootplan aanstonds tot uitvoering moet worden gebracht en elk uitstel ontoelaatbaar is, niet juist. Hij ontkent de mogelijkheid van een conflict in de Aziatische wateren niet, doch stelt de vraag of die kans in Europa minder groot is. En toch heeft de regeering op het gebied van de defensie hier te lande noodzakelijke maatregelen uitgesteld. Mr. Trip ziet niet in, dat uitstel der vlootplannen het abdiceeren van Nederland als koloniale mogendheid zou meebrengen. Bovendien behoeft uitstel na het verdrag van Washington z.i minder bezwaar te ontmoeten.

Hij wenscht de inwerkingtreding van de vlootwet tot een nader te bepalen dag te zien uitgesteld. Inmiddels zou met niets nieuws mogen worden begonnen. Slaagt de reorganisatie der financiën niet, dan zal men van het vlootplan moeten terugkomen.

De uitvoering zal moeten worden uitgesteld totdat herstel van de financiën zal zijn verkregen.

De ontwerp-begrooting voor 1924. en de begrooting voor 1923.

Aan de financieele nota (Ond. 1 — stuk F) dezer ontwerp-begrooting is het volgende ontleend:

Eindcijfers 1924.

De ontwerp-begrooting voor de vier hoofdstukken wijst de volgende eindcijfers aan:

Uitgaven in Nederland	ƒ	145 833 717	
„ „ Indië	„	561 691 498	
		ƒ	707 525 215
Middelen in Nederland	ƒ	8 448 470	
„ „ Indië	„	619 877 687	
		„	628 326 157
	tekort	ƒ	79 199 085

Naar de gebruikelijke hoofdgroepen gesplitst, geven de ramingen het volgend beeld:

	Geheele dienst.	Gewone dienst.	Buitengewone dienst	Vlootuitbreiding.
Ontvangsten	f 628 326 000	f 622 780 000	f 446 000	f 5 100 000
Uitgaven	„ 707 525 000	„ 643 132 000	„ 58 056 000	„ 6 337 000
Tekort	f 79 199 000	f 20 352 000	f 57 610 000	f 1 237 000

Eindcijfers 1923.

Rekening houdende met het Indisch ontwerp voor de algemeene aanvullingsbegrooting voor het dienstjaar 1923, alsmede met een deel der veranderingen, die ná de voorloopige vaststelling daarvan noodig zijn geworden en in het ministerieel ontwerp der evenbedoelde aanvullingsbegrooting (1) wer-

(1) Volgens deze ontwerp-begrooting bedragen de eindcijfers voor de uitgaven ƒ 789.423.508 en voor de ontvangsten ƒ 617.873.581, waardoor het tekort tot ƒ 171.549.464 wordt teruggebracht, waarvan ƒ 78.547.464 voor den gewonen dienst, ƒ 89.970.100 voor den buitengewonen dienst en ƒ 3.032.360 voor de vlootuitbreiding.

De verschillen tusschen deze beide opgaven zijn voornamelijk hierin gelegen, dat in het ministerieel ontwerp om formeele redenen voorloopig opnieuw op de baten uit het uitvoerrecht van aardolie en -producten is gerekend, waardoor de middelen ƒ 5.500.000 werden verhoogd, terwijl op uitgave voor rente van Indische schuld tot een bedrag van ƒ 6.745.602 is gerekend, waarmede hier te lande nog geen rekening kon worden gehouden.

den opgenomen, bedragen de eindcijfers voor het dienstjaar 1923:

	Geheele dienst.	Gewone dienst.	Buitengewone dienst.	Vlootuitbreiding.
Ontvangsten	f 613 610 000	f 608 182 000	f 328 000	f 5 100 000
Uitgaven	„ 797 558 000	„ 698 283 000	„ 98 423 000	„ 8 852 000
Tekort	f 183 948 000	f 90 101 000	f 90 095 000	f 3 752 000

In vergelijking met deze ramingen voor 1923, waarbij geen rekening is gehouden met de lager besproken afwijkende verwachtingen van het oogenblik, blijken de volgende verschillen te bestaan:

	De raming voor 1924 is	
	hooger	lager
	in duizendtallen guldens	
Uitgaven.		
Gewone dienst	—	55 151
Buitengewone dienst	—	32 366
Vlootuitbreiding	—	2 515
Geheele dienst	—	90 032
Ontvangsten.		
Gewone dienst	14 598	—
Buitengewone dienst	118	—
Vlootuitbreiding	—	—
Geheele dienst	14 716	—
Tekorten.		
Gewone dienst	—	69 749
Buitengewone dienst	—	32 485
Vlootuitbreiding	—	2 515
Geheele dienst	—	104 749

Verwachte afwijkingen 1923.

Daar ten aanzien van het slot van den gewonen dienst in duizendtallen van guldens de navolgende afwijkingen verwacht worden:

	Gunstiger.	Ongunstiger.
Overschot monopolies	465	—
„ producten	4 857	—
„ bedrijven	—	13 559
Allerlei ontvangsten	—	145
Belastingen	—	8 624
Gewone zuivere landsuitgaven	9 860	—
Samen	15 182	22 328
		7 146

wordt het totaal van den gewonen dienst ƒ 7.146.000 ongunstiger dan de raming aangeeft. Voorts worden voor den buitengewonen dienst de volgende afwijkingen verwacht:

	Duizendtallen guldens.	
	Gunstiger.	Ongunstiger.
Monopolies.		
Zout	—	214
Producten.		
Caoutchouc	174	—
Goud	—	60
Steenkolen	—	125
Bedrijven		
Landsdrukkerij	100	—
Post-, telegraaf- en telefoondienst	2 434	—
Staatsspoor- en tramwegen	6 290	—
Landsuitgaven.		
Terugkoop particuliere landen	—	80
Bijdragen aan zelfbesturen	—	300
Waterleidingen	—	112
Waterkracht en electriciteit	168	—
	9 166	891
	8 275	

In bovenvermelde meevallers vindt het streven naar bezuiniging uitdrukking, dat in bijzondere mate toepassing moet vinden bij die bedrijven, waarvan de opbrengsten in de laatste jaren ernstig teleurstelden.

Daar ten aanzien van de uitgaven voor de vlootuitbreiding geen afwijking wordt verwacht, laat het slot van den geheelen dienst 1923 zich als volgt berekenen.

	nadeelig slot.
gewone dienst	ƒ 97.2 millioen.
buitengewone dienst	„ 81.8 „
vlootuitbreiding	„ 3.8 „
geheele dienst	ƒ 182.8 millioen.

Beschouwingen 1924.

Blijkens de in de nota gegeven beschouwingen heeft de Regeering zich bij de samenstelling van de ontwerp-begrooting voor 1924 in de voornaamste plaats moeten richten naar de eischen, die voor het herstel van het budgetair evenwicht moeten worden gesteld.

De tekorten der laatste 5 jaren worden (in millioenen) becijferd als volgt:

Jaar.	Geheele dienst:	Gewone dienst.	Buitengewone dienst.	Vlootuitbreiding.	Voedselvoorziening.
1918	112 8	36 6	69 4	— 1 2	8 0
1919	178 1	51 8	90 8	1 7	33 8
1920	264 7	124 0	140 3	3 2	— 2 8
1921	285 5	123 2	190 4	4 5	— 32 7
1922	119 2	15 7	91 8	9 7	20
1923	183 9	90 1	90 1	3 7	—
1924	79 2	20 4	57 6	1 2	—

Weliswaar kan aangenomen worden, dat de tekorten van den gewonen dienst in de jaren 1918 tot en met 1921 feitelijk worden gedekt door de bijzonder hooge ontvangsten uit de oorlogswinstbelasting, de productenbelastingen en de inkomstenbelasting over deze dienstjaren, doch juist indien evenbedoelde — grootendeels in latere jaren binnengekomen en nog te ontvangen — baten in gedachten worden overgebracht naar de dienstjaren, waartoe zij behooren, blijkt welke gaping was ontstaan tusschen de uitga-

ven voor den gewonen dienst eenerzijds en de middelen, die jaar voor jaar onder normale omstandigheden tot dekking daarvan geacht kunnen worden beschikbaar te zijn, anderzijds.

Het is ook thans nog zeer bezwaarlijk vast te stellen, welk bedrag voor de totale zuivere inkomsten als een normaal cijfer kan worden beschouwd, doch het schijnt doelmatig uit te gaan van de onderstelling, dat de voor het jaar 1924 verwachte inkomsten voor den gewonen dienst tot een totaal bedrag van rond *f* 400 millioen als zoodanig kunnen worden beschouwd, omdat een eenigzins belangrijke verhooging daarvan voorloopig niet mogelijk voorkomt.

Wanneer nu de zuivere uitgaven voor den gewonen dienst over de laatste jaren:

	millioen.		millioen.
1916	*f* 220.3	1921	*f* 548.8
1917	„ 238.7	1922	„ 505.2
1918	„ 275.2	1923	„ 457.1
1919	„ 343.2	1924	„ 414.7
1920	„ 436.0		

worden vergeleken met het evenvermeld bedrag van rond *f* 400 millioen, dat thans als een normaal cijfer voor de gewone inkomsten wordt beschouwd, blijkt drieërlei:

In de eerste plaats wordt dan bevestigd, dat eene volstrekte noodzakelijkheid bestond om de gewone uitgaven aanzienlijk te beperken. Deze beperking is voor een gedeelte vanzelf door prijsdalingen tot stand gekomen en daartoe kon belangrijk worden bijgedragen door alle niet onvermijdelijke uitgaven na te laten. Ook thans kan op dit gebied door vereenvoudiging der administratie nog veel worden bereikt. Maar ook al wordt de beteekenis van deze — nog geenszins uitgewerkte — factoren hoog aangeslagen, dan blijft voor de jaren 1923 en 1924 de marge tusschen de gewone uitgaven en de normale inkomsten zóó groot, dat duidelijk in het oog springt, hoe noodzakelijk het was de overheidstaak in menig opzicht binnen engere grenzen terug te brengen.

Verder blijkt uit het zooeven aangegeven verloop der gewone uitgaven, in welke mate met de bezuinigingspolitiek der laatste jaren resultaten zijn bereikt. Met de vermindering der gewone uitgaven van *f* 548.8 millioen in 1921 tot *f* 505.2 millioen in 1922 is het doel, dat de Regeering zich moest stellen, nog geenszins bereikt; doch wanneer bedacht wordt, dat voor de onrustbarende uitzetting der gewone landsuitgaven met *f* 68.0 millioen van 1918 op 1919, *f* 92.8 millioen van 1919 op 1920 en *f* 112.8 millioen van 1920 op 1921 een daling in de plaats getreden is van *f* 42.4 millioen van 1921 op 1922, bestaat wel reden om met vertrouwen het verder verloop van de landsuitgaven tegemoet te zien.

Te eerder mag dit het geval zijn, omdat het uit de cijfers af te leiden resultaat van het bezuinigingswerk kleiner schijnt dan het in werkelijkheid is, vermits bij verschillende groepen van uitgaven de Regeering zich tegenover natuurlijke accressen geplaatst ziet, die door ingrijpen op den duur wel, doch op korten termijn slechts weinig kunnen worden beïnvloed.

In de derde plaats kan uit de thans besproken cijfers worden nagegaan — en hierop wordt nadrukkelijk gewezen — welke omvang nog aan de bezuiniging moet worden gegeven om de uitgaven in 1923 en 1924 beneden de daarvoor vastgestelde ramingen te doen blijven. Dit blijkt vooral uit het feit, dat in den loop van twee jaren de gewone uitgaven rond ƒ 90 millioen of 18% zullen worden ingekrompen, hetgeen aan het Landsbestuur en zijne organen in alle geledingen de hoogste eischen van zelfbeheersching en opoffering zal stellen.

Ook ten aanzien van de buitengewone uitgaven moest bij de samenstelling der ontwerp-begrooting voor het jaar 1924 naar een zoover mogelijk doorgevoerde vermindering der uitgaven worden gestreefd. In de eerste plaats maakt het nog uitstaand bedrag aan vlottende schuld het raadzaam om de consolideering daarvan niet te bemoeilijken door daaraan groote bedragen — ook al zouden deze besteed worden aan op zich zelf rendeerende werken — toe te voegen, doch buitendien geldt voor alle groote werken, dat een lange — soms een zeer lange — tijd moet verloopen, aleer de op goede gronden verwachte rentabiliteit werkelijk wordt verkregen, en gedurende die jaren wordt de gewone dienst bezwaard met het niet gedekt gedeelte van den interest van het aan nieuwe werken ten koste gelegd kapitaal.

De tekorten op den buitengewonen dienst bedragen voor de laatste vijf en de eerstvolgende jaren:

	millioen.		millioen.
1918	ƒ 69.4	1921	ƒ 190.4
1919	„ 90.8	1922	„ 91.8
1920	„ 140.3	1923	„ 90.1
		1924	„ 57.6

waaruit de reeds tot stand gekomen en de voorgenomen inperkingen duidelijk spreken.

Alhoewel in het tegenwoordig ontwikkelingsstadium der Indische samenleving — waarvan een der kenmerken gelegen is in het spontaan opkomen en nadrukkelijk om bevrediging vragen van tevoren nauwelijks gevoelde behoeften — de Regeering voortdurend op versterking der middelen bedacht moet zijn, heeft Zij nochtans gemeend Zich bij de voorliggende ontwerpbegrooting opnieuw op het standpunt te moeten stellen, dat zoowel de nog

onzekere economische toestand als het stadium van overgang, waarin de belastingwetgeving en de belastingadministratie verkeeren, het onraadzaam doen zijn voor het jaar 1924 ingrijpende wijzigingen in het belastingstelsel voor te stellen.

Om deze reden zijn als nieuwe maatregelen op het gebied der belastingen alleen te vermelden de invoering van een vuurwapenbelasting, die de opbrengst van het zegelrecht met ƒ 500.000 zal doen toenemen, en de toevoeging van een nieuwen grondslag aan de personeele belasting, nl. de grondslag huisbedienden.

Mede heeft de noodzakelijkheid om naar versterking der middelen te streven er toe geleid, dat een voorstel om wijziging te brengen in de tarieven der pandhuizen in de voorliggende ontwerp-begrooting werd opgenomen, en het ligt tevens in de bedoeling partieele verhoogingen der tarieven van de Staatsspoorwegen in te voeren in gevallen, waar zulks zonder gevaar voor ernstige benadeeling van het economisch leven mogelijk is.

Bij nota van wijzigingen zullen voorts nog voorstellen tot verhooging der inkomsten aan den Volksraad worden voorgelegd, met name tot wijziging van de zegelordonnantie en tot de heffing van een statistiekrecht.

Met de voorgenomen wijziging van de zegelordonnantie wordt mede beoogd aan verschillende bezwaren tegen de bestaande regelingen tegemoet te komen, en onder meer zal voorgesteld worden het zegelrecht van toelatingskaarten voor immigranten te verhoogen, waaruit een stijging der middelen met ƒ 785.000 wordt verwacht.

De invoering van een statistiekrecht zal het in de eerste plaats mogelijk maken aan de statistiek van den in- en uitvoer allengs die mate van betrouwbaarheid te geven, welke bij de huidige beteekenis van Indië voor het wereldverkeer moet worden geëischt, terwijl door de heffing dezer retributie evenzeer de middelen zullen worden verkregen, die noodig zijn om aan de algemeene statistiek de vereischte zorg te kunnen besteden. Uit deze heffing zal een bate van ƒ 3.000.000 worden verkregen.

De verbetering met ƒ 3.785.000, die de raming voor 1924 door evenbedoelde voorstellen zal ondergaan, wordt echter voor een gedeelte te niet gedaan, doordien alsnog gerekend zal moeten worden op eene verhoogde uitkeering aan het weduwen- en weezenfonds van militairen beneden den rang van officier, welke nader bij aanvullingsbegrooting voor 1923 zal worden voorgebracht en waarmede een uitgaaf van ƒ 1.202.000 gemoeid is. Bij nota van wijzigingen zal tevens met eene verhooging van de uitgaven voor den belastingdienst met ruim ƒ 500.000 rekening worden gehouden.

Door de zooeven bedoelde, nader in te dienen voorstellen zal het totaal bedrag, dat aan belastinggelden wordt verwacht, voor 1924 van ƒ 255.517.000 tot ƒ 259.302.000 worden verhoogd en ƒ 34.799.000 meer bedragen dan de raming voor 1923. Dit verschil is voornamelijk daaraan toe te schrijven, dat de opbrengst der inkomstenbelasting met inachtneming van

de aanslagen over de laatste jaren en rekening houdend met de alleng mogelijk geworden verbetering van den aanslag en de invordering, ƒ 17.5 millioen hooger kan worden gesteld dan in 1923, terwijl verder gerekend kan worden op de opbrengst der aardoliebelasting ten bedrage van ƒ 16 millioen en met een — met de tegenwoordige marktprijzen verband houdende — hoogere raming van de productenbelasting over 1923 van ƒ 5.600.000. Daartegenover moeten de in- en uitvoerrechten en accijnzen en enkele kleinere belastingen lager geraamd worden.

Nadere eindcijfers 1924.

Wanneer rekening gehouden wordt met hetgeen omtrent de nader in te zenden nota van wijzigingen zooeven werd opgemerkt, luiden de eindcijfers voor de begrooting voor het dienstjaar 1924:

	Geheele dienst.	Gewone dienst.	Buitengewone dienst.	Vlootuitbreiding.
Ontvangsten. . . .	632 111 000	626 565 000	446 000	5 100 000
Uitgaven	709 227 000	644 834 000	58 056 000	6 337 000
Tekort . . .	77 116 000	18 269 000	57 610 000	1 237 000

Hieruit blijkt, dat de Regeering er nog niet in slaagde voor het dienstjaar 1924 een onwerp-begrooting op te stellen, waarin een sluitende gewone dienst in uitzicht wordt gesteld. Inmiddels is de verbetering van het geraamd tekort van ƒ 90.1 millioen in 1923 tot ƒ 18.3 millioen in 1924 zoo belangrijk, dat verwacht kan worden, dat dit onvoorwaardelijk te bereiken en doorloopend voor oogen gehouden doel in 1925 zal worden bereikt.

De Regeering overweegt nog eene verhooging van het invoerrecht van sigaretten van ƒ 100 tot ƒ 150 per kilogram, hetwelk dan eene bate zou kunnen opleveren van ƒ 2.000.000. Het is echter nog onzeker, of een voorstel daartoe tijdig zal kunnen worden ingediend.

Welke beperkingen van den gewonen dienst in den loop van 1925 eventueel alsnog aangebacht zullen moeten worden, kan met het oog op de groote mate van onzekerheid, die ten aanzien van verschillende factoren, waarvan de ontwikkeling der financiën afhangt, bestaat, bezwaarlijk worden medegedeeld.

Deze onzekerheid betreft zoowel de middelen als de uitgaven. Reeds de omstandigheid, dat voor 1924 op ƒ 23 millioen uit de aardoliebelasting en de productenbelastingen over 1923 kan worden gerekend, welke inkomsten in 1925 in hun tegenwoordigen vorm zullen wegvallen, zal het onvermijdelijk maken in de ontwerp-begrooting voor dat jaar ingrijpende voorzieningen op het gebied van de belastingwetgeving neer te leggen.

De voorbereiding dezer voorzieningen is in handen van de belastingherzieningscommissie gelegd en de te ontwerpen regelen zullen in hooge mate op de volgende begrooting van invloed zijn.

Volledigheidshalve wordt hierbij aangeteekend, dat de voorgenomen belastingherziening mede de in de vorige financieele nota genoemde heffing van een vermogensbelasting en de daar besproken uitbreiding van de successiebelasting zal moeten omvatten.

In de tweede plaats moet afgewacht worden, of de saldi der bedrijven — die voor 1924 in verhouding tot de vastgelegde kapitalen laag zijn geraamd — als gevolg van door te voeren bezuinigingen en verlevendiging van het bedrijfsleven in meerdere mate tot dekking van de gewone landsuitgaven zullen kunnen bijdragen, waardoor de thans op den gewonen dienst uitgeoefende dwang tot bezuiniging zou worden getemperd.

De hier bedoelde onzekerheid omtrent het verloop der zuivere ontvangsten in de eerstvolgende jaren heeft de Regeering er mede van weerhouden reeds in 1924 uitvoering te geven aan het denkbeeld om door een matige verhooging van den distributieprijs van het zout tot versterking der middelen te komen, doch Zij behoudt zich voor dezen maatregel in de volgende ontwerpbegrooting op te nemen, indien zulks tot het verkrijgen van een sluitende begrooting van den gewonen dienst voor 1925 volstrekt onvermijdelijk is.

Ook op de uitgaven der eerstvolgende jaren zullen verschillende factoren van grooten invloed zijn, die thans niet voldoende nauwkeurig kunnen worden beoordeeld. Om slechts een belangrijk feit te vermelden, wordt er op gewezen, dat het niet mogelijk is te voorzien, in hoeverre reeds getroffen bezuinigingsmaatregelen van algemeen of bijzonder karakter zullen nawerken en het bedrag der werkelijke uitgaven gunstig beïnvloeden.

Eerst in den loop van het dienstjaar 1923 zal de beteekenis van verschillende onzekere factoren voor den financieelen toestand voldoende duidelijk worden om te kunnen bepalen, welke maatregelen verder voor het herstel van het begrootingsevenwicht zullen moeten worden getroffen. Daarom moet er thans mede worden volstaan, de overtuiging uit te spreken, dat door de tenuitvoerlegging van de voorliggende ontwerp-begrooting een belangrijke — en onder de gegeven omstandigheden de grootst mogelijke — stap in de richting van dit herstel zal worden gedaan.

Vergelijking ramingen 1924 met 1923.

Ten slotte volge hieronder een afdeelingsgewijze vergelijking (ten deele ontleend aan stuk G 1) van de ramingen voor 1924, in welke cijfers uiteraard nog niet verwerkt zijn de nota('s) van wijzigingen en de aanvullingsbegrooting, met die voor 1923, zooals deze luiden, rekening houdende met het Indische ontwerp voor de algemeene aanvullingsbegrooting 1923 en met een deel der veranderingen, die na de voorloopige vaststelling daarvan noodig zijn geworden en in het ministerieel ontwerp dier aanvullingsbegrooting (zie noot op blz. 574) werden opgenomen.

Afdeeling	Korte aanduiding.	Uitgaven in Nederl.		Uitgaven in Indië		Totaal	
		Raming voor		Raming voor		Raming voor	
		1924	1923	1924	1923	1924	1923
I.	Reg. en Hooge Coll.	77400	77400	2223150	2210038	2300550	2287438
II.	Justitie	421500	274500	14717990	15337308	15139490	15611808
III.	Financiën	29012730	27696690	89162783	101704449	118175513	129401134
IIIA.	Ind. Schuld	76030685	78274351	9030000	6460000	85060685	84734351
IV.	Binn. Bestuur . . .	382750	883300	57018585	57644659	57401335	58527959
V.	Onderw. en Eered. .	1500800	1823800	53848251	58535607	55349051	60358607
VI.	Landbouw, N. en H.	212777	286798	17814732	20501521	18027509	20788319
VII.	Burg. Openb. Werken	483050	1440300	60703570	80234751	61186620	81675051
VIII.	Gouv. Bedrijven . .	15015675	22759660	151054622	168353913	166070297	191113573
IX.	Oorlog.	9881486	17670051	60913225	66716101	70794711	84386152
X.	Marine	12814864	17833872	27174645	30321432	39989509	48155304
XI.	Zelfbestuur	–	–	18029945	20517106	18029945	20517106
		145833717	169020722	561691498	628536885	707525215	897557607

Afdeeling	Korte aanduiding	Middelen in Nederl.		Middelen in Indië		Totaal	
		Raming voor		Raming voor		Raming voor	
		1924	1923	1924	1923	1924	1923
I.	Reg. en Hooge Coll. .	Memorie	Memorie	11 000	11 000	11 000	11 000
II.	Justitie.	Memorie	Memorie	7 825 600	8 297 300	7 825 600	8 297 300
III.	Financiën	1 819 500	1 781 200	287 364 606	257 882 275	289 184 106	259 663 475
IIIA.	Ind. Schuld	—	—	—	—	—	—
IV.	Binn. Bestuur	Memorie	Memorie	58 490 203	57 667 893	58 490 203	57 667 893
V.	Onderw. en Eered. . .	Memorie	Memorie	8 327 700	7 063 500	8 327 700	7 063 500
VI.	Landbouw, N. en H. .	717 600	824 300	16 931 381	16 611 743	17 648 981	17 436 043
VII.	Burg. Openb. Werken .	172 500	175 500	19 017 758	28 106 626	19 190 258	28 282 126
VIII.	Gouv. Bedrijven . . .	4 900 000	2 225 000	198 264 660	210 807 300	203 164 660	213 032 300
IX.	Oorlog.	59 370	58 670	7 907 447	7 518 245	7 966 817	7 576 915
X.	Marine	779 500	785 500	15 227 172	13 385 362	16 006 672	14 170 862
XI.	Zelfbestuur	—	—	510 160	408 420	510 160	408 420
		8 448 470	5 850 170	619 877 687	607 759 664	628 326 157	613 609 834

Financieel-Economische Kroniek.

Vierde Internationale Arbeidsconferentie.

Evenals de derde Internationale Arbeidsconferentie, waarvan een overzicht werd gegeven in de Financieel-Economische Kroniek van **Koloniale Studiën** van Juni 1922, werd de vierde conferentie te Genève gehouden. In tegenstelling met de vorige samenkomst was deze laatste in hoofdzaak gewijd aan aangelegenheden van internen aard, de Internationale Arbeidsorganisatie betreffende.

Nieuwe ontwerp-verdragen stonden niet op de agenda en werden dan ook niet aangenomen.

Een „aanbeveling" werd aangenomen op het punt eener internationale statistiek van **emigratie, immigratie, terugkeer en doortocht van landverhuizers**; daarin werden de volgende drie punten den Leden (mogendheden) in overweging gegeven:

1. toezending aan het Internationale Arbeidsbureau van de beschikbare gegevens omtrent landverhuizing — bij voorkeur eens per kwartaal en niet later dan drie maanden na de verslagperiode;

2. gelijke toezending binnen zes maanden na het einde van elk jaar van de globale cijfers van emi- en immigranten met onderscheiding tusschen landverhuizers uit het eigen land en vreemdelingen en onder opgave z.v.m. van sexe, leeftijd, beroep, nationaliteit, land van herkomst en van bestemming;

3. overeenstemming te verkrijgen tusschen de Leden onderling omtrent de definitie van „emigrant", omtrent de gegevens, die op gelijkvormige wijze zullen moeten voorkomen op de voor de Landsautoriteiten uit te reiken identiteitsbewijzen, en omtrent gelijkvormigheid van methode voor de opgave van de statistische gegevens.

Als een wenschelijke leeftijdsonderscheiding werd vermeld (echter niet in de aanbeveling zelf maar bij motie): beneden 15, 15-25, 25-55 en boven 55 jaar.

Mede werd in dit verband een motie aangenomen voor de voortzetting der samenwerking van Internationaal Arbeidsbureau en den Volkenbond met betrekking tot de bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen.

Een andere motie ter aanbeveling van een onderzoek door de aangesloten landen om onderling overeenkomsten te sluiten **a.** betreffende het invoeren van een gelijkvormig stelsel van staatstoezicht op wegen, havens, sche-

pen, treinen, reisbureau's en bank-agentschappen, welke door emigranten worden gebruikt en de regeling van de concurrentie tusschen stoomvaartmaatschappijen ten aanzien van het emigranten-vervoer en **b.** betreffende de toelating van emigranten en de publicatie ten behoeve van emigranten van gegevens over loonen, arbeidsvoorwaarden en arbeidsmarkt, werd naar den Raad van Beheer ter onderzoek verwezen.

Ten aanzien van de **werkloosheid** werd een motie aangenomen, waarbij het Int. Arbeidsbureau wordt opgedragen:

Om de pogingen voort te zetten tot verbetering der werkeloosheidstatistieken in de verschillende landen en deze internationaal **meer vergelijkbaar te** maken (eveneens die op de bewegingen resp. van de voortbrenging en het verbruik van de verschillende soorten van goederen);

Om een bijzonder onderzoek in te stellen naar de oorzaken en de middelen tot bestrijding van de seizoenwerkloosheid:

Om ter bestrijding van werkloosheid-crisissen in samenwerking met de economische en financieele secties van den Volkenbond *) het vraagstuk dier Crisissen te bestudeeren, de resultaten der onderzoekingen te verzamelen en mededeeling te doen van de maatregelen ter stabiliseering van de arbeidsmarkt.

Verder werd nog een motie aangenomen, waarbij aan het Internationale Arbeidsbureau werd opgedragen een onderzoek te doen naar den **levensstandaard der arbeiders** in landen met sterk gedeprecieerde valuta.

Alle andere door verschillende afgevaardigden ingediende moties werden onbehandeld naar den Raad van Beheer ter onderzoek verwezen, wat tot een incident aanleiding gaf, daar een der moties betrof het toelaten van Duitsch als derde officieele taal (waarop Spanje het Spaansch voorstelde); nadat de conferentie had besloten ook die motie niet meer te zullen behandelen gaf de Duitsche arbeidersafgevaardigde uiting aan de ontstemming, die dit wekte, waarop de Duitsche delegatie de conferentie verliet.

Het Volkenbondverdrag bepaalt dat van de 12 Regeeringsvertegenwoordigers in den Raad van Beheer van het Internationale Arbeidsbureau er 8 worden aangewezen door de „op het gebied van het bedrijfsleven voornaamste landen".

Daar dit jaar alle leden van dien Raad aftreden, was de strijdvraag gerezen en ten slotte aan den Raad van den Volkenbond voorgelegd, welke als die acht landen moesten worden beschouwd. De beslissing — na omstandige statistische voorbereiding genomen luidde dat deze landen waren: (in alfabetische volgorde der Fransche namen): Duitschland, België, Canada, Groot-Britannië, Britsch-Indië, Italië en Japan. Door deze beslissing traden Canada en Britsch-Indië in de plaats van de Vereenigde Staten (geen lid van den

*) In Genua heeft eene Internationale Economische Conferentie plaats gevonden, waarop het werkloosheidsvraagstuk een onderwerp van bespreking heeft uitgemaakt.

Volkenbond en dus niet van de Arbeidsorganisatie, en tijdelijk vervangen door Denemarken) en Zwitserland. Als de vier andere landen, die een Regeeringsvertegenwoordiger mochten benoemen, werden aangewezen: Spanje, Chili. Finland en Polen.

Nederland is in den nieuw-gekozen Raad van Beheer vertegenwoordigd door den als zoodanig herkozen werknemers-afgevaardigde J. Oudegeest; plaatsvervangend lid is de werkgevers-afgevaardigde J. A. E. Verkade. De heer Fontaine (Fransch Regeeringsgedelegeerde) werd als voorzitter van den Raad herkozen.

Een voorstel werd gedaan aan den Volkenbond om den Raad van Beheer uit te breiden van 24 tot 32 leden, waarvan 16 Regeeringsvertegenwoordigers, 8 vertegenwoordigers van de werkgevers en 8 van de werknemers; hiervan zullen 6 Regeeringsvertegenwoordigers en 2 vertegenwoordigers van elk der beide belanghebbende groepen uit niet-Europeesche landen moeten zijn.

Een voorstel om de conferentie voortaan om de twee jaar te doen plaats vinden werd verworpen; daarnevens werd echter bepaald, dat het eene jaar conferenties voor voorbereidenden aard zouden worden gehouden, het andere jaar conferenties tot het nemen van beslissingen.

Het moeilijke vraagpunt of ten behoeve van bepaalde mogendheden wijzigingen of afwijkingen in de verdragen zouden kunnen worden toegelaten kwam in de commissie-vergaderingen niet tot oplossing. Besloten werd den Raad van Beheer op te dragen aan de Regeeringen een rapport ter zake voor te leggen met verzoek om vier maanden vóór de volgende conferentie hare meeningen daarover kenbaar te maken.

Commissie voor de Statistiek.

Bij Gouvernementsbesluit van 8 Maart 1923 No. 39 is ingesteld eene Commissie voor de Statistiek, welke tot taak heeft het beramen van maatregelen om zooveel mogelijk eenheid te verkrijgen in den arbeid op statistisch gebied hier te lande en om te bereiken, dat met de beschikbare personeele en financiëele middelen de voorhanden gegevens op de meest economische wijze worden verzameld en bewerkt en daaruit het meest mogelijk nut wordt getrokken. Bij art 2. van dat Besluit is bepaald:

a. dat de commissie voor de Statistiek zal bestaan uit negen leden, zullende elk der Departementen van Algemeen Bestuur door een lid in de commissie vertegenwoordigd zijn;

b. dat de voorzitter en de secretaris der commissie zullen worden benoemd door de Regeering en de overige leden zullen worden aangewezen door de betrokken Departementshoofden;

c. dat de commissie ten minste vier maal per jaar zal vergaderen;

d. dat de commissie de voorstellen of opmerkingen, waartoe zij aanleiding vindt, rechtstreeks ter kennis zal brengen van de betrokken Departementshoofden;

e. dat de commissie jaarlijks in de maand Januari een verslag zal uitbrengen van hare werkzaamheden over het afgeloopen jaar, van welk verslag een exemplaar zal worden gezonden aan de Regeering en een exemplaar aan elk der Departementen van Algemeen Bestuur.

De Regeering benoemde tot Voorzitter Mr. A. G. Vreede, Hoofd van het Kantoor van Arbeid en tot Secretaris den heer J. van Gelderen. Hoofd van het Statistisch kantoor van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De Commissie hield op 12 April in een der Sectiekamers van het gebouw van den Volksraad hare eerste vergadering, die door den Voorzitter werd geopend met de volgende toespraak:

Mijne Heeren,

Het is U allen bekend dat Z. Ex. de G. G. heeft goedgevonden bij besluit van 8 Maart jl. No. 39 eene „Commissie voor de Statistiek" in te stellen, welke tot taak zal hebben het beramen van maatregelen om zooveel mogelijk eenheid te verkrijgen in den arbeid op statistisch gebied hier te lande, en bij welk besluit ons als te bereiken doel is voorgeschreven dat met de beschikbare personeele en financieele middelen de voorhanden gegevens op de meest economische wijze worden verzameld en bewerkt en daaruit het meest mogelijke nut worden getrokken. Het is mij een voorrecht de eerste vergadering dezer Commissie hierbij te openen en U allen hier een hartelijk welkom toe te roepen.

U zult het allen met mij eens zijn, dat met de instelling dezer Commissie een belangrijke stap voorwaarts is gedaan op het punt van de organisatie en de ontwikkeling der statistiek hier te lande.

Nadat in 1905 de laatste volkstelling had plaats gehad is niet alleen op demografisch gebied, maar wij mogen zeggen op vrijwel elk gebied de steeds dringender behoefte gevoeld aan statistische gegevens. Het mindere welvaartsonderzoek, dat reuzenwerk, waaraan voor immer de naam van Resident Steinmetz is verbonden, heeft gepoogd in die behoefte op verschillend gebied te voorzien, het heeft een enorm materiaal bijeengebracht en zoo goed mogelijk verwerkt, maar zonder de minste geringschatting voor dit onderzoek kan worden gezegd, dat nadat dit onderzoek was afgeloopen, de behoefte aan gegevens, aan geregelde statistische waarneming van alles wat de levensbelangen der bevolking raakt even dringend, even urgent is gebleven.

In 1909 werd bepaald, dat de 5 jaarlijksche volkstelling in 1910 niet zou worden gehouden, maar dat eerst in 1915 een telling zou plaats vinden en dan niet alleen met verbeterde techniek maar tevens gerugsteund door een deskundig statitisch kantoor. In verband met de door de wereldoorlog geschapen toestanden, doch ook wel omdat daardoor telkens een gemakkelijk te bereiken belangrijke bezuiniging werd verkregen, werd de volkstelling na 1915 van jaar tot jaar uitgesteld.

Intusschen was sedert 1917 bij de Regeering tevens het denkbeeld in overweging tot centraliseering der bestaande statistieken. Toen tenslotte besloten werd dat de volkstelling inderdaad in 1920 zou worden gehouden, lag het daarbij in de bedoeling dat het kantoor voor de volkstelling niet alleen de verkregen gegevens statistisch zou bewerken, doch tevens zou worden omgezet in een blijvend en centraal kantoor voor de statistiek. Zooals wij weten is op het laatste oogenblik van dit plan afgezien, zoodat, toen met 30 November 1922 het bureau voor de volkstelling werd opgeheven, de oude toestand weder intrad, dat elk onderling contact tusschen de statistische werkzaamheden hier te lande ontbrak.

Zooals met alle dingen in deze wereld heeft deze beslissing haar schaduwzijden en haar lichtzijde. De schaduwzijden zijn: 1e. dat nu een middelpunt voor statistieken arbeid, voor verwerking en publicatie blijft ontbreken, 2e. dat nu achterwege blijft een kantoor voor demografische statistiek en daardoor het bijhouden, verbeteren en aanvullen van de verkregen gegevens achterwege zal blijven, 3e. dat van publicatie der resultaten van de laatste volkstelling niet dat werk zal kunnen worden gemaakt dat het belang van het onderwerp verdient. 4e. dat zich nu zeer spoedig een te kort aan financieele en personeele hulpmiddelen zal doen gevoelen. Een lichtzijde is echter dat het gevaar voor geforceerde centralisatie der hier te lande aangehouden statistieken — en dat gevaar bestond m.i. ongetwijfeld — nu is afgewend.

Aan de instelling toch al dadelijk van een centraal kantoor was à priori de conclusie verbonden, dat in betrekkelijk korten tijd alle bestaande en nog in te voeren statistieken naar dat bureau moesten worden overgebracht en dit had niet ten onrechte zoowel op de verschillende Regeeringskantoren waar statistieken worden bijgehouden als bij de beoefenaren der statistische wetenschap hier te lande ernstige ongerustheid gewekt. En dat was te begrijpen: het meerendeel der statistieken, die op de verschillende afdeelingen der Departementen worden aangehouden, hebben ten doel om de aan die afdeeling toevertrouwde speciale belangen te dienen, hetzij als materiaal voor jaarverslagen of als controlemiddel op de verrichte werkzaamheden, hetzij als grondslagen voor te nemen maatregelen en om een overzicht te hebben van bestaande verhoudingen binnen de door het speciale dienstvak bestreken sfeer. En in zeer vele gevallen is het juist dat zoodanige afdeeling die statistiek eenvoudig niet kan missen. Van het denkbeeld dat die gegevens en het met de verzameling en bewerking belaste personeel zou moeten worden overgebracht naar het centrale kantoor werd niet ten onrechte verstoring van den goeden gang van zaken op de eigen afdeeling gevreesd.

Ook was het gevaar niet denkbeeldig dat alsdan aan de demografische statistiek een overwegende aandacht zou zijn geschonken ten detrimente van andere takken der statistiek, die op het oogenblik meer urgent zijn te achten.

Door den loop welke de zaken nu echter hebben genomen, moet de voorgenomen **centralisatie** althans voorloopig haar prioriteit afstaan aan **inventarisatie** en **coordinatie**. En ik persoonlijk geloof dat deze werkwijze op het oogenblik meer beloften voor de toekomst inhoudt dan de eerste en dat onderlinge samenwerking en onderling overleg eener Commissie zooals de onze ook hier te lande vooraf zal moeten gaan aan de overweging van de vraag wanneer de tijd voor de inrichting van een centraal instituut zal zijn aangebroken. Het zal dan in de eerste plaats onze taak moeten zijn om na te gaan wat er op statistisch gebied bestaat en welk administratief materiaal voorhanden is, dat zich voor nuttige statistische bewerking leent; dan welke methoden daarbij worden gevolgd en in hoeverre die verbetering behoeven. Hebben wij een overzicht van **wat** er verzameld wordt en **hoe** dat geschiedt en hoe dit wordt **verwerkt**, dan zullen de vragen onder de oogen moeten worden gezien: welk noodeloos werk kan worden afgeschaft en welk noodzakelijk werk blijft onuitgevoerd. Of om het met de woorden van ons instellingsbesluit te zeggen: hoe kan met de beschikbare personeele en financieele middelen het meeste nut worden bereikt. Wel eischt de continuïteit bij de statistiek meer dan elders voorzichtigheid bij het supprimeeren van tabellen en staten en het wijzigen van methoden van bewerking en voorstelling, maar niemand zal willen betwisten dat er thans veel arbeid geschiedt, die achterwege kan blijven of door nuttiger werk kan worden vervangen. Maar daarbij mogen wij dan ook niet vergeten dat naast afschaffing van dubbel werk, van onnoodig werk, van omslachtig werk, naast vereenvoudiging, verbetering en coördineering van het bestaande bij elk der door ons vertegenwoordigde Departementen, het ook onze taak zal moeten zijn na te gaan, welke noodzakelijke opnemingen thans achterwege blijven. In de laatste jaren hebben zich op dit gebied vele nieuwe behoeften geopenbaard: ik denk aan de lacunes op dit gebied door de Fabrieksnijverheidscommissie gevoeld, aan de statistische gegevens, die de belastingdienst blijkt noodig te hebben, ik denk aan de behoeften op landbouwkundig gebied, die tot de instelling van het statistisch kantoor bij het Departement van Landbouw hebben geleid, ik denk persoonlijk uiteraard speciaal aan het vrijwel absoluut gemis aan gegevens op sociaal-economisch gebied, welke de arbeidscommissie in zoo pijnlijke mate heeft ondervonden. U zult U herinneren hoe Mr. Schumann in zijn als Voorzitter dier Commissie uitgebracht eindverslag van een fatale anarchie op het punt van het verkrijgen van gegevens heeft gesproken van een stelselloosheid, die de statistiek noodeloos impopulair maakt en hoe hij met klem heeft aangedrongen op centralisatie bij het verzamelen en op organisatie bij het verwerken van statistische gegevens en zulks zoowel uit een oogpunt van doelmatigheid als van bezuiniging.

Intusschen, M. H., het is een verheugend verschijnsel, dat tegenwoordig de **behoefte** aan betrouwbare statistische gegevens op velerlei gebied meer en meer gevoeld en meer en meer algemeen erkend wordt. De statistiek is

nimmer een populaire wetenschap geweest, daarvoor eischt zij te veel arbeid, te veel gecijfer, te veel geld ook; daarvoor springen de voordeelen welke zij brengt, de hoogst belangrijke functie welke zij in het organisme van staat en locaal ressort verricht, te weinig in het oog. Jaren, decennia moeten cijfers worden verzameld, welke geen nut schijnen te brengen; droge staten en tabellen worden dikwijls jaar na jaar gepubliceerd voordat het oogenblik komt dat haar nut aan den dag komt. Bestuursorganen, handelslichamen, ondernemingen, werkgevers, vereenigingen moeten al maar staten invullen, zonder dat zij daar zelf rechtstreeks voordeel bij hebben. Het is eerst bij een meer algemeen inzicht in het belang van de publieke zaak, bij een dieper ingrijpen ook van de Overheid in de economische, hygiënische, financieële en allerhand andere verhoudingen, dat meer algemeen gevoeld wordt, dat statistische gegevens hun geld en de veroorzaakte moeite en werk waard zijn. Het is verheugend dat dit punt thans hier te lande schijnt te zijn bereikt, het is een bewijs voor den vooruitgang van de organisatie der Indische maatschappij, van den vooruitgang tevens van de wetenschappelijkheid en de degelijkheid van de methoden, die de Regeering onvermoeid aanwendt om Haar taak in deze landen op de beste wijze te vervullen.

Ruilverkaveling.

Na een eerste poging in 1910 door het Nederlandsch Landbouw Comité gedaan is thans in Februari 1923 een regeerings-ontwerp betreffende de ruilverkaveling aan de Tweede Kamer aangeboden.[1]) De successen met de enkele gevallen van vrijwillige ruilverkaveling door de Nederlandsche Heide-Maatschappij bereikt, waarbij waardestijgingen van 145% tot 160% het resultaat bleken, hadden tevens de noodzakelijkheid van wettelijke regeling aangetoond, waardoor een meerderheid haar wil kon doorzetten.

Nieuw is een dergelijke wetgeving niet. Pruisen had haar reeds meer dan een eeuw geleden en zelfs Japan heeft door wetten van 1899 en 1909 de ruilverkaveling met groote energie in toepassing gebracht, vooral in het belang van de rijstcultuur.

Een regeling van de ruilverkaveling is moeilijker naarmate men met een grooter veelsoortigheid van rechten heeft te doen naast den eigendom, als erfpacht, vruchtgebruik, hypotheek, servituut enz. en naar mate er meer onzekerheid bestaat ten aanzien van het bestaan en de grenzen dier zakelijke rechten.

In Nederland maakte de wetsontwerper voor den ruilverkavelingsarbeid in hoofdzaak van bestaande organen gebruik, doch roept ook speciale organen er voor in het leven.

---

1). Zie Het wetsontwerp op de Ruilverkaveling door Prof. Mr. I. B. Cohen, Econ. Stat. Berichten 2, 9 en 16 Mei 1923.

Het kenmerkend grondbeginsel van het Nederlandsche ontwerp is de eisch van initiatief van belanghebbenden. Een vierde van hen, die bij het kadaster bekend staan als eigenaren van of rechthebbenden op de in het complex gelegen gronden moeten een schriftelijke aanvrage indienen bij Gedeputeerde staten. Hierdoor onderscheidt het ontwerp zich principieel van bijv. de Fransche regelingen van 1918 en 1919, volgens welke een bevel van de overheid voldoende is om de ruilverkaveling in gang te brengen.

Opvallend is verder dat zoowel bij het initiatiatief als later bij de beslissing of de ruilverkaveling zal doorgaan, waarvoor een gewone meerderheid voldoende is, niet de grootte van het grondbezit of de waarde daarvan maar het aantal eigenaren maatstaf is.

Eenvoudig is de zaak niet, dat blijkt wel uit het aantal instanties dat moet worden doorloopen eer de verkaveling haar beslag heeft gekregen. Eerst de schriftelijke aanvraag bij Gedeputeerden, daarna onderzoek door een Centrale Commissie en vaststelling van een voorloopig plan door beide organen in onderling overleg, dan beslissing door de eigenaren of tot ruilverkaveling zal worden overgegaan. Vervolgens aanstelling door de Arrondissementsrechtbank van een rechter-commissaris die de leiding krijgt en door gedeputeerden van een Plaatselijke Commissie aan welke de uitvoering is toevertrouwd. De gronden worden nu geschat en in klassen ingedeeld.

Geschillen over rechten en over de aarde moeten door den rechter worden beslecht. Eerst als dit afgeloopen is kan men met de ruilverkaveling beginnen. Hiertoe wordt allereerst een plan van de wegen en waterloopen door Gedeputeerde Staten vastgesteld en het publiekrechtelijk lichaam aangewezen waarbij zij in beheer zullen komen. De eigenlijke verkaveling geschiedt vervolgens door de Plaatselijke Commissie onder leiding van de Centrale Commissie. Bij de verdeeling vormt enkel de waarde, dus niet tevens de grootte van ieders oorspronkelijke perceelen den grondslag. Tegen den wil van den eigenaar mag niet meer dan 5% aan verschil in waarde in geld worden vergoed. Bezwaren tegen de verkaveling, voorzoover zij niet in der minne kunnen worden bijgelegd worden door de Rechtbank beslecht in mondelinge procedure. Zoo is men dan eindelijk tot de uitvoering genaderd en kan tevens de akte van ruilverkaveling notarieel worden verleden.

De kosten moeten in hoofdzaak door de belanghebbenden werden gedragen. Hiertoe wordt de grond bezwaard met een „ruilverkavelingsrente" ten bedrage van 13,6% van het verschuldigd bedrag, gedurende 10 jaar te betalen.

Om de hier geschetste regeling als afdoend te beschouwen moet men tweeërlei aannemen. Vooreerst voldoende geschooldheid van belanghebbenden op het gebied van samenwerking, zoodat met vertrouwen het initiatief aan hen (zij het dan ook ¼ gedeelte) kan worden overgelaten. Voorts voldoende economisch inzicht bij die belanghebbenden, opdat de door de ruilverkaveling verbeterde toestand ook gehandhaafd blijft. Een voorziening toch, waardoor nieuwe versnippering van de verkavelde gronden

wordt onmogelijk gemaakt of aan banden gelegd is in het ontwerp niet te vinden.

Is de hier geschetste wettelijke regeling ook voor Ned. Indië als voorbeeld of, juister misschien, als aansporing te nemen? Men moet voor de beantwoording van die vraag onderscheid maken tusschen de door Inlanders bezeten gronden, waarover de Inlandsche gemeente niet en die waarover zij wel een beschikkingsrecht heeft behouden. Voor de laatstgenoemde, de zoogenaamde communale gronden, toch geldt artikel 13 (3) van de Inlandsche gemeente-ordonnantie, waardoor 3/4 deel der gezamenlijke deelgerechtigden het recht heeft de uitgestrektheid van de gebruiksaandeelen in den gemeentelijk bezeten grond of den duur van het genot dier aandeelen te wijzigen.

Een merkwaardig voorbeeld van het gebruik dat van die bepaling kan worden gemaakt levert de **agrarische hervorming in Oost-Cheribon** op, waar door samenwerking van binnenlandsch bestuur en agrarische inspectie met de belanghebbenden de volgende wijzigingen zijn tot stand gekomen: [1])

a. selectie van goede tani's en uitstooting van de sikeps (deelgerechtigden) die aan die qualificatie niet voldeden. Op die wijze werden van 24.000 sikeps niet minder dan 5000 bij besluiten van die sikeps zelf ontslagen — enkel op grond van de adat, welke voor de betrokkenen zoo levend was, dat slechts 1 schriftelijke en 8 mondelinge klachten tegen de beslissingen inkwamen — welke nog alle ongegrond bleken, terwijl allen ten bewijze van hun instemming hun handteekening of duimtopafdruk onder de „perdjandjian" stelden.

b. als gevolg van die selectie vergrooting van de sawahaandeelen. Deze aandeelen werden onder de overgebleven sikeps gelijkelijk verdeeld met of zonder inachtneming van de qualiteit van den grond en wel door loting.

c. omzetting van het gebruik van periodieke verdeeling in vaste aandeelen, eens en voor altijd aangewezen voor die desa's waar de aandeelen groot genoeg konden worden geacht en in voorloopig vaste aandeelen daar, waar deze nog niet dadelijk op volle grootte konden werden gebracht. De aandeelen werden gevormd op één plaats dan wel, daar waar irrigatie sawahs en van regen afhankelijke sawahs moesten worden onderscheiden, op twee plaatsen.

d. bepaling dat iedere sikep slechts één aandeel kan bezitten en inwoner moet zijn van de desa.

e. bepaling dat de aandeelen niet verdeelbaar zijn, wel vervreemdbaar en vererfbaar, doch dan alleen aan iemand uit de desa die nog geen sikep is, dat slechts 1/3 deel van elk aandeel 's jaars of het geheele aandeel eens in de 3 jaren mag worden verhuurd en dat de huurschat niet heerder dan de 6de maand voor de ingebruikneming der gronden mag worden betaald.

Overtreding van een der bepalingen sub d en e wordt gestraft met ontslag als sikep.

---

1). Zie hierover: de agrarische-economische hervormingen in Oost-Cheribon door A. A. C. Linck in Kol. Tijdschrift Mei 1923.

Behalve dat deze hervormingen werden aangebracht, werden bovendien de voor schuld verbouden gronden ingelost. De hiervoor benoodigde gelden werden verstrekt door de Cheribonsche afdeelingsbank tegen 6% 's jaars en voor ten hoogste 5 meestal 3 jaren.

Ook hier maakte het communaal karakter en de periodieke verdeeling der gronden een eenvoudige oplossing mogelijk. Vooreerst konden de leeningen door de afdeelingsbank aan de desa's worden verstrekt, voorts konden de crediteuren met artikel 13 en 14 van de Inlandsche gemeenteordonnantie worden bedreigd, waardoor gronden, waarop vooruitbetalingen van meer dan twee jaren hadden plaats gehad zonder eenige vergoeding werden teruggenomen. En tegenover niet-Inlandsche grondhuurders werd bovendien van artikel 12 der grondhuur-ordonnantie gebruik gemaakt om hen te bewegen genoegen te nemen met terugbetaling van den betaalden huurprijs vermeerderd met ƒ 2,50 — ƒ 5,— per bouw als schadevergoeding. Voor die doeleinden bleek het eerste jaar reeds ƒ 100.000 noodig.

En wat zijn de resultaten van deze hervorming? Daar zij eerst drie jaar oud is beginnen de voordeelen zich nog pas af te teekenen en kan over de blijvendheid daarvan nog niets worden vastgesteld. Toch bleek reeds van een stijging der grondhuurprijzen, soms tot 200% á 300%, van een stijging der loonen (van 50% tot 75%), van een afneming van de verhuur, waardoor verschillende Chineesche en Inlandsche huurders naar andere streken verhuisden, van prompte afbetaling der schulden, van sterke vermindering van het geknoei met gronden door het desabestuur en ten slotte van betere sawahbewerking en meerdere zorg voor het product.

Voor erfelijk individueel bezeten gronden is een procedure als hier aangegeven niet mogelijk. Hier moeten wettelijke bepalingen een minderheid tot samenwerking kunnen dwingen. Wel vermag door vrijwillige aaneensluiting eenig resultaat te worden bereikt, [1]) maar wenscht men toepassing op grooter schaal dan zullen zonder wetgeving de bezwaren onoverkomelijk blijken, dan zal men het voorbeeld van Japan moeten navolgen, dan zal men op het voetspoor van het Moederland maar met aanpassing aan Indische eischen on omstandigheden een Indische wet op de ruilverkaveling moeten uitvaardigen.

---

1). Zie voor Britsch-Indië Kol. Studiën April 1923 blz. 296.

Boekbespreking.

OUD BATAVIA.

Gedenkboek uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen naar aanleiding van het driehonderdjarig bestaan der stad in 1919. Twee deelen, G. Kolff & Co. Batavia 1922.

„In April 1917", aldus het woord vooraf, „vatte de Directie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en wetenschappen het voornemen op om door de uitgave van een gedenkboek van hare warme belangstelling van het naderende feest ter viering van het driehouderdjarig bestaan van de stad Batavia te doen blijken. Zij wendde zich tot haar Eerelid, den Landsarchivaris Dr. de Haan en was zoo gelukkig dezen bereid te vinden de samenstelling van dat werk op zich te nemen. Het zou — zoo was oorspronkelijk het plan — het karakter dragen van een Jubileums-uitgave en niet meer bevatten dan een beknopte populaire verhandeling over de oude vestiging, geïllustreerd met de noodige van bijschriften voorziene platen.

De omstandigheden hebben echter anders gewild.

Nadat al spoedig gebleken was, dat ten gevolge van den oorlogstoestand de verschijning van het werk vóór den jubileumsdatum, 30 Mei 1919, tot de onmogelijkheden behoorde en dus de uitgaven van het oorspronkelijk bedoelde Gedenkboek Batavia 1619-1919 moest worden opgegeven, werd aan Dr. de Haan de volle vrijheid gelaten om den aard, den omvang en het tijdstip van verschijning van zijn werk zelf te bepalen.

Aldus zag de auteur zich de gelegenheid geopend om de overvloedige bescheiden over oud-Batavia, welke zijne omvangrijke binnenstudiën en zijne naspeuringen in de benedenstad zelve in den loop van vele jaren aan het licht gebracht hadden, volledig tot hun recht te laten komen.

Het uitstel van de uitgave van het Gedenkboek tot drie jaren **post-festum** behoeft dus in geenen deele betreurd te worden. Immers door de wijze, waarop thans de auteur zijn stof kon behandelen, is het „Gedenkboek" ver uitgegroeid boven de beteekenis van een gelegenheidsgeschrift; het is geworden een standaardwerk, waarin oud-Batavia eens en voor goed in woord en beeld is vastgelegd."

En hoe vastgelegd! Met welk een kunde en beheersching van de stof niet alleen, maar vooral ook met welk een liefde voor het onderwerp, met welk een bewondering voor wat daarin karaktervol, dadenrijk, mannelijk is, met welk een enthousiaste belangstelling voor elk détail dat het beeld scherper, levendiger maakte, met welk een inzicht en verdeeling en waardeering van de materie.

Wij leven mede met iedere schans die opgeworpen, ieder fort dat gebouwd, iedere gracht die gegraven en weer gedempt wordt, iedere verandering en ontwikkeling van het stadsbeeld. Wij leven mede met de menschen die het volbrachten, die er in leefden en stierven, feestten en handelden, die er uit de belangen van het oogenblik een werk voor eeuwen optrokken. Wij leven mede met dat wisselend handjevol avonturiers, met dat stadje van niets, die onverdedigbare vesting in het moeras, maar dat centrum toch van geniale durf en van taaie wil, die zich over geheel Oost-Azië en Zuid-Afrika als eigen gebied uitstrekten.

Wij zien het zich ons ontrollen als een boeiend tafereel en hooren daarachter de stem van den wijzen „dalang" met zijn eerlijke overtuiging, zijn zaakkundig oordeel, zijn groote kennis, zijn fijne eruditie en zijn warm vaderlandsch hart. Hij flatteert ze niet, die Hollandsche kolonisten met hun onhebbelijkheden; vooral de lateren uit de 18de en 19de eeuw, hij neemt ze geducht onderhanden. Maar toch maakt hij zich een met hen en omringt ze met zijn scherpe, opmerkzame, tintelende geest.

Wat wordt er in die zestienhonderd en meer paragrafen al niet behandeld! Welk onderwerp wordt niet belicht! Het is een boek om te bezitten, om telkens op te slaan en dat nimmer teleurstelt.

Het is een boek voor ons Hollanders. De schrijver zelf bekent dit op het einde van zijn werk „Wat er sympathieks in het onderwerp of de behandeling mocht zijn, het is steeds on-Indisch, het is altijd Hollandsch en steekt daarom wezenlijk af tegen den valen achtergrond, waar zich nooit iets schijnt te bewegen dat de moeite van onderzoek wettigt".

„Op den voorgrond echter wemelt het van schilderachtige figuren, expressieve karakterkoppen, flinke gedaanten in ouderwetsch en nog ouderwetscher kostuum, meest den degen of het rapier aan de zijde, gebruind door de Oosterzon en zich deftig rondbewegend onder groote kiepersols, maar westersch van kruin tot voetzool, de heeren van het land en zich s'lands heeren voelend."

Het is een boek dat wakker schudt in deze tijden, waarin wij wel eens te geneigd zijn in zelfverguizing en zelfaanklacht het werk van ons Hollanders in deze landen te kleineeren en te laken. Het is een boek dat in veler handen behoort.

Men moet het Bataviaasch Genootschap dankbaar zijn voor zijn gelukkig inzicht en de breede opvatting bij de verwezenlijking daarvan, maar meer nog moet men de fortuin dankbaar zijn, dat zij voor die verwezenlijking

de beschikking had over een auteur van dergelijk gehalte als Dr. de Haan zich toonde.

De uitvoering van het werk tenslotte, dat geheel hier te lande tot stand kwam, is in overeenstemming met den inhoud. Het is een bewijs van wat Indië, ook door ons Hollanders, tegenwoordig op technisch gebied vermag.

Laat het, neen, het moet een succes zijn.

J. H. B.

Indrukken van een Studiereis naar Demerara en Trinidad.

Praeadviezen voor het dertiende Decentralisatie-Congres (Mededeelingen 49, 50 en 51, bijlagen van aflevering 21 van „Locale Belangen"!)

Oospronkelijk was in 1919 aan den ingenieur J. Koomans een voorbereidende studie opgedragen aangaande het oprichten van een ijzer- en staalindustrie hier te lande. De schrijver was aan dezen toegevoegd en zette na het overlijden van den heer Koomans de werkzaamheden voort, voorzoover het betrof de verzameling van technisch-economische gegevens, welke zouden kunnen dienen tot het beoordeelen en kiezen van een bepaalde bewerking der in aanmerking komende ijzerertsen. De gegevens voor het opstellen van een productie-kosten-rekening werden verzameld, ten einde de levensvatbaarheid van een ijzer- en staalbedrijf in Ned.-Indië te kunnen beoordeelen; het bleek daarbij noodig een bepaald projekt wat meer in bijzonderheden uit te werken. Op grond van voorstudien van den heer Koomans werd het meest verwacht van electrothermische versmelting der ertsen; ten einde voor het schetsprojekt de noodige grondslagen te hebben, die bij de eigenaardige samenstelling van de Indische ertsen te meer van noode waren, werd in Zweden volgens dit proces een proefsmelting met ertsen van Celebes uitgevoerd. Op grond van de schatting van de behoefte aan rails- voor de S. S. alleen over 1918-1920 gemiddeld 33.640 ton per jaar — werd een plan uitgewerkt voor een productie van 50.000 ton walsprodukten van middelzwaar profiel. In dit ontwerp is de wijze van ontginning der ertsen, het transport ervan en de krachtopwekking onbesproken gelaten; de algemeene bedrijfsopzet, het kapitaalsvraagstuk, de arbeiderskwestie en de bedrijfsvorm, al deze punten werden buiten beschouwing gelaten. In het schetsontwerp is alleen de technisch-metallurgische zijde bekeken en zijn de geldelijke consequenties, verbonden aan het toepassen van bepaalde apparaten en werkwijzen, behandeld. Daarbij werd uitgegaan van de prijzen, die voor de eerste helft van 1921 golden; thans zijn deze in het algemeen lager

De schrijver heeft zijn onderwerp zeer volledig behandeld.

Een eerste hoofdstuk is gewijd aan de natuurlijke hulpbronnen. De ijzer-

ertsen in het Maliligebied komen voor in twee vormen: als stukerts en als kleierts. Het Laronaveld bevat van het laatste circa 500 millioen ton benevens ruim 15 millioen ton stukerts. Enkele andere ertsvelden worden van geen, of twijfelachtige waarde voor de exploitatie geacht.

De voor het verwerken noodzakelijke toeslagmaterialen, kalksteen en kwartsiet voor het hoogovenbedrijf en gebrande kalk voor de staalbereiding, zijn in de nabijheid te vinden; verder zijn noodig kleine hoeveelheden petroleumkooks en rijk ijzererts; uit onzen archipel aan te voeren, en ferromangaan. dat uit Amerika of Europa zal moeten worden ingevoerd, tenzij op het werk een ferromangaan-oven wordt geinstalleerd, die ertsen van Java zou kunnen verwerken. Ook vloeispaat, dat hier te lande niet voorkomt, zal moeten worden ingevoerd. Alles saamgenomen kan men zeggen, dat de voorziening in de behoeften aan toeslagmateriaal geen moeilijkheden zal opleveren.

Als reductiemiddel komt vooral houtskool in aanmerking. In de bosschen is hout genoeg aanwezig om voldoende houtskool voor een bedrijf van 50.000 ton te leveren; daarbij wordt dan gedacht aan meiler-verkoling; van verkoling in ovens en winning der bijproducten wordt afgezien, omdat daardoor weder groote uitgaven op kapitaalrekening (circa $2^3/_4$ millioen) noodig zouden zijn. De prijs van de houtskool wordt geraamd op ƒ 40.— per ton.

De waterkracht zal geleverd worden door een viertal stations, samen van 144.000 P. K. vermogen; de aanlegkosten worden geraamd op 12½ millioen; de kostprijs op ƒ 52.— per K. W. jaar.

De schijver geeft dan een metallurgisch programma. Daarbij wordt het kleierts besproken, dat met een analoog erts uit Cuba vergeleken wordt; het wordt daar voor de verdere verwerking gesinterd. Een ander procede, waarbij het erts in briketvorm wordt gebracht, schijnt volgens de genomen proeven beter geschikt; de schrijver bespreekt dan verder voornl. de ver werking van stukerts. Een voorafgaande roosting daarvan werd, na de genomen proeven, niet noodig geacht.

Met 250 ton Celebeserts zijn nu in Zweden een reeks proefsmeltingen uitgevoerd. Daarbij werd een kwaliteit verkregen, welke voor gietijzer niet gebruikt kan worden, omdat het chroomgehalte te hoog is, het zwavelgehalte veel te hoog. Het Celebes-ijzer zou daarom als zoodanig op de markt weinig waarde hebben en kan daarom slechts in aanmerking komen voor de verwerking tot staal. Met deze bereiding — met behulp van konvertor en electrischen staaloven — kon geen proef worden genomen; intusschen zal volgens de met dergelijke procedé's in Amerika verkregen ervaring een staalsoort verkregen worden, die uitstekend geschikt is voor het fabriceeren van rails. Een geringe verlaging van het koolstofgehalte maakt het staal tot een uitstekend constructiemateriaal. Men zou op Celebes met behulp van de geschikte installatie ook staalsoorten van zeer hooge kwaliteit kunnen vervaardigen. De aanwezigheid van nikkelertsen in Centraal-Celebes maakt bovendien, dat de omstandigheden voor het fabriceeren van

chroom-nikkelstalen zeer gunstig zijn. Laatstgenoemde staalsoorten worden tegenwoordig veel gebruikt, voornl. door de automobiel en vliegtuigindustrie.

In een vierde hoofdstuk is de capaciteit, voor de onderdeelen van een bedrijf met een jaarlijksche productie van 50.000 ton, uitgewerkt. Daarop volgt een beschrijving van de verschillende onderdeelen, met ramingen van het voor de bediening benoodigd personeel. Daarbij wordt een electrisch ovenbedrijf op Celebes vergeleken met een gewoon hoogovenwerk aan Straat Laoet; neemt men voor het laatste alle factoren zeer gunstig aan, dan komt men per ton staal toch nog duurder uit.

De aanlegkosten worden dan uitvoerig becijferd: het eindbedrag is *f* 9.100.000.— Ten slotte is een berekening gemaakt van het benoodigd personeel; per ton staal bedraagt het eindcijfer berekend voor de jaarlijksche personeelsuitgaven *f* 8.98. Het energieverbruik wordt geschat; waterkrachtstation I zou, met een vermogen van 40.000 P.K., juist voldoende kracht leveren voor een productie van 50.000 ton. Met behulp van al deze gegevens wordt de kostprijs per ton staal — met inbegrip van alle onkosten, ook die voor rente van het kapitaal, afschrijving, e.d. — berekend op *f* 106.21.—

Aan het slot vat de schrijver de resultaten van zijn studien, proeven en berekeningen nog eens samen in eenige conclusies. De eerste luidt, dat aan de versmelting van de ijzerertsen van Midden-Celebes op ruw-ijzer en de verwerking van dat ijzer tot staal in gewalsten vorm technisch geen moeilijkheden verbonden zijn. Het zal ongetwijfeld mogelijk zijn uit deze ertsen een spoorwegrail van goede kwaliteit te vervaardigen.

De totale aanlegkosten worden geschat op:

1.	Smelterij, walswerk en werkplaatsen	*f*	9.100.000
2.	Waterkrachtwerk	„	12.500.000
3.	Kabelbaan	„	1.700.000
4.	Wegen, 60 K.M. á *f* 15.000.—	„	900.000
5.	Haven, kade, vaartuigen	„	2.000.000
6.	Spoorbaan tusschen haven en walswerk, met los- en laadmiddelen	„	1.000.000
7.	Ertsmijn	„	500.000
		f	27.700.000

Een ton afgewerkte rails zal aan het staalwerk ongeveer *f* 107.— kosten.

Aan uitgaven voor transport, haven, algemeen beheer enz. moet nog daarbij geteld worden *f* 23.44 per ton, zoodat, als men verder rekening houdt met rente van het benoodigd werkkapitaal en met de verliezen die de eerste jaren zullen worden geleden, als het bedrijf nog allerlei kinderziekten doormaakt, de kostprijs dan zeer waarschijnlijk op Java per ton rail niet veel minder dan *f* 140.— zal bedragen.

De posten welke het zwaarste op de produktiekostenrekening drukken zijn hoofdzakelijk die voor houtskool, elektrische energie, personeel, rente en afschrijving.

De schrijver wil geen oordeel uitspreken over de levensvatbaarheid van een ijzer- en staalwerk op Celebes, vergelijkt slechts met de zooeven geraamde productiekosten de kosten, waarvoor op hetzelfde tijdstip (Mei 1921) rails op Java verkregen konden worden. De laagste aanbieding daarvoor kwam eveneens uit op ƒ 140.— per ton. Een beoordeeling van de levensvatbaarheid is onmogelijk, aangezien een staalfabriek op Celebes als de schrijver beschreef, eerst omstreeks 1930 in werking zou kunnen komen.

Ten slotte wijst de schrijver er nog op, dat een dergelijk bedrijf ook gebruik zou kunnen maken van andere op Celebes aanwezige ertsen en chroomnikkelstaal zou kunnen gaan produceeren. Een commercieele grondslag daarvoor is vermoedelijk aanwezig, gezien de groote vraag naar deze speciale staalsoorten voor de automobiel- en vliegtuig-industrie. De aard van het werk zou hierdoor echter geheel veranderen. Stelt de railfabrikatie geen bijzondere eischen aan het personeel, een vervaardiging van speciaal staal maakt het noodig zeer bijzondere geschoolde werkkrachten langzamerhand aan te kweeken. Een railwalswerk kan voor de plaatselijke markt werken, terwijl voor den afzet der chroom-nikkel-stalen een markt in het buitenland zou moeten worden gezocht, waardoor het vrachtverschil, in plaats van ten gunste van het Celebeswerk, in het nadeel daarvan zou komen.

Het lijkt echter niet onmogelijk railwalswerk en speciaal-staal-werk met elkander te kombineeren.

De moeilijkheden, welke verbonden zullen zijn aan het op de markt brengen van een speciaalstaal, zullen maken, dat het werk minder in aanmerking kan komen voor Overheidsexploitatie, waarvoor het railwalswerk zeker veel meer geschikt zou zijn.

Naar verluidt, zal de heer van der Waerden thans trachten buiten Ned.-Indië kapitaal voor een dergelijke onderneming te interesseeren. Voor een gouvernementsbedrijf, met kapitaal van den Staat opgezet, schijnt de onderneming ook te gewaagd, vooral wanneer men ziet, welke groote bedragen vereischt worden. Misschien zal de Regeering in anderen vorm steun kunnen verleenen: er zij hier herinnerd aan hetgeen de heer van der Waerden opmerkt in zijn artikel in den „Ingenieur" van October 1922, „Nijverheidsbevordering in Ned. Indie". „Dat in een nagenoeg industrieloos land" zoo schreef hij een opzettelijke steunverleening in den eenen of anderen vorm veelal noodig zal blijken om de moeilijke beginjaren door te komen, ook wanneer het zulke industrieën betreft, welke op zichzelf alleszins levensvatbaar zijn, is een over de heele wereld bevestigde waarheid; niet alleen dat locale bedrijfservaring moet worden opgedaan en geoefend personeel van buitenaf groote uitgaven zal eischen, alsook dat aanpassing aan het economisch milieu noodig is; doch voor meerdere industrieën zijn de grondstoffen geheel nieuw, althans afwijkend van wat in andere industrielanden gekend en erkend is. Wel kan het gevolg zijn dat de bruikbaarheid dier grondstoffen la-

ger wordt aangeslagen dan later haar waarde blijkt te zijn, daar elke grondstof haar deugden en fouten bezit, waarop een oud-gevestigd bedrijf zich tenslotte inschiet om de deugden ten volle uit te nutten en de bezwaren te compenseeren. Daardoor profiteert men eerst later van de goede kwaliteiten (en voor de inlandsche arbeiders geldt hetzelfde). Ook met deze overwegingen willen de noodzaak en het goed recht van nijverheidsbevordering van Staatswege nog weer zijn aangetoond, alsmede de wenschelijkheid van eventueel vóóronderzoek van staatswege in laboratoria en proeffabrieken."

De arbeidsregeling voor de buitengewesten van Nederlandsch Indië.

In Mededeeling No. 14 heeft de Deli Plantersvereeniging onder den titel „De arbeidsregeling voor de buitengewesten van Nederlandsch Indië" de poenale sanctie opnieuw voor het voetlicht gebracht. In het voorwoord wordt verklaard dat aan het bestuur der vereeniging uit het voorloopig verslag van de begrooting van Nederlandsch Indië gebleken is „dat door verschillende leden van de Tweede Kamer behoefte wordt gevoeld aan meerdere voorlichting inzake de koelieordonnantie en haar werking." Dat moet bij die leden eer gemakzucht dan leergierigheid zijn Nieuwe gezichtspunten kunnen zij niet verwachten — Zij wenschen echter de materie zoo handzaam mogelijk. En de Deli Plantersvereeniging haast zich aan dien wensch tegemoet te komen. Dat het boekje eenzijdig zou zijn, wordt in het voorwoord denkbaar geacht — het stelt de poenale sanctie „als onmisbaar instituut der buitengewesten," maar dringt toch voor alles op een beslissing hoe dan ook aan, die aan de jarenlange onzekerheid een einde maakt.

Een overzichtelijk boekje, eigenlijk een kleine catechismus. Met eenige dogma's vangt het aan:

1 „De economische ontplooiing van Indië is niet in overeenstemming met den rijkdom der aanwezige natuurlijke hulpbronnen".

2 „Wel niemand zal kunnen ontkennen, dat de wereld **recht** heeft op de ontwikkeling van die economische hulpbronnen. Het laten braak liggen van gronden, die zeer productief zouden kunnen zijn, moet alleen op dien grond ontoelaatbaar worden geacht."

3 „Ook voor Indië zelf dat door de toestanden, geboren door den oorlog, in economisch opzicht aanmerkelijk is **verzwakt**, is het van het grootste belang als het zijn positie kan **versterken** en hechter maken door de ontwikkeling der buitengewesten".

4 „De overbevolking van Java kan op natuurlijke wijze afvloeien naar de gewesten van overzee. Voor die bewoners van den Indischen archipel is de ontwikkeling der buitengewesten **meer** dan een economisch belang, immers een **levens**belang".

5 Met de economische ontwikkeling van de buitengewesten „gaat gepaard dit is practisch komen vast te staan, meerdere welvaart voor de oorspronkelijke, inheemsche bevolking".

Op deze vijf zuilen des geloofs laat zich nu het gebouw der poenale sanctie stevig optrekken. De verdere bewijsvoering is eenvoudig geworden

Mag men een spontane, normale ontwikkeling van binnen uit in de buitengewesten afwachten? Uitgesloten, zie 1 en 2. „Deze zal wel steeds tot de onmogelijkheden behooren,omdat de bevolking op de buitengewesten uiterst schaarsch is." „de buitengewesten" 45 maal zoo groot als Nederland en met 2 maal zooveel inwoners (Denkt de Deli Planters Vereeniging ook over haar sociale plichten ten aanzien van Centraal Borneo en Nieuw Guinea? Of zou productief" sub 2 alleen „rendabel" beteekenen?)

Kan men zich de noodzakelijke ontwikkeling denken door emigratie van kleine landbouwers van Java? Onmogelijk, zie 1,2 en 4. Gedong Tataan moet een luxepaardje zijn en wat heeft de wereldmarkt aan al die rijstbouwers? „Toch zijn er die halsstarrig aan deze ontwikkeling der buitengewesten blijven vasthouden. Volgens hen is de openlegging der buitengewesten in de eerste instantie de natuurlijke taak van de inheemsche bevolking, waaronder zij ook de Javanenn meenen te mogen verstaan". Dwaasheid! Het is evenzeer de „natuurlijke taak" van den Europeaan en met name van den Nederlander, zie 2. „De Javaan is op Sumatra evenmin inheemsch als de Europeaan en staat van de inheemsche bevolking der buitengewesten ever ver af als wie ook."

Dus uitheemsch grootbedrijf. Maar geen Gouvernementexploitatie. Zie 1 en 3 „Men zal voor de ontwikkeling der buitengewesten afhankelijk **blijven** van het Westersch kapitaal" ... „Men zou haast kunnen zeggen, dat die ontwikkeling, waar hij heeft plaats gehad, **ondanks** de Regeering is geschied".

Dus particulier uitheemsch grootbedrijf, met werkkrachten uit het overbevolkt Java gerecruteerd, zie 4.

Maar dan moet ook de vraag onder de oogen worden gezien hoe men die aangevoerde werkkrachten voor de onderneming kan behouden en hoe men die werkkrachten blijvend kan brengen tot geregelden arbeid voor de onderneming. „Het is de koelieordonnantie die ook op deze vragen een bevredigend antwoord heeft gebracht".

Zoo staat het gebouw onder de kap! Men kan nu den gevel verfraaien, de vertrekken stoffeeren, plantsoenen aanleggen, een kleurtje hier, een lichtje daar aanbrengen — de bouwmeesters zijn van goeder wille — maar het bouwwerk zelf is onaantastbaar.

Het sterkste hoofdstuk is dan ook dat over de onmisbaarheid van de poenale sanctie, het zwakste dat ter weerlegging van de er tegen aan te voeren bezwaren. Men kan het grondbezwaar: de kunstmatigheid van het arbeidstelsel met al de daaruit voortvloeiende **mogelijkheden** van excessen niet wegredeneeren en het boekje tracht dat dan ook niet.

De pogingen om de oorzaken dier kunstmatigheid weg te nemen hebben tot nu toe geen bevredigende resultaten opgeleverd, de planters duchten de noodzakelijkheid van verdere maatregelen in die richting en de regeering die de consequentie van de afschaffing niet durft aanvaarden, heeft de omstandigheid dat de Tweede Kamer zich in deze aangelegenheid mengde (commissie-Schaper) aangegrepen om aan haar de verantwoordelijkheid eener beslissing te laten.

Zal echter deze beslissing van principieelen aard zijn, dus niet enkel het karakter dragen van een verlenging eener concessie, dan zullen juist de kwesties onder de oogen moeten worden gezien, die door de Deli planters vereeniging als dogma's buiten geding zijn gelaten. B.

Indrukken van een Studiereis naar Demerara en Trinidad.

Ten einde de eerste West Indian Medical Conference te Georgetown gehouden van 28 Mei — 13 Juni bij te kunnen wonen werd den Geneeskundig Inspecteur van Suriname, J. W. Wolff, opgedragen een studiereis te maken naar Demerara en Trinidad en als vertegenwoordiger van zijn ambtsgebied deel te nemen aan genoemd congres. Het verslag dezer reis is als 12e mededeeling der Afdeeling Tropische Hijgiene van het Koloniaal Instituut te Amsterdam onlangs verschenen als het ware als tegenhanger van de 1e mededeeling, waarin van Loghem verslag gaf van zijne hijgienische informatie-reis naar Egijpte, Tor, Jeruzalem, Tunis en Algerije. Evenwel blijkt bij het doorlezen van Wolff's publicatie, dat men daaraan geen hoogere eischen mag stellen, dan waartoe de titel het recht geeft. Meer dan indrukken van een reis van nog geen 6 weken zijn het niet, terwijl van Loghem's verslag als geheel en in bijzonderheden op veel breeder en dieper gelegden basis staat en voor den tropenhijgienist tallooze belangrijke inlichtingen en aanwijzingen geeft, die gemist worden in de hier besproken publicatie. Deze geeft dan achtereenvolgens de algemeene indrukken omtrent de bezochte streken en steden Georgetown, New Amsterdam, Port of Spain; de organisatie van den medischen dienst en de wettelijke bepalingen, waarop deze steunt, een en ander over het gehouden congres, enkele gegevens over statistiek en kindersterfte, hospitalen en woningtoestanden, drinkwatervoorziening en vuilnisafvoer en verschillende besmettelijke ziekten als malaria, dijsenterie en buiktijphus, tuberculose, filariasis, pokken, lepra, gele koorts. mijnwormziekte. In de bijlagen vindt men o. a. de lezing door den schrijver op het congres gehouden over ankijlostomiasis.

Aangezien van de verschillende te boek gestelde indrukken mij geene opvielen als bijzonder belangrijk voor den lezer van dit tijdschrift noch bepaalde vraagstukken op tropenhijgienisch of medisch gebied van zoodanige zijde belicht werden, dat nadere bespreking daarvan nuttig zou zijn, meen ik met deze korte, vogelvluchtige aankondiging te kunnen volstaan.

HOESEN.

Praeadviezen voor het dertiende Decentralisatie-Congres (Mededeelingen 49, 50 en 51, bijlagen van aflevering 21 van „Locale Belangen"!)

Door de heeren H. W. J. Friems, J. W. Meijer Ranneft en J. E. Stokvis zijn voor het dertiende Decentralisatie-Congres praeadviezen uitgebracht: door de twee laatsten over **regentschapraden,** door eerstgenoemde over de **kiesrechtregelingen voor de verschillende Indische raden.**

De heer Stokvis heeft van zijn betoog over regentschapsraden voor het congres van 1923 tevens gemaakt een eenigszins sarcastische „herdenking van het tiende jaar der aanhangigheid en urgent-verklaring dezer nog steeds ontbrekende rechtsgemeenschappen!" Na een overzicht van de geschiedenis te hebben gegeven beschouwt hij de beteekenis van het vraagstuk, getoetst voornamelijk aan de opvattingen van den heer Ritsema van Eck en van de Semarangsche commissie van 1919, van wie de eerste „groepsautonomie", de tweede „groepenassociatie" beoogde; daarnaast wordt aandacht gewijd aan de bekende officieele „Aanteekeningen!"

Naar deze praeadviseur meent is zoowel uit staatkundig oogpunt als ter wille van een juister bestuur de instelling van regentschapsraden urgent: de drang om hetgeen er reeds aan eigen bestuursvermogen is gerijpt, vrij te maken uit een enkel ambtelijke heerschappij is in groeiende mate aanwezig bij de uitheemsche zoowel als bij de inheemsche elementen der Indische samenleving. Wat de laatste betreft, de nuttige drang tot zelf doen is z.i. door autonomie „van onder-op" het vruchtbaarst te voeden. De regentschapsraden zullen ook voor de verheffing van de dorpsgemeenschap een leidende kracht zijn. De praeadviseur meent voorts dat deze raden gemengd moeten zijn, doch overwegend Inlandsch. Met het oog hierop zullen ook taak en bevoegdheid moeten zijn geregeld in evenredigheid met de bestuurskracht der Inlandsche bevolking.

Aan den raad worde „regeling en bestuur van de huishouding" overgelaten, daaronder begrepen niet enkel die strikt huishoudelijke zaken, welke slechts onverzorgd kunnen blijven op straffe van verval van heel de huishouding, doch ook al het overige, waaraan het regentschap behoefte heeft of krijgt. Daarnaast dient dus beperkte zelfstandigheid te worden gelaten bij de uitvoering van algemeene verordeningen en andere centrale regelingen.

Medebestuur zou hij slechts niet willen ten aanzien van een drietal groepen van centrale zorg: 1e die, welke zeggingschap bezwaarlijk verdraagt (defensie, justitie, algemeen belastingwezen); 2e zaken, die meer het plaatselijk grondgebied behoeven dan direct het plaatselijk belang bestrijken en verder hoogere technische eischen stellen dan waaraan de toerusting van het regentschap zal kunnen voldoen (groote verkeers-, bevloeiings- en waterkeeringswerken); 3e aangelegenheden, welke wel de eigen belangen van het regentschap raken, doch wier verzorging — althans in hoogste instantie- met

het oog op de onvoldoende politieke en economische „weerbaarheid" der plaatselijke bevolking niet aan den regentschapsraad kan worden overgelaten (vergunning tot mijnbouwkundige opsporingen, mijnconcessies, uitgifte van erfpacht, vergunning voor electrische geleidingen in suikerfabrieken). Ten aanzien van laatstbedoelde zaken zal een adviseerende taak aanbeveling verdienen; door de Regeering worde een gemotiveerde beslisssing gepubliceerd.

Van regentschapswege worde ook het desawezen geordend; waarbij wel de zelfstandigheid der dorpshuishouding zorgvuldig gespaard dient te blijven; doch „ongemoeidheid" niet het doel mag zijn.

Bij de samenstelling moet het Europeesche element numeriek zwak vertegenwoordigd blijven. De belangen van Inlanders en Europeanen mogen „ineenvloeien," zij zijn toch niet „gemeenschappelijk"; de Europeesche groep heeft dus aanspraak op een gewaarborgde positie. Een sterke vertegenwoordiging is hiertoe echter niet noodig; allicht zou haar invloed te groot worden.

De regentschapsraad kan geheel door verkiezing worden samengesteld; een corrigeerend benoemingsrecht is hier overbodig. In dit opzicht plaats de praeadviseur zich dus tegenover de Kiesrechtcommissie, die minstens 1/3 van het totaal aantal leden benoemd wenschte te zien ter veiligstelling van ambtelijken invloed, die echter — naar hij meent- juist heeft te verdwijnen. Zelfs zal z.i. de bestuursambtenaar ook niet krachtens verkiezing in den raad zitting mogen nemen.

Ook verwerpt hij een „organisch kiesrecht", als door de commissie voorgesteld. Een dergelijk kiesrecht is z.i. niet aanwezig, wanneer bij getrapte verkiezingen locale raden als kies-trap worden gebezigd: een kiesrecht. waarbij ook organen worden gebezigd, is nog niet hetzelfde als een organisch kiesrecht. De groepsdifferentiatie in de Indische samenleving vertoont overigens nog zooveel onzekerheid dat zij als grondslag nog niet bruikbaar is. Als wettelijke basis moet dan ook organisch kiesrecht leiden tot verwarring of verstarring, Het kan niet leiden tot openbaring van de diepste innerlijke gevoelens en gedachten der bevolking. Slechts een zoo vrij mogelijke groepeering der kiezers zal verheldering brengen omtrent de natuurlijke differentiatie der Indische samenleving.

Toch moet een sterk sprekende groepstegenstelling als het z.g. rasdualisme, die het heele staatsleven beheerscht, in de regentschapsraden wèl wettelijk tot uiting komen. Zulk een wettelijke onderscheiding behoeft achterstelling noch tweedracht te beduiden. Juist door een bevredigende zetelverhouding wordt een ernstige bron van tweedracht weggenomen.

Van splitsing tusschen alfabete en analfabete kiezers wil deze schrijver niet weten. Hij vreest overwicht van de Europeanen op het alfabete kiezersdeel, verzwakking van de kracht der Inlandsche massa door splitsing, beïnvloeding van de analfabeten door ambtelijk gezag. Ook de door de kiesrechtcommissie aanbevolen splitsing van de kiezers in de dessa en daarbuiten

keurt hij af. Hij waarschuwt tegen een stelselmatige beperking van den dessa-man tot de enge desa-sfeer. Hij moet naast desa-man óók regentschapsman worden. De adat mag ook de hervorming niet beheerschen, al dient deze laatste zich bij de volksgewoonten aan te passen.

Onder aanvaarding van het voorgestelde evenredig personen-stelsel en van het actief en passief vrouwenkiesrecht zou schrijver één kiezers-congres wenschen van minstens 21 jarige Nederlandsche onderdanen, ingezetenen van het regentschap, die, wat de ongehuwden en gezinshoofden betreft, bewijzen kunnen, een zelfstandig bestaan te voeren. Zij wijzen door middel van kiesmannen (1 per 25 kiezers) in het onderdistrict als kieskring de Inlandsche raadsleden aan. Voor kiezers en kiesmannen zijn de eischen gelijk.

De niet-Inlandsche raadsleden (hoogstens $^1/_4$ van het totaal) worden van overheidswege aangewezen.

Alfabetisme worde wel als eisch voor het raadlidmaatschap gesteld, doch onder de mogelijkheid van dispensatie.

Door wijziging van de voorwaarden tot benoeming in het regentsambt kan gescherpt worden naar 't verkrijgen van regenten, geschikt voor het voorzitterschap; zij mogen echter niet Europeaan zijn. Zij zullen overplaatsbaar moeten zijn en slechts voor een bepaalden tijd moeten worden aangesteld.

Schrijver bespreekt dan nog het dagelijksch bestuur, het hooger toezicht en de financieele grondslagen.

Het praeadvies van den heer Meyer Ranneft biedt de volgende conclusies:

1. De bestuurshervorming, waarvan de instelling der regentschapsraden het belangrijkste onderdeel uitmaakt, beduidt een omkeering in de gedurende meer dan een eeuw gevolgde bestuursmethode: deze verstrekkende hervorming is onvermijdelijk, al is het tijdstip om haar te beginnen thans ongunstig.

2. De wet biedt den regentschappen gelegenheid tot een ruimen uitbouw van hun taak. In de praktijk echter is zoowel op het gebied van de autonomie als op dat van medebestuur slechts een beperkte ontwikkeling te wachten. De bemoeienis van het regentschap met de desa geschiede met groote voorzichtigheid. Het is geen nadeel dat de instelling van desaraden niet is voorafgegaan aan die van de regentschapsraden.

3. De raad zij gemengd; hij worde voor het grootste deel gekozen met een organsch kiesrecht, waarbij de desa als orgaan wordt erkend en aan de verschillende nationalitieten en belangrijke maatschappelijke groepen vertegenwoordiging wordt gewaarborgd.

4. Voorzitter van den regentschapsraad zij de regent; een buitengewoon voorzitterschap voor den resident is noodig, doch zij geleidelijk verdwijnende uitzondering.

5. Instelling van een dagelijksch bestuur is niet bepaald ongewenscht, doch ook niet strikt noodig; wel is noodig een ruime gelegenheid tot instelling van commissies.

6. Het toezicht op den regentschapsraad beruste bij den resident. Eventueele vernietiging of schorsing van beslissingen beruste bij gedeputeerde staten. In de ordonnanties tot instelling van regentschappen en provincies zij een vlotte oplooping van bevoegdheidgeschillen gewaarborgd.

7. Salarisregeling en promotieregeling van regentschapsambtenaren geschiede volgens een algemeene planmatige organisatie. Den regentschapssecretaris worde een zekere zelfstandigheid gewaarborgd.

8. De voornaamste bron van inkomsten voor regentschapsraden worde gevonden in geheele of gedeeltelijke afstand van Lands (Provinciale) belastingen; ook van belastingen op groote cultuurondernemingen.

9. Het regentschap kome in provinciaal verband; rechtstreeksch contact tusschen Land en regentschap worde vermeden.

Het is gewenscht dat het bij deze bestuurshervorming gehandhaafde bestuurscorps in een nauw contact wordt gebracht met de regentschapsraden. Voor een slagen der zoo opgezette hervorming is een consequent volgehouden welwillende houding der Regeering onvoorwaardelijk noodig.

Ten aanzien van de samenstelling wijkt schr. in zoover af van de voorstellen der Kiesrechtcommissie dat bij de splitsing van het kiezerscorps z.i. ook het nationaliteitskenmerk een rol moet spelen. Immers naast een onmiskenbare gedeeltelijke gemeenschap van belangen vertoont de bevolking een zoo onmiskenbare verscheidenheid van wezen, dat het onverantwoordelijk zou zijn, in de wet geen regel vast te leggen om te voorkomen dat het eene deel der bevolking het andere onder den voet loopt. Voor Nederlanders en voor Chineezen (Ned. onderdanen) ware in elken raad een aantal door verkiezing te bezetten zetels te reserveeren: voor de Nederlanders hoogstens 1/5 van 't aantal gekozen leden, voor de Chineezen 1/15. De eischen voor de Nederlandsche of Chineesche (resp. Arabische) kiezers zullen dezelfde moeten zijn als voor de „regentschapskiezers", t.w. aangifte en alfabetisme. Alleen dan heeft verkiezing plaats, als zich een minimumaantal kiezers opgeeft. Anders worden de niet-Inlandsche leden benoemd.

Voorts pleit schr. voor aanwijzing van leden door vertegenwoordigers van belangengroepen; b.v. administrateurs van ondernemingen of de districts- of onderdistrictshoofden of zelfs desahoofden.

Ten slotte acht hij het absoluut noodzakelijk dat de controleerende bestuursambenaar, de ass. resident van het nieuwe stelsel, zitting heeft in den raad, waarbij dan vast zal moeten staan dat hij als raadslid volkomen vrij moet zijn, zijn eigen opinie te uiten. Zoo wordt een nuttige band gelegd. De heer Priems meent dat aan de kiesrechtregelingen voor de verschillende Indische raden de volgende beginselen moeten ten grondslag liggen:

1. Alle raden (uitgezonderd eveutueel de Wetgevende Raad) kunnen slechts gedeeltelijk door verkiezingen worden samengesteld. Naast de verkiezingen behoort dus voor alle raden als algemeen correctief een benoemingsrecht door een hooger gezag geconstrueerd te worden.

2. De verkiezingen voor de desaraden behooren te geschieden volgens het door de kiesrecht-commissie voorgestelde evenredige personenstelsel.

3. Er behoort geen apart kiesstelsel voor analfabeten ontworpen te worden.

4. Organische verkiezingen zijn onjuist en onuitvoerbaar.

5. Lagere raden -in het bijzonder gemeenteraden- moeten niet tevens kiescollege voor hoogere raden zijn.

6. Voor gemeenteraden, regentschapsraden, provinciale raden, Volksraad en Wetgevenden Raad behoort een direct, geheim, algemeen kiesrecht ingevoerd te worden met als eenige voorwaarde voor de kiesbevoegdheid: eigen aangifte- mondigheid- Nederlandschap- inwonerschap. De uitslag der verkiezingen moet bepaald worden volgens een tot het uiterste vereenvoudigd evenredig lijstenstelsel.

7. Als stelsel van evenredige vertegenwoordiging kieze men het stelsel der afgeronde kiesquotiënten, zoo noodig aangevuld met de methode der verandering van den kiesdeeler.

8. De invoering van bovenbedoeld kiesstelsel voor de gemeenteraden is urgent en onmiddellijk mogelijk.

9. Onmiddellijk worde een aanvang gemaakt met het opstellen der kiezerslijsten voor den Volksraad in de regentschappen en steden, terwijl deze met kleine wijzigingen ook kunnen dienen voor regentschaps- en gemeentelijke verkiezingen. De inrichting der nieuwe Volksraadsverkiezingen moet dus den voorrang hebben boven de instelling van regentschaps- en provinciale raden. Onderwijl worden de voorbereidingen getroffen voor de invoering van regentschaps- en provinciale raden op Java, Op de Buitenbezittingen worden alleen daar raden overeenkomende met de regentschaps- en provinciale raden van Java ingesteld, waar het mogelijk is, directe verkiezingen in te stellen.

10. Daar de eerstvolgende volksraadsverkiezingen nog niet volgens bovenstaand voorstel kunnen geschieden, zal het noodig zijn de locale raden nog eens als kiescollege te laten optreden. De uitslag dezer verkiezingen behoort dan evenwel stellig niet met behulp van het geldende stelsel, doch met behulp van het stelsel der afgeronde kiesquotiënten bepaald te worden.

Deze schrijver kan zich niet vereenigen met de conclusie der kiesrecht-commissie dat voor de verkiezingen het stelsel d' Hondt, het meest aanbeveling verdient. In de eerste plaats is het te moeilijk, niet in de bijzaken, doch juist in de hoofdzaak, ook is het niet voldoende juist. In de plaats daarvan beveelt hij aan het stelsel der afgeronde kiesquotiënten, zoo noodig aangevuld met de methode der verandering van den kiesdeeler. Daardoor verkrijgt men het resultaat dat het aantal toe te wijzen zetels per groep dicht komt te staan bij het „Kiesquotient", d.w.z. de verhouding van de sterkte dier groepen tot den kiesdeeler (totaal stemmen-aantal, gedeeld door het getal zetels). Ook is dit stelsel eenvoudig en gemakkelijk door te voeren.

VERBETERBLAD.

Behoorende bij het Stuk: Indisch Grondrecht en de Stadsuitbreiding van Mr. A. J. G. Maclaine Pont, voorkomende onder het hoofd Gedachtenwisseling, op bl. 336 van het nummer April 1923 van Koloniale Studien:

bl. 337, 8e regel van onderen van den text: hare lees: zijne.

bl. 338, 2e regel van boven lees: om van de, de rechtszekerheid ondermijnende, enz.

bl. 338, 7e regel van boven: de zin leest: aan den aankoop van landen.

Een rust voor den belastingbetaler, een verplichting van de overheidstaak enz.

bl. 338, 8e regel van onderen: na het woord neemt inlasschen: hetwelk omvat èn enz.

bl. 340, 10e regel van boven: na opkoopen inlasschen de woorden vindt dat juist „zijn oorzaak in den bestaanden rechtsgrond" (gelijk de Heer Rückert zich uitdrukt)

bl. 341, 11e regel van onderen lees in plaats van indien: als.